

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Marietta
Stankova

Georgi Dimitrov

KALKEDON

Georgi Dimitrov
Bir Yaşam Öyküsü
Marietta Stankova

KALKEDON

GEORGI DİMİTROV

BİR Yaşam Öyküsü

GEORGI DİMİTROV

Bir Yaşam Öyküsü

Marietta Stankova

Kalkedon Yayıncılık: 316

Biyografi

Bali Paşa Caddesi, No 155A, Fatih-İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56 - Sertifika No: 13931

Web: www.kalkedonyayinlari.com.tr

e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Derleyen ve Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran

Kapak Tasarım: Şahan Yatarkalkmaz

Düzeltili: Yoldaş Özdemir

Bu kitap Ceylan Matbaası'nda (Ahmet Uçar) basılmıştır

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi 83/ 317-318-319

Zeytinburnu - İstanbul - Sertifika No: 23352

Tel: 0212 613 10 79 Fax: 0212 613 10 79

İngilizce Baskı: I.B. Tauris & Co.Ltd, 2010

6 Salem Road, London W2 4BU

Türkçe Birinci Basım: Kalkedon Yayınları, Ekim 2015

Copyright© Kalkedon Yayınları 2015

ISBN 978-605-4979-47-9

GEORGI DİMİTROV

Bir Yaşam Öyküsü

Marietta Stankova

Türkçesi: Önder Seçkin

KALKEDON

Marietta Stankova

Sofya, Budapeşte ve Oxford üniversitelerinde modern Avrupa tarihi eğitimi aldı. London School of Economics and Political Science'den doktora eğitimini yaptı. Genellikle Bulgaristan, Soğuk Savaş ve komünizm konularında eser veren yazar, Britanya, Bulgaristan ve Rusya arşivlerinde çalışmış deneyimli bir araştırmacıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
GİRİŞ: NEDEN DİMİTROV'UN SİYASİ YAŞAM ÖYKÜSÜ?	11
1- PARTİ SAFLARINDA YÜKSELİŞ, 1902-21	28
2- AYAKLANMA VE RİCAT, 1922-1932	105
3- DİPLERDEN KOMİTERN "ŞEFLİĞİ"NE, 1930-39	182
4- DEVRİM YOK SAVAŞ VAR, 1939-44	281
5- "MOSKOVA'DAN DÖNÜŞ YOK", 1944-49	357
SONUÇ: DİMİTROV NİYE ÖLDÜRÜLSÜN?	437

TEŞEKKÜR

Bu kitaba ilgi gösteren tüm insanlardan açıkça bunun gerekli olduğunu sorgulayan kuşkuculara her şeyden önce benim kesin gözüyle baktığım bazı şeyler konusunda daha esaslı düşünmemi sağladıklarını belirtmek isterim. Ancak genellikle meslektaşlarım, dostları ve ailem yardımcı oldular ve hatta kritik anlarda başka insanlarda bana yardım ettiler. Araştırmalarım sırasında beni pek yalnız bırakmadılar ve yazım sırasında yardımcı oldular ve burada tek tek adlarını veremediğim için özür diliyorum. Araştırmamın daha az sorunlu geçmesini ve yazıya geçirme sürecinin daha doyurucu olmasını sağladılar ve bu yüzden tümünün adını anamamam benim için büyük bir üzüntüdür.

Özgün kaynakların çoğu Bulgaristan kaynaklı olduğu için Sofya'daki Devlet Merkez Arşivi müdürünün ve başta benim iyimser ve kaçınılmaz olarak acil isteklerimi karşılamak için elerinden gelenin en iyisini yapan 100 no. oda personeli ve tüm personelinin iş birliği olmadan ilerleme sağlayamazdım.

Nazik ve profesyonel kütüphanecilerin benim her ziyaretim sırasında masalarından kalkıp, gözünü kırpmadan tozlu ciltleri getirdikleri Bulgar Milli Kütüphanesi araştırmamın önemli bölümü düzenlediğim mükemmel bir dönem oldu. Burada sayısız vesilelerle Boyka Parvanova'nın cömert ve uzmanca tavsiyelerinden yararlandım. Jordan Baev, kişiler ve olaylar konusunda paha biçilmez görüş ve ansiklopedik bilgiyi paylaştı. Luiza Ravyakina, İrina Ognyanova, Lyubomir Ognyanov, Mihail Gruev ve Mitko Grigorov çeşitli kişisel ve akademik yardımda bulundular.

İngiltere'de Matthew Worley bilgelik, sabır ve cesaret kaynağı olurken, Nina Fishman ve Anita Prałmowska çok makbule geçen geri bilgi akışı ve olumlu eleştirileriyle müdahale ettiler. Daha önceden de olduğu gibi Richard Crampton'un zamanında ve zekice tavsiyelerinden yaralanma ayrıcalığına sahip oldum. Bu kitabın son bölümünde sözü edilen olaylardan bazılarını yaşayan Dianko ve Mimi Sotirovi'nin canlı anılar ziyafetiyle çok hoş saatler geçirildi. Akademi dünyası ve daha da ötesi için beni yönlendiren Maria Dowling ve Edmund Green'e de teşekkür etmek isterim.

Araştırmanın büyük bir ölümünün British Academy'nin desteğiyle gerçekleştiğini şükranla belirtmek isterim. Projenin son evreleri Barry Amiel ve Norman Melburn Trust'un bağışlarıyla finanse edildi.

Ebeveynlerimin koşulsuz moral ve filli katkıları olmasa, eserim ortaya çıkması düşünülemezdi. Eserin yazılması sırasında serinkanlılığını ve mizah duygusunu koruyan eşim de takdiri hak ediyor. Ve nihayet - heyecan ve duygu kaynağı olan - çocuklarım tüm uğraşı heyecanlı ve uğraşa değer bir hale getirdiler.

KISALTMALAR

BKP	Bulgaristan Komünist Partisi
BRP(K)	Bulgaristan İşçi Partisi (Komünist), BİP(K)
BRSDP(B)	Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Geniş), BSDİP (G)
BRSDP(N)	Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Dar), BSDİP(D)
BSDP	Bulgar Sosyal Demokrat Partisi
BZNS	Bulgaristan Halk-Çiftçi Birliği, BHÇB
CC	Merkez Komite
CCP	Çin Komünist Partisi, ÇKP
Cominform	Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu, Kominform
CPGB	Büyük Britanya Komünist Partisi, BBKP
DII	Uluslararası Enformasyon Bürosu
ECCI	Komünist Enternasyonal yürütme Komitesi, KEYK

FB Dış Büro, DB

FF	Vatan Cephesi
ITU	Sendikalar Enternasyonalı
KKE	Yunan Komünist Partisi, YKP
KPD	Alman Komünist Partisi, AKP
KPÖ	Avusturya Komünist Partisi
MOPR	Uluslararası Devrimcilere Yardım Örgütü
ORSS	Genel İşçiler Sendikası
PCE	İspanyol Komünist Partisi
PCF	Fransız Komünist Partisi, FKP
PPR	Polonya İşçi Partisi
POUM	Marksist Birleşik İşçi Partisi
PSOE	İspanyol Sosyalist İşçi Partisi
SORSS	Özgür Sendikalar Federasyonu
SPD	Alman Sosyal Demokrat Partisi
SPÖ	Avusturya Sosyal Demokrat Partisi
VKP(B)	Sovyet Komünist Partisi (Bolşevik), SBKP(B)
VMRO	İç Makedonya Devrimci Örgütü
VO	Askeri Örgüt
WEB	Batı Avrupa Bürosu

GİRİŞ

NEDEN DİMİTROV'UN SİYASİ YAŞAM ÖYKÜSÜ?

Georgi Dimitrov kırk yedi yıllık kendini adanmış bir komünistti. Bunun son on beş yılında, 20. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası komünist hareketin en göze çarpan şahsiyetlerinden biri oldu. 1902 yılında Bulgaristan Komünist Partisi'nin öncüleri arasına katıldığında, hemen partinin liderlerinden biri oldu ve grev öncülüğünden parlamentoda milletvekilliğine kadar geniş bir yelpazeden oluşan eylemlere karıştı. Dimitrov kargaşayla sona eren ve kendisini Avrupa'da Sovyetlerin desteklediği casusların safları arasında sürgüne gönderen, 1923'ün Eylül ayında patlak veren kısa ömürlü komünist ayaklanmanın tertiplenmesinde önemli rol oynayan militanlardan biri oldu. Hitler'in Almanya şansölyesi olmasından hemen sonra, 1933 yılının Mayıs ayı başında Berlin'de Reichstag yangınıyla ilgili olarak tutuklanmasıyla, onu on yıllık nankör yeraltı çalışmalarından çıkmış oldu. Kaybedecek bir şeyi olmayan Dimitrov saldırgan bir savunmaya geçerek, Göring ve Göbbels'le başa baş mücadele verdi. Komünist destekli bası-

nın da yardımıyla, uluslararası medyanın sempatisini kazandı ve yükselen Nazi rejiminin kıta çapında protesto edilmesine yol açtı. Beraat ettikten sonra kendisine Sovyet vatandaşlığı verildi ve hemen ardından da tek tek Marksist partilerle eş güdümlü sağlayan ve bu partileri ilk sosyalist devletin politikalarına bağımlı kılan Komünist Enternasyonal'in genel sekreterliğine getirildi. 1935 yılında Dimitrov, Sovyet diplomasisinde ve Enternasyonal'in taktiklerinde gerçek bir geri dönüş olan Halk Cephesi politikasını ilan etti, bunu izleyen dört yılda tüm Avrupa'da komünistlerin tarafında bu girişimin ve bunun dışında aşırı sağın gelişine karşı sol siyasi bir ittifak oluşturulmasının simgesi oldu. Ancak bu girişim Molotov-Ribbentrop Paketi'yle dağıldı ve Sovyetler Birliği, Nazi Almanya'sına karşı savaşa girince Dimitrov, Stalin adına daha geniş ulusal iş birliğini sağlamak için değişik direniş hareketlerini yönetti. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra komünistlerin ağırlıkta oldukları hükümetin yönetimini ele almak için ülkesi Bulgaristan'a döndü. Sovyet nüfuz bölgesinde komünist yönetimin oluşumunu kolaylaştıran tartışmalı bir geçiş dönemini temsil eden halk demokrasisinin politik çizgisini izledi.

Ünlü bir komünistin yaşam öyküsünü tekrar gözden geçirmek tuhaf ve bir o kadar da mantıklı görünüyor. İlk bakışta -ölümünden altmış yıl ve kurulmalarına katkıda bulunduğu komünist rejimlerin yıkılmasından yirmi yıl sonra- bu ilgi ve sonuçla ilgili her şey değişik yöntemler ve değişik perspektiflerle ortaya konulmuş gibi görünebilir. Bu, kuşkusuz tarımdan sanata kadar her şeyde Dimitrov'un varlığını izlediğini iddia eden yaygın komünist tipteki bibliyografinin amaçladığı bir izlenim. Dimitrov'un kurduğu rejimin çıkarıcı çabaları bir yana, zamanın geçmesi ve geçici tutkuların durulması ayrıca çok yönlü kanıtların birikmesiyle, tarihi şahsiyetler ve olgular hakkında akılcı ve kapsamlı bir hükme ulaşılabileceği kuralının dışında kalmıyor. Gerçekten yeni bin yılın arifesinde Do-

ğu Avrupa'da yaşanan köklü siyasi dönüşüm, Dimitrov'un yaşamında birçok önemli olayın iç içe geçtiği tüm tarihsel paradigmayı tanınmayacak şekilde değiştirdi.

Dimitrov genellikle uluslararası komünizm meselelerinde Stalin'in sözcüsü ve Sovyetleştirilen Doğu Avrupa'daki komünist devlet adamlarının duayeni olarak anımsanır. Bu yüzden sadece kendi ulusal partisinin daima tartışmasız lideri değil, Moskova'nın güvenilir bir adamı olduğu da genellikle unutulur. Leipzig mahkemesindeki heyecanlı gösteri sonucu Sovyet hiyerarşisine kabul edildikten sonra nihayet kuşatılmış olan Bulgar Komünist Partisi'nde on yıldır hırsla beklediği konuma ulaştı. Aynı anda komünist propaganda, Leipzig'deki antifaşist ve uluslararası çapta bilge politikacı efsanesinin temellerini atmaya başladı.¹ Dimitrov'un bizzat ortaya koyduğu Leninist referansları hem Bulgar komünist hareketinin yeniden yapılandırılmasının hem de ülke içinde ve dışında mevcut politikaları haklı göstermenin bir aracı haline dönüştü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da komünist egemenliğin meşrulaştırılması da benzer şekilde sağlandı. Dimitrov efsanesi tam da komünist egemenliğin temeli oldu, asıl önemini gerçekte anti-Stalinizasyon ya da *perestroykanın* önlemlerine asla tabi olmamasında göstermiştir.²

Bilinen komünist tarih yazımı sadece Komünist Parti'nin gelişimini değil, tüm I. Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan tarihini Dimitrov'un kahramanlıkları süzgecinden geçirerek yorumlamıştır. Örneğin 1925 Nisan'ında Sofya'da bir katedral-

1) S. Blagoeva, *Dimitrov: aus dem Leben eines Revolutionärs* (Moskova, 1934).

2) M. Barumova, *Zhivot za Naroda* (Sofya, 1963); V. Hadjinikolov, D. Elazar, D. Michev, L. Panayotov ve Radenkova, *Georgi Dimitrov. Biografichen Oчерk* (Sofya, 1980); E. Savova, *Georgi Dimitrov. Letopis za Zhivota i Revolyutsionnata Mu Deynost* (Sofya, 1982).

G. Naumov'un *Atantatut v Katedralata Sv. Nedelya* (Sofya, 1980) adlı eseri 1980'li yılların sonunda kontrollü serbestleşme döneminde yayınlanan tek kitaptır.

deki korkunç patlama komünistler arasında bulunan sorumsuz, Bolşevik olmayan unsurların giriştiği bir eylem olarak küçümsenip suçlanmasına karşın, 1923'ün Eylül ayında başlattığı başarısız ayaklanma iyi düşünülmüş, Bolşevik tarzda bir eylem olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda Dimitrov'un kariyerindeki en yüz kızartıcı bölümler -1930'lu yılların sonlarında Stalinist terörün azımsanmayacak katkısı gibi- birer tabu olarak kaldılar. İlk karısının intihar etmesi gibi travmatik özel olaylardan hiç söz edilmedi. Tamamen yeni Bulgar sosyalist ulusunun ve de gelişmekte olan sosyalist devletlerin kardeşliğinin, iyiliksever ve ileri görüşlü kurucu babası görüntüsünü sağlamak için tarih tamamen ideolojiye uyduruldu.

Komünist Blok dışında 20. yüzyıl Bulgaristan'ıyla ilgili 1989 öncesi edebiyat, modern Bulgaristan'ın sol kanat politikalara yoğunlaşmasına ve Dimitrov'un hareket alanını çok iyi incelemesine karşın, asla verimli olmadı. John Bell'in, kuruluşundan olgun sosyalizm dönemine kadar BKP'nin evrimini özetlediği, böylece Dimitrov'un farklı liderler kuşağı arasındaki yerini incelediği özet eseri ne kadar klasik bir metin olarak kabul edilebilir? Diğer taraftan Joseph Rothschild'in yetkin eseri, Rus radikal sol geleneği içindeki ilk Bulgar sosyalistleri zekice kavramsallaştırmış ve böylece Dimitrov'un iki savaş arasındaki siyasi yükselişinin uzun erimli bağlamını tanımlamıştır.³ Dönemlerinin övgüye değer eserlerine, eski bir üst düzey komünist ve bu yüzden eşsiz referanslarla polemiğe katılan Petur Semerdjiev'in eserini de eklemek gerekiyor; eseri, örneğin Reichstag Yangını, Halk Cephesi gibi Dimitrov mitinin en popüler yönlerini zekice sarsıyor, içerik ve ayrıntı açısından çeliş-

3) J. D. Bell, *The Bulgarian Communist Party from Blagoev to Zhivkov* (Stanford, CA, 1985); J. Rothschild, *The Communist Party of Bulgaria: Origins and Development, 1883-1936* (New York, 1972); N. Ojen, *Revolution Administered; Agrarianism and Communism in Bulgaria* (Baltimore, MD, 1973); N. Ojen, *Bulgarian Communism: The Road to Power, 1934-1944* (New York, 1971).

kili ve tutarsız buluyor.⁴ Bu ve diğer eserlerinde 9 Eylül 1944'te iktidarın ele geçirilmesi ve Bulgaristan'da Rus politikası gibi konularda komünist tarihin önemli olaylarını Semerdjiev'in birinci elden tanıklıklarla ilişkilendirmemesi ancak hayıflanacak bir durumdur. Bulgaristan komünizminin Sovyet planlarına boyun eğdirilmesinde Dimitrov'un merkezi öneme sahip olduğu konusundaki ikna edici argümanı, komünist çağdaşlarının yazdıklarından ve hatta 1989'dan sonra yayımlanan eserler arasında farklı bir yerdedir.

Sovyet Bloku'nun dağıldığı sırada, Bulgar komünistlerinin iktidardan düşmesiyle Dimitrov'un kişiliği ve politikaları, hızla uzayan ve birbirine geçmiş olan siyaset ve tarih tartışmalarının odağı haline geldi.⁵ Birçok eski komünist liderin anıları ve düşünceleri, yekpare komünist blok içindeki çatlakların ortaya çıkmasını sağladı. Bunların çoğu diktatörlüğün kurulması ve sürdürülmesindeki rollerini haklı çıkarmaya çalıştı. Gerilla komutanından özel muhafızına kadar değişen birçok yazar, Dimitrov'a bir politikacı ve insan olarak huşuyla karışık eksilmeyen bir saygı duymakla birlikte hâlâ onu şimdiye kadarki tek boyutlu portresinden çok daha karmaşık ve tartış-

4) P Semerdjiev, *BKP, Makdonskiyat Vupros i VMRO* (Detroit, MI, 1994); s. Semerdjiev, *Dimitrov and the Comintern: Myth and Reality* (Kudüs, 1976); s. Semerdjiev, *Narodniyat Sud v Bulgaria 1944-1945g. Kamu i Zahsto E Bil Neobhodim* (Kudüs, 1997); s. Semerdjiev, *Ruskata Imperiya i Suvetskiyat Suyuz v Subata na Bulgaria* (Kudüs, 2. Cilt, 2003).

5) M. Issussov, *Poslednata Godina na Traicho Kostov* (Sofya, 1990); J. Baev, "Imalo li e sdelka mezhdu Gestapo i GPU za sudbata na obvinyaimete bulgari v Layptsigskiya Protsest?", *Kontinent*, 225 (27 Eylül 1993), s. 9; J. Baev, 'Istinata za edno pismo', *Uchitel'sko Delo*, 5 (31 Ocak 1990), 1, 7. sayfalar.; D. Daskalov, *Zhan Suobshtava. Zadgranichnoto Byuro i Antifashistkata Borba v Bulgaria 1941-44g.* (Sofya, 1991); A. Lilov, "120 godini ot rozhdenieto na Georgi Dimitrov", *Ponedelnik*, 7-8 (2002), 5- 34. sayfalar.; F. Hristov, *Georgi Dimitrov. Bezsmurten Sin na Planetata. Zhivot, Deynost, Borba* (Sofya, 2003).

malı portresini sunuyor.⁶ Bu tür ürünler arasında Dimitrov'un eniştesi ve 1949 yılında halefi olan Vulko Çervenkov'un biraz tutarsız olan notları daha sıra dışı bir eserdir.⁷ Tüm saygılı tutumuna karşın Çervenkov, Dimitrov'un siyasi rakiplerine, özellikle 1930'lu yıllarda "sol sapmacılar" olarak adlandırılan grupla olan ilişkisi konusunda hoş olmayan gözlemler ortaya koymuştur. Dimitrov'un 1945'ten sonra özel sekreteri olan Nedelço Ganchovski belki de istemeden, eski devlet adamının birçok dengesiz hareketini ve düş kırıklıklarını ifşa etmiştir.⁸

Akademik araştırmalar ve kitle iletişim araçlarının serbestleştirilmesiyle bir dizi yayın, Dimitrov'un izin verilen yaşam öyküsündeki boşlukları ve tutarsızlıkları hedef aldı ve geçmişteki tarih yazımının geçerli bilgisini yeniden değerlendirmeye çalıştı. Ortaya çıkan hassas durum ve peşinde oldukları çeşitli amaçlar nedeniyle gazetecilik formatına uygun olarak ortaya çıkan yeni eserler hareketlendirici ve politize ürünlerdir. Özellikle kadınlar ve içkiye konusundaki tutumu olmak üzere Dimitrov'un özel yaşamıyla ilgili bazı bilgiler daha önce yayımlanmasına izin verilmeyen, herkesçe bilinen konulardı. Diğer taraftan, örneğin herkesçe bilinen, Dimitrov'a atfedilen, 1944'ün ilkbaharında Bulgaristan üzerinde müttefik hava akınlarının durdurulması ya da Tito tarafından öldürüldüğü gibi sıra dışı iddialar en gösterişli başlıklar altındaki haberlerle bile kanıtlanmadı.⁹ Bu tür eserlerin çoğu abartılı ve yüzey-

6) G. Chankov, *Ravnosmetkata* (Sofya, 2000); G. Gergov, *Istinata za Mavzoleya* (Sofya, 2001); L. Varadnov, *Vulkanichen Chovek* (Sofya, 2002); I. Vinarov, *Bosti na Tihiya Front. Spomeni na Razuznavacha* (Sofya, 1988).

7) V. Chervenkov, *Za Sebe Si Svoeto Vreme* (Sofya, 2000).

8) N. Ganchovski, *Dnite na Dimitrov, Kakvito Gi Vidyah i Zapisah* (Sofya, 2002).

9) R. Gerogşeva, "Dimitrov bil otroven ot Tito, no dokazatalstva lipsvat", *168 Chasa*, 9 (3 Mart 1992), p.22; M. Semkov, "V Layptsig-luzhi, lyubov i muzhestvo", *Trud*, 339 (3 Aralık 2003), s. 20. A. Yekov, "Kak Dimitrov i Kolarov spasiba Sofia", *Duma*, 6 (10 Ocak 2004), s. 6.

sel olmasına karşın, ülke içindeki komünist hareketin kökenleri ve mahiyeti, onları iktidara getiren etmenlerin bileşimi ve Sovyet politikasıyla ilişkisi gibi anlamlı konularda dikkat uyandırdılar ve tartışmalara yol açtılar. Bu sorunların, eski mitlerin yine siyasal referanslar sunan yenilerinin yerine ikame edilmelerini önlemek için daha akademik bir tarzda konuşulması gerekiyor. Komünist diktatörlüğün yaygınlaşan yeniden değerlendirilmesi, aralarında Dimitrov'un en üst konumda olduğu tarihi kukla devlet adamlarının da mantıken içine alınmasını gerektiriyor.

Dimitrov'un Bulgaristan'ın yakın tarihinde çok önemli bir yere sahip olan mirası, kişisel arşivinin önemli bir kısmının serbest bırakılması ve cesedinin başına gelenler üzerine biraz gizli kapaklı işlere vesile oldu. Günlüğünü -kopyaları Moskova'da muhafaza ediliyordu- dikkatle seçilerek, elli yıl boyunca sadece dar bir bilim insanları grubu tarafından kullanılmasına karşın, hâlâ açıkça özgün kaynaktan alıntı yapılmasına izin verilmemektedir. Komünist sistem dağılınca ve önceden tasnif edilmiş belgelere ulaşılması kolaylaşınca, belgelerin mülkiyeti söz konusu oldu ve bunların yayımlanmasına, bunları adeta kutsal bilgi olarak algılamakta kişisel çıkarları olanların itirazları yükseldi.¹⁰ Ayrıca Dimitrov hayranı ve kendilerini Dimitrov'un ideolojik mirasçısı olarak görenlerden oluşan dar bir grup, arşivlerin daha da serbestleşmesi ve özgür tartışmalar nedeniyle özenle oluşturulmuş imgenin kaçınılmaz biçimde erozyona maruz kalmasıyla yüzleşmekte zorlandılar.¹¹

Buna karşılık, Dimitrov'un ayrıcalıklı konumunun en dramatik anısının kaderi -kırk yıldır Sofya'nın en güzel yerinde tahnit edilmiş bedeninin sergilendiği mozole- politikacıları,

10) B. Dimitrov, "Kum chitatelya", D. Sirkov, s. Boev, N. Avreski ve E. Kabakchieva editörlüğünde, *Georgi Dimitrov. Dnevnik (9 Mart 1933- 6 Şubat 1949)* (Sofya, 1997), 7-10 sayfalar.

11) G. Gergov, *Obrugavaneto na Dimitrov* (Sofya, 2003).

bilginleri ve aynı şekilde grafiti sanatçılarını büyülemiştir. Komünist kesim içinde bu kendine özgü yapının yıkılması, yerel komünizmin kökleri ve karakteri ayrıca anısını koruma yöntemleri üzerine toplumda derin bölünmeleri ortaya çıkaran siyasi, akademik ve popüler tartışmaları tetikledikten sonra ancak 1999 yılında gerçekleşti. Buradan ortaya çıkan fikir çatışması post-komünist toplum için yakın tarihini rasyonelleştirme ve kabul etme ihtiyacını ortaya koyuyor.

Benzer düşünceler artık kolayca ulaşılan belgesel kanıtlara dayanan ve şeffaf araştırma yöntemlerini kullanarak Dimitrov'un yaşamı ve siyasi faaliyetleriyle ilgili yeni ve eksiksiz bir çalışmayı ortaya koymanın gerekliliğini desteklemektedir. Gazete makalelerindeki patlama, akademik ürünlerle uyumlu olmadığı için bu gecikmiş bir görev haline gelmektedir. Konunun muazzamlığıyla tamamen orantısız biçimde çok az akademik yayın bulunuyor. Tanınmış akademisyenler nadiren daha önce ifade edilmiş görüşleri beyan etmeyi göze alıyor, bazıları da tartışmayı tahrik etmektense üzerini örtmeyi tercih ediyor.¹² Kendi payına genç kuşak yeni teknikler kullanarak ve abartılı görünen konulardan uzak durarak kendilerini göstermeye çalışmıştır. Dimitrov'un eseriyle yakından ilgilenmiş olanlar bunu zaman zaman yapmışlar ve çoğu kez aşırı bir yorum çizgisini izleyerek, özellikle tartışmalı ve simgesel yönlerini seçmişlerdir. Bu eserlerin tümü, harekete geçirici motifler ve Dimitrov'un eylemleri konusunda serinkanlı bir söylemden oldukça uzaktırlar. Bu yüzden Jordan Baev'in, daha geniş ve dengeli olarak Dimitrov'un siyasi portresine istikrarlı biçimde yaklaştığı inkâr edilemez, diğer taraftan Georgi Naumov ve Valeri Kolev gibi diğer yazarlar da Dimitrov'un et-

12) M. Issussov, *Stalin i Bulgaria* (Sofia, 1991); M. Issussov, *Georgi Dimitrov - Zhiznen Put i Politicheski Idei* (Sofya, 2004); R. Kanatsieva and T. Turlakova (eds.), *Georgi Dimitrov mezhdu Vuzhvalata i Otritsaniето* (Sofya, 2003).

kili olduğu bağlama çok ihtiyaç duyulan ince ayrımı verdiler.¹³ Ayrıca Nikolay Poppetrov'un yaptığı gibi "kahraman ve kötü adam" dikotomisi içinde Dimitrov'un ulusal tarihteki önemini değerlendirmek, "iyi adam ya da kötü adam" dikotomisi içinde çabaları ve başarılarını konuşabilmek için zamanla özgün ve daha teorik bir yaklaşım geliştirdi.¹⁴

Muhtemelen günümüz Bulgar tarih araştırmacılığının en değerli sonuçları arasında, Bulgar Komünist Partisi'nin evrimi ve politikaları konusundaki basılı materyaller bulunuyor. Tematik olarak düzenlenen bu materyaller örneğin Komintern'le ilişkiler, takıntılı Makedonya sorununda değişen tutumları inceliyorlar. Arşivciler ve tarihçiler arasında övgüye değer bir iş birliği, belli gelişmeler ve tek tek siyasi figürlerle ilgili doğru bilgilendirici ve düşünmeyi harekete geçirici bir uyanış var. Dimitrov'un hareketlerine ihtiyaç duyulan bakış açısını sağlayarak ve zaman zaman kişisel dosyalarında ilginç düzeltmeler yaparak, Dimitrov'un ünlü günlüğünün kaçınılmaz ama az bilinen yol arkadaşları oldular.¹⁵

Birincil kaynaklara ulaşma ve sonunda Dimitrov'un parlak kariyerine nüfuz etme açısından benzersiz bir yere sahip olan Rus tarihçiler genellikle daha kurumsal merkezli bir yolu tercih ettiler. İkinci Dünya Savaşı ve halk demokrasisi yıllarıyla tarihlendirilerek bilimsel olarak yayımlanan belgeler serisi

13) V. Kolev, "Mitut za neutraliteta na BKP kum prevrata na 9 yuni 1923", içinde M. Radeva (ed.), *Istoriya i Mitove* (Sofya, 1999), s. 95-105; J. Baev "Sotsialdemokratiya i antifashizum: klyuchovi dilemi v otnosheniyata mezhdu Stalin i Dimitrov mezhdu dvete svetovni voyni", Kanatsieva and Turlakova, *Georgi Dimitrov*, 56-70. sayfalar; Naumov, *Atentatut*.

14) N. Poppetrov, "Georgi Dimitrov kato obekt na integralen izsledovatel'ski podhod", içinde Kanatsieva and Turlakova, *Georgi Dimitrov*, s. 159-171.

15) L. Revyakina, L. Stoyanov, V. Milachkov, R. Grishina and N. Lebedeva editörlüğünde *Kominternut i Bulgaria (Mart 1919-Septemvri 1944g.)* (Sofya, 2 Cilt. 2005); Ts. Bilyarski and I. Burilakova editörlüğünde *(BKP, Kominternut i Makedonskiyat Vupros (1879-1946g.)* (Sofya, 2 Cilt. 1998, 1999).

Komintern'in iç işleyişi ve 1945'ten sonra Sovyet etkisi kanallarıyla ilgili ayrıntılı araştırmalarla tamamlanmıştır.¹⁶ Mesela öngörülen Balkan Federasyonu gibi belirli olaylarda Stalin'in verdiği kararlarla ilgili devam eden araştırmalar, görünüşte Dimitrov'un önemli bir rol oynadığı olayların analizine derinlik ve nüans kazandırmıştır.¹⁷

Geçen on yıl içinde arşivlerin açılması ve çevirideki gelişmelerin bir araya gelmesi Sovyetlerin Soğuk Savaş yaklaşımına çok yönlü ve dinamik bir tablo ortaya çıkardı. Süper güçler edebiyatı, alanda hâkimiyetini sürdürse de az sayıda ikinci dereceden oyuncunun az sayıda ilginç çalışması ortaya çıktı; bunlar eski varsayımları test ediyorlar ve sadece uluslararası düzlemde değil, Doğu-Batı çatışmasına maruz bırakan dış güçlerin görüldüğü ülkelerde analiz için yeni parametrelerin ana hatlarını ortaya koyuyorlar.¹⁸ Bu araştırma çizgisini izleyen Vesselin Dimitrov, Bulgaristan-örneğini mantık ve titizlikle yeniden değerlendirmiştir.¹⁹ Monografisinin yazımına gelince sadece ulusal komünist lider Georgi Dimitrov'un son durumuna da bir şekilde başlanmıştır. Zamanında yapılan bu gün-

16) V. Mar'ina and L. Milyakova (eds.), *Totalitarism. Istoricheskiy Opyt Vostochnoyevropy. Demokraticheskoe Internetsnoye s Kommunisticheskimi Finalom, 1944-1948g.* (Moskova, 2002); A. Chubaryan, N. Lebedeva, G. Adibekov, Ya. Drabkin, N. Kalmykov, N. Komolova, S. Pozharskaya and G. Dobroselskaya editörlüğünde, *Istoriya Kommunisticheskogo Internatsionala 1919-1943g. Dokumentalnye Ocherki* (Moskova, 2002); T. Volokitina, T. Islamov, G. Murashko, A. Noskova and L. Rogovaya editörlüğünde, *Vostochnaya Evropa v Dokumentah Rossiyskikh Arhivov 1944-1953g.* (Moskova, I. Cilt (1944-1948g.), 1997); N. Lebedeva, M. Narinskiy, K.

17) L. Gibianskii, "The Soviet-Yugoslav conflict and the Soviet bloc", F. Gori and S. Pons editörlüğünde, *The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943-53* (Basingstoke, 1996), s. 222-45; J. Perovic, "The Tito-Stalin split: a reassessment in light of new evidence", *Journal of Cold War Studies*, 9/2 (2007), 32-63. sayfalar.

18) A. Prazmowska, *Civil War in Poland* (Basingstoke, 2004).

19) V. Dimitrov, *Stalin's Cold War: Soviet Foreign Policy, Democracy and Communism in Bulgaria, 1941-48* (Basingstoke, 2008).

celleştirme haklı olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde ve hemen sonrasında Bulgaristan'ın Sovyet stratejik ve ideolojik hedefleri arasındaki örtüşmenin yararlı bir örneği olduğunu gösteriyor.

En büyük akademik etkiyi ikisi de İngilizce olup daha sonra geniş izleyici kitlesine ulaşan, görece yeni iki belgesel filme atfetmek gerekiyor. Dallin ve Firsov'un *Dimitrov ve Stalin 1934-1943: Sovyet Arşivlerinden Alınan Mektuplar* olarak biraz yanıltıcı bir adı olan kitapları, komünist doktrin ve uygulamalar hakkında Dimitrov'un yazıp onayladığı bazı belgelerin zengin ve dengeli bağlamsal analiziyle dikkati çekiyor. Açık ve anlaşılır seçiciliğine karşın, bazı örnek durum araştırmalarını izleyen bu kitap, Komintern'de karar alma sürecine ışık tutuyor ve Dimitrov'un, Stalin'in politikası ve iradesine olan bağımlılığını inandırıcı bir şekilde ortaya koyuyor. Kitap aslında bu entrikalı ilişkide bile tartışmasız konumuyla Stalin'in genellikle kaba, kısa ve belirsiz biçimde konuştuğu, buna karşın kendisini öğrencisi olarak ilan eden Dimitrov'un çok bilinen belgeleri -mektuplar, memorandumlar ve istekler- kaleme aldığı yansıtılıyor.²⁰ Ancak editörlerin kullandıkları alıntılara bakarak, Dimitrov'un günlüğünün mükemmel hafızasını ve görüşmelerle belgeleri tam olarak aktarabilme yeteneğini ortaya koyduğu konusundaki inançları birçok olayda en azından Dimitrov'un kişisel kayıtlarının tüm resmi ortaya koymamasıyla sınırlı olduğu söylenebilir.²¹ Dimitrov'un Bulgarca ve İngilizce dışında çeşitli Avrupa dillerine çevrilen günlüğü insanların iç âlemine, günlük gerçekliğine ve Sovyet elitinin bir üyesinin çalışma alışkanlıklarına, düşünce ve hareket tarzına büyüleyici bir bakış sunuyor. Ama bunların hepsi oldukça sı-

20) A. Dallin and F. Firsov editörlüğünde, *Dimitrov and Stalin 1934-1943: Letters from the Soviet Archives* (Yale, CT, 2000).

21) *ibid.*, s. xviii.

nırlı gözlemlerdir: Günlükte, kapsamda olduğu gibi anılar konusunda da göze batan birçok boşluk var. Her yayıncının işaret ettiği gibi günlük öncelikle Dimitrov tarafından Bulgaristan ve Balkanlar konusunda Komintern ile Moskova'nın yönlendirme çalışmaları için birinci sınıf bir kaynak oluşturuyor. Önemsiz olanlarla çok önemli olanları birleştiriyor; Ivo Banac'ın işaret ettiği gibi, öykünün merkezinde Stalin başaktör olarak bulunuyor.²² Günlük tartışmasız bir biçimde bunu haklı çıkarmaktadır ancak olaylara ve insanlara karşı sadece kişisel bir bakış açısı olarak okunup değerlendirilmelidir.

Yale Üniversitesi'nin seçkin *Annals of Communism* serisinden özgün kaynaklardan basılan hacimli üçüncü cildi Dimitrov'un çalışmasında kesin anlardan biri olan Büyük Temizlik'in Komintern merkezine yayılışını anlatıyor.²³ Ölçülü ama zekice yapılan yorum uluslararası komünist hareketin Bolşevik pratik ve zihniyet içinde derinden oluşan eğilimlerle mahvedilmesinin karmaşık dinamiğini açıklıyor; bu eser ayrıca kurban ve fail arasında ince ayrımı da ortaya koyuyor, bu ayrım Dimitrov ve her seviyedeki astını da etkilemişti. Sözün kısası bu belgelerden, iktidar merkezinden uzak kalmayan ve ayrılmaz biçimde tüm konsept ve devrimci terör hareketine karışmış, acımasız bir bürokrat olan Dimitrov portresi çıkıyor.

Üst düzey bir komünist olarak yükselişi özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi ve hemen sonrasında, Avrupa tarihinde önemli dönüm noktalarına denk geldiği çok açık olduğu için, Dimitrov'un yaşamı ve siyasi faaliyetlerinin yeniden araştırılması gerekiyor. Yaşamının zirvesindeyken Dimitrov, Stalin'in yakın çevresinin, üst düzey Sovyet devlet ve parti hiyerarşisinin bir üyesi oldu. Antifaşizmin sembolü olarak kabul gören

22) I. Banac, *The Diary of Georgi Dimitrov* (New Haven, CT, 2003), xv-xviii. sayfalar.

23) W. Chase, *Enemies within the Gates: The Comintern and the Stalinist Repression, 1934-39* (New Haven, CT, 2001).

Dimitrov, Moskova'nın dünya ölçeğinde komünist partilerin faaliyetlerinin kontrolü ve eş güdümünün sağlanmasının aracı oldu. Ancak bu komünist ikon şimdi Doğu Avrupa'daki bazı çağdaşlarından daha az ilgi görüyor; Romen Anna Pauker gibi okuyucuların daha az tanıdığı liderlerin yaşamları araştırılmayı hak etmelerine karşın, çekici bir önder olan Tito ilgi topluyordu.²⁴

Tıpkı içinden çıktığı Bulgaristan Komünist Partisi gibi Dimitrov'un çoğunlukla Moskova'ya sarsılmaz biçimde bağlı olduğu düşünülmüştür. Gerçekten de kalıcı olarak ve açıkça Sovyet modeli komünizme güvenmiş, Sovyetlerin stratejik çıkarlarıyla ilgili görüşlerini şahsının, partinin ve hatta ulusal önceliklerinin önüne koymuştur. Gene de bu nitelikler, ulusal komünist partilerin doktrinlerinin yanı sıra her düzeyde taraftarının inançlarının merkezi gözüyle bakıldığının anlaşılması gerekiyor. Bu açıdan komünist dönemle ilgili çok sayıda güncel, tarafsız materyal var. Sadece siyasal motivasyonlu yüceltmeye değil, tek boyutlu bir Moskovalının geleneksel Soğuk Savaş öncüllerinin de ötesine bakmak gerekiyor. Çözülmesi gereken sorun, Dimitrov'u zirveye taşıyan güçleri ve koşulları ortaya çıkarmak, aynı zamanda karmaşık tercihlerini ve zaman zaman çelişkili davranışlarını da açıklamaktır.

Görünüşte oldukça kapsamlı ikonografiye ve Batılıların etkin biçimde bunun altını oyma çabalarına rağmen, Dimitrov'un yaşam öyküsünde kesinlikle belirsiz bazı bölümler bulunuyor. Bulgar solunun özlemleri ve bu konuda Sovyetlerin katılımının belli yönleriyle ilişkili olmasına karşın, Leipzig Davası'ndan önceki on yılda Orta Avrupa'da geçirdiği sürgün dönemi göz ardı edilmiştir.²⁵ O dönemin Komintern taktikleri

24) R. Levy, *Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist* (Berkeley, CA, 2001).

25) L. Revyakina, *Komintern ve Selshite Partii na Balkanite, 1923-1931g.* (Sofya, 2003).

ve dış politikasının önemli noktalarını açıklamak için bu konudaki üstünkörü bilgilerin geliştirilmesi gerekiyor. Dimitrov'un 1920'li yılların sonunda ve 1930'lu yılların başında Komintern adına el altından çalışması, bir anlamda ileride Moskova'da elde edeceği yüksek konum için zemin oluşturdu. Aynı zamanda ironik olarak en başarılı ve en savunmasız olduğu Büyük Temizlik sırasındaki bürokrat rolü ve ideolojik konumuyla ilgili sorular duruyor.²⁶ Ayrıca acımasız Stalinist dönemde yaşadıkları onu, siyasi muhaliflerin baskıya uğramaları ve komünist Bulgaristan'ın ilk dönemlerinde gerçekleşen şov yargılamaların sorumluluğundan kurtaramaz. Böyle bir araştırma olgusal boşlukları doldurmakla kalmadığı gibi, dolaylı olarak uluslararası statüye sahip bir komünist olma sürecinin anlaşılmasını da tamamlayacaktır. Diğer taraftan kişisel özelliklerine ve Dimitrov'u sıra dışı kılan daha geniş olgulara da ışık tutacaktır; bunun yanında detaylı öyküsünün çok sayıda komünist mültecinin yaşadıklarına örnek teşkil edip etmeyeceği sorgulanacaktır.

Güney Slav Federasyonu, Dimitrov'la sık sık özdeşleştirilen girişimlerden biridir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine, karmaşık Sovyet-Yugoslav geriliminin de eklenmesiyle bu proje, işin başında Balkan uluslarının çıkar çatışması ve güçlü olma iddialarıyla delik deşik oldu. Dimitrov'un düşüncesizce davranışlarının, kargaşayı, patlamak üzere olan Stalin-Tito çatışmasının merkezine götürmesi, Dimitrov'un hâlâ kendi ülkesinin dışın-

26) Chase, *Enemies Within*; J. Baev, "Georgi Dimitrov i sudbata na bulgarskata politemigratsiya v godinite na stalinskite represii", içinde V. Toshkova, L. Revyakina, S. Pintev ve L. Stoyanov (eds.), *Bulgaria v Sferata na Suvetskite Interesi* (Sofya, 1998), 339-48. sayfalar; E. Valeva, "Repressii protiv bolgarskih politemigrantov v SSSR i Komintern", içinde Toshkova et al, *Bulgaria v Sferata*, s. 327-38.

27) L. Gibianskii, "The Soviet-Yugoslav split", içinde M. Stibbe ve K. McDermott editörlüğünde, *Revolution and Resistance in Eastern Europe: Challenges to Communist Rule* (Oxford, 2006), 17-36. sayfalar; J. Perovic, "The Tito-Stalin split".
 Ocak 2012, Dışişleri Bakanlığı Arşivi: <https://marietta.org>

da biraz etkili olduğunu göstermesi ilginç bir durumdur.²⁷ Bu şanssız olayda sürekli olarak saklanan bir şey varsa o da Dimitrov'un, Tito'nun iktidara gelmesinden önce bu projeyi savunması ya da bu planın Stalin'in savaş sonrası hesaplarında yer almasıdır. Bu durumda Dimitrov'un uzun süredir savunduğu görüşlerin sadece geçici olarak Sovyet çıkarlarına denk düştüğünü kabul etmek gerekiyor. Bulgaristan'ın öncelikleri olarak düşündüklerine zarar gelmesine gerek olmadığı halde, anlaşmazlığın çözülme tarzı Dimitrov'un Stalin'e duyduğu saygıyı açıkça ortaya koymuştur.

Dimitrov'un uzun siyasi kariyerinin en tartışmalı yönleri bile, gerçekler ve yorumlama açısından önemli gri alanları açığa çıkarmıştır. Çok idealize edilen ya da şeytanlaştırılan birçok tarihi şahsiyet gibi Dimitrov'un en tartışmalı eylemleri ve açıklamaları, kamuoyunun ilgisini ve bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Elde edilen görüntü şematik, sık ve çoğu kez anakronik olabilir. Dimitrov 20. yüzyılda birçok dramatik olaya katıldığı ya da olayları çok yakından gözlemlediği için, onun katkısı ve ahlaki yargısının şekillenmesinin politize edilmesinden kaçınmak zor olmuştur.

Georgi Dimitrov, komünizmin Bulgaristan'da, Balkanlarda ve bir bütün olarak Avrupa'da gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Tüm kimliklerini belirleyen kritik on yılda komünist partilerin bağlı oldukları enternasyonal bir örgütü yönetti. Çinli komünistlerle olan ilişkilerinin ortaya koyduğu gibi etki alanı zaman zaman daha da uzaklara yayıldı.²⁸ En verimli döneminde Stalin'e ve üst düzey siyasetçilere ulaşabiliyor ve yabancı komünist partilerin liderlerinin üzerinde bir Sovyet devlet adamından daha çok etkisi bulunuyordu. Yaşamını anlatacak olan yeni ve tarafsız bir eserde, yeni elde edilen kanıtlar uluslararası komünizm ve Soğuk Savaş'ın başlangıcı konusun-

daki tartışmanın gelişimini de dikkate almak gerekir. Aynı zamanda sistematik ve dengeli bir analiz sunduğundan, bireysel tespitleri sürekli bir anlatı içinde bütünleştirme gereği vardır. Komünist rejimlerin karakteri konusunda yeniden canlanan tartışmanın perde arkasında, Dimitrov'un bireysel yaşamıyla ilgili bir araştırma Doğu Avrupa'da Sovyet sisteminin yayılmasının tüm mekaniğinin anlaşılmasını sağlayabilir. Bir komünist ideolog ve politikacı olarak Dimitrov'un düşüncelerinin araştırılması gibi gerçekten zor bir görev karşımızda duruyor. Burada Stalin'e gösterdiği itaat, ulusal konular ve Sovyetlerin stratejisinin yanı sıra Doğu Avrupa'da komünizmin ve Sovyet nüfuzunun sürekliliğinin anlaşılmasının önünü açmak gerekiyor.

Bulgar Komünist Partisi'ne ilk katılışından Orta Avrupa'daki sürgün yaşamı, Moskova'da Komintern'in başına geçişi ve ilk komünist lideri sıfatıyla Bulgaristan'a dönüşüne kadar Dimitrov'un profesyonel bir devrimci olarak yükselişini izlediğimizde karakterindeki karmaşıklıklar ve fonksiyonundaki ikilemler dikkat çekiyor. Bu da aşırılıkları ve uzlaşmaları, eylemlerinin çok yönlü niteliğini, her şeyden önce partisindeki önder konumu ve Sovyetler Birliği'ne duyduğu bağlılık arasındaki dinamikleri açıklıyor.

* * *

Dimitrov'un günlüğünden 1939 yazında Moskova yakınlarında bulunan Boroviha Sanatoryumu çevresinde aldığı ikinci direksiyon dersiyle ilgili kısa bir girişi aktarıyoruz:

Güzel sürüyorum. Sanatoryuma dönerken otomobil ağaca çarptı, arabanın kaputu hasar gördü ve R[osa] Yu[lievna]'nın bacağı incindi. *Got sei Dank!!!* (Tanrı'ya şükür!!!) Her şey yoluna girdi, arabada önemli bir hasar yok ve kimsenin canı yanmadı. "Ucuz atlatık" diyebiliriz.²⁹

Bu olay önemsiz gibi görünse de Dimitrov'un yaşamındaki önemli anlar ve her şeyden önce bu olaylara retrospektif yaklaşımı açısından uygun bir metafor teşkil ediyor. Bu birkaç cümle şüphe götürmez biçimde zihniyetini ortaya koyuyor. Herhangi bir anlaşmazlık ya da sorunda sorumluluk almazken, özlü ve iyimser aktarımı olumlu gelişmeler söz konusu olduğunda, çok güzel geliştirdiği kendine pay çıkarma yeteneğine güzel bir örnek oluşturuyor. Ve gerçekten de uzun siyasi kariyerinde çok sayıda anlaşmazlık ve önemli hatalar olmuştur; tüm bunlar Dimitrov'un kendine olan güvenini, kaza ve kayıplardan kendisini uzak tutma becerisini ortaya çıkarmıştır. Eylül Ayaklanması'ndan, Büyük Terör'e ve Bulgaristan'da komünist diktatörlüğün kuruluşuna, Dimitrov siyasi başarı-sızlıkları ve birçok uygulamanın yol açtığı insani trajedileri itiraf etmeyi reddetmiştir. Nitelikli bir propagandacı ve siyasi serüvenci olan Dimitrov, her zaman ısrarla bunların gerekli olduğunu ve olumlu sonuçlar verdiğini söylemiştir. Düşüncelerine ayar çekme ve imajını yenilemeye olan eğilimi, uzun ve görünüşte başarılı kariyerinde işine çok yaramıştır.

PARTİ SAFLARINDA YÜKSELİŞ, 1902-21

Dimitrov'un kişisel ve sosyal geçmişinde, gelecekte dünyaca tanınmış uluslararası bir lider olması bir yana Bulgaristan'da ünlü bir politikacı olacağını hissettiren pek bir şey yoktur. Küçük bir köyde yaşayan, sıradan bir çiftin en büyük oğlu olarak hayata başladı. Çocukluk yılları, yokluk ve istikrarsızlıkla dolu olduğu kadar fırsat arayışlarıyla da dikkat çeker. Bu koşullarda inatçı ama umutlu, esnek ve aynı zamanda isyankâr bir karaktere sahip oldu.

* * *

Georgi Dimitrov Mihailov, 30 Haziran 1882'de¹ Batı Bulgaristan'da çok küçük bir köyde doğdu. Ailesi önce yakındaki Radomir'e ve daha sonra başkent Sofya'ya taşınincaya kadar bir süre bu köyde yaşadılar. Aile daha önce aynı şekilde çoğunluğunu Bulgarların teşkil ettiği, karmaşık ve tartışmalı et-

1) Tarihler Gregoryen takviminin kabul edildiği 31 Mart 1916'ya kadar Julian takvimi izler.

nik karaktere sahip Makedonya'daki dağlık Pirin bölgesinden göç etmişti. Dimitrov'un babası Dimitur ve annesi Paraşkeva 1878 yazında, aynı yıl Avrupalı güçler tarafından imzalanan Berlin Antlaşması'na protesto olarak Kresna-Razlog Ayaklanması'na katılan bölgelerden gelmişlerdi. Bağımsız Büyük Bulgaristan devletinin dışında bırakılan Makedonya 1876-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren Ayastefanos Antlaşması ile sadece üç ay önce ortaya çıkmıştı. Bölgenin yitirilmesi, çoğu Bulgar tarafından 20. yüzyılın ilk yarısında Bulgaristan'ın gelişiminin her yönüne egemen olan ulusal düşüncelerinde meydan gelen, çözölmeyecek derecede karmaşık bir ulusal dram olarak algılandı. Dimitrov'un Makedonya kökleri onu diğer birçok Bulgar politikacıyla aynı yere koyuyordu ve daha sonra "Makedonya sorununun" çözümüyle ilgili görüşleri büyük ölçüde milliyetçi duygulardan uzaktı.

Dimitrov'un anne ve babasının Kresna-Razlog Ayaklanması sonucu Bulgaristan Prensliği'ne göç etmiş olmaları mümkündür, ancak ayaklanmaya fiilen katıldıklarının ima edilmesi, Dimitrov'un Bulgar ulusal kurtuluş mücadelesi geleneğiyle ilişkisine bakınca, muhtemelen bu sonradan ortaya çıkan komünist idolleştirme (hagiografi) malzemesi gibi görünüyor.² İki genç insan, yeni devletin sınırını geçerken muhtemelen ekonomik ve politik nedenlerle yeni fırsatları aramak için ve de Osmanlı yönetiminin azınlıklara baskısından da kaçmışlardı. Beş yüz yıllık yabancı hâkimiyetinden sonra büyük çoğunluğu çiftçilikle geçinen, sosyal yönden eşit ancak geri kalmış bir toplum olarak ortaya çıktı. Dimitrov'un köylü kesiminden olan anne ve babası gene de ulusal bağımsızlığın sağladığı toplumsal ve ekonomik yükselişten yararlanmışlardı.

Dimitrov'un doğum yeri ve zamanı göz önüne alındığında, ortalama alt sınıf bir aileden geliyordu. Anne ve babasının da-

ha önceki meslekleri konusunda değişik söylentiler var ancak onlar için mevsimsel olarak iş değiştirmeleri alışılmadık bir durum değildi. Daha sonra Sofya'ya yerleştiler ve babası, Sofya'nın iş yönünden işlek bir caddesindeki dükkânında elle geleneksel erkek şapkaları yapıp sattığı küçük bir dükkân işletmeye başladı. Komünist literatür, babasını sürekli olarak dürist ve çok çalışkan biri olarak anlatmakla birlikte, birkaç bilgi ekleyebiliriz. Georgi Dimitrov annesine olan düşkünlüğünü açıkça göstermesine karşın, çocukluk ve gençliğiyle ilgili tek tük anılarında babasından neredeyse hiç bahsetmemiştir. Annesi daha sonra "adalet savaşçısı" ve çocuklarının devrimci düşüncelerinin destekçisi olarak resmi biyografilerde göklere çıkarılmıştır.³ Evlenmeden önce ücretli çiftlik işçisi ve zengin evlerinde hizmetçi olarak çalışmıştı. Okumayı, ancak evlenip çoluk çocuk sahibi olunca öğrenmişti. Dimitrov, zaman zaman annesi ekin biçerken tarlada doğduğunu iddia etmiştir. Bunu doğrulamak zor olsa da, o sıralar olağan dışı bir şey değildi. Georgi altısı erkek, ikisi kız, sekiz kardeşin en büyüğüydü. Açıkçası hali vakti yerinde olmamasına karşın, babaları hızla büyüyen aileyi geçindirmeyi ve kentin varoşlarında bir ev yapmayı başardı.⁴ Bu yeterliydi ve evi daha sonra onarmasına karşın, kırsal kesimden yeni göç etmiş birçok insanın kaçak ve sağlıklı evlere doluştukları kalabalık, yoksul semtlerden birine yerleşti.

Dimitrov'un yaşamının ilk yirmi yılına ilişkin kişisel ayrıntılar oldukça azdır. En şaşırtıcı olanı geleneksel Ortodoks Bulgaristan'da, Protestan cemaatin kilisesinin içinde büyümüş olmasıdır. Gerçi dindar birer insan olan anne ve babası, muhtemelen 19. yüzyılın ikinci yarısında Amerikalı misyonerlerin oldukça başarılı oldukları memleketlerinde mezhep değiştirmiş-

3) Hadjinikolov *et al.* *Georgi Dimitrov*, s. 13.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

4) Barumova, *Zhivot*, s. 12.

lerdi.⁵ Diğer bir söylentiye göre Dimitrov'un babası, Sofya'ya yerleşmelerine yardımcı olan akrabalarının etkisiyle Protestanlığı kabul etmişti.⁶ Bu dinle ilgili geçmiş, sadece Dimitrov'un mütevazı kökenini vurgulayan komünist tarihçilerce es geçilmiştir.⁷ Dimitrov bu gerçeği nadiren ve kerhen kabullenmiştir; örneğin 1920 Ekim'inde babasının Protestan olmasını bir şanssızlık olduğunu belirterek, "Bu insanlar ABD'nin kapitalist politikasının ve büyük tekellerin ajanlarıydılar," demiştir.⁸

Kız kardeşi, Dimitrov'un genellikle hareketli bir çocuk olduğunu ancak ara sıra yaptığı yaramazlıkları itiraf eden ve yumuşak başlı annesine saygılı davranan, terbiyeli bir çocuk olduğunu söylemiştir. Anılarının ilk bölümünde, satır aralarına bakıldığında gürültücü ve asiliğe yatkın olduğu görülebiliyor. Kuşkusuz zeki bir insan olmasına karşın, Dimitrov sadece kendisini ilgilendiren konulara odaklanırdı. Disiplinsiz ve dikbaşı olması, Bulgaristan'daki Protestan cemaatinin mükemmel eğitim olanaklarından neden yararlanamadığını açıklayabilir. Çocukların, özellikle erkek çocukların iyi bir okul eğitimi almaları genel olarak Bulgar toplumunda çok itibar görürdü ve Protestanlar genellikle hırslı ve aydın kişilerdi. Dimitrov on yaşlarındayken bölgenin rahibiyle ciddi şekilde bozuşunca, kilise okulundan atıldı.⁹ Daha sonra dinsel törenlere katılmayı tamamen bıraktı, böylece annesinin sözde rahip olması isteğinden de kurtulmuş oldu. Dimitrov çocukluk döneminde kiliseye karşı o kadar öfkeliydi ki, yıllar sonra 1896'da

5) Rothschild, *The Communist Party*, s. 51.

6) Barumova, *Zhivot*, s. 10.

7) S. Blagoeva, *Georgi Dimitrov: A Biography* (Londra, 1961), 12-13. sayfalar; Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 14-15.

8) Y. Yotov, V. Topencharov, V. Hadjinikolov, D. Elazar, T. Koleva, D. Sirkov and M. Chervendineva (editörlüğünde, *Georgi Dimitrov. Suchineniya* (Sofya, 16 Cilt. 1981-90), 11. Cilt, s. 322.

9) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 37; V. Ilieva, "Bludniyat sin koito nikoga ne se zavurna", *Uçretsiz PDF Kitap Arşivi* - <https://arhiv.org>, *www.mediapool.bg*, 23 Mart 2007.

inancını yitirdi ve *Kukuriku* adlı bir mizah dergisi çıkardı. Bu broşürlerin çoğunun hedefinde rahipler ve din adamları vardı; bereket versin, anne ve babasını çok utandıran bu dergi sadece iki sayı yayınlanabildi.¹⁰

Dimitrov'un karakterindeki inatçı damar altı yıllık ilkokulu bitirmeden zamansız okuldan ayrılmasını açıklıyor.¹¹ Daha sonra bu olay onun için neredeyse bir övünme meselesi olurken, anne ve babasını çok üzmüştü. Dimitrov sonradan, küçüklüğünde sağlığının sürekli bozuk olduğunu ve 12 yaşındayken bitkin düşüren bir hastalığın eğitimini sürdürmesine engel olduğunu iddia etmiştir. Böyle bir öykü ister istemez, sınıfta oturamayacak kadar hasta bir çocuğun fiziksel olarak yorucu bir işte çalışmasına nasıl izin verildiği sorusunu ortaya atıyor, işte olan tam da buydu. Spekülatif bir alternatif açıklama da olsa, katı okul yaşamı Dimitrov'un hoşuna gitmemiştir. Gene de Dimitrov'un anne ve babasına kalabalık ailelerinin geçimini sağlamada yardımcı olması akla yakın geliyor. Bu doğru olsa bile, okulu bırakıp ve kiliseden ayrılarak zaten anne ve babasını yaşam tarzından kopmuş oluyordu.

Gerçekten de -en büyük oğul olarak geleneklerin tersine- ne babasının mesleğine ilgi göstermiş ne de ortaya çıkan fırsatları değerlendirmiştir; açıkçası marangozluk ve demirciliğin kırı, kokusu ve pasından rahatsız oluyordu. Sonunda bir matbaada çırak olarak çalışmaya başladı, burada çalışmak çok hoşuna gitmişti. Harflerin bir sözcük oluşturmaları için nasıl bir araya getirildiklerini, daha sonra da sözcüklerin tümcelere ve sonunda gazete ve dergilerin tüm sayfalarına dönüştüklerini keşfetmek onu büyülemişti.¹² Dimitrov okunaksız el yazılarını çözme yeteneğini kanıtlayarak, işi çabuk öğrendi. Gecekondu

10) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 44.

11) Tsentralen Partien Arhiv (TsPA - Central Party Archive), f. 146, os. 1, a.e. 27.

12) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 38.

mahallesinden gelen bu genç, özellikle gazetelerin dizgisini yaparken işi çok sevmişti. Her gün siyasi basını okuyan Dimitrov iç ve dış haberlerle ilgileniyordu ve Bulgaristan politikasındaki tartışmalar sayesinde bilgilenmeye başladı. Bu yepyeni dünya sadece heyecan verici olmakla kalmadı, yaşamını belirleyici bir deneyim olduğunu kanıtladı; bu durum onda yazılı ifadeye karşı adeta bir takıntı yarattı; yaşamının bundan sonraki bölümünde adını taşıyan kitaplardan büyük mutluluk duymuştur.

Dimitrov'un kişisel evrimi, egemenliğini kazandıktan sonra modernleşmek isteyen Bulgaristan'ın çağdaş gelişimiyle koşutluk gösterir. Bir köylünün torunu ve bir esnaf çocuğuyken, kendisi bir proleter olmuştu. Aile içindeki bu kuşak değişimi, kırsal kesimden insanların kentlere toplu halde göç ettikleri ülkenin toplumsal demografisinin evrimini de yansıtmıştır. Dimitrov, Bulgaristan'da fabrika işçilerinin sayısı 6.000 olduğu, yani nüfusun % 0,2'sinden fazla olmadığı ve çoğunun da hafif sanayide çalıştığı bir zamanda işe başlamıştı. On yıllık bir geçmişi olan sendikal faaliyetler, güçlü muhafazakâr Başbakan Stambulov'un 1894'te azledilmesinden sonra hızlandı, tam o yılda da Dimitrov ücretli işçi olarak işe başladı.

Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da matbaacılık en bilinçli politize olmuş mesleklerden biriydi. Daha önce kurulan sendikaların yanı sıra 1894 yılının Kasım ayında Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin himayesinde ilk Genel Matbaacılar Sendikası kuruldu. Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi (BRSDP) sadece üç yıl önce Bulgaristan "Sosyal Demokrat Partisi" adıyla ortaya çıkmış ve işçilerin sorunlarını teorileştirmek yerine gerçek işçileri içine almaya başlamıştı.¹³ Sosyal demokratlarla olan ilişkisinden do-

13) H. Hristov, S. Gruncharov and E. Starelva, editörlüğünde, *Istoriya na Bulgaria* (Sofya, 7. Cilt, 1991), s. 380; Hadjinikolov et al, *Georgi Dimitrov*, s. 15.

layı Dimitrov, Matbaacılar Sendikası'na katılmakta bir an bile tereddüt etmemesi pratikte sol politikaya adım atması anlamına geliyordu. Çok genç olması, aile yükümlülüğü olmaması ve köktenci karakteri onu çok faal bir sendikacı yaptı. Matbaacılar Sendikası 1895 yılının Şubat ayında, varlığını ortaya koyma amacıyla bir grev başlattı. Liberal Kulüp adlı bir matbaada yeni işe başlayan Dimitrov, işçilerin grev komitesinde matbaacı çıraklarının temsilcisi oldu. Greve on üç matbaadan iki yüz işçi katıldı ve iş yeri yasası, sekiz saatlik iş günü, düzgün ücret ödenmesi ve sendikanın tanınması gibi taleplerde bulundular.¹⁴ Bazı işverenler taleplerin bir kısmını kabul etse de, grev karmaşayla sona erdi.

Bir sonraki girişim 1899-1900 yıllarında, tüm ülke genelinde geniş bir protesto dalgasıyla yapıldı. Matbaacılar 1899 yılında sendikalarının Basım İşçileri Birliği adıyla yeniden açılmasıyla önemli bir rol oynadılar.¹⁵ Liberal Kulüp matbaasında en az on kez grev oldu ve bazıları da başarıyla sonuçlandı. Dimitrov, grevcilerin en büyük zaaflarından birinin tüm Basım İşçileri Birliği'nin onayı ve iş birliği olmadan eylemlere giriştiklerini tespit etmişti.¹⁶

Dimitrov profesyonelce toplum içinde ajitasyonun mesleği olduğunu fark etti. İlgi ve hevesi, bir işçi kütüphanesi kurmak amacıyla kitap bağışını örgütlemeye yararlı oldu. Bu başarı, birbirini izleyen seçimle geline konumlarda ilk olarak 1901'de Basım İşçileri Birliği Yönetim Kurulu'na girmesiyle ödüllendirildi. Ertesi yıl birkaç ay Basım İşçileri Birliği'nde muhasebeci olarak çalıştı.¹⁷ Dimitrov aynı zamanda sendikal

14) Rothschild, *The Communist Party*, s. 49; Issussov, "Georges Dimitrov: Une Biographie Critique" (Yayınlanmamış doktora çalışması, Institut d'études politiques, Paris, 2004), s. 69.

15) Hristov et al, *Istoriya na Bulgaria*, s. 382.

16) Yotov et al, *Suchineniya*, J Cilt, 37-40. sayfalar.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

17) Savova, *Georgi Dimitrov*, 19-21. sayfalar.

yaşamın önemli bir parçası olan toplumsal etkinliklere, hevesli ve sevilen bir kişi olarak katılıyordu. Bu etkinlikler genellikle bir hafta sonu uğraşı olan yürüyüş gezileri oluyordu. Bu yürüyüşlerde Sofya çevresindeki dağlarda bulunan birçok manastır geziliyordu. Açık arazide yapılan pikniklere güncel siyaset ve sendika sorunları, kitap eleştirileri ve tarihte önemli günleri kutlama etkinlikleri eşlik ediyordu.

Bir işçi aktivist olan Dimitrov yavaş yavaş dikkat çekmeye başladı. Adı, *Basım İşçileri Birliği Gazetesi*'nde çıkan yazıları sayesinde daha da tanınır oldu, gazetede 16 Temmuz 1902'de yayımlanan ilk yazısı, yeni yapılan üç aylık genel kurul toplantısı üzerineydi.¹⁸ İlk kez sendikanın "üyelerinin çıkarları için" bilinçli olarak planlanmış mücadeleye hazırlaması gerektiğini dile getirdi. Çok geçmeden Basım İşçileri Birliği'ni örgütsüz işçileri üye yapma ve eğitme konularında yeterli dikkati göstermemeleri nedeniyle eleştirdi. Ama asıl enerjisini ısrarla, matbaalardaki çalışma koşullarının iyileştirilmesi talepleri için harcadı. Matbaa sahiplerinin binalara içme suyu getirilmesi gibi en temel talepleri karşılama konusundaki isteksizlikleri Dimitrov ve arkadaşlarını, Sofya'da Sağlık Müfettişliği'ne başvurmak için önayak olmaya zorladı. Devlet yetkililerinden basımevlerindeki yaygın kötü sağlık koşullarının ve emniyet önlemlerinin araştırılması isteği sonuçsuz kaldı. Hemen hemen aynı dönemde Dimitrov, Basım İşçileri Birliği'nin, Uluslararası Basım İşçileri Birliği'ne katılma hazırlıklarında yer aldı.¹⁹ Bu deneyimler sayesinde Dimitrov'un enerjik ve duygusal kişiliği, gerçek bir tutku arayışıyla zincirlerinden boşanmış oldu. Dimitrov sorumluluk, amaçlılık ve uzun vadeli siyasi vizyon başlangıçları ile özellikle sendikaların sadece halk desteğine değil, becerikli yönetime ve güçlü kurumsal ilişkilere gereksinimi oldukları noktasında bir bilinci ortaya koydu.

18) Yotov et al, *Suchanin*, HDE Kitap 36, sayfa 111. <https://rantey.org>

19) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 46.

Dimitrov'un artan sendikal faaliyetleri ve tutkuları onu, eğitimindeki büyük boşlukları doldurmaya yöneltti. Sofya'daki İşçi Sosyal Kulübü'nde temel ilkokul konularına genişletilmiş ekonomi ve politika konularının eklendiği uzaktan eğitim programlarına katıldı. Ekonomi ve politika konuları, bilgileri ve güvenilirlikleriyle Dimitrov'u fazlasıyla etkileyen BSDİP (Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi) önderleri tarafından veriliyordu, böylece Dimitrov neredeyse hemen sosyalizm davasına katılmış oldu.²⁰ Sistemsiz de olsa ağırlıklı olarak Marksist kitaplar okuması, diğer taraftan siyasi tutkularını pekiştiriyordu. Bulgaristan sosyalizminin en önde gelen temsilcilerinden biri olup bağımsızlık mücadelesini toplumsal ve ekonomik mücadele olarak ortaya koyan Dimitur Blagoev'in yazdığı, Bulgaristan ulusal kahramanlarının yaşam öykülerini bir çırpıda okuyup bitirdi. Blagoev'in ilk olarak 1891'de yayımlanan *Sosyalizm Nedir ve Ülkemizde Var Olma Temeli Var mı?* adlı temel teorik kitabı sayesinde kapitalizmin insanlığın toplumsal ve politik gelişiminde kaçınılmaz bir evre olduğunu keşfetti. Önde gelen Bulgar sosyal demokratlarının bu ve diğer eserleri, Avrupalı Marksist düşünürlerin eserlerini aslından okuyamayan ve sadece yerli uyarlamalar ile çevirilere bağımlı kalan Dimitrov gibi yetişmekte olan aktivistlerin gelişmesinde büyük yardımı oldu. Doğal olarak ilk sosyalistlerin kabul gören düşüncelerinin etkisinde kaldığı için, bu olanak hem aydınlatıcı hem de sınırlayıcı olmuştu. Ayrıca Rus edebiyatına ulaşma olanağı daha fazla olup çeviriye gerek kalmadan okunabiliyordu. Dimitrov, örneğin Georgi Plehanov'un oldukça popüler olan eserlerine aşinaydı. Birçok çağdaşı gibi Nikolay Çernişevski'nin 19. yüzyılın son on yılında devrimci kuşakların esinlendiği *Ne Yapmalı?* adlı romanı her zaman için en sevdiği kitap oldu. Sonraki yıllarda Dimitrov, romanda bilindiği

20) Issussov, Georgi Dimitrov, 42-43. sayfalar; Hristov, Georgi Dimitrov, 9, 18-19. sayfalar; Hadjinikolov et al, Georgi Dimitrov, s. 16.

gibi bir çividen yatakta yatan, etkileyici zorlu ve münzevi devrimci Rahmetov karakterinden etkilenerek bile bile çeşitli yokluklara ve çetin sınavlara katlandığını aktarmıştır. Böyle bir iddianın Dimitrov'u, Rahmetov karakterinin hayranı olduğu bilinen Lenin'e benzetmek için ortaya atılmış olması mümkündür, çünkü Dimitrov'un fiziksel zorluklara ilgisini gösteren bir başka kanıt yoktur.

Sosyal ve politik çevresinden etkilenen Dimitrov siyasi görüşlerini ve tercihlerini şekillendirmeye başladı. Eğitimin yetersiz ve yaşam deneyiminin sınırlı olması sonucu görüşleri, salt kesin olarak girdiği sosyalist ideoloji ve propagandadan alınmıştır. Bu da neden uç politik pozisyonlara yöneldiğini ve neden sarsılmaz bir inanca sahip olduğunu açıklayabilir. Başlangıçta profesyonel ya da sosyal bir beklentiye sahip olmadığı için, kendisine hayatta açık bir yön veren basit ve ikna edici bir siyasi doktrini keşfetti. Artık Dimitrov'un Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne tam üye olması sadece bir zaman meselesiydi. Daha sonraları ablası, Dimitrov'un, "Babamların gittiği kiliseden ve kilise okulundan daha iyisini buldum!" dediğini kaydetmiştir.²¹ Bu söz gerçek ya da değil, Dimitrov'un sosyalist fikirlere ve hareketlere katılmasını mantıklı bir şekilde tanımlıyor. Çeşitli tarihlerdeki belgeler, Dimitrov'un 1902-1903 yılları arasında Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne girerken kararsızlık gösterdiğini ortaya koyuyor.²² Bu durum, 1903'te partide yaşanan değişikliklerle açıklanabilir. Gerçi partiye girme nedeninin Marksist teoriyi ve sosyal demokrat politikayı öğrenmek olduğu biliniyor. Verdiği sözü yerine getiren Dimitrov somut sonuçlar için artan bir heves ve istek göstermiştir.

Dimitrov'un geçmişi ve sosyalist saflara giriş biçimi, o sıralar Bulgaristan sosyalist hareketine egemen olan entelektüel

21) Barımova, Zhivot, s. 23.

22) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 27.

devrimcilerinkinden oldukça uzaktır. Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1903 yılına kadar çalkantılı on iki yıldan beri "Büyükbaba" olarak bilinen kurucusu Blagoev'in önderliğinde varlığını sürdürmüştü. 1881-1884 yıllarında Rusya'da St. Petersburg'da bir üniversitede öğrenciyken ilk sosyalist grubun kurulmasına önayak olması, Bulgaristan'daki taraftarları için büyük bir gurur kaynağı olmuştu. Yasa dışı faaliyetleri nedeniyle sınır dışı edilince, Blagoev 1885 yılının başlarında Bulgaristan'a döndü ve sosyalist propaganda ve örgütlenme işine atıldı. Tüm ülkede birçok diğer sosyalist ki çoğu yurt dışında eğitimlerini bitirip dönen öğretmen, 1880'li yılların sonlarında tartışma ve haberleşme çevreleri kurdular ve bunların çoğu dergiler çıkardılar.

Blagoev, siyasi faaliyete ilk adımını attığından beri görüşlerine başvurduğu Plehanov'dan fazlasıyla etkilenmişti. Gerçekten de Bulgaristan sosyalist hareketi başından beri büyük ölçüde Rus yoldaşlarının gölgesinde kalmıştı, bu da Blagoev'in çevresindeki arkadaşları ve taraftarlarının dogmatizmini biraz olsun açıklayan bir faktördür. Hatta Orta ve Batı Avrupa'da eğitim gören Bulgar sosyalistlerine, 1890'lı yıllarda Plehanov'a yakın duran ancak daha sonra I. Dünya Savaşı sırasında Lenin'in sırdaşı ve Bolşevik rejimin ilk dönemlerinde üst düzey Sovyet yetkilisi ve diplomat olarak ortaya çıkan ünlü Krustyu (Christian) Rakovski'yi örnek olarak gösterdiği Rus çağdaşlarına yönelmişlerdir.²³ Rus devrimcilerin çekiciliğini Slavlarla akrabalık, ekonomik olarak geri kalmışlık ve çoğunluğu köylü olan nüfus açısından benzerlikler belirliyordu. Bunlar arasında, hızlı gelişmesini esasen taşra örgütlerine dayandıran Blagoev ve bir yere bağlı olmayıp, Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin dayandığı entelektüel ve aktivist mirasın toplamını temsil eden Rakovski vardı.

Dimitrov siyasi açıdan uzaktan da olsa onun güçlü vesayeti altında olgunlaştı. Daha sonra Blagoev'in yakın çevresinden olduğunu iddia ederek kendi konumunu meşrulaştırmaya çalıştı. Gerçekten partinin kurucularının azimli ve ödün vermez tavrına hayranlık duyuyor ve Bulgar sosyalistleri arasında bir türlü bitmek bilmeyen tartışmalarda sürekli olarak kendi tarafını tutuyordu. Blagoev'in özellikle Dimitrov'u övdüğüne ya da onu genç taraftarlar arasından çekip çıkardığına dair bir kanıt yoktur. Dimitrov'un sendika çalışmalarına yönelmesi, her ikisi de birinci kuşaktan saygın sosyalistler olup Blagoev'in çok eskiden arkadaşları olan Georgi Kirkov ve Gavril Georgiev'le doğrudan ilişki kurmasına yol açtı. Buna karşın Dimitrov'la ilişkilerinin ortak siyasi faaliyetlerinin ötesinde yaşlıların çizgisine girdiğine ya da partinin kurucularından oluşan dar çevre tarafından sıcak karşılandığına dair bir ipucu bulunmamaktadır.

Basım İşçileri Birliği ve Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne giren Dimitrov, bu örgütlerin katı bir biçimde hiyerarşik ve merkezi yapıda olmaları gerektiğini benimsedi. Dimitrov, Bulgaristan sosyalist hareketinde derin bölünme anlamına gelen bir ilke olan sendikaların siyasal partiyle ittifak oluşturmaları -yani tabi olmaları- yanlısıydı. Dimitrov, BSDİP'e (Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi. Bundan sonra "BSDİP" olarak anılacaktır.) katılincaya kadar parti, içinde uzun zamandır var olan ayrılıklar sonucu zaten bölünmüştü, ancak iki yıl sonra ayrılma sebeplerinin önemsiz olduğunu fark edince, fraksiyonlar tekrar birleştiler. Yeniden birleşen parti örgütünde siyasi devrimci ajitasyon mu yoksa işçiler için daha iyi çalışma şartları ve sosyal yardımlar için daha çok pratik çalışma yapılacağı konusunda tartışmalar sürdü. Adı geçen son görüşün taraftarları Blagoev'in çok eski siyasi ortakları ve eski arkadaşlarından biri olan Yanko Sakuzov'un etrafındaki gruptu; bunlar, diğer partilerle iş birliğini ve tama-

men tarafsız olmasa da sendikaların bağımsız olmasını savunuyorlardı. Bunlar, zayıf sanayi proletaryasından daha geniş bir toplumsal tabana ulaşmış göründükleri için ya da Sakuzov'un "Ortak Amaç" adıyla çıkardığı gazeteden dolayı "Geniş Sosyalistler" olarak adlandırılıyorlardı. Geniş Sosyalistler görece küçük bir fikir grubuna dayanan Blagoev'in oldukça dar yorumuna inananlara karşı çıkıyorlardı; bunlar partiye ve ona yakın olan devrimci sendikalara sadece kendini Marksist fikirlere adanmış işçilerin alınması gerektiğini ve sosyalistlerin kesin olarak kendi siyasal programlarına göre mücadele etmelerini talep ediyorlar ve parlamenter temsile yol açsa da burjuva partileriyle her türlü uzlaşmayı reddediyorlardı. Gerçekten de Sakuzov'un yaklaşımı en iyi şekilde kırsal kesimde destek arama isteğiyle kendini göstermiştir, böylece kendi grubu Millet Meclisi'nde altı milletvekilliğini güvenceye almıştır. Aynı yıl yeni kurulan Bulgar Halk Çiftçi Birliği (BHÇB) partisiyle gevşek bir ittifakın savunucusu oldu.²⁴ Parti kurucuları tarafından olan aşırı tutucuların dogmatizme varan görüşleri daha sonra yandaşları tarafından Lenin'in Bolşevikleriyle ideolojik akrabalık olarak gösterildi.

İddia genelde salt kronolojik bir rastlantıya dayanıyordu: BSDİP içindeki kronik gerilim, 1903 yılı başlarında yeniden patlak verdi ve aynı yılın yaz aylarında çatışan Geniş Sosyalistler ve Dar Sosyalistler fraksiyonları arasında biçimsel bir anlaşmazlıkla doruğa çıktı. Bu ayrışma kabaca, 1903 yılının ikinci yarısında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde Menşevikler ve Bolşevikler ayrışmasının başladığı döneme denk gelmişti. Gerçekten de BSDİP içindeki anlaşmazlıklar, oldukça etkili Alman Sosyalist Partisi'nin nüfuz etmesiyle farklı eğilimleri etkiledi ve bu parti eliyle İkinci Sosyalist Enternasyonal'e taşındı. Yerel faktörler ve teorideki gelişmelerin bir araya gelmesiyle-

le Avrupa'daki tüm sosyalist partilerde reformist görüşler pratiklerin ortaya çıkmasına yol açarken Bulgaristan Geniş Sosyalistler fraksiyonu, görüşlerinin çoğunu sosyalistlerin düşünce ve pratiklerini adapte etmek zorunda kaldıkları Eduard Bernstein'in kapitalist toplum doğasının değiştiği tezlerinden türettiler. Blagoev'in Dar Sosyalistler fraksiyonuna gelince, onlar da çoğunlukla Karl Kautski'nin görüşlerine bağlı kaldılar.²⁵ Bulgaristan'da Marksist teorinin uygulaması konusunda sert tartışmalar olmasına karşın, Bulgaristan'daki fraksiyon liderlerinin hiçbirisi uluslararası sosyalist camiada bir etki yaratmadılar. Diğer taraftan yüzyılın başlarında BSDİP, Balkanlarda en büyük ve en iyi örgütlenmiş partiydi.

Kendince görüşlerine katılmayan ve otoritesini zaafa uğratan gruplarla ilişkisini kesen Blagoev, siyasal ve kişisel görüşlerinden taviz vermedi. Söylenenlere göre, Bulgaristan'da proletarya açıkça çok küçük olmasına ve ekonomik koşullar bu sınıfın devrim için aday olmasını olanaksız kılmasına karşın, sınıf mücadelesi çizgisinde ısrar eden Blagoev partinin ideolojik Ortodoks çizgisini takıntı haline getirmişti. Ancak Blagoev'in, Lenin'e pek saygısı yoktu ve aslında Lenin'in kim olduğu konusunda da fazla bilgisi yoktu. İç anlaşmazlıkların olduğu bu dönemde Blagoev, üstadı Plehanov tarafından yazıldığı düşüncesiyle Lenin'in "Ne Yapmalı" adlı eserinden bolca alıntı yapıyordu. Plehanov'un eserlerinin doğru dürüst Bulgarcaya çevrilmesine ve parti tarafından yayımlanmasına karşın, sadece Lenin'in eserlerinden yapılan alıntılar sosyalist dergilerde tek tük görölüyordu.²⁶

Bulgaristan'da sosyalist hareketin başlamasından neredeyse yirmi yıl sonra Sosyalist Parti içinde teorik tartışmanın bu kadar yoğun olması ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesini yansıtıyordu. Blagoev taraftarlarının nüfusun çok küçük bir

25) D. Sassoon, *One Hundred Years of Socialism* (New York, 1996), 16-25. sayfalar.

26) Rothschild, *The Communist Party*, 32, 34. sayfalar.

kısmını teşkil etmesine karşın, salt proletarya arasında propaganda çalışmalarıyla ilgileniyorlardı. Endüstriyel faaliyetler genellikle küçük ölçekliydi, ürünleri ve iş gücü itibarıyla tarımdan çok uzak değildi ve işçilerin çoğu ancak tarlalarında yapılacak iş azalınca fabrikalarda sezonluk işçi olarak çalıştırılıyorlardı. Genel ekonomik geriliğin farkında olan bağımsız Bulgaristan'ın siyasi eliti, 19. yüzyılın son on yılında bir dizi mali ve korumacı önlemle yerli sanayiye teşvik etmeye çalışmıştı. Bu aynı zamanda demir yolları, limanlar ve elektrik üretimi gibi büyük altyapı projelerinde devlet yatırımlarını arttığı bir dönem oldu. Bunların sırasıyla daha sonra inşaat malzemeleri üretiminde yeni işletmelerin ortaya çıkmasına ya da tekstil ve gıda işleme gibi eski sanayilerin güçlendirilmesine katkısı oldu. 1901 yılında kabaca 750 mil demir yolu ve çoğunlukla yirmiden az işçi çalıştıran iki yüzü aşkın fabrikayla Bulgaristan büyük ölçüde modernleşmemiş bir ekonomi olarak kalmıştı. Bulgaristan sadece bir köylü toplumu olduğu gibi, dağınık arazilerde geleneksel yöntemler ve araçlarla toprağı işleyen (tarım yapan) küçük çiftçilerden oluşmuştu.²⁷ Bu tür faktörler, şehirlerde inançları değiştiren, küçük entelektüel çevrelerde kök salan Marksist fikirlerin yayılmasını engelledi. Sendikal faaliyetler partinin başındaki profesyonel Marksist düşünürleri ve onların adına devrimin yapılacağı işçileri birleştiriyordu.

Basım İşçileri Sendikası'na giren ve Sosyalist Parti'ye ilk adını atan Dimitrov üst düzey liderlik seviyesindeki ideolojik tartışmayı uzaktan izledi. Bulgar sosyalist dergilerindeki temsilcilerinin, seçkin Avrupalı sosyalistler arasındaki teorik polemikten alınıladığı, Geniş ve Dar sosyalistler arasındaki tartışmanın yansımasından pek anlayamıyordu. BSDİP içindeki

27) Hristov et al, *İstoriya na Bulgaria*, 137-138, 189. sayfalar. J. Lampe, *The Bulgarian Economy in the Twentieth Century* (London, 1986), 35-42. sayfalar.

tartışma onun için her şeyden önce -hem tanınmış liderler hem de bilinen taktik- bir sadakat meselesiydi. Doğal olarak tartışmanın radikal kısmına yönelen Dimitrov, şimdiye kadar Blagoev fraksiyonunun Bulgaristan politikasında daha net bir görüş ortaya koyduğunun farkındaydı. 1903 yılının Şubat ayında bir grup Dar Sosyalist, Sofya parti örgütünden ayrıldığı sırada, ki tüm partiye yeni bir yön veren önemli bir olaydı, Dimitrov şehirde bile değildi. Samokov'da çalıştığı sırada (başkentin yirmi mil güneyinde, dağlar arasında bir kasaba) koşullar belirsiz olmasına karşın, yakındaki Protestan misyonerlerin işlettiği saygın, kurumlaşmış bir ortaokul olan Amerikan Koleji'ne komşu matbaada çalışıyordu. Bu, büyük bir olasılıkla cemaat içinde iyi bir yeri olan annesinin sağladığı bir iyilik olmuştu. Sofya'da işini yitiren ve yeni bir iş bulamayan Dimitrov, uzun süredir kiliseden uzak durmasına karşın, bu cömert teklifi reddedecek durumda değildi. Gerçi daha sonraları Samokov'da geçirdiği altı ya da yedi aydan pek söz etmemiştir.²⁸ Yarım yüzyıl sonra kaydedilen bazı anılarında Dimitrov'un sosyalist genç öğrencilerin ve işçilerin "ahlakını bozması" yerel makamları rahatsız ettiği ve işten çıkarılmasını istedikleri aktarılır. Dimitrov'un varlığının başka şekillerde de yıkıcı olduğunu gösteren anekdot biçiminde kanıtlar vardır. Sarhoşken o bölgedeki bir rahiple kavga etmiş ve ibadet sırasında insanları rahatsız etmişti; ayrıca açık alanda herkese vaaz veren gezici bir rahibe meydan okumuştur.²⁹

Sofya'daki fraksiyon bölünmesinden sonra, Dimitrov Ortodoks Dar kanadın tarafına geçti. Gerçi bu, başlangıçta ancak 1.200 üyesi olan dört yerel örgütü çekebildi ve ancak bunların üçte biri el işçisiydiler. Böylesine elverişsiz bir ortamda

28) D. Michev, s. Radenkova ve M. Chervendineva (editörlüğünde, *Spomeni za Georgi Dimitrov* (Sofya, 3 Cilt. 1982), I. Cilt, s. 66; K. Vassilev, "Zhenata koyato izluchvashe svetlina", *Duma*, 5 Haziran 2001, s. 13.

29) Ilieva, "Bludniyat sin".

genç ve hırslı aktivistler için şans vardı ve Dimitrov da bu gençleri kaptı. 1903 yılı Haziran'ında sosyalist *Rabotnicheski Vestnik* gazetesinde ilk makalesini yayımlamayı başardı. "Sendikalarda Oportünizm" başlıklı makal, Dimitrov'un çok iyi bildiği hareketin durumuna değiniyordu. Bu yazı, örgütlü işçilerin düşük bilinçlerini "yağmalamak, onları proleter yollarından saptırarak sendikaları enkaz haline getirmek ve cesaretlerini kırmakla" suçlanan Geniş Sosyalistler fraksiyonuna yapılan kötü niyetli bir saldırıydı. Dimitrov buna, sınıf mücadelesi teorisi ve sendika ile parti çalışmaları arasındaki bağlantı konusunda üyeleri sistematik aydınlatma çabalarıyla karşılık verilmesini önerdi. Makalede "Ve proleter sosyalist bayrağın altındaki sis kalkıp, bilgisizliğin yok olduğu, tutkuların yatışacağı ve yanlış yola sapanların akıllarının başlarına geleceği günler uzak değil" deniyordu.³⁰ Etkili ve maksatlı olan bu yazı gerçek siyasi hırsı olduğu kadar, yazarının basmakalıp ve türev görüşlerini de ortaya koyuyordu; yazar çoğunlukla çok uzun zamandır iki sosyalist kesim arasında anlaşmazlığın odak noktası olan görüşleri tekrarlıyordu. Aynı zamanda bu yazı, başkalarının düşüncelerine karşı hoşgörüsüzlüğünü ve entelektüel tartışmaya gireceğine, karşısındakilere saldırdığı ortaya koyuyordu; bunlar zamanla değişmez niteliklere dönüştü.

Dimitrov, Samokov'da kısa süreli çalışması sırasında neredeyse mesleğini son kez icra etti. Sofya'ya döndükten sonra, bazı basımevlerinde çalıştıysa da, Sosyalist Parti'nin maaşlı aktivisti olmak için hemen günlük işini bıraktı. Siyasi kariyerine, karışıklık ve yeni koşullara alışma döneminde başladı. Blagoev, 6-12 Temmuz 1903 tarihleri arasında bir konferans topladı ve bu konferansta taraftarları, rakiplerini partiden ihraç ettiler. Her iki grup da partinin orijinal isminde hak iddia edince, iki taraf da kendi isimlerini tırnak içinde kullanmaya

başladılar: Blagoev taraftarı sosyalistler BSDİP (D), Saku-zov'un taraftarları BSDİP (G) oldular. Sosyalist sendikalar hemen ikiye bölündü, sadece tek sendika "Dar Sosyalistler" tarafında olduğunu açıkladı. Çok değer verdiği Basım İşçileri Birliği'nin, "Geniş Sosyalistler" safında kalmayı seçmesi onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Buna karşın yirmi bir yaşında işsiz genç, birçok kişisel ve siyasi felaketi avantaja dönüştürerek, en başarılı sendika örgütçüsü olarak ortaya çıktı.³¹

1904 yılının Nisan ayında Dimitrov, kendisiyle aynı görüşte birkaç Basım İşçileri Birliği eski üyesiyle birlikte bu kez "Dar Sosyalistlerle" aynı safta yeni bir Basım İşçileri Sendikası'nın kurulmasına önderlik etti. Ertesi yıl Basım İşçileri Sendikası mütevelli heyeti başkanlığına seçildiğinde bu öncü rolü resmen kabul görmüş oldu.³² "Basım İşçileri Birliği'nin çürüyen kadavrasında ta ki gömülünceye kadar her zaman parçalar kopabiliyoruz" derken, yaptığı oldukça acımasız benzetme, kendisinin yeni üye elde ederken tercih ettiği yöntemi ortaya koyuyordu.³³ Bu yaklaşımı Dimitrov diğer iş kollarına da uyguladı ve rakipleri olan Geniş Sosyalistler fraksiyonu, Özgür Sendikalar Federasyonu'nu 1.500 kadar üyeyle (SORSS) kurunca, 1904 yılının Temmuz ayına doğru Dar Sosyalistler fraksiyonu Genel İşçi Sendikası'nı (ORSS) kurdu. Kuşkusuz ORSS, Marksist sınıf mücadelesi temeline dayanıyordu; ilk kurulma eylemi, partiyle sıkı ideolojik iş birliğini ve örgütsel iş birliğini doğruluyordu. Sendikanın yönetici kadrosunun ağırlıklı olarak Dar Sosyalistlerden olması partiye yardımcı olma fonksiyonunu apaçık ortaya koyuyordu.³⁴ ORSS'nin başında partinin ilk kurucularından olan Georgi Kirkov bulunuyordu, kendisi bir yıl önce Dimitrov'un parti saflarına göste-

31) Rothschild, *The Communist Party*, s. 50; Hristov, *Georgi Dimitrov*, s. 19.

32) Yotov et al, *Suchineniya* - Cilt 5, s. 53.
 OCLC S2 P2 F Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

33) Ibid, 58-59. sayfalar.

rişli katılışında da hazır bulunmuştu. Gerçekten de bu vesileyle Dimitrov'un parlak hatiplik yeteneği ve ideolojik şevki, partinin kıdemli üyelerinin dikkatini çekti. Diğer taraftan da sıradan halk için etkileyici ve kolaylıkla erişilebilen birisiydi: Birinci elden deneyimli bir işçiydi, ciddi görünüşlüydü ve işçilerle kolayca ilişki kurabiliyordu. Tüm bunlar kendisini, kıdemli ve daha iyi eğitilmiş parti düşünürlerinden uzak tuttu; ikna etme ve örgütlenmenin püf noktasını biliyordu ve parti tabanındaki çalışmalarda kendini gösterdi.

Nitekim bu genç adam ORSS'nin fiili yöneticisi oldu ve 1905'te yapılan II. Kongre'de örgütlenme sekreterliğine seçildi.³⁵ Bu forumda konuşup Dar ve Geniş sosyalist sendikalar arasında kızışan rekabeti öngörerek, net bir eylem planı olmasından ve özellikle grev sürecinde gerçekleşen gelişigüzel üye toplama uygulamasından yakınarak, kendi örgütünü ciddi şekilde eleştirdi ve üyelerin toplu halde çıkışına onay verdi.³⁶ Bu arada altyapı çalışmaları, işçiler arasında toplantı ve ajitasyon çalışmaları, ayrıca tüm ülkede ve yeni kurulan endüstri dallarında yeni sendika hücrelerinin kurulmasını denetleme işleriyle uğlaşıyordu. Dimitrov ORSS ve BSDİP (D) stratejisini koordine eden bir kurul olan Ortak İşçi Konseyi üyesi olunca yüklendiği görevler artmış oldu; Dimitrov aynı zamanda Ortak İşçi Konseyi'nin Sofya şubesi üyesiydi.³⁷ Dimitrov'un halka yönelik düzenli olarak yaptığı konuşmalar, garsonundan madencisine kadar çeşitli dinleyici kitlesine uzanıyordu. Konuşmalarında sürekli, "oportünistler" olarak nitelendiği Geniş Sosyalistlerin ihanetine değiniyordu. Tüm yöne-

34) Rothschild, *The Communist Party*, s. 52.

35) Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 21; L. Révyakina, "Georgi Dimitrov v bulgarskoto i mezhdunarodnoto komunistichesko dvizhenie 1919-1934g", içinde Kanatsieva and Turlakova, *Georgi Dimitrov*, s. 5.

36) Yotov *et al*, *Suchineniya*, I Cilt, s. 57.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

37) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 52.

tici kadroyla rakiplerine karşı hem ideolojik hem de taktik olarak mücadele etmenin önemli olduğunu fark ettiler. Dimitrov'un söyleminde Geniş Sosyalistler "ötekinin" rolünü üstlenmişlerdi, Dar Sosyalistler artan biçimde kendi kimliklerini tanımlıyorlar ve en azından asıl kapitalist düşmana karşı olduğu kadar onlara da saldırıyorlardı.

Bu dönemde Dimitrov'un halk önünde yaptığı konuşmalar da ve yazılarında sıkça dile getirilen konulardan biri de işçi eylemlerinin zirvesi olarak görülen 1 Mayıs kutlamalarıydı. Çok sayıda yazışma, makale ve konuşmada Dimitrov'un sembolik anlamından daha çok önem verdiği 1 Mayıs'ın nedeni ve hazırlıkları konusu üzerine sık ve ayrıntılı biçimde duruluyordu. Dimitrov, 1 Mayıs için hazırlıkların deneyim paylaşımı olacağına ve bunun da işçileri o gün yapılan geleneksel sokak gösterilerini, neşelendirdiği kadar onları motive edeceğine ve birbirine bağlatacağına inanıyordu. Benzer şekilde işçi protestolarında ve endüstriyel eylemlerde anlaşılır ve tereddütsüz olmaları konusunda bu tür eylemlerin merkezden koordine edilmesi, disiplinli bir tarzda yürütülmesi ve öncelikle siyasi faktörlerle belirlenmesi gerektiği görüşlerine değinmeye başladı. Dimitrov bu konuda belli bir grevin özgül taleplerinden çok, bir siyasi güç, uyumlu ve etkili şekilde savaşan bir güç olarak partinin yaratılmasındaki rolüyle ilgileniyordu.

Aslında Dimitrov'un kararlı sendika çalışmaları her şeyden önce politik görüşleri için bir platform oldu. Coşkusu ve işçiler arasındaki popülaritesi, parti hiyerarşisi içinde yükselmesini sağladı. Dimitrov başından beri parti içinde konumunu sağlamlaştırma olanaklarını arıyordu, parti üst yönetimi de maksimalist ideolojisini yaymak ve savunmak için güçlü ve esnek eylemlere gereksinim duyuyordu. Dimitrov'un bağlılığını kanıtlamak için büyük şansı 1905 yazında BSDİP (D) içinde gerilimlerin yeniden patlak vermesiyle geldi. 2. Sosyalist Enternasyonal üyesi olan kavgacı Bulgar sosyalistler, ulus-

lararası toplantılarda kürsüyü sık sık ülke içinde puan toplamak için kullanmalarıyla tanınmışlardı. Bütün olarak bakıldığında, Avrupa sosyalist hareketi farklı görüşlere yer vermekte yeteri kadar çoğulcu ve hoşgörülüydü. İlk defa 1904'te yapılan Amsterdam Konferansı'nda merkezietçi eğilimler üstünlük sağladı. Bu ayrılmaya son verilmesi için hiçbir adım atılmamasına karşın, her iki Bulgar fraksiyonu uzlaşmaya zorlandılar³⁸; gerçekten de BSDİP(D) içinde ortaya çıkan muhalif bir grup partiden ihraç edildi. Vasili Koralov'un şahsında yeni bir yıldız yükselirken bu gruba doğrudan ve hevesle katılan Dimitrov, Bulgaristan dışında tutucu taktiği meşrulaştırmaya çalıştı.

Blagoev'le uzlaşmayan, partinin politikaları ve pratiğinin daha çok tartışılmasını savunan gruba "anarko-liberaller" deniyordu ve bunlar özellikle parti basınında daha çok özgürlük olmasında ısrar ediyordu. Sapmacılar bir kez daha -iki yıl önce olduğu gibi- Dimitrov'un giderek isim yaptığı Sofya parti örgütünde ağırlıklı olarak temsil ediliyorlardı. Ağustos ayı başlarında yapılan BSDİP (D) kongresinde, liderleri Nikola Harlakov'un görüşleri ve yazılarına karşı saldırıya geçince gevşek disiplin ve düşünsel farklılık taraftarlarıyla çatıştı. Dimitrov, partinin birliğini ve gücünü baltaladığı gerekçesiyle entelektüel bireyciliği kınadı. İkna edici konuşması Sofya parti örgütü sekreterliğine seçilmesini sağladı, daha sonra bu görevi savaşı sürdürmek için kullandı. Dimitrov örgüte değişiklik yapılmasını kabul ettirdi ve rakiplerini, sıradan üyeleri etkilebilecekleri görevlerden uzaklaştırmayı başardı. "Anarko-liberaller" anlamlı tartışmaları boğmak amacıyla disiplin ve merkezietçiliğe geçişi eleştirince, Dimitrov onları tüm eğitim ve propaganda çalışmalarından mahrum bıraktı. Bu çalışmalar şimdi başkanlığını yaptığı bir komitece kontrol ediliyordu.

38) A. Vekov, "Vassil Kolarov v istoriyata na bulgarskiya sotsializm", *Ponedelnik*, 1-2 (2002), 77-78. sayfalar.

Muhalliflerin farklı görüşlerin ortaya konmasını ve tanıtılmasını istemesini reddetmesi kurnazca bir hareket oldu. Farklı işçi kulüplerine ve örgütlerine seslenme olanağı olmayan “anar-ko-liberaller”in en etkili biçimde seslenme olanakları ve yeni üyelerin desteği ellerinden alınmış oldu. Dimitrov, parti talimatlarını ve komuta kanallarını ihlal edenler olarak gördüğü kişileri partiden uzaklaştırmak için konumunun gücünden yararlandı. Sadece yönetimin çoğunluğunun kesin desteğiyle değil; aynı zamanda bürokratik işlemleri doğru zamanda kul-lanarak bu hedefe ulaştı. Bir zamanların Pazar Okulu’nda sorun olan bu kişi, siyaset felsefesindeki zayıflığını rakiplerini hırsıyla ihbar edip yerinde ve kararlı davranma yoluyla dengele-yerek Sosyalist Parti’nin silahşoru olmuştu.

Dimitrov aynı zamanda sahip olduğu bol enerjinin büyük bir kısmını, yukarıdan aşağıya pervasızca sürdürülen bir süreçle ORSS’nin büyümesi için harcadı. Radikallerden oluşan bir komite seçilip sıradan üyelere karşı sorumlu olacağı yerde merkez tarafından atanır ve belli bir sanayi dalında ya da bölgede kampanya için ya da üye elde etmekle görevlendirilebilirdi. Dimitrov bu tekniği 1905 yılının Ekim ayı sonlarında kurulan Madenciler Sendikası’na başarıyla uyguladı.³⁹ Bu olay sadece yeni üyeler değil, her şeyden önce eski ORSS üyelerinin çoğunluğunu oluşturan geleneksel zanaatkârlar ve bağımsız küçük işçilerden farklı olarak “gerçek” ağır sanayi proleteryasını da getirdiğinden Dar Sosyalist sendikacılık için bir kilometre taşı oldu. O sıralar kömür madenleri sosyalist ajitasyon için özellikle verimli bir alan olmuştu: Kömür üretimine artan talep, elektrik santrallerinin, yapı malzemeleri üreten fabrikaların ve demir yollarıyla, deniz limanları olmak üzere ulusal ulaştırma ağının gelişmesini yansıtıyordu. Tüm bu sanayi dalları, canlı kentsel merkezlerde ya da yakınlarında çok sayıda

işçiyi bir araya getirdikleri için radikal siyasi fikirlerin yayılmasına neden oluyordu. Ekonomik değişimin hızı, iş koşullarının standartlara göre ağır ve işçilerin yaşam standartlarının ürkütücü boyutlarda olduğu anlamına geliyordu. Çoğunlukla devletin mülkiyetinde ya da iştirakçisi olduğu bu büyük ekonomik kuruluşlarda sosyalistlerin sadece kapitalizmi teşhir etmekle kalmayıp, doğrudan yönetime karşı propaganda yapabildikleri bir gerçektir.⁴⁰

Dar Sosyalistler, Sofya'ya yakın oluşu ve stratejik ekonomik önemi nedeniyle siyaseten hassas bir nokta olan Pernik madenlerini özellikle hedef almışlardı. Madenleri sık sık ziyaret eden Dimitrov, en "ilerici" işçilerle yani sosyalistlerin düşüncelerine açık olan işçilerle yakın ilişki kuruyordu. Sosyalist literatür sağladığı bir propaganda grubunu örgütledi ve kontrolüne aldı, sıkıntılarını açıkça dile getirmeleri konusunda işçileri ve ailelerini cesaretlendirdi, siyasi mücadelenin ekonomik ve sosyal sorunlarının tek uzun erimli çözümü olduğunu iddia etti. Bir yıllık ajitasyondan sonra, Pernik madenlerinde 1906 yılı Temmuz ayının ikinci yarısında görünüşte kendiliğinden, daha iyi ücret ve sosyal haklar elde etmek için bir grev patlak verdi. Aslında yeni sendikanın gücünü sınamak için bir fırsat arayan BSDİP (D), grevi aktif olarak destekledi. Dar Sosyalist Merkez Komitesi, Dimitrov'u resmen siyasi kariyerinin en zor sınavlarından biri olan grevin siyasi lideri olması için görevlendirdi. Dimitrov vakit geçirmeden maden bölgesine gitti ve sadece siyasi görev için değil, işçilerle bir araya gelmek, eski dostları yeni dostlarla bir araya getirmek, özel görüşmeler ve halka açık yapılan konuşmalarla işçilerin moralini güçlendirmek gibi operasyon komutasını da üstlendi. Varlığı bizzat partinin müdahalesini yani grevin siyasi bir konuya dönüştü-

40) E. Stelova and S. Gruncharov, *Istoriya na Nova Bulgaria 1878-1944* (Sofia, 1999), 189, 205. sayfalar.

rüldüğünü gösteriyordu. Durum, maden şirketinin tarafını tutan maden müdürlüğünün huzursuzluğu bastırmak için belediye ve hatta ordu birliklerini işin içine katmasıyla daha da kötüleşti. Sonunda bir aydan fazla süren direnişten sonra grev kırıldı ve firma, işi sürdüncemeye bırakırken, grevciler geçim sıkıntısı çekmeye başladılar. Basit bir ifadeyle bu bir başarısızlıktı ancak Dar Sosyalistler uzun vadede işçiler için olumlu etkileri olacağını vurgulayıp grevi olumlu bir eylem olarak kabul ettiler. Greve bahane olarak proletaryanın savaşçı gücünün bilinmesi, siyaseten bilinçlenme ve kendini savunabilmesini ortaya koydular. BSDİP (D), yaparak büyüme yeteneğini -politikayı da içine katan özgül ekonomik taleplerle sendikaları kullanma ve bununla büyüme yeteneğini- ortaya koydu. Parti devreye girmekle kalmadığı gibi sınıf mücadelesini hızlandırdı ve ülkenin tüm politik söylemini de radikallestirdi.

Gelişme döneminde bir politikacı olarak Dimitrov, bu grevden çok kazançlı çıktı: Özellikle tutuklanıp, Pernik'te görülmemesinden kısa süre sonra başkente getirilmesiyle aşırı uçtaki işçiler arasında popülaritesi çok arttı. Kendisine üç kez suikast girişiminde bulunulduğunu iddia etmesi ve zekâsıyla kendine saldıranları alt etmesiyle ona olan ilgi arttı. ORSS ve BSDİP (D) içindeki itibarı da aynı şekilde artmış oldu; yetkin bir propagandacı ve başarılı bir örgütçü olduğunu kanıtlamıştı. Konumunu sağlamlaştırmak için insanları grevin elle tutulur bir sonucu olmadan bittiğini görmezlikten gelmelerine ikna etmesi gerekiyordu; böylece grevin nitelikli işçilerin siyasi eğitimi geliştirdiğini ve devletin itibarını sarstığını vurguladı.⁴¹ Buna karşılık Dimitrov, aynı yılın sonunda beklendiği gibi, çoğu, rakip Geniş Sosyalist sendikaların üyesi olan demir yolu ve diğer ulaştırma işçilerinin bir o kadar uzun ve daha başarılı grevini ortaya koydu.

41) Yotov et al, *Suchineniya*, I. Cilt, 145-155. sayfalar.

Pernik Grevi sanayide bir hoşnutsuzluk dalgası içinde göze çarptı ve Dar Sosyalistlerin doğru yolda oldukları, bu politika-
nın daha kararlı biçimde sürdürülmesi gerektiği sonucuna
vardılar. Bu yönde sendikaları sıkı biçimde merkezileştirmek
ve dikey olarak profesyonel örgütler federasyonuna bağlama
olanağı vardı. Yeni yapı tüm ülkeye yayılacak, zamanla ekono-
minin tüm alanlarını kapsayacak, partiyle ideolojik ve örgüt-
sel ilişki sıkılaşıacaktı. Bu projeye yoğunlaşan Dimitrov ve sen-
dika yöneticisi olan arkadaşları ORSSn'in Sendikalar Enter-
nasyonalı'ne başarılı bir şekilde katıldığı gerçeğini ıskaladılar.
Bu örgütün kuralları, her ülkeden tek bir üyenin katılımına
izin veriyordu ve dışarıdan tanınma için uğraşan ORSS'nin ka-
tılmasına izin verilmedi.

1900'lü yılların başlarında, Dimitrov'un siyasi kariyerinde
hâkim olan duygusal canlılığa özel yaşamında mutlu bir deği-
şiklik eşlik etti. 1905 yılında sendika çalışmaları sayesinde
kendisi de bir aktivist olan Lyuba Ivoşeviç'le tanıştı. 1904 yı-
lında yönettiği Dikim İşçileri Sendikası'nın kuruluş toplantı-
sında, Dimitrov bir konuşma yapmıştı. Daha sonra bir hevesle
başlayan ve uzun süredir sosyalistlerin de gündeminde olan
"Kadın ve Çocuk İşçi Yasası"nın kabulünü amaçlayan bir kam-
panya sırasında 1905 Ağustos ayında Sosyalist Kadınlar
Konferansı'nı düzenleyenlerden biri oldu. Oldukça sıra dışı bir
mesleği vardı. İç giysi uzmanı olarak eğitim almış ve bir süre
saray terzi atölyesinde çalışmıştı.⁴² Sırp uyruklu olan Lyuba
Ivoşeviç'in yaşamı biraz peri masalını andırır. Küçük yaşta ök-
süz kalmış, daha sonra kaçarak kötü yürekli teyzesinin vesaye-
tinden kurtulmuş, bir süre Belgrad ve Viyana'da yaşamış ve
Bulgaristan'da bilinmezken Marksizme katılmıştı.

Lyuba -bu adla biliniyordu- ve onun söylediği şekilde Geor-
ges (Fransızca söylenişi) arasındaki ilişki zıtların birbirini

42) TsPA, f. 146, os. 2, ae. 305, l. 2.

çekmesi olarak görülebilir. Lyuba zarif, hassas ve kendine güvensiz biri olmasına karşın, Georgi kendinden emin ve oldukça kaba bir insandı. Bunun dışında sol siyaset teorisinde ondan daha bilgiliydi ve Avrupa kültürü konusunda birikime sahipti. Lyuba emekçi sınıfın erdemlerini övecek ve kendi tarzınca Marksizmin propagandasını yapacak bir proleter ozan olmak için çabalamıştı. Geçmişinde zekâsı ve inancı sayesinde güzel ve eşine az rastlanır biri olan Lyuba hemen Dimitrov'un yaşamında önemli bir kadın şahsiyet oldu. Tutkulu aşk ilişkileri ertesı yıl evlenmeleriyle sonuçlandı. Nikâhları birkaç arkadaş, partililer ve Dimitrov'un annesinin de bulunduğu bir törenle 30 Eylül 1906'da, Plevne'deki küçük bir kilisede liberal bir rahip tarafından kıyıldı. Lyuba zaten Dimitrov'un anne ve babasının yaşadığı kira evine taşınmıştı. Lyuba önceleri kendi politik faaliyetleriyle uğraşüyor, afiş yapıştırmaktan halka açık konuşmalara kadar her türlü ajitasyon faaliyetine katılıyordu.⁴³ Ancak zamanla bir ev kadını oldu ve -zaman zaman tekrar çalışmasına karşın- tüm amacı, Dimitrov'a manen arkadaşlık ve siyaseten destek vermek oldu. İkisi de politika, felsefe ve kısmen de sanata ilgi duyuyorlardı. Lyuba her şeyden önce yirmi dört yaşındaki kocasını, kendini eğitmesini sürdürmesi ve geliştirmesi için cesaretlendiren ve gerçekten de ona yol gösteren biri olarak hatırlanır. Kocasının ülke içinde sık sık yaptığı yolculuklarda ona eşlik ediyordu. Dimitrov bir toplantıda konuşurken nazik, mütevazı etkisi, alnından akan terleri silme jesti, şakadan onu kızdırması ve tüm ciddiyetiyle kendisini, eşinin kişisel ve siyasi potansiyelini gerçekleştirmesine adanması anılarda kalmış görünüyor.⁴⁴ Bir başka vesileyle de bir sendika toplantısında patlak veren bir kavga-

43) Yotov et al, *Suchineniya*, I. Cilt, s. 53.

44) Gergov, *Obrugavaneto*, s. 11-13.

ya karıştığında karakterinin kararlı ve fevri yönünü ortaya koymuştu.⁴⁵

Ancak zeki ve çekici karısı, Dimitrov'un ailesi tarafından pek de hoş karşılanmamıştı. Özel yazışmaları başta Dimitrov'un annesi ve ablasıyla hoş olmayan çatışmalar yaşadığını gösteriyor. Bunun, dini ve geleneksel nedenleri olduğu tahmin edilebilir. Lyuba'nın kocasından iki yaş büyük olmasını ve daha önce yıkılmış bir evliliğinin olmasını hazmedememişlerdi. Özgür davranışları, sanata ve siyasete olan eğilimi muhtemelen Dimitrov'un ailesince takdir görmemişti. İşin daha da kötüsü kocasının, kadınlara çekici gelmesi ve flörtten hoşlanması yüzünden kıskançlık nöbetleri geçirmişti.

Dimitrov'un ailesiyle ilişkilerini çıkmaza sokan sadece evliliği değildi. Annesinin başlangıçta Dimitrov'un sorumluluklarına hoşgörüsüyle yaklaştığı ve hatta zaman zaman sosyalist yayınların saklanması ve polisten kaçmasına yardım ettiği halde bir sosyalist olmadığı görülüyor. Kendisi her şeyden önce bir anne ve bir Hristiyandı. Ancak Dimitrov'un profesyonel devrimci bir yaşamı seçmesi ve dini görüşleri, her ikisini de rahatsız ediyordu; Dimitrov, kardeşlerini sosyalist fikirler için etrafına toplarken, anne ve babası iyi bir Protestan aile olarak kalmak için çabalıyorlardı. Hatta Paraşkeva ve oğlunun farklı amaçlar için çalıştıklarını gösteren sıra dışı bir örnek de vardır: 1909 yılında kiracılarından Simeon Mutafov, Dimitrov'un annesiyle yaptığı söyleşiler sırasında manevi bir aydınlanma yaşamıştı. Dimitrov'un annesi, genç adamı kiliseye götürmüş ve onun ruhani muhafızı olmuş, onu ünlü Samokov Koleji'ne başvurması için cesaretlendirmişti. Kendi oğlu adına bu hevesten vazgeçmişti. İşin ilginç tarafı, anında Dimitrov'dan çok etkilenmiş, Dimitrov taşralı genci sendika faaliyetlerine yön-

45) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 305, l. 9.

lendiriniş ve onu fiilen Sofya, Plovdiv ve Gabrovo'da profesyonel bir grev önderi olarak yetiştirmişti. Gerçekten de Mutafov, Samokov'da öğrenim bursu almadan önce bir kargaşadan diğerine koştu. Çift taraflı kariyeri kırk yıldan fazla sürdü.⁴⁶

Bu arada Dimitrov'un kendi kariyeri salt militan Marksizme adanmıştı, sonraki birkaç yıl içinde bazı küçük değişiklikler oldu. Dimitrov doğrudan, çok sevdiği Madenciler ve Basım İşçileri Sendikalarının sorumluluk alanında kaldı; sendikaların gazetelerinin redaksiyonunu yapıyordu, bu da yazıların çoğunu kendisinin yazması anlamına geliyordu. Çok seyahat ediyor, Bulgaristan'daki sendika hücrelerini denetliyor ve fabrika sahipleri ya da hükümetle çatışan işçilerle her yerde birlikte oluyordu. Gittikçe daha fazla sorumluluk üstleniyor, yazıları, konuşmaları ve ön saflarda eylemleriyle devrimci kimliğini geliştiriyordu. Sosyalist sendika önderleri tıpkı parti önderleri gibi dar bir klik teşkil ettikleri için, hareket içindeki konumun gözle görülür biçimde sağlamlaştırdı, resmen yükselme yavaş yavaş gerçekleşmesine karşın, hareket içindeki konumunu gözle görülür biçimde sağlamlaştırmıştı. BSDİP(D), 1908'de İkinci Enternasyonal'in sosyalistlerin birliği çağrısından etkilenen ve Geniş Sosyalistlerle görüşmelerin yeniden başlamasını öneren "İlericiler" denilen grubun partiden ihraç edilmelerinden sonra bile Dimitrov'un üstlendiği resmi görevlerinde hemen bir değişiklik yapmadı. Gerçi altı yıllık üyeliği sırasında partide yapılan kısmi üç temizlik nedeniyle, Dimitrov'un çevresindeki daha genç radikal ve kendini adanmış olanlar parti yönetiminde üst kademelere gelmişlerdi. Birkaç ay sonra yıllık parti kongresi onu BSDİP(D) Merkez Komite Sekreteri olarak seçtiğinde gerçekten tanındı. Partinin kurucularından Gavril Georgiev aktif politikadan çekildiği için bu

46) H. Kulichev, *Vestiteli na Istinata* (Sofya, 1994), s. 268.

mevki boş kalmıştı. Parti ve sendika bütünleştigi için Dimitrov hemen sendikanın yönetimine atandı ve ORSS'nin mali saymanı oldu. Böylece Dar Sosyalistlerin, parti ve sendikaların "sosyal demokrasinin iki kolu" olduğu düşüncesi onaylanmış oldu. Yeni görevinde Dimitrov'un attığı ilk adımlar arasında 1909 yılı Ağustos'unda ORSS'nin durumu ve faaliyetleri konusunda bilgi verirken, ITU'ya yaklaşma girişimi de vardı. Bu konuşmada Dimitrov sendikalara katılan sanayi işçilerinin artışının altını çizerek, bunların tüm üyelerin %55'i olduğunu ve sendikanın kurulduğu yıllara oranla iki kat arttığını belirtti. Bu tutarlı hedeflere göre şu anda hemen hemen 200 örgütlü kadın vardı ve bu, bir yıllık süre içinde sayının ikiye katlandığını gösteriyordu. Tüm bu bilgiler ve sunum tarzı Dimitrov tarafından ORSS'nin Marksist ilkelerin gerçek yandaşı ve Bulgar işçilerinin asıl temsilcisi olduğu iddiasını vurgulamak için kullanıldı. Tersine ORSS'nin tükenmiş bir burjuva örgütü olduğundan söz ediliyordu. Dimitrov, SORSS'yi açıkça yozlaşmakla, yetersiz olmakla ve işçilerin çıkarlarına ihanet etmekle suçladı ve mantıken ITU'dan ihraç edilip, yerine Dar Sosyalist sendikaların geçmesine izin verilmesini istiyordu.⁴⁸ Ancak bu girişimin doğrudan bir etkisi olmadı.

Kuşkusuz Dimitrov evde de çok çalışıyordu. ORSS'nin idaresi ve yeniden örgütlenmesi için çok çaba sarf ediyordu. Sendika hareketi komuta zincirinin rasyonel olması ve her şeyden önce üye sayısının arttırılmasını hedeflemesi gerektiğine inanıyordu. 1910 yılında sekreter olmasından bir yıl geçmeden yeni üye alımı kampanyasına önyak oldu. Hedef 10.000 üye kazanmaktı. Üye sayısı 8.500 kadarken, 1912 yılında bile tam olarak bu sayıya erişilemedi. Buna karşın üye alımı girişiminin önemli bir sonucu olarak daha önceden profesyonel örgüt de-

47) D. Genchev, *Purvoapostolite na Ideala* (Sofia, 2006), s. 67.

48) Yotov et al, *Suchineniya*, 2. Cilt, 73-105. sayfalar.

neyimi az olan yeni ve daha genç insanlar katıldı. Yeni üyeler kaydolarak, dolaylı biçimde şimdi Dimitrov'un baskısıyla yürütülen -geçen on yılda coğrafi olarak dağınık yerel hücre topluluklarından çok farklı- merkezileşmiş bir sendikaya meşruiyet kazandırmış oldular. 1910 yılından hemen sonra her biri büyük sanayiye odaklı sendikanın bir parçası olan 235 iş kolu vardı. Örneğin her birinin farklı yerlerde şubeleri olan "Fırıncılar İş Kolu", "Garsonlar İş Kolu" ve diğerleri "Yiyecek ve İkram İş Kolu'nu" oluşturuyorlardı. On üç profesyonel sendika birlikte ORSS'yi oluşturuyordu.

Dimitrov'un merkezizetçilik ilkesinde katı ısrarı, ki bu, kararların merkezi olarak alınıp uygulanmasıydı, ortak deneyim ve proleter bilincin yaratılması için grevlerin önemine olan güçlü inancıyla bile sulandırılmadı. 1909 yılının Kasım ayında yerel sendika temsilcilerine gönderdiği yazıda yetki almadan yapılan grevlerin kesinlikle kınanacağını ve bu grevlerin merkez tarafından maddi olarak desteklenmeyeceğini bildirdi.⁴⁹ Kuşkusuz diğer taraftan profesyonel grev önderi rolünde sivriliyordu. Dimitrov kışkırtıcı bir hatıpti, bu da ona radikal işçiler arasında saygı ve destek kazandırıyordu. Bu dönemde sürekli olarak ülkeyi dolaşan Dimitrov, kendisine uzun vadede en sadık destekçilerle karşılaştıktan sonra, örneğin aktivist metal işçisi Anton Ivanov gibi bazı dostlar edindi. Dimitrov kışkırtıcı ve provoke edici aşırı tepkiler konusunda doğuştan yetenekliydi. 1910 yılının Haziran ayında, Sofya'nın kuzeyinde Plakalnitse'da kendisine ateş edilmesine karşın yaralanmamıştı. Birkaç ay sonra bir yazısında bazı Geniş Sosyalist sendikacıların polis ajanı olduğunu iddia edince, hakkında iftira davası açıldı. Dimitrov genellikle bu dönemde Geniş Sosyalistlerin ihanet ve provokasyonları sonucu -1910 yılındaki basım işçileri ve 1911 yılının Eylül ayında Burgaz'da liman işçi-

49) Ibid, 113-15. sayfalar.

lerinin grevi gibi- bazı grevlerin başarısızlığa uğradığını iddia etti. Bu tür nedenleri, siyasi muhaliflerini gözden düşürmek ve ORSS'nin tutunmasını sağlamak için kullandı.⁵⁰

Gerçekten de Dar Sosyalistlerin ideolojik katılıkları, 1908 yılı sonlarında katılan ve Dar Sosyalistlerin tüm fraksiyonlarıyla ihraç ettikleri ve BSDİP'i (Birleşik) kuran Geniş Sosyalistlerle olan anlaşmazlıklarının sürmesine yol açıyordu. Genellikle olduğu gibi, oldukça benze düşünce ve hedeflere sahip olanlar aynı taban için mücadele ettikleri için, en azılı düşmanlar oluyorlardı. İstatistikler kopuşun gerçekleştiği 1903'ten 1912'ye doğru Dar Sosyalistlerin üye sayısı iki kat fazlasıyla 2.900 kişi artmıştı. Geniş Sosyalistler de benzer sayıda üyeye sahip olduklarını açıklayınca, oldukça abartılı bir önermeyle Dar Sosyalistler potansiyel üyelerinin yarısını kaptırdıklarını düşündüler. Salt işçi sınıfını temsil etme konusundaki bu üstü örtülü iddia Bulgar sorununu halletme konusunda şimdiye kadar bir şey yapmayan İkinci Enternasyonal'e bir kez daha götürüldü. 1910 yılının Ağustos ayında Kopenhag Kongresi'ne ilk kez katılan Blagoev, Geniş Sosyalistlerin Bernstein'in çok tartışılan revizyonizminin taraftarları oldukları gerekçesiyle örgütten ihraç edilmelerini istedi. Bunun yerine Enternasyonal birbirine düşman Bulgar sosyalistlerini ve onlara bağlı sendikaları uzlaştırmak için temsilciler gönderdi. Bulgaristan'a ilk kez gelen Leo Troçki ülkenin ekonomik geriliğinden çok etkilenerek, ülkede sosyalizm için zayıf bir toplumsal taban olduğuna inandı. Önceleri Dar Sosyalistleri eleştiren Troçki, Blagoev'in doktriner katılığına işaret etti. Tartışmayla ilgili şikâyetlerini sürdürdü ancak muhalifler arasında sorunu halletmeyi başaramadı.⁵¹ 1911 yılında Bulgar sosyalist Rakovski bölgedeki koşulları ve kişileri tanımasına karşın, bölgede altı aydan fazla kalamadı. Şimdi, Lenin'in Bolşevikler

50) Ibid, 3. Cilt, 83, 150. sayfalar.

51) Rothschild, *The Communist Party*, s. 59.

safında olan birinin Dar Sosyalistleri desteklemeyip, iki tarafı “siyasal ahlaksızlıkla suçlayıp ve Bulgaristan’dan ayrılması kuşku verici bir durum. Blagoev’in kliği bu “iltifatı” aynen iade ederek, Rakovski’nin bir “Geniş Sosyalist revizyonisti” olduğunu söyledi.⁵²

Sonraki yıllarda kökten sorunları aşmada Enternasyonal’in girişimleri başarısız olmaya mahkûmdu. Bunun da ötesinde Bulgaristan sorunu, komşu partilerle olan ilişkileri de etkiliyordu. Zaten 1909 yılında Belgrad’da toplanan bir konferansta ORSS ve Sırp sendikaları arasında dayanışma ve iş birliği konusunda bir anlaşma yapılmıştı. Ancak daha görkemli hedefler olan Bulgar önderler, Bulgaristan ve Sırbistan arasında bir federasyon kurulmasını önerdiler. Bu hedefe devrimci sınıf mücadelesiyle ulaşılabaktı ve savaş kışkırtıcısı burjuvazinin tersine toprak, azınlıklar ve kaynaklar sorununa bir çözüm bulunacaktı. Hain olarak görülmekten çekinen Sırp sosyalistler açıkça bu önerileri desteklemekte çekince gösterince, Blagoev tarafından ilkesizlikle suçlandılar.⁵³ Sırlar, Bulgar sosyalistleri arasındaki bölünmenin kendilerine de sıçrayacağından ve daha çok genç olan örgütlerinin tehlikeye gireceğinden endişeleniyorlardı. Troçki Blagoev’in, Rosa Luksemburg’un “manevi kardeşi” olduğu ve aslında Lenin’i taklit ettiğinin söylemesiyle, Sırp sosyalist lider Tuceviç’le büyük bir tartışmaya girdi.⁵⁴

Belgrad’da sosyalistlerin yaptığı toplantı, Dimitrov’un, CC üyesi olarak katıldığı ilk uluslararası toplantıydı. Bu toplantıya özel bir sıfatla katılmamıştı, diğer taraftan ne Avrupa’da eğitim görmüş ne meslektaşları Vasil Koralov ve Hristo Ka-

52) A. Vekov, L. Revyakina and V. Toshkova editörlüğünde, *Vassil Kolarov. Statii, Dnevnitsi, Rechi, Pisma, Spomeni. Izbrani Proizvedeniya*, I. Cilt (Sofia, 2001), s. 138.

53) TsPA, f. 146, os. 6, a.c. 607, l. 65; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 77.

54) Ibid, s. 83; G. Haupt, *Socialism and the Great War* (Oxford, 1972), 68-9. sayfalar.

bakçiyev'in sahip olduğu uluslararası toplantı deneyimine ne de Blagoev'in otoritesine sahipti. Ancak Bulgaristan gibi küçük bir ülke yerine daha geniş bir sahnede yer alma girişimi Dimitrov'un ününü arttırabilirdi ve bu, hırslı genç lidere mantıklı bir girişim olarak görüldü. Ne olursa olsun Dimitrov kısmen karısının kendi ülkesine olan ilgisi ve ilişkilerinden etkilenerek Balkan Federasyonu fikrini benimsedi. Balkan Devrimci Sosyalistleri Eş Güdüm Kurulu 1910 yılında sözde Belgrad'da kurulup, Sofya Sosyalist Federasyonu'nun merkezi olarak seçildiğinde, Dimitrov'un federasyon projesine katılma şansı doğdu. Ancak o günlerde bu, kâğıt üzerinde bir oluşumdur.

Aynı zamanda Enternasyonal'in Bulgaristan'da rakip sosyalistler arasında yetersiz kalan aracılığı, Dimitrov'un çalışmalarında ve görüşlerinde çok az etki yaptı. Hiçbir propaganda fırsatını kaçırmadan 1911 yılının Eylül ayında Sofya'daki Büyük Katedral inşaatında iskeleden düşüp ölen üç inşaat işçisinin cenazesinde konuşma yapmaktan (ölümlerinden acımasız kapitalist devleti suçlayarak), 1912 yılı Mayıs'ında *Genç Kadın İşçiler İçin* adlı kitabın giriş kısmına katkı yapmaya kadar her alanda işini sürdürüyordu. Bu dönem aynı zamanda yoğun emek mücadelesinin olduğu bir dönemdi, Dimitrov her hafta ortalama bir grevin patlak vermesine alışmış olmasına karşın, grevlere katılanların sayısı ortalama sadece elli kişiydi.⁵⁵ 1911 yılının Mayıs ayında çıktığı yolculuk, sıradan bir gezi değildi. Bu ay içinde Sofya'dan, Karadeniz kıyısındaki Varna, Tuna Nehri kıyısındaki Russe ve Sviştov, ardından Dupnitsa, Pernik, Plevne ve sonunda ülkenin ta kuzeydoğu ucundaki Vidin kentlerine gitti.⁵⁶ Bu iş seyahati Dimitrov'un ilk kez milletvekili adayı olmasıyla ilgiliydi. 1911 yılının Haziran ayında yapılacak seçimler Bulgaristan Prensi Ferdinand von Sachsen-

55) Rothschild, *The Communist Party*, s. 55.

56) Savova, *Georgi Dimitrov*, 131-132. sayfalar.

Coburg-Gotha'nın 1908 yılındaki Balkan krizinden, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti karşısında vergi yükümlülüğüne son vermek için yararlanıp Çar unvanını almasından sonra anayasa değişikliği için toplanan Millet Meclisi seçimleriydi.

Dimitrov, Sofya ve on altı kadar kasabanın Dar Sosyalist adayı olarak seçilmişti. BSDİP(D) özellikle gizli antlaşmalar yapma hakkı olmak üzere sürekli yetkilerini arttırma taleplerini reddederek, dış politikayı yöneten Ferdinand'ın yöntemlerini eleştiriyordu. Gerçi Dimitrov kendi seçim kampanyasına fazla ilgi göstermiyordu; kampanyasının içerik ve yöntemleri pratikte eskisinden pek farklı değildi. Düşük yaşam standartları, kadın ve çocuklar dahil işçilerin korkunç çalışma koşullarına yoğunlaşarak, kentli yoksulları hedef kitle seçmişti. Kapitalist sömürü için uzun vadede tek çözümün sosyalizm olduğunu ifade ediyordu. Ancak Millet Meclisi'ne girme girişimi başarısız oldu ve BSDİP(G) ve BHÇB'den seçilen milletvekillerinin yanında sadece bir Dar Sosyalist, muhalefet sıralarına girebildi. Yerli bir olgu olan BHÇB ilginç bir felsefeye sahip olup, Bulgar toplumunda en büyük ve görece en homojen unsur olan köylülerin öncelikli bir rolü olduklarını savunuyordu. On yıllık varlığına bakınca siyasi geleceği hızla yükseliyordu.

Tekrar günlük işlerine dönen Dimitrov şimdi sol sendikalar arasında dışarıdan da dikkati çeken yeni bir rekabetle meşguldü. Parti güçlenirken, ORSS'nin çok gelişmesi uluslararası alanda tanınma konusundaki çıkmazı daha da karışık hale getiriyordu. Bu, aynı zamanda Avrupa'da hâkim olan savaşın yaklaştığı duygusuyla ve sosyalistler arasında bu felaketin önüne ancak işçi sınıfıyla geçilebileceği inancıyla daha da keskinleşmişti. 1911 yılının Temmuz ayında ITU'nun Budapeşte'de toplanan 7. Kongresi'nde yaptığı konuşmada Dimitrov, bölgesel eş güdüm ve iş birliğinin gerekli olduğundan söz etti. Yakınlarda Bulgar ve Sırp sendikacılar arasında oluşturulan

bağlantıların diğer Balkan sendika örgütlerine de yaygınlaştırılmasını önerdi.⁵⁷ Özellikle temel yaklaşım ORSS'nin lehine olduğu için kongrenin iki Bulgar sendikasının birleşmesi çağrısını görünüşte sıcak karşıladı. İki sene önce istediklerinde örgüte girmelerine izin verilmemişti, ancak daha önemlisi Geniş Sosyalist sendikalara şimdi örgütten ihraç edilmişti. Aslında mantıklı olan yeni bir başlangıcın her iki kesimi de uzlaşmaya yatkın hale getirmesiydi. Kongrenin çağrısının içeriğini kabaca görmezden gelen Dimitrov, bunu tam tersi bir etki amacıyla kullandı. Bu anın üye kampanyasını yeniden harekete geçirmek için bir fırsat olduğunu düşünen Dimitrov, bu kampanya sırasında yaptığı konuşmalarda Geniş Sosyalist sendikaların örgütten atıldıklarını iddia etti. 1911 yılının Ocak ayında *Rabotnicheski Vestnik* gazetesinde bir dizi makalede ORSS'nin, her zamanki taciz edici sözlerle, ömrünü tamamlamış bir "batakılık" ve "gerçek bir hayvanat bahçesi" olduğunu söyledi. Benzer hakaretleri *İşçilerin Birliği ve Düşmanları* adlı broşüründe de sürdürdü.⁵⁸

Bir yıl önce aleyhinde açılan hakaret davası 1912 yılının Haziran ayında karara bağlandı. Suçlu görülen Dimitrov'un temyiz talebi de reddedildi ve bir ay hapse mahkûm edildi. Karar infaz edilmeden önce Bükreş'te toplanan II. Balkan Sosyal Demokratlar Konferansı'na katılmak ve oradaki bazı sendikaları ziyaret etmek üzere yurt dışına çıkmasına izin verildi. Burada fırsat buldukça en sevdiği konu olan sosyalist partileri güçlendirmek için sendikaların politize edilmesi hakkında konuştu.⁵⁹ Yaptığı propaganda Romen yetkililerce aşırı bulunup ülkeden çıkarıldı ve bu olaylar kendi çevresinde onurlu bir duruş ve yerine getirilmiş bir görev olarak kabul edildi.

57) Rothschild, *The Communist Party*, s. 53; Revyakina, "Georgi Dimitrov v bulgarskoto", s. 5.

58) Yotov et al, *Suchineniya*, 3. Cilt, 110-114, 333-338. sayfalar.

59) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 166.

Dimitrov, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma Sofya'daki Kara Cami Hapishanesi'ndeki cezasını sanki gönüllü olarak çekmişe benziyordu. Bir aylık hapis cezasından etkilenmediği gibi demir parmaklıklar arkasında geçirdiği dönemde *Rabot-nicheski Vestnik* gazetesi için yazdığı üç seri makalenin konusu da bu oldu. Bu makaleler sonunda sosyalist sistem egemen olduğunda, aslında kapitalist düzenin neden olduğu tüm suçların ortadan kalkacağını ilan etti. Bu sefer isim vermemesine karşın, "büyük hırsızlar ve haydutların uzakta olmayıp, bakanlık koltuklarında oturduklarını ısrarla söylemesine karşın" kendi yazılarını bir başka legal mücadele için neredeyse kötü bir şey olarak görüyordu.⁶⁰ Dimitrov bu tür meydan okumaların ününü arttıracığının farkındaydı ve bu amaçla açıkça yeni bir mahkeme riskine hazırlandı. Bu arada o günlerdeki yazışmalarına bakıldığında, karısının yeteri kadar yiyeceği olduğundan kuşku duymadığı ve evden diğer gerekli temel ihtiyaçlarını getirdiği için pek rahatsız olmadığı görülüyor.⁶¹

Dimitrov'un salıverilmesinden kısa süre sonra Bulgaristan ve komşuları, Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar. Blagoev'in kendisi de bu bölgeden olmasına karşın, Dar Sosyalistler Makedonya'da gösterilen genel ilgi karşısında istisnaydılar. Otuz yıldan fazla zaman yitirildiği için bölgenin yeniden tanzimi için askeri harekât gerekli olduğundan, yurtsever görüşleri küçümsüyorlardı. Ulusal bir sorunla ilgili olarak alınan tutum, savaşın kapitalist yeni pazar arama dürtüsü yüzünden çıktığı düşünceyle uyum içindeydi. Türkiye-İtalya Savaşı arifesi 1911'de Dimitrov, Balkanların Avrupalı güçlerin çullanacağı "büyük bir lokma" olduğu konusunda uyarıda bulunmuştu. Dimitrov işsizlik getireceği, ücretleri düşüreceği ve siyasal özgürlüklere saldırmak için zemin hazırlayacağı gerekçesiyle, kapitalist dev-

60) Yotov et al, *Suchineniya*, 3. Vol., 453-466. sayfalar.

61) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 167.

letler arasında bir savaşın işçilerin zararına olacağına inanıyordu. Bu yüzden örgütlü sendika üyelerine “işçi sınıfının çıkarlarının gururlu nöbetçileri gibi durmaları” ve “soylu bir şekilde sosyalist görevlerini yerine getirmeleri” çağrısında bulundu. Sendikalara yapılan tüm bu sıkıcı hatırlatmalarla, üye aidatlarının zamanında ödenmesi başladı.⁶² Kuşkusuz Dar Sosyalist sendika yöneticilerinin görüşü açısına göre Dimitrov çok duygusal davranmak zorunda kalmıştı: 1912 sonbaharında binlerce işçinin pankartlar altına toplanmaları çağrısı yapıldığında, BSDİP(D) ve hatta ORSS’nin hem örgütsel hem de finansal dengeleri ciddi biçimde bozuldu. Aynı zamanda sosyalist pasifist gündemin propagandasını yapan ve Dimitrov’un birçok makale ve konuşmalarını yayımlayan *Rabotnicheski Vestnik* gazetesi savaş karşıtı bir manifesto yayımladığı için kapatıldı.

Dimitrov’un üniformalı resmi, silah altına alındığının tek kanıtı olarak duruyor, ancak şimdiye kadar bilinmeyen nedenlerle ne eğitime tabi tutuldu ne de aktif olarak askerlik hizmetini yaptı. İki yıl sonra çok bilinen radikalizmiyle çoğunluğu yoksul, eğitimsiz ve kolayca manipüle edilebilen askerler arasında propaganda çalışması nedeniyle acemi askerler arasına katılması, yetkililerce siyaseten tehlikeli görülmüş olabilir. Ancak Sosyalist Merkez Komitesi’nden arkadaşları Georgi Kirkov ve Vassil Kolarov (subay olarak) herhangi bir siyasi sorun olmadan cepheye gönderildiler.⁶³

Savaşa kesinlikle karşı olan Dimitrov, bu savaşı “çılgın milliyetçi ve hanedancı savaş”, “yurtseverlik komedisi” olarak niteliyordu. Ulusal ülküyü yerine getiren parlak askeri zaferler görülmüş olsa da, Dimitrov “dul kadınların ve yetimlerin gözyaşı nehirlerini, işsizliği, açlığı, sefaleti ve felaketi” görüyordu.⁶⁴ Cepheye erkek kardeşlerinden biri ölen Dimitrov, kişisel ola-

62) Yotov *et al*, *Suchineniya*, Cilt. 3., 90-92. sayfalar.

63) A. Vekov (editör), *Vassil Kolarov. Pobedi i Porazheniya. Dnevnik* (Sofya, 2001).

rak bir kaybın acısını da çekiyordu. Bu acıya tezat olarak Marksizmin savaşa yaklaşımı, savaşın işçilerin düşüncelerini, siyasi ve uluslararası gelişmeleri kavramalarını devrimcileştirdiğini iddia etmesine yol açmıştı. Bu yüzden var olan çatışma, sonuçta uluslar arasında “barışı”, Federal Balkan Cumhuriyeti’ni ve sosyalizmin zaferini getirecek bir diğer “Kurtuluş Savaşı’na” doğru atılmış bir adımdı.⁶⁵ Diğer BSDİP(D) önderleri gibi Dimitrov’un söylemi Blagoev’in şimdiki durum ve analizleri ile gelecek konusundaki beklentilerini tekrar ediyordu. Hükümete yöneltilen eleştirinin dozu ve sosyalizmin nihai kazanımları konusundaki iyimserlik, belirli ve acil eylemlerin savunulmasını da durdurdu. Savaşa karşı ilkeli duruş Geniş Sosyalistler tarafından da paylaşılıyordu. Benzer şekilde, 1912 yılının Kasım ayında Basel’de toplanan kongresinde II. Enternasyonal, üye partilerine herhangi bir stratejik formülasyon vermeden Balkan sorunu konusunda hemen bir karar almaları talimatını verdi.⁶⁶ Birinci Balkan Savaşı’ndan sonra Bulgaristan’ın eski müttefikleri Yunanistan ve Sırbistan’a saldırıp ağır biçimde yenildiği İkinci Balkan Savaşı sırasında en azından bazı sosyalistler kötü öngörülerin gerçekleştiğini gördüler. Hemen “ulusal felaket” olarak adlandırılan bu durum derin bir kolektif travma kaynağı oldu, ülkenin siyasi ve ekonomik gelişmesini kötü şekilde etkiledi. Bunun gözle görülebilir sonuçlarından biri politikanın radikalleşmesi oldu, böylece sosyalist propaganda daha çekici ve etkili hale geldi. Asıl önemlisi 24 Kasım 1913’te yapılan genel seçimlerde 18 milletvekilliğini kazanan Dar Sosyalistler için bir atılım oldu. Bu kez Dimitrov yeni, başarılı milletvekilllerinden biriydi; bu dönem, yaşamının büyük bir olay ve siyasi kariyerinde önemli bir ge-

64) Yotov et al, *Suchineniya*, Cilt. 4, sayfalar. 19, 76.

65) Ibid, s. 140.

66) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 18.

lişmeydi. Dimitrov, Bulgaristan'ın kuzeyinde Dar Sosyalist Parti ve sendikanın dokuma ve metal sanayi işçileri arasında güçlendi. Vratsa milletvekiliydi. Seçim kampanyası sırasında Geniş Sosyalistlerin liderlerinden, avukat Krustyu Pastuhov'la şiddetli bir kişisel çatışmaya girdi.

Meclisin açılışı sırasında Dimitrov ve diğer Dar Sosyalist milletvekilleri, Kral Ferdinand'ın girişi sırasında salonu terk ettiler. Bundan sonra Dar Sosyalist milletvekilleri çalışmalarını bir af yasası ve savaşın yönetimi konusunda bir meclis so-ruşturması talebi üzerinde yoğunlaştırdılar. Dimitrov ve arkadaşları, askerlerin ve sivil halkın boş yere acı çektiği acılar için hükümetin hesap vermesi gerektiğine inanıyorlardı.⁶⁷ Ancak iktidardaki Liberal Parti ve Başbakan Vassil Radoslavov yeterli çoğunluğa sahip olamadığı için, çok geçmeden meclis feshe-dildi ve yeni seçimlerin 1914 yılının Şubat'ında yapılacağı du-yuruldu. Dimitrov hemen ikinci kampanya gezisine çıktı. Bu kampanyada rakiplerine sadece hakaret etmekle kalmadığı gi-bi, çok sayıda genel düzeni bozucu davranışlarda bulundu; onun radikalizminden çekinen otoriteler sık sık şiddet uygu-layarak, adayları ve yanındakileri tutuklayarak aşırı tepki ve-riyorlardı.⁶⁸ Dimitrov için bunlar, dikkat çekmede ve bir mü-cadeleci olarak imajını doğrulamada kanıtlanmış araçlardı. Oylamalarda başarı kazanarak bir kez daha Blagoev ve Kola-rov'un yanında 11 Dar Sosyalist milletvekilinden biri olarak parlamentoya girdi.

Dimitrov neredeyse on yıldır çalışmadığını ve bir siyasi ak-tivist olduğunu söylemesine karşın milletvekili olan bir işçi olmakla övünüyordu fakat pek işçi sayılmazdı. Hem mecliste hem de Dar Sosyalist milletvekili arkadaşları arasında sıra dı-şı bir geçmişe sahip olduğu doğrudur. Ayrıca meclisin en genç

67) Yotov et al, *Suchineniya*, 4. Cilt, 253-266. sayfalar.

68) Ibid, s. 241-3.

üyesi olarak sivrilmiş, enerjisi ve coşkusu ona BSDİP(D) grup sekreterliği konumunu da kazandırmıştı.⁶⁹ 3 Mayıs 1914'te milletvekili olarak yaptığı ilk konuşmada demir yolu ve postadan postaya koşan devlet görevlisi olan postane çalışanlarının sorunlarına değindi; Dimitrov'a göre bu, devletin siyasi gücüyle kasıtlı müdahalesi yüzünden oluyordu. İki hafta sonra Sofya'da tramvay sürücülerinin devam eden grevini destekleyici bir konuşma yaptı. Aynı zamanda Sırbistan'daki Bulgar azınlığa yapılan kötü muamele yüzünden provoke edilmesini, kabul edilemeyeceğini söyleyerek, Bulgaristan'daki Sırp işçilere son zamanlarda kötü davranıldığına parlamentonun dikkatini çekti. Konuşmasında, kabul edilmiş ulusal çıkarların aleyhine bile olsa, temel insan haklarının gözetilmesi gerektiğini söyleyince parlamentoda büyük bir gürültü koptu. Ve her taraftan ihanet suçlamaları yağdı.⁷⁰ 1914 yılının Mayıs ayında parlamentodaki görevine ek olarak Sofya belediye meclisi üyesi oldu: BSDİP(D) listesinde ikinci sıradaydı, ancak birinci sıradaki aday savaşta ölmüştü.⁷¹

Dimitrov'un parlamento çalışmalarında ilk girişimi, sendikalar arasında yeniden bir uzlaştırma girişimine denk geldi. İki yıl önceki politikalarla devam eden ancak Balkan Savaşı nedeniyle kesilen girişim bir kez daha ITU'dan geldi. 1913 yılının Eylül ayında Viyana'da ITU Kongresi'ne katılan Dimitrov, burada ORSS'nin durumuyla ilgili bir sunumda bulundu. Konuşmasında örgütünün üyelerini harekete geçirmek ve faaliyetlerini yaygınlaştırmak amacıyla yeni bir süreci benimsediğini ve bu nedenle dışarıdan finansal ve moral desteğe ihti-

69) Hristov, *Georgi Dimitrov*, ps. 21; M. Foscolo, "Georges Dimitrov et la prise du pouvoir communiste en Bulgarie", *Communisme*, 65-66 (2001), 207-231. sayfalar; Hadjinikolov et al, *Georgi Dimitrov*, 32-33. sayfalar.

70) Yotov et al, *Suchineniya*, 4. Cilt, 351-353, 360-369, 443-450. sayfalar.

71) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 3, l. 1-2; Yotov et al, *Suchineniya*, 3. Cilt, s. 55.

yacı olduklarını söyledi. Bunun ardından kongreye katılan SORSS temsilcileriyle alışlageldik ağız kavgaları patlak verdi.

Kongre, finansal destek iznini Bulgar sosyalist sendikalarının yeniden birleşmelerinin gerçekleşmesi koşuluna bağlama kararı aldı. Konferans biraz safça, iki Bulgar örgütü bilinen bağlılıklarının Marksist sosyalizm için uzlaşma adına uygun bir zemin hazırlamaları gerektiği düşüncesinde olduğunu açıkladı. Kendi payına Dimitrov, bunun ideolojiye geniş ölçüde temel olmasından çok, birleşmenin lojistik çerçevesiyle ilgileniyordu. Viyana'dan döndükten sonra Dimitrov kategorik olarak bilinen görüşlerini tekrarlardı; Marksist sınıf mücadelesine bağlı olduğunu açıkça ilan ederek, bir talep şeklinde tek tek Geniş Sosyalist sendikaların ORSS'ye geçmesini istedi.⁷² Bir diğer deyişle açıkça bir uzlaştırma politikası değil, bir sendika değiştirme politikasını formüle etmişti.

Bulgar sendika hareketindeki çıkmaz bu şekilde sürünce, ITU, 1914 yılının Nisan ayı başlarında örgüt sekreteri Karl Legien'in başkanlığında bir heyet gönderdi.⁷³ Dar Sosyalistlerin başmüzakerecisi olan Dimitrov'un ısrarı üzerine Legien, istasyondan doğrudan toplantının yapıldığı salona yürüdü ve ITU'nun birleşme kararından beri bir türlü dinmek bilmeyen Bulgar sorunun içine girmiş oldu. Legien'i sıcak bir şekilde karşılayan Geniş Sosyalist temsilciler daha işin başında bir sürprizle karşılaştılar ve hazırlıksız başlayan toplantı kavgalı bir maça dönüştü. İnisiyatifi eline alan Dimitrov Geniş Sosyalistlere karşı çok iyi hazırlandığı saldırıya (tekrar tekrar) geçti. ORSS'nin başarılarıyla övünerek, tersine SORSS'nin perişan bir durumda olduğunu iddia etti. İki sosyalist parti birbirine karşı durduğu sürece birleşmenin olanaksız olduğunu fiilen kabul etti. Sonunda gelecekte Bulgar sendikalarının tekrar bir-

72) Ibid, 4. Cilt, 150-4. sayfalar, 169-94; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 101.

73) Ibid, s. 95.

leşmesi güvencesi olması koşuluyla ORSS'nin ITU'ya izin verdiğini bildiren bir öneri sundu. Daha açık olarak SORSS'yi oluşturan tek tek sendikalarla anlaşarak greve gitmeyi daha kolay gördüğünü açıkladı.⁷⁴ Bu önleyici hareket, Dar Sosyalistlerin sabit görüşlerinin değişmeyeceğini gösteriyordu ve baştan saldırgan konuşmalarının ardından yapıcı bir görüşme olanağı kalmadığı için, Dimitrov açıkça Legien'in görevini sabote etmişti. Görüşmelerin son gününde Dimitrov, her iki taraftan resmi üye sayısı oranında delegenin katılacağı bir birleşme kongresi yapılması için alternatif bir öneri sundu. Önceki gün daha çok taraftarı olduğunu iddia eden Dar Sosyalistlerin avantajlı olduğu belliydi ve Geniş Sosyalistler öneriyi reddettiler. Bunun ardından Legien'in her iki tarafın, olası birleşik sendikanın herhangi bir sosyalist partiyle ilişkisinde tarafsız kalacağını baştan kabul edeceklerini öngören teklifini Dar Sosyalistler duraksamadan reddettiler.⁷⁵ Gerçekten de böyle bir seçenek, kendisini daima partiyle ayrılmaz bir şekilde tanımlayan ORSS'nin varlık temelini olumsuz etkileyecekti.

Görüşmeler sırasında Dimitrov en çok tercih edeceği taktik olarak, birçok kez birleşmeyi çok istediğini söylemesine karşın, tutumunu değiştirmemekle meşgul oldu. Anlaşma niyetiyle yapılan tüm konuşmalar, olası anlaşma önerileri incelenmedi bile. Bunun dışında rakipleri, önerilerini benimsemekte başarısız olunca, onları durmadan azarlardı. Legien'in gidişinden sonra Dimitrov *Rabotnicheski Vestnik* gazetesinde peş peşe iki makale yayımladı ve ardından Sofya'da ORSS'nin merkezi olan İşçi Ev'i'nde bir konuşma yaptı. Engellemecilik, zayıflık ve birleşme korkusuyla suçlayarak, Geniş Sosyalistlerin kınanmasını sağladı. Hatta Legien'i bile "ilkesiz birleşmeyi" istemekle eleştirdi.⁷⁶ Bu, biraz da Legien'in, birleşmenin önünde-

74) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 4. Cilt, s. 303.

75) Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 39; Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 193.

76) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 518, l. 1.

ki en büyük engelin Bulgaristan'daki sendika önderleri olduğu sözüne bir tepkiydi.

Dimitrov'un gösterdiği sertlikte kuşkusuz, sosyalizmin popülerleştiği bir dönemde bile kendi partisi içinde uzlaşmaya yatkın olmayışı en belirgin özelliği olan Blagoev'in etkisi vardı. Blagoev ve diğer Dar Sosyalist önderler kuşkusuz Dimitrov'un sosyalistler arası görüşmelerin son bölümünde ortaya koyduğu yaklaşımı desteklemişlerdi. Ancak bu sendikacı patriark ve genç taraftarları arasında kişisel düzeyde bir yakınlık yoktu ve iki taraf da daha çok yaş farkından dolayı ayrılıyordu. Blagoev bir fikir adamı olmasına karşın, Dimitrov bir uygulamacı olarak adını duyurmuştu. Dimitrov kendi kendini yetiştirmişti, daha çok işçilerin arasında bulunmuştu ve doğal olarak daha radikaldi. Alandaki eylemlerinde, artık "bomba ve dinamite" gerek olmadığı için, Blagoev'in düşüncelerinden ayrılıyordu. BSDİP(D)'nin ideolojik saflığının ve örgütsel birliğinin kesinlikle korunması, ikisinin de ortak düşüncesiydi.

Dimitrov'un karısı da siyasi ve sendikal faaliyetlere katılıyordu. ORSS bünyesinde Terziler Sendikası'nın sekreteriydi ve sendikanın gazetesini çıkarıyordu. 1914 yılı ortalarında Sosyalist Kadınlar Konferansı'nı tertipleyenler arasındayken, parti içinde kariyerinin zirvesinde olduğu görülüyor.⁷⁷ Ancak o zamana değin tamamen kocasının başarılarının gölgesinde kalmıştı.

1914 yılının ikinci yarısında partisinin küçük grubunun en enerjik ve güzel konuşan bir üyesi olarak parlamentodaki tartışmalara en sert ve en çok katılan milletvekiliydi. Parti gazetesinde uzun uzadıya yazdığı işsizlik, işçilerin artan biçimde sömürülmesi ve hayat pahalılığının artması gibi sosyalistlerin en çok ilgilendikleri konuların üzerinde durmak için her fırsatı kullanıyordu. İşsizlik sigortasının kurulmasını teklif etti

77) Ibid, a.e. 305.

ve inatla kadın ve çocuk işçiler için düzenleme yapılması savundu. Sık sık söz isteyip zoraki olarak vazgeçtiği için parlamentonun çalışmalarını aksatıyordu; konuşmaları, güncel konulardan sapıp kendi seçtiği konulara yönelme eğilimindeydi. Siyasi rakipleri -sadece iktidar partisi değil, Bulgar Halk Çiftçi Birliği ve Geniş Sosyalist milletvekilleri- onu abartmakla, ciddiyetsizlikle ve özellikle temcit pilavı gibi hep aynı konuları gündeme getirmekle suçladılar. Rakiplerine “işçilere acımayanlar”, “gözyaşları ve kan karşısında bir taş gibi soğuksunuz” derken hiçbir şekilde kendini frenlemiyor ve onları “Huzur ve barış bulamayacaksınız,” diye uyarıyordu.⁷⁸

Dimitrov sıradan halkın seçilmesine izin vereceği için meclisin daha temsili bir nitelik kazanacağı gerekçesiyle milletvekillerine düzenli maaş ödenmesi için mücadele etti.⁷⁹ Grubunun sözcüsü olarak girdiği en kavgalı tartışmalardan biri, temsil ettiği Vratsa bölgesindeki seçimler sırasında yapılan usulsüzlükler konusunda oldu. Dimitrov ısrarla bu bölgedeki kampanyaya fiziksel ve psikolojik şiddetin gölgesinin düştüğünü iddia ederken Bulgar Halk Çiftçi Birliği lideri Aleksandır Stambuliski ıslıklar ve kahkahalar arasında, “Utanın Dar Sosyalistler!” diye laf attı. Dimitrov, hükümetin göz yumduğu kötü davranışlar, taraftarların tutuklanması ve mitinglerin dağıtılmasıyla partisinin seçim kampanyasının engellendiğini söyledi. Sonunda Dar Sosyalistler oy sayımını boykot etmek zorunda kaldılar ve Dimitrov bu durumun onlara bir milletvekiline mal olduğuna ikna oldu. Geniş Sosyalistlere gelince, onlar da Dar Sosyalistleri, ayrıntıları karışık olmakla birlikte, Dar Sosyalistlerin bir bölgede yeterli oy olmadan bir sandalye kazandıkları ve bir başka bölgede de yasal hakları olan bir sandalyeyi iktidar partisine vererek hükümetle anlaşma yaptıkları

78) Yotov et al, *Suchineniya*, 5. Cilt, 29-46, 80, 167-174. sayfalar.

79) Ibid, 202-210. sayfalar.

için suçladı. Tüm bu entrikaların Geniş Sosyalistlerin hanesine yazıldığını ima etti. Dar Sosyalistlerin toplam sandalye sayısı sözde yer değiştirmelerden etkilenmediği için, milletvekillerinin çoğu Dimitrov'un gerçek dışı olaylardan söz etmesine gülüştüler. Dimitrov aynı şekilde BSDİP(G) listesinde Vratsa'dan seçilen Pastuhov'la çok sert biçimde eleştirdiği hükümetin gerçek bir temsilcisi olduğunu söyleyerek dalga geçti. Bu durum ikisi arasında tam bir çatışmaya dönüştü ve Dimitrov kendini, kanunsuz olarak kazandığı ortaya çıkan milletvekilliğinin iptal edilmesinin istenmesi gibi tatsız bir durumda buldu. Üstelik misilleme olarak Geniş Sosyalistleri, sadece tüm burjuva hükümetlerin uşağı olmakla kalmayıp Rusya'nın Bulgaristan'daki çıkarlarının aracı olmakla suçladı. O günler Geniş Sosyalistler, Rusya'yı Bulgaristan'ın ulusal çıkarlarının hamisi olarak görmeye yatkın olmalarına karşın, Dar Sosyalistler Çarlık rejimini gericilik ve emperyalizmin ta kendisi olarak nitelendiriyorlardı. Sözde son seçimle ilgili olarak Pastuhov'la yaptığı zehir zemberek çatışmada Dimitrov'un, "Partimiz bugün iktidarı almanın heveslisi değil. Bu, Avrupa'da hiçbir sosyal demokrat parti tarafından paylaşılmadığı için biz de bu isteği paylaşmıyoruz" açıklamasında bulunması anlamlıydı. Ancak tam da tersine, "Bizim ilke olarak tüm burjuva partilerine karşı mücadele ettiğimiz açıktır. Bu, bir sınıf mücadelesidir," şeklinde sözlerini sürdürdüğünde, yukarıda söyledikleri bir güvence olmuyordu.⁸⁰ Bir başka deyişle Dimitrov, şimdilik uzakta da olsa asıl hedefin devrim olduğunu doğrulayarak, aynı zamanda partisinin siyaseten görece zayıf olduğunu kabul ediyordu.

Gerçekten Dimitrov ve arkadaşları iyimser bir şekilde devrim herkesçe beklenen Avrupa savaşıyla patlak vereceğini öngörüyorlardı. Paradoksal olarak, bu öngörülerini hükümeti

80) Ibid, 238-264. sayfalar.

emperyalist bir savaş olarak gördükleri yaklaşan bu felakete karışmaktan kaçınmaları için kullanıyorlardı. İkinci Balkan Savaş Bulgaristan'ın feci şekilde yenilmesi Geniş Sosyalistlerle paylaştıkları birkaç konudan biri olan, partiyi savaş karşıtı konumunda haklı çıkarmıştı. Avrupa'daki büyük güçlerin savaş makinesini harekete geçirdikleri 1914 yılı Temmuz krizinden sonra Dar Sosyalistler savaşı kınayan kitlesel mitingler ve halka açık toplantılar düzenlediler.⁸¹ Bulgaristan, hem Entente Cordiale (Fransa, İngiltere ve Rusya) hem de İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) tarafından baskı altına alındığından hangi tarafa katılacağını düşündüğü 1914 yılı sonlarına doğru Dimitrov ateşli bir şekilde savaşa katılmanın mantıklı bir nedeni olmadığını, sadece bencil kapitalist çıkarların yararına olacağını savundu. Bu yüzden Geniş Sosyalistler bazı Avrupalı sosyal demokrat partilerin ve özellikle savaş ilanından sonra ulusal önceliklere yenik düşen Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin tutumundan dolayı düş kırıklığına uğramışlardı.⁸² II. Enternasyonal'de seçkin bir yeri olan ve Bulgar Dar Sosyalistlerinin, Bernstein'ın ortaya attığı tezlere karşı Ortodoks Marksist tezlerini destekledikleri Karl Kautsky'nin, İttifak Devletleri'ni destekleme çağrısını Blagoev bizzat reddetti. Hatta Antant'ın amacını ve böylece Rus Çarlığı'nı savunmanın avukatlığını yapan eski hamisi Plehanov'a bile karşı çıktı.

Blagoev, Avrupalı sosyalist liderle polemige girerken Dimitrov sadece bölgesel ilişkiler için çalışıyordu. 1915 yılının Temmuz ayı başlarında Blagoev ve diğerk merkez komite üyeleriyle Bükreş'te toplanan II. Balkan Sosyal Demokratlar Konferansı'na katıldı. Kongrenin başkanlığını daha çok Romen sosyal demokratlarıyla ilgilenen Rakovski yürütüyordu. Dimitrov, sadece sosyalist partilerin değıl, "proletaryanın birliğinin çıkarları" için onlara bağlı sendikaların da kapsanması ge-

81) Ibid, s. 97.

82) Ibid, s. 219; Ibid, Cilt 6, s. 101-114; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 101.

rektiğine işaret ederek, Balkan Sosyalist Federasyonu'nun yeniden kurulmasını destekledi. Ancak Bulgaristan'daki bölünmeleri dikkate alan konferans, her ülkeden bir parti ve bir sendikanın federasyona katılmasını koşul olarak koydu. Daha da ilginç olan, örneğin son zamanlarda Bulgar ve Sırp sosyalistler arasındaki anlaşmazlıklara nazaran oldukça iddialı bir önerme olarak ileride federasyon üyeleri tek bir delegasyon tarafından temsil edilecekti. Şimdilik sınıf mücadelesi ve savaş karşıtı duruş konusunda fikir birliği vardı.⁸³ Bu ilkeler Balkan Sosyalist Federasyonu'nun ilk kez temsil edildiği 1915 yılının Eylül ayında toplanan Zimmerwald Konferansı'nda kabul edildi. Zimmerwald'da ilkesel gelişim olarak dünya savaşını bir iç savaşa dönüştürmek gibi radikal fikirlere sahip Lenin liderliğindeki devrimci sol ortaya çıktı, ancak Blagoev özellikle Lenin'in fikirlerini paylaşmıyordu. Bulgar partisi, Lenin'in taktiklerinin anarşist öğeler içerdiği ve "Kendi hükümetini yen!" sloganının sadece otoriteryen Rusya'yı ilgilendirdiği konusunda Blagoev'in görüşleri doğrultusunda hareket etti.⁸⁴ Bulgarlar ılımlı merkezci konumlarını onaylayıp Bolşeviklere özel bir yakınlık göstermediler ve yeni bir devrimci enternasyonal teklifini kabul etmediler.⁸⁵ Bu olay Balkanlar ötesinde uluslararası deneyimi olmayan Dimitrov'un Bulgar partisindeki rolünün göstergesi olmuştur. Bu noktada, iç politika sahnesinde olduğu gibi radikaldi ancak özgün değildi; sınırsız enerjisi ve hitabet yeteneği, kuşku götürmez bağlılığı ve örgütsel yeteneği onun en büyük sermayesiydi.

Eylül 1915'te, Bulgaristan'ın tarafsızlığına son vermeden birkaç gün önce, Dar Sosyalist parlamento grubu "Emekçi sınıfına" seslenen bir duyuru yayımladı. Bu duyuruda devrimci sınıf mücadelesiyle savaşılması gerekenin emperyalist güçler

84) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 3. Cilt (Sofya, 2005), 252-3 sayfalar; Vekov, "Vassil Kolarov", 83-84. sayfalar.

85) Rothschild, *The Communist Party*, s. 63.

olduğu ve savaşın emperyal hanedan çıkarlarının dikte ettiği bir savaş olduğu iddia ediliyordu. Bu duyuru daha önceki parti propagandaları ve genel açıklamalardan pek farklı olmasa da, Dimitrov ve bazı milletvekili arkadaşları ile yaşı ve hasta olmasına karşın Blagoev askeri mahkemede yargılandılar. Dimitrov tutuklandı ve bir ay kadar hapiste kaldı, ancak bu hapislik ona pek sıkıntı vermediği gibi hükümet karşıtı söylemini de keskinleştirmesine neden oldu. Aslında, hapishane koşulları oldukça rahattı, gazetede makale yazmasına, dilekçeleri imzalamasına izin verildi ve hatta birkaç kez Sofya Belediye Meclisi toplantılarına bile katıldı.⁸⁶ Ancak Millet Meclisi'nin yeni yasama yılına katılması engellendi, bunun nedeni muhtemelen cezalı olmasıydı. Daha sonra polis gözetiminde kalmasına karşın, çalışmasına bir engel çıkartılmadı.

Bulgaristan hükümeti 11 Aralık 1915'te kaderini İttifak Devletleri'nin kaderiyle birleştirdiğinde bile, bir bütün olarak BSDİP(D), faaliyetlerinden dolayı pek zorlukla karşılaşmadı. Daha önce savaş karşıtı olmalarına rağmen, çarpışmalar başlar başlamaz Geniş Sosyalistler ve Bulgar Halk Çiftçi Birliği boyun eğici bir tavra girdiler. Her iki parti de başlangıçta Sırbistan'a karşı elde edilen birkaç askeri başarıdan, Makedonya'nın önemli bir kısmının ve İkinci Balkan Savaşı'nda Romanya'nın ilhak ettiği Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki Güney Dobruca'yı tekrar elde etme olasılığından etkilenmişti. Aralık 1915'te savaş tahvilleri yasası aleyhinde oy kullanan BSDİP(D) bu tür beklentilere kanmadı.⁸⁷

Bulgaristan'ın savaşa girmesi politikada, Dimitrov ve BSDİP(D) faaliyetlerinde pek fazla değişiklik yaratmadı. *Rabotnicheski Vestnik* gazetesi düzenli olarak çıkıyor ve Bulgar halkı savaş gerçeğiyle bir kez daha yüz yüze geldiği için tirajı aslında artıyordu. Dimitrov parlamentoda, devletin daha ön-

86) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 258.

87) R. Crampton, *A Short History of Modern Bulgaria* (Cambridge, 1987), s. 69.

ceki savaşta ölenlerin ailelerine tazminat ödemesi için sürekli olarak bastırıyordu. Emekli sisteminin olmayışını ve özellikle olağanüstü durum nedeniyle iş yasalarının askıya alınmasını eleştirdi, belediye meclisinde (1915 yılının Mayıs ayında bir kez daha seçilmişti) işçi aileleri için belediye destekli, kapsamlı yardım paketi için çalıştı. Kira ödemelerinin geciktirilmesi için verdiği öneri kabul edildi, ancak iş arayan işsizlerin ülkede ücretsiz yolculuk yapabilmeleri gibi yararsız önerileri kabul edilmedi.⁸⁸ Dimitrov çeşitli vesilelerle belediye meclisini sıradan insanların sırtından iş adamlarının çıkarlarını desteklemekle suçlayarak gıda maddelerinin fiyat ve kaliteleri konusunda konuşma yaptı. 1915 yılının Aralık ayında temel gıda maddeleri ve yakıt piyasa fiyatlarını onaylayan Belediye Meclisi Sosyal Sigorta Komitesi'ni boykot etti.⁸⁹ Tüm bunlar grevlerde, gösterilerde ve işçi mitinglerinde aynı taleplerle ajitasyon yapan Dimitrov'un, sendikal faaliyetlerinin ayrılmaz parçasıydı. Siyasi huzursuzlukların olduğu bölgelere yaptığı gezileri sürdürdüğü gibi, bu gezileri Bulgaristan'a yeni katılan bölgelere de yaydı. Nisan 1915'te, Ocak 1918'de ve Nisan 1919'da olmak üzere üç kez İskeçe'de grevci tütün işçilerini ve Ege kıyısını ziyaret etti. Dimitrov yeni sosyalist taraftarlar buldu ve yerel siyasi hücreler kurdu.⁹⁰ Milletvekili olduğu için cephe dâhil her yere serbestçe gidebiliyordu.⁹¹

Savaş boyunca refahın arttırılması ve devletin ekonomiye daha fazla müdahalesi için önergeler sunarak, tekrar tekrar aynı sorunlara değindi. 1916 yılının Mayıs ve Ekim ayları arasında sosyal politikaya yaklaşımını ortaya koyan bir dizi önerge verdi. Belediyenin sokak çocukları için ücretsiz yemekha-

88) Yotov *et al*, *Suchinemiya*, 5. Cilt, s. 117; Ibid, 6. Cilt, s. 140.

89) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 536.

90) s. Georgiev and s. Radenkova editörlüğünde, *Georgi Dimitrov. Pisma 1905-1949g*. (Sofya, 1962), s. 162; Stelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 324.

91) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 20.

neler kurması ve temel gıda maddelerinde kontrolün arttırılması konusunda ısrarcı oldu. İnatla en çok ilgilendiği, başkent tramvay idaresinin ve sokak aydınlatma şirketinin ıslahı, ayrıca çalışanlarının daha iyi koşullara sahip olmaları konusuna sık sık değindi. Silah altındaki askerlerin barış zamanındaki işverenlerinden maaşlarını almalarını sürdürmeleri için önerge verdi.⁹² Yavaş yavaş savaşın hissedilir hale gelmesiyle toplum önünde yaptığı açıklamaların tonu daha da radikalleşti ve kapitalizmin yıkılması gerektiğini savunması giderek daha fazla duyulmaya başladı.

Sosyalist savaş karşıtı ve antiemperyalist duruşunu kanıtlamak amacıyla 1916 yılı Haziran'ında Alman Reichstag heyetini karşılamak üzere Sofya Belediyesi'nin hazırladığı töreni protesto etmek için sosyalist belediye meclisi üyelerine önderlik etti. Aynı şekilde 1917 yılının Ekim ayında bir savaş kışkırtıcısı ve Balkanlar ile Bulgaristan'ı emperyalizmin boyunduruğu altına almanın savunucusu olarak gördüğü Kayzer Wilhelm'in ziyareti nedeniyle düzenlenen halka açık kutlamalara kesinlikle karşı çıktı.⁹³

Daha sonra komünist histografinin Rusya'daki Şubat Devrimi'nin Bulgaristan'da Dar Sosyalistlerin eylemlerini ve popüler yönetim karşıtı muhalefetini yeniden canlandırdığını iddia etmesine karşın, Dimitrov ve Blagoev'in buna pek aldırış etmedikleri görülüyor. 1917 yılının 1 Mayıs kutlamalarında Bulgar işçilerine, devrim bayrağını izlemeleri çağrısını yaparak St. Petersburg'daki olayları hatırlattılar. Buna karşın oldukça genel ifadelerle konuşma yaptılar ve hemen iktidarı ele geçirmeyi düşündüklerini iddia etmek abartılı olur. Bu, daha sonra o yaz Stockholm'de biraz karmakarışık toplanan sosyalist konferansında Dar Sosyalistler tarafından doğrulandı: Bul-

927 Yotov et al, *Suchineniya*, 7. Cilt, 32-62, 105-6, 236-259. sayfalar.

93) Stelova ve Gruncharov, *Istoriya*, s. 321.

gar temsilciler “ilhaksız ve savaş tazminatsız barış” ve ulusların kaderini tayin hakkı önerilerini kabul etmelerine karşın, Lenin’in devrim çağrısını onaylamadılar.⁹⁴

Dimitrov 1917 yazının çoğunu, Karadeniz kıyısındaki Burgaz’dan, Tuna kıyısındaki Vidin’e kadar parti üyeleri ve sendikacılarla bir araya gelmek için bir kez daha yollardaydı. Bu yolculuklarından birinde Veliko Tarnovo’dan Rusçuk’a giden bir trenin birinci mevkide yaralı bir askere kompartımandan çıkmasını emreden bir subayla sert bir şekilde tartıştı. Görünüşte bu küçük olay Dimitrov’un tutuklanmasına ve “isyana kışkırtma” nedeniyle kovuşturulmasına yol açtı. Dimitrov’un karısına yazdığı mektuplar ve kartpostallar bu yolculukların daha çok savaş sırasında düzeni bozulan örgütleri tekrar bir araya getirmek amacıyla yaptığı sıradan ve sakın yolculuklar olduğunu, rejime meydan okumak için toplantıları destekleme ya da içerideki huzursuzlukları karıştırma girişimi olmadığını gösteriyor.⁹⁵ Bununla birlikte BSDİP(D) savaşın uzamasının ve kötüleşen içteki durumun sunduğu siyasi olanakları değerlendiriyordu. 1916 yılı sonlarında ülkede yiyecek, yakıt ve diğer temel malların yokluğu nedeniyle çok sıkıntı çekilirken, Bulgar ordusu da Makedonya’da ilk defa ciddi gerilemeler yaşıyordu. Özellikle temel ekonomik sıkıntılar, her seviyeden devlet dairelerinde kökleşmiş yozlaşmanın neden olduğu nefretin yarattığı sivil halk arasındaki huzursuzluk ve “kadın ayaklanmaları” gittikçe artıyordu. Rusya’da görülen *Sovyetler* biçimindeki bazı radikal eylemler BSDİP(D)’nin kararlaştırılmış ve örgütlenmiş politikasından çok, umutsuz askerlerin bir girişimiydi. Parti örneğin sadece savaşa değil onu yaratan ekonomik düzene son verilmesi çağrısında bulunarak, eylem dalgasını tabanda yakalamaya ve ona siyasi bir ifade vermeye çalıştı. Cep-hedeki birliklerde, ezici çoğunluğu köy kökenli askerlerin bu-

94) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 3. Cilt, 252-253. sayfalar.

95) Savova, *Georgi Dimitrov*, 291, 295. sayfalar.

lunduğu birlikler arasında ve erkek iş gücü, yük hayvanı ve tahıl sıkıntısı çeken kırsal kesimde sadık taraftarları olan Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nin yoğun rekabetiyle karşılaştılar.⁹⁶

Rusya'da patlak veren Ekim Devrimi, Dimitrov ve tüm Dar Sosyalist önder kadronun düş gücünü harekete geçirdi. Sonunda parti basınında yayımlanan ve tartışılan ateşli yazıları ve taktikleri ciddiye alınmaya başlandı. Dimitrov, Bolşevik olduğunu açıkladı; bununla, Bolşevik yoldaşların benzersiz biçimde iktidarı ele geçirmelerine hayran kaldığını ve uluslararası alanda önemini takdir ettiğini ifade etmişti. Diğer Dar Sosyalist önderler gibi Bolşeviklerin başarısının uzun süredir beklenen sosyalist dünya devrimi döneminin müjdesini verdiğini umuyor ve Bulgar sosyalistlerinin buna nasıl katkıda bulunabileceklerini merak ediyordu. Başlangıçta Dar Sosyalistler, Bolşevik Devrimi'ni selamlamakla yetindiler ve Lenin'in "savaş tazminatsız ve ilhaksız" olmak koşuluyla savaşa son verilmesi çağrısına dayanışma gösterdiler.⁹⁷ 2 Aralık 1912 günü Dimitrov, yaklaşık 10.000 kişinin olduğu sosyalistlerin bir mitinginde "Rus Devrimi ve Barış" üzerine bir konuşma yaptı. 22 Aralık'ta belediye meclisine seslenerek yaptığı konuşmada, savaşın sona erdirilmesi konusunda Bolşeviklerin önerisini övdü ancak bunun yanında da "Makedonya, Dobruca, Morava ve Drama bölgesiyle, Balkanlarda işgal altındaki diğer bölgelerde halkların kendi kaderini tayin hakkına izin verilmesi" gerektiğini söyledi.⁹⁸ Bir taraftan Bulgar hükûmetine savaş süresince işgal ettiği bölgelerden çekilmesi için bir çağrı olarak yorumlanabileceği, diğer taraftan Büyük Savaş'a girmenin ana motifi olan popüler Bulgar milliyetçiliğinin istekleri bağlamında bu sözler daha çok, söz konusu bölgelerdeki Bulgar

⁹⁶) Crampton, *A Short History*, s. 69; Lampe, *The Bulgarian Economy*, s. 45.

⁹⁷) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 108; Hadjinikolov et al, *Georgi Dimitrov*, s. 48.

⁹⁸) Yotov et al, *Suchineniya*, Cilt 8, a. 207.

kimliğinin kabul edilmesi ve Bulgaristan'ın toprak taleplerinin onaylanması gibi bir anlam taşıdığı için bu yeteri kadar muğlak bir talepti. Ancak kısa bir süre sonra, antiemperyalist eğilimli ve kendi kaderini tayin hakkını savunmasına karşın ABD Başkanı Wilson'un 1918 Ocak ayında açıkladığı ünlü 14 Madde'yi küçümsediğini ifade etti. Wilson'un sadece art niyetini gizlemeye çalıştığında ısrar ederek öneriden çok, kişiyi yargıladı. Dinleyicilerine Wilson'un "Avrupa'nın yaşadığı felaketten muazzam kârlar elde eden Amerikalı milyonerleri temsil ettiğini" hatırlattı. Milletler Cemiyeti fikrini savaşın devam edebilmesi ve burjuvazinin ekonomik ve siyasi üstünlüğünün sürdürülmesi için insanların zihnini karıştırma ve onları kandırma girişimi olarak görüyordu.⁹⁹

1918 yılında Dimitrov'un belediye meclisindeki çalışmaları bilinen yöntemleri izliyordu: Halka daha iyi koşullarda gıda maddelerinin sağlanmasını ve kiralardan sınırlandırılmasını talep etti. Sürekli olarak Sofya'daki tramvay ve elektrik şirketinin hizmetlerinin yetersizliğinden, özellikle çalışanların sömürülmesini ve elektrik şirketi çalışanlarının içinde bulundukları sefaleti çok ağır dille eleştirdi.¹⁰⁰ Örneğin belediye başkanının emriyle Sofya'daki halka açık kaplıcalara vergi mükelleflerinin sırtından kraliyet ailesi için özel sütü yapılmasını protesto ederek, belediye meclisinde çoğunluğu elinde bulunduran iktidar partisi Ulusal Liberal Parti'yi eleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Yeni bir güçle savaş kışkırtıcılığını sürdürmek ve işçilere ihanet etmekle suçlayarak, çökmesine olanak sağladığı BSDİP(B)'ye saldırmayı sürdürdü.¹⁰¹ Kısacası Dimitrov savaş süresince özellikle cephe gerisi sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştı.

99) Ibid, Cilt. 7, s. 281-282.

100) Ibid, 8. Cilt, 289-336. sayfalar; TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 537.

101) Savova, *Georgi Dimitrov*, 305-306. sayfalar.

Bu arada Dimitrov'un askeri mahkemede yargılanması trende bir subayla kavga etmesinden tam bir sene sonra, 1918 yılı Ağustos'unda sonuçlandı. "Askerleri üstlerine karşı itaatsizliğe kışkırtmaktan" suçlu bulundu ve bu yüzden üç yıl hapse mahkûm oldu.

Çoğunluğu savaş karşıtı olan seçkin siyasi simaların hapsedildikleri Sofya Merkez Cezaevi'ne gönderildi. Bu mahkûmlar arasında Selanik'te İtilaf Devletleri ordularının komutanı General Serrail'den, Bulgar hükûmetine ateşkes teklifi götüreren Kosta Todorov adlı bir serüvenci vardı. Todorov, Dimitrov'u "iri, sık siyah saçlı ve sakallı, oldukça yakışıklı" biri olarak hatırlıyor. Ancak okuduğu Marksist kitaplardan yaptığı "gülünç" alıntıları ve "sesinde fark edilir bir küçümsemeyle" hapishane yoldaşlarıyla konuştuğunu duyan Todorov, Dimitrov'dan pek fazla övgüyle söz etmiyor. Dimitrov, Bulgaristan'ın savaşa girişi konusunda sürekli olarak Çar Ferdinand'la çatıştığı için hapsedilen ve en seçkin mahkûmlardan biri olan Bulgar Halk Çiftçi Birliği lideri Aleksandur Stambuliski'yi küçümsemediğini gizlememiştir. Dimitrov, Stambuliski'yi bir "küçük burjuva" ve geniş uluslararası ilişkileri olmasıyla övünen Todorov'u da "Anglo-Fransız emperyalizminin ajanı" olarak nitelemiştir. Todorov gardiyanlara rüşvet verecek gücü olan, böylece gün boyu hücrelerinin kapısı açık duran ve arkadaşlarıyla bir araya gelip yerli ve yabancı gazeteleri okuyabilen siyasi mahkûmlara oldukça hoşgörülü davranıldığını doğrulamıştır. Haftada iki defa "dişçiye gitmesine" karışılmamıştı.¹⁰³

Dimitrov'un hapishaneden her gün yazıştığı eşi Lyuba "bu değişikliğin" (ona) iyi geleceğini umuyordu. Hücrelerini her türlü konforla donatmayı becermiş ve yeni temizlenmiş bir kilim, dantelli yatak takımları ile bir kâse yoğurt getirmeyi akıl

102) Ibid, s. 310.

103) K. Todorov, *Balkan Firebrand: The Autobiography of a Rebel, Soldier and Statesman* (Chicago, IL, 1943), s. 92.

etmişti. Hapishanede geçen kısa zamanda Dimitrov'un, hayran olduğu Çernişevski'nin kahramanı Rahmetov gibi kurgusal devrimcilerin münzevi yoksunluklarıyla hiçbir ilişkisi yoktu. Ancak bir taraftan durmadan Dimitrov'un ayak işlerine koşup aynı zamanda evlerini onarıırken, Dimitrov'un karısı çok zor bir dönem geçiriyordu. Dimitrov'un ailesiyle ilişkileri zaten bozuktu ve kendisinden nefret ettiklerini biliyordu. Kız kardeşi Elena ile dostça ilişkileri vardı ve diğer kız kardeşi Magdelena ile ilişkileri çok gergindi.¹⁰⁴ Dimitrov hapse girmeden önce sinir hastası olmasına karşın, yaşadığı depresyonun nedeni kısmen buydu. Dimitrov, karısının çektiği acıları daha önce anlayamadığı için kendini suçlu hissetmiş ve bunlara "geçmişin acı, sıkıntı ve memnuniyetsizliklerinin neden olduğunu" itiraf etmiştir. 1918 yılı Eylül ayının ortalarına doğru en kötüsünü atlattığına ikna oldu ve ona "sağlığının düzeldiği ve biricik aşkına döneceği için çok sevindiğini" yazdı. Yeni "yuvalarının" kitap koleksiyonunu düzenlemeye başlamasından mutlu olmuştu, karısının bu hareketinin sevgilerinin "sağlam bir temeli olduğunu ortaya koyan" bir jest olduğuna inanıyordu.¹⁰⁵ Ancak bu çok iddialı söylem Lyuba'nın artan hoşnutsuzluğunun kaynağını ima ediyor olabilir; kocasının ihtiyaçlarını ve işlerini sarsılmaz bir özveriyle yürüttüğü günler geçmişti. Sanatsal umutları ve siyasi emelleri yerine gelmediği için, düş kırıklığına uğramıştı. Bir ay içinde yeni bir kriz patlak verdi. Dimitrov büyük bir korku içinde karısını, yaşamının kritik bir anında "cinsel tatminsizliğinden" dolayı kaybedebileceğini itiraf etti. Dimitrov "olgun çağdaki evliliklerinde" başka türlü mutluluklar olduğu için, cinsellikten uzak durmaya katlanılması gerektiğini söyleyerek karısını sakinleştirdi.¹⁰⁶

104) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 1835, 1836.

105) Ibid, os. 2, a.e. 1799, 1800.

106) Ibid, a.e. 1804.

Dimitrov'un özel hayatındaki bu kriz tam da Bulgaristan'ı bir isyanla sarsan siyasi karışıklık dönemine rast geldi. 1918'in Eylül ayının ortalarında Dobro Pole'deki Bulgar mevzileri, Fransız ve İngiliz ordularının hücumu karşısında birden çöktü-verdi. Bitkin askerler ayaklandılar ve hükümetin çekilmesini istemek için Sofya'ya yürüdüler. Askerler hükümeti devirirlerse, savaşın sona ereceğini işleyen sosyalist propaganda bir an gerçekleşir gibi oldu. Durum o kadar acildi ki şahsında, çoğunluğu köylü olan ayaklanmacıları sakinleştirebilecek tek politikacı olduğunu gören Stambuliski'nin baş düşmanı Çar Ferdinand ona başvurdu. Gerçekten popüleriteleri olmasına karşın Bulgar Halk Çiftçi Birliği önderleri o anda bir siyasi müttefike gereksinimlerinin önemli olduğunu anlamışlardı. Akıllı bir hamle yaparak Stambuliski, hanedana ve liberal hükümete kesinlikle karşı olan Dar Sosyalistlere yöneldi. 22 Eylül'de yapılan parti konferansında Blagoev, ayaklanmacılara silahlarını Sofya'daki yöneticilere doğrultmalarını söyledi. Bu durumdan Stambuliski'nin haberi olup olmadığını bilmiyoruz, üç gün sonra bizzat Dar Sosyalistlerin liderine köylüler ve sanayi işçileri adına iş birliği yapmaları önerisini getirdi. Stambuliski bir demokratik cumhuriyet planı sundu ve köylü kamulaştırmalarıyla ilgili tek istisna hariç BSDİP(D) programını benimsemeye hazır olduğunu ifade etti. Böylece devrimci Bulgar sosyalistleri için olağanüstü bir fırsat doğmuş oldu: İktidar neredeyse ellerinin altındaydı, arkalarında halkın görülmemiş desteği vardı ve uzun savaş yılları içinde diğer sol partiler oluşmaya başlamıştı. Ancak Blagoev durumun üstesinden gelmeyi beceremedi ve Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nin koalisyon önerisini -uluslararası görüşleri örnek vererek- İtilaf Devletleri'nin radikal sol bir hükümete tahammül etmeyecekleri gerekçesiyle reddetti. Bu düşüncesinde büyük ölçüde haklı olmasına karşın Blagoev'in gerçek endişelerinin ardında daha çok ideolojik nedenler vardı. Ayaklanmayı savaş yorgunluğu gösterisinden bi-

raz daha doğru anlamıştı. Blagoev daha sonra ayaklanmacı askerlerin aslında kent soylu burjuvaziyi temsil eden bir hükümetle savaşıyor gerici köylü toprak sahipleri olduklarını ve BSDİP(D)'in her iki tarafı da desteklememesi gerektiğini savundu. Ayrıca var olan politik güçlerin eğilimi için Bulgar Halk Çiftçi Partisi'nin sosyalistlerle kurulacak bir ittifaka hâkim olacağı belliydi. Stambuliski, Blagoev'in desteği olmaksızın ayaklanmaya önderlik etti, ona bir hedef ve siyasi bir anlam verdi. Radomir'de bir cumhuriyet kurulduğunu ve kendisinin de başkanı olduğunu ilan etti. Ancak askerler evlerine dönmek için sabırsızlandıkları ve özellikle Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918'de ateşkes antlaşmasını imzalamasından sonra başkenti çok küçük bir kuvvetle savunmasına karşın savaşmak istemedikleri için, bu cumhuriyet birkaç gün sürdü.¹⁰⁷ Vasil Kolarov'a göre dünya savaşının sonunda Dar Sosyalistler bir Sovyet cumhuriyetinden başka bir şeyle tatmin olmayacaklardı.¹⁰⁸ Sadece bir Bolşevik olma gibi başarılı bir örneğe dayansa da Blagoev kelimesi kelimesine Marksist yorumların dışına çıkabilmeyi akıl edebildi. Kısa süre sonra Lenin bile Bulgaristan'daki olayların tüm Balkanlarda bir devrim başlatmak için kaçan bir şans olarak görmüştür.¹⁰⁹ Stambuliski'nin tersine Dimitrov hapiste kaldı ve 28 Eylül 1928 günü askerlerin Sofya'ya ilerleyişlerini hüccresinin penceresinden izledi.¹¹⁰ Devrime duyduğu inanca karşın, ne Blagoev'den farklı bir politik çizgi önerme şansı ne de böyle bir eğilimi vardı. Stambuliski ile iş birliğini kolaylaştıran daha sonraki belirsiz bazı öneriler için ciddi bir kanıt yoktur.¹¹¹ Ayrıca 1919 yılı Şubat'ında mecliste

107) Stanelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 324; Crampton, *A Short History*, s. 82.

108) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, Cilt. 1, s. 258.

109) Rothschild, *The Communist Party*, 82-83. sayfalar; Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 24.

110) Todorov, *Balkan Firebrand*, 101-102. sayfalar.

111) Michev et al, *Spomeni*, I. Cilt, s. 143; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 110.

yaptığı konuşmada geçen eylül ayındaki olaylarla ilgili olarak Dar Sosyalistlerin sorumluluğunu reddetti.¹¹² (Bu, tabii ayaklanmanın sonuçsuz kalmasından sonra oldu.)

Bulgaristan'ın askeri alanda yenilgisinin doğrudan etkisi, İtilaf Devletleri'nin galip güçlerinin ve Bulgar siyasi elitinin açıkça güvensizliğinin yarattığı baskıyla Çar Ferdinand'ın tahttan çekilmesi oldu. Muhafazakâr bir geçiş hükümetinin atanmasından sonra yeni Çar III. Boris de bir genel af çıkardı. İlginçtir, bu aftan birçok inanmış cumhuriyetçi yararlandı. Bunların arasındaki seçkin mahkûmlar, saklandığı yerden çıkan Stambulski ve hapishaneden tahliye edilen Dimitrov'du.¹¹³ İkisi de -ve ikisinin partileri- zaman geçirmeden Bulgaristan'ın savaş sonrası gelişimine hâkim olmak için önerilerini ortaya koymaya başladılar. Özgürlüğüne kavuştuktan üç gün sonra, 16 Aralık 1918'de Dimitrov, mecliste söz aldı ve iki gün sonra sürekli olarak değindiği tramvay ve elektrik şirketleri konusunda bir nutuk attı. Tahliye edilmesinin haftasında Pernik'teki grevcilerin arasındaydı; amacı, karısına birkaç hafta önce ısınması için kömür getirmeleri nedeniyle teşekkür etmek değildi. Burada "Uluslararası durum ve Pernik madenleri" konusunda bir konuşma yaptı, Rusya'daki gelişmelere değindi ve Bulgar işçilerine Rusya'daki kardeşlerinin izinden gitmelerini söyledi. Rusya'dan tüm Avrupa'ya yayılan "parlak ışığa" hayranlığını dile getirerek, "Zaten ilk ışıklarını hissettiğimizde, fırsat elimize geçmiş olacak," dedi. Tutuklanıp Sofya'ya götürüldü ancak suçlanmadı. Tesadüfen aynı gün BSDİP(D) Merkez Komitesi, Lenin'in bir temsilcisiyle kısa bir görüşme yaptı, bu görüşmede Dimitrov'un bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Hemen ardından Varna'da BSDİP(D) ve Sovyetler Birliği arasında bir irtibat bürosu kuruldu. Bu bü-

112) Yotov et al, *Suchineniya*, 8. Cilt, s. 476.

113) Crampton, *A Short History*, s. 82; S. Groueff, *Crown of Thorns: The Reign of King Boris III of Bulgaria 1918-1943* (Lanham, 1987), 49-52. sayfalar.

ro birkaç küçük motorbot kullanıyordu. O günlerde bu kanal bilgi, gazete ve parti yayınlarının değiş tokuşu için kullanıldı, ancak belki de kaostan kaçınmak ve Bolşevik Devrimi ve Dünya Savaşı'nın ardından Doğu ve Orta Avrupa ile haberleşme amaçlanmış olabilir.¹¹⁴

Bulgar sosyalistleri 1919 yılı içinde Lenin'in tavsiyesinden çok, kendi inisiyatifleriyle bir kez daha ülkeyi istikrarsızlaştırdılar. Çok sayıda grevi yönlendirmek için savaş sonrası ekonomik ve toplumsal çözülmeden yararlandılar; bu karışıklıkların çoğu yerelde kalıyor, yiyecek sıkıntısı ve artan fiyatlar yüzünden ortaya çıkıyordu. Dimitrov, BDSİP(D)'nin yaygın sivil hoşnutsuzlukların merkezinde yer alması ve siyasi içeriğini doldurma çabalarının en önünde duruyordu. Çok sayıda grevin planlanmasına, izin alınmasına ve gözetilmesine katıldı ve en büyüklerini bizzat yönetti. Dimitrov'un on yıl sonra tekrar geldiği, siyaseten sıcak bir yer olan Pernik madenleri düzenli aralıklarla 1919'un Şubat, Temmuz ve Kasım aylarında patlak veren grevlerle sürekli alarm halindeydi. Bunlar düşük ücret, yetersiz emeklilik koşulları ve temel gıda maddelerinin fahiş fiyatları gibi tüm ülkede yaygın ve benzer sorunlardı. Hükümet soruna, askeri birlikler gönderip madencileri askere almaya kalkarak meydan okuyunca, haklı olarak kendinden önceki hükümetlerin alçakça yöntemlerini kullanmakla suçlandı. Dimitrov, 18 Şubat'ta Pernik'te düzenlenen bir mitingin ortasında karısıyla birlikte tutuklandı ve Sofya'ya götürüldü ancak ses getiren bir sokak gösterisinin ardından hemen salıverildi. Bu olaya tanık olan kamuoyu Dimitrov'u ününden çok, korkusuz bir aktivist olarak selamladı ve bu da militan maden işçilerinin önder gücü olarak Dar Sosyalistlerin imajına katkıda bulundu. Partinin perspektifinden işçilerin müca-

114) Vinarov, *Boytsi* 108, 110. sayfalar; Foscolo, *Georges Dimitrov*, s. 108; Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 315.

delesi özellikle siyasi dinamiği yarattı ve bir devrimci atmosfer izleniminin yaratılmasına katkıda bulundu. Dimitrov, "Hükümet acımasızca yasaları çiğneyerek hukuk ve meşruiyet yolundan sapıyor ve işçilere mücadele yolunu gösteriyor" açıklamasında bulundu.¹¹⁵ Dar Sosyalistlerin bir dizi grevi saldırgan biçimde desteklemelerinin nedenleri vardı: Bir tarafta geçen eylül ayında askerlerin ayaklanmasına çekimser durdukları için devrimci referansları lekelenmişti, bu yüzden kendilerini proletaryanın öncü gücü olarak kanıtlamaya çalışıyorlardı ve son olayların profili buna çok uygundu. Diğer tarafta, bu karmaşa ortasında Bulgar Halk Çiftçi Birliği ve Geniş Sosyalistlerin siyasi kismetleri de açılmış ve savaş sonrası kurulan koalisyon hükümetine katılmışlardı: Karşılık olarak sol siyasi yelpaze içinde açıkça farklı olma gereğini duymuşlardı. Ayrıca zaman, 150.000 Bulgar işçisinin yaklaşık beşte birinin üyesi olduğu ORSS'nin gelişmesine çok uygundu. Kentlerde süregiden huzursuzlukların karşısında Dimitrov BSDİP(D) çatısı altında sendikal hareketin birleşmesi adına bir başka öneriyi daha ortaya sürdü.¹¹⁶

Bu arada Dimitrov, belediye meclisinde yoksulluk, sağlıksız koşullar ve işçiler için verilen sosyal yardımın yetersiz oluşu konularında soru önergeleri vermeyi sürdürdü. Gözle görülür biçimde aşırı ve uygulanamayacak öneriler veriyordu. Başkentteki konut sıkıntısının kamulaştırmayla ve varlıklı kesimlerin elindeki fazla ve kullanılmayan odaların ihtiyaç sahiplerine dağıtılarak çözüleceğine inanıyordu. Ayrıca bu dağıtımın bizzat evsiz ve mülkü olmayan insanların seçildiği bir komite eliyle yürütülmesini önerdi. Benzer şekilde gayrimenkul fiyatlarından oluşan tüm varlıklara el konulmasını ve gecekondu bölgelerinin yeniden yapılandırılması için kullanılmasını talep etti.¹¹⁷

115) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 8. Cilt, s. 487.

116) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 518, l. 1.

117) *Ibid*, a.e. 538.

Dimitrov'un, belediye meclisi ve Millet Meclisi'nde katıldığı görüşmeler hep gürültülü ve kavgalı oluyordu. Ahkâm kesmiyorsa üyelerle alay ediyor ve hatta tehdit ediyor, olur olmaz nedenlerden kavga çıkıyordu. Kürsüdeyken kendisine verilen zamana nadiren uyuyor ve genellikle asıl konudan ayrılp genel ideolojik açıklamalara giriyordu. 1919 yılı Eylül'ünde yeni seçilen Sofya İlçe Meclisine üyeliği onanarak, bir başka kamu görevine başladı ve bu arenada partisinin görüşlerini ve politikalarını dile getirdi.¹¹⁸

Kuşkusuz Bulgar sosyalistleri için 1918 yılının en önemli olayı, BSDİP(D)'nin Lenin'in uzun süredir üzerinde çalıştığı projesi III. Enternasyonal ya da diğer adıyla Komünist Enternasyonal'e katılması oldu. 1919 yılının Mart ayında Moskova'da yapılan kurucu toplantıya katılmamış olmalarına karşın Bulgarlar kurucu üye sıfatıyla kaydedildiler. Bulgar heyetini, Romanya sosyalistleri ve Balkan Sosyalist Federasyonu temsilciliklerini de elinde tutan Rakovski temsil ediyordu. Ayrıca Lenin'in "Yirmi bir Koşulunun" kabul edildiği 25-27 Mayıs arasında yapılan BSDİP(D) 20. Kongre'de parti "Bulgaristan Komünist Partisi" (BKP) adını aldı ancak sondaki "D" harfi kaldı. Kongrede 22.000'den fazla üyesi olduğu bildirildi, buna göre üye sayısı yedi kat artmıştı.¹¹⁹ Yeni program, partilerin güncel siyasal görevlerinin bir sosyalist Sovyet cumhuriyeti kurma hedefiyle iktidarı ele geçirmek olduğunu ilan etti. Özel mülkiyet kamulaştırılacak, bir halk milisi ve bir kırmızı ordu kurulacaktı. Tüm bunlar siyasal kitlesel grevlerden silahlı ayaklanmaya kadar her türlü yasal ya da yasa dışı yöntemler kullanılarak elde edilecekti.¹²⁰

118) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 337.

119) Stanelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 371.

120) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 25; Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 52.

BKP(D) I. Kongresi, merkez komite üyesi olan Dimitrov'un sendikalar konusundaki özel yetkisini yeniden onayladı. Önceden olduğu gibi bu durumu, sendikaların kendi kongrelerinde geleneksel olarak parti kongrelerinden sonra yapılan -yeniden seçildiği- ORSS'deki konumuyla örtüşüyordu. Dar Sosyalistlerle birlik içinde olan sendikalar III. Enternasyonal'in ilkelerini desteklediklerini bildirdiler. Sendikaların kongresinde başsözcü olan Dimitrov sendikal taleplerin sadece politik mücadeleyle bağlantılı olmadıkları gibi nihai hedefin proletarya diktatörlüğü olduğu görüşünü teyit etti. Dimitrov siyasi içeriği doldurulmadan "sendikal mücadelenin umutsuz olduğunu ve pratik sonuçlarını yitirdiğini" vurguladı. Bu nedenle ORSS'yi yeniden canlandırıp onu gerçek bir kitle örgütü yaparken, kapitalist sömürünün tamamen ortadan kaldırılması nihai hedefi olmalıydı. Dimitrov komünist sendikaların, BKP(D) için bu işi yapacak sadık kadrolarla devrimi hazırlığını çabuklaştıracağını öne sürdü. Bu hedefe varılır varılmaz, sendikaları proletarya egemenliğini geniş toplumsal tabanının güvenceye alacağını ve Sovyet iktidarının bir organı olacağını düşünüyordu.¹²¹

Bolşeviklerin başarılarından etkilenen ve Enternasyonal'e karşı sorumlu olan taze Bulgar komünistleri, Lenin'in eserlerine daha çok ilgi göstermeye başladılar. Merkez komite üyeleri arasında daha önceki uluslararası ilişkilerde engeli olmayan Dimitrov, Bulgar komünistlerinin Lenin'le tamamen aynı düşüncede olduklarını yazmaktan çekinmedi.¹²² Kongrelerden hemen sonra Lenin'in *Avrupalı ve Amerikalı İşçilere Mektuplar* adlı eserinin Bulgarca önsözünü göstererek, Sovyet liderlerinin düşünceleriyle kişilik olarak özdeşleşmeye çalışıyordu.¹²³

121) Revyakina, "Georgi Dimitrov v bulgarskoto", 5-6. sayfalar; Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 52; Yotov *et al*, *Suchineniya*, 9. Cilt, 47-48, 369. sayfalar.

122) Ibid, s. 57.

123) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 327.

1919 yılı ortalarında Bulgar komünist liderler ülkede devrim için ekonomik ön koşulların var olduğuna inanıyorlardı. Buna göre yönetim karşıtı ajitasyonla gerekli politik koşulları yaratmaya ve işçi protestolarının en önünde Komünist Parti'nin rolünü ileri sürmeye koyuldular. 1919 yılının Haziran ayının sonlarına doğru Dimitrov, bazı sanayi kentlerinde işçilerle bir araya geldiğinde onlardan ekonomik sömürü ve siyasi baskıyla mücadele etmelerini istedi. Öneri, aralarında daha önce yaşanan gerilimler henüz yatışmışken yeniden greve giden Pernik maden işçilerince hemen dikkate alındı. Dimitrov bir kez daha onların mitinglerinde ve görüşmelerde onlar adına konuşuyordu.

Komünistler sadece Rus Devrimi için değil aynı zamanda geçen mart ayında ilan edilen Macar Sovyet Devrimi için de desteklerini seferber ederek enternasyonalist referanslarını ortaya koymaya çalıştılar. Dimitrov'un, 27 Temmuz'da Sofya'nın işçi mahallesi Konvoyitsa'da yönettiği bir gösteride atılan sloganlardan biri de buydu. Proletaryaya savaş çağrısı yaptığı konuşma çok alkışlandı ve laf anlamaz, ne yapacağı belli olmayan kalabalığı silahlı atlı polise saldırmaya kışkırtacak kadar coşturdu. Sağ salım kaçabilen Dimitrov ikinci bir mitingde benzer saldırgan tarzda konuşma yapmak için yoksulların oturduğu yakındaki bir mahalleye gitti. Kendi güvenliğini umursamadan bu devrimci karmaşa ortamından zevk alıyordu; göstericiler arasında ölü ve yaralı olunca hükümet şiddet kullanmakla suçlanacak ve her hâlükârda gerici şiddet ve burjuva ajanları eliyle baskı uyguladığı suçlamalarını güçlendirecekti. Böylece şimdi Geniş Sosyalistlerden iç işleri bakanı olan rakibi Pastuhov'u polisin göstericilerle çatışmasından sorumlu tutmak için eline fırsat geçmiş oldu.¹²⁴

Bu noktada Dimitrov'un sözleri ve eylemlerine, durumun daha da kötüleşmesinin partinin siyasi hedefleri için daha ya-

124) D. Kazassov, *Vidyano i Prezhiyano* (Sofya, 1969), s. 201.

rarlı olacağı mantığı hâkimdi. Bu, ayrıca sürekli olarak ev verilmesi konusunda cesaretlendirdiği Sofya'daki evsizleri yetkililerle karşı karşıya getirmesinden belli oluyordu. Temmuz ayında belediye meclisinde kentteki evsizler ve yoksullar ile ilgili görüşmeler sırasında, "Ya darağacına gideceğiz ya da kazanacağız!" dedi.¹²⁵ Ağustos ayında kentin varoşlarında belediyenin arazisi üzerinde ev yapmaya çalışan üç evsiz adam bir çatışma sırasında ölmüştü. Kurbanlardan birini ziyaret eden Dimitrov ölen adamın son arzusu olarak yoldaşlarının komünistlerin önderliği altında birleşmeleri ve Geniş sosyalistler mücadele etmelerini istediğini iddia etti. Bu ilginç bir şekilde Dimitrov'un kısa süre önce yaptığı bir konuşmayı andırıyordu.¹²⁶ Dimitrov gibi radikal bir tavra sahip olan diğer tek komünist önder Kolarov idi. Blagoev bu tür militanlık karşısında duyduğu huzursuzluğu ifade etmişti.

Komünistlerin yol açtığı huzursuzluklar, hükümet tarafından -bir şiddet sarmalına yol açan- sert bir yanıt verilmesine zemin hazırladı. 17 Ağustos 1919'da yapılan genel seçimde BKP(D) 120.000 oy (ya da oyların %18'i) alarak, meclise 47 milletvekiliyle girip Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nden sonra ikinci en büyük parti olduğunda, görünüşe göre sosyalist davranış biçimi meyvelerini vermişti. Komünistler, Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nden sonra ikinci büyük parti oldular¹²⁷ ve yıl sonunda yapılan yerel seçimlerde aynı şekilde başarılı oldular. Savaş sonrası elde edilen bu popülarite -diğer Avrupalı komünistler de ay fikirdeydiler- tüm kıtada devrimci bir durum yaşandığı düşüncesini kesinlikle doğruluyordu. Bu, komünistlerin uzun süredir savundukları politikalarını burjuva partileriyle -ki bütün Bulgar partilerine o gözle bakıyorlardı- uzlaşmayacaklarını bir kez daha doğrulamıştı. Sonuçta iktidarın siyasi görüş-

125) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 9. Cilt, s. 164.

126) Ibid, 206-2s12 sayfalar; Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 334.

127) Statelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 333.

melerle değil, siyasi mücadele sonucunda elde edileceğine inanan Blagoev, Bulgar Halk Çiftçi Birliği'yle yeni bir hükümet kurulması için görüşmeyi reddetti. Stambuliski 1919'un Ekim ayında iktidara gelip kasım ayı sonlarında kısıtlayıcı hükümleri olan Neuilly Barış Antlaşması'nı imzaladığında -Bulgar milliyetçi idealleriyle hareket etmese de- halk arasında egemen olan düş kırıklığını hükümeti suçlamak için cephanelerine ekleme fırsatını kaçırmadılar.¹²⁸

1919'da 80.000 işçinin katıldığı, 135 civarında grevi örgütleyen komünistlere duyulan güven arıyor ve diğer taraftan devrim kehanetinde bulunarak sürekli olarak ekonomik ve sosyal reformlar yapılması için bastırıyorlardı.¹²⁹ 1919 yılı Aralık ayının sonunda öğretmenleri ve ulaştırma işçilerini kapsayan memurlara maaş artışını öngören teklifi desteklediler. Geniş Sosyalistler de geniş bir destek buldukları bu gruplar arasında benzer bir kampanya yürüttüler. Her iki sol parti de bu durumdan ortak bir çalışma fırsatı olarak yararlanmadıkları gibi tersine rekabetin yayılması olarak gördüler. Komünistler ve özellikle Dimitrov, devrimci taraflarını esnetmeye çalıştılar. 15 Aralık'ta merkez komite, hükümet karşıtı protesto gösterileri için bir çağrı yayımladı ve 21 Aralık'ta Dimitrov kitlelerin karşısında "Hükümetin Çalışan Kesimler Karşısında İhaneti ve Canice İhmalciği" başlıklı bir konuşma yaptı. Polis saldırdı ve kalabalık arasında bir bomba patladı, ancak bu olay göstericileri yıldıracağına daha çok kışkırttı. Ve üç gün sonra tekrar sokaklara çıktılar. Ordu, başkentte alarm ilan etmesine karşın, iki parti de eş zamanlı olarak ancak ayrı ayrı gösteriler düzenledi. Sosyal demokratların gösterileri nispeten düzenli geçmesine karşın, daha önceki olaylarda üç kişinin öldüğü gibi komünistlerin gösterileri daha duygusal ve kontrolden uzaktı. Gösterilerde, "Halka Ekmek, Kömür ve Siyasi Tutuk-

128) Yotov et al, *Suchineniya*, 9. Cilt, s. 90.

129) Stanelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 361.

lulara Af" talep ediliyordu. Dimitrov, göstericileri polis kordonuna doğru yürütünce daha çok kan döküldü. Bu olaylardan sonra Dimitrov ve Kolarov, haklarında tutuklama kararı çıkınca gizlendiler.¹³⁰

29 Aralık ve 3 Ocak 1920'de her iki sosyalist partinin ortak çabalarıyla ilk grev başlayınca, siyasal tutkular görülmemiş şekilde tırmanışa geçti. Hükümetin greve katılan memurları işten çıkartarak karşılık vermesi, ulaştırma işçilerinin gene Geniş Sosyalistlerin desteğiyle greve gitmelerine yol açtı. Kentlerde süregiden itaatsizlik mavi yakalı işçiler, emekliler ve hatta orduda düşük rütbeli personele de sıçradı. Sürekli ve radikal komünist propaganda ve aktivizmin etkisi görmezden gelinmese de, bunların asıl nedeni reel ücretlerin düşmesiydi.¹³¹

Bunun her zaman ele geçecek bir fırsat olmadığını hisseden Dimitrov, gerçek bir politik iktidar haline gelen hareketin başına geçti. "Ulaştırmacılar Grevi" olarak bilinen bu grev altı hafta gibi bir rekor süreyle 1920 yılının Şubat ayına kadar sürdü. Gerçi hükümetin açıklamasından en üst noktada olduğu anlaşıyor; Stambuliski direnince, bir pat durumu ortaya çıktı. Dimitrov, hükümetin grevi bir devrim girişimi gibi algılayıp ona göre hareket ettiğinin farkındaydı. Gerçekten de grevin birinci haftasında komünistler, hükümetin sert tepkisi göz önüne alındığında, kendileri için yararlı olup olmayacağını yeniden düşünmeye başladılar, ancak bir şey almadan grevi durdurmaya hazır değillerdi. Komünistler hükümetin, taraftarlarını kovuşturmasını yüksek sesle protesto etmelerine karşın, tam da ulaştırma işçileri grevinin ortasında, 15 Haziran 1920'de bir Balkan konferansı toplanmasının mümkün olacağını düşündüler. Son uluslararası değişikliklere uygun olarak Balkan Sosyalist Federasyonu adını Balkan Komünist Federasyonu olarak değiştirdiler ve Komintern'in bir üyesi olduğunu

130) Kazassov, Vidyano, 216-218. sayfalar; Hadjinikolov et al, Georgi Dimitrov, s. 55.

131) Crampton, A Short History, s. 85.

ilan ettiler.¹³²

Kolarov'un bir hafta erken dönmesine rağmen, Dimitrov'un saklandığı yerde gereğinden fazla kalması grevi, imajını olabildiğince pekiştirmek için kullandığının bir işaretiydi. Bunun, son gösterilere katılan çalışanların durumu görüşülürken sürpriz bir şekilde belediye meclisinde görölme planıyla ilgisi olabilir. Dimitrov meclis odasına dramatik bir giriş yaptı, on dakikalık konuşmasında tek başına 400 memurun rızkını kurtardığını iddia etti ve sonra meclisten ayrıldı.¹³³

Ancak Dimitrov'un özverili kahramanlık anlayışı Kosta Todorov'un anılarında subjektif ve kendine yararı dokunan bir davranış olarak sorgulanır. O sıralar kabinede bakan olan Todorov, Dimitrov'un karısının kendisini evinde ziyaret ettiğini ve sağlık nedenleriyle tutuklanmasının iptal edilmesi emrini vermesi için kendisine yalvardığını iddia etmiştir. Bu durum Stambulski'ye iletildiğinde, Dimitrov'un bizzat Todorov'a başvurması için ısrar etmiştir. Dimitrov'un karısı onun onayı olmadan hareket ettiği için, bunun sadece uygunsuz bir görüşme olduğunu söylemiş ve milletvekili dokunulmazlığına atıfta bulunarak eşinin başvurmasını reddetmiştir. Todorov'un galiplerin merhametli olması gerektiği sözünü sert bir şekilde "Bu sadece ilk çatışmaydı," diyerek yanıtladı.¹³⁴

Her ne kadar Todorov'un aktardıkları başkalarınca doğrulanmamış olsa da Dimitrov ve Lyuba arasındaki görüşme, grev sırasında ikisinin de kısa bir süre farklı sıkıntılar yaşadıklarını gösteriyor. Dimitrov'u farklı yerlerde saklandığında sabırsızlıkla beklerken evde yaptığı tatlılarla elinden geldiği kadar kendini rahatlatmaya çalışıyordu, belli ki çok korkmuş ve olayların dramatik bir hal almasıyla şaşkına dönmüştü. Kalp ve sinir hastası oldu ve hemen depresyon krizine girdi. Dimit-

132) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 607, l. 75-77.

133) Ibid, os. 1, a.e. 207.

134) Todorov, *Balkan Firebrand*, 130-132. sayfalar.

rov'un aşırı şekilde kendi durumunu dramatize etmesi işe yaramadı -hatta ileride haberleşmeleri için karısına bir şifre gönderdi ve ısrarla hemen öğrenmesini istedi- Lyuba, sevgi ve ilgisine ihtiyaç duyduğundan kuşkusu olduğunu söyleyince ilişkileri krize girdi. Şimdi göç etmek istiyordu, ancak Dimitrov bunu çok zor durumlar için düşünüyordu.¹³⁵ Dimitrov sürekli olarak "onun hassas aşkının (kristal) tek moral dayanağı olduğunu ve onu yitirmenin ölümden daha kötü olacağını" söyleyerek, endişelerini gidermeye çalışıyordu.¹³⁶

Dimitrov, ulaştırma işçileri grevini "proleter dayanışmanın muhteşem bir eylemi olarak" niteledi. Abartılı ifadelerle yatkın olan Dimitrov, "böylesine muazzam çığır açan sınıf mücadelesinin Bulgaristan'da, gelecek Bolşevik devrimin kapılarını açtığı" kehanetinde bulundu. Propaganda bir tarafa, halkın büyük bir kısmını teşkil eden Bulgar köylüleri arasında sağlam bir tabanı olan hükümete meydan okuma planını sürdürmeyi biliyordu.¹³⁷ Bu, iç savaş anlamına geliyordu ancak bunun için iç ve dış koşullar uygun değildi. Gerçekten de Macaristan ve Bavyera'daki başarısız devrimlerin somut biçimde ortaya koyduğu gibi, savaş sonrası dönemin dinamiği şimdi geçmişti. Dimitrov'un görüşüne göre grevde oldukça önemli bir etkisi olan komünistler, kendi güvenilirliklerini ve desteklerini korumaları için düzgün bir şekilde geri çekilmeliydiler. Bu, aynı zamanda siyasal lider olarak kişisel çıkarlarını da kapsıyordu.

Bir önceki yıl siyasal olarak eşi görülmemiş çalkantılı dönemdeki merkezi rolü, hem ideolojik duruşu hem de BKP(D)'nin daha fazla ön planında olma arzusundan kaynaklanıyordu; Blagoev'in yaşlı olmasının ve açıkça olaylardan uzak durmasının verdiği fırsattan yararlandı. Ulaştırma işçile-

135) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1825, 1827.

136) Ibid, a.e. 1817, 1826, 1829, 1830-33, 1840.

137) Ibid, a.e. 1840; Stanelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 361; Yotov et al, *Suchineniya*, 9. Cilt, 397, 406. sayfalar.

ri grevinden kısa süre sonra Blagoev özel bir ortamda, Dimitrov ve Kolarov'un saldırgan ve düşüncesizce uzlaşmaz tavırlarının işçilere gereksiz yere zorluk yaşattığını ifade etmiştir.¹³⁸ Ancak bunu durdurmak için hiçbir şey yapılmadı ve parti çizgisine kabul ettirmek için genç liderlerin radikalizminin partinin rotasını belirlemesine izin verilmiş oldu.

Dimitrov'un ideolojik ve politik öncelikleri şubat ayı ortasında grevi sona erdirmeye ile silahlı ayaklanma arasında bir tercih yapma konusunda ifade ettiği görüşlerinden açıkça anlaşılıyor. İkinci seçeneğin gerçekçi olmadığını kabul etmekle birlikte, bunu parti adına bir trajedi olarak görüyor ve bir yandan da silahlı mücadele zamanının geldiğinden de kuşku duymuyordu.¹³⁹ Grev sona erdiğinde Dimitrov'un, bunun partiyi ve ORSS'yi güçlendiren bir zafer olduğunu iddia etmesi iyimserliğinin bir başka işaretiydi. Konumunu meşrulaştırma gereği duyan Dimitrov, ulaştırma işçileri grevinin Bulgaristan'da dizginlerinden boşanan silahlı mücadelenin dönüm noktası olduğunu söylemeye başladı. Neredeyse sezgisel olarak, işçi sınıfının adanmışlığı ve liderlerinin uzak görüşlülüğü biçiminde göstermek suretiyle bundan yararlandı. Geniş Sosyalistleri ihanet etmekle suçlayarak yenilginin asıl nedeni olarak gösterdi.

Gizlendiği yerden çıkar çıkmaz Dimitrov, 28 Mart 1920'de yapılan yeni parlamento seçimlerine katıldı. Çok çalkantılı geçen bir seçim kampanyasında komünistler, tüm burjuva partileri aleyhinde sloganlar kullandılar ve rakipleri olan Bulgar Halk Çiftçi Birliği'yle çatıştılar.¹⁴⁰ Oylarını %20 civarında arttırmayı başararak, 51 milletvekilliği kazandılar. Bu sonucun "Bulgaristan proletaryasının devrimci komünist hareketinin güçlü gelişimini" gösterdiğini ilan ettiler. Seçimlerde yitirdiği

138) E. Kalinova, "V usluga na Moskva. Vassil Kolarov", içinde M. Radeva editörlüğünde, *Bulgarski Durzhavnitsi 1944g.-1989g.* (Sofya, 2005), s. 79.

139) Issussov, *Georgi Dimitrov*, 118-120. sayfalar.

140) Yotov et al, *Suchineniya*, 10. Cilt, s. 164.

çoğunluğu güvenceye almak için Stambuliski'nin aldığı en sert önlemler onların gücünü kabul ettirdi: Teknik düzensizlikleri öne sürerek kaybedilen 10 milletvekilliği için komünistlerin kazandığı 13 milletvekilliğini iptal ettirdi.¹⁴¹

Sandalyelerini yitiren milletvekillerinin çoğu Dimitrov'un kendi seçim bölgesi ve hükümete göre en çok huzursuzluğun yaşandığı Vratsa bölgesindendi. Muhtemelen hükümet bu kadar ünlü bir politikacının seçilmesini iptal etmekten kaçındığı için Dimitrov, koltuğunu korumuş oldu. 27 Nisan 1920'de önemli bir konuşma yaptı, bu konuşmasında seçimlerin usulsüz ve antidemokratik olduğunu söyledi. Seçimde açıkça Bulgar Halk Çiftçi Birliği ve komünistler arasında fazla fark olmadığını ve Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nin görüldüğü gibi bir dev olmayıp hemen bir cüceye dönüştüğünü belirtti. Dimitrov'un konuşmasından bekleneceği gibi bu sözler, parlamento sıraları arasında sert kavgaların çıkmasına neden oldu.¹⁴² Zamanını meclis, belediye meclisi ve sendikalar arasında paylaştırarak günlük işlerine yöneldi.

Parti okulunda, yaşayan bir tarih olarak genellikle sendika hareketi konusunda ders vermeye başladı. Matbaacı çıraklığından kendisine çok uygun bir rol olan ülke çapında bir örgütün liderliğine, siyasi kariyerini "akademik" biçimde aktarıyordu: Etkileyici konuşmalar yapmaktan hoşlanıyordu ve genç radikalleri coşturabilen, sevilen en aktif politikacı olmuştu.¹⁴³ Bununla birlikte 1920 yılının Haziran ayına doğru Dimitrov bile ihtiyatlı olmayı savunuyor ve enerjinin önceden görülmeyen grevlerde harcanmayıp onun yerine salt siyasi iktidar konusuna ağırlık verilmesi gerektiğini söylüyordu.¹⁴⁴ Ya-

141) Statelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 361.

142) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 11. Cilt, 83-85. sayfalar.

143) Vinarov, *Boytsi*, s. 86.

144) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 11. Cilt, 83-85. sayfalar.

şanan hayal kırıklıklarına karşın, komünistler daha ciddi bir savaşa hazırlanıyorlardı. Zaten savaşın bitiminde yerel hücreler, terhis edilmiş birçok askerin ellerinde bulundurdıkları silahları toplama ve depolama talimatı almışlardı. Örneğin Kuzey Bulgaristan'da Plevne yerel parti örgütü sekreteri, seçilmiş üyelere ister satın alarak isterse "el koyarak" bir şekilde silah edinmeleri talimatını vermişti. Bulgar komünistleri "iktidar konusunu ortaya atacakları için" -tıpkı Bolşevikler gibi- bunun çok gerekli olduğunu söylemişti. Ayrıca 1920 yılı Mayıs ayından sonra üç yıl süreyle Burgaz Limanı'nda yerleşik sözde bir firma aracılığıyla BKP(D)'nin insan ve silah nakli için bir botu vardı.¹⁴⁵

Dimitrov, Kolarov ve birkaç parti üyesinin Komintern'in 2. Kongresi'ne delege olarak katılmak üzere Sovyetler Birliği'ne gitmek için bu bottan yararlanamamalarının nedeni belli değil. Gemiye binecekleri yerde, parti tarihçilerinin ve biyografi yazarlarının olayı daha ciddi biçimde sunma çabalarına karşın, geriye aynı derecede gülünç bir öykü kaldı.¹⁴⁶ Haziran ayının son günlerinde resmi BKP(D) delegasyonu, mürettebatı olan ve Bulgaristan'a kaçan üç roman asker kaçağıyla birlikte kiralık yelkenli bir tekneyle Varna'dan ayrıldı. Anlaşılan seçilen ulaşım aracı, katedeceği mesafe göz önüne alındığında gülünç görünmüyordu: Benzer tekneler kaçak olarak partiye ait kitaplar ve muhtemelen silah sokmak için kullanılıyordu.¹⁴⁷ Yolcular yanlarında çok miktarda çeşitli döviz ve komünist dergiler taşıyorlardı. Kolarov herkes uyuyakaldığı için, teknenin rotasından saptığını itiraf etmesine karşın, gemi mürettebatının sarhoş ve yolcuların bitkin olduğunda ısrar etmiştir.¹⁴⁸ Tuna deltasındaki Razelm Gölü'ne dört günde ulaşmışlar ve

145) Vinarov, *Boytsi*, 41, 47-48, 108, 110. sayfalar.

146) Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 64.

147) Vekov *et al*, *Vassil Kolarov*, 2 Cilt (Sofya, 2002), s. 55.

148) Michev *et al*, *Spomeni*, 1. Cilt, s. 194.

burada 3 Temmuz 1920 günü bir Romen askeri devriyesine yakalanmışlardı. Olayın nasıl ve neden olduğu konusunda sonradan kuvvetli rüzgâr, içme suyu ve seyrüsefer hataları bahane edilerek birkaç kez değişiklik yapıldı. Bir Romen askeri mahkemesine çıkan Bulgar komünistleri, kimliklerini sakladılar ve gidecekleri yeri gizlemediler. Sorgu sırasında Dimitrov, Bulgar Ortodoks Kilisesi'nde vaftiz olduğu, Bulgar ordusunun 1. Piyade Tümeni'nde askerlik yaptığı ve İvan ve Todor adında iki oğlu olduğu gibi yaşamıyla ilgili tuhaf ifadeler verdi. Tutuklu kaldıkları yirmi günden sonra, Bulgar sınır görevlilerine teslim edilerek, Romanya'dan çıkarıldılar; bu, Dimitrov başına gelen üçüncü olaydı.¹⁴⁹

Dimitrov, Bulgaristan'a döndüğünde karısı Lyuba'nın ülkenin ayrılıp muhtemelen Sırbistan'a gittiğini öğrenince çok sarsıldı. Sırp komünistleri aracılığıyla onunla ilişki kurmak için çeşitli girişimlerde bulundu; bu mektuplar Dimitrov'un da belirttiği gibi, karısının hayatında çok önemli bir yeri olduğunu ortaya koyuyor. Ancak mektuplarında yaşam tarzından memnun olmamasını anladığını yazmış, ülkeyle ilgili muhtemel olumsuzluklara gönderme yaparak milletvekili ödenekleri arttığı için ona daha iyi bakacak durumda olduğunu ve kredi çektiğini ifade etmişti. Bu ayrılığı kabullendi; bunun, yeteneklerini geliştirmesine, kendi hakları için siyasi mücadeleye katılmasına olanak vermesini diledi ve kendisinden bencilce bir talepte bulunmayacağını belirtti.¹⁵⁰

Lyuba'dan bir haber alamayan Dimitrov, Sırp gazetesi "Budushnost"ta ("Gelecek") yazılarına rastlıyordu. Lyuba kışın ilk kar yağışını gören zengin ve fakir çocuklarıyla ilgili kısa bir öykü yazdı; bu öyküde, tüm dünyaları yakında yok olacağı için sadece zengin çocukları karın tadını çıkarabiliyorlardı. Açlıktan ölen çocuklar, fahişelik ve savaş üzerine *Annenin Laneti* ad-

149) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 209, l. 7-8, 54.

150) Ibid, os. 2, a.e. 1841.

lı bir şiir kitabı yayımladı. Dimitrov, onu övgülere boğmuş ve karısının sanatçı yeteneğinin tekrar ortaya çıktığına ve gerçek proleter kadın ozanlar arasına gireceğine kani olmuştu.¹⁵¹

Gidişinden iki ay sonra Dimitrov'un eşi, kendisiyle temasa geçti. Lyuba bu arada Sırbistan Komünist Partisi'nin kurulduğu Vukovar Kongresi'ne katıldı, Bolşevizm ve Komintern'i övücü bir konuşma yaptı.¹⁵² Belgrad'da çalışıyordu, desteğinin yetersiz olmasını ve de bu desteğe ihtiyacı olmadığını ima etmesi, Dimitrov'u çok incitmişti. Dimitrov ona yardım ederek sevgisini gösterirken, Lyuba'ya istediği gibi özgür yaşadığını hissetmesini söylemeyi de ihmal etmedi.¹⁵³ Dimitrov eşine onu depresyona sokan koşullara dönmek isteyip istemeyeceğini asla soramayacağını tekrarlamayı sürdürdü. Eşinin çektiği acılardan dolayı kendisinin sorumlu olduğunu ve tutkularının peşinden gitmesine izin vermek zorunda olduğunu hissediyordu.¹⁵⁴

Lyuba, 1920 yılının Kasım ayında döndü ve Dimitrov'un siyasi faaliyetlerinin anaforuna kapıldı. Komünist kadınlarla çatışması kendine bir darbe daha vurdu. Yoldaşlarının olumsuz kişisel tutumlarına karşı çok hassastı. Ancak daha da önemlisi evlilik ve siyasi çalışma arasındaki gerilimin yeniden ortaya çıkması oldu. Örneğin kendisinin hazırladığı bir konuşmada Dimitrov'un yönlendirmesini takdir ederken ona karşı koruyucu ve sahiplenici bir tutum takınıyordu. Dimitrov'a genç bir kadından gelen mektubu açtığında, Dimitrov'un ısrarla mektubun hoşbeşten ibaret olduğunu söylemesine karşın, kıskançlık nöbetine girmişti.¹⁵⁵ Tekrar depresyon krizlerine girince gözyaşlarına kapılıyor ve kendisine "içten içe işkence" ediliyormuş gibi hissediyordu.¹⁵⁶

151) Ibid, a.e. 1844.

152) Ibid, a.e. 304.

153) Ibid, a.e. 1845.

154) Ibid, a.e. 1846. 1847.

155) Ibid, a.e. 1883.

156) Ibid, os. 4, a.e. 1853.

Kasım ayı başında Dimitrov, Balkan-Tuna Sendikalar Konferansı'nın başkanlığını üstlendi. Moskova'da Enternasyonal Sendikalar Merkezi'nden gelen, bölgedeki her ülkeden komünistlerin ağırlıkta olduğu sendikaların hep birlikte BKF'yi yansıtan Balkan Sendikalar Federasyonu'nda bir araya gelmeleri talimatına uyulması için gayretkeşlik gösterdi. Bu yeni kurulan yapı proletarya diktatörlüğü ve sendikacılığı, parti çalışmalarına tabi olması adına iktidara giden devrimci yolu arayacağını bildirmesi şaşırtıcı olmadı. Sofya'da bir sekreterlik kuruldu ve Dimitrov da onun başkanı oldu.¹⁵⁷

Bulgar komünistleri Bolşevik Devrim'in üçüncü yılını gösterişli bir şekilde kutladılar. 7 Kasım 1920'de Sofya'da, BKP(D) merkezinin dışında büyük bir kalabalığa "Kardeş Rusya'nın Onuru ve Savunulması" üzerine bir konuşma yaptı. Bu toplantı da silah sesleri ve tutuklamalarla sona erdi ve kaçan Dimitrov, ayaklanmayı kışkırtmak ve cinayete teşebbüsle suçlandı. Tutuklanmayı ve yargılanmayı reddederek, saklanmaya başladı.¹⁵⁸ Hassas Lyuba ise evlerinin aranması ve polisin sorularını yanıtlamakla uğraşmak zorunda kaldı. Olaydan bir hafta sonra Parti Merkez Komitesi, Dimitrov'u Moskova'ya gönderme kararı aldı. Sebep olarak sözde uluslararası sendikalar konferansına katılması gösterilse de, asıl neden kendisini bir süreliğine Bulgar politika arenasından uzak tutmaktı. Dimitrov hemen yolculuk hazırlıklarına girişmesine karşın, farklı yollar ve kimlikler denediği için lojistik planlama uzun ve dolambaçlı oldu; bir keresinde İran'dan geçerek gitme olasılığı da tartışıldı. Viyana'ya mümkünse Berlin üzerinden gitmesinin uygun olacağı düşünüldü ve karısının da birlikte gitmesine karar verildi. Dimitrov birlikte yolculuk yapmalarının iyi olacağına inanıyordu; Lyuba'ya, rahat yaşayacakları ve bir Bul-

157) Rothschild, *The Communist Party*, s. 230; Yotov et al, *Suchineniya*, 12. Cilt, 121-132. sayfalar.

158) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1851, 1853, 1860, 1867.

gar milletvekilinin maaşıyla misafir bile kabul edebilecekleri konusunda güvence verdi. 1920 yılı Aralık ayı başında çift, ülke dışına yolculuk hazırlıkları içinde işlerini yoluna koymaya başladı.¹⁵⁹

Dimitrov, karısını büyük hayal kırıklığına uğratarak en sonunda Bulgaristan'dan, 1920 yılı Aralık ayının en son gününde tek başına ayrıldı. Güvenli bir yolculuktan sonra Viyana'ya ulaştı ve o gün çok "Fransız Frankı" harcadı. Yanında Bulgar parası olan biri için Viyana'daki yaşam hoş ve hesaphıydı. Dimitrov iki kez operaya gitti, yalnız gelecek olan Lyuba'yla tekrar birlikte olacağına seviniyor ve onun için çılgınca alışveriş yapmayı planlıyordu. Lyuba, ocak ayının son haftasında Viyana'ya ulaştı. Moskova'daki konferans ilkbahara ertelenince, Dimitrov, İtalya'yı rahatça gezdi ve kendi inisiyatifiyle Livorno'da İtalyan Komünist Partisi'nin kongresine katıldı.¹⁶⁰ Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komite üyelerinden Hristo Kabakciyev, Komintern'in resmi temsilcisi olarak tartışmalara katıldı ve İtalyan Sosyalist Partisi'ndeki bölünmeyi ve İtalyan Komünist Partisi'ne katılmayı teşvik etti. Kabakciyev üç ay önce Alman Sosyalist Partisi'nin kongresine Zinovyev'le birlikte katılmış ve bu kongrede Alman Sosyalist Partisi bölünmüştü.¹⁶¹ Dimitrov'un resmi bir sıfatı yoktu ve onu pek fark eden olmadı, ancak muhtemelen büyük ve önemli tartışmaların nasıl idare edileceği konusunda bir fikir edinmişti.

Dimitrov nihayet 1921 yılı Şubat ayının sonlarında ilk kez Sovyet Rusya'ya geldi. Lenin'le uzun bir görüşme yapmayı başardı ve bu görüşmede BKP(D)'nin iktidarı ele geçirmeye hazır olduğunu iddia ederek, Bulgaristan'da devrimci güçlerin başarılarından uzun uzadıya söz etti. Lenin kısa ve mantıklı-

159) Ibid, a.e. 1868.

160) Ibid, a.e. 1887, 1888.

161) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 31.

ca, gerici güçler hâlâ güçlü oldukları için Bulgar komünistlerinin “ölçülü davranmalarını” tavsiye etti.¹⁶²

Dimitrov, mayıs ayının son haftasına kadar Moskova’da kaldı. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (ECCI) toplantılarına katıldı, *Pravda* gazetesinde sendikal hareketle ilgili çok sayıda makale kaleme aldı. Tüm Rusya Sendikaları Konferansı’nda konuşma yaptı. Ayrıca Kızıl Sendikalar Enternasyonal’inin (Profintern) kuruluşunu önceleyen Komintern’in III. Kongresi’ne katıldı. Dimitrov daha sonra yargılamalar sırasında çok tartışılan çeşitli dokümanların hazırlanmasına ve çeşitli komitelerin gündemlerine aktif olarak katıldı. Profintern yürütme komitesi üyeliğine seçildi. Bulgar delegasyonu adına yaptığı konuşması Bulgar hareketindeki eğilimler, siyasi önceliklerinden dolayı Profintern’e karşı çıkan “yaşlı doktrinerler,” Profintern’le iş birliği yapılmasına zaman zaman izin veren “sendikalistler” ve gerçek komünistler biçiminde özetledi. Bu bakış açısıyla boş romantizmleri ve anlamsız ifade tarzlarından dolayı Alman sosyalistlerini bile eleştirdi. Profintern’in işçilerin zaferini hızlandıracığına olan inancını belirtti ancak sendikalar, devrimi gerçekleştiremeyecekleri için iki Enternasyonal’in birlik için mücadele etmesi gerektiğini söyledi.¹⁶³

Dimitrov 26 Kasım 1921’de Bulgaristan’a döndü. Neredeyse tutuklanıyordu, polis tarafından meclis binasına götürüldü ve serbest bırakıldı. Ertesi gün komünistlerden oluşan bir kalabalığa Sovyetler Birliği’nde yaşadıklarını anlattı. Hemen Kızıl Sendikalar Haftası propaganda ve taraftar toplama çalışmalarına katıldı. Yaklaşık bir yıllık ayrılıktan sonra Dimitrov, Sofya belediye meclisindeki koltuğuna yeniden oturarak, her zaman gündeme getirdiği sorunları bıraktığı yerden tartışmaya başladı.¹⁶⁴ Kolaylıkla eski rolüne döndü ancak şimdi bu rolü, sosya-

162) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 397.

163) Hadjinikolov et al, *Georgi Dimitrov*, s. 68; TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 488.

164) Savova, *Georgi Dimitrov*, 408-409. sayfalar.

104 Marietta Stankova

lizmin kalbinde yaşamış birinin otoritesine sahip olarak yürütüyordu.

AYAKLANMA VE RİCAT, 1922-1932

1921 yılının Kasım ayında Bulgaristan'a coşkuyla dönen Dimitrov, hevesle siyasi kariyerini bıraktığı yerden sürdürdü. Sovyetler Birliği'nde yaşadığı ve örnek alarak öğrendiği için komünist çevrelerde prestiji artmıştı. Dima Kazasov (İki savaş arası dönemde siyasi yelpazenin her tarafında bulunmuş, tamamen bağımsız bir gazeteci ve politikacı, 1920'li yılların başında Dimitrov'un kişiliği konusunda izlenimlerini etkileyici biçimde aktarmıştır. Keskin ve alaycı savunma tarzının eşlik ettiği, baskın tonlarla desteklenen isyankâr konuşmaları, rakipleriyle dövüşmeye hazır biçimde sokak gösterilerinin en önündeki değişmez yeriyle Dimitrov'u bir "kasırgaya" benzetmişti.¹ Dimitrov'un cüretkârlığı ve kendine olan güvenini, planlama yeteneğiyle birleştirmişti: Tartışmalar sırasında dinleyicilerini rakamlar ve olgularla şaşkına döndürüyordu. Tüm bu özellikler onu kitlelerin sevdiği bir kişi yaptı.

1) Kazasov, *Vidyano*, s. 570.

Bu arada ulaştırma işçileri grevinden sonra BKP(D) ve iktidardaki BHÇB arasındaki ilişkiler daha da kötüleşti. Komünistler yerel seçimlerde yeniden başarılı olunca, BHÇB doğal oy alanları olan kırsal kesimde kendini tehlikede gördü. 1920 yılının Ekim ayında komünistler 65 köy ihtiyar heyetini kazanınca hükümet, usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle idari gücünü kullanarak seçim sonuçlarının geçersiz olduğunu ilan etti. Ertesi yıl tekrarlanan yerel seçimlerde komünistler sayıca pek başarılı olamamalarına karşın Varna, Burgaz ve Samokov gibi liman kentlerinin belediye meclislerini kazandılar.² Komünistler başarılarını, yayılan kapitalizmin genel kriziyle sıkı bir ilişki içinde olduğuna inandıkları devrimci ideolojilerine dayandırdılar. Yerel temsilcilerinin artması yaptıkları amansız propagandanın sonucuydu. Örneğin 1921 yılının Ağustos ayında konut kriziyle ilgili bir broşürde, bu sorunun ancak burjuvazinin iktidarının yıkılması ve mülkiyetin emekçi sınıflara devredilmesiyle çözülebileceği iddia ediliyordu.³

BHÇB'nin iç ve dış politikada radikal uygulamaları sonucu da siyasi gerilim arttı. Mecliste çoğunluğu elde edip tek partili bir hükümet kurduktan sonra Stambuliski, hayatın her alanında toplumun temel yaratıcı gücü olarak köylülüğün üstün rolü konusundaki görüşünü hayata geçirmeye başladı. Bu amaçla daha eşit toprak dağıtımını, köylüleri sömürdüklerini düşündüğü araçları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir dizi yasal ve ekonomik reforma başladı. Büyük altyapı ve sanayi projelerinde kadın ve erkeklere zorunlu çalışmayı getiren önlemleri tartışmalara yol açtı. Dış ilişkilerde Stambuliski yönetimi, yıkıcı ve faydasız savaş döneminden sonra uzlaşma ve istikrar arayışıyla tanımlanabilir. Yenilen devletler arasında ilk kez

2) Rothschild, *The Communist Party*, s. 107.

3) Yotov et al, *Suchineniya*, 9. Cilt, s. 183.

Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını sağladı. Gerçi Bulgaristan'daki güçlü Makedonya irredantist hareketi karşısına alarak, Hırvatistan ve Slovenya'nın katılmasıyla büyüyen Sırbistan Krallığı'yla yakınlaşması en çok ihtilaf yaratan uygulamalarından biri oldu.

BKP(D)'nin BHÇB hükümetine karşı tutumu asla basit ve dürüst değildi. İlke olarak komünistler, küçük toprak sahiplerinin yararına olan ve büyük toprak sahiplerini kısıtlayan politikaları destekliyorlardı ancak başlı başına kent ve sanayi karşıtı felsefeyi şiddetle eleştirdiler ve güncel sonuçları konusunda da kuşku duyuyorlardı. Bunun dışında fabrika işçileri ve kentli alt orta sınıflar gibi esas olarak komünistleri destekleyenler enflasyondan, idaredeki yozlaşmadan ve halkın huzursuzluğuna karşı yaygın olarak şiddet kullanımından olumsuz etkilenmişlerdi.⁴ BHÇB'nin üstü kapalı bir biçimde kapitalizm karşıtı bir güç olarak halkın geniş kesimlerinin görüş ve beklentilerini yansıttığı fark edilince, haklı olarak kendi kararsız unsurları için endişe duymaya başladılar. Sonunda emekçi sınıfları destekleme konusunda doğrudan rekabetlerinde iki sol partinin arasına düşmanlık girdi. Blagoev'in taraftarlarının tamamen proleter bir parti görüşünde ısrar etmelerine karşın, savaş sonrasında Bulgaristan politikasındaki genel kutuplaşma, merkez kesimlerin dışında da sempati kazanmayı başardıkları anlamına geliyordu.

Sözün kısası merkez sağdaki siyasi gelişmeler, komünistlerin BHÇB hükümetine karşı tutumunu da etkiledi. Komünistler, özellikle Rus İç Savaşı'nda yenilen General Wrangel'in yaklaşık 30.000 subay ve askerinin Bulgaristan'da bulunmasına kızıyorlardı. Komünistler, doğal olarak Bulgar aşırı sağ kanadıyla savaş öncesi rejimi "tekrar kurmak" için iş birliği yaptıklarından kuşkulandıkları, en önemlisi silahlı anti-Bolşevik

4) Crampton, *A Short History*, 88-94. sayfalar.

unsurlara izin verilmesine karşı çıkıyorlardı. Komünistler, BHÇB'nin mi yoksa burjuva rakiplerin düşünce ve uygulamalarının mı daha büyük şeytan oldukları konusunda kuşkuluydular. 1922 yılı Mart ayında Beyaz Rusların bir askeri-siyasi komplo içinde yer aldıklarını gösteren belgeleri yayınlanınca, komünistler hükümet üstünde baskıyı arttırdılar. Stambuliski ve Wrangel karşılıklı olarak birbirlerini tehdit edince BKP(D), Wrangel'in Bulgaristan'da sözde bir askeri diktatörlüğü dayatma planına karşı kampanya açtı. 31 Mart 1922'de Dimitrov, hükümetin pasif tutumunun protesto edildiği bir toplantıda konuştu ve Sovyet Rusya ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını istedi.⁵ Komünistler izledikleri politikayla BHÇB ve sağ kanada karşı aynı şekilde tavır aldılar. Gerçekten de komünistler sadece pratik iş birliği önerdilerve hükümet karşıtı politikadan vazgeçemediler. BHÇB ve komünistlerin karmaşık pozisyonlarının bir diğer kanıtı da 17 Eylül 1922'de Dolni Dubnik istasyonunda meydana gelen çirkin olay öncesi ilişkileriyle sağlanmıştı. Dolni Dubnik istasyonunda BHÇB'nin paramiliter Orange Guard örgütü, hükümet karşıtı bir toplantıya giden tanınmış merkez sağcı bir eylemciye acımasızca saldırdı. Yüzleşme planlandığında, gerçekten de basın ve mecliste de desteklendikten sonra, Koralov kendi partisi adına BHÇB hükümetini destekleyeceklerini söyledi. İç İşleri Bakanı Raiko Daskalov'dan komünist işçilere silah dağıtılmasını istedi ve böylece olası sağ darbeye karşı koyabileceklerini öne sürdü. İç işleri bakanı, "Ancak bir darbenin geldiğine inandığım takdirde, on beş dakika öncesinden komünistlere haber vereceğim" ünlü yanıtını verdi.⁶ Komünistlerin gizli kararları ve hükümete sınırlı destek önerileri, Stambuliski'nin onlara duyduğu güvensizliği gidermekten çok uzaktı. 1922 yılının Nisan ayında

5) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 12. Cilt, 231-232. sayfalar; Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 69.

6) Rothschild, *The Communist Party*, 102-104. sayfalar.

BKP(D) yıllık kongresinde "köylüleri BHÇB kısılcından kurtarma" stratejisi açıklanırken başbakanın komünistlerin gerçek niyetlerinden kuşulanması için haklı nedenleri vardı. Bu durum Dar Komünistlerin daha önceki söylemleriyle ve proleter olmayan unsurlarla iş birliği yapmama konusunda katı tutumlarıyla çelişiyordu. Bu, emekçi sınıfların birleşik cephesine sokmak için köylülere özel bir dikkat gösteren Komintern'den gelerek benimsenmiş bir görüştü. Gerçi 1922 yılının Kasım ayında yapılan Komintern Dördüncü Kongresi'nde bizzat proletarya diktatörlüğüne giden yolda ilk adım olduğu için böyle bir birleşik cephenin, işçi ve köylülerin hükümeti olacağını ileri sürerek bu görüşü doğruladı. Kongre, kardeş komünist partilere köylü partileriyle geçici uzlaşmalarda bulunmaları talimatını verdi.⁷

Stambulski iktidarı üstlendikten sonra geçen üç yıl içinde komünistler kendisini yoksul köylülerin çıkarlarını gözetmekten çok, zengin toprak sahiplerinin temsilcisi olmakla suçlanmışlardı. Komintern'in uzun süredir savunulan görüş ve eylemlere ters düşen yeni yönelimini, Enternasyonal'in sadık bir üyesi olan BKP(D) şimdi kabullenmek zorunda kaldı. Bu, kabul edilecek bir şey olmadığından, Bulgaristan'da siyasi bir hesaplaşmanın yaklaştığına inandıkları için Bulgar komünistleri Komintern'den, kendilerine şimdilik bir istisna yapılmasını rica ettiler. Bu ilkeler bağlayıcı olmadığı için 22 Ocak 1923'te BKP(D) önderliği, kendi görüşlerini Komintern'in görüşleriyle uzlaştırmaya çalıştı. Parti bir taraftan biçimsel olarak işçi ve köylü hükümeti stratejisini benimsemiş, diğer taraftan da sözde *kulak* dünya görüşü nedeniyle BHÇB'yi dışlayarak, bu hedefe ancak yoksul ve orta sınıf köylülerle⁸ ulaşılabileceğini açıklamıştı.

7) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 13. Cilt, s. 214; Revyakina, "Georgi Dimitrov v bulgar-skoto", s. 7.

8) Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, 46-47. sayfalar; Issussov, *Georgi Dimitrov*, 128-129. sayfalar.

Komintern Kongresi'ne katılan ve kararların lehinde oy veren Dimitrov, şimdi bu yeni ve farklı kararı tamamen destekliyordu. Ne olursa olsun Dimitrov aralarında siyaseten tarafsız ve örgütsüz olanları, partiye ve ona bağlı sendikalara kazanmak için tüm çabalarını yoğunlaştırarak işçiler arasında çalışmalarını sürdürdü. Derken 1923 yılının ilk aylarında sadece yaklaşan genel seçim kampanyasıyla ilgilendi.

22 Nisan 1923'te yapılan seçimlerde BHÇB önemli bir çoğunlukla meclise geldi ancak bu başarıyı, getirilen tek milletvekilli seçim bölgesi değişikliği olmadan sağlayamazdı. Seçim öncesinde hükümet güçleri ve gittikçe saldırganlaşan İç Makedonya Devrimci Örgütü (VMRO) arasında açıkça çatışmalar oldu, sol ve sağ muhalefet üzerinde BHÇB hükümeti baskı uyguladı. *Rabotnicheski Vestnik* gazetesi, Stambuliski hükümetinin "kanlı bir diktatörlük" olduğunu yazdı ve hükümetin seçim yoluyla değil de -her hâlükârda hileli seçimlerdi- "dünya proleter kurtuluş devrimiyle" yerinden edilmesi çağrısında bulundu.⁹ Varna'ya silah götüren bir gemiye el konulması ve komünistlerin kendi gizli örgütlerini kurup düzenli orduya sızdıkları bilgisi sonucunda hükümetin komünistlere uyguladığı sert önlemler haklıymış gibi görünüyordu. BKP(D), %19 oy oranıyla seçmenden büyük destek almasına karşın, bir evvelki seçimden iki eksik olarak sadece 16 milletvekilliği kazandı ancak Dimitrov milletvekilliğini garantilemişti.

Komünistler seçimlerden sonra, bir süredir "faşist" olarak niteledikleri aşırı sağ tehlikesine karşı uyarılarını arttırmayı sürdürdü. Kısıtlayıcı hükümleriyle Neuily Antlaşması sonucu ve Stambuliski'nin komşu ülkelerle ilişkilerini düzeltmesiyle Bulgar toplumunda en çok kayba uğrayan kesim olan ordu içindeki gizli oluşumlar konusunda, komünistler oldukça gelişkin sezgilere sahiptiler. 9 Haziran 1923'te bir askeri darbey-

9) Yotov et al, *Suchineniya*, 13. Cilt, s. 272; Kolev, "Mitut", s. 100.

le hükümetin devrilip birkaç gün sonra BHÇB liderleri vahşice öldürüldüğünde komünistler ne şaşırdılar ne de şoka uğradılar. Aslında Sofya'dan kamyoncuları örgütleyerek sükûnet ve itidal çağrısında bulundular. Darbe sabahı çıkan tek parti gazetesi, komünistlerin gazetesi oldu. Gazetede okuyuculara, Stambuliski'nin şiddet ve terörle ülkeyi yönettiğini anımsatan olaylarla ilgili bir açıklama da bulunuyordu. Son dakikada gazeteye bu belgenin girmesine teknik olarak imkân olmadığı için önceden haberleri olduğu konusunda kuvvetli bir ima vardı. Komünist önderliğin görüşüne göre BHÇB hükümeti kırsal burjuvaziye dayanıyordu ve kentsel burjuvazinin ajanları tarafından devrilmişti: İşçiler ve yoksul köylülere, kendilerini gerçekten ilgilendirmeyen bu çatışmadan uzak durmaları tavsiye ediliyordu. Ayrıca Merkez Komite Üyesi Todor Lukinov'un imzasıyla gönderilen bir telgrafta yerel komünist örgütlere, köylülerin darbeye karşı başta seyrek olarak görülen direnişlerine katılmaktan vazgeçmeleri bildirildi. Yeni hükümet, komünistlere saygılı davrandı, hatta komünistlerin çoğunlukta oldukları belediye meclislerine mali avantajlar sağlayan önlemler aldı.¹⁰ Daha sonra Kolarov Rus Gizli Servisi'nin darbenin BKP(D) için tehlikeli olmadığı bilgisini verdiğini iddia etmiştir.¹¹

Stambuliski'ye karşı yapılan darbe Makedonyalı aşırılar, üyelik yapısı farklı ama yakın zamanda kurulan benzer milliyetçi görüşlere sahip hoşnutsuz subaylardan oluşan Askeri Liga adlı örgüt ve genellikle sadece akademisyenler ve uzmanların üyesi oldukları *Naroden Sgovor* (Ulusal İttifak) adlı örgütün oluşturdukları güçlü bir birlik tarafından yapılmıştı. Genç Kral III. Boris, zımnen bu grupları desteklemiş ve darbeciler-

10) Ibid, 95-102. sayfalar; Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 35; Kazassov, *Vidyano*, s. 301.

11) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 2. Cilt, 159, 172. sayfalar.

den ekonomi profesörü Aleksandur Tsankov'un başbakanlığa atanmasını kabul etmekten başka bir şey yapamamıştı.

Yeni hükümet hemen, bazı bölgelerde köylülerin gösterdikleri direnişin üstesinden geldi. Stambuliski'nin çok taraftarı olmasına karşın, darbeden sonra BHÇB'den birçok seçkin politikacı tutuklanıp öldürüldükleri için donanımdan, koordinasyondan ve pratik liderlikten yoksundular. Kuzey Bulgaristan'daki Plevne'de olduğu gibi görevlerinden azledilen BHÇB'liler için kendiliğinden harekete geçen yerel komünist önderler hemen merkez komitenin verdiği talimatlarla bundan vazgeçirildiler.¹²

Tsankov, meclisteki sağcılar ve merkez sağ unsurlarla bir koalisyon kurmayı başardı. İlk iş olarak biraz da beklenmedik bir şekilde daha önceki politikaları onayladı ve genişletti: Toprak dağıtım politikasını sürdürdü, kooperatifçilik hareketine yakınlık gösterdi, ücretleri ve sosyal hakları yükseltti hatta 1919-1920 yıllarında ulaştırma işçiler, grevini kapsayan çalkantılı dönemde BHÇB hükümetinin işten attığı bazı memurları tekrar işe aldı.¹³

Dimitrov'a, Stambuliski'nin devrilmesinin işçilerin rahatlatan, olumlu bir gelişme olduğuna inanıyordu. Darbe karşısında tarafsız kalma taktiğini savundu ve -diğer merkez komite üyeleri gibi- BKP(D)'nin gerçekten hiç sahip çıkmadığı işçi ve köylüler arasındaki iş birliğinden çok, doğrudan pratik sonuçlarıyla ilgileniyordu. Gerçekten de BKP(D), köylülerin tamamen BHÇB'den uzaklaşmasının retorik aracı olarak son yıllarda Komintern'in savunduğu birleşik cephe taktiğini değerlendirmeyi seçti. Bunun dışında BHÇB'nin devrilmesi, komünistlere parlamentoda en büyük parti olma olanağını sağlamıştı ve

12) D. Daskalov, *Politicheski Ubiystva v Novata Istoriya na Bulgaria* (Sofya, 1999), 81-89. sayfalar.

13) Crampton, *A Short History*, 98-100. sayfalar.

gelecek seçimlerde milletvekili sayılarını arttıracaklarını ümit ediyorlardı.¹⁴

Ancak BKP(D)'nin hesapları, Komintern'in ilgisini çekmekte başarısızlığa uğradı. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi, 12 Haziran 1923'te Avrupa komünist partilerinin köylülerle ilişkilerini görüşmek için bir plenum düzenledi. Plenumda genellikle komünistlerin dar görüşlülük sergiledikleri ve köylülerle birleşmek için etkili çaba göstermekte başarısız oldukları görüşü hâkimdi. Bu çerçevede Bulgaristan'dan gelen haberler pratiği doğruladı; bu hem zamanında gerçekleşti hem de umut kırıcıydı. Bulgar komünistlerinin çok açık olarak ilan edilen politikadan sapmaları ve Rus ordusunun başarısız bir iktidarı ele geçirme girişimi olan Kornilov darbesiyle olan apaçık benzerliği görmemeleri Enternasyonal yöneticilerini çok şaşırtmıştı; bu darbe sırasında Bolşevikler iktidardaki geçici hükümeti sonuna kadar desteklemişlerdi.¹⁵ O sıralar Komintern Genel Sekreteri olan Kolarov, 14 Haziran'da Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne, Komintern Yürütme Komitesi adına gönderdiği telgrafta yeni hükümete engelleyici direniş yerine, komünistlerin "gerekirse Stambuliski ile beraber" açıkça harekete geçmeleri için ısrar etti.¹⁶ Aynı zamanda Kolarov, Komintern'de yoldaşlarının köylü ve işçilerin ortak egemenliği adına mücadele ettikleri için başarısız olmadıklarını iddia eden taktiklerini olumlu bir şekilde sunmaya çalışıyordu. Kolarov ayrıca Sofya'da doğru bir önderliğin olmadığına inanıyordu. Bu durum, 17 Haziran'da Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nce görüşülerek Kolarov'un Sofya'ya gönderilmesine karar verildi. Ayrıca bir grup Bulgar'a

14) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 33.

15. Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, 21-23. sayfalar; Rothschild, *The Communist Party*, s. 121.

16. Ibid, s. 122; Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 148-149. sayfalar,

telsiz ve silahlar verilmişti ve bir motorbotla Bulgaristan'ın Karadeniz'deki kıyısına gönderildi. Ancak Kolarov'un bu grupla birlikte gidip gitmediği kesin değil. Kolarov, 24 Haziran'da Varna'da, Bulgar yetkililer tarafından tutuklandı.¹⁷

Bu arada Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Üyesi Karl Radek, Bulgaristan'daki gelişmelerle ilgili ayrıntılı bir rapor sundu. Şimdiye kadar bir komünist partide görülen en büyük yenilgiye yol açtıkları için tasfiye edilmeleri gerektiğini ima ederek Bulgar komünistlerine ağır biçimde saldırdı. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Rus Seksiyonu'nun çalışmalarına sık sık katılan Stalin, 29 Haziran'da Komintern'e karşı gelmekte örnek teşkil eden bir davranıştan kaçınmak için BKP(D) önderlerinin cezalandırılması gerektiğini ileri sürdü.¹⁸ Bu yüzden Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu, BKP(D)'ye hızlı bir U dönüşü yapmasını ve "faşizmle savaşmasını" istedi.¹⁹ Görünüşte salt irade gücü ve Moskova'ya itaat ederek Bulgar partisinin inisiyatifi tekrar ele alacağına ve olayları yeniden biçimlendireceğine inanan Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi bir oldubittiği tanımayı reddetti. 2 ve 5 Temmuz'da Moskova'dan gelen iki ayrı mektup BKP(D)'ye, BHÇB ile birlikte silahlı bir ayaklanma için gizlice hazırlanması talimatı verildi.²⁰

Ancak Bulgar komünist önderler bu talimatı pek umursamadılar ve sadece kaynak yetersizliğine değil, devrimci bir durumun bulunmadığına atıfta bulunarak yapılan baskıya bir aydan fazla direndiler. Partinin teorisyeni Kabakçıyev, bu analizi Radek ve Komintern Yürütme Kurulu Başkanı Zinovyev'e

17) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 2. Cilt, 74-78. sayfalar; Vinarov, *Boytsi*, 31-35. sayfalar.

18) A. Vekov (ed.), *Stalin i Bulgarshkiyat Komunizum. Ot Taynite Bulgarski i Ruski Arhivi* (Sofya,2002), 8-9.sayfalar.

19) Rothschild, *The Communist Party*, s. 123; Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 35.

20) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 150-2.

gönderdiği yanıtta aktardı. Kabakçıyev, BHÇB'nin siyaset sahnesinden silindiğine ve partinin şaşılacak derecede sağlam, birleşik ve güçlü olmasının tüm emekçi kesimleri BKP(D) etrafında toplanmaya teşvik edeceğine inanıyordu: Zaten köylülerin başka şansı yoktu. Böylesine bir mantık, BKP(D)'nin Komintern'in bir birleşik cephe reçetesini nasıl gerçekleştirdikleri anlayışını ortaya koyuyor. Ayrıca Kabakçıyev, Kornilov darbesiyle benzerliği sadece reddetmekle kalmadığı gibi Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun Bulgaristan'ın, Komintern'in sadık bir üyesi olduğunu doğrulayarak bir çıkış stratejisine izin verdi. Gene de bir tersine dönüşün Bulgar komünistlerinin birliğini tehdit edeceği uyarısında bulundu. Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu verdiği çok sert yanıtta, Bulgar önderliğini partinin meşru varlığının maddi avantajlarının tadını elde etmekle ve bu yüzden bir devrim riskine girmeye isteksiz olmakla suçladı.²¹

BKP(D), Komintern'in en iyi örgütlenmiş ve en sadık üyeleri arasında yer alıyordu; Dimitrov en faal ve kendini adanmış liderlerden biriydi, merkez komite içinde kesinlikle en radikal zihniyete sahip olan da oydu. Grevler ve gösterilerde hiç eksilmeyen teşvik ve katılımıyla yandaşlarına tehlike ve şiddetten korkmadığını kanıtlamıştı. Ayrıca aktif olarak devrimi yayma ve proletaryanın iktidar mücadelesine önderlik etme anlamında, bir Bolşevik olduğunu söylemişti. Gerçi Blagoev yanlılarının, diğerleriyle aynı doğrultuda iktidarı ele geçirmenin siyasi bedelinin bilincindeydi: Proleter olmayan unsurlarla iş birliği kabul edilemezdi. Diğer taraftan parlamentoda temsil edilme, devrim koşulları oluşuncaya dek ajitasyon ve bazı pratik sonuçlar elde etmek için bir platform olarak görülmüştü. İşte bu yüzden 1923 yılı Ağustos ayı ortalarına kadar Dimitrov, BKP(D)'nin resmi çizgisinden asla ayrılmamış ve

21) S. Boev (ed.), *Kominternut, VKP(b), BKP* (Sofya, 1990), s. 208; Rothschild, *The Communist Party*, 125, 131. sayfalar; Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 124.

BHÇB ile sağ kanat düşmanları arasındaki çatışmada tarafsız kalmıştı. Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu ve Bulgaristan Komünist Partisi arasındaki tartışmada özel olarak bir fikir beyan etmemişti.

İşe bakın ki Komünist Parti Merkez Komitesi, yeni başbakan Tsankov'a, Kolarov'un serbest bırakılması çağrısında bulunup serbest bırakıldığında, bu tarafsızlığın Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi ve Kolarov'a yararı oldu. 24 Temmuz 1923'te Dimitrov eşiyile birlikte Kolarov'u karşılamak için Varna'ya gitti ve Sofya'ya giderken de ona eşlik etti.²² Dimitrov, temmuz ayındaki olaylar konusunda görüşlerini ve izlemesi gereken hattı değiştirdiğinde, bu kesin olarak tespit edilebilir. Yaptığı dönüş tüm merkez komite için etkileyici oldu ve daha sonra meydana gelen gelişmelerin nedenlerinin anlaşılmasına ışık tuttu. Bu durum, kendisinin İşçi Sendikaları Kızıl Enternasyonal "Profintern'le" ilişkisi ya da Komintern kongrelerine katılmasıyla açıklanamaz çünkü bu duyulur duyulmaz onu, Komintern'in tavsiyelerini kabul etmesi için zorlamış olacaktı.²³ Aynı şekilde aşağıdan baskıya odaklanan alternatif bir yorum zamanlama sorusunu ortaya atıyor. Vidin ve Stara Zagora örgütleri darbeden hemen sonra tarafsız kalma konusundaki kuşkularını dile getirmişlerdi ve sadece iki ay sonra merkez komite üyelerini etkilemiş olmaları akla yatkın gelmiyor.²⁴ Kolarov, durumu değerlendirmek için kendisine bir talimat verildiğini ve ayaklanmayı başlatmaya gerek olmadığını iddia ettiğinde, işleri içinden çıkılmaz hale getirdi. Açıkçası Bulgar mültecilerin kendisiyle birlikte gönderildiklerini unutmuş ve daha da önemlisi Komünist Enternasyonal ve Bulgaristan önderliği arasında önceki yazışmaları görmezden gelmişti.²⁵

22) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 2 Cilt, s. 20.

23) Revyakina, "Georgi Dimitrov v bulgarskoto", s. 8.

24) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 131; Hristov, *Georgi Dimitrov*, 40-41. sayfalar.

25) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 154; Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 2. Cilt, s. 168.

Daha az bilinen etmenlerin Dimitrov'u etkilediğine inanıldığı sürece, Kolarov'un müdahalesinin belirleyici olduğu açıktır. Bulgaristan'da gizli bir Komintern ajanı olan Aleksander Abramoviç'in ya da Sovyet subaylarının varlığından söz edilmiş ancak herhangi bir güvenilir belgeyle doğrulanmamıştır.²⁶ Her hâlükârda özel temsilciler gönderildiyse, belgeleri Kolarov'un çizgisiyle hemen hemen hiç çelişmeyecektir. 5-7 Ağustos tarihlerinde Kolarov'un katıldığı acil bir merkez komite toplantısı yapıldı ve 9 Haziran Darbesi'nin Bulgaristan'da bir iktidar krizini tetiklediğini, bu krizin işçi ve köylü iktidarını hedefleyen bir ayaklanmayla çözülebileceğini belirten karar kabul edildi.²⁷ Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu, Bulgaristan'daki durumu, tekil bir olay olmayıp kapitalizmin genel ve sürekli bir kriz olarak değerlendirildiğinin göstergesi olarak yorumladı. Bulgaristan'da bir komünist iktidar arayışı başka bir yerde ayaklanmaları harekete geçirebilir ve böylece Avrupa'da devrimci mücadele sürdürülebilirdi. Daha doğrusu Bulgaristan'daki olaylar Komintern'in gözünde Ruhr krizinin zaten işaret verdiği Almanya'da, devrim için elverişli bir başlangıç rolü oynayabilirdi. Büyük bir olasılıkla bu tür görüşler Kolarov tarafından Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne sunulmuştu. Merkez komite daha sonra, Bulgaristan'da başarılı bir ayaklanmanın uluslararası alandaki potansiyelinin önemi ışığında kendi pozisyonlarını yeniden değerlendirmeye başladı. Bulgar komünistlerinin önceki analizlerinde böyle bir görüş öne sürülmemişti ancak bu daha sonra Avrupa'da ilk anti-faşist ayaklanmayı başlattıkları iddialarıyla oldukça uyuyor.

Şimdi Dimitrov'un uzun süredir beklediği fırsat gelmişti. Blagoev hasta yatıyordu ancak Askerler Ayaklanması ve Ulaştırma

26) R. W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918-1933* (Westport, CT, 1999), 33-34. sayfalar.

27) Boev, *Kominternut*, s. 208.

işçileri grevi sırasındaki tutumuyla uyumlu olarak tarafsızlığın sürdürülmesinden yanaydı. Kabakçiyev, Komünist Enternasyonal'in görüşleriyle ters düşmüştü. Lukanov silahlı mücadeleye kesinlikle karşıydı ve bazı yerel komünist hücrelerin Stambulski hükümetini savunma girişimlerinin önüne geçmişti. Bu nedenle Dimitrov, ülke içinde yeni süreci ikna edici bir biçimde izleyen ve merkez komitede Kolarov'un tarafını tutarak dengeleri değiştiren tek seçkin komünist lider olarak kaldı. Radikalizmi ve sıradan taraftarıyla kurduğu dostça ilişki onu iyi bir ayaklanma savunucusu yaptı. Bolşevizmin destekçisi ve Sovyet modelinin bir hayranı olarak sadece Komintern'in disiplinine uymakla kalmadığı gibi, kendisini Moskova'nın sadık bir izleyicisi olarak tanımlama fırsatını da ele geçirdi.

Dimitrov'un tutumunu değiştirmesini bir ayını alması, 1923 Haziran Darbesi'nin ardından Bulgar önderler arasındaki derin ayrılıkların kanıtıdır. Sadece 15-17 Ağustos 1923 tarihleri arasında merkez komitede yapılan toplantılarda silahlı bir ayaklanma başlatmak için somut öneriler ayrıntılı olarak ele alındı. Diğer liderler sadece Dimitrov ve Kolarov'la değil diğerleriyle de aynı görüşte olmadıkları için, Komintern'in konumunu savunan Dimitrov ve Kolarov ikna edici olmaktan çok uzak ancak pratik açıdan daha uygulanabilir ortak bir görüş sundular. Ancak bu toplantıdan sonra Dimitrov, Kabakçiyev'e ilettiği mektupta merkez komitede kendini tecrit edilmiş hissettiğini ve partideki gelişmelerden kuşkulu olduğunu yazmıştı. Biraz teatral biçimde hapse de gidebileceğini söylemişti.²⁸

16 Ağustos'ta Komünist Parti Merkez Komitesi gelecekteki savaşçıların seferber edilmeleri, eğitimleri ve silahlandırılmaları için gizli düzenlemelerin başlatıldığı bir askeri komisyon kurdu. Olası siyasi iş birlikçiler de birleşik cephede bir araya getirildiler. Geniş sosyalistler, küçük bir parti olan Radikal

Parti ve BHÇB'nin çoğunluğu bu tür gelişmeleri reddettiler. Komünistler ihtiyaçları olan şeylerin irade gücü ve silah olduğunda kararlıydılar.²⁹

Kendi adına Dimitrov dikkatini komünist destekçiler için politikada beklenen değişikliği açıklamaya yöneltti. BKP(D)'nin son altı ay içinde sağcı bir darbe uyarısında bulunup, şimdi de durumunu sağlamlaştıran yeni hükümete karşı harekete geçerek birçok olaya göz yumduğu için, işi kolay değildi. Dimitrov bu değişikliklerin üzerinde pek durmadı ancak bundan sonraki hareket tarzı olarak birleşik cephe stratejisini vurgulamayı seçti. *Rabotnicheski Vestnik* gazetesinde yayımlanan bir dizi makalede Haziran Darbesi'nin sol partilerin anlaşılamamaları ve emekçi sınıfların birbirine düşürülmeleri sonucu başarılı olduğunu iddia etti. Doğrusu tuhaf bir safsatayla Dimitrov BHÇB'yi kırsal burjuvazinin değil de, tarım emekçilerinin savunucusu olarak niteledi; utanmadan, iktidardan devrildikten sonra *kulakların* siyasi aracı olmadığını iddia etti. Potansiyel müttefikleri rahatlatmak amacıyla BKP(D)'nin Sovyet yönetimi için değil, demokrasi için mücadele ettiğini ve her şeyden önce "faşist" yönetime karşı olduğunu açıkladı. Dimitrov'un ilk kez faşizmi, anti-komünist ve anti-ulusal olarak nitelediği an budur, bu reçeteyi on yıl sonra tekrar kullanacaktır. Ancak düşmanın fizyonomisi değişmez değildi: Dimitrov'un yazıları boyunca sosyal demokratlar birleşik cepheye katılmayı reddettiler, bu yüzden Dimitrov onları tekrar "reaksiyonierler" olarak niteledi.³⁰

Dimitrov aynı anda fanatik sendika üyelerini savaşçı olarak topluyor ve ORSS'den gelecek bir işaretle genel grev hazırlık-

29) Hadjinikolov *et al*, *Georgi Dimitrov*, s. 75.

30) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 14. Cilt, s. 436; Semerdjiev, *Dimitrov*, s. 18; D. Sirkov, "Iz istoricheskiya opit ot koalitsionnata politika na BSP 1919-1944g.", *Ponedelnik*, 6-7, (1998), 183-184. sayfalar. Issussov, *Georgi Dimitrov*, 133-134. sayfalar.

ları yapıyordu. Komünistler Orta ve Batı Bulgaristan'da en fazla 12.000 kadar adam toplayabildiler. İşe bakın ki bunların çoğu acınacak haldeki yoksul köylülerdi.³¹ Böyle olsa bile hükümet bir eyleme izin veremezdi ve BKP(D)'den gelen tehdidi daha başından engelledi. Başbakan Tsankov, devleti ve sosyal düzenini değiştirmeyi amaçlayan örgütleri hedef alan "Ülkeyi Koruma Yasası"nı meclise sundu. Buna tepki olarak komünistler hazırlıklarını hızlandırdılar ve 22 Ağustos 1923'te merkez komite, ayaklanmayla ilgili ayrıntılı talimatları içeren bir yazı gönderdi, dört gün sonra bunu ikinci bir yazı izledi.³² Ancak planın zamanlaması kesinleşmemişti ve merkez komitede itirazlar olmuştu. En önemlisi Blagoev aceleyle kotarılmış her türlü eyleme karşıydı, bu yüzden iddialı ve aşırı iyimser Dimitrov bile ayaklanmanın 1924 yılından önce gerçekleştirilemeyeceğinin farkındaydı.³³

Dimitrov ve Kolarov saklanmak için önlem almışlardı ve böylece aralarında Kabakçiyev'in de bulunduğu 2.000 komünist 12 Eylül'de yetkililerce tutuklandı. Hükümetin hareketi Orta Bulgaristan'daki Stara Zagora bölgesinde tek tük başıboş silahlı ayaklanmayı harekete geçirdi. 14 Eylül'de ORSS'nin başı olması sıfatıyla genel grev ilan etti ancak genel grev gerçekleştirilemedi. Aynı gün komünistlerin çatışmaya girmeleri konusunda bastırmak için Sofya'ya Komintern ajanları gönderildiler; Komintern ajanlarının Bulgar komünist önderleri destekleyip desteklemeyecekleri ya da geç kalındığı için eleştirip eleştirmeyecekleri ya da ülkeye ulaşip ulaşamadıkları belli değildi.³⁴ Her hâlükârda 15 Eylül'de Kolarov'un olmadığı merkez

31) S. Dimitrova, "Voennata organizatsiya na BKP pri podgotovka na Septemvriyskoto vustanie 1923g.", *Voennoistoricheski Sbornik*, 1 (1990), 33-35. sayfalar.

32) Hristov, *Georgi Dimitrov*, s. 55.

33) Rothschild, *The Communist Party*, s. 137.

34) D. Kazassov, *Iskri ot Burni Godini*. Sofya, 1987, 121-1222 sayfalar; Boev, *Kominternut*, s. 211.

komite toplantısına zamanında yetiştiler. Dimitrov bu toplantıda inisiyatifi ele aldı ve komünistlerin tutuklanmalarına bir tepki olarak kitlesel grevlerin olduğunu vurguladı. Bu tür yanlış haberler vererek, ayaklanma çağrısı yapılmasını önerdi ve hatta ayaklanmanın çoktan başladığını iddia etti. Merkez komitede bu politikayı sadece Dimitrov'un yakın çalışma arkadaşı Anton Ivanov destekledi. Ertesi gün Dimitrov ve Kolarov bir araya gelip planın gerçekten başarı şansı olduğu konusunda anlaştılar ve bu değerlendirmeyi tekrar diğer merkez komite üyelerine bildirdiler. Ayaklanmanın tarihi olarak 22-23 Eylül belirlendi. Dimitrov, Kolarov ve üçüncü bir komünist olan Gavril Genov'dan oluşan, BHÇB'yi de içine alan bir devrimci komite kuruldu.³⁵

Bu olay çok büyük bir öneme sahiptir, çünkü bu olaydan sonra Dimitrov, merkez komitenin en radikal üyesi olarak ortaya çıktı. Son zamanlarda yapılan tüm merkez komite toplantılarına katılan tek üye olarak sürekli biçimde ayaklanmacı çizgiyi destekledi. Hazırlıklar konusunda sürekli olarak kuşkuclarını dile getiren ve BKP(D)'nin gelecek seçimlerden kazançlı çıkacağını düşünen Lukanov, daha sonraları Dimitrov ve Kolarov'un savaşımaya karar verdiklerini ve "ortadan kaybolduklarını" söylemiştir.³⁶ Dimitrov ayaklanma fikrini tamamen benimsemiş olmasına karşın, Haziran Darbesi sırasında ki tutumuyla çelişki içinde olduğu gerçeğine tamamen kayıtsız değildi. Bu yüzden darbeden sonraki ilk günlerle ilgili olarak tarafsızlığı savunduğunu iddia ederek, duruşunu ayarladı.

Dimitrov'un iktidarın değişmesinden sonra hâlâ yerine oturmadığı ve bizzat komünistler arasında ciddi bölünmelerin meydana geldiği bir durum olan haziran ayı sonundan 1923 yılının Eylül ayının ilk haftalarına kadarki eylemleri, parti li-

35) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 137.

36) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 132, l. 7; Semerdjiev, *Dimitrov*, s. 24.

derliği için bir teklif olarak değerlendirilebilir. Birkaç yıldır sağlık durumu iyi olmayan Blagoev'in yerini alacak kişi belli değildi. Sosyalist hareket içinde kuşkusuz en tanınan ve en renkli şahsiyet olan Dimitrov, merkez komite üyesi ve on dört yıldır ORSS'nin başındaydı ve açıkçası yükselen bir kariyer yapabilecek tek kişi Dimitrov'du. Özellikle Komintern'le iş birliğine gidildiği takdirde, başarılı bir devrimci ayaklanmayı önderliğiyle sağlanabilirdi. Komintern'de ise, Lenin ölüm döşesindeyken Zinovyev de büyük bir ayaklanma fikrinin cazibesine kapılmış olabilir. Bulgaristan'ın uluslararası devrim için uygun bir çıkış noktası olduğunu değerlendirmek suretiyle Tsankov Darbesi'ne direnmek için zamanın geçtiği ve siyasi müttefiklerin uzaklaştıkları gerçeğine kayıtsızdı ne de salt siyasi iradenin inisiyatifi yeniden ele alacağına ve çok sayıda insanın siyasi mücadeleye katılacakları konusunda aşırı iyimserdi.

22 Eylül 1923 günü, Vurseths kaplıcalarına bir iş gezisi için giden inşaat mühendisleri kılığına giren Devrimci Komite, otomobille Sofya'dan ayrıldı. 55 kilometre kadar kuzeybatıya doğru ilerleyerek Ferdinand kasabasına geldiler. Burası ayaklanmanın harekât merkezi olarak seçilmişti: Burası komünistleri kalesiydi ve Dimitrov'un seçim bölgesine çok yakındı. Stambuliski'nin devrilmesinden sonra ayaklanmacılara yardım etmeyi düşünmüş olsa da, bu yerin Yugoslavya'ya yakın olmasının bir rolü olup olmadığı kesin değildir.³⁷

Asıl ayaklanma planı, orduyu bölgeye yaymayı amaçlayan aynı anda birden fazla kalkışmayı ve ayaklanmacıların son darbeyi vurması için başkentten ayrılmasını öngörüyordu. Gerçi ülkenin genelinde sükûnet vardı. Daha önce yapılan tutuklamalar Sofya'da ayaklanmanın etkisiz olmasına yol açarken, Burgaz ve Rusçuk gibi büyük merkezlerde bir kıpırdanma olmadı. Başlangıçtaki izinsiz öfke patlamaları hükümeti

uyarmıştı ve orduya bir defada işlerini bitirmeleri için onay verdi. Bunu izleten asıl ayaklanmanın sınırlı oluşu, yeteri kadar silahlanılmadığı ve doğal olarak sorunlu olduğu için fazla sorun yaratmadı.

Çatışmaların çoğu Ferdinand ve Tuna kıyısındaki Lom kasabasının bulunduğu bölgede gerçekleşti; ayaklanmacıların komşu köylerdeki çoğunluğu, düşünce yapısı ve sorunları itibarıyla BKP(D) ideolojisiyle pek işi olmayan, aşırı yoksul köylülerdi. İnsanlar taraf değiştirip aile üyelerini karşı kampa savaşmak için göndererek önlem almaya çalıştıkları için, durum hemen bir kaosa dönüştü. Ayaklanmaya katılanların bazıları zorla askere alındı, diğerleri ise kandırıldıklarını düşünerek, komünist kışkırtıcıların aleyhine döndüler. Ferdinand kasabası iki kez ayaklanmacıların eline geçti. Ayaklanmacıların yiyecek ve barınakları yetersizdi ama Bolşevik Çeka modelinde iç güvenlik için hemen bir olağanüstü komisyon kurulmuştu.³⁸

Dimitrov bu çatışmalara katılmadığı gibi yakınına bile uğramadı. Devrimci Komite, kaldıkları korunaklı binadan zorlukla çıkabildi. Kuvvetleriyle haberleşme olanakları azdı ve merkez komitenin Sofya'da kalan üyeleriyle irtibatları yoktu, bu üyelerin çoğu her hâlükârda tutuklanmışlardı. Aslında Dimitrov ve Kolarov, pasif bir şekilde çatışmaların bitmesini beklemişlerdi. Yerel polis ve ordu birlikleri takviye edilinceye kadar bu olaylar üç gün devam etti. Sonuçta hükümet, Haziran Darbesi'ne gösterilen tepkiden daha küçük ölçekte, beceriksiz ve dağınık ayaklanmadan fazla tedirgin olmadı.

Ayaklanmanın resmen başlamasından üç gün sonra, 26 Eylül'de Dimitrov ve yoldaşları, kendi güçleriyle yüz yüze gelmeden aceleyle Ferdinand kasabasından ayrıldılar. Görünüşe gö-

38) Protolyerey Y. Popov, *Zapiski po Nebulgarските Vustaniya* (Sofya, 1992), 33-36. sayfalar; B. Penchev, *Septemvri '23: Ideologiya na Pametta* (Sofya, 2006), s. 197.

re kaçış yolları iyi planlanmıştı; yanlarında bol miktarda para vardı, Yugoslavya'ya giderken güvenilir rehberler ve evler temin edebildiler. Hemen arkalarından binlerce militan sınırdan geçerek onları izledi.

Haziran Darbesi'ne tarafsız kalmak bir hataysa, eylül ayındaki ayaklanma tam bir felaket olmuştu. Gerekli askeri ve lojistik hazırlık yapılmamıştı ve siyaseten rasyonelliği tartışmalıydı. Sadece önderlerin devrimci azmi ihtiyatsızlığı, kötü zamanlamayı ve eş güdüm yokluğunu telafi edememişti. Ayrıca Devrimci Komite'nin davranışı oldukça kuşkuluydu. Ancak başarısızlığın siyasi ve kişisel sorumluluğunu hemen reddeden Dimitrov ve Kolarov, tüm bu sorunları kasıtlı olarak görmezden gelmişlerdi. Yaklaşık beş bin kişinin öldüğünü iddia ettiğinde bile -daha sonra bu sayıyı arttırmıştır- Dimitrov daha büyük ve daha iyi örgütlenmiş düşman yüzünden yaşananın "sadece" bir askeri yenilgi olduğunu ileri sürmüştür. Neredeyse alay eder gibi ayaklanmanın siyasi ve ahlaki olarak haklı çıktığını iddia etmiş ve "Yenilgi bizlere nasıl kazanacağımızı öğretecektir," demiştir. Kolarov 12 Ekim'de, Komintern Yürütme Kurulu'na gönderdiği mektupta hazırlıkların yetersiz olduğunu itiraf etmesine karşın, hareketin birliği ve "kitlelerin yanında olmak" için ayaklanmanın gerekli olduğunu iddia etmek suretiyle ortak konumlarını açıklamıştı. Hâlbuki aylar önce birleşik cephenin sağlanmadığını ve BHÇB ile iş birliğinin önemsenmediğini kabul etmişti.³⁹

Ayaklanma, Komintern Yürütme Kurulu'nun BKP(D)'nin "parlamentar kayıtsızlık" gösterdiği konusundaki endişelerini hafifletmişti. Aslında başarısız devrim girişimi, partinin kapatılmasını savunanların eline koz verip Bulgaristan'da milliyetçi sağın yükselmesine bahane sağladığı için, komünistlerin amaç ve varlıklarına zarar vermişti. Eylül ayındaki olaylar

39) Vekeov et al, Vassil Kolarov, 2. Cilt, 88, 108-118. sayfalar.

Tsankov hükümetindeki aşırı sol karşıtı eğilimleri ortaya çıkarmıştı. Ayrıca terör ortamı yeni rejimin komünist olmayan karşıtlarının da üstesinden gelmek için kullanıldı. İşkence, özgürlüklerin kısıtlanması ve yargısız infazların yaygınlaşması muhalefeti felç etti ve komünist fonksiyonarların uzun süre il-legalitede kalmalarına yol açtı.⁴⁰

1923 yılının Eylül ayında çıkan olaylar III. Enternasyonal ve Bulgar seksiyonu arasında bir dönüm noktasını teşkil eder. BKP(D) dürüstçe olayları bildirmiş ve politikayı, Komintern'in talimatlarının gerektiği şekilde koordine etmişti. Bununla birlikte ayaklanma kararını kuşkuyla karşılayan ve muhalefet etmearasında kalan yerel önderlerle tartışılmadan, karar empoze edilmişti ve bunda Dimitrov'un rolü etkili olmuştu. Bulgaristan'da verilen insani kayıplar, Moskova'nın yeterli şekilde Bolşevikleştirilmemiş yoldaşlarının disiplin altına alınmalarının bedeli oldu. Moskova'nın ödülü, 1924'te yapılan Komintern 5. Kongresi'nde Eylül Ayaklanması'nın komünist devrimci cesaret örneği olarak ilan edilmesi oldu.⁴¹ Ödülün büyük bir kısmı Dimitrov'a nasip oldu.

Dimitrov, Kolarov ve birkaç arkadaşı Yugoslav sınırını bir engelle karşılaşmadan geçtiler ve çoğu daha önce Bulgaristan'dan kaçmış olan BHÇB sempatizanı vatandaşlar tarafından dostça karşılandılar. Tsankov'un katı milliyetçi gündemi, selefinin ılımlı politikasıyla Yugoslavya hükümetinin düşmanının iç düşmanlarına sığınma hakkı verecek kadar çatışyordu. Sadece Dimitrov, Yugoslavya'dan sorunsuz geçmekle kalmadı, beraberindeki tanınmış komünistlerden oluşan mülteciler de iyi niyetli yerel polis memurları, kasabaların belediye başkanları ve diğer yetkililerle karşılaştılar.⁴² Hatta Dimitrov ve Kola-

40) Daskalov, *Politicheski Ubiystva*, 91, 98. sayfalar.

41) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, 36-37. sayfalar.

42) Michev *et al*, *Spomeni*, I. Cilt, 256-260. sayfalar; Issussov, *Georgi Dimitrov*, 140-141. sayfalar.

rov, Yugoslavya'da "Bulgar İşçi ve Köylülerine Açık Mektup" yazısı yayımlama şansına da sahip oldular; bu yazı ayaklanmanın büyük bir hata olmadığını iddia ederek, uğranılan kaybı en az göstermek için kitlesel bir kampanya başlattı. Bu mektubun ilk satırlarında "Başınızı dik tutun!" mesajı veriliyor ve "Her şeye karşın Bulgaristan'da bir işçi ve köylü hükümeti olacağı" vadediliyordu. Mektupta Haziran Ayaklanmasının bir iç savaş başlattığı, bu savaşta kapitalizmin ajanlarının ilk önce BHÇB'yi yok ederek daha sonra asıl hedefleri olan komünistlere yöneldikleri iddia ediliyordu. Son olayları ustaca görmezden gelerek, BKP(D)'nin popüleritesinin arttığı ve BHÇB ile kurduğu birleşik cephenin, hükümetin sert provokasyonuna zemin hazırladığı öne sürüldü. Dimitrov ve Kolarov, hükümetin BKP(D)'nin bir darbe hazırladığı iddiasını reddettiler ve hükümetin bunu partinin kapatılmasını haklı göstermek için bir bahane olarak kullandığını iddia ettiler. Daha sonra bu iki lider 1923 Eylül Olayları'nın yerel ölçekte fevri olaylarla tetiklendiğini ve bu olaylardan sonra parti yönetiminin, kitleleri izlemek ve onları yönlendirmekten başka seçeneği olmadığını savundular. Ayrıca komünist "işçi köylü hükümeti" sloganını doğrulamalarına karşın, bunun Sovyet yönetimini değil, geniş demokratik yönetimi öngördüğünü belirttiler.⁴³

"Açık Mektup," ayaklanmanın başarısız olmasının nedenlerine değinmiyor ancak hatalardan ders alma ve mücadeleyi sürdürme gibi ses getirici sözleri öne sürüyordu. Olayların bu şekilde yorumlanması, bunun Dimitrov tarafından acımasızca onaylandığını göstermiştir. Bu da bir devrimci geçmiş, kahraman önderler ve şehitler yaratarak parti mitolojisine katkıda bulunmuştur. Böyle iyimser bir yorum Dimitrov'un kendi yaşam öyküsünde önemli bir rol oynadı ve daha sonraki komünist kariyerine yardımcı oldu. Bu durum III. Enternasyonal'in

43) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 103; Naumov, *Atentatut*, 12-13. sayfalar.

de işine geldi çünkü 1923 Eylül Olayları'nı mutlak bir-başarı-sızlık olarak değerlendirmekte çıkarı vardı.

Dimitrov ve Kolarov, Yugoslavya'dan I. Dünya Savaşı sonunda görece liberal olan ve yavaş yavaş kendine gelen Avusturya'ya geçtiler. Kaderi bir kez daha Dimitrov'la kesişen Kosta Todorov, çeşitli ülkelerdeki dostları sayesinde komünistler için seyahat belgeleri ayarlamak ve onlara yolculukları için para vermekle övündü.⁴⁴

Viyana'da, Komintern temsilcileriyle ilişkiye geçen Dimitrov, Kolarov ve arkadaşı Georgi Mihailov, 15 Ekim 1923 günü kendilerini, BKP(D) Merkez Komite Dış Bürosu olarak açıkladılar. Büro, teorik olarak güvenli bir dış ülkeden çalışıp partiyi desteklediğini iddia etmesine karşın, o zamana kadar hiç örneği olmayan ve belki de yasa dışı bir kuruluştur. Bu durum olağanüstülüğüyle haklı gösterilmeye çalışıldığında, Bulgaristan'da kalan yoldaşlarla temel görüş ayrılıkları görmezden gelindi ve bu yoldaşlara yeni organın yapısı ve görevlerinin gerekliliğiyle ilgili olarak görüşlerini bildirme olanağı verilmedi. Pratikte Dış Büro, merkez komiteden ayrıydı ve başından itibaren ülke içindeki örgütün siyasi kontrolünü düzenledi. Bu da yeni program taslaklarının hazırlanması görevinin dağılımından ve ülke içindeki merkez komiteye yeni üye seçimini etkileme girişimlerinden anlaşıyordu.

Karakteri ve konumuna uygun düştüğü için Dimitrov hemen kendisini, komünist sürgünlerin içinde en aktif kişi olarak gösterdi; Dış Büro'yu birkaç hafta içinde kurduktan sonra Kolarov, Komintern Yürütme Kurulu'ndaki görevlerini sürdürmek için Moskova'ya hareket etti. Kolarov, Komintern Yürütme Kurulu'yla irtibatı sağlıyordu. Komintern Yürütme Kurulu'nun bu durumu onaylaması aslında Dış Büro'ya meşruiyet sağlamıştı. Bu evrede Dimitrov ve Kolarov birbirlerine ba-

44) Todorov, *Balkan Firebrand*, s. 197.

ğimli durumdaydılar, birlikte hareket ederlerse ülke içindeki zayıf ve bölünmüş önderliğin tersine Viyana'da sağlam bir komünist çekirdeğin var olduğunu gösterme olanağı olacaktı. Dimitrov'un bir taraftan sadece ülkeden kaçan komünistlerin değil, tüm BKP(D)'nin liderliğini üstlenmek, diğer taraftan da daha önceki karar ve eylemlerini haklı çıkartmak gibi iki amacı vardı.

Dimitrov sadece eski hatalarından ders çıkartamadığı gibi, bu hataları tekrarlamaya başladı: Komintern'in de onayını alarak, komünistlerin yakın gündemlerinde bir ayaklanma olduğunu savunmayı sürdürdü. 16 Ekim'de Dış Büro, Bulgaristan'daki siyasal durumu yeniden değerlendirdi ve Avrupa'da siyasi kriz derinleşirken, kararlı bir eylem olanağının çok yakında baş göstereceği sonucuna vardı.⁴⁵ Bu değerlendirme 20 Ekim'de Bulgaristan'daki merkez komite ve Komintern Yürütme Kurulu'na iletili.⁴⁶ Bu değerlendirme Dimitrov'un Viyana'daki sürgünlüğünün ilk birkaç ayında yayınladığı *Rabotnicheski Vestnik* gazetesinde de yayımlandı. Gazetenin Bulgaristan'da dağıtımı düzensiz olsa da, partiye bağlılığı etkilemek için güçlü bir platform olarak kalmıştı.

Kurumların öneminin farkında olan Dimitrov, kendisi gibi yer değiştirmiş olan ve bir süredir ihmal edilmiş Balkan Komünist Federasyonu'nu yeniden canlandırmak için zamanı boşa geçirmede. 1923 yılının Kasım ayında Balkan Konfederasyonu'nun VI. kongresi yapıldı. Bu konferansta tüm Balkanlar bölgesinde devrimci durumun sürekliliğine vurgu yapıldı. Bulgaristan'daki krizin en ileri aşamada olduğuna ve dikkatle

45) T. Koleva, "Georgi Dimitrov i politicheskata liniya na BKP 1923-1925g.", içinde Kanatsieva ve Turlakova, *Georgi Dimitrov*, s. 25-6; I. Baeva, "Georgi Dimitrov - pogled ot nachaloto na 21 vek", içinde Kanatsieva ve Turlakova, *Georgi Dimitrov*, 149-58. sayfalar;

46) Naumov, *Atentatut*, 12-13. sayfalar.

takip edilmesi gerektiğine karar verildi.⁴⁷ Çevresindeki birkaç yardımcısıyla BKF (Balkan Komünist Federasyonu) yazışmalarını bizzat kaleme alarak onun adına Komintern’le yazışması, Dimitrov’un, sürgününü daha anlamlı kılmak için denediği yöntemlerden biriydi. Ayrıca bir başka ilişki de onu Komintern’e bağlıyor ve hâlâ belirsiz olan konumuna bir önem katıyordu. 1924 yılı başında Profintern’in Balkanlar temsilciliğine atanıp çok ihtiyaç duyulan fonları alınca, durumu düzeldi.⁴⁸

Her yerde olan Todorov, birkaç ay yurt dışında bulunmanın Dimitrov’u dikkat çekecek şekilde değiştirdiğini, onun “şık giyindiğini ve parfüm kullandığını” söylemiştir.⁴⁹ Dimitrov’un eşi 1923 yılının Aralık ayına doğru Viyana’ya geldi, ancak arşiv kayıtlarına göre son derece maddi sıkıntı içindeydiler. Dimitrov, Kolarov’dan yardım istemiş ve Komintern ajanı Albrecht’ten borç para almıştı. 1924 yılının Şubat ayı içinde istenen miktardan az olsa da Komintern, farklı miktarlarda ödenek göndermeye başladı.⁵⁰

Viyana ve Sofya arasındaki ilişkiler sıkıntılıydı. Ayaklanma zaten gerilimli ve bölünmüş olan parti önderliğinde, çok fazla ve uzun süredir var olan çatlaklara yol açmıştı. Blagoev hastalığından dolayı, daha önce olduğu gibi fraksiyonlar arası çatışmalarda arabuluculuk yapacak durumda değildi. Kabakçiyev mahkemede, ayaklanmayı BKP(D)’nin planlamadığını ima ederek, ayaklanmanın doğrudan örgütçüleri olan Dimitrov ve Kolarov’u tekzip etmiş oldu. Vidin’de olduğu gibi yerel parti yöneticileri bile Komintern Yürütme Kurulu’na gönderdikleri bir mektupta, iki liderin davranışlarını protesto ettiler.⁵¹ İç

47) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 607, l. 81, 89-92; T. Turlakova, “BKF i Kominternut”, içinde Kanatsieva and Turlakova, *Georgi Dimitrov*, 231-234. sayfalar.

48) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 498, 504-505, 508.

49) Todorov, *Balkan Firebrand*, s. 200.

50) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1521, 1524, 1527.

51) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 240.

merkez, Dimitrov'un yerel aktivistlerle görüş alışverişinde bulunmasını ve yeni gelişmelerden haberdar olmasını kolaylaştırmıyordu.⁵²

Dimitrov, Bulgar komünistlerinin 1923 yılının Kasım ayında yapılacağı duyurulan genel seçimleri boykot etmeleri gerektiğine inanıyordu. Merkez komite bu öneriyi kabul etmedi ve ilginçtir bir avuç komünist, sol BHÇB adaylarıyla ortak bir listede seçime girerek kampanyadan sonra seçildiler. Nikola Sakarov'un liderliğinde yeni milletvekilleri Eylül Ayaklanması'nı reddederek Dimitrov ve Kolarov'a ciddi bir darbe vurdular ve "serüvenci unsurları" suçladılar. Bunun yerine parlamenter yöntemleri kullanacaklarını taahhüt etmeleri Dimitrov'un canını çok sıktı. Dimitrov, bu milletvekillerini "tasfiyeci" olarak nitelendi ve geleneğe uygun olarak bunları partiden atılmalarını sağlamak için elinden geleni yaptı.

Ancak Dimitrov'un çizgisine doğrudan ya da dolaylı eleştiriler oluyordu. Özellikle Lukanov Dış Büro'nun kurulmasına itiraz ediyordu ve Sofya'daki Merkez Komite, Dış Büro'nun dağıtılmasına karar verip ve parti gazetesinin yayınlanmasının buradan alınmasına karar verince, 1923 Aralık ayında bu görüş hâkim oldu. BKF'da sadece bir Merkez komite temsilcisi olacaktı, bu da Dimitrov'un büyük emelleri için oldukça gösterişsiz bir görevdi. Dimitrov, Komintern'in kural ve prosedürlerini manüpile ederek, yeni konumuna yönelen tehditlere karşı harekete geçti. Kolarov'a "Merkez Komite üyelerini "hizaya getirmek" ve "kendi görüşlerini kabul ettirmek" amacıyla Moskova'da Bulgaristan'a bir Komintern Yürütme Kurulu temsilcisinin gönderilmesini sağlamak için çabuk hareket etmesini önerdi. Komintern Yürütme Kurulu var olan durumu onaylayınca, yerel liderler bu durumu sorgulayamadılar.⁵⁴ Bu arada

52) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1515.

53) Ibid, a.e. 1518, os. 5, a.e. 71; Rothschild, *The Communist Party*, s. 152.

54) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1517, 1522.

Dimitrov ülke içindeki aktivistlerin görüşlerinin Moskova'ya ulaşmasını engellemek için entrikalar çeviriyordu: Kolarov'a, Naim İsakov'un Moskova'ya gönderilmesini, Moskova'da kimliğinin gizli kalıp hiçbir Bulgar mültecisiyle görüşmeyerek, hemen geri gönderilecek şekilde işleri ayarlamasını önerdi.⁵⁵

Dimitrov aynı şekilde, Viyana'da bir grup Bulgar komünist öğrenci sözcüsünün Moskova'ya gidip görüşlerini Komintern Yürütme Kurulu'na aktarmalarını engellemek için elinden geleni yaptı. Sözcüler Dış Büro'nun kurulmasından kısa süre sonra bir protesto mektubu yazmışlar ve "1923 Eylül Ayaklanması'nın iki kahramanına" karşı son derece sert bir karar almışlardı. Doğrudan Dimitrov ve Kolarov'u, Bulgar halkını gereksiz yere ayaklandırıp ortada bırakmakla ve Dış Büro aracılığıyla parti önderliğinin üstüne yatmakla suçladılar. *Rabotnicheski Vestnik* gazetesinde yayımlanan tek taraflı tavrıları ve Yugoslavya'daki mültecilere reva görülen muameleyi eleştirdiler. Viyana grubu 9 Haziran'dan beri uygulanan tüm taktiği değerlendirdi ve Dimitrov daha da olumsuz bir tavra girdi.

Bu eleştirilere, belki de yerleştiği kentte yayınlanmasından dolayı çok öfkelenmişti. Bu görüşlerin, geniş kesimlerin görüşlerini temsil ettiğini kabul etmeyi reddediyordu. Yanıtını, bilinen şekilde, tüm eylemlerinin Komintern Yürütme Kurulu'yla iş birliği içinde ve onun onayıyla yapıldığı iddiasına dayandırdı. Bunun dışında öğrencilerin suçlamalarını iletme suretiyle Bulgaristan'daki rejim gibi davrandıklarını iddia ederek, çok sert eleştirilerde bulunmaya başladı; bu gençlerin eylemlerini yoldaşlığa sığmayan, onursuz bir davranış ve parti düşmanlığı olarak nitelendirdi. 27 Kasım'da Viyana'daki öğrencilerin protestolarını geri çekmelerini, Dış Büro'nun talimatlarına uymalarını ve Komintern disiplinini gözetmelerini istedi; anlaşılan bu tür taleplerin, aleyhindeki birçok suçlama-

55) Ibid, a.e. 1525.

ların bazılarını doğruladığı gerçeğini göz ardı ediyordu. Öğrenciler bu talepleri reddedince, Dimitrov, Avrupa'daki diğer öğrenci ve mülteci gruplarından kendisine destek olmalarını istedi.⁵⁶

Protestolarını ülke dışındaki diğer Bulgar toplulukları arasında dolaştırmaya cüret eden Viyana grubunun eleştirel tavrı, Dimitrov için “pervasız” ve “rezil” bir davranıştı. Çatışmayı önemsiz bir istisna olarak gösterme taktiği işleri daha da zorlaştırdı. Dış Büro “açıklayıcı” bir mektup gönderip görüşmeler yaptıktan sonra bile Viyana'daki öğrenciler geri adım atmadılar. Tüm var olma nedeninin sorgulandığını çok iyi anlayan Dimitrov kendini zor tutuyordu; partinin çıkarı için çalıştığına söz verirken, sadece direnme ve aleyhinde konuşanları bu zor zamanlarda Bulgar komünist hareketinin yüksek çıkarlarına kesinlikle yabancı olarak gösterme yoluna gidiyordu. Cevabında, “Kitlesele siyasi eylemde her devrimcinin bildiği bir kural vardır” ve “bu kural, kitleler için birliği bozmaktan, sa, birlikte yanlış adım atmak daha doğrudur” ifadesine yer verir. Bu kural, 1920'li yıllarda ve sonrasında tüm eylemlerinde onun sloganı olacaktı.

Dimitrov, durumu ciddiye alıyor ama trajik olarak görmüyordu. Deneyimli bir manipölasyoncu ve Komintern mekanizmasını daha iyi bilen birisi olarak, Viyana grubunu sert bir şekilde kınayıp belgelerini geri çekmesi talimatını vererek Dış Büro'nun Komintern Yürütme Komitesi'nin güvenine sahip bir organ olarak tanınması için zorlayan, Komintern Yürütme Komitesi'nin iki üyesiyle Dış Büro toplantısını düzenlemeyi başardı. Öğrencilere partiden kovulma seçeneği bırakıldı.⁵⁷ Bu tartışma, sürgündeki Bulgar komünistler arasında on yıldan fazla sürecek iç entrikaları ve fraksiyon mücadelelerini etkile-

56) Yotov et al, *Suchineniya*, 14. Cilt, 88-89, 119. sayfalar.

57) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 668, l. 1-7; Ibid, a.e. 1527.

di. Bu şekilde topa tutulunca Dimitrov ve Kolarov, eskisinden daha çok yakınlaştılar.

Dış Büro'nun otoritesini temin ettikten sonra Dimitrov, "felaketin boyutlarının büyük olduğunu ve desteğin ihmal edildiğini" kabul etmesine karşın, "kitlelerin Eylül Ayaklanması'nın gösterdiği yolu izlediklerinde" ısrar etti. Bu yenilgiden sonra bile partinin tüm büyüklüğüyle, daha iyi hazırlanmış ve muzaffer bir halk ayaklanmasıyla iktidarı ele geçirme ve Bulgaristan'da bir işçi ve köylü hükümeti kurma göreviyle "karşı karşıya olduğuna" inanıyordu.⁵⁸ Kendisi ve Kolarov, Balkanlar her an patlayabilirken, Avrupa'nın had safhada bir devrimci krizi yaşamayı sürdürdüğü konusunda hemfikirdiler. İki türlü taktik öne sürüyorlardı: BKP(D) illegal olarak örgütlenecek ve yeni bir legal parti kurulacaktı. İşçi Partisi adını alacak olan legal parti sadece işçileri değil, tüm ücretlileri ve özellikle eski BHÇB üyelerini hedefleyecekti.⁵⁹ Bazı aşırı sol unsurların kabul etmemesine karşın gerçekten de İşçi Partisi kuruldu. Bu, sadece komünistler için meşru bir kılıf olarak kamufle edilmişti ve 1924 yılının Nisan ayında çıkarılan "Ülkeyi Koruma Yasası'nın" kabul edilmesiyle daha fazla yaşamadı. Bu arada BKP(D) üye sayısı 2.500'e kadar düştü, bunların sadece 400'ü aktif üyeydi.⁶⁰

Dimitrov'un, Avrupa'da durumun genel olarak istikrarsız olduğu görüşü kuşkusuz Komintern'in görüşünü yansıtıyordu. Başta Bulgaristan ve özellikle Balkanlar konusunda Dimitrov ve Kolarov bilinçli olarak onun desteğiyle kanıt sunabildikleri için Komintern Yürütme Kurulu'nun analizlerinden çok etkilenmişlerdi. Balkanlarda öncü devrim olabilecek ikinci bir

58) Ibid, os. 6, a.e. 120, l. 3-4.

59) Hadjinikolov et al, *Georgi Dimitrov*, s. 90.

60) Kazassov, *Iskri*, s. 126.

61) Stelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 412; Foscolo, "Georges Dimitrov", 169-170. sayfalar.

silahlı ayaklanma için Bulgaristan'da koşulların olgunlaştığını iddia ediyorlardı.⁶¹ Kuşkusuz bu tür kategorik iddialar olmadı. Dış Büro, Komintern'den aynı derecede maddi destek alamazdı; böyle bir çizginin daha önceki eylemleri haklı gösterdiği daha da açıktı ve bunlar Dış Büro'nun, Komintern'in sadık bir destekçisi olarak gösterilmesine yarıyordu. Bu yüzden kendi çıkarlarıyla hareket eden Dimitrov ve Kolarov, Komintern'in uluslararası gelişmelerle ilgili önyargılı yorumunu destekleyen çarpık bir tablo sunuyorlardı.

1924 yılı Şubat ayı başında Komintern Yürütme Kurulu "Bulgaristan Sorunu" başlıklı konuyu değerlendirdi. Ayaklanma başarısızlıkla sonuçlandığı için sonradan yapılan bu değerlendirmenin son olayların analizine pek katkısı olmadı. Bir kez daha Komintern Yürütme Kurulu, 9 Haziran Darbesi karşısında BKP(D)'nin tarafsız kalmasının, Eylül Ayaklanması'na övgüler düzülmeye yol açan hatalı bir mantık olduğunu ortaya koydu. Daha da çarpıcı olan 14 Şubat 1924 tarihli karar, Bulgaristan'daki siyasi krizin süregitmediğini ancak fiilen derinleştiğini onayladı. Buna göre BKP(D)'ye, BHÇB ile birlikte ikinci bir kitlesel ayaklanmayı gerçekleştirecek ve sonunda bir işçi ve köylü hükümetini iktidara getirecek güçlü bir yeraltı örgütü kurması talimatı verildi.⁶² Bu, Komintern'in komünist yönelimli ikinci dalga devrimler stratejisinin açık bir örneği oldu. Böyle bir politikanın adanmış ajanı olarak Dimitrov'un, kendisi ve örgütünden kuşkusu yoktu. 3 Mart 1924'te politikayı onaylayan Moskova'daki komünist mültecilerin toplantısıyla morali yerine geldi; bu destek sadece moral açısından değerli olmayıp iç karar alma hiyerarşisinden kaçınma girişimine de katkıda bulundu.⁶³ Ancak SBKP(B) 12 Mart'ta, Bulgar

62) Revyakina, "Georgi Dimitrov v bulgarskoto", s. 9; Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, s. 50; Bocv, *Kominternut*, s. 213.

63) Hadjinikolov et al, *Georgi Dimitrov*, s. 91; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 147.

partisine Rusya'nın askeri desteğine bel bağlamaması tavsiyesinde bulununca hayal kırıklığı da yaşandı.⁶⁴

Bundan kısa süre sonra BKF başkanı sıfatıyla Dimitrov şu açıklamayı yaptı:

Bulgar partisi bu kaçınılmaz krizi aşmalı, gelecekte gerçek bir devrimci yönetimi izleyecek ve safları kararsız ve belirsiz unsurlardan temizleyecek şekilde morali, haziran ve eylül ayındaki olaylarından uzaklaştırmalı.⁶⁵

Bulgaristan sorunu BKF'nin gündeminde önemli bir yer almasına karşın Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Makedonya ve hatta Arnavutluk'taki gelişmeler de derinlemesine irdeleniyordu. BKF özellikle köylü ve ulusal sorunlar konusunda 1923 yılının Aralık ayından 1924 yılının Mart ayına kadarki dönemde en az 19 çalışma toplantısı düzenledi. Dimitrov, Bulgar ve Yugoslav komünistleri arasındaki milliyetçi ihtilafların çözümünü kendine mal etti: BKF, 1924 yılı ilkbaharında tüm komünistlerin bölgenin kendi kaderini tayin hakkını tanıyarak destek verecekleri bir ayaklanma planlıyordu.⁶⁶ Aslında Makedonya'daki aynı anda silahlı bir mücadele, büyük ölçüde Bulgaristan'daki komünistlerin çalışmalarını destekliyordu.

Dimitrov, Viyana'ya yerleştikten bir süre sonra Komintern'in güvenilir bir aktivisti olduğunu kabul ettirmeyi başardı. Ülke içindeki parti yöneticilerinin dikbaşlılıkları ve baskı altında olmalarının yarattığı çıkmazdan yaralanıp, Bulgar komünistlerinin uluslararası bir siması olarak yerini aldı. Kendisi de yeteri kadar güvenilir bilgi alamasa da Bulgaristan'daki son gelişmelerle ilgili olarak düzenli bir şekilde Moskova'yı

64) Naumov, *Atentatut*, s. 14.

65) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 390, l. 17, 19-20.

66) Ibid, l. s. 26.

bilgilendiriyor ve attığı her adımı Komintern'in onaylamasını garantiye alıyordu. Komintern Yürütme Kurulu'ndan gelen direktiflere kendi yorumlarını da ekleyerek, bir aktarma kanalıdan daha fazlasını yaptığı izlenimini veriyordu. Başlangıçta Dimitrov Viyana'da yetkisiz bir konumdaydı, ancak bir yıldan kısa sürede kendisinin BKP(D) ve Komintern Yürütme Kurulu arasında aracı olma rolünü sağladı.

Dimitrov'un BKF içinde konumunun sağlamlaşması, 1924 yılının önemli bir kısmını geçirdiği Moskova'daki fiziki varlığıyla kolaylaştı. Ocak ayında Komintern Yürütme Komitesi Plenumu için geldi ve aynı ayın sonunda Lenin'in cenaze töreni için hâlâ oradaydı. Haziran ve temmuz aylarında Komintern V. Kongresi'ne katıldı ve bu kongrede Komintern Yürütme Komitesi aday üyesi oldu. Dimitrov doğal olarak yabancı komünistler ve Sovyet parti eliti arasında iletişim ağı oluşturmak için bu fırsatlardan yararlandı.⁶⁷

Avusturya Komünist Partisi'ne, Komintern Yürütme Kurulu temsilcisi olarak atanması Komintern çevrelerinde daha fazla kabul gördüğünün bir göstergesiydi. İlginçtir, ev sahibi ülkedeki gelişmeleri izlemek olan bu yeni sorumluluğu istemeyecek kabul etti. Bu, onun için fazladan bir yükü, durumun tuhaflığının farkındaydı ve akıcı bir Almancası yoktu. Gene de kendisini bu görev için hazırladı ve atandıktan sonra birkaç ay içinde Komintern Yürütme Kurulu'na, Avusturya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin karmaşık iç çatışmaları konusunda en az dört rapor gönderdi.⁶⁸

1924 yılının ilk yarısında Komintern Yürütme Kurulu, Tsankov'un ülke içinde konumunu sağlamlaştırdığı ya da iktidar sorununun belirsiz kaldığı konusunda çelişkili raporlar aldı.⁶⁹ Değerlendirme, rejimin sadece siyasi kişilikleri değil,

67) Savova, *Georgi Dimitrov*, 477, 486-487. sayfalar.

68) TsPA, I. 146, os. 2, a.e. 1536, 1541.

69) Ibid, a.e. 1539.

çok tanınmış liberal düşüncedeki sanatçılar ve entelektüelleri yok eden egemen şiddetinin zayıflık ya da güçlülüğünü yansıtmayı yansıtmadığına dayanıyordu. Komintern kongresinde son görüş ağır bastı ve buna göre BKP(D)'nin hedefinin bir işçi ve köylü hükümeti kurmak olarak tanımlandı -pratikte proletarya diktatörlüğü olarak anlaşılmalı-. Kongrenin ardından Dimitrov ve Kolarov ülke içindeki parti yöneticilerine, Komintern'in Balkanların stratejik değerini takdir ettiğini ve BKP(D)'yi tüm bölgede devrim için bir anahtar olarak gördüğü uyarısında bulundular.⁷⁰ Bu arada uluslararası komünist elitin önemli bir bölümü Komintern'in daha önceki kararlarının altına imza atmıştı. 1924'ün 17-18 Mayıs günlerinde Stanke Dimitrov'un önderliğinde Dimitrov'un bir arkadaşı (Marek olarak bilinir) ve Dış Büro taraftarları Sofya yakınlarındaki Vi-toşa Dağı'nda bir konferans düzenlediler. Dimitrov ve Kolarov'un da içinde olduğu yeni bir Merkez Komite seçildi. Eylül Ayaklanması ve Dış Büro'nun çizgisi onaylandı: Silahlanma çabalarının arttırılması ve paramiliter birliklerin eğitilmesi kararlaştırıldı. Zaman dilimine tam olarak uyulmasa da bunlar, Komintern Yürütme Kurulu ve Dış Büro'nun teorilerine bağlı kalınması konusunda soyut önerilerden öteye gitmiyordu.⁷¹ Bulgar ordusunda komünist hücreler kurulması ve silah toplanması için girişimlerde bulunuldu; küçük çapta Sovyet silahlarının sokulması kesintiye uğramamıştı.⁷²

Dimitrov'un girişimleri ve pratik çalışmaları, proleter ve köylü partileri ve ulusal kurtuluş hareketleriyle ilişkili olarak Balkanlarda üç devrimci faktör olarak kabul edilen konulara yoğunlaşmıştı. Viyana'ya yerleştikten beri BHÇB ile sağlam bir iş birliğinin kurulması asıl uğraşı oldu. Komünistler, Bulgaristan'dan kaçıp yeni iktidarla hesaplaşmaya ve tekrar iktidarı ele

70) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 2. Cilt, s. 139.

71) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, 40-41. sayfalar.

72) Vinarov, *Boytsi*, s. 139-140.

geçirmeye çalışan çok sayıda Stambuliski taraftarının oluşturduğu siyasi kaynaklarla bağlantı kurmaya çalışıyorlardı. Bu da 1923 yılının Ekim ayında Tarım (Köylü) Enternasyonalî'ni (Kresintern) destekleyen Komintern'in hali hazırdaki taktiğiyle örtüşüyordu.⁷³ Pratikte komünistler, köylü partilerine sızmaya ve onları içeriden manipüle etmeye çalışıyorlardı. Dimitrov ve Kolarov, BHÇB'nin fraksiyon çekişmelerinden en radikal ve komünistlere yakın unsurları yani "sol BHÇB'lileri" kendilerine çekmek için fazlasıyla kafa yoruyorlardı.⁷⁴

Ancak Dimitrov'un asıl ilişki kurduğu kişiler eski hapisane arkadaşı Kosta Todorov ve Stambuliski hükümetinin eski bakanlarından Aleksandur Obbov gibi ılımlı BHÇB'lilerdi. İlk resmi toplantıları 1923 yılının Kasım ayı başında Viyana'da yapıldı ve her iki taraf diğerinin varlığı için çekişirken ağırlıklı olarak muhtemel iş birliği için zemin araştırmasından oluşuyordu. Dimitrov'un anlatımına göre Todorov, Yugoslavya'nın Bulgar ayaklanmacılar için sadece bir üs sağlamakla kalmayacağını, silah, motosiklet ve uçak (az da değil) verebileceğini iddia etmişti. Bununla birlikte güya Todorov, Rusya'dan, komünistlerin denetiminde harcanacak bir kredinin tercih edileceğini dile getirmişti. Buna karşılık Dimitrov, Bulgaristan'la bir kurye servisi kurmak için para istemişti.⁷⁵ Todorov'un anılarına göre zaten Dimitrov içişleri, savunma ve haberleşme bakanlıklarının komünistlerin elinde olduğu olası bir koalisyon hükümetinin kurulmasıyla ilgileniyordu. Dimitrov ayrıca Rusya'dan Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarına silah nakledilmesinden de söz etmişti. Ancak BHÇB'lilerin bunu komünist egemenliği için utanmazca bir plan olarak reddetmelerine karşın, görüşmelere yeniden başlamak üzere Moskova'ya gitmeyi kabul etti. Dimitrov, BHÇB'lilere 20 milyon

73) Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, s. 30.

74) *Ibid*, s. 34.

75) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1516; Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, s. 49.

frank karşılığında bir koalisyon görüntüsü altında komünistlerin ağırlıklı olarak bulundukları hükümete katlanmalarını teklif etmek dışında bir şey yapmayınca, arsız spekülâtif at pazarlıkları orada da sürdü.⁷⁶ Bununla birlikte Todorov, bir işçi ve köylü hükümeti ilan etmek amacıyla silahlı ayaklanma için ortak bir planı, yedi madde halinde kurala bağlayan bir memorandumu 20 Şubat 1924'te imzaladı.⁷⁷ Todorov'un neden kabul ettiğini BKP(D) ve Komintern Yürütme Kurulu'nun son kararlarının bir kopyasından tahmin edebiliyoruz: Todorov, anılarında Dimitrov ve Kolarov'un, istediklerini almadıkça kendisinin ihtiyaç duyduğu Rusya'dan çıkış vizesi sağlamayı reddetmekle tehdit ettiklerini yazmıştır. Ne olursa olsun BHÇB'liler sadece sonuçlandırma yöntemleri yüzünden değil, aynı zamanda iç anlaşmazlıklardan dolayı anlaşmayı hiçbir şekilde sahiplenmediler. Viyana'da Dimitrov, BHÇB'lilerin "Moskova'daki işimizden" memnun olmadıklarından, bu ardı ardına takasların işin doğasından daha fazla bir şey olmadığını kabul etti.⁷⁸

Her iki taraftan askeri komutanlık ve siyasi liderlik konusunda uzlaşmaz taleplerin gelmesi sonucu karşılıklı güvensizlik artınca 1924 yazına doğru komünistler, Todorov-Obbov fraksiyonuyla ilişkileri dondurmuşlardı. Bu muhtemelen, BHÇB'liler arasında BKP(D)'nin tercih ettiği ortağı yani Stambuliski hükümetinde eski bakan olan Nedyalko Atanassov ve Hristo Stoyanov'un etrafındaki çevre ile artan iş birliği ihtimali ile ilişkiliydi. İki eski bakan kısa süre önce Bulgaristan'da hapisten kaçıp Prag'a gitmişler ve burada Dimitrov'la görüşmüşlerdi. "Birleşik İşçi ve Köylü Cephesi" sloganıyla bir ayaklanma için birlikte hazırlanma girişiminin taahhüt edildiği yeni bir protokol kaleme alındı. Gelecekteki hükümetin "işçi ve

76) Todorov, *Balkan Firebrand*, 200-210. sayfalar.

77) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 109, l. 1-2.

78) Ibid, a.e. 1532.

köylü hükümeti mi” yoksa “köylü ve işçi hükümeti” mi olacağı konusunda gereksiz tartışmalardan kaçınmak için Dimitrov “halkın cumhuriyetçi hükümeti” gibi yeni bir formül önerdi. Tüm bunlara karşın yeniden bir araya gelen taraflar, karşılıklı olarak birbirlerinden kuşkulanıyorlardı ve Dimitrov, BHÇB’lilerin gerçekten çok zayıf oldukları için pazarlık yaptıklarını düşünüyordu.⁷⁹ Planlanan ayaklanmanın itici güçlerinin gelecek rejimin doğasını da belirleyeceğini biliyordu. Yeni katılanlar ekim ayında harekete geçmek için oldukça istekli görünüyorlardı ve haklı nedenlere dayanan kuşkuculuğa karşın komünistler bu tarihte harekete geçmeyi kabul ettiler. Belgrad’da yeni anlaşmazlıklara yol açan görüşmelerden önemli bir şey çıkmadı. Bununla birlikte her iki taraf da tek başına harekete geçtiği takdirde zayıflığının farkında olduğu için Dimitrov, ilişkilerin sürdürülmesini destekliyordu.

Sürgündeki ayaklanmacılar komşu hükümetlerden ve özellikle Yugoslavya’dan aldıkları zayıf desteği giderek yitirince, BHÇB’liler Bulgaristan’da geleneksel askeri darbeden yana olmaya başladılar. Bu darbeyi Dimitrov da desteklediği ve bir “halk hükümetini kabul edeceğini” açıkladığı için, hemen “solcu bir subay” olarak nitelediği eski bakan General Zhekov tarafından planlanmıştı.⁸⁰ Ancak BHÇB ve ordunun kurduğu koalisyonunda komünistlerin etkisiz hale getirileceğinden korkan İç Merkez Komite için bu kabul edilebilir bir uzlaşma olmaktan çok uzaktı. Dimitrov, parti programını gözetmediği ve olası ilkesiz bir koalisyonu kabul ettiği için eleştirildi. Dimitrov birdenbire BKP(D) içinde bir sağ sapmacı gibi suçlamayla karşılaştı. Oysa Dimitrov, BHÇB’lilerle yaptığı tüm görüşmelerin aynı ilkelere dayandığı ve yoldaşlarının daima zamana uydukları konusunda ısrar etti. Gerçi Komintern Yürütme Kuru-

79) Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, s. 65; TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1550; Ibid, os. 6, a.e. 140, l. 1-3.

80) Todorov, *Balkan Firebrand*, s. 218; Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, s. 57.

lu bile Dış Büro'ya, tüm girişimi BHÇB'ye önerip parti önderliğini ortada bırakarak ilişkilerin son evresinde "iş abarttığı" için endişelerini belirtmişti.⁸¹

BHÇB ile ilişkiler, komünistlerin oluşturup ve kontrol etmeyi düşündükleri karmaşık siyasi ve askeri ağına sadece görünen tarafıydı. Dimitrov bir başka radikal Bulgar grubu olan İç Makedonya Devrimci Örgütü'nün (VMRO) liderleriyle görüşmeye çalışıyordu. Bu örgüt sürekli olarak her iki taraf için de yıkıcı olan mücadelelerden dolayı bir tür Pandora kutusu olduğundan Dimitrov'un bu konudaki girişimleriyle ilgili olarak pek belge bulunmuyor. Savaşın sonra komşu Balkan ülkeleri arasında Makedonya'nın coğrafi olarak yeniden oluşturulması için süregiden ulusal sorun ve toprak sorunları daha da keskinleştirmişti. Komünistler ve VMRO arasında çapraşık bir ilişki vardı: VMRO'nun 9 Haziran Darbesi'nde önemli bir rol oynamasına karşın, BKP(D) Eylül Ayaklanması öncesinde bu gruba ihtiyatla yaklaşmıştı. Ayaklanma bastırıldıktan sonra komünistler herkesi müttefik olarak görmeye başladılar: Geniş kitle desteğine sahip oldukları için BHÇB ile iş birliği arzu ediliyorsa da VMRO, işin şiddetle ihtiyaç duyulan paramiliter boyutunu sağlayabilirdi.

Her iki taraf da çok farklı gerekçelerle birbirine yanaşıyordu. Komünistlerin mantığına göre VMRO "objektif" olarak Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'da burjuva hükümetlerinin altını oyuyordu ve böylece tüm Balkanlarda devrimci duruma katkıda bulunuyordu. Balkan Komünist Federasyonu'nun (BKF) başında bulunan Dimitrov, Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Makedonya sorununa milliyetçi bir bakış açısıyla yaklaşmaması konusunda ısrarcıydı.⁸² Diğer taraftan BKF ve Komintern'de VMRO gibi kendi kaderini tayin hakkından çok, Sovyetlerin Yugoslavya'yı istikrarsız-

81) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 153; Rothschild, *The Communist Party*, s. 168.

82) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 607, l. 94.

laştırma ve Balkanlarda çok uluslu bir federasyon kurulmasıyla ilgileniyordu. Bu politika, 18 Nisan 1924'te BKF'nin benimsediği Trakya ve Dobruca ulusal devleti de dâhil, küçük ulusal devletlere bölünmesini kapsıyordu.⁸³

Dimitrov, 1924 yılının Mart'ında Bulgaristan'a gelen Komintern temsilcisi Milyutin'in tavsiyesiyle VMRO ile temasları hızlandırdı.⁸⁴ Bazı Makedonyalı mülteci aktivistlerin Viyana'ya yerleşmiş olmalarına karşın, Dimitrov asıl VMRO dışında bulunan Makedonya Federalistleri denilen grupla temasta bulunuyordu.

Adından da anlaşılacağı gibi bunlar, bir Balkan federasyonunu savunuyorlardı ve uzun süredir komünist düşüncelerin etkisindeydiler. Bulgaristan Temsilcisi Dimo Hacıdimov gibi bazı federalistler aynı şekilde BKP(D) üyesiydiler. Dimitrov "amacının bilicinde" biri olduğunu söylediği ünlü federalist Todor Panitsa birkaç kez görüştü. Gerçi komünistlerin Makedonya politikası açık bir biçimde planlanmamış ya da eş güdüm sağlanmamıştı; bununla birlikte en uygun çözüm olarak, alanda prestij ve kitle desteğine sahip olan VMRO ile anlaşmak kalıyordu. Dimitrov'un da aralarında olduğu Bulgar komünistleri, genellikle ulusal sorunu açıkça tali bir sorun olarak görüp VMRO'nun ayaklanmacı militan gücünden yararlanmaya öncelik verdikleri için kararsız bir yaklaşım sergiliyorlardı. 1923 Haziran Olayları göz önüne alındığında komünistler planlanan ayaklanmada potansiyel bir rakip olabilecek VMRO'nun hiç değilse nötrale edilmesiyle ilgileniyorlardı.

Todor Aleksandrov önderliğindeki VMRO'nun komünistlerle karşı tutumunu anlamak zordu. VMRO muhtemelen Dimitrov'un tüm siyasi pazarlıklarında her zaman etkin bir şekilde kullandığı bir şey olan alternatif para kaynakları arıyordu. VMRO'nun her fraksiyonu komünistlerden para yardımı al-

83) Ibid, os. 2, a.e. 1543.

84) Ibid, a.e. 1515, l. 3-4.

dıkları gibi örgüt içindeki iç çekişmelerinde de Sovyetlerden destek görüyorlardı.

Komünistlerin Makedonya hareketinin unsurlarıyla silahlı ayaklanmaya bağlanma girişiminin dramatik ve karmaşık sonuçları oldu. 29 Nisan 1924'te asıl VMRO Merkez Komitesi, büyük bir Balkan federasyonu içinde Makedonya'nın özgürlüğü ve birleşmesi çağrısında bulunan bir bildirge yayınladı. Metnin kaleme alınışı bir yana, metinde en çok "Avrupa'da ilerici devrimci faktör" olarak komünistlere güvenileceği ifadesi dikkat çekiyordu. Ayrıca sınıf mücadelesi ilkesi açıkça kabul ediliyor ve Balkanlarda ulusal sorunun çözümü için SSCB'nin müdahalesi talep ediliyordu. Ertesi gün VMRO ve Federalist grubun birleştikleri duyuruldu. Komünistlerin aracılığının bu şekilde sona erdiği belli olmuştu ve büyük bir olasılıkla Dimitrov, en azından perde arkasında bunun için çalışmıştı. Kolarov'a deklarasyon konusunda bilgi verirken bu durumun tatmin edici olmamakla birlikte gene de bir "ileri adım" olduğunu belirtmişti.⁸⁵

Bir hafta sonra, 6 Mayıs'ta VMRO, kabul ettiği düşüncelerin daha ayrıntılı olarak açıklandığı *Makedonya Halkına Manifesto* başlığıyla bir metin yayınlandı.⁸⁶ Ancak üç liderden Todor Aleksandrov vakit geçirmeden, komünistlerin *Manifesto*'yu kendi rızası olmadan yayımladıklarını iddia etti, Aleksandrov'a göre bu imzasını geçersiz kılan bir davranıştı. Bir diğer önder olan Aleksandur Protoguerov 1 Ağustos'ta birleşmeyi komünistlerin açıkça muhalif politikayı uygulamak yani üstünlük sağlamak için VMRO'yu bölmeyi hızlandırdığını fark ettiği bahanesiyle desteğini çekti.⁸⁷

Dimitrov, böyle bir hareketin hem Tsankov hükümeti ve

85) Ibid, a.e. 1541.

86) Stelova and Gruncharov, *Istoriya*, s. 433.

87) Semerdjiev, *BKP*, 72-74. sayfalar; Todorov, *Balkan Firebrand*, s. 214; Kazassov, *Vidyano*, s. 340.

hem de BKP(D) konusunda Aleksandrov'un tutumunu açığa kavuşturacağına emin olduğu için inatla *Manifesto*'nun yayınlanmasını destekliyordu. VMRO önderleri imzalarını çekmeseler, komünistlerin kendi saflarına karışmalarına izin vermiş olacaktı; imzalarını geri alınca yapmış oldukları pazarlığın, dürüstlüklerine gölge düşüreceği çok açıktı. Ancak Sofya'daki merkez komite temsilcileri görüşmelere dâhil edilmedikleri için bu yaklaşıma karşı kuşkuluydular.⁸⁸

Öte yandan Dimitrov, merkez komitesini, önderliğe aşırı vurgu yapmakla suçladı. Üyelere sorunun sonuçta Rusya Komünist Partisi/VKP(B) ve Komintern'in hakemliğine sunulacağını hatırlattı.⁸⁹ Ve gerçekten de 1924 yılının Temmuz ayında toplanan 5. Komintern Kongresi'nde Balkanlarda beklenen ayaklanmadan önce tüm ulusal devrimci güçlerin BKF tarafından kontrol altına alınması gerektiği kararı onaylandı. *Manifesto*'nun yayınlanmasından altı ay sonra Dimitrov ve İç Merkez Komite, hâlâ VMRO'ya yaklaşımlarındaki yeteneksizlikleri nedeniyle birbirlerini suçlamakla vakit geçiriyorlardı. Tam bu sırada Dimitrov, metnin Aleksandrov'a karşı bir manevra olarak kaleme alındığını söyledi. Sık kullandığı teraneye dönerek var olan fiyaskonun sorumluları için bir ava girişmeye gerek olmadığını ancak dikkatlerin gelecekteki faaliyetlere yönlendirilmesi gerektiğini söyledi.⁹⁰

1924 yazı sonlarında Aleksandrov, *Mayıs Manifestosu*'nu hemen reddettiği halde buradaki rolünden dolayı kendisini affetmeyen bir Makedonyalı aktivist tarafından öldürüldü. Bu olay Sofya'da dehşete yol açan sansasyonel cinayetlerle birlikte VMRO içinde kanlı bir hesaplaşmaya yol açınca Dimitrov hemen Makedonya hareketindeki "derin krizle" ilgili birkaç makale kaleme aldı. Bu makalelerde Dimitrov, Makedonya ha-

88) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1542.

89) Ibid, os. 6, a.e. 138.

90) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1563, l. 1-2.

reketinin özgür, birleşik ve bağımsız bir Makedonya için gerçekten birleşik ulusal bir devrimci güce dönüşmesi gerektiğini iddia etti. Dimitrov daha sonra yaptığı açıklamasında komünistlerin, Makedonya hareketinin ön saflarında kendi kaderini tayin hakkı ve federasyon ilkesini savunmalarının ancak birleşik bir işçi, köylü ve ulusal bağımsızlık cephesi bağlamında mümkün olduğunu belirterek bu sözcüklerin spesifik anlamını ortaya koydu.⁹¹

1924 yılının Kasım ayında Dimitrov, ayaklanmada iş birliğinden yana olan Panitsa ile görüşmeyi sürdürüyordu. Panitsa'nın gerilla tecrübesi kuşkusuz çok değerliydi ve Dimitrov onun "sağlam bir devrimci" olduğu düşünüyordu. Ancak bu dönemde muhtemel ortakların devrimci niteliklerini, basitçe, komünistlerle müşterek taktikleri kabul ettiklerini göstermelerine dayandırıyordu.⁹² Panitsa ayrıca sol BHÇB'lilerden Atanassov'la görüşmeler yapıyordu ve her ikisi de bazı Yunan bakanların Tsankov'a saldırmak için para, silah ve Yunanistan topraklarında üsler vermeyi vadettiklerini iddia ediyorlardı. Dimitrov, "Panitsa BHÇB'lilerle iş birliği içinde hareket etse bile, onlara güveni yoktur ancak kimliğini kuşkusuz gizleyerek bizim talimatlarımızı yerine getirecektir" diyerek bu konudaki inancını ifade etmişti. Panitsa'ya Moskova'dan "üç küçük Makedonyalı" gönderilmişti ve kendisine 500 adam toplamasına yardımcı olmak için "daha iyi aktivistler" yanında olacaktı. Dimitrov'un bunların da sadece Sofya yönetimine değil, kuşkusuz VMRO'ya da meydan okuyacaklarını iddia etmesi çok dikkat çekicidir.⁹³

Dimitrov, BHÇB'lilerle ve Makedonyalılarla yaptığı görüşmelere sinik bir tavırla yaklaşıyor ve onların devrimci potansiyellerinden sürekli olarak kuşku duyuyordu. Kuşkusuz ona

91) Ibid, a.e. 116-117.

92) Semerdjiev, BKP, 53, 56. sayfalar.

93) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1563, l. 3-4.

göre Marksist olmayanlarla sadece taktik olarak iş birliği yapılabilirdi: Onların “ilerici ve solcu” olduklarını kabul etse de, komünist hareketin dışında bulunan güçlere çoğunlukla insan gücü, savaş deneyimleri ve muhtemelen ayaklanmanın halk desteğini yaygınlaştırmak için gereksinim duyulurdu.

Dimitrov yetkili olmasa da, Bulgar komünistlerinin devrim hazırlıklarına paralel olarak Balkanlara yayılan bir Sovyet özel harekât merkezinin varlığından en azından haberdardı. Bu, Bulgaristan’da karmaşık bir Sovyet casusluk ve sabotaj şebekesinin devreye sokulmasını da içeriyordu. Tüm ülkede paramiliter birliklere takviye amacıyla askeri ve ideolojik olarak eğitilmiş Sovyet danışmanlar ya da mülteciler gönderilmişti.⁹⁴

Gelecekteki ayaklanmanın önder kadrosu çok meşgul olup işi başından aşkındı ve Dış Büro da bu işin merkezindeydi. Ayrıca Dimitrov, kendisini sürgünde yalnız bırakmayan komünist militanlara yardımı adeta akıtıyordu. Aslında Tsankov Darbesi’nin kınanmasını kışkırtmak için ama sözde demokrat Avrupa ulusları arasında içinde bulundukları zor duruma dikkat çekmek amacıyla, onlar adına çok sayıda dilekçe verdi ve konuşma yaptı; özellikle komünist basında yayınlanan açık mektuplar gönderdi. Eylül Ayaklanması’ndan sonra yurtlarından olan savaşçılar için elle tutulur bir yardım sağladı. Dimitrov, sayısı iki bini bulan sürgündeki taraftarlarına karşı oldukça mesafeliydi. Bu sürgünlerin çoğu, Bulgaristan’la doğrudan sınırı olan ülkelerde özellikle başlangıçta iyi karşılanmalarına karşı, işsizlik, kötü barınma koşulları ve temel haklardan yoksunluğa katlandıkları Yugoslavya’da kalmışlardı. Tüm bunlar ister istemez bu insanların moralini etkiliyordu. Gavrik Genov, birliği ve siyasi uyanıklığı sürdürmek gibi nankör bir görev üstlenmişti. Dimitrov komşu ülkelerdeki Bulgar mültecilerin zor durumda olduklarını bilmesine karşın, Komintern’in

94) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 168, 172, 175-180. sayfalar.

yardımcı bir seksiyonu olan Enternasyonal Devrimcilere Yardım Örgütü'nden (MOPR) maddi yardımın kullanılması ve dağıtılmasını denetliyordu. Sağlanan yardım ancak zaruri ihtiyaçlara yetiyor; dağıtımın miktarı ve şekli, ilgisiz ve hatta yozlaşmış önderlere karşı atışmalara ve suçlamalara neden oluyordu.

Kaynaklar kısıtlı olduğu için Dimitrov'un iki farklı öncelik arasında seçim yapması gerekiyordu: Örneğin, Türkiye'deki mültecilerin çoğu tehlikedeydi ve toplu halde Rusya'ya hemen nakledilmeleri gerekiyordu. Ancak bu, çoğunluk için söz konusu değildi ve Dimitrov onların toplu halde, örgütlü gruplar olarak kalıp Viyana'ya bilgi vermelerini istemekten başka bir şey yapamadı. Aslında her şeyden çok, ayaklanma sinyali gelir gelmez, vakit geçirmeden Bulgaristan'a gönderebilmek için bu insanları yarı seferber halde tutması gerekiyordu. 1923 yılının Aralık ayında Bulgaristan'da ilan edilen affın birçok mültecinin aklını çeলেceğinden kaygılanan Dimitrov, ülkeye geri dönmeleri durumunda kovuşturmayla uğrayacakları uyarısında bulundu.⁹⁵ Bu da Bulgaristan'a gittiklerinde, birçok taraftarını fizik ve moral olarak sağlam tutma konusundaki endişelerini ortaya koyuyordu. Ancak bunu izleyen ilkbaharda bu grupları, Bulgaristan'a yeraltı faaliyetleri için göndermenin daha yararlı olup olmayacağını düşünmeye başladı. Bu, insanları Yugoslavya'da işe yaramaz halde bırakmaktan daha iyi bir çözüm olabilirdi.⁹⁶

Dimitrov'un sıkıntılarına bir de Komintern'in Bulgaristan'daki ayaklanma için tahsis ettiği kısıtlı bütçe eklenmişti. 11 Mart 1924'te BKP(D)'ye verilen paranın "böylesine çılgır açan bir olayı" göze almayan Yugoslav komünistlerine verilen

95) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 120, l. 4.

96) Ibid, os. 2, a.e. 1540-1.

paranın yarısı olduğunu söyleyerek şikâyetçi oldu.⁹⁷ Daha sonraki aylarda özellikle partinin askeri örgütünü (VO) ima ederek Moskova'ya sık sık gerekli fonları hatırlattı.⁹⁸ 1924 yılı Temmuz ayı ortalarında Dimitrov, 10.000 tüfek ve 100 maki-neli tüfeğin komünist kanallarca kaçak yoldan Bulgaristan'a sokulmasını kabul etti, ancak silahlar Sırbistan'da sol BHÇB'li-lerin eline geçti.⁹⁹

1924 yılının ilkbaharı sonu ve yaz aylarında muhtemel ortaklarla ilişkiler bir krize girer girmez, Dimitrov Bulgaristan içindeki partinin durumuyla ilgilenmeye başladı. Vitoşa Konferansı arifesinde Bulgaristan içindeki önderlik inisiyatifi mutlaka Dış Büro'nun yerini alma niyetindeydi. Eylem planları, gerilla birliklerinin kurulmasını öngörüyordu. VO'nun uyguladığı kontrolün ne kadar güvenilir olduğunu ve siyasi mücadelele nasıl etkileşime gireceğini düşünürken, bu teklifi pek de sıcak karşılamadı. Kırsal kesimde silahlı birliklerin eylemlerinin, kaynakları ana hedeften saptırabileceğini ve hareket merkezini kentlerden kırsal kesime kaydırabileceğini iddia ederek bunun ideolojik olarak kabul edilemeyeceğini söyledi.¹⁰⁰

Ayaklanmanın 1924 yılı Temmuz ayı sonu ya da ağustos ayından önce yapılmasının olanaksız olduğu anlaşılınca Dimitrov, Dış Büro adına İç Merkez Komite'ye program niteliğinde bir mektup gönderdi. Bu mektupta disiplinli bir Komintern üyesi olmanın önemine vurgu yapılarak, bunun olası hataların hemen düzeltilmesinin güvencesi olduğu belirtiliyordu. Ne tuhaftır ki Eylül Ayaklanması'ndaki kayıplardan sonra daha önce BKP(D) Merkez Komitesi ve Komintern Yürütme Komitesi arasında vahim bir anlaşmazlık olduğunu iddia et-

97) Ibid, a.e. 1530.

98) Ibid, a.e. 1544-1545.

99) Ibid, a.e. 1547.

100) Ibid, a.e. 1537-1538; os. 6, a.e. 377.

mişti. Dimitrov, Komintern'in Avrupa'daki durumla ilgili analizlerini değiştirmesi gerektiğini ifade etmişti. 1923 yılı sonlarında Almanya'da başarısızlığa uğrayan devrimin ateşi küllendikten sonra başka bir yerde de devrim olasılığı azalmıştı. Dimitrov ve Kolarov, Balkanların stratejik değerini ortaya koymakta başarılı olsalar bile, Komintern ne pahasına olursa olsun Bulgaristan'da bir ayaklanma için çaba harcamıyordu. Bu yüzden on aydır Bulgar komünistlerinin başlatacakları ayaklanmada başrolü oynayan Dimitrov, bir dönüş yaptı ve iç parti yönetiminin Bulgaristan'daki durum konusunda çok iyimser olduğu ve analizlerini biraz yumuşatmaları uyarısında bulundu. Düşmanın daha da güçlendiğini ve partinin bir başka başarısızlık riskine giremeyeceğini iddia etti. Bu yüzden son güç gösterisinden önce, kitleleri kusursuz ve dikkatli bir şekilde hazırlamak gerekiyordu. Ayrıca yaptığı yazışmalarda iç parti yönetiminde terörist eğilimler gördüğünü belirtmeyi sürdürdü. Ona göre bu eğilim ancak işçi ve köylü hükümeti hedefi için kitlelerin tamamen harekete geçirildikleri "büyük mücadeleye" bir giriş olarak kabul edilebilirdi; aksi takdirde bu, tek kelimeyle anarşizmdi.¹⁰¹

Yeni yaklaşımla uyum sağlayan Dimitrov, hemen BKP(D)'nin parlamentodaki rolünü savunan "eski tasfiyecilerle" yeniden uzlaşılmasını önerdi. Dimitrov, partinin herhangi bir öneriyi reddedemeyecek kadar güçsüz ve zor durumda olduğunu itiraf etti; ancak Skarov'un etrafındaki grubun önce merkez komitenin üstünlüğünü kabul etmesi gerekiyordu.¹⁰² 1924 yılı sonları ve 1925 yılının başlarında 1.000 kadar üyesi olan, zayıf BKP(D)'nin geri planına bakınca bu alışılmadık taviz çok iyi anlaşıyor.¹⁰³ 1924 yılının Eylül ayında sekiz yüz kadar sempa-

101) Ibid, a.e. 138, l. 7; Vekov *et al*, *Vassil Kolarov*, 2. Cilt, 130-143. sayfalar; Naumov, *Atentatut*, 28-32. sayfalar.

102) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 138.

103) Ibid, os. 6, a.e. 1499.

tizan kırsal alanlarda gizli müfrezeler halinde dolaşıyordu; ancak bu müfrezelerin eğitim ve teçhizat yönünden çok kötü durumda oldukları göz önüne alındığında yönetime karşı girilecek bir mücadeledeki değerleri kuşku vericiydi.

1924 yılının ikinci yarısında parti içindeki istikrarsız duruma bir de Dış Büro ve merkez komitesi arasında gözle görülür anlaşmazlıklar eklendi. Ağustos ayında polis, Rusya'dan deniz yoluyla getirilen silah ve teçhizatı ortaya çıkardı ve çok sayıda silaha el koydu. Eylül ayı başlarında BHÇB'liler kayıplarını gidermelerine karşın Dimitrov, komünistlerin kendilerini tabi bir konumda bulmalarından endişe ediyordu.¹⁰⁴ Kasım ayı ortalarında VO hatırı sayılır miktarda silah temin etmişti ancak eldeki birkaç askeri uzmanla bu silahların kullanılamayacağı belli olmuştu. Bununla birlikte Dimitrov "ilkbaharda girilecek bir ayaklanmanın başarısının" sonraki üç ay içinde yapılacak hızlı ve tam bir hazırlığa bağlı olduğu konusunda iyimserdi. Dimitrov'a göre bu gerçekleşmediği takdirde öngörülebilir ayaklanma olasılığı %90 azalacaktı ve bu ayaklanma sonraki yıllara ertelenemezdi.¹⁰⁵

Aslında 1924 yazından sonbaharına ve bunu izleyen ilkbahara doğru yapılan her tarih değişikliğiyle Dimitrov ve Kolarov, Bulgar komünistlerinin ülke içinde zayıf düşmelerinden ve uluslararası alanda tecrit olacaklarından endişe ediyorlardı. Dimitrov olası müttefikleriyle kesin bir anlaşmadan kaçınırken askeri hazırlıklar çok yetersiz olmasına karşın, Avrupa'da devrim olasılığının genel olarak azalmasının Bulgaristan için yaratacağı sonuçların farkındaydı. Ancak ne Dimitrov ne de Kolarov planın tamamen durdurulmasını önerdiler; ısrarla zamanlamanın yeniden ele alınmasını istediler ve ayaklanmanın kesin olarak gerçekleştirilmesi yetkisi için iç merkez ko-

104) Ibid, os. 2, a.e. 1551.

105) Ibid, a.e. 1563, l. 4-5.

miteyle kıyasıya çekiştiler.

Kuşkusuz illegal bir partiyi yönetmek çok zor bir işti. Dimitrov'a göre Bulgaristan'daki iç parti yönetimi, beklenen ayaklanmanın "teknik yönüne" fazlasıyla takılıp kalmıştı. Dimitrov İç Merkez Komite'nin işin özünü tam olarak kavramadığını ima ederken, özellikle VO önderi Kosta Yankov "zihniyeti ve hareket tarzıyla tipik bir subaydı". 1924 yılının Eylül ve Ekim aylarında eski sorunlarla ilgili olarak bir dizi anlaşmazlık ortaya çıktı; birleşik, cephe, Makedonya sorunu, gelecekteki yönetimin yapısı ve programı tartışmalı konulardı. Bunlar, iktidar mücadelesi veren BKP(D)'nin tüm stratejisini kapsayan en ciddi sorunlardı. Dimitrov önderliği isterken tümünün, sorunları iç parti aktivistlerinin yaşamlarını tehlikeye attıkları ön yargısına indirgediklerini ima ederek bir anlamda onları küçümsüyordu.¹⁰⁶ Aslında İç Merkez Komite, ilişkilerinin durumu ülke içindeki komünist mekanizmanın Viyana bürosunun emrine girip girmeme konusunda şüphe uyandırıyordu.

1925 yılı başlarında komünistlerin iktidarı ele geçirmek için bir yıldır yaptıkları hazırlıkların katlanılabilir sonuçlarının gerçekçi olmadığı ortaya çıktı; General Zhekov'un darbe planını desteklemek daha da ikna edici bir hal aldı. Belirsizlik ve hareketsizlik uzun uzadıya görüşmeleri zorunlu kılıyordu ve bu yüzden Marek özel temsilci sıfatıyla Komintern Yürütme Kuruluna gönderildi. Marek 21 Ocak 1925 günün tam yola çıkmadan önce İç Merkez Komite'nin bir süredir tasarladığı, Sofya'nın merkezine bir bomba atılmasına onay verdi. Marek, Viyana'ya gelir gelmez, meseleyi zaten VO'nun ses getirici bir şiddet eyleminde bulunmasını istediği bilinen Dimitrov'a açtı. Başlangıçta bunun ayaklanma işareti olması tasarlanmıştı ancak son günlerde hareketteki yavaşlama nedeniyle bu, sadece komünistlerin güçlerini sansasyonel bir şekilde ifade etmeleri

106) Ibid, a.e. 1555.

olarak algılandı. Dimitrov kısa süre önce komünist vur kaç timlerinin siyasi cinayetler işleyip sonuçta parti üyeleri ve sempatizanlarının kovuşturulmalarına yol açan taktiklerini eleştiriyordu. Dimitrov, Marek'in isteğiyle ilgili olarak sürekli olumsuz tepki gösterdiğini ısrarla belirtmiştir. Kolarov da tekil bir terör eylemine karşıydı.¹⁰⁷ Ancak her nasılsa Marek'in Sofya'daki merkez komiteye gönderdiği mektupta Dimitrov'un planı onayladığı zikrediliyordu.

28 Ocak'ta Kolarov, Enternasyonal Yürütme Kurulu'na elverişsiz koşullar nedeniyle Bulgaristan'da bir komünist ayaklanma taktiğinden vazgeçildiğini ve bunun yerine BHÇB'liler ve Zhekov'un "solcu generalleriyle" uzlaşıldığını bildirdi. Enternasyonal Yürütme Kurulu, yakın gelecekte bir işçi ve köylü hükümetinin pek şansı olmadığını, BKP(D)'nin konumunu sağlamlaştırmak için diğer muhalif kesimlerle iş birliği yapmasını ve böylece Bulgaristan içinde ve dışında devrim için çalışmasını kararlaştırdı.¹⁰⁸ Sözün kısası Bulgaristan'da 1923 Ayaklanması'na ön ayak olanlar şimdi bir U dönüşü taktiğine başvurmak zorunda kalmışlardı.

Bu kararın Komintern Yürütme Kurulu'nun oluruyla en yakın parti arkadaşlarınca desteklenmesine karşın, Dimitrov bile başlangıçta böylesine radikal bir değişikliğe karşı olduğunu gösterdi. Ancak ilginç bir şekilde İç Merkez Komite, Moskova'nın yeni çizgisini reddedip BKF nezdinde kararı protesto etti ancak bunun Komintern'in karar alma organlarında etkiyleyici bir gücü olmadı. Önemli bir nokta da, BKF'nin, Dimitrov'un başkanlığında 7 Şubat'ta, kesin bir tarih verilme bile ayaklanmanın gerçekleştirilmesini kararlaştırmasıdır. Bulgaristan'da VO, kendisine bağlı müfrezelere mart ayı sonları için

107) Naumov, *Atentatut*, 77-79. sayfalar.

108) Vekov, *Stalin*, 10-11. sayfalar.

tam alarm durumuna geçmelerini bildirdi. Çok açıktır ki tüm dikkatini ayaklanmanın düzenlenmesine vermiş olan Dimitrov, ayaklanma fikrinin bir kenara bırakılmasını istemeyecekti. Diğer taraftan da, ülkede komünistlerin yayılması için, terörist eylemlere karşı kitlesel bir ayaklanma tasarlıyordu. Bu da Dimitrov'un 17 Şubat'ta Kolarov'a yazdığı mektupta, neden mücadelenin bir terör ve kişisel intikam alma aracına dönüşeceğinden endişelenip, BKF'nin böyle bir gelişmeyi engellemek için elinden geleni yapacağına işaret ettiğini açıklıyordu.¹⁰⁹ BKP(D)'nin yöntem ve hedefleriyle ilgili çetin tartışmalarla meşgul olan Dimitrov 14 Mart 1925'te Eylül Ayaklanması'ndaki rolünden dolayı gıyabında 15 yıla mahkûm olduğunda bu kadar endişelenmemişti.¹¹⁰

Komünist Enternasyonal Beşinci Plenumu (21 Mart-6 Nisan) bir bütün olarak kapitalist sistemin istikrar kazandığı görüşünü kabul etti. Buna uygun olarak devrimci durumun sürdüğü Balkanlar hâlâ özel bir durum olarak görülse de Bulgar delegasyonu, ayaklanmayı komünistlerin gündeminden çıkarılmasını kabul etti. Dimitrov ve Kolarov, Bulgaristan burjuvazisinin bölündüğünün ve devrimci güçlere yardımcı olduğunun açıkça ortaya konulmasında ısrar ettiler.¹¹¹ Merkez komiteye gönderilen 14 Nisan tarihli mektupta, Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun son kararlarını kabul ettiklerini bildirdirek, terörist eylemlerin "ancak provokasyonlara karşı bir yanıt olarak kabul edilebileceği" koşuluyla gerilla müfrezelerinin dağıtılmasını açıkça belirttiler.¹¹² Bu son cümlelerin, 26 Mart'ta Bulgaristan'daki merkez komitenin üyelerinin çoğunun tutuklanıp ya da öldürüldükleri felaketle ilgili olduğu hemen ortaya çıktı. Bu kadar büyük çapta bir saldırının görmezden ge-

109) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1565-1567.

110) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 500.

111) Boev, *Kominternut*, s. 363; Naumov, *Atentatut*, 132-134. sayfalar.

112) Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, 66-73. sayfalar.

lindiği iddia edilebilirdi.

Bunu izleyen üç hafta boyunca ülke bir dizi şiddet eylemleriyle sarsıldı. Bu şiddet eylemleri arasında Kral Boris'e karşı başarısız bir suikast düzenlenen ve hemen ardından ünlü bir komünist karşıtı generale girişilen başarılı bir suikast da vardı. Kral Boris'e yapılan suikast girişimi için komünistler suçlandı; ikinci suikastı ise komünistler üstlendi. Daha da kötüsü öldürülen generalin cenazesi, görülmemiş terör olaylarına sahne oldu: 16 Nisan 1925 Kutsal Perşembe günü, Sofya'nın merkezinde ikinci büyük katedral olan Sveta Nedelya'da büyük bir patlama oldu. Cenazeye katılanlardan on iki çocuk ve general dahil olmak üzere 134 kişi öldü. Ancak hükümet üyelerine bir şey olmadı ve kral da olay yerinde bulunmuyordu.

Daha sonra Marek'in Viyana'dan gönderdiği mektupta belirttiği gibi Dimitrov doğrudan katedraldeki patlamayla ilgili olarak suçlandı. Ancak böyle bir bilginin kaynağının güvenilirliği kuşkululu olmasına rağmen bu suçlama, ünlü eylemci Tsola Dragoicheva'nın polise verdiği ifadeyle de doğrulandı.¹¹³ Dimitrov'un kişisel yazışmaları ve bağlantıları, VO'nun bilinen terörist niyetlerine göre en azından kararsız olduğuna işaret ediyor. Aynı zamanda olumsuz koşullarda çalışan ve hükümetin saldırılarının asıl yükünü çeken bir kısım yerel BKP(D) üyesi yaklaşımlarında gitgide radikalleşmeye başladı. Güçler, şimdi 1923 yazından çok farklı şekilde konuşlanmıştı; ülkedeki önderler radikal eylemleri yeğlerken, Komintern temkinli davranılmasında ısrar ediyordu.

Katedraldeki bomba olayı Bulgaristan'da altı ay süreli sıkıyönetim ilan edilmesine neden oldu. Her taraftan kuşatılan BKP(D) katliama uğradı, daha sonra hükümetin uyguladığı şiddet sonucu felç oldu, birçok aktif üyesi ve sempatizanı yaşa-

113) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 41.

masını yitirdi. Dimitrov'un kardeşi Todor da yargılanımdan öldürülenler arasında bulunuyordu. İç Merkez Komite'nin sadece üç üyesi sağ kurtuldu.

Dimitrov'un bomba olayına tepkisi çeşitli zamanlarda farklı olmuştur. 18 Nisan 1925'te Dış Büro'nun yaptığı açıklamada, bu çirkin olayın şiddetli bir iç krizin varlığını ortaya koyduğu belirtildi ve hükümet, komünistleri kışkırtmakla suçlandı. Üç gün sonra kamuoyuna yönelik olarak yapılan bir açıklamada patlamanın genel bir ayaklanma için planlandığı iddiası reddedildi. Parti içi tartışmalar ve yazışmalarda Dimitrov ilke olarak son günlerde anarşik yöntemlere dönülmesini onaylamadığını ifade etti. Ancak 23 Mart-4 Nisan tarihleri arasında Komintern Yürütme Kurulu Balkan Komisyonu'nda, kaçamak bir şekilde bölgenin özel koşulları olduğunu savundu.¹¹⁴ Bu konuşma, Dimitrov'un Bulgaristan'da hükümetin uyguladığı terörden söz ettiği BKF Genişletilmiş Plenumu'nda yaptığı konuşmayla da örtüşüyordu.¹¹⁵ Sonunda her ne kadar bu olayı terörist bir eylem olarak suçlasa da, yaptığı anlamsız bir açıklamada Tsankov hükümetinin uyguladığı zulmün, komünistleri Sveta Nedelya Katedrali'ni havaya uçurmalarına yol açtığını ısrarla belirtti. Komünistlerin şiddet dolu eylemlerini, hükümetin uyguladığı "beyaz teröre" sığınarak haklı göstermeye ve Avrupa'daki ilerici kamuoyunun dikkatini "beyaz teröre" çekmeye çalıştı.

1925 yılı Nisan ayı sonlarında Dimitrov, Komintern Yürütme Kurulu'ndan BKF temsilcisi sıfatıyla devamlı olarak çalışması için Moskova'ya gönderildi. Resmen Balkan Operasyon Merkezi'nin başında olmasına karşın, bu tayinin amacı Komintern Yürütme Kurulu'nun BKP(D) Dış Büro'yu sıkı denetimi altında tutmaktı. Dimitrov, Sovyet gazetelerinde ve Komintern'in çeşitli dillerdeki yayınlarında çok sayıda makale

114) Boev, *Kominternut*, s. 363.

115) Naumov, *Atentatut*, 193-194. sayfalar.

yazarak Bulgaristan'da kovuşturmayla uğrayanları savunmak için düzenlenen bir kampanyaya öncülük etti. Amaç Avrupa'daki sol çevrelerin dikkatini Bulgaristan'daki olaylara çekmek ve böylece Tsankov hükümeti baskı uygulamaktı. Bunun sonucunda Henri Barbusse, Bulgaristan'ı ziyaret etti, terörle ilgili bir rapor kaleme aldı ve yıl sonuna doğru Viyana'da düzenlenen bir gösteride açıklamada bulundu.

1925 yazında Dimitrov, bir haberleşme trafiğini sürdüren ve Viyana'da kalan Bulgar komünistlerini Moskova'dan idare etmeye çalışıyordu. Stoyanov ve Atanassov çevresindeki BHÇB'lilerle ilişkilerin sürdürülmesinde ısrar etti: Bu da özellikle parti bütçesinden küçük miktarda paranın gönderilmesini gerektiriyordu. Para, Kresintern'den (Köylü Enternasyonal) gelmesine karşın bu paranın gönderilmesine siyaseten Komintern Yürütme Kurulu Balkan Komisyonu izin veriyordu. BHÇB'lilerin sol kanadıyla tam bir hayal kırıklığı yaşanmasına rağmen, birleşik cepheye zarar vereceği gerekçesiyle Dimitrov onlarla ilişkilerin tamamen koparılmasından yana değildi. Aynı zamanda BHÇB'lilere bağlı müfrezelerin ülke dışından Bulgaristan'a girip baskınlar düzenlediklerini biliyordu.¹¹⁶

1925 yılının Nisan ayında yaşanan felaket, Bulgar komünistleri arasında uzun bir iç hesaplaşma sürecinin yaşanmasına yol açtı. Dış Büro, uygulanan strateji ve pratiğin ayrıntılı olarak yeniden değerlendirilmesini istedi, böylece kendi sorumluluğunu da otomatikman başkalarının üzerine atmış oluyordu; böyle bir yaklaşımın avantajı da ülke içindeki parti yöneticilerinin Dış Büro'ya tabi olmasıydı. Dimitrov -ve bir dereceye kadar da Kolarov- parti hiyerarşisi eş güdümüyle ilgili uzun vadeli ciddi sorunların yol açtığı bir dizi önemli olayı gözden geçirmeye çalıştı. Ülke içindeki parti yöneticilerinin Leninist devrimci teoriyi kavrama ve uygulama konusunda yetersiz

kaldıklarını da vurguladılar.

30 Temmuz ve 8 Eylül 1925 tarihleri arasında Moskova'da, uzun süren bir toplantıda, geçen üç yıl değerlendirildi. Toplantıya çoğunluğu Komintern'in çeşitli seksiyonlarında çalışan Bulgarlar olmak üzere yaklaşık otuz kişi katıldı. Gündem ve katılımcılar Komintern Yürütme Kurulu'nca belirlenmişti. Dimitrov, Kolarov, Marek ve iki mülteci üyeden oluşan önceki Dış Büro aynen korundu.¹¹⁷ Bulgaristan'dan kısa süre önce geldiği için genel sunumu Marek yaptı. Kolarov, gelecekteki politikayı ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra Dimitrov, örgütte önemli değişiklikler yapılacağına değindi¹¹⁸; BKP(D)'yi yeniden hayata geçirme ve kadroların yeniden düzenlenmesi görevi Dimitrov'a verildi. Parti hiyerarşisinde açıkça hâlâ Kolarov'dan sonra gelse de, partinin Bolşevik modele göre yeniden örgütlenmesi onun gözetimine verildi.

Moskova Konferansı'nda, geçmişte uygulanan politika ayrıntılı olarak değerlendirildi ve komplolar, kitleleri harekete geçirmediği için terör taktiklerinin yasaklanması konusunda görüş birliğine varıldı. Ayrıca BKP(D)'nin, 1923 Haziran ve Eylül, gene 1925 yılı Nisan ayındaki olaylarda büyük kayıplara yol açan kararlar verdiği kabul edildi. Ancak mülteci kesimden, bu hatanın nedenleri hakkında söz alan olmadı. Dimitrov karşı görüş olarak 1923 Haziran Olayları'nda Stambuliski konusunda tarafsızlığın yanlış olmadığını ve bunun tüm önceki politikanın mantıki uzantısı olarak görülemeyeceğini savunurken, Lukanov ve partinin gençlik önderlerinden Georgi Popov çevresindeki bir grup 1923'ten itibaren ayaklanmaya giden sürecin güvenilirliğini sorguladılar.¹¹⁹ Bu teorik tartışmalar sanki Sveta Nadelya Katedrali'nde bomba patlatılması emri verilmemiş gibi

117) Ibid, os. 6, a.e. 162, l. 27.

118) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 235.

119) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 132, l. 1.

Moskova Konferansı'nın, kendisinin izin verdiği eylemler hakkında bir soruşturma olduğu gerçeğini gizlemiyordu.

Marek ve Dimitrov'un rolleri büyük bir tartışma konusu oldu. Dimitrov kanlı şiddete her zaman karşı çıktığını ifade etmesine karşın, Marek sürekli olarak görüşlerini revize etti. Dimitrov'un bomba patlatılmasına karşı olduğunu doğrulamasına rağmen, Dimitrov'un ancak ayaklanmayla ilgisi olmayan teröre karşı olduğunu ifade etti. Sorunun bu şekilde ortaya konulması bir kaçamaktı çünkü Marek'in, Viyana ve Sofya arasında haberleştiği 1925 yılı Ocak ayında ayaklanma henüz gündemde yoktu ve bu yüzden VO, uzun erimli stratejiye sahip bireysel şiddeti göz önüne aldığını iddia edebilirdi. Ancak daha sonra Marek gerçekten de Dimitrov'un şiddeti onaylayan emirlerini Bulgaristan'a gönderdiğini itiraf etmiştir. Dış Büro'nun terörü desteklediğini ve hatta hedeflerin özenle seçilmesi talimatını verdiğini düşünen Georgi Lambrev iş birliğinde bulundu. Bir başka genç komünist aktivist olan Petur Iskrov adı geçen mektubu ocak ayında üç gün elinde tuttuğunu, mektubu bombalamanın yapılması gerektiği şeklinde anladığını iddia etmiştir. Buna karşın Dimitrov bombalamanın yapılabileceğini söylerken, ortaya oldukça ince bir nüans farkı çıkıyor.

Kendisini suçlayıcı tüm bu ifadeleri küçümseyip hemen göz ardı etmesi Dimitrov için büyük bir başarı oldu. Sonunda Marek de ona katıldı ve ülke içindeki aktivistleri ve özellikle Dış Büro'nun direktiflerine uymadıkları gerekçesiyle tüm VO örgütünü suçlamakta ondan geri kalmadı.¹²⁰ Dimitrov'un bombalamaya karşı çıktığını ancak bunun sözlü olarak yanlış iletilildiğini iddia etti. Daha sonra bu olay resmi parti söyleminde, Viyana ve Moskova'da planlanan terör eylemine karşı çıkıldığı ancak bu konuda bilginin Sofya'ya ulaşmadığı şeklinde ifade edildi. 1923-1925 yılları arasında bir dizi başarısız eylemden sorumlu olan Dimitrov, en önemli görev olarak partinin

120) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 175, 200. sayfalar.

"Bolşevikleştirileceğini" ilan ederek, BKP(D)'yi yenileştiren önder rolünü üstlenmeyi başardı.

İlginçtir, Rusya'da bulunan Bulgar mülteci topluluğu içindeki fırtınalı ilişkiler Dimitrov'un parti içinde profilinin yükselmesini sağladı. Hatta yaşı, saygınlığı ve deneyimiyle mülteci önderlik içinde eşitler arasında birinci olan Kolarov bile bilinçli olarak Bulgaristan'ı ilgilendiren konulardan uzak duruyor ve çoğunlukla Komintern konusundaki çalışmaya yoğunlaşmış gibi görünüyordu. 1925 sonbaharında Dimitrov defalarca, Kolarov'un böylesine önemli bir anda bu kadar mesafeli olmasına şaşırıldığını belirtmiştir. Bunun tersine Dimitrov, Komintern'deki görevini, kendi örgütünde emellerine uygun bir platform olarak görüyordu. Bir keresinde kendisini, Komintern ve BKP(D) arasındaki bağ olarak nitelendirmiştir. Şimdi, Komintern'in kapitalist sistemin istikrarlı duruma geçtiği analizine uygun olarak BKP(D)'ye, kendisini kapsamlı biçimde demokratik hedeflere ve Tsankov rejimine karşı yenden yönlendirmesi yani silahlı mücadelenin bırakılıp yerine bir kitle partisinin kurulması talimatını verdi.

Pek seçkin bir konum olmasa da Dimitrov'un Moskova'da güvenli bir konuma yerleşme girişimi içten içe kaynayan iç mücadelelerle sonuçsuz kaldı. Kolarov'a yazdığı mektupta, yaşanan düş kırıklığının birçok parti üyesinin eski Dış Büro'nun sorumluluğunu abartmalarına yol açtığını belirtti. Israrla paniklemediğini belirtmesine karşın, bir sorun yaşanmaması için ikisinin de çalışmasını teklif etti. Çözüm, kendi düşüncelerini ve mağduriyetlerini dile getirme fırsatını bulan Bulgar mülteciler arasında düzenlenen parti tabanına açık toplantılarda bulundu.

Hemen her taraftan eleştiriler yağmaya başladı; Dimitrov partinin ideolojik temellerinin sarsıldığını ve örgüt yapısının bozulduğunu fark etti.¹²¹ Eylül Ayaklanması ve özellikle doğ-

121) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1569.

rudan 1925 yılı Nisan'ındaki şiddet olayına yol açan devrimci çizginin bastırılmasından sonra Dış Büro aleyhinde yeni bir hareket oluştu. Bu karşı hareketin en önemli temsilcileri Lukanov ve Popov'du. Marek şimdi Dimitrov'un en sadık destekçisi olmuştu. Kendisi, Dimitrov aleyhine yapılan suçlamaları çürütmek için Odessa'da dört toplantı düzenledi.

Dimitrov, 18 Ekim'de Moskova'da bir toplantıda açılış konuşması yaptı. Bulgaristan'daki "korkunç iki yılla" ilgili olarak konuşmak istediğini belirtti. Onun tezine göre yapılan büyük hatalar tamamen devrimci olan partinin geçmişiyile açıklanamazdı. Sayısız grevler ve sürekli mücadele ruhu bu durumun kanıtıydı. Dimitrov açıklamasında, bunun nedeni olarak partinin yeteri kadar "Bolşevikleşmediğini" söylerken, propagandayı eyleme çevirmekteki yetersizliği kastediyordu. Örneğin 9 Haziran Olayları'nda tarafız kalmak şuretiyle merkez komitenin daha önce muhtemel sağ darbeye direnmek için aldığı kararlara ters düşülmüştü, ancak bu durum "büyük savaşın tarihi sorumluluğunu omuzlamaktan" doğan genel korku ve güvensizliğin sonucu ortaya çıkmıştı. İnisiyatif yitirilmişti, ancak Eylül Ayaklanması partinin onurunu ve geleceğini kurtarmış ve "devrimci hareketin tarihi adına bir hazine" sunmuştu. Dimitrov ayrıca, merkez komitenin bu konuda bir zaman sınırını vermediği için ayaklanma sonrası stratejinin doğru olduğunu ve bu yüzden aslında sorunun eylem süreci değil, gündemin uzaktan zamanlanması olduğunu belirtti. Diğer taraftan da Dimitrov, "sol sapma" olarak nitelendirdiği gerilla müfrezelerdeki aşırı güven ve terörist eylemlerin varlığını kabul etmesine karşın hükümetin uyguladığı vahşi terörün, aşağıdan terörü üretip bunun da sonunda Sveta Nedlya patlamasına yol açtığı tezinde ısrarla durdu. Komintern bundan sonra kitlesel mücadelenin gerekli olduğu tavsiyesinde bulunmuş, ancak durum çok net olmadığı için öngörülen ayaklanmayı reddetmemişti. Sonuç olarak Dimitrov, ayaklanma ve "sol

sapma" çizgisi arasındaki her türlü bağlantıyı reddetti.

Dimitrov, parti için büyük bir tehlike olduğunu iddia ettiği, son iki yıldır her şeyi reddedip korku ve kafa karışıklığına yol açan eleştirilerle kendini gösteren yeni bir tasfiyeci tavır olarak "sağ sapma" denilen harekete saldırıyı başlatmak için bu analizi küstahça kullandı. Bu tür insanların acımasızca dövülmesi gerektiğini söyledi.¹²² Dimitrov özellikle yaptığı karmaşık ve ayrıntılı açıklamalara, "iki buçuk yıldır genel geçer konuşmalar yapılmasına karşın olayların ve nedenlerinin gerçek bir açıklamasının yapılmadığına" işaret ederek tepki gösteren Lukanov'u asıl muhalif olarak görüyordu. 9 Haziran Darbesi'ne dönüldüğünde Lukanov, merkez komitenin köylülerin ruh halini doğru olarak değerlendirmede başarısız olmakla kalmayıp harekete geçmelerini önlediği için tarafsızlık politikasının çok büyük bir hata olduğunu düşünüyordu. Böylece BKP(D), işçi ve köylü hükümetinin ortaya çıkmasına yol açabilecek bir iç savaşı engellemiştir. Ona göre parti, iktidarı ele geçirmek için ihtiyaç duyduğu köylüleri değerlendirmekte başarısız olmakla kalmayıp kasıtlı olarak onlara ters düşerek onlarla savaştığı için çok daha büyük bir hata yapmıştı. İşçi ve köylü hükümeti için yürütülen komünist politika, BHÇB'nin toplumsal tabanını kendi partisine çevirmeyi amaçlamış ve bu nedenle Stambulski hükümetine savaş açmıştı.

Lukanov'a göre Eylül Ayaklanması duygusal bir tepkiyle tutuklamalara yol açmıştı: Ayaklanma bir plan ve siyasi müttefikler olmadan başlatılmıştı. Bırakın bir ayaklanmayı, bir grevi örgütlenme olanağı bile yoktu. Ancak yanlış bilgiler ve yerel kuvvetlerle ilgili yanlış değerlendirmeler yüzünden bizzat parti, hata üretmeyi sürdürmüştü. Bunun tek suçlusu VO değildi. Bir önemli nokta da yanlış değerlendirme ve yönetimin kaynağı Komintern'di. Bu konuda Dimitrov'un görüşlerinden pek

122) Ibid, a.e. 132, l. 1-5.

de ayrı düşmüyordu.¹²³

Lukanov, 1925 yılı Ekim ayı sonunda gönderdiği mektupta Moskova Konferansı'nın, Eylül ve Nisan ayaklanmalarına katılanların özel olarak bir araya gelmelerinden başka bir şey olmadığını, sadece kendi hatalarını yargıladıklarını yazdı.¹²⁴ Eylül Ayaklanması'nın önderlerini çok kötü bir serüvencilikle suçlayan Lukanov, Dimitrov ve Kolarov'un Komintern Yürütme Kurulu'nun yapacağı soruşturmayı engellediklerini iddia etti. Dimitrov bu yaklaşımı fraksiyonculuk olarak niteledi ki bu da Komintern kurallarına göre kesinlikle yasaktı. Dimitrov, "ta başından beri hak ettiklerini almaları için" Lukanov'un bu imalarının Bulgaristan Komisyonu tarafından incelenmesini önerdi.¹²⁵ Böylece parti içinde egemenliği ele geçirmek için birbirine rakip iki grup ortaya çıkmış oldu.

Bulgaristan Komünist Partisi yönetiminde yapılan değişikliklerle Geçici Dış Merkez Komite ön plana geçerken Sofya'daki merkez komite yürütme komitesi düzeyine indirildi. Geçici Dış Merkez Komite, Viyana'da bulunacaktı ve Dimitrov da bir an evvel Viyana'ya dönüp, göreve başlamak istiyordu. Bir arkadaşının, Dimitrov'un Moskova'nın güvenli ortamını tercih edeceğini söylemesine, Dimitrov tehlikeden çekinmediği ve tehlikenin üstesinden gelmekten hoşnut olduğu yanıtını verdi.¹²⁶ Ancak birkaç kez başvurmasına karşın, Zinovyev, Viyana'da zaten yeterli nitelikte partililerin olduğunu ve güvenlik nedenleriyle Moskova'da kalması gerektiğini söyleyince, bu isteği gerçekleşmedi. Dimitrov çok kızsada Komintern Yürütme Kurulu sonunda Kolarov'u Viyana'ya gönderdi.¹²⁷ Dimitrov'un bilinçli olarak BKP(D)'ye mesafeli durması Komintern

123). Ibid, l. 7.

124) Vekov, *Stalin*, 22-23. sayfalar.

125) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1568.

126) Ibid. a.e. 1496.

127) Ibid, a.e. 1458, l. 2; Ibid, a.e. 1569, l. 4, os. 6; Ibid, a.e. 162, l. 26.

yönetimi tarafından bir önder olarak mevcut hizmetleri olarak algılandı ve Bulgar komünist topluluğu içinde duyguların yatıştırılması istendi.

Geçen iki yıl boyunca güçlkle elde ettiği BKF'nin yeniden oluşturulması Dimitrov için bir başka darbe oldu. Büyük ölçüde kendisinin oluşturduğu BKF şeklen Viyana'da varlığını sürdürüyor olmasına karşın, Makedonyalılar, Hırvatlar, Dobruçalılar ve Arnavutlar arasındaki Sovyet istihbarat görevlilerine lojistik destek ve yardımda bulunuyordu.¹²⁸ Bizzat Dimitrov birkaç ay önce BKF'yi oluşturan tüm partilerin kriz içinde olduklarını itiraf etmişti. Özellikle BKP(D)'nin ulusal sorun ve köylülük konusunda yaptığı hataların komşu partiler için "büyük bir ders" olacağını düşünüyordu. Ayrıca "burjuva entelejansiyasının bireyciliğinden" dolayı Romanya'dan ve her türlü ideolojik ilkesizlikten" dolayı Yugoslavya'dan umudunu kesmişti.¹²⁹ BKF içindeki Sırp temsilciler BKF'de, Bulgarların egemenliğinden duydukları hoşnutsuzluğu vurgulamak için Bulgar "boyunduruğu" olduğunu ifade ettiler.¹³⁰ 1925 yılının sonlarına doğru Dimitrov Moskova'da bulunduğu sırada BKF'nin varlığı tehlikeydeymiş gibi görünüyordu. Bu yüzden Balkanlara daha yakın olmak amacıyla tekrar Viyana'ya dönebilmek için bir başka fırsatı kullandı. En kötü ihtimalle Viyana'da BKF'nin Balkan bürosunun yeniden açılmasını önerdi. Bu durumun, BKF'nin tamamen yok olmasından "bin kat daha iyi" olduğunu düşünüyordu.

Viyana'ya tekrar geri gönderilmek için uğraştığı sırada BKF içindeki sorunların çözümünün "Komintern'i dinleyip itaat etmekle" çözülebileceğini kabul etti. 1926 yılının Mart ayında henüz çeşitli öneriler görüşülürken, BKF'de işin Komintern Yürütme Kurulu'nun kararlarıyla güncel iş birliği ve bu karar-

128) Ibid, os. 2, a.e. 1512, 1515, l. 1-2.

129) Ibid, os. 6, a.e. 487, l. 1-5.

130) Ibid, os. 2, a.e. 1513.

ların yerine getirilmesinden oluştuğunu vurguladı. Ancak 1926 yılının Mart ayında Komintern Yürütme Kurulu'nun Balkan Ülkeleri Sekreteryası'nın yaptığı düzenlemeyle gereksiz hale geldi.¹³¹ Özel bir rolü olmayan bu yeni organın bir üyesi Dimitrov'a göre bölgeyle ilgili olarak derecesi düşürülmüştü. Dimitrov gelecek iki yıl boyunca BKF'nin, eski haliyle ancak Komintern görevlilerinden değil de, kendi iç partilerinin güvenini kazanmış bölge insanlarından oluşan ve bölgeyi daha iyi bilen bir yürütme organı olarak yeniden oluşturulmasının gerekli olduğunu ortaya koymak için her fırsatı kullandı.¹³²

Dimitrov'un kesinlikle birçok düzeyde, çalışmanın dışında kaldığına inanılıyordu. Komintern Yürütme Kurulu'nun ortaya koyduğu kararsızlık diğer tarafların tutumunu yansıtıyordu. Mülteciler arasında doğan gerilim kendisine aksettiriliyordu. Bu insanlar zulümle karşılaştıkları Bulgaristan'a dönmenin olanaksızlığı ve sefalet içinde, siyasi bir neden olmadan bir yabancı ülkede kalmak arasında sıkışıp kalmışlardı. Dimitrov, MOPR (Uluslararası Kızıl Yardım Örgütü) tarafından mültecilerin nakledilmelerini izliyordu. Mülteciler için mali yardım, konut ve iş bulma konusunu ayarlamak, mültecilerin ilk sosyalist ülkede rahat bir iş bulmak ve eğitimlerini sürdürmek gibi ölçüsüz taleplerini kurumsal kısıtlamalar karşısında dengelemekte zorlanıyordu. İlk önce sağlam durumda olanlar Rusya'ya gönderildi, izin almadan ülkeye giriş itaatsizlik olarak görülüyordu.¹³³ Dimitrov böylesine kötü bir koşulda parti önderliğinin otoritesini sürdürmenin zor olduğunu fark etmişti. Kilit pozisyonlarda olan yoldaşlarının kendisine sadık kalmalarını sağlamak için Anton Ivanov'u Bulgar komünistlerinin başında, İstanbul'a göndermek için uğraştı.¹³⁴

131) Ibid, os. 6, a.e. 520, l. 8-13; Ibid, a.e. 607, l. 114.

132) Ibid, l. 110.

133) Ibid, os. 2, a.e. 1457, l. 1-15; Ibid, a.e. 1458.

134) Ibid, a.e. 140, l. 14-16.

Mülteciler arasındaki yıpratıcı hoşnutsuzluk, Bulgaristan'dan kaynaklanan karamsar ortam karşısında daha da önem kazandı. Raporlarda sıradan parti üyeleri arasında karışıklıktan, üst düzey deneyimli kadroların yokluğundan ayrıca belirsizlik ve karşılıklı güven yokluğundan söz ediliyordu. Dimitrov tüm bunlara daha önce sendikalar arasında saptadığı bir "sağa dönüşün" yol açmasından endişelenmişti. Buna ek olarak her ne kadar tamamen kopmamış olsa da ilişkilerin kötüleştiği BHÇB'nin sol kanadıyla da gerilimler yaşanıyordu.¹³⁵

Dimitrov'un deyişiyle tüm bu olumsuz eğilimler Sofya ve dış merkez arasındaki ilişkilerin "anormalleşmesine" yol açmıştı. Dimitrov ülke içindeki parti yönetiminin yurt dışındaki üstlerine güvenmediklerini biliyordu ve bunun, ülke içindeki aktivistlerin hiyerarşi içinde geriye atılmalarına kızdıklarını ve Dimitrov'un kendilerine uzak durduğu izlenimi altında çalışmalarından kaynaklandığının farkındaydı. Ülke içinde kalan parti yöneticilerinin, anlaşmazlıkları gidermek için düzenlenen toplantıya katılan Kolarov'dan daha hoşgörülü olduklarının bilincindeydi. Dimitrov genişletilmiş bir Bulgar Komünistler Konferansı için onay verdi ve başlangıçta konferansın daha kolay toplanabileceği Güney Rusya'da olabileceğini düşünüyordu.¹³⁶

Dimitrov'un Moskova'da kalmasıyla Komintern'in asıl otorite merkezine daha yakın olacağı öne sürülmüş olabilir. Ancak kendisi hâlâ büyük bir uluslararası örgütte orta düzey bir görevli olarak kalmayı tercih ediyordu. Komintern Yürütme Kurulu'nun çeşitli partilerin yeraltı faaliyetlerinde eş güdümü sağlayan Örgütlenme Bürosu'nda çalışıyor ve aynı zamanda Kresintern (Çiftçi ve Köylü Enternasyonalı, Profintern [Kızıl Sendikalar Enternasyonalı]) ve MOPR çalışmalarına katkıda

135) Ibid, a.e. 1512.

136) Ibid, a.e. 1576, l. 1-19.

bulunuyordu. 1926 yılı Şubat'ında toplanan 6. Plenum'dan sonra Komintern yeniden yapılanınca yeni kurulan Polonya-Baltık Ülkeleri Sekreteryası'nın başına geçti. Bunun açıkça bir terfi olmasına karşın, kendisini doğrudan ilgilendiren parti ve bölümlerle mesafeli bir şekilde ilgileniyordu. Hoşnutsuzluğu, muhtemelen bu dönemde bazı arkadaşlarının ona gereken saygıyı göstermemelerinden kaynaklanıyordu. Otto Kusinen, Dimitrov'un sadece içip kadınların peşinden koştuğunu ve işten pek anlamadığını söylüyordu.¹³⁷ Böyle bir yaşam tarzı Dimitrov'un o sıralar yaşadığı ciddi sağlık sorunlarına neden olmuş olabilir. 1926 yılı Mayıs'ında gerçekten bir kalp krizi geçirebileceğini fark etti, ilginçtir 7 Mart 1926'da Sveta Nedel'ya olayındaki rolünden dolayı asılarak idam cezası alması en azından Dimitrov'u rahatsız etmişti.

1926 yılının Mayıs ayı başında Dimitrov'a duyulan düşmanlık daha da arttı. Dimitrov, "Sofya'daki sorumlu yoldaşlar dış merkeze karşı ilkel bir kötü niyet besliyorlar. Ülkenin uzak kesimlerine ayaklanma başlatmak amacıyla gittiği için (Dimitrov'dan) nefret ediyorlar ve küfretmeleri çok iğrenç" diyerek, "kendisini harekete ihanet etmekle suçladıklarını ve Bulgaristan'da parti yönetiminden aldıklarını" iddia etti.¹³⁸

Dimitrov bir yıl önce yaptığı uzun açıklamalara fazla bir şey eklemedi. Sofya'daki merkezin istemeden Bulgaristan'daki rejime yardımcı olduğunu ve esasen antikomünist bir tavır içinde olduğunu söyleyerek bildik retorik söyleme sarıldı. Parti içinde had safhadaki krize dikkat çekeceğine, kişisel bir hatası olmadığını iddia ederek partinin birliğine vurgu yaptı.¹³⁹

1926 yılının Mayıs ayı sonlarında Balkan Ülkeleri Sekreteryası, Bulgaristan'daki durumu Dimitrov'un çok korktuğu ülkeden gelen temsilciler olmadan görüşürken, sorun

137) Foscolo, "Georges Dimitrov", s. 239.

138) TsPA, f. 146, os. 2, a.c. 140, l. 14-16.

139) Ibid, os. 6, a.e. 200, l. 9-11.

Dimitrov'a göre bir an sanki "mutlu bir şekilde" halledilmişti. Ancak 1926 yılı Haziran'ında ülke içindeki parti yönetimin-den temsilciler daha sonra Moskova'ya geldi ve konunun bir kez daha görüşülmesi için Komintern Yürütme Kurulu'na başvurdu. Dimitrov'un Marek'le yaptığı yazışmalar BKP(D) içindeki anlaşmazlıkların "küçük bir anlaşmazlıktan ibaret" olduğunu söyleyerek Komintern'i yanılttığını ortaya koyuyor. Bu yüzden Marek'i, Komintern Yürütme Kurulu'nda mevcut ortamda "her şey (politik) sermaye olduğu için, özel görüşmelerden kaçınması ve resmi toplantılarda sonradan konuşulmayacak" kişisel konulara girmemesi konusunda uyarmıştı.¹⁴⁰ Bu ifade Dimitrov'un yürüttüğü görevden hoşnut olmadığını da kanıtlıyor.

Dimitrov her taraftan saldırıya uğradığını hissediyordu. Hatta Sveta Nedelya Katedrali'ndeki bombalama olayıyla ilgili olarak Ocak 1925 tarihli mektupta Sofya'daki parti yöneticilerine ikna edici açıklamalarda bulunmadığı için Marek'le de arası bozulmuştu. Todor Lukanov Moskova'da toplanan Bulgarların önünde kuşkusuz kendi görüşlerini destekleyen BKP(D) tarihiyle ilgili bir belgeyi görüşlerine sunmak için ortaya çıktığında çok korkmuştu. Son olarak eski bir anarko-liberal olan Nikola Harlakov'un bu siyaset konusunda konuşma fırsatı verilmesi karşısında şaşkınlığa düştü. Dimitrov sadece kesinlikle gereksiz olmakla kalmayıp, "kendisi için 'uygunsuz koşullarda' açılan bu tartışmanın etkili olduğunu gördü. Taraflı olarak kendi görüşünü partinin çoğunluğuyla özdeşleştirerek, muhaliflere bir platform sunulmasının büyük bir hata olduğuna işaret etti ve ortaklaşa karar almalarına karşın, bu kararları uygulamadaki başarısızlığından dolayı Marek'i şiddetle eleştirdi.¹⁴¹ Kendine güvenemediği için ve yerinden olacağı duy-

140) Ibid, os. 2, a.e. 1472, l. 11.

141) Ibid, a.e. 1471, l. 8-9.

gusuyla parti tarihinin bir daha görüşülmesinden kaçındı, aynı zamanda savunma taktiğine geçti ve 1926 yazında “ülke içindeki merkezin dışarıdan müdahalelere ve provokasyonlara açık olduğu” konusunda kuşkular artmaya başladı.¹⁴²

Bürokratik manevralar ve (boş) söylemler sonucu yitirilen zeminin bir kısmını tekrar kazanmak için gösterdiği tüm çabalara rağmen ülke içindeki parti yönetimi, yapılan oylamayla Dimitrov ve Marek'i merkez komiteden ihraç etti.¹⁴³ Moskova'da on sekiz ay kadar kaldıktan sonra 1926 yazı sonunda Viyana'ya döndüğünde konumu belirsizdi. 21 Eylül ve 1 Ekim 1926 tarihlerinde düzenlenen ve tamamen Moskova'da hazırlanan ve olağan bir konferans yerine geçen BKP(D) Plenumu'na katıldı.

Viyana Plenumu'nda partinin 9 Haziran 1923 ve 16 Nisan 1923 tarihleri arasındaki faaliyetleri tekrar ele alındı. Tüm katılımcılardan, yaşadıkları trajediyle ilgili tüm bilgileri detaylı olarak ortaya koymak amacıyla bir anket düzenlenmesi istendi. Bazı aktivistler ayaklanmanın başlaması için bombalamanın yararlı olduğunu ifade edince, bombalama olayı yarım yamalak kınandı. O dönem kabul edilen terörist saldırı suçlandı ve böylece işlenen suçlar biraz olsun topluluğun üstüne yıkıldı. Bu bakımdan Kolarov'un, Dimitrov adına ortaya çıkıp arkadaşlarına Dimitrov'un parti içindeki konumunun Komintern'deki durumunu da etkileyeceğini hatırlatması ilginçtir.

Viyana Plenumu, Sofya'daki Yürütme Komitesi'nin Dimitrov, Kolarov ve Marek'in güvenilmez oldukları kararını reddetti. Mültecilerin düzenlediği bu toplantıda Komintern Yürütme Kurulu'nca da onaylandığı için, Sofya'daki Merkez Komite'nin Dimitrov ve diğerlerinin konumlarını sorgulama hakları olmadığı iddia edildi. Plenum bu terörist eylemden önce Dimitrov, Kolarov ve Marek'in, durumla ilgili olarak Ko-

142) Ibid, os. 6, a.e. 200, l. 11.

143) Foscolo, 'Georges Dimitrov', s. 232.

mintern Yürütme Komitesi'ni bilgilendirdiğini açıkladı. Ayrıca kararın, 1925 yılının ilk çeyreğinde Komintern Yürütme Kurulu ve BKF tarafından alınmasının doğru olduğunu gösterdiğini ve "ultra solculukla" alakası olmadığı ifade edildi. "Ultra solculuk" kavramı giderek ülke içindeki militanları damgalamak için kullanılıyordu. Komintern'in ayaklanma politikasını desteklediği olgusunu ortadan kaldırmak amacıyla aşırılıklara karşı uyarılara vurgu yapıldı. Sonuçta bombalama olayına karışan önemli Bulgar komünistleri hakkında bir karar geçirildi. Resmen Dimitrov ve Kolarov'un bombalama eylemine karşı oldukları, diğer taraftan Marek'in tüm eylemi desteklediği ifade edildi.¹⁴⁴ Açıkça yaptıkları eylemler çarpıtılıp, sorumlulukları başkalarının üstüne atılmak suretiyle Dimitrov ve Kolarov aklanmış oldular. Kâğıt üzerinde de olsa imajını düzeltmek, Dimitrov için bir saplantı olmuştu ve şimdi görünüşte suçun önemli bir kısmını yüklenen Marek'ten büyük bir yardım almıştı. Marek, Viyana Plenumu tarafından partideki görevinden alındı ancak daha sonra Dimitrov'un sürekli himayesinde olduğu için bu durum telafi edildi. Bu arada Dimitrov, Lukanov'a saldırmayı sürdürüyordu. Dimitrov'un sadık destekçilerinden ve NKVD görevlisi olan Ivan Gencev-Boyan parti aleyhinde çalıştığı ve hizipçilik yaptığından kuşkulandığı için Lukanov'un MOPR'daki çalışmalarının titizlikle incelenmesini önerdi.¹⁴⁵

Dimitrov, Viyana Plenumu sırasında bir parti önderi olmaktan çok Komintern temsilcisi gibi davrandı. Plenumda BKP(D) ile ortak hiçbir özellikleri olmayan ABK ve Çin Komünist Partisi dâhil olmak üzere uluslararası komünist hareket konusunda bir rapor sundu.¹⁴⁶ Daha da önemlisi Dimitrov

144) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 244-51; Naumov, *Atentatut*, s. 205.

145) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 146, l. 1.

146) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 164.

arkadaşlarına, SBKP(B) içindeki gelişmeler konusunda bilgi verdi, Zinovyev ve Kamenev'in mahkûm edildiklerini söyledi. Viyana'ya gitmek için yola çıkmadan hemen önce SBKP(B) Merkez Komite Üyesi Dmitry Manuilski'ye yazdığı mektupta bunun yapmayı üstlenmesi önemli bir şeydi. Gerçekten de Zinovyev'in 1926 yılı Ağustos'unda Komintern Yürütme Komitesi Başkanlığı görevinden alınmasındaki entrikaları yakından izleyen Dimitrov, Komintern Yürütme Komitesi'ne Komintern içindeki muhaliflerin etkisizleştirilmeleri gerektiğini yazdı. Ona göre bu, Komintern için ciddi bir hastalıktı ve daha fazla yayılmasına izin verilmemeliydi. Dimitrov ilginç bir benzetmek yaparak "bu hastalığın psikoterapiyle zor tedavi edilebileceğini ve partinin cerrahi müdahalesinin gerekli olacağını; tüm gövdenin mikrop kapmaması için, SBK(B) ve Komintern içindeki çürük üyelerin kesilip atılabileceğini" söyledi.¹⁴⁷ Bu yüzden Manuilski'ye yazdığı mektupta açıkça partide egemen gruptan yana olduğunu belirten Dimitrov, iyi niyetten uzak bir şekilde parti içindeki azınlığı "karşı devrimci" olarak damgaladı ve "komünist dünya içinde en büyük suç" olarak niteledi. Bu ideolojik işgüzarlık, bizzat Bulgar komünistleri arasında çekişmelere yol açan Dimitrov'un kişisel çıkarlarını sağlama almak anlamına geliyordu. Dimitrov çok açık biçimde kendisini SBKP(B)'nin doğru çizgisi ve muhaliflerin karşıtlarıyla özdeşleştirmişti. Dimitrov hem Rusların katılmayı düşündükleri Viyana Plenumu'nda hem de Komintern Yürütme Komitesi'nde Manuilski'nin desteğine ihtiyaç duyuyor ve onun bu desteği esirgemeyeceğini umuyordu.

Viyana Plenumu'ndan sonra parti yönetimi içindeki durumu tartışmalı olmasına rağmen, BKP(D)'ye yakın olmak için Viyana'da kaldı. *Komunistichesko Zname* (Komünist Bayrak) adında yeni bir gazetede makaleler yazdı. Aslında yeni oluştu-

147) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1740.

ruhan Balkan Ülkeleri Sekretaryası tarafından izlenen BKF'nin faaliyetlerine etkin biçimde katıldı. Gerçi Dimitrov, Ülkeler Sekretaryası'nın yetersiz kalışından şikâyet ediyordu, Komintern Yürütme Komitesi'nin Balkanlara olan ilgisinin azalmasına paralel olarak BKF yavaş yavaş tasfiye edildi.¹⁴⁸ Bu durum Komintern Yürütme Komitesi'nin Viyana Plenumu'nda da kabul edilen, kapitalist sistemin geçici olarak istikrara kavuştuğu yönündeki son çıkarsamalarına uygun düşüyordu. Devrim ihtimalinin azaldığı ve bu yüzden devrimcilerin kitleler ve emekçi sınıflar arasına yeniden yönlendirilmeleri, köylüler ve zanaatkârlarla bir birleşik cephe oluşturma konusuyla yeniden ilgilenmeleri kabul edilmişti.

Bulgar komünistleri ve özellikle Dimitrov, Kresintern'den yardım aldıkları gerekçesiyle saldırılan BHÇB'nin sol kanadıyla ilişkilerini azaltmış olsalar da tamamen kopartmamışlardı. 1915 yılı Ekim'inde arkadaşları Atanassov ve Stoyanov'la birlikte İşçi Bloku fikrini savunan Dimitrov, zaten salt BHÇB hükümeti için komünistlerin potansiyel desteği yolunu kapatmıştı. Ancak BHÇB içindeki konumlarından korkan sol BHÇB'liler böyle somut ve pratik bir anlaşma konusunda tereddüt ediyorlardı.¹⁴⁹ 1927 yılının ilk aylarında Viyana'da görevine yeniden dönen Dimitrov, mayıs ayında Bulgaristan Meclis Seçimleri için İşçi Bloku fikrini yeniden ortaya attı. Bulgaristan'da "beyaz terör" ve "faşizme" karşı ortak bir mücadele programı tasarlayan Atanassov ve Stoyanov'la bizzat ilişkiye geçti. Gündeminde "sağ BHÇB'lilerin ortaya çıkarılmaları ve BHÇB'ye bağlı gazetelerin etki altına alınması" vardı. Bu iki BHÇB'li liderin Kresintern'le resmi ilişkiye girdikleri söylenebilir.¹⁵⁰

148) Boev, *Kominternut*, s. 239.

149) Ibid, s. 268; TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 214, l. 1; Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, 193-198. sayfalar.

150) Ibid, s. 213-215; TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 146, l. 14-15; Boev, *Kominternut*, s. 275.

Dimitrov, Avusturya'da yaklaşan seçimler konusunda yardımcı olmak istediği Avusturya Komünist Partisi'ne bir kez daha saldırmaya başladı. 1927 yılının Nisan ayında Komintern adına yaptığı açıklamada kapitalizmin hızlı gelişmesinin yakında faşizme evrileceğini iddia etti. Tahmin edilebileceği gibi Dimitrov'un tüm ilgisi, iç gerilimlerin had safhaya vardığı BKP(D)'nin durumuna yönelmişti.¹⁵¹ Hakkında yapılan son suçlamaları atlatan Dimitrov, partide disiplin ve birliği sağlamak için açıkça sert bir tavra girdi. 1927 yılının Ocak ayında provokatör olduğundan kuşkulanan bir aktivistin "etkisizleştirilip hak ettiği muameleyi görmesi için" uygun bir bahaneyle Moskova'ya gönderilmesini düşündü. Sürekli yoksulluk çeken ve SSCB'ye nakledilme ihtimali azaldığı için Yugoslavya'da kalan mülteciler sürekli olarak bir huzursuzluk kaynağı oluşturuyorlardı. Dimitrov fonların yanlış kullanımı ve ilgisizlik nedeniyle komünist lidere genel hoşnutsuzluğa karşı anlamlı ve pratik bir tepki göstermediği gibi her zamanki "sistemli parti çalışmasını" tekrarladı.¹⁵²

Ne olursa olsun arkadaşları arasında görüşlerini kabul edecek durumda değildi. Neredeyse sürekli olarak Kolarov'la bir grup oluşturduğu için ülke içinde ve dışında Bulgar komünistleri arasında sözünü sakınmayan muhalifleri vardı. Bu durum üç yıl önce toplanan Vitoşa Konferansı'ndan sonra bu çapta Berlin'de 8 Aralık 1927 ve 15 Ocak 1928 tarihleri arasında gizli olarak toplanan BKP(D) 2. Konferansı'nda tüm çıplaklığıyla ortaya çıktı. Gündeminde tüm taktik ve stratejinin yeniden gözden geçirilmesi olan bu konferans, parti tarihindeki en kavgalı toplantılardan biri oldu. Denetimi elde tuttukları Moskova Konferansı'nın tersine Dimitrov ve Kolarov bu konferansta inisiyatifi tamamen yitirdiler. Geçmişle ilgili yeniden

151) TsPA. f. 146, os. 2, a.e. 143.

152) Ibid, a.e. 146, l. 1-25.

bir tartışma açılmasına hepsi çok sinirlenmişti ve genç komünistlerin sert suçlamalarıyla karşılaşınca savunmaya geçtiler. Georgi Lambrev, Ilya Vasilev, Petur Iskrov ve Nikola Kofardiyev gibi Gençlik Birliği'nden aktivistler "eski muhafızları" topa tuttular. Örneğin Zimmerwald Konferansı sırasında Kolarov'un tutumunun görüşülmesi, yıllar öncesinin olaylarının tartışılmasına yol açtı. En ağır darbeyi, parti için tüm felaketlerin kaynağı olarak algılanan 1925 yılındaki askeri darbe sırasında "tarafsız kalanlar" olarak adlandırdıkları parti yönetimine saklamışlardı.¹⁵³ Bir başka tartışma da gerilla eylemleri üzerine yoğunlaştı. Genç radikaller, gerilla hareketinin sadece bir ayaklanmayla tamamlanmayacağı ancak kendi inisiyatifleriyle sürdürebilecekleri görüşündeydiler. Son olarak gençler ısrarla bu konferansın, BKP(D)'nin "Bolşevikleştirilme" sürecinin başladığına işaret ettiğini belirttiler.

1925 yılındaki Moskova Konferansı'ndan bu yana Dimitrov'un deyimiyle partideki "yetersiz Bolşevikleşme süreci" partinin eylem çizgisinde görülen yetersizlikleri açıklıyordu. Dimitrov, "gençleri" fraksiyonculukla suçladı. İki taraf da kendince sözde komünist hareket içinde Leninist düşüncenin gerçek temsilcileri olduklarını öne sürüyordu. BKP(D) içindeki bu bölünme şimdi ideolojik bölünme noktasına gelmişti. Hataların görüşülmesine gücü yeten Dimitrov, diğer taraftan da tüm sorumluluğu partinin üstüne atıp, kendi sorumluluğunun ortaya konmasından kaçınıyordu. Kendisine dokunulmadan eleştiri yapılmasını istiyordu.

Komintern'in bastırması sonucu iki taraf da partinin birliğini vurgulayan bir kararı geçirdi. Diğer taraftan sert tartışmalar ve karşılıklı suçlamalardan sonra "katedral bombalama olayı ne partinin ne de bunu kesinlikle reddeden Merkez Komite'nin eylemidir" mealinde Dimitrov ve Kolarov için oldukça uygun

153) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 262, 265. sayfalar.

154) Naumov, *Atentatut*, s. 211.

bir karar yayınlandı.¹⁵⁴ Bu geçici uzlaşısı aslında Dimitrov ve Kolarov'a GB içinde yeni güçlerin temsilcisi olan Iskrov'un katıldığını gösteriyordu. Üçünün, partinin siyasi yönelimini ve beş üyeli Merkez Komite'yi denetleyen bir yüksek organ oldukları kabul edildi.

Parti içindeki genç kanat, sadece üyelerinin coşkulu olmaları ve ülke içindeki örgütlere daha iyi dayanmalarıyla başarılı olmakla kalmamış, bazı Komintern görevlileri tarafından da dostça karşılanmışlardı. Bela Kun ve Ossip Piatnitski gibi kişiler, Dimitrov ve Kolarov'a pek saygı duymuyorlardı ve bir kısmı Gençlik Enternasyonalı'nde görevli olan bu gençleri destekleme fırsatını kullandılar. "Gençler" ve "yaşlıların," her iki tarafa saldırdıklarını düşündükleri kişileri suçlamak için ortak bir zemin bulmaları önemlidir. Berlin Konferansı'nda Lukanov ve Popov partiden ihraç edildiler ve Kabakciyev de merkez komiteden çıkarıldı.

Kabakciyev'e yapılan muamele, durumun ne kadar belirsiz ve tüm tarafların ne kadar önyargılı olduğunu gösteriyordu. Şiddetli tartışmalar sürerken Kolarov, Dimitrov'un 1923 yılı Ağustos'unda ayaklanmaya karar vermesinin kendisine bir aya mal olduğunu söyleyince, iki sadık dostun araları bozuldu.¹⁵⁵ Dimitrov da eski yoldaşını pek umursamadı. Kolarov'la içinde bulunduğu iş birliğinin yararlarını görürken, Kabakciyev'in içinde bulunduğu sıkıntılı duruma ilgisiz kaldı. Kabakciyev yaşadığı düş kırıklığını Berlin Konferansı'nın kendisini tecrit etmesi olarak algılasa da, "Kabakciyev'in hâlen parti içindeki konumunun kendisine herhangi bir siyasi görev verilmesi için uygun olmadığını" iddia ederek, "Gerilimi arttıramayız ve bu yüzden Merkez Komitesi'nin çalışmasını engelleyemeyiz," dedi. Gerçekten de Dimitrov, Kabakciyev'i savunmakla parti içindeki konumunun daha da kötüleşmesini istemiyordu.

155) Semerdjiev, *Dimitrov*, s. 20.

Kendisi uyum sağlarken, gerçekten Kabakciyev gibi insanların “eski muhafızlardan” olduklarını iddia etmek işine geliyordu. Kabakciyev, durumunun açıklığa kavuşması için Komintern Yürütme Komitesi'ne başvuracağını ima edince, küstahça Kabakciyev'in bunu yapmakta serbest olduğunu ancak kurallara uygun olarak bunu merkez komite aracılığıyla yapması gerektiğini söyledi.¹⁵⁶ En eski ve çok saygın dostlarından birine karşı bu kötü niyetli davranış karşısında, Bulgar komünist hareketinin ilk kuşağından dünyaca tanınmış Krustyu Rakovski'nin SBKP(B) Merkez Komitesi'nden çıkarılmasına pek aldırış etmemesine şaşmamalı.

İç çekişmeler bir yana Berlin Konferansı geleceğe yönelik bir rota çizmeye çalışmıştı. İşçi ve köylü hükümeti nihai hedef olarak kalsa da Bulgarlar, Komintern'in yeni “aşağıdan” birleşik cephe reçetesini benimsemesiyle, bunu gerçekleştirme yöntemleri de değişti. Komünistler tüm emekçi sınıflar arasında etkilerini yayacak, içinde komünistlerin olduğu ve onların kontrolündeki bir platform etrafında emekçileri toplayacaklar. Diğer siyasi partilerle iş birliğine izin verilmeyerek, pratik olarak komünist olmayan tüm partilerin faşist partiler oldukları ilan edildi. Bu stratejiyi hayata geçirebilmek için yoğun biçimde devrimci “sınıfa karşı sınıf” mücadelesini gerektiriyordu ve bu da Bulgaristan şartlarında komünistler ve Dimitrov'un 1923 yılından beri resmen iş birliği yaptıkları BHÇB'nin şimdi açıkça faşist ya da “faşistlerin gizli iş birlikçileri” olarak damgalanmaları anlamına geliyordu.¹⁵⁷

Berlin Konferansı'ndan hemen sonra 6-7 Mart'ta Dimitrov -sanki Komintern'in öngörülerini doğrular gibi- Stoyanov'a, Tsankov'un ılımlı halefi Aleksandur Malinov'un iş birliğine hazır olduğunu ifade etti. Bu nedenle Dimitrov, BHÇB'liler arasındaki sol unsurları hemen harekete geçirebilmek amacıyla-

156) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1594, l. 7.

157) Boev, *Kominternut*, s. 276-277; Revyakina, “Georgi Dimitrov v bulgarskoto”, s. 13.

la Komintern'den acilen mali destekte bulunmasını istedi. Bu güçler Georgi Dragnev'in önderliğinde çok küçük gruplara dönüşmüşlerdi. Bunların BKP(D) ile iş birliği yapma konusundaki istek ve hevesleri, kendi safları arasında yeteneği ve popülaritesiyle ters orantılıymış gibi görünüyordu. Ancak Dragnev, BHÇB'liler arasında konumunu güçlendirmek için komünistlerden destek beklerken, Dragnev'in sözlerinin inanılmaz biçimde çarpıtan Dimitrov, Köylü Enternasyonalî'ne sol BHÇB'lilerin kendi partilerindeki ılımlı unsurlarla açıkça mücadele etmelerini ve komünistlerle ortak liste halinde seçimlere katılmalarını önerdi.¹⁵⁸ Dimitrov bu şekilde Komintern'in yeni rotasını tamamen kabullendiğini göstermiş oluyordu. Ancak birkaç ay sonra Iskrov ve Kofardiyev'in kaleme aldıkları, sol BHÇB'lilerin açıkça "burjuva eğilimlere sahip olmalarına" rağmen komünistlerin BHÇB içine sızmaları gerektiğinin ifade edildiği belgeyi Dimitrov kabul edince, bu durum yeniden düzeltildi.

Dimitrov 1928 yılında uzun aralıklarla Moskova'da kaldı. Moskova'da Bulgar siyasi mülteciler arasında egemen olan sağlıklı ortamla mücadele eden Dimitrov, ortaya çıkan farklı fraksiyonları disiplin altına almanın yöntemlerini düşünmeye başladı. Sınıflandırmayı seven Dimitrov, biri sefalet içindeki yaşam koşulları sonucu düşman kesilenler, diğeri bireysel hak ve özgürlüklerle eleştiri hakkının yadsınmasına karşı çıkanlar ve üçüncüsü diğer grupları suistimal edip kışkırtan üç iç muhalefet grup olduğunu gördü. Lukanov'un çevresinde en çok bastırılan sağcı "tasfiyecilerin" yok edilmesi gerekiyordu. Dimitrov, zihinleri küçük burjuva değerleriyle karmakarışık olan herkesin eğitilmesi ve şekillendirilmesi gerektiğini savunuyordu ayrıca Rus ve Bulgar partilerinde cezalandırma uygulaması vardı, o da işe yaramazsa partiden ihraç cezası verilebiliyordu.¹⁵⁹

158) Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, s. 220.

159) TsPA, f.146, os. 2, a.e. 153.

Kabaca aynı dönemde 1928-1929 yılında SSCB'de yaşayan Bulgar mültecilerden ilk olarak otuz kadarı tutuklandı. Bunlardan üçü, Sveta Nadelya Katedrali'ndeki bombalama olayına katılmak ve doğrudan patlayıcıları sağlamak suçuyla yargılandı. Bu, olaylara karışan Sovyet yetkililerin izlerini yok etmek amacıyla son bir girişim olarak görülebilir.¹⁶⁰ Böyle bir olayı açıkça görmezden gelen Dimitrov'un bilgisi dışında bu girişimin gelişmiş olması inandırıcı olmaz.

Dimitrov, 1928 yılı Nisan'ında Profintern Kongresi'ne (Kızıl Sendikalar Enternasyonalı) katıldı ve bu kongrede Yürütme Bürosu'na seçildi. Üç ay sonra da Komintern kongresinde Komintern Yürütme Komitesi aday üyesi oldu. Her iki kongrede konuşan Dimitrov, Sovyet önderliğinin ve Komintern yetkililerinin bilinen görüşlerini tekrarladı. Faşizm tehlikesine dikkat çeken Dimitrov, Sovyetler Birliği'ne karşı planlar için bir emperyalist üs olarak nitelediği Balkanların özel önemini vurguladı. Sosyal demokratların, burjuvazinin ajanlarından başka bir şey olmadıklarını, aslında "sosyal faşist" oldukları gibi dogmaları tekrarladı ve emekçi sınıfların bunlara karşı bir birleşik cephe kurmaları gerektiğini söyledi.¹⁶¹

30 Ağustos 1928'de başlayan ve üç gün süren BKF Kongresi'ne başkanlık eden Dimitrov bölgedeki komünist hareketin ve ona bağlı örgütlerin faaliyetleriyle ilgili uzun bir rapor sundu. Dimitrov hâlihazırda Balkan ülkeleri komünist partileri arasında büyük bir kargaşa, belirsizliğin egemen olduğunu ve iş birliğinin olmadığını belirtti. Dimitrov'a göre devrim meselesinin her Balkan ülkesinde tecrit olması düşünülemeyeceği için bu durum Balkanlarda komünist faaliyetleri olumsuz olarak etkiliyordu. Tümünü birbirine bağlı oldukları için, krizi de birlikte aşacaklardı. BKF'nin eski konumuna getirilmesini is-

160) N. Petrov, *Stalin i Razgromut na Bulgarskata Politicheska Emigratsiya* (Plovdiv, 2001), s. 64.

161) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 169.

tedi ve iki ay sonra dört yürütme komitesi üyesi, bir sekreter ve muhabere görevlisi için yeterli bütçe ayrılması için Komin-tern Yürütme Komitesi'ne yazılı olarak başvurdu.¹⁶² 1928 yılının ikinci yarısında Dimitrov birkaç kez Moskova, Berlin ve Viyana arasında gidip geldi. Bulgar asıllı bir NKVD subayı anılarında, Ringstrasse'de şık bir kafede ona rastladığını ve polisi yanıltmak için Çin'den zararsız mektuplar postalama işiyle uğraştığını anlatır.¹⁶³

Belli ki Dimitrov'un konspiratif yöntemleri, bazı genç yoldaşlarının yöntemlerinden daha etkiliydi. 1928 yılının Eylül ayında, Avusturyalı yetkililer Iskrov'u, üzerinde gizli belgelerle yakaladılar.¹⁶⁴ Bu olay Dış Büro'nun yeni örgütlenmesi ve özellikle bazı "genç" Bulgarların Moskova'ya nakledilmelerine darbe vurdu. Bu olay Bulgaristan'da komünist faaliyetlerin polis tarafından ortaya çıkarılmasının ardından meydana geldiği için, sol kesimin durumu zayıflamış oldu. Dimitrov bu olayı vakit geçirmeden komplo olarak değerlendirerek, parti bütçesini ve diğer pratik araçları kullandıkları gerekçesiyle Iskrov ve ona bağlı grubu azarlama fırsatını eline geçmiş oldu. Dimitrov'un, Dış Büro'nun Bulgaristan'da İç Merkez Komite'yi atlayıp, önemli merkezlerle doğrudan ilişki kurabileceğini ortaya atması rastlantı değildi.¹⁶⁵ Dimitrov ayrıca ülkede sanıkların savunmasını ilgilendiren bir direktifte ısrarcı olarak kendi durumunu güçlendirme şansını kullandı. Resmi olarak "Parti'nin Öncüleri" olarak adlandırılan ve "Komsomol" olarak bilinen "Gençlik Birliği'ne" de karşıydı. Aynı zamanda ortamı Iskrov'un "siyasi intiharı" için kullandığı söylentilerini de öfkeyle reddetti.¹⁶⁶

162) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 607, l. 113; Ibid, os. 2, a.e. 1594, l. 2.

163) Ibid, os. 2, a.e. 1450; Vinarov, *Boytsi*, 308, 310. sayfalar.

164) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1499; Georgiev and Radenkova, *Pisma*, s. 179.

165) Ibid, os. 2, a.e. 1593, l. 4.

166) Georgiev and Radenkova, *Pisma*, s. 190.

Viyana bir süredir komünistler için güvenli bir yer olmadığından, Dimitrov 1928 yılı sonlarında Dış Büro dâhil Komintern tarafından desteklenen operasyonların kaydırıldığı Berlin'e geçti. İsveçli Jules Humbert-Droz, Dimitrov'un sağ eğilimler gösterdiği için Moskova'dan uzaklaştırıldığını iddia etmiştir.¹⁶⁷ Bununla birlikte Dimitrov'un bağlılığını kanıtladığı Komintern Yürütme Komitesi muhtemelen merkezde bir işe yaramadığı için değil, kendisine karşı olumsuz tepkilerin olduğu Moskova'dan uzakta ona uygun bir yer arıyordu. Bir kez daha BKF Prezidyumu peşini bırakmadı, ancak Dimitrov "tüm olayların, düşüncelerin ve kararların" kendisinden çıktığını itiraf etti ve taraflarla pek ilişkiye girmede.¹⁶⁸

Başlangıçta Dimitrov, Komintern adına özel görevler üstlendi. 1928 yılının Aralık ayında Heinrich Brandler ve August Thalheimer'in Alman Komünist Partisi'nden ihraç edilmelerine nezaret etti. Dimitrov birkaç ay önce Alman Komünist Partisi içindeki huzursuzluk hakkında Kislovodsk'ta köşesine çekilen Clara Zetkin'le görüşmüştü. Alman Komünist Partisi'ndeki muhaliflere "Troçkistler" gözüyle bakılıyor ve SBKP(B)'de süregiden iktidar mücadelesi üzerinde etkili oldukları hissediliyordu. Muhalifler 1925 yılının Ekim ayında patlak veren Hamburg Ayaklanması'nda Komintern'den son dakikada gelen talimatlara rağmen, ayaklanmaya erken başladıkları için partiye karşı suç işlemişlerdi. Bu insanları yargılayanlar arasında, aynı devrimci dalganın bir parçası olarak planlanan 1923 yılındaki başarısız ayaklanmayı başlatan Dimitrov'un bulunması ironiden de öte bir şeydi. İlginçtir, Alman Komünist Partisi'ndeki muhalifler Bukharin'i destekledikleri ve sosyal demokratlarla iş birliğini savundukları için şimdi "sağ oportünistler" olarak damgalandılar. Tüm bunlar SBKP(B),

167) A. Dallin ve F. Firsov (eds.), *Dimitrov i Stalin, 1934-1943. Pisma ot Suvetskite Arhivi* (Sofia, 2001), s. 19.

168) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 274.

Komintern ve dış komünist partiler arasında iç dinamikleri hakkında çok şey öğrenen Dimitrov için önemli deneyimler oldu. Bunlar BKP(D) içindeki gelişmeler adına da faydalı birer örnek oluşturunurlardı. Dimitrov, komünist partiler içindeki huzursuzlukların “önder olan tek kişinin konumunu öne çıkardığı için sağlıklı olmadığını bunun yerine kolektif önderliğin kurulmasını” önerdi.¹⁶⁹

Dimitrov’a, 1929 yılının Mart ayında Wilhelm Knorin’e yardımcı olması için Komintern Batı Avrupa Bürosu’nda bir görev verildi. Ve bir ay sonra bu büronun başına geçti.¹⁷⁰ Burada ki asıl görevi Avrupa’daki komünist partilerle irtibatı kurmak ve onları gözlemlemekten ibaretti. Büronun doğrudan faaliyetlerinden biri de Birinci Dünya Savaşı’nın başlayışı münasebetiyle savaşa karşı uluslararası bir gün düzenlemektir.

Komintern Yürütme Komitesi’nde konumunu sağlamlaştırıp yükselmesine karşın, Dimitrov kendi partisi içinde şiddetli saldırılara uğruyordu. 1929 yılı Ağustos’unda Berlin’de BKP(D) Merkez Komitesi İkinci Plenumu adıyla bir toplantı düzenlendi. Sanki daha önce yaşanmış gibi Dimitrov ve Kolarov bir kez daha partinin geçmişteki ve güncel politikaları konusunda bir kez daha gençlerle karşı karşıya geldiler. Tabandaki çalışmaların yetersiz oluşu ve bir birleşik cephe kurma konusunda BHÇB’lilerle yaptıkları iş birliği ve Lukanov gibilerine gösterdikleri hoşgörüyle kanıtlanan “sağ sapmacı tutumları” nedeniyle kınandılar. Iskrov’un çevresindeki grup, komünistlerin bizzat kitleler arasında çalışmaları gerektiği, köylüleri harekete geçirmek için köy komitelerinin kurulması, katıldıkları tüm siyasi ve kamusal örgütlerde komünist fraksiyonlar kurmaları ve böylece bu örgütleri ele geçirmeleri ya da yok etmeleri gerektiği konusunda ısrar ettiler.¹⁷¹ Uç bir söylemi benimseyen

169) Ibid, os. 2, a.e. 1593, l. 1-2.

170) Revyakina, “Georgi Dimitrov v bulgarskoto”, s. 16.

171) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 159, l. 1-3; Ibid, os. 4, a.e. 163, l. 26-7.

bu grup, terörist eylemler ve grevler de dahil olmak üzere acil devrimci propaganda ve hazırlık yapılmasını istiyorlardı. Israrla “yaşlıların kendilerine yer açmasını” istiyorlardı. Başarısız Eylül Ayaklanması’nda Sovyet türü bir proletarya diktatörlüğü yerine bir işçi-köylü hükümeti hedeflendiği için Dimitrov da “tam Bolşevik olmamakla” suçlananlar arasındaydı.¹⁷²

“Gençler”, Kolarov’un yerine Iskrov’un *Komunistichesko Zname* gazetesinin yayın yönetmeni olmasını ve Vassilev’in Bulgaristan’da illegal komünist aparatın başına geçmesini sağladılar. Dimitrov merkez komite aday üyeliğine düşürüldü; bu, Dimitrov’un komünist kariyerinde yaşadığı en düşük konum olmakla kalmayıp, geçen yirmi yıl içinde sürdürdüğü faaliyetler konusunda uğradığı en ağır suçlama oldu.

172) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 44-46; Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, s. 230; Boev, *Kominternut*, s. 277.

DİPLERDEN KOMİTERN “ŞEFLİĞİ”NE, 1930-1939

Kuşkusuz Komintern görevlileri ve onun neredeyse on yıldır çalıştığı çeşitli yardımcı personeli arasında oldukça tanınmış olmasına karşın Dimitrov, 1930’lu yılların başında muhtemelen dünya çapında ünlü adayı olmaktan uzaktı. Komintern merkezinde Batı Avrupa operasyonlarını yöneten Dimitrov çeşitli ülkelerden gelen profesyonel devrimcilerin oluşturduğu grup içinde tanınmış bir simaydı. Ancak çabalarını, 1920’li yılların sonunda oldukça tatsız bir konumda olduğu kendi partisi üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bulgar yoldaşları Bolşevik sicilini sorgularken, Moskova’nın onu bazı yabancı partileri denetlemesi için güvenilir bulması bir paradokstu.

* * *

Berlin Plenumu, Bulgar Komünist Partisi içindeki dengeleri “gençlerin” lehine değiştirmiş olsa da, Kolarov-Dimitrov ikilisi savaşmadan teslim olmak niyetinde değildi. 1930 yılı

başında Balkan Ülkeleri Sekreteryası'nın BKP(D) ile ilgili bir raporuna göre sürgündeki Bulgar komünist önderler arasındaki iç çatışmalarda en tehlikeli raunt başlamıştı. Bu çatışmayı, özellikle Dimitrov'un ihraç edilmesini teklif ederken, yaklaşan görüşmelere üçünün de katılmasını sağlama almaya çalışan Iskrov, Kofardiyev ve Lambrev tetikledi. 6 Ocak 1930'da Kolarov, Komintern Yürütme Komitesi'ne Dimitrov'a karşı girilen bu "toplu hareketi" protesto eden bir memorandum gönderdi.

Daha önce Bulgar Komünist Partisi içindeki sorunlardan uzak duran Kolarov'un harekete geçmesi şaşırtıcı değildi. Memorandumu Dimitrov'la birlikte kaleme almıştı ve aslında Dimitrov'un siyasi görüşmeler ve tıbbi muayene için bir süreliğine Moskova'ya dönüşünden kısa süre sonra gönderilmişti. Ancak Dimitrov, dava arkadaşının BKP(D) Merkez Komitesi'nde daha uzun süre tecrit edildiği takdirde, daha da savunmasız kalacağından korkuyordu. "Gençler" şimdi 1929'da Berlin'de kazandıkları başarıyı pekiştirmek için ve Komintern Yürütme Komitesi tarafında siyaseten ve kurumsal olarak tanınmalarını sağlamak için mücadele ediyorlardı. Ancak anlaşılan "gençler" örgütlenme yeteneğine sahip ve Komintern mekanizmasını daha iyi bilen "eski muhafızların" savaş ve mücadele ruhunu yanlış değerlendirmişlerdi.

"Gençler" ve "yaşlılar" arasındaki anlaşmazlıklar farklı ifadelerle kayda geçmiş ve son memorandum özde yeni bir şey getirmemişti. Çok uzun ve karmaşık polemige yol açan gizli bir şekilde sunulduğu için oldukça tartışmalı bir memorandum olmuştu. Her iki taraf karşılıklı olarak, hatta kendi içlerinde de zaman zaman tartışmanın yarattığı gerginlikle birbirlerini fraksiyonculuk, ideolojiyi yanlış yorumlamak ve politikayı yanlış yönetmekle suçladılar.¹ Her iki grup da partide üs-

1) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 160, l. 7-9.

tünlük sağlamak için mücadele ediyordu ancak bölünme ve temizlik geleneği göz önüne alındığında, gelecekleri tehlike-deydi. Kolarov'un gönderdiği memorandumunu hemen "çok kötü niyetle kaleme alınmış bir belge olarak" niteleyen Iskrov ve Kofardiyev vakit geçirmeden Komintern Yürütme Kurulu'na başvurarak özellikle Dimitrov'a karşı saldırının dozunu arttırdılar. Dimitrov ve Kolarov partide "sağ kanatla" ilgili olarak bir dizi hata işlemekle suçlanıyorlardı. Sözde, ikisi de oportünist olduklarını gizleyip mücadele etmeyi reddetmişler ve oportünizm sembolü haline gelmişlerdi. Aynı şekilde genel olarak kapitalist dünyanın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik krizi hafife aldıkları ve özel olarak da Bulgaristan'da sosyal demokratlar ve BHÇB'lilerin faşizme kaydıklarını görmezden geldikleri suçlamasıyla şiddetle kınandılar.²

Bu çatışmanın sonucunda Georgi Dimitrov bir kez daha kendisine özel bir konum yaratmaya çalışıyordu. Objektif ve mantıklı bir şekilde planlar yaparak, tüm partinin çıkarlarının dikkate alınmasını istedi. "Sol sapmacılardan" taviz bekleyemeyeceği açıktı ancak kendisinin tamamen Kolarov'la özdeşleşmediği izlenimini vererek manevra amacıyla salonu terk etti. Aslında Kolarov'un "kötü niyetle kaleme alınmış memorandumun" ortaya çıktığı oturumda açıkça Kolarov'un yanına gitmedi. Bu davranışı taktik bir adım olarak değerlendirilse bile, süregiden iç çatışmada Dimitrov kalıcı olarak kesin bir kararsızlık benimsedi.

7 Şubat 1937'de Dimitrov, Kolarov'un suçlayıcı memorandumunun peşinden bizzat Komintern Yürütme Komitesi'ne bir yazı gönderdi. Dimitrov bu yazıda gizli olarak gönderdiği memorandumun BKP(D) Merkez Komitesi içinde genel bir güvensizliğe yol açabileceği uyarısında bulundu. Aynı zamanda Kolarov'u sağ oportünizm ve bozgunculuk suçlamalarına kar-

2) Ibid, I. 4-6.

şı savundu ve Kolarov'un BKP(D)'nin Bolşevik çekirdeği içinde kalması için ısrar etti. Aynı zamanda Iskrov'un, "gençlerin" Bulgaristan'da gerçek halk desteğine sahip ülke dışındaki tek komünistler oldukları konusundaki imalarını geri çevirdi.³

Anlaşılan Dimitrov, ne kısa bir açıklamayla tatmin olmuştu ne de denetleme oturumunda konuşma fırsatı olacağından emindi. Komintern kesin kararını vermeden önce, konu hakkında son ve en uzun açıklamayı yapabilmek için on gün içinde adeta yarışarak, elindeki belgelerle BKP(D)'nin durumu hakkında gereksiz ayrıntılarla dolu bir rapor yazdı.⁴ Otuz iki sayfalık konuşmasında partinin geçmişteki hataları aşip gerçek Bolşevik bir parti olduğu an olarak gördüğü 1928 yılından sonraki gelişmeleri ayrıntılı olarak dile getirdi. Dimitrov konuşmasında, sürekli olarak bir bütün olarak Bulgaristan'daki durumun doğru biçimde değerlendirildiğini ve komünist politikanın gerekli şekilde hazırlandığını tekrarladı. Tüm bunların kendisini de dahil ettiği partinin Leninist çekirdeği sayesinde olduğunu belirtti. Daha önce yaptığı açıklamalar doğrultusunda Dimitrov doğru Bolşevik bakış açısının benimsenmesinde her zaman kaynak sağlama ve teşvik edici çalışmalar-daki özel bir rolü olduğunu iddia etti. Uluslararası alanda yol-daşlarına *Fédération Balkanique* gazetesinde yayımlanan makalenin, BKP(D) yöneticilerinin bir kısmının Bulgaristan'ın emperyalist güçlerin bir yarı sömürgesi olduğu görüşünü terk etmeleri ve orta ölçekte araziye sahip köylülere olan yersiz tutumlarını gözden geçirmelerine neden olduğunu anımsattı.

Sözü uzatıp gereksiz tekrarlar içermesine karşın Dimitrov konuşmasında mevcut merkez komitenin, sıradan üyelerle hiçbir ilişkisi olmayan deneyimsiz gençlerin eline geçtiği iddiasından bir kez olsun vazgeçmedi. Bu sözlerle özellikle Iskrov,

3) Ibid, l. s. 1-3.

4) Ibid, a.e. 161, l. 1-32.

Kofardyev, Lambrev ve Bulgaristan içindeki parti hiyerarşisinde hızla yükselen diğer şahsiyetleri kastediyordu. Birçok eski komünistin sürgüne uğraması ve tutuklanmasının bazı yeni aktivistleri harekete geçirdiğini kabul etmesine karşın gene de tümünü, yükselmelerine yol açan özel koşulları anlamadıkları ve kendi kafalarına göre partiyi biçimlendirip yönlendirdikleri gerekçesiyle çok sert sözlerle eleştirdi. Dimitrov'a göre gençler partiyi kötü yönetmişler ve kaynakları, bir avuç sınınamamış yoldaşın eline bırakmışlardı. Bu da yaşlı üyelerin aynı görevleri yürütemeyecekleri izlenimini veriyor ve bir avangart düşünce olarak Komsomol'un partinin kendisinden daha güvenilir bir devrimci güç olduğu fikrini özendiriyordu. Dimitrov özellikle "güzel konuşup doğru düzgün yazan ancak kitleler arasında kök salmayıp savaşmayan kitap kurtları" olarak nitelendiği entelektüellere acımasızca saldırdı. Bu kişilerin parti merkezini, geçmiş konusunda sürekli tartışmalara sürüklediğini ayrıca Berlin Konferansı kararlarını yeniden yorumladıkları ve kendi baskılarıyla BKP(D)'nin gerçekten Bolşevik bir partiye dönüştüğünü iddia etti. Dimitrov konuşmasının sonuna doğru partiyi canlı tutup güçlendirecek yerde, Iskrov ve yandaşlarının hem politika hem de ideoloji anlamında "sekte ve entelektüel bir tavır" içinde olduklarını söyledi. Gene bu kişiler, kendini kanıtlamış olan partinin yaşlı üyelerden oluşan çekirdeğini parçalamayı göze almışlar ve bu yüzden Dış Büro'nun çekirdeğine karşı bir savaş cephesi açmışlardı. Bu yüzden temelden sakat tezlerini desteklemek için her adımda yapay argümanlar arıyorlardı. 1923 yılının Eylül ayında gerçekleşen olaylardan önce öne çıkan her parti üyesinde BKP(D) içinde kabul edilemez sosyal demokrat kalıntıları tespit ettikleri gibi aptalca önyargılarda bulunuyorlardı. Dimitrov "gençlerin ideolojisinin" bu yönünün işe yaramaz olduğunu düşünüyor ve kendi konumu için tehlikeli buluyordu. Uyum sağlama yeteneği "ikiyüzlülük" olarak nitelendirilir-

ken, devrimci geçmişi de sorgulanıyordu. Bunlar aslında çok ağır ve komünist kariyeri boyunca önemli derecede esnek olsa da gerçekten radikalizm göstermiş birine zarar verecek suçlamalardı. Partinin BKP(D) olduğu sıradaki parti üyelerinin doğal olarak Bolşevik olamayacakları tezini asla kabul etmemiştir. Haklı olduğunu göstermek için yıllarını verdiği geçmişteki eylemlerini inkâr edemezdi. Diğer taraftan tutkularından da vazgeçemiyordu. Bu, tüm varlığını ve siyasi kişiliğini ayaklar altına almak olurdu. Zaten benzeri bir olayın, düşmesinde kendisinin de küçük bir payı olduğu Kabakciyev'in başına geldiğini görmüştü. Dimitrov konuşmasında, parti politikasındaki değişikliği kabul etmesine karşın dürüst olmadığından ve kalben ıslah olmamış bir sosyal demokrat olarak kaldığından söz etti.

Dimitrov hoşgörü ya da uzlaşma çağrısında bulunmadı. Tıpkı kendisini saf dışı bırakmak için uğraşan partideki solcuları tasfiye etmek istiyor ya da en azından parti yönetiminden uzaklaştırmayı düşünüyordu. Dimitrov "sağ ve sol sapmacıların" ikisine de karşıydı ve ona göre Iskrov'un taraftarlarının hırslarını hayali oportünistlere değil, Lukanov'un temsil ettiği gerçek sağ tehdide yönlendirmeleri gerekiyordu. Dimitrov bu iddiayı, partinin Bolşevikleşme sürecini fiilen şiddetle frenlemek için yanlış hedef seçmekle suçladığı "gençlere" karşı da kendini savunurken kullandı. Dimitrov şimdilik bu "sol sapmacıları" Bulgar komünistleri içinde en tehlikeli unsurlar olarak görüyordu; kesinlikle kendi konumu için bir tehlike arz ettikleri açıktı. Aynı şekilde "gençleri" SBKP(B) içindeki mücadeleyle aynen Bulgar Komünist Partisi'ne taşımakla suçladı. Eski arkadaşına yumuşak bir tonla rezerv koysa da, Kolarov bile "çok hata işlemek" suçlamasından nasibini aldı.

Dimitrov yaptığı bu uzun konuşmada parti yönetimindeki tatsız gelişmeler konusunda kendi sorumluluğuna pek değinmedi. Komünist partilerde, politika ve kadro değişimi için

yerleşmiş bir araç olan öz eleştiriye bu durumda pek başvurulmadı. Kolarov ve Iskrov'un hatalarına ve "sol sapmacıların" eylemlerine gecikmeli de olsa tepki göstermekten başka bir şey yapmadığını itiraf etti. Bu, BKF ve daha sonra Batı Avrupa Bürosu'ndaki iş yükünün altında boğulmasıyla açıklanabilecek bir durumdu.

Dimitrov, karşıtlarını zekâsıyla alt ettiğinde, bunu görüşleri ve endişelerini ortaya koyarak yapmazdı, Komintern komitelerinin iç işleyişleri konusunda oldukça deneyimli olduğu için Komintern tarafından kolayca benimsenecek kısa ve özlü spesifik önerilerde bulunarak konuşmasını sona erdirirdi. Aslında bunlar "Bulgaristan sorunuyla" ilgili kararları onaylamış ve Dimitrov'un kişisel hesaplarına en uygun gelecek şekilde formüle edilmişlerdi. Hepsinden önemlisi Dış Büro'nun beş kişiye çıkarılmasını ve hâlen SSCB'deki Bulgar mültecilerin olduğu İç Merkez Komite'nin güçlendirilmesini önerdi. Kuşkusuz Dimitrov parti içinde "sağlıklı unsurlar" olarak gördüğü kişilerin arasından seçtiklerinin yönetim organlarına üye olacaklarını ve seçim sürecine dâhil olacağını umuyordu. Dimitrov ayrıca Lukanov ve Iskrov gibi damgalı sapmacıların kınanması için ısrar etti. Komintern Yürütme Komitesi'ne, "sol sekterlerin" hâlen partinin birliği için en büyük tehlike olduklarını vurgulanmasını istemesi önemlidir. Komintern Yürütme Komitesi özellikle kitleleri devrimden uzaklaştırdığı için gerilla müfrezelerinin kurulmasına olumsuz tavır alacaktı.⁵

Özetle Dimitrov bir kez daha Komintern'e başvurarak seksiyonlarından biri olması sıfatıyla BKP(D)'nin, Komintern'in kararlarına uymak zorunda olduğu önerisinin onaylanıp desteklenmesini istedi. Bu kurum 1923'ten beri Dimitrov'a güvenini devamlı olarak ortaya koymasına karşın, parti içinde defalarca itirazlarla karşılaşılıyordu. Ancak Bulgaristan Komünist Partisi'nde iç mücadelenin yeniden başlaması giderek zorlaş-

5) Ibid, I. s. 30-32.

yordu; Dimitrov'un rakiplerinin sıkıntısı sadece hatalarını ortaya koymakla kalmadığı gibi Komintern'i Bulgaristan konusunda yanlış bir bakış açısına sahip olduğuna ikna etmekte.

Üç gün sonra görüşlerini açıklayan Dimitrov, Komintern Yürütme Komitesi'nin genişletilmiş bir oturumunda bunları ortaya koyma fırsatını buldu. Ancak Bulgaristan'la ilgili konuların görüşülmesi 1930 yılının Ağustos ayına kaydırıldığı için, görüşleri sadece dinlenmiş oldu. Dimitrov, şubat ayı sonunda Moskova'dan ayrıldı, taleplerine karşın ayrıca bir sunum yapmak için dönmesine izin verilmedi. Komintern Yürütme Komitesi sadece nihai kararları yayınladığı ve Kolarov'la düzenli şekilde haberleşemediği için, mektuplarından süregiden tartışmaları güncel olarak izleyemediği anlaşıyor. Berlin'de çalışan Dimitrov, Bulgaristan'la ilgili konularda karar merkezlerine uzak olduğu için kendini tecrit edilmiş ve umarsız hissediyordu.

Bu sırada Sovyet Rusya -ve özellikle Moskova- Bulgar komünist hareketinin siyasi, ideolojik ve fiziki merkezi haline gelmişti. Bulgaristan'daki faal komünist üye sayısı, Rusya'daki mültecilerden daha azdı. Mülteciler büyük kentlerde yaklaşık iki bin kişilik sıkı gruplar halinde, kendilerini üyesi oldukları partinin sorunlarına vermişlerdi. Bu yüzden Dış Büro'nun Moskova'ya nakledilmesi akla yatkın bir düşünceydi. Komintern Yürütme Komitesi'ndeki Bulgar temsilciler arasında taraftarları olan "sektekler" 1930 yazında taşınma önerisini desteklediler. Bu, partinin eski yöneticileri için bir darbe oldu ve bu değişiklikten en çok zarar görecekt olan Dimitrov buna şiddetle karşı çıktı.

Dış Büro'nun atıl ve felç durumda olduğunu itiraf etmesine karşın Dimitrov, Moskova'ya taşınmanın Dış Büro'nun sonunu getireceğini iddia etti. Dış Büro'nun tanımı gereği olabildiğince Bulgaristan'a yakın olması ve ülke içindeki aktivistlerle ve partinin yeniden canlanmasına yardımcı olmak amacıyla ülkeye dönen deneyimli mültecilerle ilişkilerin sürdürülmesi

gerektiğini ileri sürdü. Ülke içindeki koşulların BKP(D) için elverişsizliği ve parti yöneticilerinin sürekli tehlike içinde olmaları nedeniyle oldukça makul bir düşünceydi.⁶ Ancak Bulgaristan'la uzun süredir yerleşik haberleşme kanalları olmasına karşın, neden eş güdüm ve haberleşmenin Berlin'de Moskova'dan daha iyi idare edileceği tam olarak açıklanmamıştı. Batı ve Orta Avrupa'daki komünist mülteciler, Moskova'daki komünist mülteciler karşısında sayısal olarak da denk değillerdi. Ancak Dış Büro Moskova'ya nakledilirse, kesinlikle Komintern Yürütme Komitesi'ndeki Bulgar temsilciliğinin gölgesinde kalacaktı. Gençlerden gelecek her inisiyatife karşı kuşkuyla yaklaşan Dimitrov için bu, son derece tatsız bir ihtimaldi. İç tartışmalara bir tanesi daha eklenmiş oldu.

Ağustos ayı başlarında Komintern merkezinde endişeli bir bekleyiş hâkimdi. Dimitrov, Dış Büro'nun fiilen askıya alınması ve İç Merkez Komite'nin kötü yönetildiğini ileri sürerek tekrar muhalifleri suçladı. Ayrıca Kolarov'a karşı giderek sabırsız olmaya başlamıştı ve bazı mektuplarından Kolarov'un zaman zaman "sekte" davranışlarda bulunduğunu ima ediyordu. Ancak genel olarak bakıldığında Kolarov'la yazışmalarında sürekli olarak küçük düşürücü suçlamalara karşın, Dimitrov saygın ve yıllardır dostu olan bir kişiyle kavga etmeyecek kadar dikkatliydi.⁷

Kolarov da çok zor bir dönemden geçiyordu. Sovyetler Birliği'ndeki Bulgar diasporası içinde belirli iddialar ve düş kırıklığının boy hedefi haline gelmişti. "Yaşlı" Dar Komünistler ve kendisinin şahsen işlediği hatalardan oluşan iyi hazırlanmış bir hatalar listesiyle suçlanmakla yüz yüze geldiği, sonu gelmez toplantılarda boy gösteriyordu. Bu suçlamalar "gençlerin" Bulgarca yazılmış Komintern yayınlarında ortaya koy-

6) Georgiev ve Radenkova, *Pisma*, 192-193. sayfalar.

7) Ibid.

dukları çok uzun makalelerle körükleniyor ve bu makaleler öte yandan birçok Bulgar komünistin görüşlerini etkiliyordu.⁸ Bir mülteci toplantısında ortam, Kolarov'un yuhalanıp çantasının pencereden atılmasına varacak kadar gerildi.⁹ Bu tepkilere verdiği yanıt, partinin uyguladığı politikanın hatalarının kısmi sorumluluğunu üstlenmek ve öz eleştiri yaparak itibarını kurtarmaya çalışmak olarak görülecekti. Aslında Kolarov 1930 yılının ikinci yarısında, zamanının çoğunu geçmişteki ve şimdiki yetersizliklerini ortaya saçmakla geçirdi. Dar Bulgar komünistler ve Rus Bolşevik çağdaşları arasındaki farkları anlamakta yetersiz kaldığını itiraf etti; İkinci Enternasyonal'de "Zimmerwald soluna" karşı bir tutum takındığını kabul etti; "Askerlerin Ayaklanması" konusunda taraf olmayı reddettiği için partiyi suçladı ve hatta işi 2. Berlin Konferansı'nda yaptığı konuşmaları geri çekmeye kadar götürdü. Hatta Komintern Yürütme Komitesi toplantılarından birinde alışılmış, kendini cezalandırma ritüelini uygulamaya zorlandı.

Düşük profilli yardımcıları olan kayınbiraderi Vulko Chervenkov ve Marek ilgili ilgisiz her konuda sorguya çekilince, çareyi öz eleştiri yapmakta buldular. Sovyetler Birliği dışındaki komünist hücrelerde böyle bir şey hiç olmamıştı: Moskova'da da olmaması sayesinde Dimitrov, parti içi çekişmelerin bu evresindeki en tatsız olaylardan uzak kalabildi.

Uzun süren bir hazırlık devresinden sonra Komintern'in verdiği karar muğlaktı ve hayal kırıklığı yarattı. Aslında Komintern Yürütme Komitesi, 1928'deki Berlin Kongresi sonuçlarını onaylamış ancak 1929'da yapılan son Berlin Plenumu'nun aldığı kararları reddetmişti. Bu, "yaşlı" liderler için olumlu bir gelişme olarak görülebilse de tam bir başarı sayılamazdı. Geriye bakınca Komintern Yürütme Komitesi genellikle

8) TsPA, f. 146, os. 5, a.e. 130, l. 7.

9) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 232.

Bulgaristan'da Dar Sosyalistlerin taktiklerini onaylasa da, aynı zamanda Blagoev'in partisinin Leninist bir parti olmadığını da beyan etmişti.¹⁰ Hem "yaşlılar" hem de "gençler" eleştiriliyordu, her iki taraf da Komintern Yürütme Komitesi'nin resmi açıklamasından işine geleni seçebilirdi.

Komintern Yürütme Komitesi, Dimitrov ve Kolarov'a yapılan suçlamaları kabul etse de hâlâ bulundukları konumdan almaya kaçınıyordu. Diğer taraftan "gençlerin" radikalizmi Komintern'in hâlihazırdaki çizgisiyle uyum içindeydi ancak onların hâlâ kendilerini kanıtlamaları gerekiyordu. Her iki taraf da Komintern'in kongresinde kabul edilen "sınıfa karşı sınıf" doktrinine bağlı olduklarını açıkladılar; bu doktrin, proletaryanın tek temsilcisi olan komünistlerin kapitalist özelliklere sahip diğer siyasi oluşumlarla iş birliğinin reddedilmesini şart koşuyordu. BKP(D) içindeki "yaşlılar" ve "gençler" bu tür bir düşüncenin yanında olduklarını göstermeye çalışıyorlardı. Diğer taraftan Komintern Yürütme Komitesi ne tartışmalara bir son verdi ne de Bulgar Komünist Partisi içinde artan husumeti ortadan kaldırılabildi. Her iki taraf kendi hatalarına karşın, sertleştirmeyi sürdürdüğü için eleştiri ve öz eleştiri kısır döngüsü devam ediyordu; parti için ölümcül olduğundan dolayı bu, muhaliflerin hatasıydı.¹¹

Hadlerinin bildirilmesine karşın, "sol sekterlerin" alışılmışın dışındaki gündemle devam etmeleriyle, Komintern Yürütme Komitesi'ndeki tartışmaların ne kadar etkisiz olduğu görülüyordu. Hemen ardından Dimitrov güç bela merkez komite aday üyesi olarak kalırken, Kolarov Komintern'deki temsilcilik görevinden alındı ve yerine "gençlerden" Georgi Lambrev getirildi. Bu uygulamayı Bela Kun ve Ossip Piatnitsky gibi radikal olarak bilinen bazı Komintern görevlileri de destekledi.

10) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, 45-46. sayfalar.

11) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 270, l. 1-6.

Parti içindeki bu önemli değişiklikler sadece militan görüşleriyle değil, Dimitrov-Kolarov ikilisini de küçümseyen Bulgaristan içindeki önemli aktivistlerce de desteklendi. 1930 yılının Aralık ayında Sofya'da yapılan BKP(D) Merkez Komitesi III. Plenumu'nda "gençlerin" teorik yaklaşımları, devrimci söylem ve aktivizmleri onaylandı.¹²

Bu gibi gelişmeler Dimitrov'u son derece öfkeliyordu. Şimdiye kadar başarısını hem devrimci hem de ılımlı olmasına borçluydu ve özellikle Komintern çizgisiyle uyum içinde olduğu için Moskova'nın desteğini kazanmıştı. Uzun süren iç çatışmalar dönemi boyunca bu tür olaylara direnmiş ve tekrar kendi partisi içinde konumunu savunmuştu. 1930 yılındaki tartışmalar Dimitrov'un tam karşılığını alamadığı Komintern'e olan bağlılığının ilk örneğidir ve bu yüzden partisinin içindeki derin anlaşmazlıkları göstermiştir.

Bulgaristan'la ilgili konular Dimitrov'un siyasal kişiliğini de belirliyordu. Ancak Bulgaristan'la ilgili konular büyük ölçüde askıda kalırken, Komintern vaktinden önce davranarak Dimitrov'u Komintern Batı Avrupa Bürosu'nun başına geçmesi için geri çağırdı. Ajandasındaki ilk etkinlikler arasında 1929'da Paris'te Uluslararası Antifaşist Kongresi'nde komünistlerin girişimiyle başlatıldıktan sonra bir yıldan fazla hazırlıkları süren Avrupa Çiftçi Kongresi bulunuyordu. Rolü tribünlerden çok sahne gerisinde olmasına karşın, gayriresmi olarak kongrenin asıl koordinatörü Dimitrov'du. Yılbaşında Moskova'da ikameti sırasında Komintern Yürütme Kurulu'nun kongre hazırlıklarına son halini verdi ve en önemli belgelerin taslaklarıyla ilgili görüşmeler yaptı.

Kongre, Komintern ve ona bağlı Kresintern (Çiftçi ve Köylü Enternasyonalı) tarafından düzenlendi. Kongre, Alman Komünist Partisi'nin sahipliğinde 27 Mart 1930'da Berlin'de baş-

12) Savova, Georgi Dimitrov, s. 580.

ladı. Kongrede işçi ve köylülerin faşizmin yükselişine karşı ortak mücadeleye katılmaları konusu görüşüldü. Bu, 1920'li yıllardan beri süregelen bir endişeydi ve birleşik cephe politikasının öne çıkan bir yönüydü ancak yeni ortaya atılan "sınıfa karşı sınıf" sloganı ve faşizm için ortak bir cephe olarak köylü örgütlerinin tanımlamaları yanında rahatsız edici duruyordu. Bu iki temel ikilemi ortaya koyan kongre, köylüleri Sol Blok iş birliğine çekecek ve var olan köylü önderlerini gözden düşürecek pratik bir yaklaşımı dikkatle hazırlamak için çalıştı. Tartışmalar "sol BHÇB'liler" ve onların komünistlerle ilişkileri noktasında yoğunlaştı. Gelecekle ilgili bildiri niteliğinde belgeler kabul edildi ancak bu yönde gösterilen son büyük çaba oldu. Bir yıl geçmeden komünistlerin köylülerle ilgili çabalarının yararsızlığının itirafı olarak Kresintern feshedildi.¹³

Daha küçük çaptaki olaylar da Dimitrov'un ilgisini çekti ve bizzat müdahale etti. 1930 yılında gene Berlin'de bir uluslararası komünist gençlik konferansına başkanlık etti ve aynı yılın ekim ayında Alsace-Lorraine'de bir komünist konferansına nezaret etti. Sık sık yolculuk yapıyor, Batı Avrupa'daki komünist partilerle düzenli ilişkiler kuruyor ve 1 Ağustos'ta bazı ülkelerde düzenlenen savaş karşıtı gösteri gibi ortak eylemlerde onları yönlendiriyordu. Ayrıca tarafların bireysel ilerlemelerini de izliyordu. Örneğin İsveç komünistlerinin parlamento seçimlerindeki performanslarını izleyen Dimitrov, "geniş kitleleri harekete geçirmedeki yetersizliklerinden" dolayı onları eleştirmişti.¹⁴

Bir sonraki yıl da Avrupa'da seyahatler, çeşitli komünist liderlerle görüşmeler, Moskova'dan direktif alıp tekrar rapor göndermek gibi gündelik işler sürdürüldü. Berlin'de Polonya-

13) Issussov, *Georgi Dimitrov*, 175-7. sayfalar; Revyakina, *Kominternut i Selskite Partii*, 356-60. sayfalar.

14) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 585.

lı komünistlerin, Viyana'da Avusturyalı komünistlerin, Amsterdam'da Hollandalı komünistlerin, Kopenhag'da Danimarkalı komünistlerin ve Basel'de İsviçre Komünist Partisi'nin plenumuna katıldığı 1931 yılının Haziran ayında çalışma programının oldukça yoğun olduğu görülüyor.¹⁵

Raporların çoğuna göre Dimitrov, sorumluluklarını özenle ve coşkuyla yerine getirmişti. Kuşkusuz bir Komintern görevlisi olmanın, kendisine Bulgar Komünist Partisi önderlerinden biri olarak asla elde edemeyeceği bir çalışma ve yaşam standardı sağladığının bilincindeydi. Sakin ve rahat bir günlük yaşamı vardı; 1930'lu yılların başında şık giyindiği, orta sınıf ailelerin yanında pansiyoner olarak kaldığı¹⁶ ve şık restoranlara gittiğine dair yeterli kanıt olsa da, daha sonraları ortaya atılan Komintern hesabından lüks bir yaşam sürdüğü iddiaları tartışmaya açıktır.¹⁷

Tüm bunlar bir dereceye kadar gizlilik nedeniyle gerekliydi. Dimitrov 1929 yılından sonra kendisini İsviçreli serbest yazar Rudolf Hediger olarak tanıttı. Duruma göre farklı milletlerden olduğunu iddia etti, yabancı dil konusundaki yetersizliği bir engel olsa da, stili ve alışkanlıklarıyla farklı sosyal ve mesleki ilişkileri olan bir entelektüel görüntüsü vermek zorundaydı. Bu arada Komintern çalışanlarının sağlığını da düşünüyordu; Moskova'ya yaptığı ziyaretlerde Kremlin Hastanesi'nden yararlanıyor ve Kislovodsk ve Marino gibi önde gelen Sovyet tatil beldelerinde dinleniyordu.

Ancak Dimitrov'un birçok kez kendisini sadece Bulgar komünist hareketine adama arzusunu dile getirmesi, en azından uluslararası alanda çalışmasından pek de tatmin olmadığını gösteriyor. Bulgar Komünist Partisi merkezinde hırslarına gem vurmaktansa Komintern'deki konumunun zayıflamasını

15) Ibid, 590-1. sayfalar.

16) A. Georgiev, "Layptsigskiyat protses", *Pro&Anti*, 43 (23-29 Ekim 2003), s. 12.

17) Michev *et al*, *Spomeni*, 2. Cilt, 25-32. sayfalar.

tercih ederdi. 1931 yılının Mart ayında Bulgaristan konuları-
la daha yakından ilgilenebilmek amacıyla Komintern'deki gö-
revinden muaf tutulması için başvurdu. Dimitrov konuyu bir-
kaç kez gündeme getirmesine karşın, Komintern Yürütme Ko-
mitesi isteğini kabul etmedi. Özverisi ve Bulgaristan'ı ilgilen-
diren konuları ele almak istediğini vurguladığı ricası bir tavır
değilse -ki böyle bir kanıt yok- Komintern Yürütme Komitesi'-
nin anlayışsızlığı ciddi sinir bozucu bir davranıştı.

BKP(D) Merkez Komitesi'nin ve Dış Büro'nun dışında bira-
kılmasına üzülen Dimitrov'un partideki konumunun yeniden
değerlendirildiği görülüyor. "Gençlerle" baş edecek durumda
olmadığı için, onlara katılma ya da en azından onlarla uzlaş-
ma girişiminde bulundu. Ve 1931 yılı Mayıs'ında Dimitrov ve
partideki bazı "gençlerin" birlikte çalışma konusunda görüş-
şünce, ülke içindeki parti ortamında bir canlanma duygusu
oluştı. Geniş Sosyalistler ve Bolşevikler arasındaki farklar ko-
nusunda anlaşamadıkları ortaya çıktı: Sorun açıklığa kavuşur-
sa, daha fazla iş birliği ve birleşme için çalışabilirlerdi.¹⁸

Dimitrov yeni çatlaklar ortaya çıkmadan sunulan fırsatın
kullanılması gerektiğini düşünüyordu. Burada muhtemelen
zorunluluktan dolayı bir erdemde bulunmuştu ancak her şeye
rağmen bu görüşmeler sadece uzun yıllar süren sert tartışma-
lardan sonra gerçekleşmişti. Bununla beraber "gençler" ne Di-
mitrov'u ne de Kolarov'u tasfiye edebildiler, bu yüzden karşı-
lıklı olarak uzlaşmaktan yararlanmaya çalıştılar. Bu geçici
denge bir yıldan fazla sürdü ve hatta 1932 yılının Nisan ayı
başlarında cesaretlenen Dimitrov, soruna yol açan (partinin)
Bolşevikleştirilmesi konusunda öz eleştiriye hazır olduğunu
açıkladı. Bu öneri asla gerçekleşmedi, ancak bu açıklamanın
kendisi şimdilik konumunu sürdürdüğünü gösteriyordu.
1932 yılı Eylül'ünde bazı kıdemli aktivistlerin muhtemelen

18) Georgiev and Radenkova, *Pisma*, s. 196; TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1608, l. 1-3.

ciddi bir hata işlemeleri sonucu “gençlerin” saldırısı biraz ya-
vaşlamıştı.

Bir başka endişe kaynağı da bu kez kişisel olup sağlık duru-
muyla ilgiliydi. Dimitrov biraz hipokondriyaktı (hastalık has-
tası - Ç.N.). 1930 yılının Ocak ayında damar tıkanıklığı, akci-
ğer amfizemisi ve ilerleyen infuleza sonucu kalp ve damar
rahatsızlıkları ortaya çıktı.¹⁹ Buna, bir süredir ayrı yaşadığı ka-
rısı Lyuba'nın hızla ilerleyen ruhsal rahatsızlığının yol açtığı
streste eklendi. Lyuba son kez 1928 yılının Eylül ayında Viya-
na'da kendisine eşlik etmiş ve bundan sonra Moskova'da kal-
mıştı. Lyuba önceleri Kresintern'de çalışıyordu; bu dönemde
Bulgar komünist hareketinin yükselen yıldızı Traicho Kos-
tov'un karısı en yakın arkadaşı olmuştu. Ancak 1930'dan son-
ra onunla uzun süre görüşmedi ve hastaneye yattı.²⁰ Bu dö-
nemde en acılı mektuplarından birini Kolarov'a yazmış ve
mektubunda şöyle demişti:

Hastalık fikri durmaksızın ona acı çektiriyor. Bir
başka gün kaderinde kör, sağır, dilsiz olacağını düşün-
düğü için gözlerine zarar vermeye kalktı; kendisine
gözlerini çıkarması “emredildiği” için dilini kesti ve
kulaklarına hasar verdi.

Çok açık kederle, Kolarov'dan Lyuba'yı sanatoryumda ziya-
ret edip trajik yazgısını hafifletmek için elinden geleni yapma-
sını rica etti. Dimitrov yaşlı annesine ve Lyuba'nın felçli erkek
kardeşine baktığı için, Lyuba'nın bakım masraflarını bile kar-
şılayamadığını itiraf etmişti.²¹ Mutsuzluğun altındaki bu satır-
lar arasında bir kopmuşluk duygusu da vardı; bu satırlar iliş-
kisini reddetmekten vazgeçtiği ve yaşamında artık sürekli var

19) Ibid, os. 1, a.e. 14.

20) Ganchovski, *Dnitc*, s. 67.

21) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1608, l. 3.

olmayıp ve destek olamayacak karısını yokluğunu kabul ettiği izlenimini veriyordu

Bu arada Viyana ve Berlin'de çeşitli kadınlarla ilişkisi oldu. Belgeler aynı anda en azından iki kadınla ilişkisi olduğunu gösteriyor. Ani Krüger ve Klara Miener benzer öyküleri aktarıyorlar: 1926 yılında Dimitrov'la tanışmışlardı ve onu, yazar Dr. Jan Shaafsma olarak tanıyorlardı. Hiç odasında ziyaret etmeyip, çoğunlukla kafe ve otellerde birlikte olmuşlardı. Sık sık ülke dışına çıktığını biliyorlar ve hali vakti yerinde biri olarak tanıyorlardı. Kibar ve cömertti, elbise ve mücevher gibi hediyeler getiriyordu, eşinden ayrılmış olan Krüger, çikolataları çocukları için alıyordu.²² Dimitrov'un asıl arkadaşı olmasına rağmen, bir başka kadın yüzünden kendisini terk edeceğinden kuşkulandığı için, özel ilişkileri konusunda emin değildi. Dimitrov 1920'li yılların sonunda Avusturya'da yardımcısı olacak Rosa Fleischmann'la arkadaş oldu ve ailesiyle tanıştı.

Komintern Batı Avrupa Bürosu büyük ekonomik ve siyasi olayların arifesinde Berlin'e taşındı. Dimitrov, 1929 Büyük Bunalımı'na, Weimar Cumhuriyeti'nin son çırpınışlarına ve pek tanınmamış bir partiyken parlamentoda önemli bir yer edinen Nazi Partisi'nin yükselişine çok yakından tanık oldu. Kuşkusuz klişeleşmiş Komintern diliyle Dimitrov on yıldır faşizmin yükselişine karşı uyarıda bulunuyordu. Fakat Komintern, radikalleşen Alman politikalarını, kapitalizmin yeniden bir krize gireceği kestirimini doğrulayan ve böylece "sınıfa karşı sınıf" taktiğine gerekçe sağlayan bir kehanet olarak gördü. Radikal Ernst Thälmann'ın önderliğindeki Alman Komünist Partisi güya faşizmle mücadele ederken, 1930'a kadar yönetime hâkim olan ve bu yüzden komünistlerin "sosyal faşist" olarak niteledikleri sosyal demokratların etkisini azaltmanın peşindeydi. Dimitrov, sayıları artan işsizlerin oyunu almak ve ko-

22) Ibid, os. 3, a.e. 523.

münist paramiliter birlikler kurmak için Thälmann'la sıkı bir iş birliği içindeydi. Komünistlerin doğru yolda olduklarına inanmak için her türlü neden vardı: 1930 yılının Eylül ayındaki seçimlerde Sosyal Demokratların aleyhine oylarını oldukça arttırdılar. 1931 yılında Prusya'da sosyal demokrat eyalet hükûmetine karşı Nazileri açıkça desteklemeleri Komünistlerin uyguladıkları politikanın aşırılığı ve iç çelişkilerini açıkça ortaya koydu. Aynı anda tüm Almanya'da kahverengi gömlekliler ve komünist gruplar arasındaki şiddetli çatışmalar giderek artıyordu. Bu olguyu Dimitrov haklı olarak istikrarsız bir durum olarak görüyordu. Yürürlükteki Komintern doktrinini uygulayan Dimitrov, burjuva diktatörlüğünün nihai olarak yok edilmesi için Alman proletaryasının savaşıması gerektiği sonucuna vardı. "Sol sapmacılar"ın Bulgaristan özelinde aynen bunu savunmalarını Dimitrov'un onlara karşı süregelen düşmanlığının derin ideolojik farklılıklardan çok kişisel rekabete dayandığını kanıtlıyor.

Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1931 yılının Nisan ayında yapılan III. Plenumu'nda Dimitrov'un aldığı notlar, Bulgaristan'da toplumsal ve siyasi krizin derinleştiğine inanan komünistlerce benimsenecek pratik adımlar konusundaki düşüncelerine ışık tutuyor. Ülke aslında büyük ekonomik krizle at başı giden ciddi ekonomik sıkıntılardan geçiyordu. Her ne kadar rejim Tsankov'un halefi Andrey Lyapchev idaresinde yumuşamış olsa da kral, meclis ve hatta kendi partisi karşısında otoritesini sağlayamamıştı. Bir anlamda Makedonya'da süregelen terör nedeniyle oluşan istikrarsızlık ve çoğu siyasal oluşumların kararsız olmaları sonucu dağılıyorlar, farklı liderler ve belirli politikalar çevresinde yeniden bir araya geliyorlardı. Bu ayrışmadan etkilenenlerin en başında BHÇB'liler geliyordu ve Dimitrov, komünistlerin radikal BHÇB'lilerin partilerinden kopup, yeni bir köylü partisi kurmalarını teşvik etmek için bu fırsattan yararlanmaları gerekti-

ğini düşünüyordu. Var olan BHÇB liderlerinin -tıpkı sosyal demokrat rakipleri gibi- “faşist diktatörlüğün baş destekçisi ve komünist hareketin baş düşmanı” oldukları teşhir edilecekti.²³ Bununla paralel olarak Dimitrov’u ulusal sorun konusunda tavrını şöyle açıklayabiliriz: Komünistlerin egemen oldukları Makedonya, Trakya ve Dobruca’daki devrimci örgütler Versay Antlaşması aleyhine ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı kampanyası için harekete geçeceklerdi; nihai hedef olarak ulusal azınlıklar sorununun Sovyet modelinde çözüleceği bir Balkan İşçi ve Köylü Cumhuriyetleri Federasyonu olacaktı.²⁴ Bulgaristan’da başka bir askeri darbe olasılığının olduğunu düşünen Dimitrov, 1931 yılı Haziran’ında komünistlerin “her iki faşist kanada karşı direnmeye” hazır olmalarını söyledi.²⁵

Diğer taraftan da BKP(D)’nin gevşediğini ve emekçi kitlelerden koptuğunu da itiraf etti. Acilen ihtiyaç duyulan taze güçlerin sosyal demokrat sempaticanlar ve onların reformist sendikacılarından devşirilmesi gerektiğine inanıyordu. Ve şimdi, 1927’de ülke içindeki, yumuşaması sonucu kurulmasına izin verilen bir komünist cephe örgüt olan “Bulgaristan İşçi Partisi” (BİP) 1930-1932 yıllarında yapılan yerel seçimlerin üç turunda ciddi başarılar elde etti. BİP, 1932’nin Eylül ayında yapılan yerel seçimlerde Sofya’da oylarını arttırarak çoğunluğu elde etti.²⁶ Bu, birleşik cephe politikasının tamamen daha yaratıcı bir uygulaması oldu ancak ne Dimitrov ve de Komintern bunu “sınıfa karşı sınıf” paradigması dışında değerlendirebildiler. Dimitrov tüm Avrupa’da olduğu gibi Bulgaristan da sınıf mücadelesinin şiddetlendiğini düşünüyordu. Buna paralel olarak Büyük Britanya Komünist Partisi’nin bile İngiliz İşçi

23) Ibid, os. 2, a.e. 167.

24) Ibid, a.e. 168.

25) Ibid, os. 6, a.e. 1619.

26) Rothschild, *The Communist Party*, 273-176. sayfalar.

Partisi'nin politikasını teşhir etmesini tavsiye etti.²⁷

Kapitalizmin içinde bulunduğu krizin şiddetlendiği analizi-
nin bir parçası olarak Komintern de uluslararası arenada sal-
dırganlığın artacağı öngörüsünde bulundu. Bu, tüm Avru-
pa'da revizyonist eğilimin arttığı, Mançurya krizinin başladığı
ve Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nın çıkmaza girdiği ve
sonunda Bolşevik Rusya'yı tehdit eden düşmanlıkların güç ka-
zandığı görüşünü yansıtıyordu. Buna uygun olarak Komin-
tern, Batı Avrupa Bürosu'nun başında bulunan Dimitrov'a, ge-
nelde emperyalizme ve özel olarak savaşa karşı Avrupa çapın-
da bir kampanyanın koordinatörlüğü görevini verdi. Bu kam-
panya Komintern'in kendi gündeminden belirli sorunlara uy-
gun düşen daha geniş siyasi hareketlere öncülük etme girişim-
lerinden biriydi. Bunun geri planında kampanyayı çekip çeviren
Sovyetlerin gözetiminde ve onların fonlarıyla hareket
eden bir propaganda uzmanı olan ve "kızıl milyoner" olarak
bilinen Alman komünist temsilci Willi Münzenberg vardı.
Münzenberg komünist entelektüellerin, Henri Barbusse ve
Uluslararası Barış Savaşçıları Derneği Başkanı Romain Rolland
gibi yol arkadaşlarının iş birliğini sağladı. Bu entelektüeller ve
yol arkadaşları, Bolşeviklerin "devrimci savaş" olarak nitele-
dikleri savaştan farklı olan "emperyalist savaşa" karşı açılan
kampanyaya destek vermeye davet edildiler.²⁸

1932 yılının Haziran ayında Dimitrov, Stefan Zweig gibi ya-
zarların da aralarında bulunduğu, muhtemelen iş birliği yapa-
cak insanlarla bir araya gelmek için tüm Avrupa'yı dolaştı.
Temmuz ayı sonlarında Frankfurt'ta Antiemperyalist Birlik
Kongresi'ne katıldı ancak buradaki rolü siyaseten katılım ve
gözlemcilikten öteye gitmedi. Hazırlıkları yakından takip etti-

27) Savova, Georgi Dimitrov, s. 600.

28) S. McMeekin, *The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West, 1917-40* (New Haven, CT, 2003), 248-250. sayfalar.

ği halde, geri planda kaldı ve hatta konuşma bile yapmadı.²⁹ Münzenberg'in iyi yapılanmış iş birlikçiler şebekesi, teknik ekibi ve bunun yanında Moskova ile bağlantısı olmasına rağmen, Komintern'le olan ilişkisi daha karmaşıktı. Moskova ile ayrı bir iletişim hattı olan Dimitrov savaş karşıtı kampanyanın seyri konusunda önerilerde bulundu ve bu öneriler kabul görüldü. Uluslararası Savaş Karşıtı Kongre, 27-29 Ağustos 1932 tarihleri arasında "komünist fraksiyon" olarak adlandırılan Dimitrov'un başkanlığında toplandı. Tüm dünyadan iki binin üstünde delegenin katıldığı kongre çok başarılı oldu.³⁰ Gerçekten yaygın bir ilgi gördü ve ele alınan konular komünistlerin daha önceki girişimlerinden daha çok tüm Avrupa toplumunda yankı buldu. Dimitrov, yeni kurulan ve merkezi Paris'te bulunan Dünya Emperyalizme Karşı Mücadele Komitesi'ne üye oldu. Özel olarak faşizm tehdidinin ele alınacağı, Paris'te yapılacak olan ikinci büyük gösterinin hazırlıklarına katılmak için 1932'nin Aralık ayında iki kez Fransa'ya gitti. Dimitrov'un Komintern Yürütme Kurulu'yla yaptığı yazışmalar Komintern'in savaş karşıtı ajitasyona karışan ve Amsterdam Kongresi'ni destekleyen çeşitli yerel komiteleri muhafaza etmeyi ve bunları çeşitli faaliyetlerle Avrupa'nın sol kamuoyunu farklı kesimlerini etkilemek ve diğer kitlesel hareketlere sızmak için kullanmayı düşündüğü görülüyor.

Bu arada 1832'nin ikinci yarısında Almanya, iç savaşın eşiğindeymiş gibi görünüyordu. Temmuz ve kasım aylarında yapılan iki genel seçimde KPD doğrudan SPD'nin aleyhine olarak oylarını arttırdı. Dar bir bakış açısıyla bu, parti için bir başarıydı; Ernst Thälmann ve Fransız komünist Jacques Duclos'la durumu görüşen Dimitrov, komünistlerin duruşunda bir değişikliğe gitmeyi gerekli görmedi. 1932'nin Ekim ayında Almanya'daki antifaşist mücadele konusundaki izlenimlerini

29) Michev *et al*, *Spomeni*, 1. Cilt, s. 327.

30) B. Gross, *Willi Münzenberg: A Political Biography* (East Lansing, MI, 1974), s. 226.

Komintern Yürütme Kurulu'yla paylaşan Dimitrov yine "aşağıdan hareketin" özgül anlamı içinde birleşik cephenin merkezileşmesini telkin etti.³¹

Kasım ayında yapılacak seçimlerden önce komünistlerin öncülüğünde ve Nazilerin destekledikleri -her iki taraf da istemeyerek- ulaştırma işçileri yasa dışı greve gittiler. Bundan kısa süre sonra Dimitrov, uyguladığı birleşik cephe yaklaşımının geniş işçi kitlelerini çekmekte başarısız olduğunu fark etti. Bu durumu düzeltmek için partinin öncü rolünün öncelikle kabul edilmesinde ısrar etmemeli ancak tüm eylem boyunca önderliğini kanıtlamalıydı. Bunlar çok belirsiz ve farklı anlamlara gelebilen ifadelerdi; eski komünist stratejinin zirvesine ulaştığına ve diğer taraftan da istemedi Hitler'in gelişine katkı yaptığına üstü kapalı olarak gönderme yapıyordu. Ancak Dimitrov'un iki noktada dikkatli olması gerekiyordu: KPD'nin yapacağı her hata partiyi izleyenlere ve yönetenlere yansıtacaktı. Bundan başka görüşlerinin özellikle BKP(D) içindeki son suçlamalar bağlamında "sağcı" ya da "revizyonist" olarak yorumlanmamasına dikkat etmesi gerekiyordu.

Etrafında süregiden tüm kargaşaya rağmen, eldeki arşiv belgeleri Almanya'daki gelişmelerin Dimitrov'un dikkatine pek mazhar olmadıkları izlenimini uyandırıyor. Aslında Berlin ve Moskova'da faaliyetlerini yürüten yurttaşlarıyla bağlantıyı sürdürmek ve bilgi alışverişinde bulunmak için daha çok çaba sarf ediyordu. MOPR, Köylü Enternasyonalı ve Sporcular Enternasyonalı dâhil Komintern'in yan kuruluşlarının denetleme faaliyetlerine de katılıyordu. Aynı zamanda Komintern Yürütme Kurulu'yla iletişimi pek de verimli geçmiyordu. Dimitrov, ağustos ayı sonlarında yapılan Komintern Yürütme Kurulu XII. Plenumu hakkında bilgi almak için 23 Ağustos ve 3 Ekim tarihleri arasında en az üç kez mektup yazdı. Ancak bu mek-

31) TsPA, f. 146, os. 6. a.e. 813.

tuplar yerine ulaşmadı ve *Pravda*'da yazılan haberlerle yetinmek zorunda kaldı; beklendiği gibi Moskova'daki gelişmelerden kopuk olduğunu düşünüyordu.³² Dimitrov'la sıkı bir iş birliği içinde çalıştığı düşünülen Münzenberg'in bizzat plenumda bulunması oldukça dikkat çekiciydi.

Zaman düşüncesizce davranırsa da, yarısı Berlin ve Viyana'da illegalitede geçen on yıllık sürgünden sonra Dimitrov komplo teknikleri konusunda dersini iyi almıştı. 1931 yılının Ağustos ayında Piatnitsky, kendisini "gizliliğin en temel kurallarına uymadığı" ve şifresiz mektuplarda Komintern ajanlarının açık isim ve adreslerini kullandığı için paylamıştı.³³ Avusturya ve Alman polisi, mektuplarının ne kadar önemli olduğunu anlamakta başarısız olup onu tutuklama girişiminde bulunmasa da, Dimitrov'un faaliyetlerinin farkındaydılar. 1932'nin Eylül'ünde "genç" Lambrev ve Pavlov gözaltına alınınca, polisin neredeyse Berlin'deki Bulgar merkezini ortaya çıkaracak noktaya gelmesine rağmen, Dimitrov doğrudan tehlike altında değildi. Lambrev ve Pavlov hakkındaki suçlamalar sadece pasaport ve yasa dışı ikametle sınırlı kalmasına rağmen, Dimitrov siyasi mülteci olan iki arkadaşını savunmak için ortalığı ayağa kaldıran bir siyasi kampanya başlatmayı tercih etti.³⁴ Bu, Almanya'nın gergin ve şiddet dolu atmosferinde ilginç bir seçim oldu. Adalet ve sağduyu haklı çıktı ancak bu olay Dimitrov'un gizlendiği yerin ortaya çıkması durumunda kişisel tercihlerine biraz ışık tutuyor.

Asıl nedenler belli olmasa da, Dimitrov'un 3 Ocak 1933'te WEB' deki görevinden muaf tutulmasının güvenlik endişeleriyle ilintisi yoktu. Resmi olarak kendisine bir önceki ağustos ayındaki kongre sonucu oluşan emperyalizm ve savaşa karşı "Amsterdam Hareketi'ne" odaklanması olanağı verilmişti. Bu-

32) Savova, *Georgi Dimitrov*, 610-611. sayfalar.

33) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1642.

34) Ibid, a.e. 298, 309.

nun ve çok sayıda diğerkomünist cephe örgütlerinin arkasındaki itici güç durumunda olan Münzenberg'in bundan sonra Dimitrov'un yardımına gereksinim duyup duymadığı pek net değildir. Ne de Dimitrov'un Bulgaristan Komünist Partisi'yle ilgili hedeflerinin değiştiğine dair kesin bir kanıt da bulunmuyor. Dimitrov'un son günlerdeki faaliyetlerinin Komintern Yürütme Kurulu'nca kabul görmediği izlenimini yaratacak bir şey olmadığı gibi kendisi de Berlin'de kişisel ve işiyle ilgili uğraşlarına ara vermemiştir. Sevgilisi Ani Krüger'den ayrılmak istemiyordu, bu yüzden güvenlik nedenleriyle kaldığı yeri değiştirmeden önce şubat ayının ortalarında orta sınıf insanların yaşadığı Steglitz'de Mansfeld ailesiyle görüştü. 1933 yılının Ocak ayında Komintern Yürütme Kurulu'na yazdığı mektupta KPD'nin büyük bir olasılıkla kapatılacağı uyarısında bulundu, son gösteriler ve Nazilerle, komünistler arasında çıkan çatışmalarla ilgili bilgiler verdi. Gene de şubat ayı içinde Berlin, Viyana ve Münih arasında rahatça gidip geldi.

Dimitrov 27 Şubat 1933 gecesi Münih'ten dönerken Frau Irmgrad Rösler adında bir kadınla buluştu. Bu kadın, kendisine telefon numarasını verdi ve tekrar buluşmak için sözleştiler. Trendeyken bir önceki gece Reichstag'ın kundaklanmasıyla ilgili son haberleri okuyordu. Kundakçı olay yerinde yakalanmış ve Marinus van der Lubbe adında eski bir komünist olduğu teşhis edilmişti. Prusya Eyaleti Başbakanı ve Hitler'in en yakın çalışma arkadaşlarından olan Hermann Göring, neredeyse hiç vakit geçirmeden bu olayın Nazilerin komünist bir provokasyonda bulunacakları konusundaki öngörülerini doğruladığını açıkladı. Nazilerin 5 Mart'ta yapılacak seçimlerden önce, kalan süre içinde (bir haftadan az zaman kalmıştı) Nazi propagandacılar, Reichstag Yangını'nın Alman ve uluslararası komünistlerin Alman halkının meşru seçiminin önüne geçmek için düzenledikleri komplo olduğunu tekrarladılar. Bu arada polis her kademededen komünistin yanında yeni Alman

hükümetine açıkça karşı çıkan herkesi tutuklamaya başladı.

Bu artan kaotik ve şiddet dolu ortamda Dimitrov her zaman ki faaliyetleri yürütüyordu. 9 Mart 1933 günü BKP(D) üyesi ve Almanya'ya yeni gelmiş olan Vassil Tanev ve Blagoy Popov'la buluştu ve onları Berlin'in en işlek yerlerinden biri olan Potsdamer Strasse'de Bayernhof Restoranı'na götürdü. Bu sırada van der Lubbe'nin suç ortakları aranıyordu, bir garson "Ruslardan" şüphelendi ve daha önce de restorana geldiklerini iddia ederek polisi aradı. Popov umutsuz bir kaçma girişiminde bulunurken, Dimitrov hemen gerçek kimliğini ortaya koydu ve siyasi mülteci olduğunu söyledi. Bu bilgi doğrulanır doğrulanmaz, üçü kışkırtmacılık ve Reichstag Yangını'nı ter-
tiplemekle suçlandılar ve bunun hemen ardından KPD Meclis Grup Başkanı Ernst Torgler de aynı suçlamayla karşı karşıya kaldı.

Şüpheliler önce Berlin Emniyet Müdürlüğü'nde gözaltına alındılar. Dimitrov ilk sorgusunda van der Lubbe'yle suç ortaklığı iddialarını protesto etti ve resmi tutanağı imzalamayı reddetti. İşlerinin sadece Bulgaristan'la ilgili olduğunu ve Bulgaristan'da ölüm cezasına çarptırıldığı için tek suçunun Almanya'da yasa dışı ikamet etmek olduğunu ısrarla belirtti. Geçici olarak tutuklandıktan sonra Dimitrov, Berlin'in merkezinde bulunan Moabit Cezaevi'nde hücreye kapatıldı. Eylül ayında yargılamanın yapılacağı Leipzig'de Yüksek Mahkeme Hapishanesi'ne nakledildi. Ekim ayında kısa bir süre için Berlin'e döndüğünde, bazı oturumlar suç mahallinde yapıldı.

Hapishanedeki koşulların on yıl önce Sofya'da Kara Cami olarak bilinen hapishanede yaşadıklarıyla benzer bir yanı yoktu. Çıplak bir hücrede kalıyor ve hapishane avlusuna çıkmasına izin verilmiyordu. 4 Nisan'da elleri kelepçelendi ve neredeyse beş ay bu şekilde sürekli fiziksel acı çekti. Bu işkencenin asıl amacının kendisini psikolojik olarak yıkıma uğratmak olduğuna inanıyordu ve bu yüzden boyun eğmemeye karar

verdi. 1 Mayıs 1933'te Uluslararası İşçi Günü'nü sevgiyle kutlarken hapishanede yatmanın "iğrenç ve acınası bir durum" olduğunu düşündü ancak metin olup "zayıflık göstermemeye" karar verdi.

Hapishanede sert ama istikrarsız bir düzen egemendi ve ortalık durulunca hemşerisi Sofie Mansfeldt ve sevgilisi Ani Krüger'den paketler almaya başladı. Ülke dışından paket kabul edilmemesine rağmen, annesi Bulgaristan'dan yiyecek göndermişti.³⁵ Zamanla diğer yasaklar da yumuşatıldı ve Dimitrov bir Alman gazetesi ısmarlayabiliyor, hapishane kütüphanesinden kitap alabiliyor ve daha da önemlisi dışarıyla da ilişki kurabiliyordu. Dimitrov, haklarına sahip çıkmak için her fırsatı kullandı. Soruşturma yargıcını, hapishane idaresini ve polis yetkililerini el konulan eşyalarının ve parasının iade edilmesini talep eden, kendisine uygulanan cezai müeyyideleri, yazışmalarının engellenmesini ve içinde bulunduğu zor koşulları protesto eden mektup yağmuruna tuttu. Posta pulundan avukat tutmaya kadar her şeye para ödemek durumunda olduğu için para, başından itibaren bir sorun oldu ve bu yüzden Bulgaristan'daki akrabalarından para yardımında bulunmalarını istemek zorunda kaldı. Genel olarak ölçülü ve duygulara yer olmayan mektuplarında zaman zaman bu öfkesi dile geliyordu. 4 Mayıs'ta tutuklandığında üzerindeki paranın artık günlük masraflarını karşılamadığını ve zincirleneceğini öğrenince, baş soruşturma yargıcına "komünizmi yok etmek için hukuku bile kullanmaya çalışan sınıf düşmanlarının elinde tutsak olduğunu unutmayacağını" belirten sert bir mektup gönderdi.³⁶

Dimitrov'un on aylık hapisliği iniş ve çıkışlarla doluydu ancak enerjik kişiliği, tamamen bunalıma girip kaderine boyun

35) Sirkov et al, *Dnevnik*, 6, 8 Nisan 1933.

36) Ibid, 4 Mayıs 1933.

eğmesine asla izin vermedi. “Kuzu gibi davrananların kurtlara yem olacağına” inanan Dimitrov, tutuklandığı andan itibaren bir kurban gibi davranmayı reddetti. Dayanıklılığı, içinde bulunduğu mütevazı koşullar ve fiziki zorluklardan uzakta tutan entelektüel faaliyetlerinden ileri geliyordu. Başlangıçta kendisini sürekli meşgul ediyor, eline ne geçerse -yasa kitapları, gramer kitapları, felsefe, kurgu- rastgele okuyordu. Artık alışkanlık edinince okuduğu kitaplardan notlar çıkarıyor ve günlük tutuyordu. Hapishanede kendini oyalayacak hiçbir fırsatı kaçırmadı, hatta bir defasında kilisede ayine katıldı ve rahiple tartıştı. İlginçtir, muhtemelen dış dünyadan birileriyle ilişki kurmak için ya da Almanca hukuk konusunda sözcük hazinesi yeterli olmadığı için sorgusu sırasında ve resmi yazışmalarda Almanca tercüman kullandı. Aslında Dimitrov hapishanede ders kitabı edinmişti ve yaklaşık on yıldır Avusturya ve Almanya arasında mekik dokumasına rağmen zamanını “Alman dilini araştırmayı sürdürmek için” kullandığını yazmıştır.³⁷

Ağustos ayı başlarında Dimitrov, savcılığın hazırladığı iddianameyi aldı ve uzun uzadıya savunmasını hazırlamaya başladı. Leipzig’den gelen savunma avukatı Dr. Wille ile görüşmesine izin verildi. Dr. Wille birkaç ay dava üzerinde çalıştıktan sonra temmuz ayında davaya bakmayı reddetti. Bu arada Dimitrov’un ailesi Paris’te yaşayan Bulgar avukat Stefan Dechev’i tuttu. Dimitrov’u destekleyenler Fransız radikal sosyalistlerden Vincent de Moro-Giafferi, ünlü ceza avukatı olan meslektaşısı César Campinchi’nin yanında Avrupa ve Amerika’da diğer başarılı ve sempatik avukatlara başvurdular. Ancak mahkeme bu avukatların hiçbirini kabul etmedi.³⁸

Dimitrov yasal bir strateji uygulamakta ısrar eden savunma avukatı Dr. Paul Teicherr’le hemen ters düştü. Aksine sanık,

37) Ibid, 27 Nisan 1933.

38) Ibid, 28-29 Temmuz 1933.

sadece Reichstag binasını kundaklama ve Almanya'daki düzeni yıkmak için komplo kurma gibi belirli suçlamaları çürütmeyi değil aynı zamanda açıkça komünist eylemlerini ve inançlarını savunmaya karar vermişti. Dimitrov, Almanya'da yaşadığı süre içinde açıkça "Bulgaristan'daki faşist antidemokratik yönetimle mücadele ettiğinde" ısrar etti ve hatta "siyasi görüş ve faaliyetleri konusunda ifade vermeleri için Bulgar politikacıların ve uluslararası tanıkların dinlenmesini" önerdi. Ancak bu strateji Teicher'in anlayışsızlığıyla karşılaşınca, Dimitrov savunmayı kendisinin yapacağını bildirdi.

Dimitrov ilk fırsatta Barbusse ve Fransız milletvekili Marcel Cachin gibi daha önce Batı Avrupa'daki çalışmalarından dolayı tanıştığı yabancı komünist destekçilere mektup yazarak kamunun destek olmasını istedi.³⁹ Bu yazışmaların çoğuna Reichstag Yangını'ndan sonra Paris'e kaçan Münzenberg'in kurduğu Alman Faşizmi Kurbanları İçin Dünya Komitesi de katıldı. Sol kesimin Hitler'in iç ve dış politikası konusunda duyduğu endişelerine inanan komite politik, toplumsal ve ulusal kuruluşları harekete geçirdi. Uluslararası Başkanı Lord Marley'le birlikte bazı İngiliz politikacılar dikkat çekiyordu. Çabalarını desteklemek için Albert Einstein ve H. G. Wells gibi seçkin isimleri kullanmaktan çekinmeyen Münzenberg, Dimitrov ve onunla birlikte yargılananlara kamuoyu desteğini sağlamanın bir parçası olarak geniş çaplı bir uluslararası kampanya yürüttü.⁴⁰

Münzenberg'in girişimlerinin ikisi Avrupa'da geniş yankı buldu ve yeni kurulan Nazi rejimine karşı ilk propaganda ve direniş odağı haline geldi. Avusturyalı yoldaşı Otto Katz'ın derlediği *Kahverengi Kitap*'ın asıl hedefi Hitler'in yalanlarını ve zorbalığını ortaya koymak, onu mahkûm etmektir. Kitabın

39) Ibid, 4 Nisan 1933.

40) Gross, Willi Münzenberg, s. 242.

sadece üçte bir Reichstag Yangını'na ayrılmasına rağmen, kitap bu bölümüyle meşhur oldu. Kitaptaki çeşitli belgeler ve sözlü tanıklıklar Nazilerin -bu saldırıdan en çok yarar sağlayacak olanların- gerçek suçlular oldukları tezini, kanıtlıyordu. Van der Lubbe'nin istikrarsız bir radikal ve zihinsel engelliliğin eşiğinde psikolojik olarak olgunlaşmamış bir eşcinsel olarak sunulması onu Naziler için kolay bir av haline getirmişti. Aynı anda Reichstag binası ve Göring'in konutunun arasındaki gizli yeraltı tünelinin ortaya çıkarılması Göring'in düşünmeden sarf ettiği antikomünist söylemler bir araya gelince bir Nazi komplosu olduğuna okuyucuyu yönlendirmek için ustaca kullanılmıştı.⁴¹ Bu iddialar tam olarak doğrulanan ya da reddedilen kanıtlara dayanıyor olsa da, kamuoyunun dram ve entrika duygusunu hedefliyordu. Dimitrov ve yoldaşları, Almanya'da Hitler'in uyguladığı vahşete karşı uluslararası bir protesto yaratmak için daha kapsamlı ve uzun vadeli çabalar içinde bir idol olarak benimsendiler.

Yaratıcı bir insan olan Münzenberg, başvurulmuş ünlü hukukçuların Reichstag Yangını konusunda dinlenecekleri ve nesnellik ve tarafsızlık standartları gözetilerek tanıklar ve belge kanıtlarla tamamlanacak bir karşı yargılama düşüncesini ortaya attı. Bu yargılama Nazilerin bu olaya komünistlerin karıştıkları varsayımını zayıflatacak ve bunun dışında Nazilerin uygulamalarının meşruluğu ve yasallığını çürütecekti. Komintern bu öneriyi kabul etti ve gerekli finansı sağladı ancak girişimin sözde siyasi olmayan niteliği yüzünden perde arkasında kaldı. 1933 yılı yazında Lord Marley'in başkanlığında bir Uluslararası Hukuki Araştırma Komisyonu kuruldu ve Avrupa'daki şubelerinde kanıtlar toplandı. Londra'da Hukuk Derneği'nin öncülüğünde çalışmalar yoğunlaştı. Karşı yargılama 15 ve 19 Eylül tarihleri arasında Hukuk Derneği'nde yapıldı

41) World Committee for the Victims of German Fascism, *The Brown Book of the Hitler Terror and the Burning of the Reichstag* (London, 1933).

ve uluslararası medya tarafından yakından izlendi. Açış konuşmasını yapan Sosyalist Lig'in kurucusu Sir Stafford Cripps gerçekçilik ve tarafsızlık dengesini kurmaya çalıştı. Yargıçların çoğu mesleki, insani ve demokratik gerekçeler hareket ediyor olsalar da, D. N. Pritt, KC gibi hukukçuların uzun süredir Sovyet yönetimiyle ilişkileri vardı.⁴²

Karşı yargılamada örneğin Reichstag binasında birden fazla yangın çıktığı ve yangından bir gün önce çoğu sosyalist ve komünist 1.500 kişi için tutuklama emri çıkartılması gibi ilginç ayrıntıları ortaya çıkardı. En çarpıcı kanıt Göring'in konutundan Reichstag'a giden tünel teşkil oluşturdu. Binanın eski planları ortaya konunca gerilim daha da arttı, bir uzman tanığın ifadesine göre salonun kapılarının kilitlenmiş ve sözde Nazilerin kendisini yakalamaması için ortadan kaybolmuştu.⁴³ Dimitrov'un en genç kız kardeşi ifadesinde Dimitrov'un sadece Balkan komünist partileriyle ilgilendiğini söyledi. Yangının lojistik kaynakları ve muhalefeti tasfiye etmek için Nazilerin yönetim tarzıyla da ilgilenen Londra mahkemesi genel olarak siyasi sorunlara odaklandı. Mahkeme Van der Lubbe'nin herhangi bir komünist partiye üye olmadığı ve Reichstag'ın yakılmasından hiçbir komünistin sorumlu tutulamayacağı sonucuna vardı. Ancak Nazilere karşı sürekli saldırılarla en iyi savunma yapıldı. Karşı mahkeme Nazilerin ideolojisi ve propagandasının yanında spesifik eylemlerinin aleyhlerindeki en büyük suçlayıcı kanıtları sağladığını ortaya koymaya çalıştı. Kitlesel propaganda kampanyasının özü zamanlaması kadar önemliydi: Londra'da yapılan yargılama Alman savcının iddianameyi resmen ortaya koymadan Leipzig'de oynanan yargılamanın yıpratılmasında hayati bir rol oynadı. İki hafta sonra Paris'te bunun devamı niteliğinde yapılan karşı yargılamada Van der Lubbe'nin kullandığı yanıcı madde ve hepsinden öte

42) Gross, *Willi Münzenberg*, 251-256. sayfalar.

43) M. Semkov, *Moabit 8085* (Sofya, 1981), s. 113.

ruhsal durumu hakkında başka sorular ortaya atıldı. Bu yargılamada Kolarov, Dimitrov'un lehinde tanıklık yaptı ancak günün en önemli olayı Dimitrov'un yetmiş yaşındaki annesinin bir açık hava toplantısında yaptığı birkaç kelimelik konuşma oldu.⁴⁴ Bundan kısa bir süre sonra *Reichstag Davası ve Hitler Terörü* adlı ikinci kahverengi kitap yayınlandı.

Üç Bulgar komünistin tutuklanması, kendi ülkelerinin de kamuoyunu harekete geçirdi ancak sanıklarla dayanışma içinde olan Bulgarların siyasi farklılıkları unuttukları iddiası biraz abartılıydı. 1920'li yıllarda komünistlerle iş birliğinde bulunan beş BHÇB üyesi Alman mahkemesine Dimitrov'un inançlarının bireysel terörü men ettiğini bildiren bir telgraf gönderdi. Sofya kafelerinde, siyasi dedikoduların odağında "Koca Almanya'da tek bir cesur adam var. O da bir Bulgar," mealinde espriler yapılıyordu. Dimitrov'un başına gelenler ilgiyle izleniyor ve ulusal ego tatmin ediliyordu.⁴⁵

Bu yargılamanın Almanya'da komünizmin tamamen kökünün kazınması için bir işaret olduğu ayan beyan belli olmasına rağmen Dimitrov'u savunmak için tüm uluslararası girişimlerde Komintern'in eksikliği göze çarpıyordu. Münzenberg'in faaliyetlerinden sağlanan mali destek bir yana Moskova'nın tek yaptığı sadece kız kardeşinin ve Kolarov'un ülke dışına çıkmasına izin vermek oldu. Onlar da ancak ellerinden geldiği kadar bu kampanyaya katkı sağladılar. Sovyet yönetiminin Almanya'daki gelişmeleri yakından izlemesine karşın Sovyetler Birliği'nde geniş çaplı bir eylem olmadı. Dimitrov'un, yargılanırken kendisine destek veremeyen Kislovodsk Sanatoryumu müdürüne yazdığı önceki yıl gördüğü tedavi için minnettarlığını ifade eden ilginç mektup belki de bir dikkat çekme ve yardım isteme girişimiydi.⁴⁶ Anlaşılan Komin-

44) Ibid, s. 86.

45) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 217.

46) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 640.

tern Yürütme Kurulu'ndaki Bulgar temsilciliği Dimitrov'un tutuklanmadan önce yoluna koyamadığı hesapların üstesinden gelmeyi becerememişti. Ne de İç Merkez Komite, Dimitrov'un yakınlarının mahkemeye ve Avrupa'da yürütülen kampanyaya katılmalarını sağlamak için maddi bir destekte bulundu. Dimitrov'un annesi bunların hiçbirini önemsemedi ve Kosta Todorov'dan para isterken bunu itiraf etti. İsteğini kırmadı ve bu mütevazı ve onurlu kadına "en ufak yapmacıklığı olmayan bir kahraman" diyerek hayranlığını ifade etti.⁴⁷ Ayrıca Parashkeva Protestan Kilisesi Rahibi Vassil Zypkov da maddi katkıda bulundu.⁴⁸

Dimitrov'un hapisanedeyken de özel yaşamı oldukça karmaşıktı. Bir taraftan Ani Krüger'i bir hayat arkadaşı olarak görüyor, onunla hemen her gün mesajlaşıyor ve çocuklarına sevgi ve alaka gösteriyordu. (Temmuz ayında Ani Krüger birkaç gün kendisini göremeyince, onun dayanamayıp, yaşadığı baskılar sonucu öldüğünü düşünen Dimitrov ilk kez panığa kapıldı.) Dimitrov diğer yandan Rosa Fleischmann'la da ilişkisini sürdürüyor, onu kısa ama düzenli olarak bilgilendiriyordu.⁴⁹ Haziran ayında, karısı Lyuba'nın bir ay önce Moskova'da intihar ettiği haberini aldı.

Leipzig Davası 21 Eylül 1933 günü başladı. Savcı iddianamesinde, Van der Lubbe ve "suç ortaklarını" anayasayı zorla değiştirmek için komplo kurmak ve bir komünist ayaklanmayı başlatmak için Reichstag'ı önceden tasarlayarak yakmakla suçluyordu. Savcı, ölüm cezası verilmesini talep etti. Daha sonraki sorgulamada genellikle tuhaf davranan baş sanık, kendisiyle birlikte suçlananları tanımadığını ve durmadan etkisizleştirilen Alman işçi sınıfının öcünü almak için bir şeyler yap-

47) Todorov, *Balkan Firebrand*, s. 246.

48) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 48.

49) Sirkov et al, *Dnevnik*, 10-14 Temmuz 30 Ağustos, 8 Eylül 1933.

manın görevi olduğunu düşünerek tek başına hareket ettiğini tekrarladı. Bazı raporlarda ruhsal durumu ya da uyuşturucu etkisinde olup olmadığı sorgulanmasına rağmen, Van der Lubbe tutarlı, genellikle dikkatli davranıyor, düşüncesini söylüyor ve mantıklı biri izlenimi veriyordu. Dimitrov, Hollandalı sanığa daha önce karşılaşmış karşılaşmadıklarını sorunca ortam gerildi ve Van der Lubbe bu soruya olumsuz yanıt verdi.⁵⁰

Aylardır süren hücre hapisliğine son verdiği için duruşmanın başlamasını Dimitrov sevinçle karşıladı. İlk kez 23 Eylül'de mahkeme karşısına çıktı ve hemen yargılamanın havasını değiştirdi. Hayatı ve inançları için savaşması gerektiği davaya salt farklı iki ideolojinin çarpışması olarak yaklaşan Dimitrov her zamanki saldırı stratejisini sürdürdü. Israrla komünist düşüncelerini ortaya koydu ve gururla Bulgaristan'da Eylül Ayaklanması'ndaki rolünü itiraf etti. BKP(D) Merkez Komitesi ve Komintern Yürütme Kurulu üyesi olduğunu ve eylemlerinin siyasi sorumluluğunu üstlenmeye hazır olduğunu belirtti. Ancak kesinlikle sadık bir komünist olduğu için bir "serüvenci, terörist ya da fantezileri olan bir insan olmadığını" ancak üstüne bastırarak SBKP'nin bir hayranı olduğunu, proletarya devrimi ve diktatörlüğü için mücadele ettiğini söyledi. Kundaklamanın bir antikomünist komplo olduğunu ileri sürdü.

Dimitrov'un davranışları ve hitabet yeteneği başından itibaren orada bulunan yabancı basın mensuplarını büyük ölçüde etkiledi. Londra'da yayınlanan *Observer* gazetesi muhabiri, onun için "komünist idealin ta kendisi" olduğunu söyledi ve hatta komünistlere sempati duymayan basın organları bile onun cesaret ve mücadele ruhundan söz ettiler. Kuşkusuz Dimitrov basının iyi niyetli tutumunun çok ihtiyaç duyduğu olumlu toplumsal tepki için önemli olduğunun farkındaydı.

50) Ibid, 4 Ekim 1933.

Bu yüzden mahkeme salonunda havayı hemen fark eden Dimitrov, yargıçlarla tartışmaya girip elinden geldiği kadar ortalığı heyecanlandırarak, tribünlere oynamaya başladı.

Daha önce kendini “kafeste bir aslana” benzeten Dimitrov duruşmalar sırasında “suda yüzen bir balık gibi” hissettiğini söyler. Duruşma yargıcıyla yerli yersiz konuşmak ve mahkeme kurallarına uymamaktan dolayı mahkeme salonundan çıkarılmaktan pişmanlık duyar.⁵¹ Dikbaşlılığından dolayı suç mahallini görmesine izin verilmez. Ancak genellikle kendiliğinden ortaya çıkan öfke patlamaları, zaman zaman kasıtlı olarak hâkimleri çileden çıkarır ve sıkıcı bir adli süreçte unutulmayacak önemli olaylara neden olur. Dimitrov olabildiğince dikkat çekmek için öfkesini, dizginlerini salıverir. 13 Ekim 1933'te avukatına yazdığı bir mektupta “bir toplama kampındaki tutsak bir asker gibi” değil, siyasi nedenlerle yargılanan bir kişi gibi davranacağını söyler.⁵²

Dimitrov'un mahkeme başkanı ve bazı tanıklarla girdiği sözlü sataşmalar, on yıl önce Sofya Belediye Meclisi ve Bulgaristan Milli Meclisi'ndeki davranışlarını anımsatıyordu. Dimitrov'un topluluk önünde konuşma, konuşurken söz kesme ya da sözünün kesilmesi ve arada söylenen ilgisiz sözlere nüktelerle karşılık verme konusundaki deneyimleri çok işe yaradı. Yetenekleri biraz körelmiş, yabancı dil bir engel de olsa keskin zekâsı ve hırsı açıkça belli oluyordu. Duyarlı, heyecanlı ve eğitilmiş her ulustan dinleyicilerin önünde Dimitrov tam havasındaydı. Şimdi parti direktifleri ve Komintern kararları engeline takılmadan kendisi için en iyi olduğunu düşündüğü yolu tutmakta özgürdü.

Mahkemeye KPD üyelerinden itfaiye erlerine, Reichstag görevlileri ve önde gelen Nazilere kadar birçok tanık getirildi. Kendi savunma hattı içinde davranan Dimitrov, bu tanıkların

51) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 219.

52) Georgiev ve Radenkova, *Pisma*, s. 245.

birçoğunu çapraz sorguya alarak olay hakkında bilgileri ve gene olayla ilişkileri olmadığını ortaya koymayı becerdi. Savcı birçok ilişkisinin olduğunu ve zaten evli olduğu halde Ani Krüger'le evlenmek için nişanlandığını ima ederek ahlaken yoz bir insan olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Buna çok öfkelenen Dimitrov, "ne iktidarsız, ne de eşcinselim, sadece bir erkeğim" dedikten sonra özel hayatının araştırılması için uluslararası bir komisyon kurulması gibi garip bir öneride bulundu. Bu arada Bayan Krüger'in Dimitrov'un onayı olmadan resmi bir duyuruyla nişanlandıklarını bildirdiği ortaya çıktı.

Dimitrov, Van der Lubbe ile defalarca çatıştı ve tek başına hareket ettiğini kabul etmeyi reddetti. Naziler tam Van der Lubbe'nin yukarıdan gelen emirlerle hareket eden bir komünist olduğunu kanıtlamak için çaba sarf ederlerken Dimitrov, Van der Lubbe'nin Nazi Mefistolesi'nin Hitler'in adamları tarafından yönlendirilip, manipüle edilen ve kundakçılık eylemini yardım edilen Faust olduğunu ortaya koymaya çalıştı. Bu nedenle Dimitrov'un mahkemede izlediği yol *Kahverengi Kitap* ve karşı yargılamalarda izlenen yöneme benzer.

Dimitrov ve Göring'in 4 Kasım'da mahkeme salonunda karşı karşıya gelmeleri basında çok geniş yer buldu. Sanki duruşmaları şimdiye kadar izlemiyormuş gibi davranan Prusya Başbakanı, yaptığı oldukça siyasi içerikli bir açıklamada Dimitrov'u "iğrenç ve küstah" olarak niteledi. Ancak Dimitrov, Göring'in ifadeleriyle, daha önceki tanıkların ve hatta SA liderlerinin ifadeleri arasındaki çelişkilere ve Göring'in şimdi söyledikleri ve daha önce yaptığı açıklamalar arasındaki tutarsızlıklara dikkat çekince, Nazi lideri çetin bir cevize çattığını fark etti. Öfkeden deliye dönen Göring kelimesi kelimesine bu davanın kendisini küçük detayların hiç bir şekilde ilgilendirmeyen ve bu canavarlığın sorumlusu olan parti ve ideolojinin suçlu olduğundan kuşku duymadığı bir siyasi dava olduğunu söyledi. Göring'den sonra Dimitrov alay ederek komünizmin

dünyanın altında birini yönettiğini iddia etti, Göring bağırarak Dimitrov'un bir suç örgütüne bağlı bir alçak olduğunu ve bu yüzden yok edilmesi gerektiğini söyleyince mahkeme başkanı sanığın propaganda yapmasını yasakladı. Dimitrov, Göring'e, "Sayın Başbakan! Sorularımdan korkuyor musunuz?" diyerek ona öldürücü darbeyi vurduysa da, Göring'in açıkça kendisiyle mahkemeden sonra da görüşeceğini söyleyerek tehdit etmesinden sonra Dimitrov duruşma salonundan çıkarıldı.⁵³ Bu sözlü çatışma yabancı basında geniş yer buldu ve bu Dimitrov'un lehine oldu. Dört gün sonra Göring tekrar mahkemeye geldiğinde, Dimitrov sözlü atışmaları o kadar sert olmasa da oldukça başarılıydı. Berlin'deki Amerikan Büyükelçisinin kızı Martha Dodd'a göre "Göring'in tehdidi komployu ortaya çıkarmış" ve neredeyse Dimitrov'u kurtarmıştı. Kısıtlı Almanca bilgisiyle duruşmaları izleyen Bayan Dodd, mahkemeye katılanların yüz ifadelerini, vücut dilini seslerindeki duyguları gözlemlemiş ve Dimitrov'un "baskı altındaki en şaşırtıcı ve cesur kişi" olduğunu saptamıştır.⁵⁴

13 Aralık 1933 günü savcı yaptığı kapanış konuşmasında bunun bir Sovyet rejimi kurmak için bir devrim işareti olması nedeniyle Reichstag'ı komünistler dışında kimsenin kundaklamayacağı iddia etti. Van der Lubbe ve Torgler için ölüm cezası verilmesi talebini yineledi ancak Bulgar sanıkların "delil yetersizliği" nedeniyle beraat edilmelerini talep etti.⁵⁵ Hemen ardından Dimitrov yaptığı son konuşmada mahkemenin bulgularından çok kendi siyasi inançlarına değindi. Bu kişisel ve siyasi konuların birbirine geçtiği duygusal konuşmada şunları söyledi: "Bir suçlanan komünist sıfatıyla kendimi savunuyorum. Komünist devrimci onurumu savunuyorum. Fikirlerimi ve komünist inançlarımı savunuyorum. Yaşamımın anla-

53) Semkov, *Moabit 8085*, 234-9. sayfalar.

54) M. Dodd, *Through Embassy Eyes* (New York, 1939), 57-62. sayfalar.

55) Semkov, *Moabit 8085*, s. 270.

minı savunuyorum. Benim hukukum Komintern'dir," dedi ve biraz sıra dışı biçimde yurtsever duygularını şu sözlerle ifade etti: "Bulgarım diye utanmam için bir neden yok ve Bulgar emekçi sınıfının çocuğu olmaktan gurur duyuyorum." Bu konuşma ünlendikten sonra Dimitrov buna, daha önce Leipzig'de sarf etmediği şu sözcükleri ekledi: "Dünya nasıl dönüyorsa, devrim de zafere doğru koşuyor. Komünizmin zaferini, bir Sovyetler Avrupa'sını ve Sovyet Cumhuriyetleri Birliği dünyasını getirecek."⁵⁶

Bulgar sanıklar "delil yetersizliği" nedeniyle 23 Aralık 1933 günü salıverildiler. Nazilere ustaca ve korkusuzca kafa tutan Dimitrov tüm Avrupa'daki antifaşistlerin kahramanı oldu. Korkmadan inançlarını açıklaması ve bir siyasi düşmanın karşısında davasından vazgeçmemesi kendisini mükemmel bir komünist yaptı. Kendisini Komintern ve Sovyetler Birliği'yle açıkça özdeşleştirmesi birçok kişinin aklına Sovyetler Birliği'nin destek ve himayesini arkasına aldığı düşüncesini soktu. Aynı zamanda bazı kişiler mahkemede küstahlığa varan heyecanlı tavırlarının Sovyetlerin koruması altında olduğunu bilmesinden kaynaklandığını iddia etmişlerdir. 1920'li yılların sonunda Stalin'in yöntemleri ve Komintern'in Almanya'daki müdahaleleri sonucu hayal kırıklığına uğrayan militan komünist Ruth Fischer, sonraki yıllarda Leipzig'de Dimitrov'un konuşmalarını bile Sovyet liderlerle danıştıktan sonra kaleme alan Komintern'in sadık aracısı Wilhelm Pieck tarafından yönlendirildiğini yazmıştır. Ruth Fischer bu konudaki desteklerden söz etmemiştir.⁵⁷ Komünist düşüncelerini terk eden Bulgar Petur Semerdyiev mahkemenin sonucunu güvenceye almak için Sovyetler Birliği'nde çalışan Almanları rehin olarak tutan

56) M. Semkov, "V Layptsig - luzhi, lyubov i muzhestvo."

57) S. Koch, *Double Lives: Stalin, Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals* (London, 1995), 54-6. sayfalar.

Sovyet gizli servisinin Nazileri kontrol altında tuttuğunu söylemiştir. Ayrıca Stalin, Dimitrov'un komünizmi övmesine ve Batı Avrupa'da Sovyetlerin kitlesel özel operasyonlarının korunması bahanesi olarak komünist partilerin faaliyetlerine odaklanmasına izin vermişti. Biraz tartışmalı da olsa, Dimitrov'un sorgusu sırasında yardımcılarının adlarını verdiği iddia edildi. Bu kişiler Hitler'in talimatıyla tutuklanıp öldürüldüler.⁵⁸

Dimitrov'un çok geniş savunma hattı, sonunda kabul edilmiş olsa da, Komintern ve Sovyet yönetiminin bunu hoş karşılayıp karşılamadığı tartışmalıdır. Aslında Dimitrov'un Sovyetler Birliği'ni öven konuşmaları, sık sık Komintern programına göndermede bulunması ve devrimci açıklamaları aslında Sovyetlerin politikasıyla pek uyumlu değildi. Gerçekten de Sovyetlerin resmi tutumunun ihtiyatlı olmakla alakası yoktu ve özellikle sanıklar Sovyet vatandaşı olmadıkları için bu tutumu, bağımsız Alman mahkemesinin işlerine karışmama niyeti ile pek açıklanamaz. Dimitrov'un Moskova'dan istediği belgeler oldukça geç gönderildi; örneğin 1932 sonlarına doğru istediği Komintern Yürütme Kurulu 12. Plenum kararları ancak 1933'ün Ekim ayında eline ulaştı. Sanatoryum ve yabancı komünistlerin Moskova'ya geldiklerinde kaldıkları Lux Hotel'den istenen belgeler ancak mahkeme bittikten sonra geldi.

Başka bir açıklamaya göre Bulgar Kralı III. Boris bizzat Hitler'e, Bulgarlara verilecek sert bir cezanın kabul edilemez olduğunu ve ilişkilere zarar vereceğini açıkça söylemişti.⁵⁹ Bu mektubu duyan Dimitrov, anlaşılabilir bir şekilde kralın "kur-naz" olduğunu söylemişti; ancak Boris, Dimitrov ve yoldaşlarının ülkelerine geri dönmelerine izin verilmesi için kendi hükümetine söz geçirememişti.⁶⁰

58) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 343; A. Georgiev, "Aliansut Hitler-Dimitrov sreshtu sotsialdemokratsiyata", *Pro&Anti*, 42 (16-22 Ekim 2003), s. 12.

59) Groueff, *Crown of Thorns*, s. 192.

60) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 23 şubat 1937.

Beraat kararı hemen salıverilmelerini sağlamadı: Üç Bulgar, Almanya'da yasa dışı ikamet ettikleri için Leipzig Emniyet Müdürü'nün emriyle gözaltında tutuldular. Bunun üzerine Dimitrov, emniyet müdürünü ve İç İşleri Bakanı Dr. Frick'i mektup yağmuruna tuttu. Dimitrov'un annesi ve kız kardeşi ile Tanev'in eşi, Alman kurumlarını ziyaret ederek, tutuklular adına ricada bulundular. Bulgar tutukluların serbest bırakılmaları için ikinci bir uluslararası kampanya başlatıldı. Sürekli olumsuz yayınların yanı sıra o sıralar Nazi rejiminin yasalık bahanesi ile salıverileceklerine inanılıyordu.

Ancak üç Bulgar'ın nereye gidecekleri henüz belli değildi. Asıl tercih, ülkelerine gönderilmeleri idi ve suçlu bulunmayacakları belli olunca Dimitrov'un yakınları Bulgar pasaportu edinmenin seçeneğini araştırdılar. Dimitrov 30 Aralık 1933'te Bulgaristan Başbakanı Nikola Mushanov'a resmi bir mektup göndererek, Bulgaristan'a güven içinde girmesine izin verilmesini istedi. Böyle bir ricacı rolden hoşlanmayan Dimitrov, Bulgaristan'da ceza aldığı Eylül Ayaklanması davası için genel bir soruşturma açılmasını talep etti. Dimitrov, Mushanov'a yaptığı başvurunun hapisane yetkilileri tarafından engellendiğini iddia ettiği için ortada bir belirsizlik var. Ancak bu durumu gazetecilere iletmekle kalmadığı gibi, 3 Ocak'ta Bulgar hükümeti Berlin'deki temsilcisine başvuruda bulunan üç kişinin Bulgar vatandaşlıklarını yitirdiklerini ve bu yüzden Bulgaristan'a girmelerine izin vermek için yasal bir zorunluluk bulunmadığını bildirdi. Bir gün önce Dimitrov, İç İşleri Bakanı Dr. Frick'e bir mektup yazarak Çekoslovakya ya da Fransa'ya gitmeyi tercih ettiğini bildirmişti.⁶¹ Bu kararını akrabaları ve Kolarov'la da görüştü ancak bir başvuruda bulunup bulunmadığı bilinmiyor.

İlginçtir, özel konuşmalarında bu konuya değinmesine rağ-

61) Georgiev ve Radenkova, *Pisma*, 264, 266. sayfalar.

men, Dimitrov hemen Moskova'ya, istemedi. Ablası mahkeme sırasında Sovyetlerle ilişkiye geçmek istediğini ancak Dimitrov'un bunun son bir seçenek olmasında ısrar ettiğini söylemiştir; beraat ettikten sonra ailesinin bunu yapmasına izin verdi.⁶² Dimitrov için olumlu sonuç alındıktan sonra bile Sovyetler Birliği'nde mahkemeye karşı mesafeli tutum sürmeye devam etti. Komintern Yürütme Kurulu'nun 1933 yılı Kasım-Aralık Plenumu'nda Dimitrov'un yaşadığı zorlu sınava kısaca değinildi ve Reichstag Yangını'nın bir Nazi komplosu olduğu iddia edildi. O sıralar Sovyet yetkililerin Dimitrov'u Almanya'dan çıkarmanın yollarını aradıkları bir sırada SBKP(B), 1934 yılının Ocak ayında toplanan XVII. Kongresi'nde benzer bir yaklaşımı benimsedi.⁶³

Pieck'in önerisiyle 29 Aralık 1933'te Piatnitsky, Stalin'e bir mektup göndererek, Sovyet hükümetinin Dimitrov'a siyasi sığınma hakkı vermesini rica etti. Berlin'deki Sovyet Elçiliği, Alman Dış İşleri Bakanlığı'na, üç Bulgar'a Sovyetler Birliği'ne giriş vizesi verildiğini bildirdi. Dimitrov'un annesi ve ablası aynı belgeler için ancak 14 Şubat'ta Sovyet Büyükelçiliği'ne başvurdukları için onlara bildirilmediği anlaşıyor. Bir ihtimal de Sovyetler kendilerine daha fazla bastırılmadan Bulgar hükümetinin yanıtını beklemişti. Aslında Gestapo şeflerinden Rudolf Diels muhtemelen Sovyetler Birliği'ne giriş izniyle karıştırmış olmasına rağmen, ilk kez 13 Ocak günü Dimitrov'un Sovyet vatandaşlığına⁶⁴ geçtiğini açıklamıştı. Yakında Rusya'ya gönderileceği beklentisiyle, 16 Ocak 1934'te Kolarov'a bir mektup gönderip annesi ve kız kardeşi için bir daire bulmasını rica eden Dimitrov, gayriresmi olarak bir şeyler biliyordu.⁶⁵

Tam da bu belirsizliğin ortasında, beraat edip rahatlamaları-

62) Barumova, *Zhivot*, s. 46.

63) E. H. Carr, *The Twilight of the Comintern. 1930-1935* (London, 1982). s. 114, 118.

64) Baev, "Imalo li e sdelka."

65) Georgiev and Radenkova, *Pisma*, s. 269.

nın hemen ardından çok önemli bir olay oldu. Üç Bulgar aynı hücrede tekrar bir araya geldikleri sırada, Dimitrov tüm ciddiyetini takınarak, kendisinin tersine mahkemede Bolşevikliğe yakışmayan davranışlarından dolayı iki arkadaşını azarladi. Dimitrov'a göre ikisi de avukatlarının önerilerine uyarak legalist bir tutum sergilemişlerdi, bu yüzden depresyona giren Tanev intihar girişiminde bulundu. İkisi de eleştirileri kabul etmelerine, Popov ve Tanev'in o günlerde bir kırgınlık göstermemelerine rağmen, Dimitrov'un hiç şakası yoktu.⁶⁶

Sovyet Büyükelçiliği nihayet 16 Şubat 1934 günü Alman Dış İşleri Bakanlığı'na başvurarak, artık SSCB vatandaşı sayılan Dimitrov, Tanev ve Popov'un serbest bırakılmalarını talep eden bir nota verdi. Mahkemenin karar vermesi ve Sovyetlerin diplomatik notası arasında geçen iki aylık zaman içinde şimdi ünlü olan bu Bulgarlara ne yapılacağı konusunda üst düzey ve ikinci dereceden Nazi liderleri arasında görüşmeler oldu. Alman iç işleri ve dış işleri bakanlıkları yetkilileri nihayet 4 Ocak'ta tutukluların olanağı varsa Sovyetler Birliği'ne gönderilmek üzere sınır dışı edilmeleri konusunda anlaştılar. Tek itiraz, Göring gibi Dimitrov ve yoldaşlarının diğer komünistler gibi toplama kampına gönderilmeleri gerektiğini düşünen Diels'ten geldi. Diels'e göre toplama kampında hemen unutulacaklardı. Diels bu yolun Alman çıkarlarına en uygun yol olacağını, yoksa enerjik ve zeki bir insan olan Dimitrov'un uluslararası Nazi karşıtı propagandanın lideri olabileceğine inanıyordu. Diels'in kafasından Leipzig'den Berlin'e götürülürken, Bulgarların bir "kaçma girişimi" sırasında öldürülmeleri geçiyordu. Bu arada sessizce başkente götürülen üç Bulgar, Gestapo'nun gözetimine verildi. Hitler tutukluluklarının sürmesinden yana olmasına karşın, nihayet kararını verdi.⁶⁷

66) TsPA, I. 146, os. 3, a.e. 567.

67) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 684.

Sovyet Büyükelçiliği 16 Şubat'ta Alman hükûmetine sözlü bir nota verdi ve ertesi gün yeni Sovyet yurttaşların pasaportları oları bekliyordu. Beş gün sonra Sovyetler Birliği notaya bir yanıt beklerken, Alman hükûmeti bu acil soruna bir çözüm aramakla meşguldü. Ancak iş iyice gecikinceye kadar Sovyetlerin ağırdan alması dikkat çekicidir. Popülaritesinden dolayı ülke dışında gizli çalışma olanağı kalmadığı için başka seçeneği olmayan Dimitrov'u kabul etmek için Sovyet yönetimi pek hevesli davranmadı. Alman tarafındaki gecikmenin nedeni bir kere serbest kalan Dimitrov'un muazzam "kışkırtıcı eylemlere" gireceğini düşünmeyi sürdüren Göring'di. Muhtemelen inadın nedeni en azından Hitler'in 26 Şubat'ta tavsiyesini kabul ettiği Dış İşleri Bakanı Konstantin von Neurath'a duyulan kişisel kindi. Aynı günün akşamı Göring av köşkünden arayaarak bir kez daha Bulgarların alıkonulmalarını istedi. Buna olanak bulunmaması durumunda, Sovyetlerin kısa süre önce tutuklanan beş Alman mühendisi karşılıklı olarak iade etmek zorunda kalacaklarını öne sürdü. Öneri 27 Şubat sabahı Hitler'e götürülecekti; bu da o sabah saat 07.00 itibarıyla Bulgarların durumu belirsiz olduğu için böyle bir pazarlık sonucu serbest bırakılmadıklarını akla getiriyor.⁶⁸ Ancak senaryonun daha önce ilgili çevrelerde görüşüldüğü ve Göring'in Hitler'e gönderdiği yazılı mesajında bunu desteklemesi olanaksız değil. Leipzig Davası sonunda değerli zamanı yitiren Sovyetler Birliği alternatif olarak Almanlarla yapılan görüşmelerde bir rüşvet teklif etmiş olabilir; aksi takdirde Moskova için Nazi tehlikesi karşısında daha önceki politikasına çok sayıda muhalif sesin yükseldiği bir anda, güvenilir uluslararası destekçilerini yüzüstü bırakıyor görüntüsünü verme tehlikesi vardı. Leipzig Davası'nın gidişi ve özellikle Dimitrov'un başarısı için pek yeterli bir açıklama olmasa da, Dimitrov ve arkadaşlarının

68) Baev, "Imalo li e sdelka".

Alman mühendisleriyle değiş tokuş edildikleri göz ardı edilemez.⁶⁹ Almanların, Dimitrov'u Berlin'deki Sovyet Büyükelçisi'nin 28 Şubat'ta Almanların Rusya'da casusluktan yargılanmadıklarını teyit etmesinden önce göndermeleri değiş tokuşun gecikmesini vurgular gibi görünüyor. Alman mühendislerin 19 Nisan'da Almanya'ya gönderilmeleri Sovyetlerin belli ölçüde iyi niyet gösterdikleri izlenimini veriyor.⁷⁰

Bulgarlar yola çıkmadan önce Diels, Almanya'nın Rusya ile iyi ilişkiler kurmayı arzuladığını söyledi. Üç Bulgar büyük bir gizlilik içinde 27 Şubat 1936 günü uçakla Königsberg üzerinden Moskova'ya gittiler. Doğu Prusya'ya giderken Dimitrov kendilerine eşlik eden bir muhafıza gururla, bir gün Sovyet Almanya'ya dönmeyi umut ettiğini söyledi.

Dimitrov manevi vatani olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ne Reichstag Yangını olayından tam bir yıl sonra geldi. Avrupa'da ve ötesinde zaten ünlü olan Dimitrov bir kahraman gibi karşılandı. Sovyet başkentine geldiği gün günlüğüne, "Her şey değişmiş" notunu düşmüştü. Her zamanki gibi komünistlerin konuk edildikleri Lux Hotel, hapishane hüccresinden çok farklıydı, Moskova'da her yerde olağanüstü içtenlik ve samimiyetle karşılaştı. Çevredeki fabrika ve bürolardan gelen insanlar el sallayıp tezahüratta bulunurken, üst düzey Komitern görevlileri ve Bulgar yoldaşları onu selamlamak için sıraya girdiler. Dimitrov, hoş geldin partisinde bulunan "genç" Iskrov dışında kimsenin resminin olduğu rozeti takmadığını görünce çok şaşırdı.

Uzun hapislik yıllarından sonra bedenen zayıf ve psikolojik olarak bitkin düşmüş olan Dimitrov iyileşmesi için Moskova dışında bulunan Arkhangel Sanatoryumu'na gönderildi; ancak günlük yoğun toplantılar, mülakatlar ve uluslararası yazışma-

69) S. Popov, *Bezsunitsi* (Sofya, 1988), s. 73.

70) N. Poppetrov, "Trima profesionalni revolyutsioneri struvali kolkoto chetirima inzhinieri", *Reporter* 7, 9 (4 Mart 1994), s. 6.

lar sağlık muayeneleri ile başa baş gidiyordu. 28 Şubat'ta Lenin'in dul eşi Nadejda Krupskaya'nın daveti ile ilk kez halkın karşısına çıktı. Bu, son on yıldır kendisinin Bulgar partisinde ilkeli bir Leninist olduğunu savunmak için mücadele eden Dimitrov'un özel bir önem verdiği eski Bolşeviklerin özel bir toplantısı oldu. Bunun hemen ardından 3 Mart Cumartesi günü ilk kez Kremlin'de Stalin tarafından kabul edildi. Bu, samimi bir ortamda öğle yemeğinin yendiği ve üst düzey Sovyet ve Komintern yetkilileriyle bir fotoğrafın çekildiği hoş bir görüşme oldu. Görüşme sırasında Dimitrov, Leipzig Davası görülürken Sovyetler Birliği'nin verdiği desteğe şükranlarını belirtirken, Stalin bunun önemli bir şey olmadığını ve henüz Nazilerin, muhaliflerini yargılamadan öldürmekte yeterince deneyimli olmadıklarını söyledi.⁷¹

Olayların arka arkaya gelmesi ve birçok insanla tanışması sonucu neredeyse sersemlemiş olan Dimitrov, birçok arkadaşının davranışlarındaki önemli değişiklikleri ilgiyle takip ediyordu. Stalin'le bir araya gelmeden önce, Bela Kun'dan bir kutlama mektubu aldı; ertesi gün Dimitrov günlüğüne, Piatnitsy'nin "sonunda memnun olduğunu" ve "Knorin'in garip biçimde değiştiğini" yazmış. Bulgarlar arasında hem Anton Ivanov hem de Iskrov, Dimitrov'u "Eylül Ayaklanması'nın lideri" olarak selamladılar.

Dimitrov'un kişisel yaşamında duygusal bir fırtına vardı. "Vatanına" ayak bastığının ertesi günü son eşinin küllerinin muhafaza edildiği krematoryumda oldukça "kötü bir saat" geçirdi. Sonunda eski eşi için ağlayan Dimitrov, kendisini "çok yalnız ve mutsuz hissettiğini" itiraf etti. Haziran ayında duygusal durumu "neredeyse hapisanede olduğundan daha kötüydü". Sürekli saygı ve ilgi gören Dimitrov bir tür duygusal değişim yaşıyordu. Eşiyle olan üzücü anılar ona acı veriyordu;

71) Foscolo, "Georges Dimitrov", s. 326.

aslında gerçek nedeni Yugoslav asıllı Jovanoviç'ten ayrılmış olmasıydı; Jovanoviç havaalanında kendisini karşılayanlar arasında bulunuyordu ve Dimitrov ertesi gün onu ziyaret etti. Jovanoviç eski ilişkilerinin süreceğini düşündüğü gibi Dimitrov'la evleneceklerini ümit ediyordu. Bu yanılsamalardan kurtulması birkaç ayını aldı ve bu arada aldığı başka bir "yakın ilgi teklifi"ni de" reddetti. Dimitrov 1934'ün Kasım ayına kadar Ani Krüger'le ilişkisini sürdürdü. Dokuz ay boyunca Ani Krüger ve kızıyla mektuplaştı, zaman ve mesafe giderek onları yabancılaştırmasına karşın, Dimitrov "bir devrimcinin mütevazı yaşamının izin verdiği ölçüde" onlarla ilgileneceğine söz verdi.⁷²

Dimitrov'un bazı yakınları Moskova'da bulunuyordu. Kız kardeşi Elena ve kocası Vulko Chervenkov, Sveta Nedelya Katedrali'ndeki bombalama olayından sonra Rusya'ya gelmişlerdi ayrıca annesi ve kız kardeşi Magedelana yaklaşık beş aydır Moskova'daydılar. Leipzig Davası'nda Dimitrov'a destek bulmak için Avrupa'yı dolaştıktan sonra şimdi gezip dinleniyorlardı. Sovyetlerin koruması tüm aileyi kapsıyordu ve annesine Alman bankaları aracılığıyla Bulgaristan' a para göndermesi için izin verilmişti.⁷³

Dimitrov'un Almanya'dan gelişi Avrupa'da komünistlerin, faşizmin dünya ölçeğinde yayıldığı korkularını doğrulayan bir siyasi kargaşaya denk geldi. 6 Şubat günü Paris faşizm yanlısı görüşleri paylaşan bazı aşırı sağ örgütlerin istilasına uğradı. Şiddet dolu gösterileri bir darbe girişimine dönüştü. Buna karşılık Fransız sosyalistleri ve komünistleri ayrı ayrı hareket ettiler ancak birlikte genel grev çağrısında bulundular ve kitlesel gösterilere başladılar; bunlar karşılıklı uzlaşmaya giden kararsız adımlar oldu. 12 Şubat 1934 günü polis ve muhafazakâr paramiliter güçlerin, Avusturya Sosyalist Partisi'nin silah-

72) Sirkov et al, *Dnevnik*, 6 Nisan, 23 Mayıs, 11, 25 Haziran, 29 Kasım 1934.

73) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 278, 280.

lı kanadı *Schutzbund*'da saldırıya geçmesiyle, Viyana bir hafta alevler içinde kaldı. Bu olay genel greve yol açtı, ülkede dört gün süren şiddetli çatışmalar yenilgiyle sona erdi ve sosyalistler tamamen yasaklandılar. Bir grup sosyalist lider bu olaylara kayıtsız kalan Avusturya Komünist Partisi'ne (KPÖ) katıldı. Koşullar iki partinin aralarındaki mesafeyi kapamaları için elverişli olmasına rağmen, komünistler tarafında küçük bir ayarlama yapılıyordu. Komintern Yürütme Kurulu'nun onayı ile KPÖ kendi devrimini gerçekleştirme ve Sovyet yönetimi için savaşma zamanının geldiğine karar verdi.⁷⁴

Bu iki örnek, "sınıfa karşı sınıf" çıkmazını sosyal demokrasiye daha esnek bir yaklaşım politikasıyla uzlaştırmaya çalışan Avrupa komünist hareketinin geldiği dönüm noktalarını gösteriyor. Hem Avusturya hem de Fransız komünist partileriyle çalışmış olan Dimitrov, Hitler'in tüm siyasi sisteme meydan okumasıyla karşı karşıya geldiğinde resmi stratejiye saplanıp kalan Alman komünistlerinin yıkılışını çok yakından gözlemlemişti. Hitler'in vasıtasıyla Leipzig'de yargılanması onu yoldaşlarının gözünde faşizm konusunda uzman yapmıştı. Bu yüzden faşizm dalgasının yükselmesi karşısında sadece tek tek komünist partilerin taktiklerinin değil aynı zamanda uzun vadeli stratejilerin belirlenmesine katılması tutarlıydı. Önceki aralık ayında toplanan Komintern Yürütme Kurulunun XIII Plenumu'nda kapitalizmin hâlen içinde bulunduğu istikrarlı dönemin sonuna gelindiği ve bunun yeni bir savaşlar ve devrimler dalgasına yol açacağı kararı bu konudaki asıl zorluğu teşkil ediyordu. Kararda, "Sosyal demokratların olanak sağladığı faşizmin yükselişi, bir Sovyet rejimi için yoğun mücadele istiyor," deniyordu.⁷⁵ Aynı zamanda Stalin bizzat Dimitrov'a, Avusturyalı komünistlerin ödünsüz tutumlarının harekete ge-

74) Carr, *The Twilight of the Comintern*, s. 275-80; E. Barker, *Austria 1918-1972* (Londra, 1973), 85-9. sayfalar.

75) Revyakina et al, *Kominternut*, s. 772.

çirişinde kanıtlandığı gibi iş başındaki Komintern yönetiminin mevcut modelin dışında bir şey düşünemediğinden yakındı. Leipzig'de esnek ve özgün bir tavır sergileyen Dimitrov, yeni bir başlangıcı planlamak için elverişli bir durumda olduğundan, Stalin kendisinden Avusturyalı komünistlere yol gösterici bir mektup hazırlamasını istedi. Bu, Dimitrov'un Moskova'da politikayı oluşturan çevrelere kabul edilebileceğini gösteren güçlü bir sinyal oldu.⁷⁶

Dimitrov bir etki yaratmak konusunda hevesliydi. Stalin'e yazıp göndermediği bir mektubunda gelecekteki görevini araştırırken, Leipzig'de gösterdiği başarının "Komünist Enternasyonal için siyasi sermaye" olduğunu belirtmişti. Ancak Dimitrov ilk girişimlerinde bocaladı. Dimitrov, Viyana'da şubat ayında meydana gelen olayları "silahlı ayaklanma" sınıfına soktuğu için ilk mektup, hemen bir görüş ayrılığı olduğunu ortaya koydu. Dimitrov'un bir Bolşevik olmadığını ve bu yüzden bilerek ya da bilmeyerek hassas bir konuya değinmediğini ima eden Stalin, iktidarı ele geçirme mücadelesinin en önemli unsuru mevcut bulunmadığı için, Bolşeviklerin olayı sadece "silahlı direniş" olarak gördüklerini belirterek karşı çıktı. Dimitrov, KPÖ ve Komintern'in kullandığı kavramlara uyduğunu söyleyince, Stalin her ikisi için küçümser ifadeler kullandı. Daha sonra Dimitrov'un yazısında düzeltmeler yapmasını kabul etti. 7 Nisan'da yapılan daha kapsamlı bir görüşmede, Stalin Viyana'daki olayları İngiltere'ye de uzanarak, faşizme doğru ve burjuva demokrasisinin aleyhine gittiği kıta için bir ölçüt olduğunu söyledi. Burjuva demokrasisini savunmanın anlamsız olduğunu ancak işçilerin komünist partilerin bayrağı altında mücadele etmek için bir araya gelmelerinin de doğru bir formül olmadığını ifade etti. Stalin kısaca Komintern'in önce sabırla genel manzarayı açıklaması gerektiğini tavsiye etti ve

76) Sirkov et al, *Dnevnik*, 7 Nisan 1934.

Dimitrov'un açık sözlülükle, "Teorimiz doğru olmasına karşın milyonlarca işçi hâlâ sosyal demokrat partilere katılıyor" tespitiinde bulunmasına şaşırdı. Avrupa'da işçiler ve orta sınıf arasındaki tarihi bağlar, sömürgelerini yitirmekten korkan Avrupalı işçilerin doğasında var olan emperyalist tavır ve kitlelerdeki "sürü psikolojisi" hakkında "ders vermeye" kalktı. İlginçtir, tüm tartışma ve gecikmenin ardından nisan ayı sonunda KPÖ'ye gönderilecek mektubun son hali, sosyal demokrasi ve burjuvaziyle ilgili olarak her ikisinin de parlamenter demokrasiyi reddedip faşizme yönelmiş olarak gösterildikleri için, yeni bir şey getirmiyordu.⁷⁷ Gene de bu görev Dimitrov için bir tür sınav görevi gördü. Stalin onun teorik formülasyonlarından çok, yaklaşımını ve tavrını merak ediyordu.

Konu, Komintern içindeki duruma gelince Stalin laf arasında örgütün başına kimin getirileceğini sordu. Kaçamak cevap vermesine izin verilmeyen Dimitrov, cesaretini toplayarak Piatnitsky olmadan bu işin yürüyemeyeceğini söyledi ama Komintern yönetici çekirdeğini bir arada tutanın bizzat Stalin olduğunu ısrarla belirtti ve ona çalışmalarında daha önemli görevler vermesi için yalvardı. Buna karşılık Stalin ve Molotov, her konuyu ortaya koyması ve Komintern'de gerekli düzenlemeleri yapması için ona yeşil ışık yaktılar ve bu görüşmede kendisini fiilen Komintern'in başına getirdiler.⁷⁸ Hırslı ve kararlı bir insan olan Dimitrov böyle bir atamayı beklemiyordu. Ancak kuşkusuz yeni edindiği uluslararası alandaki ünü, durgunluğa girmiş bu kurumu yeniden hayata geçirmek için onu özellikle uygun kişi haline getirmişti. Kendisi Rus olmadığı için Dimitrov, Sovyet önderliğinin konumlarını sarsması pek kolay olmasa da, SBKP'nin egemen olduğu Komintern organlarına yapılacak her türlü eleştiriye savuşturulabilecekti.

77) Boev, *Kominternut*, s. 347.

78) Sirkov et al, *Dnevnik*, 7 Nisan 1934.

1934'ün Nisan ayı sonlarında Dimitrov'a, Komintern Batı Avrupa Bürosu'nun başı olarak resmen eski görevi iade edildi. Gene de III. Komünist Enternasyonal'in beklenen 7. Kongre Genel Raporu'nu hazırlayacağı için Komintern Yürütme Kurulu'ndaki "tuhaf kişilerin" sunduğu öneriler karşısında şaşkınlığa düştü. Bu olağanüstü görevin kendisine verilmesi, başrolü oynayacağını resmen doğrulamış oluyordu. Kısa bir süre sonra ismen Komintern'in başında bulunan Dimitri Manuilski zarif bir şekilde görevi Dimitrov'a devrederken, Dimitrov'un Stalin'le yaptığı görüşmenin tarihi bir öneme sahip olduğunu kabul ediyor ve Stalin'in birkaç yıl önce bu görüşleri dile getirmemesine hayıflanıyordu. Manuilski daha sonra gerekli otoriteye sahip olmadığını ve Komintern'in boğucu bürokrasi ve günlük işlerden muzdarip olduğunu ifade etti. Leipzig Davası'nın kendisini çok popüler kıldığı ve hakkıyla Komintern'in "başı" olması gerektiği için tarihin Dimitrov'u ön plana çıkardığına inandığını ifade etti. Manuilski son olarak Stalin'e, doğrudan ve açık bir hat olmadığı sürece Komintern'de bu çalışmanın anlamsız olduğunu söyledi.⁷⁹

Geleneksel 1 Mayıs geçit töreninde Dimitrov, Lenin mozolesinin karşısında dururken, Stalin ona saygı göstermeyi sürdürdü. Dimitrov'a seslendi ve annesi ve kız kardeşiyle birlikte tribüne gelmesini işaret etti. Bu jestin Dimitrov için olağanüstü önemi vardı. Herkes Sovyet elitinin bir parçası olduğu biliyordu ve ezeli düşmanı tek başına yenmiş, tüm dünyaya komünist inançlarını duyurmuş ve şimdi ilk Sovyet devletinin önderleriyle yan yana duran son Leninist savaşçıydı. Ordu ve Donanma Komiseri Klement Voroşilov'un konuşmasını çok yakından dinledi ve Alman mahkemesinde gösterdiği cesareten dolayı yazar Maksim Gorki ve Merkez Komite'nin seçkin üyesi Nikolay Buharin, Dimitrov'u övdüler. Nikolay Buharin

79) Ibid, 25 Nisan 1934.

özellikle Dimitrov'un eşcinsel olmadığı esprisinden çok etkilendi.

Daha da önemlisi Stalin, Dimitrov'u dinliyordu ve Komintern'de gördüğü karışıklığı onunla görüşmek için yeni bir randevu ayarlamıştı. Ertesi gün Stalin'le yaptığı görüşme tatmin ediciydi. Şimdi Sovyet devletinin asıl yönetim merkezine kabul edilen Dimitrov'a, temel sorunlara odaklanması ve güncel konularda yorum yapmaktan kaçınması tavsiye edildi. Stalin olur olmaz bir sorunla karşılaştığı takdirde, "uğraşmamasını" söyledi. Çok daha özel bir notta, başta Thälmann olmak üzere Alman komünistlerine duyduğu güvensizliği paylaştı.⁸⁰

Dimitrov'a yoğun ilgi gösteriliyordu ve bu yüzden Lenin Enstitüsü'nde, bir elektrik santralinde, yirmi iki ülkeden gelen işçiler karşısında ve daha birçok yerde konuşmalar yaptı. Adının verildiği transatlantiğin kaptanıyla tanıştı. Çeşitli Sovyet dergilerinden gazeteciler tarafından kuşatıldı ve Moskova Radyosu'nda yaptığı ilk konuşmada çok heyecanlandı. Her zaman keskin bir yazar olan Dimitrov'un arşivini derleyen, söyleşilerini yayına hazırlayan ve izleyen, onun adına broşürlerini kaleme alan yardımcılardan oluşan bir ekibi vardı. Bu tür girişimlerden biri olarak, tutuklanan Thälmann'ı savunmak amacıyla yazdığı bir makale 1934 yazında çeşitli dillerde yayımlandı.

Dimitrov'dan anılarını yazmasının istenmesi ve bir Sovyet yayınevinin yayın giderlerini üstlenmesi şansının yükseldiğinin erken bir işareti oldu.⁸¹ Mart ayının sonlarında Blagoev'in kızı Stella, Dimitrov'un gözetimi altında bu projede çalıştı. Bu kitapta öne sürülen bazı tezler komünizmin yıkılışına kadar güncelliğini korumuştur. "Doğuştan yeteneği" ve "bir komünist savaşçının en üstün niteliklerinin simgesi", "Marks-Engels-Lenin-Stalin geleneğine" olan bağlılığı ve Sovyet devletinin iyi niyeti ve desteğiyle Leipzig'de zafer kazandığı söylene-

80) Ibid, 1-2 Mayıs 1934.

81) Ibid, 28 Mart 1934.

rek Dimitrov'a övgüler yağdırıldı. Hatta ailesi de Sovyet ikonografisine dâhil edildi.⁸²

Bu arada sağlık durumu kötüleşti, muayene ve tedaviler yaşamının bir parçası haline geldi. Temmuz ayı sonunda tam iki ay işlerinden uzak durması söylendi. O zamana değin kalbini yormaktan kaçındı ve Viyana'dayken güvenilir ve alçak gönüllü yardımcısı Rosa Flesichmann kendisiyle evlenmeyi kabul etti.⁸³ Dimitrov'un daha sonraki muhafızlarından biri kulaktan dolma, gelini Stalin'in seçtiğini ya da en azından evlenmesini onayladığını söylemiştir.⁸⁴

Acilen dinlenmeye ve bakıma ihtiyacı olduğunu duyan Dimitrov vakit geçirmeden Stalin'le bir araya geldi. Koyu bir söyleşiye daldılar ve aynı akşam Dimitrov ve yakınları Karadeniz kıyısındaki Sivastopol'e geldiler. Diğer taraftan yıl sonunda yapılması gereken III. Enternasyonal 7. Kongresi ertelendi. Ancak Stalin, Komintern'in başına yeni atanan Dimitrov'un sadece sağlığıyla ilgilenmiyordu. Daha da önemlisi örgütün personel yapısının gözden geçirilmesine önayak olarak, bir dereceye kadar politikada yapılacak gerekli ayarlamaların önünde bir engeldi. 14 Mayıs 1934'te Dimitrov, Komintern Yürütme Kurulu'na 7. Kongre'nin açış konuşmasında faşizme karşı birleşik cephe konusuna odaklanmış izlenimini veriyordu. Gerçekten de komünist partilerin tüm stratejisinin, var olan sekterlik ve dogmatizmi aşmaya yönelik olmasını önerdi.

Dimitrov "aşağıdan" birleşik cephe ilkesinin bırakılarak komünist partilerin konumlarını değiştirme ve sosyal demokratlara belirgin bir zarar verdiği suçlamasını durdurmanın olanaklarını araştırıyordu. Hatta Stalin kısa bir süre önce Avusturya'daki gelişmelerle ilgili olarak daha olgun bir tavırla yaklaşılmasını ima etmesine rağmen, gereken yapılmamıştı. Zaten

82) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 221.

83) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 28 Haziran 1934.

84) Varadinov, *Vulkanichen Chovek*, s. 94-5; TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1727, l. 4.

14 Mayıs 1934'te Dimitrov ve Fransız komünist lider Maurice Thorez, Fransa'daki durum konusunda görüşmüşlerdi.⁸⁵ Sosyal demokratların her şeyden önce komünist partilerin öncü rolünü kabul etmelerini öngören taktik kesinlikle zararlıyken, bu görüşme Dimitrov'un düşüncelerini netleştirmesine ve "aşağıdan" kurulacak birleşik cephenin etkisiz olacağı sonucuna ulaşmasını sağladı. Dimitrov, komünist ve sosyalist işçiler arasındaki politik engellerin nasıl kaldırılabileceğine kafa yormaya başladı ve "aşağıdan", "ortadan" ve "yukarıdan" cephe terminolojisinin dogmatik olduğunu ve günün koşullarına uymadığını kabul etti.⁸⁶ Bunun mantıksal sonucu olarak komünist önderliğin, Sovyet rejimine giden yolda geçiş evrelerinin gereğini anlaması gerekiyordu. Dimitrov, Nazilerin yükselişinden de önce, 1920'li yılların sonlarında Avrupa'da işçilerin politik davranışlarını gözlemlerken tüm bunları kavramaya başladığını ileri sürdü. Daha yakın dönemde, faşist tehdit karşısında komünist liderlerin sosyalistlerle çığır açıcı müzakerelere girdikleri Fransa'daki gelişmelerden kesinlikle etkilenmişti. 19 Mayıs'ta, vatani Bulgaristan'da siyasi yaşamı temizleyeceklerini söyleyen bir grubun başında olan Zveno bir hükümet darbesi yapınca Dimitrov ve Iskrov bir ağızdan, partinin geniş bir sol sendikalar ve siyasi örgütler temelinde teknik iş birliğinde bulunarak karşılık vermesi gerektiğini söylediler.

Stalin bu arada doğal olarak içeriği değişen bu yeni birleşik cephe yaklaşımını tamamen kabul etmeye hazır değildi. Aslında 20 Mayıs'ta Dimitrov, Fransa'da tereddütle biçimlenen "yukarıdan" birleşik cephe olgusuna oldukça öfkeli olduğunu söyledi. Sonraki altı hafta boyunca Stalin, Dimitrov'un yaklaşan kongrede açılış konuşmasını yapmasına izin vermekten başka bir şey yapmadı. Hatta 29 Haziran'da toplanan SBKP(B) Mer-

85) Sirkov et al, *Dnevnik*, 11 Mayıs 1934.

86) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 317.

kez Komite Plenumu'nda Dimitrov'a, "bu konuyla ilgili olarak kafasında tam bir fikir oluşmadığını" ve "bir şeyler yapılması" gerektiğini söyledi.⁸⁷ Stalin'in bu konuyla yeniden ilgilenmesini sağlamak amacıyla Dimitrov 1 Temmuz 1934'te belli sorulardan oluşan bir liste hazırlayarak gönderdi. Bu taktik pek işe yaramasa da, Stalin'in düşüncelerinin bir kısmını ortaya koydu. Dimitrov tüm sosyal demokratların gelişigüzel "sosyal faşist" olarak nitelendirilmesinin doğru olup olmadığını sorunca, Stalin buna hakverdi, ancak "sosyal demokrat önderliğin görüldüğü kadarıyla öyle olduğunu" söyledi ve bunun "gelişigüzel" olmadığına dikkat çekti. Her koşulda sosyal demokratların burjuvazinin baş destekçisi olarak görmenin doğru olup olmadığı sorusuna Stalin, "İran'da kesinlikle böyle olmadığını" söyledi. Ve bu, Dimitrov'un yerleşik pratiğe ilişkin soruları, Stalin'in genelleme yapması ve pek de gizli olmayan bir alaycılıkla belirsiz örnekler üzerinde odaklanmasıyla sürüp gitti. Stalin'in yanıtları son derece kısa ve öz olup, kendisinin de kısa süre önce kabul ettiği gibi kasıtlı olarak kesin yanıtlar vermekten kaçınıyormuş izlenimi veriyordu. Daha sonra Stalin, büyük kapitalist ülkelerde sol sosyal demokratların komünistlerin asıl düşmanları oldukları düşüncesini sürdürdü ve sosyal demokrat liderlerin objektif olarak emekçi sınıflara ihanet ettiklerini iddia etti. Bu yüzden komünist politikanın temeli hâlâ "alttan" birleşik cephe olacaktı.⁸⁸ Bir başka deyişle Stalin temkinli duruyor ve bazılarının Komintern politikasında gerekli ve mantıklı gördükleri yeni ayarlamalar konusunda kendisini bağlı görmüyordu. Dimitrov, kendi açısından Stalin'in yapmaya hazırlandığı politik dönüşün ne kadar keskin olacağını anlamaya çalıştı ve açıkça kendi yetkisini aşmaktan kabak tadı veren ve tekrarlayan sorularla Stalin'in sabrını ta-

87) Sirkov et al, *Dnevnik*, 29 Haziran 1934.

88) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 29-30. sayfalar.

şırma riskine girmeyi tercih etti. Zaman zaman Dimitrov'un kendisi de net olmaktan uzaktı: Komünist partinin egemenliğini ilan etmek yerine "gerçekte bunu uygulamanın" daha iyi olacağını önerdi ancak bunun neye yol açacağını açıklamaktan çekindi.

2 ve 3 Temmuz'da Dimitrov'un kongrede yapacağı konuşmanın hazırlıklarını izleyen komite, çalışmak için ilk kez bir araya geldiğinde Dimitrov esasen Stalin'e gönderdiği mektuplarda yinelediği üçlü bir soruyu ortaya attı. Oldukça etkili bir şekilde sosyal demokratların her zaman "sosyal faşist", komünistlerin baş düşmanı ve burjuvazinin baş destekçisi olarak görülüp görülmeyecekleri sorusunu ortaya attı, tabii kendisi bu soruya olumsuz yanıt verdi. Daha önceki analizin sosyal demokrat işçilere ulaşmayı engelleyen bir barikat kurduğunu öne sürdü. Bu iddia Dimitrov'u destekleyen Manuisky ve Kuusinen gibi kıdemli Komintern liderleri arasında canlı bir tartışma ortamı yarattı. Solomon Lozovsky ve Piatnitsky gibi diğerleri Dimitrov'un yaklaşımını pek coşkulu karşılamasalar da, Korin doğrudan karşı çıktı ancak yürürlükteki taktiği tekrar etmekten öteye gitmedi.⁸⁹

Muhtemeldir ki Komintern'in üst düzey temsilcileri, Stalin'in kararsızlığını fark etmişlerdi ve bu yüzden daha ne kadar Dimitrov'la birlikte gidebileceklerinden emin değillerdi. Bunun tersine Stalin, Komintern Yürütme Kurulu'nda konunun ayrıntılı olarak görüşülmesini beklemiş olabilir. Her ne olursa olsun yeni izlenecek yol bir gecede alelacele yapılacak bir başlangıçtan çok, dikkatlice düşünmeyi ve iyi bir hazırlık yapmayı gerektiriyordu. Bu, politika değişikliğinin onaylanacağı kongrenin Dimitrov'un sağlığı nedeniyle ertelenmesinden çok daha uygun bir neden oldu. Ne var ki kongrenin Moskova'da gecikmeyle başlaması bir rastlantı değildi, yeni

89) Ibid, s. 21; Sirkov et al, *Dnevniki*, 20 Mayıs, 2-3 Temmuz 1934; Issussov, *Georgi Dimitrov*, 256-258 sayfalar; Carr, *The Twilight of the Comintern*, 128-129. sayfalar.

yaklaşım Fransa'da dikkatle uygulanıyordu. Ancak 27 Temmuz'da Fransız sosyalistleri ve komünistleri bir antlaşmaya varabildiler.⁹⁰ Komintern, bu denemeden, resmen benimsenmeden önce, nasıl yürüdüğünü izleyerek yararlanabilirdi. Çok övgü aldığı "Halk Cephesi" politikasına Dimitrov'un yaptığı katkıyı tanımlamak kolay değil. Bilimsel değerlendirmeler Dimitrov'un kendi başına hareket etmekten yoksun⁹¹ bir kukladan başka bir şey olmadığı ve daha çok yeni politikanın yararına, itici güç olarak kabul edildiği görüşleri arasında gidip geliyor. İkinci görüş Dimitrov'un Bulgaristan ve son on yılda Avrupa'daki siyasi deneyimini kullandığına işaret ediyor. Bu arada Halk Cephesi'nin Dimitrov ve Stalin'in oldukça farklı düşündükleri bir alan olduğu söylentileri yayıldı.⁹²

Diğer taraftan Dimitrov, her adımı Stalin ve Rus Politbüro-su'yla birlikte atarak, Halk Cephesi'nin asıl temsilcisi oldu. Daha sonraları Stalin'in bu politikayı daha az destekler gördüğü anlar olsa da bu, Dimitrov'un yukarının onayı olmaksızın bu işi sonuçlandırmaya kararlı ya da bunun yapabilecek güçte olduğu anlamına gelmiyor. Entelektüel terimlerle Bulgaristan'da Eylül Ayaklanması sırasında komünistlerin BHÇB'lilerle yaptıkları iş birliği, halk cephesi taktiklerinin bazı unsurlarını ihtiva ediyordu. Ancak bu, Dimitrov'un dâhiyane bir buluşu değildi ve siyasi sorunlar kadar askeri ve lojistik konulara da odaklanmıştı. BHÇB ile en kötü koşullarda bile her türlü ilişkisinde öncü rolü BKP(D) için daima vazgeçilmez bir koşul olmuştur. 1920'li yılların sonunda ve 1930'lu yılların başında Dimitrov'un Avrupa'daki komünist partilerle iliş-

90) Ibid, s. 195.

91) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, 48-49. sayfalar; Semerdjiev, *Dimitrov*, 28-29. sayfalar.

92) Foscolo, "Georges Dimitrov", 340-354. sayfalar; Baev, "Sotsialdemokratiya i antifashizum", 56-67. sayfalar.

kilerine gelince, resmi görüşleri ve pratik uygulamaları Komintern'ininkinden farklı değildi. Hitler'in iktidara geçmesi öncesinde Almanya'da Komintern'in her düzlemde başarısız olduğuna tanık olduğu doğrudur. 1933 yılının Şubat ve Mart aylarında Sosyalist Enternasyonal ve Komintern, her siyasi eğilimden işçilere, artan aşırı sağ tehlikeye karşı birleşme çağrısında bulunmasına rağmen önemli bir sonuç elde edilememişti.⁹³ Komintern özellikle ortak eylemlerin sabote edilmesinden dolayı sosyal demokratları suçlama niyetinde gibi görünüyordu ve örgütlerine yukarıda yapılan görüşmelerin sonucunu beklemeden her işçiyle çalışmalarını duyurdu. Eğer Dimitrov bu söylemi eleştirseydi ya da iyileştirilmesini önerseydi, bu büyük bir "eğer" olurdu, çünkü Berlin'de tutuklanmasından önce böyle bir şansı yoktu. Ancak Leipzig Davası'nın başarılı bir şekilde bitmesinden sonra bunları, Sovyet ve Komintern önderliğiyle temel konseptleri araştırma ve görüşme fırsatına ve güvenine sahip oldu. Bu arada Nazi rejiminin yerleşmesiyle hızlı ve yaratıcı önlemlerin istenmesi bazı Avrupalı komünistleri sarsmıştı. Avusturya ve Fransa'daki sorunlara verilen farklı tepki anlamlıydı. Birinci olayda Dimitrov, tümüyle muhafazakâr yaklaşıma sahip olan Stalin'in gerisinde kalmıştı. İkinci olayda ise Komintern'in sonunda onay verdiği, daha geniş bir siyasi iş birliğine doğru götüren yerel seçeneklerdi.

İlginçtir, tam da Dimitrov, Komintern politikasının yeniden belirlenmesine nezaret etmeye başladığı bir anda kendi partisi içinde bir kez daha siyasi ve ideolojik sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Kansız 19 Mayıs Askeri Darbesi'ne gafil avlanınca, 1923'ten beri tüm Bulgar hükümetleri gibi darbeyi faşist olarak nitelendirmenin ötesinde pek bir şey yapılmadı. Darbeyi yapan Zveno grubu demokratik yollarla seçilmiş ancak hem mecliste hem de belediye meclislerinde Bulgaristan

93) Revyakina et al, *Kominternut.*, 762-767. sayfalar.

İşçi Partisi'nin (BİP) büyük oranda temsili karşısında rahatsızlık duyan bir Ulusal Blok hükümetini devirdi. Aslında haklı olarak BİP'in yasaklanan BKP(D)'yi maskeleyen bir yüz olduğunu iddia eden hükümet, partinin milletvekilliklerini iptal etti. Bu yüzden hükümette merkez sol BHÇB'liler ve Radikal Parti yer almasına rağmen Bulgar komünistleri, Ulusal Blok hükümetine hiçbir yakınlık duymuyorlardı. Aslında komünistler, darbeyi devrimci krizin başlaması olarak gördüler ve buna uygun olarak şubat ayından sonra yayınlanan Komintern Yürütme Kurulu talimatları çizgisinde bir Sovyet rejimi kurulması çağrısında bulundular.⁹⁴ Moskova'da düşünülenler zamanla revizyona tabi tutulurken, Bulgaristan'daki gelişmeler konusunda az da olsa haberler geliyordu. Komintern'in gelecekteki yönetimi yavaş ama kesin biçimde belli olurken bu olay, ağustos ayı ortasında Balkan Ülkeleri Sekreteryası'nda sadece yeniden gözden geçirilme nesnesi oldu. Ağır eleştirilerde bulunan ülke içindeki Bulgar komünist önderliğine haddi bildirildi. İlginçtir en sert sansür, Dimitrov'un yeni taktikle ilgili nabız yoklamalarına daha önce karşı çıkan Bela Kun ve Knorin'den geldi. Diğer taraftan Dimitrov'la uyum içinde çalışan Manuilsky, arkadaşlarına BKP(D)'nin sınıf düşmanlarıyla kuşatılmış olduklarını anımsatarak daha ılımlı bir tutum takındı.⁹⁵ O sıra "uygun çerçeve" olmamasına rağmen, Komintern Yürütme Kurulu Siyasi Sekreteryası, Bulgar Komünist Partisi'nin durumu hatalı analiz ettiğini açıkladı. Komintern Yürütme Kurulu birleşik bir eyleme katılmamanın ve Komintern Yürütme Kurulu'nun henüz resmen benimsemediği bir taktik olarak BHÇB'liler ve sosyal demokratlarla ortak bir politika planlamanın bir hata olduğuna işaret etti.⁹⁶ BHÇB'liler, sosyal demokratlar ve hatta aslında çok nefret edilen reformist

94) Ibid, s. 773.

95) İSPA, İ. 146, os. 4, a.e. 131.

96) Revyakina et al, *Kominternut*, 786-8. sayfalar.

sendikalarla geniş bir antifaşist koalisyonun kurulmasının önerildiği bu karar, açıkça yeni ortaya çıkan Komintern çizgisini yansıtıyordu. Hedef, benzer bir işçi ve köylü hükümetiydi. Karar, 1934 yılı Ekim'inde Bulgaristan'a gönderilmesine karşın, "siyasi çizginin düzeltilmesine dair bir işaret göremeyen" ve "her şeyin eskisi gibi yürüdüğünü tespit eden" Dimitrov ve Kolarov çok öfkelenildiler.⁹⁷ Komintern Yürütme Kurulu'nun tam desteğine sahip olmasına rağmen iç parti liderliği, Dış Büro'nun direktiflerine karşı çıktı.

1934 yılı Kasım'ında Dimitrov'un düşünceleri, kendi açısından *Pravda*'da "Birleşik Cephe Mücadelesi" başlıklı makalede yayımlayacak şekilde billurlaşmıştı. Faşizmin yayılmasına karşı mücadelenin aciliyetini fark etmesine rağmen Halk Cephesi taktığının proletarya diktatörlüğünü hedefleyen bir proleter devrim hedefi stratejisine bağlı olması gerektiğini ortaya koydu. Bu açıdan bakılınca halk cephesi son verme anlamına gelir ve siyasi esneklik ve iktidarı hedefleyen Leninist geleneğe sağlamca dayanır. Ancak yeni yaklaşımın üstünlükleri herkes tarafından takdir edilmedi. Komintern'de teorileştirme çabalarını sürerken, 1935 baharında bile bazı yayınlarda Halk Cephesi'nin asıl hedefinin işçilerin komünist partilere girmelerine önderlik etmek olduğu, başka bir deyişle eski "alttan" birleşik cepheden çok farklı olmadığı iddia ediliyordu.

Dimitrov daha karmaşık ve kapsamlı bir halk cephesi felsefesini geliştirmekte çok kararlıydı. Bunu, kongrede yaptığı konuşmanın farklı bölümlerini araştırma ve hazırlamakla görevli, büyük ve oldukça yoğun çalışan bir grubun desteğiyle yaptı. Faşizmin "finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist unsurlarının açık diktatörlüğü" olduğu görüşünde ısrar etti. Özellikle Alman faşizmi, "uluslararası karşı devrimin zırhlı yumruğu ve Sovyetler Birliği'ne karşı emperyalist

97) Ibid, s. 795; Boev, *Kominternut*, s. 220.

savaş kışkırtıcılarının kışkırttığı bir haçlı seferi” olarak nitelendirildi. Faşizmin iktidara gelmesi, burjuva yönetiminde basit bir değişiklik olmayıp açık diktatörlüğün kurulmasıydı. Dimitrov’a göre bu durum Avrupa ile sınırlı olmayıp dünya çapında uygulanıyordu: Tüm ülkeler Amerika’da parlamentoculuk ve İngiltere’de ulusal hükümet kılığına bürünmüş faşizmin tehdidi altındaydılar.

Tek tek komünist partiler merkez sol siyasi güçlerle anlaşmaya yönlendirildikleri sırada bile Dimitrov sosyal demokratlara, geçmişte faşizmden farklı olmadıkları suçlamasını sürdürmekten geri kalmadı. Sosyalistlerin burjuvaziyle iş birliği yapmaları işçiler arasında bölünmelere yol açmış, işçi ve gençlik kesiminden sosyalistleri tecrit etmişti. Ancak Dimitrov sonradan, komünistlerin de aşırı sağ tehlikesini yeteri kadar anlamadıklarını itiraf etmiştir.⁹⁸

Dimitrov, Komintern yönetimini devraldıktan hemen sonra personel konusuyla ilgilenmeye başladı. Doğal olarak, merkezdeki sağlıklı kişisel ilişkilerden ve bunun yanında egemen olan bürokrasiden rahatsızdı. İlk etapta Ossip Piatnitsky’nin görevine son verildi. Dimitrov, kendine güvenen ve bağımsız yerel önderliklerin yokluğuna dikkat çekti. Onun görüşüne göre ülkelerdeki seksiyonların kendi kararlarını alma alışkanlıkları yoktu; hepsi öylece Moskova’ya bakıp ayrın yapmadan Moskova’nın deneyimlerini tekrar ediyorlardı. Buna göre Komintern’de yapılan yeniden düzenlenme, partilerin operasyonel yönetiminin merkez komitelere geri dönüşünü de içeriyordu. Bu reformlar dışarıdan desantralizasyon olarak görünse de, uzun vadede dizginler sıkıldı. Benzer şekilde Dimitrov, Komintern’e taze bir hava ve özgüven getiriyor gibi görünse de daima Stalin’in yakınında bulunuyor ve ona sık sık danışıyor-

98) Ibid, 303-309. sayfalar.

du. Dimitrov, Komintern'in başına getirilmesinden itibaren yeni politikanın ortak biçimde uygulanması için Komintern ve Sovyet Partisi arasında iyi ilişkiler kurulmasını istedi.⁹⁹

Ulusal ve uluslararası düzeyde önderliğin yeniden hayata geçirilmesinin gerekli olduğunu dile getiren Dimitrov, komünist partilerin her türden oportünistlerden kurtulmanın üstesinden geldiğini söyledi. Ancak "sekterlere karşı mücadeleden" o kadar başarılı olmadığına işaret etmeyi de unutmadı.¹⁰⁰ Yeni politikaya direnenlerden hesap sorulacağına dair bundan daha iyi bir işaret olmazdı. Bu sonradan ortaya çıkan felaket habercisi ortam, 1 Aralık 1934 günü öldürülen Leningrad Parti Örgütü'nün Şefi Sergey Kirov'un katlinin ahlaki sorumlularının araştırılmasıyla çakışıyordu. Stalin'in Büyük Temizlik'e başlamasıyla, Dimitrov'un Komintern saflarının güçlendirilmesini önermesi kesinlikle bir rastlantı değildi. Leipzig'de bir Leninist olduğunu kanıtladığını düşünen Dimitrov, kongredeki kürsüden Stalin'in öğrencisi olduğunu açıklayacaktı. Dimitrov'un BKP(D) içinde yaşadığı sorunlar otomatikman halledildi: Kimse "Leipzig Aslanı"nı Bolşevizm'i etkisizleştirmekle ya da başka bir politik yetersizlikle suçlamayı rüyasında bile göremezdi. Önceleri kendisini eleştirenler mahkemedeki tavrından etkilenmişler ve daha önceki itirazlarından vazgeçmeye razı olmuşlardı. 1933 yılı sonunda toplanan Komintern Yürütme Kurulu Plenumu'nda Iskrov yaptığı konuşmada kahraman yoldaşını onurlandırarak, Bulgar Komünist Partisi'nin de bu övgüyü paylaşmayı hak ettiğini ima etti. Bu arada Dimitrov'un yıldızının yükselmesi, partisini ihmal etmesine neden olmadığı gibi partideki reform çabalarına fiilen katıldı ve uluslararası gelişmelere yakınlaşmasını sağladı.

Dimitrov, atanmasıyla birlikte Sovyetler Birliği'nde yaşayan

99) Dallin and Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 32-37. sayfalar; Revyakina et al, *Kominternut*, 792-794. sayfalar.

100) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, s. 333.

Bulgar mülteciler arasında bir ilk olarak parti tarihini yazmaya başladı. 17 Mayıs 1934'te Blagoev'in ölümünün onuncu yıl dönümü nedeniyle düzenlenen büyük anma toplantısında yaptığı konuşmada, iki yıl önce ayrıldığı Bulgar kolonisi içinde verdiği mücadeleyi kaldığı yerden sürmeye karar verdi. "Dar" geçmişin olumlu yönlerinin altını çizen Dimitrov kendisini kurucuların siyasi mirasçısı gibi gösterdi. Kariyeri boyunca burjuvazi ve sosyal demokrasiyle uzlaşmadığını, parti-nin üstünlüğünü ve proletaryaya bağlılığı savunduğunu iddia etti. Bunlar Alman mahkemesinde savunduğu inançlı bir Bolşevik'in sahip olduğu niteliklerdi. Konuşurken sürekli olarak cesaretine vurgu yapıp uzun siyasi faaliyetleri boyunca işlediği hatalardan söz etmesi oldukça manidardı. Bulgaristan'da komünist tarihin akışını değiştiren 9 Haziran 1923 Darbe-si'ndeki tarafsızlık politikası ve on yıldır süre giden "Darlar" ve Bolşevikler arasındaki teorik tartışma gibi önemli konular-da kendisini eleştirdi.¹⁰¹ Dimitrov pratik olarak dokunulmaz bir konumdayken öz eleştiride bulunmuştu; bu örneğe isteye-rek ya da istemeden uyanların sonu kötü oldu.

Dimitrov'un liderliği meselesi adeta Bulgar Komünist Parti-si'ne bağlılığın bir testi ve Bulgaristan'da Bolşevizm'in ölçütü haline geldi. 1934'ün Aralık ayında Komintern Yürütme Kuru-lu'ndaki Bulgar temsilciler konunun ciddiyetini fark ederek, bir lider olarak Dimitrov'un rolünü yeniden gözden geçirecek-lerini bildirdiler. Bu nedenle "Bolşevizmin sembolü olan parti-nin birliği adına uluslararası antifaşist hareketin ve açlık, fa-sizm ve savaşa karşı kitlesel birleşik cephenin lideri olarak" Di-mitrov'u popülerleştirdiler. Bu görüşü tüm parti yayınlarına koymaya ve Dimitrov'un yazılarının ve konuşmalarının geniş kitlelere ulaştıracakları sözünü verdiler.¹⁰²

Dimitrovcu olmak -buna da çoğu zaman tek adam karar ve-

101) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 17 Mayıs 1934.

102) TsPA, f. 146, os. 5, a.e. 92, l. 1.

rir- Bulgar partisinin yeniden örgütlenip, disiplin altına alınmasının aracı oldu. İsimleri sık karıştırılan yeraltındaki BKP(D) ve BİP, 19 Mayıs Darbesi'nden sonra daha da karıştılar. Şimdi Dimitrov'un yanında ikinci adam rolü oynayan Kolarov ısrarla iç parti liderlerinin güveni hak etmediklerini söyledi ve partinin sağlığına kavuşması için acil ideolojik çalışma yapılmasını istedi.¹⁰³ Dimitrov'un vesayeti altında BKP(D)'nin Komintern'deki Bulgaristan temsilciliği ve Dış Büro bir revizyona girdi ancak Sovyetler Birliği'ndeki ideolojik uyanıklık kampanyası bu görevin önüne geçti ve Kirov'un öldürülmesinden sonra revizyon Büyük Terör'e dönüştü. Dimitrov kendini, Bulgar partisi, Komintern ve daha büyük ölçekte Sovyet toplumunun temizlenmesi gibi birbiriyle ilişkili üç büyük projenin ortasında buldu.

Provokatör ve casus tehlikeleri defalarca hem Komintern hem de parti tarafından defalarca ele alınmıştı.¹⁰⁴ "Düşmanın var olduğu" düşüncesi, artan uluslararası istikrarsızlık ve de kardeş komünist partilerde devam eden bölünmelerden besleniyordu ve Bulgar partisi de bunlardan biriydi. 1934 yılı Ağustos'unda Dimitrov'a yazdığı mektupta "bazı kızıl Bulgarların Sovyet karşıtı tavır yaydıklarını" iddia eden Anton Ivanov her ikisinin nasıl kolayca kaynaştığını çok güzel ortaya koyuyordu.¹⁰⁵ Benzer şekilde Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri konu eden Kolarov, Dimitrov'un bile desteklemeyeceği bir suçlamayla, gençleri, "Troçkist sekterlikle" suçladı.

Ancak Dimitrov'un görevi, etkisizleştirilecek olan Troçkistler ve Zinovyevcileri arayıp ortaya çıkarmaktı. 1935 yılı başlarında Komintern Yürütme Kurulu, üye partileri bu tür hainler tehlikesine karşı uyanan bir dizi talimat gönderdi ve kendi merkezinde çalışan "eski sapmacıları" ortaya çıkarmak için

103) Ibid, os. 4, a.e. 146.

104) Chase, *Enemies Within*, 24-25. sayfalar.

105) Boev, *Kominternut*, s. 250.

soruşturma başlattı. 16 ve 20 Şubat'ta Kirov cinayetinin sonuçlarıyla ilgili olarak yapılan toplantılarda Dimitrov bir taraftan "hâlâ saflarımızda bulunan her çürüğü bir çırpıda yok etmenin olanağı yok" uyarısını yaparken, çalışmaları da övdü. Sınıf düşmanlarının adanmış üyeler topluluğuna sızma çabasından kuşkusu olmadığını ve bu yüzden Komintern'i korumak için özel önlemlere gerek duyulduğunu söyledi. Özel yaşamın partinin çıkarlarına tabi olması çok önemliydi; Dimitrov'un sözleriyle, "Bizim için parti her şeydir".¹⁰⁶ Bir dizi önlem sonucu bazı kişiler ihraç edildi ve daha önemsiz olan parti disiplini ihlal suçlarında hafif kınama cezaları verildi.

Dimitrov, 7 Mart 1935'te Balkan Komünistleri Konferansı'nda program niteliğinde bir konuşma yaptı. BKP(D) içinde süregiden kriz ve çok sevdiği Bolşevikleştirme konusu üzerinde uzun uzun durdu. İki zıt olayın Bulgar Komünist Partisi'nin gözünü açtığını iddia etti: Leipzig Davası'ndan bir "eski dar," bir Bolşevik lider olduğunu kanıtlamış ancak Bulgaristan'da 19 Mayıs Darbesi, bir "dar" geçmişi olmayanların bağışlanamaz biçimde pasif ve akıllarının karışık olduğunu göstermişti. Şimdi bir kez daha "sol sekterler", "küçük burjuva romantizmi" ve "kitap kurdu" olarak nitelediği "gençleri" doğrudan suçladı. Bu, Bulgaristan'da devrim olanaklarının fazlasıyla bütütülmesine ve daha da kötüsü aktivist kitlenin moralinin bozulmasına ve önderliğin sıradan destekçilerden tecrit olmasına yol açmıştı. Radi takma adını kullanan Petur Iskrov özellikle eleştirileriyle dikkat çekti.

Dimitrov ülke içindeki parti yöneticilerini Komintern'i göz ardı etmekle suçladı ve böyle bir davranışın neredeyse Troçkizm ve Zinovyevcilik olduğunu söyledi. O günlerde bundan daha sert ve acımasız siyasi suçlamalar olamazdı. Bunların kişisel suçlamalar olduğunu inkâr etmek, Dimitrov'un Bulgar partisinin, sonu hep ihraçlarla biten ayrılıkları tarihini bilme-

106) Chase, *Enemies Within*, s. 40, 48, 97-98.

diğini ya da Sovyet yasa uygulayıcı kurumlarının nasıl çalıştığını anlamadığını söylemek anlamına gelir. Açıkçası Dimitrov'a, Büyük Terör'e kurban gidecek olan, suçladığı bu kişileri önceden fark etmemekten dolayı karşı çıkan olmadı. Aynı şekilde siyasi çalışmalarında hiç duygusallık sergilememiş ve Almanya'da yaşadıkları, karakterinde belirgin bir acımasızlığı ortaya çıkarmıştı.

"Tek bir kriterimiz var ve bu da Komintern'e, SBKP(B)'ye ve Stalin karşısında takınılan tavidir," diyen Dimitrov bu konuşmayı, sadakatini yeniden ifade etmek için kullandı. Aynı zamanda Dimitrov kişisel saldırılarını sürdürerek, yeni ve güçlü konumunda eski hesapları gördüğü izlenimini verdi. Parti politikasının yeniden değerlendirilmesini ve acilen bir temizlik talep edenlerin doğrudan ihraç edileceklerini işaret etti. "Petrov'un yaptığı açıklamaların hiçbir değeri olmadığını" ve "Encho'nun (Ivan Pavlov - Ç.N.) ne zaman parti üyesi olduğunu bile bilmiyoruz" diyerek, Merkez komiteden ihraç edilmesini istedi. Leipzig'de kendisiyle birlikte yargılanan arkadaşlarını kesinlikle affetmeyen Dimitrov, "İşte Popov ve Tanev buradalar. Neden kendi hatalarını açıklamak istemediler?" dedi.¹⁰⁷ Ve böylece Dimitrov birkaç yıl için Komintern'deki Bulgar seksiyonunun kaygılarını giderdi. Bizzat yeni politikanın uygulanmasıyla ayrıcalık elde edecek olan kişileri, çoğunlukla kariyeri boyunca önemli anlarda yakınında olan yoldaşlarını seçti.

Başka hiçbir olay, Leipzig'de kendisiyle birlikte yargılananların durumunda olduğu gibi Bulgar mülteciler arasında yürütülen temizliklerde Dimitrov'un rolünü daha iyi gösteremez. Bu olay, Dimitrov'un temizliğe imkân veren düşüncelere tamamen kapıldığını, kişisel gazez ve sapık ideolojik saflık ve siyasi çıkar duygusunun her türlü insani mülahazayı nasıl yok ettiğini ya da suçlamalardan kuşku duymayı reddettiğini gösteriyor. Dimitrov ve birlikte yargılandığı yoldaşları Mosko-

107) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 180, l. 26-35.

va'ya geldikleri sırada, Dimitrov ilgi odağı olmamasına rağmen Popov ve Tanev göklere çıkarılmışlardı.¹⁰⁸ Diğer birçok komünist mülteci gibi kendilerine kalacak yer ve iş verildi ancak gösterilen ilgi zamanla azaldı. 1935 yılı Şubat ayında Leipzig'de yaşadıklarıyla ilgili bir makale yazmaları istendiğinde, kendilerini neyin beklediğinin farkında bile değillerdi.

Dimitrov aslında diğer iki arkadaşının hatalarından farklı olarak kendi cesaretini öven bir taslak makale hazırlamıştı. Buna göre Popov ve Tanev mahkemeyi faşizme karşı bir arena olarak kullanamadıklarını, son konuşma hakkından feragat etmek gibi sayısız hata işlediklerini kabul etmişlerdi. Derken, Dimitrov 25 Şubat'ta Popov ve Tanev'den Komintern yönetimine kendisini öven ve Torgler'i "utanç verici teslimiyetinden" dolayı kınayıcı ek bir açıklama göndermelerini istedi.¹⁰⁹ Bu konu Dış Büro tarafından tekrar ele alınıncaya kadar bir ses çıkmadı. Hemen ardından Dimitrov onlardan, kendisine ayrı bir yazılı ifade göndermelerini istedi ve bu ifadeleri tatmin edici bulmayınca, hatalarını fark eden ve reform arzularını göstermek için daha ne yapmaları gerektiğini kavrayamayan Tanev ve Popov, Komintern Yürütme Kurulu'na başvurular. 6 Aralık 1935'te bizzat Stalin'e yazmak zorunda kalan Popov ve Tanev kendilerini "korkak, bozguncu ve hain" olarak niteleyen Komintern Yürütme Kurulu kararını protesto ettiler. Bu durumun kendileri için faşist hapisshaneden daha beter bir şey olduğunu belirterek, son bir umut olarak "parti dışında bir yaşamı düşünemedikleri için yetim çocuklar gibi sokağa atılmamaları" amacıyla Stalin'e yalvardılar.¹¹⁰

1935'in Mart ayından Haziran ayına kadar Dimitrov'un güvendiği arkadaşları Kolarov, Stefan Dimitrov-Marek, Ivanov

108) Ibid, os. 4, a.e. 131.

109) Ibid, os. 6, a.e. 562.

110) Ibid, a.e. 564.

ve Chervenkov yönetiminde birçok Bulgar mülteci toplantıları düzenlendi. Sovyetler Birliği'nde yaşayan Bulgarların faaliyetleri araştırıldı ve bunun yanında acımasız özeleştirisi yapılması istendi. Bu, sürekli olarak ulaşılamaz Bolşevikleştirme hedefinde vazgeçilmez bir yöntem olarak görüldü. Toplantıları genellikle Dimitrov tertip etti ve ona rapor verildi. Şimdi, felaket getiren sol çizginin öncüsü olarak görülen Iskrov'un hatalarına odaklandılar. Bu tartışmaların birinde zaten çekingen bir insan olan Iskrov söz aldı ve kendisini Kolarov-Dimitrov çizgisi ve Ilia Vassilev-Boyko, Ivan Petrov ve Kofardiyev grubu arasında bir orta yolcu olarak göstermeye çalıştı. Marek şimdilik Iskrov'un korunmasını istemesine rağmen Iskrov'un "parti çizgisini izlediğine" güvenilemeyeceği için, gelecekteki benzer toplantılarda bulunmaması gerektiğini fakat bunun yerine basında öz eleştiri yapması gerektiğini düşünüyordu. Iskrov'un "söylemesi gerekenleri söylemediğini" ve ancak Dimitrov'un belirlediği çizgiyi kabul ettiğini onaylayan İvanov bu öneriyi destekledi.¹¹¹

Bazı "sol sekterler" öz eleştirilerini doğrudan Dimitrov'a verdiler. 9 Nisan 1935 tarihli mektubunda Georgi Lambrev-Rossen, Dimitrov hakkında hoş olmayan anekdotlar yaymaktan tutun da parti liderini "inançsız" saymaya kadar bir dizi suçu itiraf etti. Tüm bu dogmatizm ve entelektüalizm kalıntılarını aşacağına söz verdi ancak dosyası SBKP(B)'ye devredildi, daha sonra yeniden Bolşevik eğitimi için Irkutsk'a gönderildi ve parti aday listesine alınmadı. Savunması, Dimitrov tarafından alındı ve dosyasına kondu.¹¹²

Moskova'daki Bulgar mülteci kolonisinde hava, Sovyet toplumundaki gelişmelerden uzak değildi ve Kirov cinayeti sonrasında güvensizlik ve ihtiyaten kendini haklı çıkarma duygusu hâkimdi. SBKP(B) üyeleri parti komisyonları önündeyken,

111) Ibid, a.e. 1445, l. 65-66.

112) Ibid, os. 4, a.e. 209, l. 1-7.

Bulgar partisinin bazı üyelerinin yargılandıkları 1935 yılının ilk yarısında küçük çaplı entrikalar ve karşılıklı suçlamalar görüldü. Bu durumda olan bir kadın, Dimitrov'a başvurmuş ve onu etkilemek için daha önce Stalin ve Radek'le ilgili fıkralar anlattığını itiraf ederek kendisi hakkında referans vermesini istemişti.¹¹³ Lenin Enstitüsü'ndeki Bulgar öğrenciler, Dimitrov'a birbirlerini ideolojik yönden uyanık olmamak ve hizipçilikle suçlayan mektuplar gönderdiler.¹¹⁴ Bu noktada Dimitrov ve takipçilerinin siyasi ve ideolojik dürüstlüklerini vurgulayan ayrı bir leitmotif ortaya çıktı. Tüm toplantılarda geçmişteki ve şimdiki eylem ve görüşlerinin bilgeliği üzerine konuşmalar yapıldı. Mesela Marek'in yönettiği Lenin Enstitüsü'ndeki Bulgar öğrencilerin katıldığı bir toplantıda Dimitrov'un "dar" dönemi övülerek, "sol sekterlerin" tüm hataları unutulmadan, ısrarla bu dönemin araştırılması istendi. Dimitrov'un liderliğine yeterince saygı göstermedikleri için yapılan öz eleştiriler, Chervenkov'un da yaptığı gibi, Dimitrov'un karakterine yapılan övgüler kadar sıkı.¹¹⁵

Dimitrov, imajını düzeltmek için hiçbir fırsatı kaybetmedi. Bir ansiklopedide kendisiyle ilgili bölümde değişiklik yaptı ve 1925 yılında Sofya'da katedraldeki bomba patlamasıyla ilgili bölümü kimseye sormadan kaldırdı.¹¹⁶ Aynı zamanda bazıları başına çorap örmeye çalışıyordu. Bulgar asıllı NKVD ajanı Ivan Genchev-Shpiner, Dimitrov'un karısı hakkında konuşmaya cüret edecek kadar onunla samimimi oldu ve fazla yemenin tehlikelerine karşı onu uyardı. Shpiner, çalkantılarla sarsılan Bulgar kolonisine perde arkasından önemli müdahalede bulunuyordu. Dimitrov'a gönderdiği bir mesajda Lugačov'un ideolojik uyanıklık, politik cesaret ve inisiyatif eksikliğini göster-

113) Ibid, a.e. 350.

114) Ibid, a.e. 715.

115) Ibid, os. I, a.e. 227, l. 1, 4.

116) Ibid, a.e. 228.

ren bir buluşmayı itiraf ettiğini yazdı. 1935 yılının Ağustos ayında Lukanov gerçekten Dimitrov ve Kolarov'a yazınca, Shpiner kendisine hatalarını gizleme fırsatı verileceğine, sonunda gömülüp partiden ihraç edilmesi ve nihayet ait olduğu yerde kalması gerektiğini söyledi. 1935 yılı Ekim'inde Shpiner, Encho gibi Bulgarların gözaltına alınmalarını, hatta tutuklanmalarını ve yaklaşan yargılamalar için tanıkların dikkatle seçilmelerini tavsiye etti.¹¹⁷

Aynı zamanda Moskova'daki Bulgar parti yöneticileri, ülke içindeki parti teşkilatına da el attı. Komintern VII. Kongresi'nin en civcivli zamanında Marek, ülke içindeki parti sekreterliğine atandı ve Dimitrov'un güvenilir adamı Traicho Kostov'la birlikte Bulgaristan'a gönderildi. Büyük olasılıkla Sovyet casusu gibi çalıştılar ancak öncelikle personel ve politika konularında değişiklik yaptılar. 1935 yılının Eylül ayında toplanan BKP(D) Merkez Komite Plenumu'nda Komintern VII. Kongresi'nde alınan kararların resmen benimsenmesini sağladılar. Bu forum, Dimitrov'a "partinin böyle bir kahraman yetiştirmekle övündüğünü" belirten bir kutlama mektubu gönderdi.¹¹⁸ Ülkedeki komünist örgütün zor koşullar altında bulunduğu ve çok az üyeye sahip olduğu bilinmesine rağmen, Moskova'daki Dış Büro ülke içindeki parti yöneticileri arasında ısrarla temizlik yapılmasını bir mektup gönderdi.¹¹⁹

Bu arada son siyasi gelişmelerin analiz edilmesini öneren Dimitrov, Komintern ve Sovyet hiyerarşisinin üst kademesini yanına aldı. 2 Ağustos 1935'te Komintern VII. Kongresi'ne sunduğu "Faşizmin Saldırısı ve Emekçi Sınıfın Birliği ve Faşizme Karşı Mücadelede Komünist Enternasyonal'in Görevleri" başlıklı raporu bu sürecin zirvesi oldu. Moskova'da Sütunlu Büyük Salon'da beş saat akıcı ve teatral bir konuşma yaptı.

117) Ibid, os. 4, a.e. 58, l. 5, 13-16, 24-5, 29, 32, 134.

118) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 50.

119) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 328, 334-337, 340. sayfalar.

Sergilediği kendinden emin performans, daha önce araştırdığı düşüncelerin sağlam biçimde şekillendiğini kesin olarak gösteriyordu ve bu konuşma tüm üye partilere resmen ve zorunlu olarak tercüme edildi.

“Kapitalizm ve emperyalizmin en yüksek aşaması” olan faşizm olgusunu açan Dimitrov bunun burjuva demokrasisinin evrimci bir adımı olmadığını ancak aslında oluşturduğu tüm sistemi tehlikeye sokan bir mutasyon olduğunu söyledi. Gene Dimitrov’a göre böylesine olağan dışı koşullarda emekçi sınıfın kısa vadedeki hedefi var olan düzeni korumak olmalıydı; komünist partiler tecrit olmayıp, diğer antifaşist örgütlerle birlikte hareket etmeliydi. Bu noktada komünist taktikler açısından çok önemli bir yenilik vardı yani “yukarıdan”, liderlik düzeyinde birleşik cephe anlayışına nihayet izin veriliyordu. Komintern’de radikal değişikliklerin düşünüldüğünün bir göstergesi olarak Dimitrov ön koşul olmadan Sosyalist Enternasyonal’le görüşmeler yapılmasını önerirken, ancak faşizme, sınıf düşmanlarına ve savaşa karşı topyekûn mücadele edilmesini istedi. Fakat sosyalist partilerle birleşik gücün olabilirliği konusunda anlaşıırken, diğer faşist olmayan örgütlerin katılması konusunda pek istekli değildi. Özellikle güç paylaşımı gerekiyorsa, her bir durumda bireysel esasta yeni bir koalisyon karar verilecekti. Aslında defalarca vurguladığı gibi asıl hedef proletarya diktatörlüğü olduğu için, her birleşik cephe hükümeti bir geçiş modeliydi; bunun yanında gelecekte bir proletarya partisinin demokratik merkezîyetçilik ilkesi temelinde kurulabileceğini ima etti.¹²⁰ Stalin sadece kongrenin açılışına katıldı ve delegelere hitaben bir konuşma yapmadı. Stalin daha önceki Komintern toplantılarında pek görünmemesine karşın, bu küçük ayrıntı yeni politikaya karşı tavır olduğu yolunda spekülasyonlara yol açtı. Hazırlık toplantılarında Sovyet

120) K. McDermott ve J. Agnew, *The Comintern: A History of International Communism from Lenin to Stalin* (Basingstoke, 1996), 131-133. sayfalar.

temsilcilerine herhangi bir talimat vermedi ve taslak kongre belgelerinde bazı solcu ifadeleri değiştirdi. Manuilsky'nin tavrı da belirleyici oldu; önce tereddüt etmesine rağmen Dimitrov'u destekledi ve kongreden sonra sanki biraz geri çekilmiş gibiydi.¹²¹ Kongrede, Sovyet rejimi hedefini aşırı vurgulayan Bela Kun ve birleşik cephenin bir final olmayıp amaca götüren bir araç olduğunu iddia eden İngiliz Harry Pollit gibi bazı çatlak sesler de vardı. Ancak bu çekinceler, karşı konulamaz biçimde yenilikçi fikirlerin kabul görmesi karşısında yenilgiye uğradılar. Kongrenin onayladığı eylem çizgisine özel bir ilgi duymasa da kendi hesabına Stalin, fırsatçılığa boyun eğdi. Daha sonra asla 7. Kongre'nin tezlerine göndermede bulunmadı ve kendi yazdığı *SBKP(B) Tarihi Kısa Ders* adlı eserinde bu konu üzerinde durmamıştır.¹²² Buna rağmen, pek de gönülsüz verdiği destek de, Stalin'in anlayışına ters olan halk cephesi konsepti de pek devam etmedi.

Dimitrov'un kongrede sergilediği performans uluslararası komünist hareket içinde yükseldiğini ortaya koydu. Buna uygun olarak 21 Ağustos 1935'te usulen Komünist Enternasyonal Genel Sekreterliği'ne seçildi. Bu atama 10 Ağustos'ta Politbüro tarafından onaylandı. Daha önceki Komintern başkanlarından farklı olarak Dimitrov'un resmi unvanı politika yapıcı bir rolden çok icra rolü oynadığına işaret ediyordu.¹²³ Ülkeler Sekreteryası kaldırıldığı için Sovyet Politbürosu her biri bir ülkeler grubuyla ilgilenen yedi sekreteryaya kurulmasını onayladı. Dimitrov pek bilgisi olmadığı Çin ve bunun yanında kendi himayesinde çalışan Komintern Haber Merkezi ve Arşivi'nin sorumluluğunu üstlendi.

Halk cephesi fikri uzun ve karmaşık bir süreçte olgunlaştığı için Dimitrov şimdi bunu pratiğe geçirmek gibi zor bir görev-

121) Boev, *Kominternut*, 311-312. sayfalar.

122) *Ibid.*, 317, 321. sayfalar.

123) Semerdjiev, *Dimitrov*, s. 8.

le karşı karşıyaydı. 7. Kongre'nin kapanış kutlamaları bittikten sonra bu kararların küresel ölçekte komünist harekete uygulanmasının ön hazırlıkları başladı. Çekoslovakya'dan Şili'ye kadar kuramsal formüllerin uygulanması, her şeyden önce ulusal komünist liderlerin uyumuna ve bunun yanında daha alt seviyedeki aktivistleri kontrol etme ve etkileme becerisine bağlı olan bir görevdi. Bir diğer çetrefilli sorun, Komintern ve üye partilerinin onurlu bir amacı olarak on yılı aşkın bir süredir emekçi sınıfın sosyal ve siyasi adalet beklentilerine ihanet etmekle suçlanan sosyal demokratlar ve diğer merkez sol örgütlere güven aşılmasının gerekliliği idi.

Çok kısa bir aralıktan sonra Bulgar mülteciler arasında temizlik devam etti. 1935'in Eylül ve Ekim aylarında Radi, Boyko ve Encho, yoldaşlarının karşısına çıkarıldılar ve "sekte davranışlar konusunda önemli gerçekleri" ifşa etmeye zorlandılar; "önceki öz eleştirileri yetersiz olduğu ve herkesi birbirine düşürdükleri" gerekçesiyle eleştirildiler.¹²⁴ Radi, Boyko ve Encho, Dimitrov'la bir araya gelmeyi reddettiler fakat bunun yerine ağır hatalar işlediklerini ve Dimitrov'a, bir lidere yakışmayacak şekilde davrandıklarını itiraf ettikleri yazılı bir ifade gönderdiler.¹²⁵

Bulgar partisindeki gençleri gözden düşürme ve tasfiye kampanyası, SSCB'de yaşayan yabancı komünistler arasında yürütülen ilk ve en acımasız kampanya oldu. Bulgar partisinde farklı nedenlerden kaynaklansa da, kolayca genel olarak Sovyet partisi ve toplumu içinde ilerleyen temizlikle iç içe geçti. 1935 yılı sonlarında giderek yabancılardan kuşku duymaya başladılar, SBKP(B) tüm mültecilerin siyasi güvenilirliklerini incelemek için komisyonlar kurdu. Bilgiler, tutumları tatmin edici görülmeyen yoldaşları tutuklayan NKVD'ye gönderildi. Onların başına gelenlerden Dimitrov'un haberi yoktu. Onun göze-

124) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1467, l. 1-4.

125) Ibid, os. 4, a.e. 259, l. 1-4.

timi altında Komintern Yürütme Kurulu'nun bir raporunda birçok kardeş parti içinde genel bir yozlaşma eğilimi olduğu ve düşman unsurların partiye sızdıkları kaydedildi.¹²⁶

Neredeyse hiç zaman geçirmeden, 17 Ocak 1936'da Bulgar mültecilerin bir toplantısında Tanev'e, daha önceki hatalarına bir de "hatalarını anlama konusundaki eksiklikleri" eklendi. Tanev hapishanedeki intihar girişiminin "objektif olarak" tek tek her komünisti yok etmeyi düşünen Nazilere yaradığını itiraf etti. Sonunda "sektörlere" katıldığını da kabul etmek zorunda kaldı. Son nokta da konduktan sonra, bütün bunlar yazıya döküldü. Yeminli ifadelerin önemli bir kısmı "Bulgar halkının sevgili çocuğu" ve "uluslararası proletaryanın önderi" olarak nitelenen Dimitrov'un liderliğine hasredilmişti. Bundan sonra Bulgarlardan oluşan komisyon, Tanev'in birçok noktada ayrıntılara girmek zorunda kaldığı başka bilgiler verilmesini istedi. 26 Şubat'ta Tanev, Dimitrov'a yazdığı mektupta hatalarının çok geride kaldığını, "Hemen şimdi yardımına ihtiyacım var ve bunun kararını verebilecek tek kişi sensin," diyerek adeta yalvardı. 7 ve 26 Şubat arasında gelen üç nottan suçlamaların giderek karmaşık hale geldiği anlaşılıyordu ancak Dimitrov, Tanev'le şahsen görüşmedi. Aynı günlerde Popov benzer şekilde Dimitrov'a en az üç mektup göndermesine rağmen Dimitrov'dan hiçbir ses çıkmadı. Bunun yerine Tanev ve Popov'un Gençlik ve Kızıl Sendika Enternasyonalindeki görevlerine son verildi ve kısa bir süre sonra partiden ihraç edildiler. Bundan sonra Kolarov, Tanev ve Popov'un 1930'lu yılların başlarında sekte tutumlarına değil, 1934 yılının Mayıs ayındaki darbeyle ilgili olarak partinin hatalarına değinen bir makale yazdı.¹²⁷

Tüm kardeş partiler bundan etkilendi ve birçok insan hızla temizlik sürecinde suçlandı. 1936 yılının ilk çeyreğinde yapı-

126) Chase, *Enemies Within*, s. 123-124.

127) TsPA, f. 146, os. 3, a.e. 563, 566-569.

lan bir soruşturma sonucu Macar Komünist Partisi Merkez Komitesi feshedildi ve yerine geçici bir sekreterlik görevlendirildi. Bu kuşkudan etkilenmeyen kimse kalmadı ve benzer suçlama ve öz eleştiri furyasına karşı çıkan 1919 Macar Devrimi'nin önderi Bela Kun ağır biçimde eleştirildi. Bela Kun, 7. Kongre öncesinde bile birleşik cephe politikasına karşı çıkmıştı ve şimdi bu politikanın uygulanmasını önlemekle suçlanıyordu. 1936 yılı Temmuz'unda Dimitrov, Bolşevik Parti Kontrol Komisyonu Başkanı ve yakında NKVD'nin başına geçecek olan Nikolay Yezhov'a gönderdiği bir mektupta Bela Kun'un sürekli olarak Komintern'i küçük düşürdüğünü belirterek, Komintern Yürütme Kurulu'nda çalışmaması ya da Moskova'da kalmasına izin verilmemesini önerdi. 1936 yılının Eylül ayında biraz yumuşayan Dimitrov, Bela Kun'un faaliyetlerinin "zararlı" olarak nitelendirilmemesi gerektiğini söyledi.¹²⁸ Ancak bu tür bir hafif yumuşama, geçici ve ender olan bir şeydi; hızla artan Büyük Terör arifesinde Dimitrov sadece bir seyirciydi. Günlük çalışması tüm Komintern seksiyonlarını kontrol etmek ve bu konuda Sovyet Politbürosu'na bilgi vermekten ibaretti. Kovuşturmaların doğasına somut bir örnek olarak Bela Kun, Kuusinen gibi ulusal liderler ve Komintern Yürütme Kurulu'nda çalışan Chernomordik ve Blagoeva'nın dosyalarında sosyal demokrat geçmişleriyle ilgili uyarılar vardı. 1919 yılından önce komünist partilerin bulunmadığı hatırlanacak olursa ve Komintern'in, üyelerinin sosyal demokratlarla bir ortak cepheye katılmaya yönlendirdiği bu özel anın yanında, olsa olsa basit bir hataydı ve Dimitrov'un kendisi de kuşkuyu çekebilirdi. 1936'da Kamenev-Zinovyev Davası sırasında bazı sanıkların da çalıştığı Komintern Yürütme Kurulu organlarında kontroller sıkılaştırıldı. Dimitrov'un oluruyla Kadro Bölümü yaklaşık 3.000 mültecinin dosyalarını NKVD'ye devretti. Dimitrov'a sık sık kuşkuluların davası ko-

128) Chase, *Enemies Within*, 335, 339. sayfalar.

nusunda ayrıntılı bilgi verildi.¹²⁹

1936 Ağustos'un Kirov'un öldürülmesini izleyen on sekiz ay aradan sonra tekrar günlük tutmaya başladı. Kendisini suçlamak için kullanabileceklerinden günlük işlerini ve düşüncelerini yazmayı bırakma fikri biraz taraflı ve sınırlı bir düşünceydi. Bir suçlama için hiçbir şeyin yazılı belge kadar somut bir şey olmadığını Dimitrov çok iyi biliyordu. Ne olursa olsun günlüğü seçici, açık ve netti. Kamenev ve Zinovyev Davası başlayıp idam edildiklerinde görmezlikten gelinen affedilme istekleri konusunda hiçbir şey yoktu. Yayımlanan bir makalesinde mahkeme sırasında "alçak teröristlere yardım etmenin faşizme yardım etmekle eş anlamlı olduğu" iddiasından hiç söz etmediği görülür.¹³⁰

1936 yılında özel olarak basılan bir broşürde Kolarov, Bulgar "sektekleri" tekrar Troçkizmle ilişkilendirdi. Bu suçlama bir terör dalgasına yol açtı. Bu süreçte Güney Rusya'da bir grup mülteci, Ukrayna'yı Bulgaristan'a ilhak etmek ve Batılı ülkeleri için toplu hâlde casusluk yapmakla suçlandılar. 1936 yılının Ekim ayında "BKP liderlerine karşı terörist faaliyetler hazırlığında bulunan bir karşı devrimci örgüt kurmak" suçlamasıyla aralarında Pavlov-Encho'nun da bulunduğu beş Bulgar kurşuna dizildi.¹³¹ Hemen tüm partiden ihraç kararları, Dimitrov'un en yakın adamlarından oluşan bir komisyon tarafından alındı ve Dimitrov da onayladı.¹³² Öldürülenlerin 1920'li yıllarda ve 1930'lu yılların başında parti içi mücadelelerde Dimitrov'un çatıştığı kimseler olması tesadüf değildi. Suçlamalar aynıydı ancak Dimitrov şimdi Sovyet baskı mekanizmasını kullanma avantajına sahipti. Sovyetlerde süregelen

129) Ibid, 162, 179-84. sayfalar.

130) L. Deyanova, "Dnevnikut na Georgi Dimitrov i mestata na pametta", *Sotsiologicheski problemi*, 1-2 (2003), 196-206; Sirkov et al, *Dnevnik*, 19, 24 Ağustos 1938.

131) Boev, *Kominternut*, s. 253.

132. Foscolo, 'Georges Dimitrov', s. 394.

temizlik, kin beslemediği Bulgarları da etkilemeye başlayınca Dimitrov ve güvendiği temsilcileri, "Sovyet yetkililerinin ciddi bir neden olmadan hiçbir Sovyet vatandaşını tutuklamadıkları" tavrına girdiler. 1936 yılının Eylül ayı sonlarında Bulgar asıllı askeri uzman Krum Bucharov'un tutuklanmasıyla ilgili olarak Anton Ivanov, "Bizim dangalak, muhtemelen Troçkist ve Zinovyecilerin gizlendikleri sahte askeri okul işlerine bulaşmış ve Kızıl Ordu'ya zarar vermiştir," dedi. Ivanov, Dimitrov'a bu olayın mültecilerin daha sıkı denetlenmesi için kullanılmasını önerdi.¹³³ Tüm bunların ışığında Yugoslav Milovan Djilas'ın, Dimitrov'un Rusya'daki Bulgarları esaslı biçimde savunduğunu söylemesi boş bir iddiadır.¹³⁴

Yezhov'un "Troçkistlerin" ve "sağ muhalefetin" karşı devrimci faaliyetlerin ortaya çıkardığı 4 Aralık 1936'da SBKP Merkez Komitesi toplantısına katılması, temizliğin en önemli anlarında Dimitrov'un Sovyet partisinde olduğunu gösteriyordu. Günlüğüne "gözyaşlarıyla ve masum olduklarını iddia ediyorlar" ifadesinin yanında Stalin'in "Eski muhaliflerin sözlerine inanmamak gerekiyor," tümcesi yazılmıştı.¹³⁵ Daha sonra aynı ay içinde Dimitrov, Kremlin'de bir yargılamaya ve Radek'le diğer sanıkların itiraflarının okunmasına tanık oldu.

1937 yılının Ocak ayında Enternasyonal Yürütme Kurulu'ndaki sekreteryaya toplantısında yaptığı konuşmada Dimitrov, Batı Avrupa (komünist) partilerinde var olan Troçkizmin ciddiye alınmadığını ve bunun faşizme karşı mücadelenin yitirilmesi anlamına geldiğini söyledi. Israrla Troçkizmin "faşizmin ideolojik ve siyasi müttefiki olduğunu, kapitalizmin ve karşı devrimin silahı olduğunu" ifade etti. Troçkistler İspanya'da faşist ayaklanmacılara yardım ederken, şu anda Sovyetler Birli-

133) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1487.

134) Bell, *The Bulgarian Communist Party*, s. 50; Foscolo, "Georges Dimitrov", s. 392.

135) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 4 Aralık 1937.

gi'nde sabotajlar düzenliyorlardı ve başka suçlar işlemeleri onun için sürpriz değildi. Dimitrov "işçi hareketi içinde Troçkist hareketin yok edilmeden faşizmin üstesinden gelmenin olanaksız olduğunu" ortaya attı. Ülke dışında ve komünist hareket içinde Moskova Yargılamaları'nı açıklayan kampanyalarda bunların ortaya konması gerektiğini ve kampanyanın savunma amaçlı değil saldırgan bir niteliğe sahip olması gerektiğini de ekledi.¹³⁶ Dimitrov'un konuşması Komintern Yürütme Kurulu Prezidyumu'nda "Troçkizm Karşıtı Kampanyanın Yürütülmesi ve Troçkistler Davası Sonuçları" gibi iki karara temel dayanak oldu. Bu tezlerde sanıkların Sovyetler Birliği'nin en alçak düşmanları oldukları, halkın özgürlük ve bağımsızlığına düşman oldukları, SSCB'de kapitalizmin restorasyonunu ve savaş kışkırtıcılarını savunduklarının ortaya çıktığı iddia ediliyordu. Ayrıca "ikiyüzlü Troçkistlerin" ortaya çıkarılması için Komintern ve bağlı örgütlerin denetlenmesi gerekiyordu.¹³⁷

Aralık ayında, yazar Lion Feuchtwanger, Dimitrov'un karşısında biraz farklı bir görüş ortaya atmış ve bunu 2 Aralık'ta da yinelemişti. Ünlü Nazi karşıtı Alman yazar, sanıkların ölmeyi hak eden düşmanlar olduğunu düşünüyordu. Ancak "korkaklar", "sürüngeçler" ve "Troçkizm yok edildikten sonra bile halk arasında olağanüstü huzursuzluk yarattıkları" gibi ifadelerden dehşete düşmüştü.¹³⁸ Dimitrov'un bu sözleri not edip, ayrıca yargılamaların "korkunç" olduğunu eklemesi, sanıklara duyulan bir sempati ya da izlenen yöntemi onaylamadığı anlamına gelmiyor.

Feuchtwanger ile yaptığı görüşme, Dimitrov'un karşılıklı güvensizlik ve kuşkunun yapay olarak yaratılıp yaratılmadığını merak etmesine neden olsa da, bunu davranışlarıyla belli etme-

136) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 874, l. 4-10.

137) Chase, *Enemies Within*, s. 202-3.

138) Sirkov et al, *Dnevnik*, 2 Şubat 1937.

di. Komintern Yürütme Kurulu'nda bir yıl önce Komintern personelinin güvenilirliklerini araştırmak için NKVD'ye bağlı olarak çalışan Mikhail Moskvın'ın başında olduğu komisyon bir rapor yayınladı. Görevlerine son verilmek üzere elli sekiz kişilik bir liste hazırlandı ve bu listenin yarıdan fazlası yabancılardan ve üçte biri Almanlardan oluşuyordu.¹³⁹ Dimitrov listeyi bizzat inceledi ve bir değişiklik yapsa da, sonuç daha kötü oldu. Bulgaristan bağlamında Kolarov bir kez daha "gençleri" Troçkist olarak damgaladı ve SBKP içindeki tüm muhalefetin sonunda düşmanlığa dönüştüğünü, bunun Rusya'daki Bulgar göçmenler arasında örmek teşkil ettiğini iddia etti ve zaten bunların birçoğunun önüne geçilerek, öldürüldüklerini söyledi.¹⁴⁰

Komintern'in aldığı kararlardan tatmin olan Stalin, bu kararlarda küçük bir noktanın Avrupa'daki işçiler arasında kendisi ve Troçki arasında kişisel anlaşmazlık çıktığı görüşüne bir son verdiğini söyledi. Kararların Troçkistlerin, Lenin'e karşı mücahedelelerine dikkat çekeceğine ve son yapılan yargılamalardan doğrudan alıntı yapılması gerektiğine işaret etti. Stalin sonunda kararların "aptalca" olduğunu söyledi ve Komintern'deki herkesi "düşmana çalışmakla" suçladı.¹⁴¹ Dimitrov, yardımcılarını eve çağırarak, belgelerde değişiklik yaptı. Bu arada hastalandı.

18 Şubat günü Sovyet Politbüro Üyesi Sergo Ordjonikidze intihar etti. Dimitrov tüm olanları günlüğüne kaydetmeden, sadece "Sergo öldü" tümcesini yazabildi. Komintern Yürütme Kurulu adına anma yazısının hazırlanmasıyla ilgilendi, tabutu başında onur nöbeti tuttu ve cenazeye katıldı. Olay, son günlerdeki siyasi çatışmalara kısa bir ara verdi ve üç gün sonra SBKP(B) Merkez Komite Plenumu'na katılan Dimitrov bir tarafta Stalin ve Yezhov, diğer taraftan da Buharin ve Aleksey Rikov'un çatıştıklarına tanık oldu. Stalin'in konuşmasından sonra ortamın

139) Chase, *Enemies Within*, 207-210. sayfalar.

140) Vekov *et al*, *Vassil Kolarov*, 2. Cilt, 498-516. sayfalar.

141) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 11 Şubat 1937.

“biraz rahatladığını”, Stalin’in sözlerinin “çok yol gösterici” olduğunu ve Plenum’un “tarihi öneme” sahip olduğunu belirtmiştir. Plenum’un ertesi günü Dimitrovlar kır evleri olacak şehir dışındaki villayı görünce çok sevindiler.¹⁴² Büyük bir olasılıkla yakında çocukları olacağı için bu evi çok istiyorlardı.

Tüm Rusya’da kitlesel temizliğe yol açan Plenum, Komintern’in tam desteğini aldı. Özel olarak düzenlenen toplantılarda Manuilski ve Kuusinen, Komintern’de eşi görülmedik birlik ve tutarlılığın altını çizdiler ve dahi Stalin ve onun öğrencisi Dimitrov’a olan bağlılıklarını teyit ettiler.¹⁴³ Moskvin ve Manuilski ile yakın bir iş birliği içinde çalışan Kuusinen, Komintern teşkilatında ve üye partilerde temizlik için daha önce alınan önlemleri kontrol ediyordu. Stalin’in endişelerine karşın Plenum’da tüm yoldan sapanların yok edilemeyecekleri sonradan akla gelen bir düşünceyi içeriyor olmasına rağmen 8 Mart ve 9 Nisan’da alınan Komintern Yürütme Kurulu kararlarında, sızmalara karşı daha uyanık olunması gereğine değinildi.

Hal böyleyken Komintern’in “başı” Stalin’den gelecek en ufak imaya karşı Dimitrov olağanüstü hassaslaşmıştı. 16 Mart günü Stalin’in villasına yaptığı bir ziyarette, kendisi ve Andre Marty ve Palmiro Togliatti gibi Komintern Yürütme Kurulu’ndan çalışma arkadaşları çok iyi karşılandılar. Ancak yabancı komünistler hemen Stalin’in şakalarına hedef oldular ve Dimitrov bu şakaların sonunun kendisi için çok kötü olacağını hissetti. Stalin, “Ercoli’nin bir müfrezesi vardı, Marty, Uluslararası Tugay’ı örgütledi, ancak Bulgarlar ortada görünmedi. Biz de bunun üzerine Bilimler Akademisi’nden bunu araştırmasını istedik,” dedi. Anlaşılan Stalin, yaptığı şakalardan çok hoşnuttu ve herkesin ortasında şakalarını sürdürdü; sadece Dimitrov bunun rastlantı olup olmadığını merak ediyordu.¹⁴⁴

142) Ibid, 5-6 Mart 1937.

143) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 76.

144) Sirkov et al, *Dnevnik*, 16 Mart 1937.

Bu tür bir güvensizlik büyük bir ihtimalle, yabancılar arasında olası tüm muhaliflerle uğraşırken daha da fanatikleşmesine yol açmıştı.

Sürekli olarak Sovyet Politbürosu'yla birlikte hareket eden ve Stalin'in ruh hali ve görüntüsü konusunda tetikte olan Dimitrov, Komintern'in günlük işleyişiyle bizzat ilgileniyordu. Kendisi doğuştan işkolikti ve otoriter bir yapısı vardı. Şimdi, siyasette hassas ve istikrarsız anlarda dikkatini dağıtması ölümcül sonuçlara yol açabilirdi; küresel çaptaki eğilimi tanımlama ve yakalama tutkusu Komintern şefinin sadece kapsamlı ilkeleri izlemesini değil, her şeyden önce ulusal partilerin tüm faaliyetlerini ve bildirilerini takip etmesini gerektiriyordu. Tüm dikkatini, özellikle "Bolşevikleştirilmiş" komünist partilerin faaliyetlerde bulundukları ve halk cephesi fikrinin geniş siyasi ve sosyal bir yelpazede beklenti yarattığı Avrupa'ya vermişti. Bu, kısmen iyi bir iletişim sayesinde kolaylaşmıştı ve özellikle Moskova'ya danışıp iş birliği yaparak yerel ölçekte uzlaşmaya gidilmesinin, karşılıklı yararları vardı. Fransız Maurice Thorez, İtalyan Togliatti ve İspanyol Jose Dias gibi komünistler Dimitrov'la sürekli ilişkide oldukları için, onun en önemli müttefikleri ve danışmanlarından oldular. Buna karşılık onlara duyduğu güven, onların otoritesi ve önemini arttırıyordu.

Halk cephesi politikasının, Komintern seksiyonlarının özel durumlarından bağımsız biçimde her yerde uygulanabileceği düşünülüyordu. Dimitrov bazı ülkelerin özel durumları konusunda görüşmeler yaptı ancak koşullar birincil görevinin Fransa ve İspanya'daki önemli olaylara odaklanmasını gerektiriyordu. 1934-1935 döneminde Moskova'da halk cephesi doktrininin resmen açıklanmasından önce Fransız komünistleri, zaman zaman sosyalistler ve radikallerle eyleme yönelik iş birliğine öncülük etmişlerdi. İlginçtir halk cephesi, 1936 yılının Mayıs ayında seçimleri kazandı ve Fransız komünistle-

ri parlamentoda %15'lik bir temsil oranına sahip olunca, Fransız Komünist Partisi'nin (PCF) durumu daha da karmaşıklaştı. Örneğin iç istikrar ve ulusal güvenliği destekleyen sorumlu hükümet partisi olarak görünme arzusu ve uzun süredir Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına bağlılık gibi çeşitli anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Geleneksel pasifizmlerini terk eden Fransız komünistleri Hitler'in rahatsız edici diplomatik ve askeri başarılarını zayıflatmak amacıyla Stalin'in düzenleme yapmaya kalkmasını "kolektif güvenlik" içinde Fransa'nın rolünü güçlendireceği düşüncesiyle silahlanmayı destekliyorlardı. Daha da önemlisi tabanda talep ve beklentilerin artmasında önemli bir rol oynayan PCF, 1938 yılının Haziran ayında Halk Cephesi'nin iktidara geçmesinin hemen ardından patlak veren grevler ve fabrika işgalleri karşısında kendini hoş olmayan bir konumda buldu. Parti hazırlıksız yakalanmış ve daha sonra işçilerin eylemlerine son vermeleri için tartışmalı bir duyuru yapmaya zorlanmıştı. Komintern ve her şeyden önce Sovyet önderliğinin mutabakatını alarak, sosyal ve ekonomik gündemini rafa kaldırıp Radikallerin ürkekçe koalisyonu katılmalarını savunmanın siyasi bedelini ödedi; Moskova'nın bilgisiyle Fransız ekonomisinin ve bilhassa savunma sanayinin güvenceye alınması, siyasi ve toplumsal değişimlerden etkilenmedi.¹⁴⁵

Paradoksal olarak radikal refah önlemlerini ve kilit endüstrilerin ulusallaştırılması gibi geniş kapsamlı reformların tutarlı uygulayıcıları sosyalistler oldu. Sosyalist Leon Blum başkanlığındaki hükümete girmelerinin kabul edilmemesinde PCF'nin karmaşık ve çelişkili taktiklerinin büyük bir rolü oldu. Stalin'in görüşünü aktaran Dimitrov, Thorez'e özellikle komünistlerin hükümeti açıkça eleştirebilecekleri güvencesini verdi ancak bunun, hükümeti devirmek anlamına gelmediğini de

145) McDermott ve Agnew, *The Comintern*, s. 136-139; M. Larkin, *France since the Popular Front: Government and People, 1936-1986* (Oxford, 1988), 52-57. sayfalar.

eklemeyi unutmadı. Stalin'in oluruyla Komintern, Fransız komünistlerini özgürlük ve esnekliğe sahip olacakları yani hükümetin parlamentodaki çoğunluğunun bir parçası olarak kalıp ancak belli konularda bağımsız görüş oluşturabilecekleri bir konuma girmelerini sağlayacak bir manevra girişiminde bulundu. Sonunda PCF'nin halk cephesi politikası Halk Cephesi'ni korumaya indirgendi ancak bu, tam da PCF'nin bir taahhüde girmeden ve Moskova tarafından kolaylıkla yönlendiriliyormuş gibi görünmesine neden olan şeydi.

Dimitrov, Fransız komünistlerinin Stalin ve Sovyet yönetimiyle tek irtibat noktasıydı. Birçok vesileyle Thorez, Marty ve Duclos doğrudan ona bilgi veriyorlar ve ondan talimat alıyorlardı. SBKP(B) Merkez Komitesi'yle nadiren bir araya geliyorlar ve bu, Dimitrov'un eşliğinde gerçekleşiyordu.¹⁴⁶ Kendi payına Dimitrov, Stalin ve Sovyet Politbürosu'nun herhangi bir özel tavsiyesini açıklama konusunda başarısız olmadı. 1936 yılı ortalarında Blum'un komünistleri eleştirmesi, Stalin'in Blum'u "şarlatan" olarak nitelemesinde belirleyici bir faktör oldu.¹⁴⁷

Fransa'da, Halk Cephesi, iç çelişkileri ve uluslararası anlaşmazlıkların ağırlığı altında yavaş yavaş çöktüğe giderken, İspanya'daki Halk Cephesi çok daha dramatik ve karmaşık bir yol izliyordu. 1935 yılı Ekim ve Kasım'ında son kongrenin ses getiren başarısının verdiği iyimserlikle Komintern, İspanya'da yaklaşan seçimlerde geniş bir koalisyonun oluşturulmasına büyük ölçüde katıldı. Komintern Yürütme Kurulu temsilcisi Duclos küçük bir parti olan İspanya Komünist Partisi (PCE) ve Sosyalist Parti'nin (PSOE) sol kanadını, aralarında güçlü anarşist işçi sendikaları ve otonom Katalan Komünist Partisi'nin (POUM) bulunduğu bazı çeşitli politik aktörlerle ittifak kurmaya ikna etmekte zorlandı. Antifaşizmin egemen olduğu

146) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 16 Eylül 1936, 15 Kasım 1937.

147) Ibid, 16 Aralık 1936.

ılımlı bir kampanya yürütülmesine rağmen, 1936 yılı Şubat'ında Halk Cephesi'nin seçimde kazandığı zafer geniş halk kitlelerinin önemli devrimci değişiklik taleplerinde bulunmasına yol açtı. Başından beri Komintern'in niyeti açıkça bu değildi: 22 Mayıs'ta Dimitrov, dikkatli ve ılımlı olunması ve öncelikle koalisyonun bir arada tutulması gerektiğini söyledi.¹⁴⁸ Bu noktada komünistlerin hükümete katılıp katılmayacakları konusunu bir kenara bırakıp, böyle bir adımın Halk Cephesi'nin güçlenmesi kesinlik kazanması durumunda atılması gerektiğini söyledi. Hatta 18 Temmuz günü General Franco, cumhuriyete karşı bir ayaklanma başlattığı sırada bile Dimitrov aşırı sağın, Halk Cephesi'nin Sovyet tarzı bir devrimin maskesi olduğu suçlamalarına yol açacağı düşüncesiyle PCE'nin hükümette doğrudan sorumluluk almasının uygunsuz olduğunu düşünüyordu. Fransa'daki duruma kıyasla sadece İspanya'da değil daha geniş uluslararası toplumda da bu tür izlenimlerin ortadan kaldırılması öncelikli bir görevdi. İç savaş başladığı sırada Dias ve Komintern temsilcisi Vittorio Codovilla'nın gönderdikleri raporlardan tatmin olmayan Dimitrov, gönderdikleri bilgilerin "yetersiz, belirsiz ve duygusal" olduklarına hükmetti. Gene de bu bilgileri usulüne uygun olarak Stalin'e iletti, o da Komintern'in 23 Temmuz tarihli yanıtını onayladı. Komintern'in verdiği yanıtta Dimitrov, açıkça Halk Cephesi'ni yıkacak hiçbir şey yapılmamasını ancak demokratik cumhuriyetin içtenlikle savunulması gerektiğini belirtti. Dimitrov özellikle komünistlerin "zaferden sonra izlenebilecek" planlara kapılmamaları uyarısında bulundu.¹⁴⁹ Açıkçası iç savaşın kazanılması, devrimci sosyal değişimlerden önce geliyordu. İspanyol komünistlerine, her ne pahasına olursa olsun bu geniş koalisyonu sürdürmeleri öğretildi; ilginçtir böyle bir taviz, radikal reformlara is-

148) E. H. Carr, *The Comintern and the Spanish Civil War* (Londra, 1984), 6-7. sayfalar.

149) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 69-70. sayfalar.

tekli olan ve Moskova'yı destekleyenlere derin bir kuşku duyan militan anarşistler ve POUM'la ilişkileri düzeltmedi.

İspanya'nın iç savaşa girmesi zaten gergin Avrupa toplumu içindeki ayrılıkları derinleştiren ve uluslararası toplum içindeki gerilime katkıda bulunan bir siyasi olay oldu. Cumhuriyetçiler ve Franco'nun milliyetçi kuvvetleri arasındaki çatışmaların kendi ülkelerinin sınırları ötesinde yankı bulması, Sovyetler Birliği'nin kendi antifaşist stratejisine uluslararası destek sağlamaya çalıştığı bir soruna dönüştü. İspanya'da Halk Cephesine kendiliğinden ve yaygın biçimde yardım edilmesine rağmen, Komintern üye partilerin katkılarını hâlâ kendi geleneksel tarzında düzenlemeye çalışıyordu. Böylece Dimitrov, komünist ve Sovyet politikasının merkezinde yer aldı. Her ülkedeki gelişmeleri ve yerel komünist güçlerin onaylanmış politika ilkelerine uymalarını izliyordu. Bilgilerin Stalin'e iletilmesinde olduğu gibi daha da önemlisi Stalin'in görüş ve tavsiyelerinin tekrar komünistlere ve sahadaki Komintern aktivistlerine aktarılmasındaki kanallardan biriydi.

Sovyetlerin içinde bulunduğu sıkışık durum akut bir hal almıştı. İspanya Cumhuriyeti'ne yardım etmek için müdahale birkaç seçenekten biri olduğu için Stalin'in niyetleri ve bunların nasıl komünist partilerin eylemlerine yansıtılacağı konusunda bir anda ciddi sorunlar ortaya çıkabilirdi.¹⁵⁰ İspanya'yı göz önüne alarak bazı kesin örneklerden anlaşılabacağı gibi Dimitrov ve kurumu bir öncüden çok, bir aracıydı. 38 Ağustos 1936 günü Dimitrov, Sovyet Politbürosu'nun bir toplantısına katıldı, bu toplantıda cumhuriyeti desteklemek amacıyla Uluslararası Tugaylar'ın kurulması olasılığı görüşüldü. 2 Eylül'de PCE'ye Cumhuriyetçi hükümete katılması için yetki verildi, fakat konu bundan sonra Molotov, Kaganoviç, Voroşilov ve Ordjonikidze ile görüşüldü ve daha sonra Stalin tarafından onay-

150) Carr, *The Comintern*, 16-17. sayfalar.

landı. İki gün sonra iki komünist, önemsiz bakanlıklara atanarak, renkli bir sosyalist olan Largo Caballero'nun kabinesine katıldı. Daha sonra 14 Eylül'de Dimitrov Sovyet liderleriyle bir kez daha bir araya geldi. Bu toplantıda Sovyet liderler İspanya hükümetine bir tür kaçak yolla askeri yardımın arttırılmasına karar verdiler.¹⁵¹ Dimitrov bu toplantıların hiçbirinde eldeki olgulara göre hareket edip özel bir görüş ortaya koymadı ve daha sonra astlarına alınan bu kararları uygulamalarını emretti. Sonraki altı ay içinde İspanya'daki gelişmelerle ilgili çeşitli toplantılara katıldı ancak tutum ve yaklaşımı sürekli olarak Kremlin'in gölgesinde kaldı. İlginçtir diğer taraftan askeri danışman, çeşitli askeri malzeme ve insani yardım gönderilmesi gibi konularda düzenli olarak kendisine bilgi veriliyordu.

Sadece bir kez, 18 Eylül'de Komintern Yürütme Kurulu'nun bir toplantısında İspanya Cumhuriyeti'nin bir "antifaşist devlet" olduğunu ve bu niteliğiyle klasik burjuva demokrasisi ve Sovyet modelinden ayrıldığını söyleyerek riskli bir girişimde bulundu. Bu sözlerine, "işçi ve köylü demokratik diktatörlüğünün özel biçimleri" olabileceğini söyleyen Lenin'i referans gösterdi. Bu yeni ortaya atılan formüle Manuilski ve Togliatti, İspanya deneyiminin benzersiz karakteri ve muazzam görevleri olduğu görüşünü ortaya koyarken, Knorin'in İspanya Halk Cephesi'nin burjuva demokrat taleplerin ötesine geçip geçmeyeceğini sorması Komintern Yürütme Kurulu sekreteryası arasında küçük çaplı bir çatışmaya neden oldu. Dimitrov, doğaçlama teorik soyutlamalarıyla sadece dört gün önce kararlaştırılan Komintern çizgisinden aldığı destekle cesaretlenmiş olabilir. Halk Cephesi politikasının zorluklarıyla ilgili bir görüş alışverişi sırasında Molotov, bunların, tüm konseptin yetersiz olduğu anlamına gelmesi olasılığını reddetti. Daha da

151) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 28 Ağustos, 2, 14 Eylül 1936.

ileri gidilerek 16 Eylül'de yaptığı bir konuşmada Kaganoviç, Halk Cephesi konusundaki başarıları ve Komintern'e "Avrupa ruhunu" katmasından dolayı Dimitrov'u övdü.¹⁵²

Komintern, dünyanın her yerinden Uluslararası Tugaylar'a adam toplamayı başardı. Hepsi olmasa da çoğunlukla komünist oldukları için, bu insanların siyasi önderliklerini genellikle Bolşevik tarzı siyasi komiser kurumuyla örgütlemek Dimitrov'un başlıca görevlerinden biri oldu. Genellikle deneyimli Komintern mensupları bu görevlere getirildiler. Dayanışma, adanmışlık ve disiplin telkin edilmesine karşın, uygulamada düzenli İspanyol ordusu ve Sovyetlerin eğitip ideolojik eğitim verdikleri savaşçıların nihai sadakatleri konusunda endişeler arttı. Bunun etkilerini Stalin bile fark etti ve 1936 yılında gönüllülerin sayısının sınırlandırılmasını ve hatta dondurulmasını istedi, buna rağmen Komintern Yürütme Kurulu'na gönüllü toplama işini sürdürmesine izin verildi. 15 Aralık'ta yayınlanan manifestoda görüldüğü gibi Halk Cephesi liderlerinin sağcılardan duyduğu korkuyu, PCE'nin askeri konulara öncelik verme ve cephe gerisindeki istikrarı övme çabaları da gideremedi. Stalin, İspanyol liderlere yazdığı bir mektupta bu durumu onaylayarak, komünistlerin parlamenter sistem içinde çalışmalarından memnun olduğunu belirtip, orta sınıfın desteğini sağlama konusunu düşünmelerini tavsiye etti. Stalin ne pahasına olursa olsun Halk Cephesi'nin bir komünist cumhuriyet görüntüsü vermemesine büyük önem veriyordu. Kuşkusuz Stalin'in yazdığı mektuptan haberi olan Komintern Yürütme Kurulu on gün içinde İspanyolların manifestosuna destek verdi.

Komünistler, bu uyumsuz koalisyonda daha liberal unsurlara güven vermeye çalışmaları ister istemez daha devrimci un-

152) Ibid, 14, 16 Eylül; Carr, *The Comintern*, s. 21; Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 72-73. sayfalar.

surları kızdırıyordu. 1937 yılı başlarında artan sürtüşmelerin belirtisi olarak anarşistler ve POUM kendi otonom milislerine silah dağıtımı konusunda memnuniyetsizliklerini bildirdiler. Meşruiyet, demokrasi ve parlamentarizmi açıkça övmelerine rağmen, komünistler Troçkist unsurları, siyasi muhaliflerini susturmayı bildikleri yöntemle baş edecek kadar tehlikeli buluyorlardı. Tamamen komünistlerin kontrolünde olan Cumhuriyetçi hükümetin gizli servisi, Komintern ajanları ve Sovyet özel ajanları, POUM'u destekleyenleri ve bilinen anarşistleri tutuklamaya ve infaz etmeye başladılar. Artan gerilim nihayet 1937 yılının Mayıs ayının ilk günlerinde Barcelona'da patlak verdi. Bunun ardından radikal sol yenildi, hükümetten uzaklaştırıldı ve büyük ölçüde imha edildi. Tüm bunlar anti-faşistlerin ılımlı bir burjuva demokrasisi projesi etrafında kenetlenmesi gerektiği iç savaşın kazanılması adına yapıldı.¹⁵³ İç ve dış nedenlerden dolayı İspanya'da devrimin zamansız olduğunda ısrar eden Stalin, kontrol edilemeyen ve bu yüzden güvenilir bulmadığı en aşırı sol güçlerin acımasızca yok edilmesini emretti. Bunun eş zamanlı yürütülen Büyük Temizlik'in mantık ve yöntemlerinin uzantısı olup olmadığını söylemek zor. Komintern ve Dimitrov'un özellikle Sovyet gizli servisleriyle ilgili olarak tam olarak müdahalede bulunmaları konusunda kesin bir bilgi yok.

Dimitrov bile, yargıları Stalin'in düşünceleriyle ters düşen sahadaki Komintern siyasi uzmanlarına arka çıkmaya istekli değildi. 1937 yılının Eylül ayında Togliatti yararsız olduğunu düşünse de, Komintern Yürütme Kurulu İspanya'da yeni bir Cortes (parlamento) seçilmesi çağrısını onayladı. Aynı şekilde Komintern'in İspanya'da sanayi ve bankaların millileştirilmesi

153) D. Smyth, "'We Are With You': Solidarity and Self-interest in Soviet Policy Towards Republican Spain", 1936-39; Preston ve A. L. Mackenzie (eds.), *The Republic Besieged: Civil War in Spain, 1936-39* (Edinburgh, 1996), 87-106. sayfalar.

çağrısında bulunması Stalin'in fikriydi.¹⁵⁴ 1937 yılının ortalarında cumhuriyet içinde kötüye giden siyasi ve askeri durum karşısında Dimitrov, Almanların bir kıyı kasabası olan Almeria'ya yaptıkları barbarca saldırıyı, cumhuriyeti korumak için Sosyalist Enternasyonal ve Komintern'in, birlikte harekete geçmesi için PCE ve PSOE'nin yaptıkları ortak çağrıyla desteklemek için bir fırsat olarak gördü. Togliatti, Thorez ve Diaz Komintern adına uluslararası sosyal demokrat liderlerle iki kez bir araya gelmelerine rağmen bir sonuç alınamadı. İspanya Cumhuriyeti'nin yıkılışına kadar Dimitrov sürekli olarak her iki enternasyonalin ve tüm Batı dünyasındaki üyelerinin ortak hareket etmeleri çağrısını sürdürdü. İspanya'ya yapılacak insani yardımın tutarlı olarak uğraşmaya değer bir dava olarak görülmesine karşın Komintern için İspanya trajedisine odaklanan propaganda, komünist partiler için (*cross-sectional support*) destek ve sempati kazanma izlenimi veriyordu.

Cumhuriyet yavaş yavaş boğulurken, 1936 yılı Şubat'ında Stalin aniden İspanyol komünistlerinin hükümetten ayrılmasını istedi. Stalin'in bu direktifi aslında komünistlerin daha fazla katılım göstermelerinde ısrarcı olan Togliatti'nin mektubuyla ters düşüyordu.¹⁵⁵ 1938 yılı Eylül'ünde Komintern Yürütme Kurulu, PCE'yi ulusal birlik için çalışması ve bozgunculuğa karşı savaşması için sıkıştırırken, Uluslararası Tugaylar'a ülkeden ayrılmaları emredildi. Bu hareket, Stalin'in sonunda Halk Cephesi'nin yenilgisini kabullendiğini gösteriyordu. Sovyetler Birliği, ülkeden ayrılmak zorunda kalan, İspanya Cumhuriyeti için savaşmış Uluslararası Tugay mensuplarını kaderleriyle baş başa bırakmasına karşı Dimitrov pek inisiyatif göstermedi. 26 Ağustos 1939'da Togliatti ile birlikte Fransa'da çürüyen 5.000 kadar eski Uluslararası Tugay men-

154) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 88-100. sayfalar.

155) Ibid, s. 102.

subuna sığınma hakkı verilmesi için Stalin nezdinde yapılan bir başvuruyu imzaladı.¹⁵⁶

Antifaşizm ve halk cephesi konularında genelleyici açıklamalarının dışında Dimitrov'un İspanya konusundaki asıl görüşleriyle ilgili az kanıt bulunuyor. Başında bulunduğu örgüt, bir bilgi analiz havuzu olmasına ve ideolojik olarak eğitilmiş personel, lojistik ve iletişim desteği sağlamasına kaşın, Sovyetlerin ülke dışındaki faaliyetlerinin vericisi olmaktan öteye gidemedi. Bu tezlerin çoğu, Komintern ve Sovyet stratejisi tarafından bizzat üretildiği için PCE'nin siyasi ve pratik çıkmazlarına özgül bir çözüm ortaya koyamadı.

Bu görüntü büyük ölçüde dünyanın başka yerlerinde de tekrarlandı. Komünistler milliyetçi Çan Kay Şek yönetimine meydan okuyunca -her ne kadar ilan edilmemiş olsa da- aynı şekilde iç savaş sancıları içinde olan Çin'e de özel bir ilgi gösteriliyordu. Özellikle Uzak Doğu'da Japonların taleplerinin artması karşısında Sovyetler Birliği için Çin'in stratejik önemi oldukça büyüktü. Komintern'in ana çizgisi halk cephesinde ısrar ederken, açıkça radikal yerel kadroların etkisinde olan Dimitrov, 14 Nisan 1936'da Stalin'e Komintern uzmanlarının kaleme aldıkları bir belgeyi gönderdi ve yeni ortodoks çizgiden biraz sapılmasını önerdi.

Çinli milliyetçilerle bir birleşik cephe kurulması genel olarak desteklenmesine karşın, Milliyetçi Parti, Halk Kurtuluş Örgütü ve Çin sovyetlerinin dağıtılması için öneriler geliyordu. Stalin'in belgeyi onayladığına dair bir kanıt yok ne de arşivlerde bulunuyor. Bununla beraber 1936 yazında Çin Komünist Partisi (ÇKP) içinde önemli bir grup bilinçli olarak resmi Komintern politikasını, Milliyetçilere karşı verilen mücadelenin haklı gösterdiğini açıkladı. Stalin'in ortak taktiklerde bir istisna yapmayacağını bilen Komintern Yürütme Kuru-

156) D. Kowalsky, *Stalin and the Spanish Civil War* (New York, 2004), at www.gutenberg.org/kod01/

lu ÇKP'ye gönderilmek üzere Milliyetçilerle görüşüp ve uzlaşmaya varmanın öneminin altının çizildiği ikinci bir direktif hazırladı. 26 Kasım'da Dimitrov'la yaptığı görüşmede olduğu gibi çeşitli vesilelerle Stalin iki paralel çizginin sürdürülmesinde ısrar etti: Çinli komünistler örneğin kontrol ettikleri bölgelerde devrimci iktidar organları olan sovyetler uygulamasına son vererek, propaganda ve eylemlerini yumuşatacaklardı. Aynı zamanda ulusal savunmayı merkezine alan bir koalisyon hükümetinin kurulması için çalışacaklardı.¹⁵⁷

Dimitrov, Sovyetlerin ÇKP'ye yaptığı silah ve cephane yardımıyla, büyük miktarda para sağlaması konusunda düzenli olarak bilgilendiriliyordu. Ancak Stalin'in güveni, çantada keklik değildi ve işler ters gittiğinde Komintern önderinden hesap soruluyordu. 1936 yılının Aralık ayında Çan Kay Şek, Xian'da yerel savaş ağalarının tutsak alınması karmakarışık bir olaydı. 14 Aralık günü gece yarısı Stalin, Dimitrov'a telefon ederek Komintern'in olanları uygun görüp görmediğini ve Komintern Yürütme Kurulu'ndaki Çin temsilcisi Wang Ming'in bir "provokatör" olup olmadığını öğrenmek istediğini söyledi. Dimitrov'un her iki soruya olumsuz yanıt vermesi üzerine, Stalin kendisine Wang Ming'in Çan Kay Şek'in öldürülmesini emrettiğini bildiren bir telgrafı göstermek istediğini söyledi.¹⁵⁸ Bu sözler, Dimitrov'un hem siyaseten yetersiz hem de Çin'deki gelişmeler konusunda kabul edilemeyecek şekilde yanlış bilgi sahibi olduğu anlamına geliyordu.

Sonraki yıllarda Dimitrov, Japon saldırganlığı biçiminde faşizm tehlikesine karşı Milliyetçilerle iş birliği yapmaları için ÇKP'yi defalarca uyardı. Kendi iktidar mücadelesine kilitlenmiş olan ülke içindeki Çinli parti liderleri, Moskova'dan gelen direktifleri kâğıt üzerinde kabul etmelerine rağmen, pratikte

157) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 26 Kasım 1936.

158) *Ibid*, 14 Aralık 1936.

bu direktifleri değiştiriyorlardı.¹⁵⁹ Ancak Dimitrov, Çin'deki sorunlar yüzünden suçlanamazdı. Sovyet devleti ve gizli servisinin orada kendi danışmanları ve ajanları vardı ve Komintern'in rolü pek başarılı olmasa da "uluslararası bir siyasi komiser" rolü oynamaktan öte gitmiyordu. Şahsen Dimitrov'la çok yakın dost olan Wang -Çin'e dönmesinden sonra Dimitrov ve karısı, kızını evlatları gibi büyüttüler- ÇKP içinde önemli bir rol oynayamadı ve 1937 yılının Ağustos ayında Mao Zedong diğer rakipleri karşısında zafer kazandı. Pragmatizm ve küresel strateji, sahadaki durumu kabul etmekten başka bir seçeneği olmayan Komintern'in tutumunu da etkiledi.

Dimitrov'un kendi memleketi Bulgaristan'da bile ülke içindeki birçok aktivist BHÇB'liler ve sosyal demokratlar arasında yeni ayrılık fırsatı olarak gördükleri, 1936 ilkbaharında, Halk Cephesi uygulaması birçok sıkıntıya yol açtı. "Partinin BHÇB, Sosyal Demokrat Parti, Radikal Parti, Demokrat Parti ve faşizme karşı olan tüm ekonomik ve kültürel örgütlerle birlikte faşizme karşı ortak mücadelenin öncüsü" olduğunu vurgularken Dimitrov tüm sabrını ve hitabet yeteneğini kullandı. Ancak gelecekteki gündem zamanla bazen ortaya konup kaldırılabilirdi, örneğin "hegemonyamızdan söz etmenin henüz gereği yok" derken, bunun ilerideki bir zamana ertelendiğini kastediyordu.¹⁶⁰ Aynı zamanda Bulgaristan'da iş birliği politikası konusunda kesin bir oportünizm görölüyordu. Dimitrov'un temsilcileri, iktidardan uzaklaştırılan ve komünistlerin geniş bir koalisyon kurulması için çabalarına oldukça ilgi gösteren Zveno grubuyla görüşmeler yapılmasına sempatiyle bakıyorlardı. 1936 yılı Kasım'ında Zveno grubu hükümetinin başbakanı Kimon Georgiev bir başka darbede BKP(D) ile iş birliği konusundaki düşüncelerini ana hatlarıyla ortaya koydu.¹⁶¹

159) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 142, 150. sayfalar.

160) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 191.

161) Ibid, os. 6, a.e. 1502.

Dimitrov karşılaştığı her sorunda Stalin'e danışmayı ihmal etmiyordu. Bu, kuşkusuz ister diplomasisinde olsun isterse kardeş partilerle ilişkilerinde olsun Sovyet yönetiminin politikasını yansıtan biri için mantıklı bir davranıştı. Dimitrov oradan aldığı ayrıcalıklar ve sorumluluklarıyla birlikte adeta Sovyet yönetiminin bir yardımcı üyesiydi. Başında bulunduğu örgüt, Sovyet politikasının bir temsilcisi olup bu politikaların oluşturulmasında bağımsız bir katkısı söz konusu değildi.

1937 yılının Mayıs ayı itibarıyla temizlik giderek Komintern kadrolarını kemirmeye başladı. Komintern Yürütme Kurulu Kadro Bürosu Başkan Yardımcısı Gevoti Alikhanov, 25 Mayıs 1937'de tutuklandı; sırada herkes olabilirdi. Dimitrov 26 Mayıs günü sabaha karşı saat 01.00'e kadar Yezhov'la birlikte oldu. Yezhov, Dimitrov'a Stalin'in "En büyük casusların Komintern'de çalışıyor" sözünü aktarmıştı. Sabah olunca Dimitrov Komintern merkezinde denetleme yapmakla görevli Manuilski, Moskvin ve kendisinden oluşan bir komisyon kurdu. Özellikle kardeş partilerin temsilcileri üzerinde duruldu ve beşte dördünün görevine son verildi.¹⁶² Bunlardan bazıları NKVD'ye teslim edilmeden evlerine gönderildi; her ne kadar tek endişesi bu olmasa da, özel komisyon onları koruduğunu sanabildi. Gene de kabaca beş yüz çalışanın yarısından fazlası yönetimin güvenine sahip olmadıkları gerekçesiyle görevden alındı ve bunların çoğu NKVD ile iş birliği yapmaya zorlandı. 22 Haziran 1937'de yapılan bir toplantıda Komintern'in alt düzeydeki görevlileri doğrudan bazı amirlerinin aleyhine dönüp onları yozlaşma, kayırmacılık ve yetersiz olmakla suçlamaları temizliğin tehlikeli olduğu ve bir ölçüde sağı solu olmadığını gösteriyordu. Kadro Bürosu'nda çalışan ve Dimitrov'un yaşam öyküsünün yazarı olan Stella Blagoeva da söz edilen kişiler arasındaydı.¹⁶³ Hâlâ Komintern çalışanlarını görevden alan Di-

162) Chase, *Enemies Within*, s. 236.

163) Ibid, 240-60. sayfalar.

mitrov, NKVD ve SBKP(B)'ye üye partilerle iletişim gibi bazı hayati görevlerin sürdürülmesi için asgari düzeyde personele ihtiyacı olduğunu bildirdi.¹⁶⁴ Gene de bu yaklaşım bazı personelleri an meselesi olan tutuklamalardan kurtarmış olabilir ancak bu girişim insani gerekçelerden oldukça uzaktı.

Özel komisyon, Komintern Polonya Seksiyonu'nun "tamamen düşmanın elinde olduğunu" ortaya çıkardı. Zaten Sovyetler Birliği'nde yaşayan yüzlerce Polonyalı tutuklanmıştı ancak bu kez NKVD ilgisini parti önderliğine yöneltmişti. Bu olanlar, Dimitrov'un günlüğünde "Moskova'ya geri çağırdığı" bazı Polonyalı aktivistlerin gelişleriyle ilgili yazdıklarıyla çakışıyordu. Geri çağrılanlar arasında Paris'te bulunan Komintern Yürütme Kurulu Üyesi Julian Lanski de bulunuyordu. *Communist International* gazetesi editörü Henryk Walecki, gene bir başka Komintern Yürütme Kurulu Üyesi olan Edward Prochniak gibi insanlar birer birer "Yezhov'un eline düştüler." Eylül ayı başlarında Dimitrov tutuklananların itiraflarını gördü.¹⁶⁵ Başlangıçta Polonya partisinde pek kendine özgü sorunlar olmasa da sonradan çok sert tedbirler uygulandı. 1937 yılının Kasım ayı sonlarında Dimitrov tamamen Polonya Komünist Partisi'nin feshedilmesini öngören memorandumun hazırlıklarıyla meşgul oldu. Dimitrov'un fesih kararının resmen açıklanması tek-lifini geçersiz sayan Stalin, bu işlemin gizli yapılmasını istedi. Komintern Prezidyumu'nun 19 üyesinden sadece altısı memorandumu gördü ve imzaladı; Dimitrov'a Manuiski, Wilhelm Florin, Moskvın, Kuusinen ve Togliatti katıldı.¹⁶⁶

Göring, Leipzig duruşmaları sırasında bir komünist devrimci mahkemenin düşmanlarını kurşuna dizmeden önce muhte-

164) Ibid, s. 284; Petrov, *Stalin i Razgromut*, 86-87. sayfalar.

165) Chase, *Enemies Within*, 267-272. sayfalar.

166) Ibid, 287-289. sayfalar; McDermott and Agnew, *The Comintern*, s. 147.167) Semkov, *Moabit 8085*, ss. 237.

melen kısa formaliteleri izleyeceğini söylemişti.¹⁶⁷ Bazı davalarda gerçekten böyle oldu ancak başka birçok olayda SSCB'de soruşturulan insanların acısı mahkemeye çıkmadan önce aylarca sürdü. 1937 yılı Temmuz'unda Iskrov, dört saat boyunca suçlayıcı herhangi bir şey içermeyen ifadesini verdiği anları üzücü bir felaket olarak nitelemiştir.¹⁶⁸ Iskrov ve Vassilev-Boyko "Yoldaş Dimitrov'un Stalinist çizgisini" izlediklerini açıkladıkları için 1937 sonlarında tutuklandılar.¹⁶⁹ Popov 7 Kasım 1937'de tutuklandı ve aktif bir Troçkist olarak Dimitrov ve Kolarov'u öldürüp, sürgündeki Bulgar önderliğini ele geçirmeyi planlamakla suçlandı.¹⁷⁰ On beş yılını geçirdiği Gulaglardan defalarca Dimitrov'a yazdı. Tanev 1938 yılında tutuklandı ancak birkaç yıl sonra özel bir görevle düşman bölgesine (Bulgaristan'a - Ç.N.) gönderildi ve orada öldürüldü.

Popov birçok kişinin yaşadığı düş kırıklığını şu sözlerle dile getiriyordu:

Onu öldürmeyi planladıkları suçlamasının düpedüz acımasız bir yalan olduğunu pekâlâ biliyorken -evet, biliyordu- Stalin ve Beria ile bir resepsiyona gitmesini düşünemiyorum ve Kolarov'la benim yaşamımı tüm ayrıntısıyla biliyorlar. Böylesine korkunç bir entrikaya bulaştığımı asla kabul etmeyeceklerini zannediyordum. Neden suskunluklarını sürdürüyorlar, neden beni görmeye gelmiyorlar, neden mahkemede tanıklık etmiyorlar?¹⁷¹

Çaresiz adam, kuşkusuz baskıyı uygulayanların ideolojik fanatizm ya da siyasi dürüstlikle hareket etmediklerini düşünüyor aksine kafaları karışık ve korkutulmuş oldukların-

168) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1506.

169) Ibid, os. 5, a.e. 130, l. 1-7, 12-13.

170) B. Popov, *Ot Layptsigskiya Protse v Sibirskite Lageri. Spomeni* (Paris, 1984), 13-15. sayfalar.

171) Ibid, s. 38.

dan biraz kuşku duyuyordu.

Zaman zaman Sovyet elitlerinin önemli toplantılarına alınmadığı için, herkesin kuşku altında olabileceğini bilen Dimitrov daha da duyarlı olmuştu. En basit aşırı siyasi yorumlara karşı hassas olan Dimitrov, 7 Kasım günü Lenin mozolesinin balkonunda Stalin'in, yanında geleneksel geçit törenini izlemeye davet edilmemesinden dolayı kendini gözden düşmüş gibi hissetmişti. Gene de davetli olduğu bir akşam yemeğinde Stalin'in tümü çeşitli parti karşıtı eylemler ve yabancı istihbarat kuruluşları için çalışmakla suçlanan aralarında Rakovski, Knorin ve Kun gibi ünlü komünistlerden oluşan bir listeyi gözden geçirdiğini duydu. Gerçi Knorin ve Kun, Dimitrov'un sevdiği insanlar olmasa da, Moskova'da tanıştığı ve birkaç yıl önce hayranlık duyduğu Rakovski'nin yaşadığı acıları pek paylaşmaması dikkat çekicidir, o gece gözden düşen insanların lehine konuşmak bir yana, duygusallığa bile yer yoktu. Tam tersine, Stalin'in eski komünistlerin bile aileleri ve akrabalarıyla birlikte acımasızca yok edilebilecekleri konusundaki uyarılarını anında destekledi. Stalin'e, Komintern'deki tüm düşmanların acımasızca yok edilmeleri için bizzat ilgileneneğine söz verdi. Aynı zamanda onu göklere çıkararak Lenin'in gerçek mirasçısı olduğunu söylerken, bir kez daha nazik bir durumda olduğunu anımsatınca Stalin, yoldaş Dimitrov'un ifadesinin "Marksist bile olmadığını" belirterek, liderlerden çok orta dereceli görevlilerle ilgilenmesini söyledi.¹⁷² Sadece dört gün sonra Çinli komünistlerle yapılan bir toplantıda Troçkistler davasıyla ilgili olarak Komintern Yürütme Kurulu'nun yaptığı açıklamadan hayal kırıklığına uğradığını söyleyen Stalin, düşmanın kovuşturulmasını ve kurşuna dizilerek yok edilmesini istedi. Bu düşmanlar arasında Münzenberg bile vardı, tutuklanmak üzere Moskova'ya gelmeye ikna etme gö-

172) Petrov, *Stalin i Razgromut*, s. 86.

revi Dimitrov'a verildi. Bu görevi yerine getirmek istese de başarısız oldu.¹⁷³

Dimitrov'un tüm dünyası Büyük Terör'den ciddi şekilde etkilendi. Tito, Togliatti, Pieck, Walter Ulbricht gibi yabancı liderler ve üst düzey Avrupalı komünistler ile aileleri NKVD'ye çağrıldıktan sonra ortalıkta görünmez oldular.¹⁷⁴ Temizlik SBKP(B)'nin en üst kesimlerinde bile durmadı, örneğin Molotof, Budyenni ve Kalinin'in eşleri tutuklandılar. Hiçbir şey, Dimitrov'u kuşkudan muaf tutamazdı ve birçok yurttaşının ve çalışma arkadaşının harcanmasına yol açan senaryolar kolayca kendi aleyhine dönebilirdi.

Birkaç kuşkulunun lehine araya girmesi Dimitrov'un içinde bulunduğu karmaşık durumu en iyi şekilde ortaya koyar. Daha 1936 yılının Aralık ayında davaların yeniden açılması ve mahkeme kararlarının iptaline yardım edilmesi konusunda dilekçeler almaya başlasa da, 1937 yılının ortalarından itibaren daha aktif bir duruş sergiledi. 13 Kasım 1937'de Bulgar Komünist Partisi Dış Bürosu, bazı tutuklu Bulgarlar adına müdahale edilmesi için Komintern Yürütme Kurulu'na bir dilekçe gönderdi ancak Komintern Yürütme Kurulu tam bir yıl boyunca hiçbir girişimde bulunmadı.¹⁷⁵

Wilhelm Pieck bir grup Alman'ın himaye edilmesi için Dimitrov'a başvurdu. Tito, daha önce temizliğin çapı konusunda kuşkularını dile getiren Dimitrov sayesinde hayatta kaldığına inanıyordu.¹⁷⁶ Ancak Ernst Fischer daha farklı bir iddia öne sürerek Dimitrov'un tutuklamalarla ilgili olarak, kendisinin ne müdahale etmeye hakkının olduğunu ne de yetkisinin olduğunu ifade ederek, sabır gösterilmesi ve Sovyet kurumla-

173) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 302; Gross, *Willi Münzenberg*, s. 305.

174) Petrov, *Stalin i Razgromut*, 73-76. sayfalar; Boev 1.000 kadar Bulgar'ın temizliğe uğradığını ve bunlardan 600'ünün öldüğünü tahmin ediyor.

175) Ibid, s. 355; Chase, *Enemies Within*, s. 345.

176) M. Djilas, *Memoir of a Revolutionary* (New York, 1973), s. 304.

rına güvenilmesini istediğini söylemiştir. Sonunda Dimitrov bazı yakın çalışma arkadaşları adına araya girmeye hazırlandı. Moskova'daki Bulgarlar arasında Chervenkov'un, kayınbiraderinin evinde saklandığı ve böylece gece yarısı yapılan tutuklamadan kurtulduğu söylentileri vardı.¹⁷⁷ Dimitrov ayrıca BKP(D) "eski muhafızlarından" olan arkadaşı Kabakciyev'i desteklemek için bir mektup yazdı.¹⁷⁸

1938 yılının Şubat ayında toplanan SBKP(B) Merkez Komite Plenumu'nda yapılan işgüzarlıklar eleştirildi, gerilim azalmaya başladı ve davaların yeniden görülmesi için daha elverişli bir ortam oluştu.¹⁷⁹ Ferdinand Kozovski'nin 7 Kasım 1938'de tutuklanması üzerine Dimitrov, Yezhov'a başvurdu ve ardında bir yıl sonra olumlu bir sonuç alınca kadar halefi Lavrenti Beria ve yardımcısı Vsevolod Merkulov'u, görülmemiş bir şekilde mektup yağmuruna tuttu. Kozovski 1939 yılının Kasım ayında serbest bırakılınca, desteğini açıkça göstermek için hemen onunla görüştü.¹⁸⁰ Buna karşın en azından davranışlarının çelişkili olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin tutuklanması kesin olmasına rağmen, Almanya'dan geldiğinden bu yana yanında çalışan Elena Valter'in işine son verdi. Valter, şahsen kendisine yazmasına rağmen 1940 yılının ortalarına kadar durumuyla pek ilgilenmedi.¹⁸¹

Dimitrov ancak çok az Bulgar için, o da ancak akrabalarının başvurmasından sonra harekete geçti ve çoğunlukla isim verip kısa bir referans notuyla NKVD'ye ya da savcılığa iletti. Bu tür belgelerden biri 7 Aralık 1938 tarihini taşıyor, bu belgede Komintern Yürütme Kurulu'ndaki BKP(D) temsilciliğinin girişi-

177) V. Dedijer, *Tito Speaks* (Londra, 1953), s. 100.

178) Vekov, *Stalin i Bulgarskiyat Komunizum*, s. 67.

179) Boev, *Kominternut*, s. 254-255.

180) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 12 Kasım 1939.

181) Chase, *Enemies Within*, s. 345.

mi sonucu Dimitrov, Beria'dan 120 tutuklunun soruşturmalara hızlandırılmasını rica ediyor. Dimitrov, dürüst komünistlerin halk düşmanları tarafından yalan yere suçlandıklarının ortaya çıkacağını umut ediyordu. Ancak iki yıl sonra, 1940 Temmuz ayında Beria ve Malenkov'a (Stalin'e daha yakındı), açık bir dille bazı tutukluların "masum" ve bazı itiraf-
ların "fantastik" olduklarını ifade etti.¹⁸² II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce sadece bir listenin ve Almanların Sovyetler Birliği'ni işgal etmelerinin öncesinde sadece iki listenin gönderilmiş olması manidardır.

Aslında Dimitrov'un, tutuklularla ilgili olarak yaptığı başvuruların çoğu tutuklamaları doğrulayan ve suçlamalarla verilen cezaların onaylandığını bildiren kısa yanıtlarla sona eriyordu. Dimitrov hiçbir şey yapamayacağını söylemeye cesaret edenlere sık sık yanıt veriyordu, sesini yükseltmeye kalkışanlara elinden bir şey gelemeyeceğini söylüyordu: Ancak durum hem böyle, hem de böyle değildi. 1941 yılı sonlarında, Molotov'un bile ideolojik uyanıklığa sahip olmadığı gerekçesiyle temizliğe tabi tutulan karısını doğru dürüst savunmadığını anımsatması bir şeyi kanıtlamaz. Dimitrov aynı konuda günlüğüne, Molotov'un karısıyla ilgili oylamada çekimser oy vermesinin pek "doğru" bir davranış olmadığını yazmıştır.¹⁸³

Daha sonraları Chervenkov, tasfiyeye uğrayan birçok Bulgar'ı savunmak için Dimitrov'a yazdığı mektupta şimdiki parti önderliğini eleştirenlerin parti düşmanı olmadıklarını ısrarla belirttiğini iddia etmiştir. Ancak bir yanıt alamadığını söylemiştir ve bu konuda belgesel bir kanıt da bulunmamaktadır.¹⁸⁴ Stalin'in uyguladığı terör sırasında 400-600 arasında Bulgar'ın öldürüldüğü tahmin ediliyor. BKP(D)'nin 1923-

182) TsPA, I. 146, os. 6, a.e. 1530, I. 2; Foscolo, "Georges Dimitrov", s. 400; Petrov, *Stalin i Razgromut*, 88-95. sayfalar, Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 2. Cilt, s. 548.

183) Sirkov et al, *Dnevnik*, 20 Şubat 1941.

184) Chervenkov, *Za Sebe Si*, 60-62. sayfalar.

1944 yılları arasında Moskova'ya giden 130 Merkez Komite üyesinden 28'i tutuklanmış ve 21'i ya öldürülmüş ya da hapis-te ölmüştür.¹⁸⁵ Aralarında Iskrov'un da olduğu "sol sekterle-rin" çoğu -ki eski muhafızlardandı- öldürüldüler, Lukanov ve Kabakciyev baskıya uğramalarına rağmen hayatta kalabildiler.

Dimitrov, 1938 yılının Eylül ayında büyük bir olasılıkla suç-lamalara karşı bir önlem olarak Moskvinle yaptığı tüm yazış-maları çoğaltmaya başladı. Ancak Moskvin de 1938 Kasım ayında tutuklanıp "kendisine yüklenen her şeyle sıkı sıkıya ilişkili olduğu" ortaya çıkınca, bunun tam tersi bir sonuç ve-rebileceği anlaşıldı.¹⁸⁶ Ertesi gün Dimitrov diğer bazı hainleri ortaya çıkarmak için Beria'nın bürosunda savcı Vişinski ve Merkulov'la birlikte çalışıyordu.¹⁸⁷ Bu, Komintern'de bazı da-vaların yeniden görülmesini harekete geçirdi. Ancak Yezhov zaten istifasını vermiş, baskılar sona ermemiş olsa da kapsamı ve şiddeti azalmıştı. Dimitrov'un yardım girişimlerinin çoğu bu tarihten sonra gerçekleşti. 1939 yılının Ocak ayında Ko-mintern'de çalışan tek bir Polonyalı, Litvanyalı, Letonyalı ve Estonyalının bulunmadığını açıkladı. İsveçli komünist Jules Humbert-Droz, Buharin aleyhinde bir makale yazmasının kar-şılığında, Dimitrov'un yardımıyla çıkış vizesi alabildi.¹⁸⁸ Dimit-rov iki yıl sonra ve tamamen değişen koşullarda Komintern'de çalışan tüm Almanların tutuklanmalarını önlemek için NKVD'ye başvurdu. Dimitrov'un Sovyet gizli servisleri nez-dindeki girişimleri şeklen bürokratik gereklilikle açıklanmış-tır ve en azından yapılan adaletsizliği düzeltme arzusuyla ha-reket edildiği görülüyor.¹⁸⁹

Büyük Terör, Sovyet toplumunu tüketti, Rus ve yabancı ko-

185) Baev, "Georgi Dimitrov i sudbata", s. 341; Valeva, "Repressii", s. 328; Petrov, *Stalin i Razgromut*, s. 50; Foscolo, "Georges Dimitrov", s. 390.

186) Boev, *Kominternut*, s. 315; Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 22 Eylül 1938.

187) *Ibid*, 23-4 Kasım 1938.

188) Foscolo, "Georges Dimitrov", s. 384.

189) Boev, *Kominternut*, 348-349. sayfalar.

münist partiler arasındaki ilişkilere gölge düşürdü ve Avrupa (komünist - Ç.N.) partileri arasında birçok bölünmenin ortaya çıkmasında etkili oldu. Çok boyutlu politik çatışmaların merkezinde olan Komintern'in çalışmalarını derinden etkiledi. Dimitrov'un kamuoyu önündeki duruşu ve özel kişiliği girdaba yakalandı: Temizlik karşısındaki duruşu karakterini, siyasi tutkularını ve bürokratik sınırlarını yansıtıyordu.

Komintern'in başı olarak Dimitrov, Sovyet Politbürosu ya da hükümet üyesine eş değer bir konumdaydı. 1937 yılının Aralık ayında Sovyet parlamentosu olan SSCB Yüksek Sovyeti'ne seçilmesi, Sovyet elitinin bir üyesi olduğunu gösteriyordu.¹⁹⁰ Burada özel olarak hiçbirisiyle samimi olmamasına rağmen, çeşitli vesilelerle Stalin'in çok yakın çevresine girmesine izin veriliyordu. Bununla birlikte sık sık, bazıları özel kanallardan olmak üzere özellikle dış dünyada ve Sovyet politikasındaki gelişmeler konusunda hassas bilgilere sahipti.¹⁹¹

190) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 7-8 Aralık 1937; Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 790.

191) J. Baev, "Taka zapochna voinata. Poliicheski zapiski na Georgi Dimitrov 1936-1940g.", *Izvestiya na Instituta za Voenna Istoria*, 58 (1995), 314-352. sayfalar.

DEVİRİM YOK SAVAŞ VAR, 1939-44

Büyük Terör'ün hızı kesildikten sonra komünist *nomenklaturanın* üst seviyelerindeki konumu sağlamlaştı. Zaman zaman çok tehlikeli bir hal alsa da, Dimitrov tüm bu tüketici iç karışıklığı atlattı ve şahsen bir zarar görmeden bulunduğu konumu korumayı bildi. Rejimin, Avrupa'da giderek gerilimin arttığı bir durumda komünist hareketin yönetilmesinde güvenebileceği sadık bir ajanı olduğunu kanıtlamıştı. Hal böyle iken savaşın giderek belirdiği ve Sovyetler Birliği'nin savunulması her zamankinden fazla öncelik kazandığı için Komintern'in önemi azalmaya ve bununla birlikte Dimitrov'un da profili düşmeye başladı.

* * *

1939 yılbaşı Dimitrov'a pek uğurlu gelmedi. Yılbaşı gecelerini eşi ve üç yaşındaki oğluyla birlikte evinde geçirdi, arkadaşlarını ve meslektaşlarını eğlendirmeyi çok sevmesine kar-

şın, bir şeyler yazması belli ki sıra dışı bir durumdu. Daha önceki yıllardan farklı olarak önemli Sovyet basın organlarından hiçbiri çalışmalarına yer vermemişti. İç açıcı olmayan durumu, sık sık ve uzun süren grip benzeri krizlerle daha da ağırlaşmıştı. 1939 yılının Mart ayı ortalarında bir sağlık kurulu, şiddetli yorgunluk eşliğinde “sinir sistemi ve metabolizmasında ciddi fonksiyonel yetersizlikler” olduğunu saptadı.¹

Kesinlikle tam iki ay istirahat etmesi tavsiyesine karşın kritik bir andaymış gibi görünen Moskova’dan ayrılmaya niyeti yoktu. Kendisini çok yorgun hissetmesine rağmen gün boyu SBKP(B) kongresini izlemek ve akşamları Komintern’de biriken işleri yapmak için ısrarcı oldu. Bundan kısa bir süre sonra, 23 Mart’ta Manuilski’nin, Komintern’in 20 kuruluş yılı nedeniyle yazdığı bir makalede Kuusinen’in siyasi duruşunu beklenmedik bir şekilde eleştirmesi üzerine, Komintern Yürütme Kurulu Sekreteryası’nda bir dizi iç çekişme ortaya çıktı. Kuusinen’in siyaseten itibarsızlaştırılması girişimine çok şaşırان Dimitrov, iki yakın çalışma arkadaşının arasını bulmakta zorlandı. Bununla birlikte Dimitrov, *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinin, çeşitli onursal komitelerin düzenlediği kutlamalarda ismini koymayı ihmal etmelerinden duyduğu “korkuyu” Manuilski’ye açtı. Dimitrov’un yaşadığı stresi gösteren söz konusu olaylardan biri de Moskova müzisyenlerinin toplantısı oldu.²

Nihayet kendisine, Manuilski’nin bir Troçkist olduğunu söyleyen Stalin’le konuştuktan sonra rahatladı. Kısa bir süre önce Manuilski, *Pravda* gazetesinde tamamen provokasyon dolu bir makale yayınlamıştı. Bu makalede Stalin’i ve dünya komünist hareketi içindeki rolünü övmüştü, bu da İngiltere ile yapılan görüşmelerin ortasında onu zor duruma sokmuştu. Stalin’in, dış politik mülahazalarla Komintern’in her yıl ya-

1) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 14, l. 3.

2) Sirkov et al, *Dnevnik*, 13-23 Mart 1939.

yımladığı 1 Mayıs bildirgesinde adının Marks ve Lenin’le birlikte anılmasını yasaklamasına yol açtı. Öte yandan Stalin güya Dimitrov’a gösterirken “eñtrikacı ve tatlı dilli” Manuilski’ye uymaması için onu uyarmayı da ihmal etmedi.³

“Sosyalizmin Vatanı ve Uluslararası Proletaryanın Mücadelesi” başlıklı makalesi *Pravda* gazetesinde yayımlanınca, Stalin’in Moskova’sında artık ne kadar yararı olacaksa hâlâ saygı gördüğünü anladı. Bu makale Uluslararası İşçilerin Dayanışma Günü’nün 50. yılı nedeniyle kaleme alınmış ve makalede bir taraftan Sovyetler Birliği’nin başarıları övülürken diğer taraftan da faşizme karşı hayati bir silah olarak Marksizm’in incelenmesi isteniyordu.⁴ Geleneksel 1 Mayıs geçit töreni için gene Lenin mozolesinin üstünde kendisinin de portresini taşıyan ve ismini haykıran yürüyüş kollarını zevkle seyretti. Günlüğüne “hakkındaki tüm söylentilere bir son verildiğini kaydederken”, son günlerdeki huzursuzluklara üstü kapalı şekilde değiniyordu. Birkaç gün sonra, önce Uluslararası İşçi Günü ve daha sonra Askeri Akademi mezunları için verilen resmi resepsiyona katılmayı ihmal etmedi. 57 yaşında kronik hastalıkları olan Dimitrov, sonunda çalışmaktan bitkin düştü ve Boroviha Sanatoryumu’nda uzun süre tedavi görmek zorunda kaldı, bunun ardından Kuntsevo’daki Komintern Yürütme Kurulu tatil evinde ve daha sonra Moskova’nın hemen dışında Mescherino’daki villasında istirahat çekildi.⁵

Münih Antlaşması, Almanların Çekoslovakya’yı işgal etmesi ve Polonya üzerinde süregelen baskılar sonucunda Avrupa’da statükonun bozulmasıyla ortaya çıkan, Komintern’in birleşik cephe politikasının sürekli olarak uygulanması konusundaki sorunlar daha da can sıkıcıydı. Daha da önemlisi 1939 yılı başlarında birleşik cephenin yol göstericisi olan İspanya Cumhu-

3) Ibid, 23 Mart, 24, 26 Nisan 1939.

4) Savova, *Georgi Dimitrov*, s. 806.

5) Sirkov et al, *Dnevnik*, 1-9 Mayıs 1939.

riyeti yenildi. Özellikle Fransa'da Halk Cephesi'nin dağılıp bir yıl önce iktidarı yitirmesinin bir bütün olarak strateji üzerinde yansımaları olacaktı.

Kuşkusuz Komintern üyelerine bu uluslararası gerilim ve değişken labirentte kılavuzluk etmekle görevlendirilmişti. Komintern teoride hâlâ geniş antifaşist mücadele ilkelerini savunuyordu. Ancak bu, Sovyetler Birliği'nin Batılı güçlerle ilişkilerinde kayda değer bir gelişme getirmediği ve "kolektif güvenlik" sağlanamadığı için Sovyet yönetiminin Halk Cephesi hükümetlerine verdiği desteği sürdürmesi zorlaştı. Her ne olursa olsun, Komintern'in üst düzey yöneticilerinin Stalin'in dış politikasının oluşturulmasına, yakından ya da doğrudan katılmaları söz konusu değildi.

Dimitrov'a olan güveni güçlenmiş olsa da Stalin, Halk Cephesi'nin geçerliliği konusunda pek açık değildi. 1939 yılının Nisan ayında Fransız komünistleri, bir yıl önce Leon Blum'un yerine geçen Eduard Daladier hükümetine takınacakları tavır konusunda Komintern'e danıştı. Daha aşırı bir sağ tepkiyi körükleyeceği korkusuyla çok daha ölçülü bir muhalefet yürütüyorlardı ancak daha güçlü ve açık bir hamle için zamanın gelip gelmediğinden emin değillerdi. Stalin bu açmaz konusunda bir şey söylemekten kaçındı ve Dimitrov'a şaka yollu Komintern'in "başkanı" olduğunu anımsatarak, kendisinin karar vermesi gerektiğini söyledi. Sonuç olarak Dimitrov geniş bir ulusal savunma hükümeti stratejisini önerdi.⁶ Bu strateji kendi analizlerini ve Halk Cephesi düşüncesi bağlamında kritik duruma karşı tercih ettiği çözümü yansıtıyordu. Ancak olay olağanüstü bir durum olarak görülebilir; bu anda özel bir görüş belirtmeyi reddederek Stalin, Komintern'in resmi çizgisinden ayrılmasına pek de destek vermemiş oldu.

6) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 58-66. sayfalar; Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 26 Nisan 1939.

Dimitrov iki ay kadar sonra Komintern'e, "İspanya hükümetinin değerli varlıkları" [sic] konusunda bir karar vermesi istendiğini yazmış ancak zaten 1936'da nakledildiği için İspanya Cumhuriyeti'nin altın rezervlerinin tükenmiş olması nedeniyle bu konuda bir açıklama bulunmuyor. İspanyol komünistleri yenildikten sonra Dimitrov'dan özel olarak ilgilenmesini istemişlerdi ve Togliatti, Marty ve Diaz'la çeşitli görüşmeler yapılmıştı. Mayıs ayı sonunda Togliatti, İspanya İç Savaşı'ndan alınan dersler konusunda uzun bir rapor hazırladı ve İspanyol mülteciler için Komintern'de politik eğitim veren bir okul kuruldu.⁷

SBKP(B) Merkez Komitesi toplantılarında Dimitrov gelişmeler konusunda bilgilendiriliyordu. Aslında fiilen bilgi aldığı halde dış ilişkilerdeki gidişat konusunda üstünkörü de olsa ilgilenme fırsatı buldu. Mayıs ayı sonunda Molotov'un İngilizler ve Fransızlarla yaptığı görüşmeler konusunda verdiği rapor ancak görüşmeler başarısızlıkla sona erdikten sonra eline geçti. Aynı şekilde Sovyetlerin Nazi Almanya'sıyla temaslarından pek az bilgiye sahipti. Kendisini öldürmek için komplo kuran rejimle dostluk kurulmasından hoşlanmasa da, Ribbentrop'un beklenen ziyareti konusunda kişisel bir tepki göstermedi. Daha Almanya ile antlaşma sonuçlanmadan Komintern Yürütme Kurulu Sekreteryası, üye partilere verilecek talimatları hazırlamak için acilen toplandı. Bildiride örneğin "SSCB ve Almanya arasında imzalanan saldırmazlık paktı saldırgana birlikte direnmek için SSCB, Britanya ve Fransa arasında anlaşma fırsatı ve gerekliliğini ortadan kaldırmaz" denilerek, muğlak ve kaçamak bir ifade kullanılmıştı. Özellikle büyük uluslararası güçler saldırgan olarak damgalanmış ve sosyal demokratları, Sovyet düşmanı reaksiyonelerler olarak azarlamaktan da geri durulmamıştı. Buna karşılık Sovyetler Birliği, İs-

7) Ibid, 29 Mayıs, 13 Haziran 1939.

panya Cumhuriyeti'nin dostu, Çekoslovakya'nın savunucusu ve küçük Baltık uluslarının destekçisi olarak gösterilmişti.⁸ Sekiz gün sonra Dimitrov ve Manuilski çeşitli komünist partilerin saldırmazlık paktıyla ilgili tepkilerini içeren bir raporu Stalin'e iletiler. Komintern yöneticileri, bazı Merkez Komite üyelerinin kendi inisiyatifleriyle Molotov-Ribbentrop Paktı'na "uygun yaklaşım" gösterdiklerini, bunun "barış davasına katkısı" ve "Stalin'in savaş kışkırtıcılarına verdiği ders"i desteklemek için basın ve propaganda kampanyası başlattıklarını bildirdiler.⁹ Ancak 1 Eylül 1939'da komünist partilerin uygulayacakları taktikler konulu bir başka toplantıda Dimitrov faşist Almanya'nın elini güçlendiren Daladier-Bonnet hükümetin koşulsuz destekleyen Fransız komünistlerine duyduğu memnuniyetsizliği dile getirdi.¹⁰ Ancak bu, Sovyet yönetiminin son diplomatik girişimleri için verdiği öneri ve destekle çelişiyordu. Kısa bir süre sonra Almanya ve Rusya, Polonya'yı paylaşırken de hazırlıksız yakalanacaktı ve Molotov'un Versay Antlaşması'nın yapay olarak yarattığı bir devletin ortadan kaldırılması şeklindeki savunmasını yinelemekten başka bir şey yapmadı.¹¹

Dimitrov'un bu dönemle ilgili olarak yazdıkları, hikâye tarzında ve dolaylı bir anlatıma sahiptir. Tam savaşın eşiğinde, Stalin'in dış politikasının karmaşık dinamiğini gerçekten anlayıp anlayamadığına ya da sadece yukarıdan verilen reçetelere uslu uslu boyun eğip eğmediğine karar vermek zor. Beş yıl boyunca Stalin'le nispeten yakın olduğu için, Stalin'in politika oluşturma yöntemleri konusunda çok şey öğrenmişti. Dimitrov zeki bir insan olsa da, "bilmesi gerektiği kadar" ilkesine göre bilgi aldığı için, yönetimdeki değişiklikleri önceden kavraması ya da ayrıntılı bir fikir edinmesi olanaksızdı.

8) Ibid, 22 Ağustos 1939.

9) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 1. Cilt, 71-84. sayfalar.

10) Ibid, s. 86.

11). Baev, "Taka zapochna", s. 316.

Dimitrov, 1939 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Sovyetlerin esnek bir dış politikası olduğunu fark etti. Stalin'in onayladığı ana kurallar çerçevesinde Dimitrov, Komintern'deki çalışma arkadaşlarıyla yaptığı görüşmede Almanya ile imzalanan paktın halen devam eden faşizme karşı direnişin önünde bir engel olmadığını söyleme cesaretinde bulundu. Genel bir savaş karşıtı propagandada böyle bir çizgi izlemek mümkündü ancak Sovyetler Birliği'nin müttefiki olan Almanya'ya yönelik ulusal savunma girişimlerine komünistlerin spesifik tepkileri daha karmaşık bir konuydu. Ancak komünistlerin acilen ortaya koymak zorunda oldukları duruş, Fransa'nın durumunu çok yakından ilgilendiriyordu. Dimitrov hâlâ iş başındaki hükümetin desteklemeleri ve faşist saldırganlığa karşı direnişe öncelik vermeleri gerektiğini düşünüyordu. Dimitrov'a göre buna rağmen komünistlerin, hükümetin etkili olmadığı ve Münih Antlaşmasının -ki Sovyetler Birliği'ni bunun dışında tutanlar sonunda ona düşman olmuşlardı- sorumluluğunu taşıdığı propagandası yapmaktan geri durmamaları gerekiyordu.¹²

Stalin, Dimitrov'un önerilerini onaylayamayacak kadar meşgul olduğu için -ve 4 Nisan'da sınırsız yetki verilmesine rağmen- Dimitrov 5 Eylül'de SBKP(B) Merkez Komite Sekreterliği'ne resmen başvurarak Komintern Yürütme Kurulu'nun Savaş ve Komünist Partilerin Siyasi Görevleri Üzerine Tezler'in hazırlanmasında büyük zorluklarla karşılaştıklarını itiraf etti. Hızla değişen ortamda Dimitrov, Stalin'in aklından ne geçtiğini bilmeden açıkça bir şeyler yazmakta isteksiz davranmıştı. 7 Eylül'de katılmasına izin verilen bir toplantıda Stalin, Molotov ve Jdanov'un yanında iş birliği politikasının sürdürülmesine karşı olduğunu açıkladı. Sovyet lider, yabancı komünistlerin kendi hükümetlerine muhalefet etmelerini ve aynı zamanda savaşı mahkûm etmelerini istedi. Stalin'in temel iddiasına gö-

12) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 206-207. sayfalar.

re savaşın başlaması “sıradan kapitalist devletlerle faşist devletler” arasındaki farkı önemsizleştirmişti. Savaştan önce kapitalist emperyalizmin iki farklı türü arasında bir farklılık varsa da, artık bu söz konusu değildi. Bu nedenle komünistlerin hedefi tüm kapitalist sistemi yıkmak olmalıdır. Stalin muhalefetteki komünistlerin, burjuva partilerinin birbirlerini yok etmek için cesaretlendirebileceklerini, diğer taraftan da buna paralel olarak Almanya ve diğer Batı Avrupa devletlerinin savaşta birbirlerini güçten düşüreceklerini söyledi. Her zamanki sahte saflıkla, faşist Polonya’nın yıkılması sonucunda sosyalizmin yeni topraklara ve halklara yayılmasında ne gibi bir mahzur olduğunu sordu.¹³

Bu perspektifi göz önünde tutan Komintern Yürütme Kurulu, genel ilkelerin hazırlanması çalışmalarına yeniden başladı ve emperyalist savaş kışkırtıcıları üzerine standart bir konuşma hazırladı. 26 Ekim tarihli belgenin asıl hedefi basmakalıp bir şekilde, sömürgeci egemenliğini genişletmek için savaş kışkırtıcılığı yapmakla suçlanan İngiltere’ydi. Ancak Britanya’nın bunun yanında Almanya’yı Sovyetlere karşı savaşmak için kullanmayı hedeflediği ve Fransa’nın da eşit derecede suçlu olduğu belirtiliyordu. “Halkların hapisanesi” olan müttefikleri Polonya’yı destekleyememişlerdi. Üstelik, gerçi onlar kadar acımasız olmasalar da, Almanya, İtalya ve Japonya da aynı şekilde emperyalist devletler olmuşlardı. Fakat en dikkat çekici olan, on yıl öncesinin söylemiyle uygun biçimde Komintern’in sosyal demokrat partileri hainlikle suçlama zamanının geldiğini iddia etmesiydi. Bildirinin sonunda komünist partilerin Marksizm-Leninizm davasına sadık kalmaları ve komünizm bayrağı altında birleşmeleri isteniyordu.¹⁴

Dimitrov, Komintern’in başında olan biri olarak görevinin

13) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 1. Cilt, 11, 88. sayfalar.

14) Dallin and Firsov, *Dimitrov i Stalin*. 210-225. sayfalar; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 302.

Sovyetlerin duruşunu, bağlı seksiyonlarına iletmek ve buradaki değişiklikleri rasyonalize etmeyi gerektirdiğini çok iyi anlamıştı. Bir taraftan iki kat güç bir durumdaydı; Sovyetlerin son planlarının ayrıntıları hakkında yeterli bilgiye sahip değildi, bu yüzden ideolojiden destek alıyor ve Stalin'in geçen nisan ayında verdiği tavsiyeleri yeniden piyasaya sürüyordu. Bu da Sovyetlerin yeni ortağı Almanya konusunda üslubun nispeten sertleşmesine yol açıyordu, buna karşılık büyük bir olasılıkla Stalin'in tezleri resmen onaylamamasının nedeni buydu. Öte yandan Dimitrov'dan, oluşturulmasına şahsen ve doğrudan katıldığı Halk Cephesi kavramının büyük ölçüde altını oyan bir politikayı onaylaması isteniyordu. Halk Cephesi'ni heyecanla duyuruşundan dört yıl sonra, Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına artık hizmet etmediği yeni koşullarda, geçici bir önlem olarak Stalin bu politikayı bir kenara bırakmaya başladı. Komintern 7. Kongresi, Dimitrov'un 'uluslararası siyasi kariyerinde bir zirve olduysa, ana sloganının yok olması siyaseten gerilemeye başladığına işaret ediyordu. Ayrıca bazı komünist partiler, Komintern direktiflerini durumla ilgili kendi analizlerini haklı çıkaracak şekilde yorumluyorlardı. Fransız, Belçika ve Britanya komünist partileri, içeride kendi kapitalist-emperyalist yönetimlerine ve aynı zamanda uluslarının dış düşmanlarına karşı olmak üzere iki cephede savaşmaları için ısrar ediyorlardı.

Stalin'in analizlerini desteklemek için Dimitrov'un bu tezleri yeniden ele almak zorunda kalmasının nedeni buydu. Bu görüşler, Komintern Yürütme Kurulu Prezidyumu'nun komünist partilerin görüşlerini gözden geçirmelerinin ve gerçek bir "emperyalist" savaşa "antifaşist" savaş demekten vazgeçmelerinin ısrar edildiği bir karara yansıtıldı. Bu tezler tatmin edici bulunmasa da, Dimitrov bu tezleri Komintern'in aynı adlı gazetesinde bir makaleye dönüştürmeye başladı. Bu, zor bir durumda olan komünist harekete beklenen yol göstericiliği sağlayacak ancak fazla kuralcı olmayacaktı. Yorumlayacağı olağa-

nüstü gelişmeler karşısında üstlerinin açık izni olmadan bunu yapamayacağını hissediyordu. 17 Ekim'de, 6 ay içinde en az dört kere Stalin'e başvurarak, "komünist partiler savaş karşısındaki tutumlarını düzeltmeler de, savaşın nedenleri ve doğası konusunda biraz kafalarının karışık olduğunu" yazdı. Bu, her şeyden önce Komintern taktiklerinin Sovyetlerin tartışmalı politikasına nasıl ayarlanacağı konusunda Dimitrov'un kendi çaresizliğini özetliyordu. Dimitrov'un yazma konusundaki ustalığı anımsanırsa tüm bunların, yaşadığı zorlukların kavramsal doğasından ileri geldiği daha da açıktır. Dimitrov'un taslak yazısı Stalin, Molotov ve Jdanov tarafından düzeltilmesi için geri gönderilince konu daha da onur kırıcı bir hal aldı. Bir de Jdanov'un, çalışmanın içeriğinin yetersiz olduğunu belirterek alaycı bir şekilde, "Bu kadar uzun sürede Yoldaş Stalin koca bir kitap yazdı!" notunu düşmesi, üstüne tuz biber ekti.

25 Ocak günü Dimitrov'u Kremlin'e çağıran Stalin, alay edercesine sadece metni yayına hazırlamak için acele etmemesini söyledi. Dimitrov'un önerdiği noktaların çoğunu kabul etmesine rağmen kitleleri harekete geçirmenin önemi ve kitlelerden sosyal demokrat liderlerini terk etmelerinin istenmesi gerektiğini vurguladı. Uygun sloganların bulunması gerekiyordu. Sanki Sovyetlerin Polonya'yı işgal etmesinden habersizmiş gibi Stalin, "Savaş ve Kan Dökmeye Son Verin" sloganına benzer sloganlar önerdi. Diğer taraftan sadece Chamberlain gibi tavizcilere yarayacak şekilde komünistlerin, barışa ancak sermayenin yok olmasıyla ulaşılacağı iddiasından uzak durmalarını tavsiye etti.¹⁵

Dimitrov üç günden fazla, sıkı bir şekilde çalıştı ve dördüncü gün doğarken "Savaş ve Kapitalist Ülkelerde Emekçi Sınıf" başlıklı yazısı son şeklini aldı. Stalin, kitabın yayımlanmasına onay verdi ve savaşın başlamasından iki ay sonra, 31 Ekim'de

15) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 21, 25 Ekim 1939.

Communist International ve *Bolshevik* gazetesine gönderildi. Dimitrov'un sonuçtan memnun olmak için nedenleri vardı: Çalışması, program niteliğinde bir eser olarak karşılandı. Sovyetlerin Almanya ile anlaşmasını ve Kızıl Ordu'nun Polonya'ya girmesini onayladığını dile getirmesinin yanında, Dimitrov bir kez daha Batılı demokrasileri teşhir ederek, önceki görüşmelerin muhteviyatını yansıtıyordu. Diğer yandan Britanya ve Fransa, savaşan ana güçler olarak gösterilirken -dünya pazarlarını yeniden paylaşmayı hedefliyorlardı- buna karşılık Sovyetler Birliği ve Almanya'nın suçsuz oldukları iddia ediliyordu. Ulusal düzeyde sosyal demokratlar, Halk Cephesi'ni kapitalistlerin çıkarlarına hizmet etmek için istismar ettikleri ve bu yüzden komünistlerin onlarla birleşmelerinin önüne geçildiği belirtiliyordu. Bir kez daha birleşik cephenin "aşağıdan" kurularak, işçilerin kendi çıkarlarını koruyabileceği ifade ediliyordu. Antifaşist ve parlamenter demokrasi terminolojisi, Komintern'in teorik cephanesinden tamamen çıkarılmış oluyordu.

Dimitrov'un görüşlerinin Sovyet yönetimini temsil etmesine gerek olup olmadığının bir diğer kanıtı da Molotov'un 31 Ekim 1939'da Yüksek Sovyet'te yaptığı konuşmadır. Sanki Dimitrov'un makalesindeki görüşleri yansıtıyormuş gibi Dış İşleri Halk Komiseri, Britanya ve Fransa'yı -Almanya'nın barış önerisinin tam tersine- savaş aracılığıyla dünya üzerindeki egemenliklerini korumakla suçladı. Molotov daha da ileri giderek Hitler'in ideolojisinin savaş sayesinde yok edilebileceğinden kuşku olduğunu söyledi. Böylece Britanya ve Fransa'nın, faşizme karşı savaşımaya itirazlarının sadece çatışmanın asıl nedenlerini örtbas etmeye yönelik olduğunu iddia etti. Stalin, 7 Kasım'da uzlaşmacı ifadeler kullandığı konuşmasında Almanya'nın antikapitalist bir dönüşüm yapabileceğini söyledi.¹⁶

Gene de Komintern üyeleri, Nazi-Bolşevik ittifakına karşı

16) Ibid, 31 Ekim, 7 Kasım 1939.

nasıl tepki gösterecekleri konusunda kafa karışıklığının verdiği sıkıntı içindeydiler. Sovyetlerin sözleri ile eylemleri arasında ve Sovyetlerin stratejik kaygıları ile tek tek komünist partilerin çıkarları arasında derin bir çelişkinin ortaya çıkması, komünist etkinliğine ciddi şekilde darbe vurmuştu. Bir olay, Komintern'in yeni yaklaşımının kofluğunu açıkça ortaya koyuyor: Hitler'in büyük bir bölümünü yok ettiği KPD'den (Alman Komünist Partisi - Ç.N.), dış politikasını İngiliz ve Fransız emperyalistlerine karşı yönlendirmesi istendi. Ülke olarak sosyal demokratlar, Katolik Merkez ve siyaset ve finans açısından savaştan kârlı çıkan iş çevreleriyle savaşacaklardı. Alman komünistleri, Walter Ulbricht kadar gerçekçi değillerdi; Ulbricht bunun bir "halk cumhuriyeti" adına savaşmak için uygun bir olduğunu ciddi olarak düşünmüştü.¹⁷ Bulgaristan da, Almanya'nın ekonomik nüfuzunu engelleme gereğiyle çark ettiği eski politikayı düzeltmek zorunda kaldığı için adeta felç olmuştu. Yeni politikanın tutarlılığını sorgulamaya kalkan tek tük sesler Dimitrov tarafından "Sovyet karşıtı" olmakla suçlandılar. Sanki Komintern seksiyonları yeteri kadar şaşkına çevrilmemiş gibi bir de onlardan, Sovyetlerin kurduğu yeni komünist Finlandiya hükümeti lehine kampanyaya katılmalarını istedi. Bu politikaya Finlandiya Komünist Partisi seksiyonları bile karşı çıktı.¹⁸

Neye bulaşmış olduğunu anladığında bile, yeni politikayı uygulamada duraksamadı ve hemen uygulamaya girişti. 1939 yılının son aylarında ve 1940'ın ilk altı ayında titizlikle ayrı ayrı komünist partilerin sorunlarıyla ilgilendi ve onlar için Moskova'dan algıladığı yeni uluslararası gerçeklerle aynı doğrultuda, ayrıntılı direktifler hazırladı. Mesaisinin çoğunu her zaman olduğu gibi Avrupa'daki büyük komünist partiler aldı

17) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 1. Cilt, 5, 218-226. sayfalar.

18) Ibid, 16-17. sayfalar.

ancak Sovyetlerin batı sınırının yeniden çizilmesi ve Sovyetlerin Finlandiya ile “Kış Savaşı’nda” işlerin yolunda gitmemesi sonucu İskandinav ve Balık ülkelerinin komünist partileri çok yakından izleniyorlardı. Kanada’dan Yeni Zelanda’ya kadar direnmeleri ve sonunda Britanya emperyalizmini yok etmeleri istenen, İngiltere’nin deniz aşırı topraklarındaki partilere özel bir önem veriliyordu. Hindistan Komünist Partisi’ne açıkça İngiltere’ye karşı ilerici bir ulusal ittifak, bir ulusal birleşik cephe kurması tavsiye edildi.¹⁹ Bu, o sıralar siyasi güçlerin yurtseverlik temelinde bir araya gelmelerinde ısrar eden ilk örneklerden biri olduğu için özgün bir bakış açıсыydı: Radikal bir değişikliğe uğramış da olsa, daha sonra savaş sırasında Komintern’in bir alametifarikası oldu.

Bu dönemde Dimitrov, en çok meşgul eden sorunlardan biri de Çu En Lay’ın 1940 yılının Ocak ayında Moskova’yı ziyaret etmesiyle önem kazanan “Çin sorunu” oldu. Dimitrov 1939 yazından beri Kremlin’e, Çin’de komünistler ve milliyetçiler arasında büyüyen sorunlar konusunda bilgi veriyordu. Şimdi durumu değerlendirmek için Komintern’de Çin delegasyonunun da katıldığı bir çalışma komisyonu kurdu ve bir yol haritası hazırlandı. Ana tespitler ve sonuçlar, her zaman olduğu gibi tavsiyeleri ricasıyla Stalin’e gönderildi. Daha sonra yaptığı uyarılara rağmen Stalin, 25 Şubat 1940 günü telefon ederek ne dokümanları okuduğunu ne de Çince bildiğini söyledi. Dimitrov’a açıkça “tek başına karar vermesini” söyledi. Ancak bu, Stalin’in yetki verme konusunda istekli olduğunu ya da belli durumlarda Komintern’in otonomiye sahip olduğunu göstermez ancak Çin sorununda yeni, özel bir görüş olmadığını ortaya koyuyor. Gerçekten de komünist liderler uzun süredir ısrarla milliyetçi müttefiklerinden kopmaları gerektiğini söylemelerine rağmen Dimitrov, Çin’deki gelişmele-

19) Ibid, s. 21.

rin tüm politikada bir değişikliğe yol açacak öneme sahip olmadığını söyledi. Çin'deki iki büyük politik gücün kurduğu "birleşik cepheyi" korumak amacıyla manevra yapmayı ve görüşmeleri sürdürmelerine ikna etmek için Dimitrov, Çinli komünistler üzerinde tüm otoritesini ortaya koydu.²⁰ Bu durum, çoğu komünist partinin mevcut taktiklerinden farklılık arz ettiği için Dimitrov'un kişisel tercihlerini yansıtıyormuş gibi anlaşılabilir. Ama diğer tarafta Dimitrov, Stalin'in "dünya devrimini tekil bir olay olarak kabul etmenin aptallık olduğunu" söylediğini ve "kuşkusuz dünya devrimi her ülkede farklı anda ve farklı bir tarzda gerçekleşecek" dediğini biliyordu.²¹

Çin'deki iç sorunlar alttan alta patlak vermeye hazırlanırken, Avrupa'da olaylar tüm hızıyla sürüyordu. Finli komünist lider Arvo Tuomienen, nisan ayında Dimitrov'a açık bir mektup göndererek, Komintern liderlerinin uluslararası proletaryanın çıkarlarıyla açıkça çelişen politika karşısında bile Sovyet hükümetinin sadık hizmetkârları gibi davranmalarından şikâyet etmesi küçük bir fırtınaya yol açtı. Hitler'in 1940 baharında batı seferine girişmesinden sonra Dimitrov'un dikkati, doğal olarak Fransa'nın işgaline odaklandı. Komintern, Fransa'nın yazgısıyla ilgili bir bildiri yayımlamak zorunda kaldı. 23 Mayıs'ta Thorez ve Marty Zola'nın Dreyfus Davası için yazdığı ünlü açık mektubu anımsatan "İtham Ediyoruz" başlıklı bildiriye kaleme aldılar. Bildiride doğrudan Fransız hükümetini suçlayarak, Fransa'nın iki savaş arasında uyguladığı dış politika savaşa giden yol olarak gösterildi. Daladier, Bonnet ve daha çok Blum bu felaketli gidişin asıl sorumlusu olarak gösterilirken Fransa'nın cesaretlendirdiği Alman emperyalizmine kısaca değinmenin dışında Almanya ile ilgili tek bir söz edilmemiştir.²² Wilhelm Pieck ve Wilhelm Florin'in kaleme aldık-

20) Ibid, ps 22; Avreyski, *Georgi Dimitrov*, s. 337.

21) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 21 Ocak 1940.

22) Lebedeva *et al*, *Komintern i Vtoraya*, 1. Cilt, 34-37. sayfalar.

ları benzer bir bildiride, sürgündeki Alman komünist liderler vatandaşlarına “ilhaksız ve tazminatsız” barış değil aynı zamanda savaş kârlarına el konulmasını ve sanayi ve bankalarını devletleştirmesini talep etmeleri çağrısında bulundular. Bir kez daha belgede Nazizmden söz edilmemişti.²³

Paris’in düşmesinden sonra alelacele, Fransız burjuvazisinin ve Halk Cephesi’ne ihanet eden radikal ve sosyalist politikacıların tamamen iflas ettiklerini vurgulayan ikinci bir bildiri yayımlandı. Fransız hükümetlerinin Sovyet karşıtı bakış açısının, emperyalist Almanya’ya taviz verilmesinin asıl nedeni olarak gösterildi. Komünistlerin savaşa engel olmak için kapitalizmin yok edilmesi gerektiği iddialarında haklı oldukları ifade edildi. Ancak bildiri, komünist politikanın propagandasını yapmıyordu: Olağanüstü durum göz önüne alınarak geniş demokrasi ve sendikal özgürlüğün yeniden kurulması isteniyordu. Sosyalist ve radikal partilerin üyeleri dahil tüm işçilere “ortak bir mücadele cephesinde kuvvetlerin birleşmesi adına kardeşlik” çağrısında bulunuluyordu.²⁴

Komintern, 22 Haziran’da PCF’ye işgalci güçlerle iş birliği yaptıkları izlenimini vermekten kaçınmaları talimatını verinceye değin, Fransa’daki olaylarla ilgili olarak daha başka bildirilerle bu durum değişti. Bu, Moskova için güç bir durumdu ve Stalin daha sert ifadeleri çeşitli vesilelerle sulandırdı. Gene de bu, tüm Kıta Avrupası’nı kontrol eden Almanya’ya karşı yeni bir tutum alındığını gösteriyordu. Çok geçmeden komünistler demokrasiye dönülmesi gerektiğini, ulusal egemenlik adına iş birliği yapmaya hazır olduklarını ve de farklı ama üstü kapalı olarak Almanya karşıtı bir tutumu benimsemeye hazır olduklarını bildirdiler. Sovyet propagandasındaki bu unsurlar yavaş yavaş öne çıkmaya başladı: 28 Haziran 1940’ta

23) Ibid, 347-352. sayfalar; Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 229-230. sayfalar.

24) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 1. Cilt, 359-364. sayfalar.

İtalyan Komünist Partisi yaptığı bir açıklamada geniş programı kabul eden herkesle iş birliği yapmaya hazır olduğunu ısrarla belirtirken, kapitalist sömürü ve emperyalist savaşa son vermek için işçi ve köylü hükümeti kurmayı da hedeflediğini duyurdu.²⁵ Komintern belgelerine bakınca, Fransızların bildirilerindeki değişikliklerin bizzat Fransız komünistlerinin eseri olduğu görülüyor. Thorez, André Marty, Arthur Ramette ve Raymond Guillot bildiriye taslak olarak kaleme aldılar ve düzeltilen bildirileri 10 ve 16 Haziran günlerinde Stalin'e ilettiler. Bu, Dimitrov'un sonradan ek mektubunda daha çok Stalin'in onayını güvenceye almayı sağlamak ve şahsen ona bağlanmaktan çok onun için bir aracı olmakla ilgilendiği izlenimi verdiğini gösteriyordu.

Sovyet önderliğini, uyguladığı politikayla izleyebilmek için Dimitrov kaçınılmaz olarak Stalin'in yakınında oluyordu. Daha önce de olduğu gibi statüsünü çeşitli resmi ve sosyal vesilelerle Stalin'in yakın çevresine katılmak için aldığı davetlere göre ölçüyordu. Savaşın ilk yıllarında Dimitrov, Stalin'in yarı çalışma yarı eğlenceli toplantılarında asla eksik olmuyordu. 7 Kasım 1940'ta portresinin görüldüğü resmigeçitte bulundu ve daha sonra Stalin'le birlikte küçük bir öğle yemeği partisine katıldı. 21 Aralık'ta Stalin'in 60. yaş günü onuruna eski devrimciler için düzenlenen bir akşam yemeğinde bulundu. Bu toplantılara katılanların adlarını titizlikle kaydeden Dimitrov bağırarak Molotov'un eşinin gelmediğini söyledi. 23 kez kadeh kaldırılan "unutulmaz gece" ertesi sabah saat 08.00'e kadar sürdü. Bir ay sonra Dimitrov bu kez Bolşoy Tiyatrosu'nda bir temsil dolayısıyla gene Stalin'le birlikte oldu. Tiyatro, kötü haberlerin geldiği Finlandiya'daki olaylarla ilgili bir toplantıya dönüştü. Stalin burada Finlandiya'da karşılaşılan zorlukların nedenlerinden biri olarak Kızıl Ordu'nun 150.000 as-

25) Ibid, 376-382. sayfalar.

ker yerine 60.000 asker öldürmesi olduğunu söyledi. Dimitrov, 9 Mart'ta Molotov'un ellinci yaş günü partisine de davet edildi ve aynı ayın sonunda SBKP Merkez Komite Plenumu'na ve Yüksek Sovyet toplantısına katıldı.²⁶

Dimitrov'un sosyal ve çalışma yaşamı tamamen iç içe geçmişti. Moskova'da hükümet binasındaki dairesinde eğleniyor ve burada sık sık davetli yabancı komünistleri, en yakın çalışma arkadaşlarını ve akrabalarını ziyaret ediyordu. Konuklarıyla yenen akşam yemeğinden sonra Komintern'de süren tartışmalara katılıyordu. Finlandiya Savaşı gündemin en üst sırasına çıkıp "İskandinavya'daki olaylar" günü gününe izlenirken, Kuusinen ve eşini iki kez, dört günlüğüne dairesinde misafir etti.²⁷ Dimitrov güler yüzlü bir ev sahibiydi, sık sık konuklarına gece geç saatlerde evinde film seyrettirirdi; bir yandan içki içip diğer yandan politika geliştiren Stalin'e özenirdi. Dimitrov hasta olduğunda, randevularını evindeki bürosunda kabul ederdi. Zaman zaman hafta sonlarında daçasında yabancı delegasyonla olur ya da Komintern Yürütme Kurulu çalışmalarında olurdu. Dolores Ibárruri, Palmiro Togliatti ve Maurice Thorez'e dostları gözüyle bakıyor ve tüm aileleriyle birlikte samimi ortamda geçen saatleri kaydediyordu. Stella Blagoeva ve kız kardeşi Nataşa Dimitrov güvenilir dostlarıydılar ve görmekten mutlu olduğu birkaç Bulgar'dan ikisiydiler. Bir zamanlar çok samimi arkadaşı olan Vassil Kolarov'dan uzaklaşmıştı. Rosa'nın en yakın arkadaşı Sergo'nun dul eşi Znaida Ordjonikidze idi.

Dimitrov, 1930'lu yılların sonundan itibaren tam bir aile adamı oldu. 1936 yılının Nisan ayında oğlunun doğması, karakterinin daha olgun bir yönünü ortaya çıkardı. Her zaman ısrarla geniş ailesiyle iyi ilişkileri sürdürdü: Kız kardeşi Elena, kocası

26) Sirkov et al, *Dnevnikh*, 7 Kasım, 21 Aralık 1939, 21 Ocak, 9, 28-9 Mart 1940.

27) Ibid, 14, 18 Nisan 1940.

ve çocuklarıyla birlikte sık sık gece gündüz Dimitrovlarla birlikte olurlardı. Gerçekten de eşinin erkek kardeşinin Rusya'ya gelmesine yardımcı oldu. Dimitrov'dan bir ay sonra Rusya'ya gelen Rosa'nın kardeşi, Dimitrov'a, ablasının Çekoslovakya ve Avusturya'daki akrabaları için çok endişe ettiğini ve bu yüzden hasta olduğunu söylemişti. Gene de kuşkusuz kendisinin de katıldığı Sovyet gizli servisinin nezdinde kredisini tüketmemek için bu tür iyilikleri asgari düzeyde tutmaya çalışırdı.

Dimitrov günlüğünde 1940 yılının ilk yarısında takıntı yapmaya eğilimli olduğu sağlığından hiç söz etmediği halde, yaz aylarında sağlığı kötüye gitmeye başladı. Günlüğüne mayıs ayının ortasından eylül ayının ortasına kadar dört ay hiçbir şey yazılmamış ve Boroviha'da geçirdiği bir dizi ciddi tıbbi testle ilgili olarak yeniden günlük tutmaya başlamış. Dimitrov daha sonra Karadeniz kıyısında bulunan Soçi (orijinal metinde yanlışlıkla Soçi'nin Kırım'da olduğu belirtilmiş - Ç.N.) tatil beldesine gönderildi. Bir doktor, bir masaj terapisti ve yirmi altı "personel", bunun yanı sıra evlatlığı olan Wang Ming'in sekiz yaşındaki kızı Fang dâhil çocuklar için bir öğretmen ve mürebbiye eşliğinde özel bir trenle yola çıktı. Dimitrov, bahçeli ve şahane deniz manzaralı müstakil bir villada ağırlandı. Özel olarak tahsis edilen sağlık personeli kendisiyle ilgilenmeye başladı; düzenli deniz havası alması, şifalı otlar ve mineralli su banyosu yapmasını sağladılar ve sıkı bir diyet uyguladılar. Yüksek tansiyonunu indirmeye ve şeker hastalığının ilerlemesinin önüne geçmeye çalışıyorlardı. Beş hafta sonra, Dimitrov hâlâ uzun süreli ve ağırlı yan etkilerden ve "beyni fiilen çalışmayı reddettiği için" tek bir satır bile yazamamaktan şikâyet ediyordu.²⁸ Öte yandan Komintern Sekretaryası'ndan sorumlu olarak kalan Manuilski, kendisini önemli gelişmelerden haberdar ediyordu.

28) Ibid, 22 Eylül-25 Ekim 1940.

Belirlenen tıbbi kur tamamlandıktan sonra da Dimitrov'un sağlık sorunları devam etti. Moskova'ya döndükten iki hafta sonra, 14 Kasım'da Dimitrov böyle uzun bir tedaviden sonra kendisini son derece "rahatsız" hissediyordu. Aniden Moskova'daki sosyal çevreye dönmesi, uzun geceler ve bol içki, rahatsızlığının nüksetmesine zemin hazırlamış olabilir. Arka arkaya üç günden fazla süren resepsiyonlar, akşam yemekleri ve anma toplantılarının damgasını vurduğu Ekim Devrimi'nin yıl dönümü, takviminin ilk ve en önemli maddesini oluştuyordu. Tüm bunlar Stalin'in sözleriyle birlikte titizlikle gündüğünde anlatılmış. Stresse fiziksel zorlanma da eklendi. Siyasi ve askeri konularla ilgili bir görüşmenin tam ortasında Stalin çok sert bir şekilde kendisinden başka kimsenin, yanlışlardan öğrenmeyi, Finlandiya ve Avrupa'daki son çarpışmalardan alacak dersleri anlamadığını söyledi. Aslında çoğu sözde eğitilmiş kişilerin "asıl budalalar" olduklarını söyleyerek onlara hakaret etti ve "Sabrım taşarsa size gösteririm. Nasıl göstereceğimi biliyorsunuz," diyerek orada bulunanları uyardı.²⁹ Dimitrov, Molotov'un gözlerinin yaşardığını fark etmişti.

Kısa bir süre sonra Dimitrov, Alman baskısının arttığı ve bu yüzden giderek Sovyetlerin ilgisini çeken Bulgaristan meselesi hakkında görüşme fırsatı buldu. 28 Eylül'de Almanya, İtalya ve Japonya arasında üçlü bir pakt imzalanmış ve iki ay sonra Macaristan ve Romanya da bu pakta katılmışlar ancak Bulgaristan uzak durmuştu. Balkanlardaki Sovyet çıkarları tehlikeye girmişti ve Molotov, Berlin'de zor geçecek bir görüşmeye hazırlanırken, 25 Kasım 1940'ta danışmak için Dimitrov'u yanına çağırdı. Dimitrov'un, Bulgaristan'ın Almanya'ya yönelmesini engellenmesi gerektiği konusundaki görüşlerini, Almanya'nın Türkiye ve Macaristan'ı da etkisi altına almasından duyduğu memnuniyetsizliğini ifade eden Molotov da paylaştı-

29) Ibid, 7 Kasım 1940.

yordu. Dimitrov bir fırsatını bularak, Komintern'in tüm Avrupa'daki Alman birliklerinin moralini bozmaya yönelik bir politika uyguladığını söyledi ve bu politikanın Sovyet politikası için bir engel teşkil etmediğini eklemeyi de unutmadı. Molotov, sürdürüldüğü sürece gerçek bir Marksist yaklaşım olduğunu söyleyerek bu politikayı övdü.

Dimitrov, Molotov'un yanından henüz dönmüştü ki, Stalin kendisini yanına çağırdı. Kendisine, Sovyetlerin bir öneri paketini vakit geçirmeden Bulgaristan'a iletmesi söylendi. Karşılıklı yardımlaşmayı amaçlayan bu önerilere Sovyetler gıda maddeleri ile un ve pamuk gibi ham maddeleri de eklemeyi düşünüyordu. Daha da önemlisi Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarında bir deniz üssü elde etmeye çalışan Sovyetler Birliği, buna karşılık Enez-Midye Hattı'ndaki Bulgaristan ve Türkiye arasındaki sınırdaki önemli değişiklikler yapılmasını desteklemeyi öneriyordu. Stalin, Dimitrov'a bu girişimin nedenlerini Karadeniz'in her iki ülkenin güvenliğini ilgilendirdiği için Sovyetler Birliği ve Bulgaristan'ın ortak çıkarları olduğuna işaret ederek açıkladı; Sovyetlerin önerileri Türkiye'yi Avrupa'dan çıkarmayı hedefliyordu. Stalin ayrıca Bulgaristan Büyükelçisi'nin bu önerinin karşılıklı saldırmazlık ve yardımlaşma paktından çok bir Sovyet garantisi olacağını düşünmesinin yanlış anlaşılma olduğunu ifade etti. Daha da ilginç Stalin, bir Bulgar-Sovyet antlaşması olduğu takdirde Bulgaristan'ın üçlü pakta girmesine karşı çıkmayacağını ve hatta kendisinin de katılabileceğini açıkladı.³⁰

Şurası açık ki Stalin ve Molotov, Dimitrov'u Bulgaristan konusunda görüşlerini dinlemek için çağırmamışlardı. Bu, zorunlu olarak ilgilendiği gelişmeler konusunda kendisini bilgilendirmek için yapılmış bir nezaket görüşmesi de değildi. Bul-

30) Ibid, 25 Kasım 1940.

garistan hükümeti Moskova'daki temsilcisi aracılığıyla bir hafta öncesinden nabız yoklamasına rağmen Dimitrov'un bundan haberi olduğuna dair bir işaret bulunmuyor. Daha da ötesi Dimitrov o sıralar Sovyet liderleriyle iki kez bir araya gelmiş ve Sovyet Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Arkadi Sobolev, Sofya'da aldığı özel notları aktarmıştı. Stalin, Dimitrov'dan Sovyet önerilerinden Bulgaristan'da geniş halk kesimlerinin haberi olmasını istiyordu. Açıkça böyle söylemese de, Stalin sadece Bulgaristan hükümetine değil -ilk gelen tepkiler olumsuzdu- kendilerine bağlamak için Almanya ile yarıştıkları Türkiye'ye de baskı yapmayı umuyordu.

Stalin'in de çok iyi bildiği gibi Dimitrov'un Bulgaristan kamuoyunu etkilemek için elindeki tek araç Komünist Parti idi. Üçüncü Enternasyonal'in başı olarak Dimitrov'un görevi açıkça Sovyet hükümeti adına ve SBKP(B)'nin mevcut iç ve dış politik öncelikleriyle uyumlu bir biçimde komünist hareketi idare etmek şeklinde belirlenmişti. Ancak Stalin'in niyet ve kararları gerçekleşinceye kadar her şeyden habersiz olarak, bir belirsizlik içinde olduğu için Dimitrov'un konumu oldukça sıkıntılıydı. Sonuç olarak Dimitrov hızlı ve zaman zaman utanç verici manevralar yapmak zorunda kaldı. Bunu takip eden "Sobolev hareketi" ibretlik bir olay oldu.

Dimitrov bu arada resmi olarak "Bulgaristan İşçi Partisi" (BİP) adını alan ancak arkasına sık sık "komünist" sıfatını ekleyen Bulgar komünistlerine derhal bir telgraf çekti. Bu telgrafta Sovyetlerin önerilerini ana hatlarıyla ortaya koyarak "çok enerjik bir kampanya" düzenlemelerini ve ayrıca Sovyetlerin önerilerinin kitlelere duyurulmasını ve halk desteğinin sağlanmasını istedi. Ertesi gün Stalin'e, yaptıklarıyla ilgili bir mektup gönderdi. İki gün sonra Molotov telefon açıp kabaca, "Bizimkiler Sofya'da Sovyetlerin Bulgaristan'a yaptığı önerileri anlatan broşürler dağıtıyorlar. Budalalar!" deyince çok şaşırması olmalı. Molotov muhtemelen Sovyetlerin askeri taleple-

rinin herkesçe duyulmasından hoşnut olmamıştı.³¹ Dimitrov hemen bir talimat göndererek lafı çevirmeden, “bu tür zararlı budalalıklara” hemen bir son verilmesini istedi. Rusya ve Almanya arasındaki gerilim Molotov’un 1940 yılının Kasım ayı sonlarında yaptığı ziyaretle iyice ortaya çıktıktan sonra bile Dimitrov ısrarla Bulgaristan-Sovyet antlaşması fikrinin Almanya’ya karşı düşmanca bir girişim olmadığını, aslında böyle bir antlaşma gerçekleşirse, Bulgaristan’ın üçlü pakta katılmasına karşı çıkmayacağını söylüyordu.³² Bu konuda başka tek kelime yazılmadı.

Ancak sonuç, Dimitrov ve BKP Merkez Komitesi arasındaki yazışmada ortaya çıktı. Bulgarlar Dimitrov’un ilk telgrafına “çok sevinmişler” ve Sovyetlerin önerisini en uzak köye kadar duyurmak için ellerinden geleni yapmışlardı. 28 Kasım’da kendi girişimleriyle broşürler bastırdıklarını ve parti üyelerinin coşku içinde olduklarını bildirdiler. Ayrıca partide bazı çevrelerin Sovyetlerin neden Üçlü Pakt’a girme ihtiyacı duyduğunu merak ettiklerini ve aktivistlerin konuya açıklık getirmeye çalıştıklarını da ilave ettiler. Bu arada mesajı alan Dimitrov, yeni talimatlar verdi ve partinin eylemlerini “budalaca” bulduğunu ve broşürleri basmanın büyük bir hata olduğunu belirtti ve buna bir son verilmesini istedi. Tüm eylemler sözlü olacak ve partiye bir zarar gelmemesine dikkat edilecekti. Merkez Komite üyelerinden Traicho Kostov ertesi gün gönderdiği yanıtta kendilerinin yazılı ajitasyon yapmamaları konusunda uyarıldıklarından yakındı ve gelecekte daha hassas davranılmasını istedi. Dimitrov’un Molotov’a sunacağı rapor beş gününü aldı. Bulgaristan’daki merkez komite ile açıkça mesafeli durmaya çalışan Dimitrov, 3 Aralık’ta Sovyet Dış İşleri Bakanı’na “işledikleri çok ciddi hatadan dolayı” Bulgar

31) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 2. Cilt, s. 383.

32) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 28 Kasım 1940.

yoldaşlarını azarladığını ifade etti. Daha da akıl almaz bir yüz-süzlükle Bulgar liderlerin “hatalarını kabul ettiklerini” ve iyi bir şey yaptıklarını zannettiklerini ancak ellerine yüzlerine bulaştırdıklarını idrak ettiklerini söyledi.³³ Dimitrov yeterince açık talimat vermedikleri için Sovyet yönetimini asla eleştirmediği gibi sorumluluğu üstlenmeye de hazır değildi. Manipülatif tutumu, sorumluluğu zor durumdaki insanlara atmaya hazır olduğunu gösteriyordu ve şikâyet etmeye kalktıklarında, yazışmalardan da anlaşılacağı gibi Sovyet liderlerin bunları duyma ihtimali yoktu. Her hâlükârda Bulgar yoldaşlar da Dimitrov’un kendilerine atfettiği sözler ve görüşlerden habersiz bırakılmışlardı.

Bulgaristan içinde, bu tatsız gaf, parti tekrar inisiyatif kazandığı için komünist aktivistler arasında pek eziklik duygusu yaratmamış görünüyordu. Daha bir yıl önce Molotov-Ribbentrop Paktı yüzünden felce uğramışlardı. Bunun sonucunda Dış Büro tüm işçilerin, zanaatkârların ve köylülerin yanında çalışan entelijansiyanın katıldığı alttan birleşik halk cephesi taktiğini öne sürdü. “Hain liderlere ve asker-monarşi kapitalist diktatörlüğüne karşı kitlelerin bağımsız olarak harekete geçirilmesi” için hareket tarzı geliştirildi.³⁴ 1940 yılının Ekim ve Kasım aylarında Bulgaristan’daki merkez komiteye, Alman tehlikesini birincil bir tehlike olarak göstermenin doğru olmadığı ve Sovyet diplomasisine zorluk yaratacağı için partinin Alman karşıtı olmaması gerektiği söylendi.³⁵

“Sobolev hareketinin” ardından komünistler “burjuvazi, hükümet ve faşist unsurlara” muhalefet konumuna tekrar dönebildiler.³⁶ Bunun sınıfsal temelde değil, ulusal çıkar temelinde olduğu savunularak, Sovyetler Birliği ile paktın yararına kam-

33) Revyakina et al, *Kominternut*, 2. Cilt, 945-049. sayfalar.

34) Ibid, 926-927. sayfalar.

35) Ibid, s. 939.

36) Ibid, s. 950.

panyanın sürdürülmesi için parti yeniden yönlendirildi. 1940 yılının sonlarında Molotov'un Berlin'i ziyaretiyle Rusya ve Almanya arasında gerginliğin açıkça su yüzüne çıkmasından sonra bile Dimitrov, Bulgar-Sovyet antlaşmasının Almanya'ya karşı bir düşmanlık olmadığını, gerçekten de böyle bir anlaşmaya varılsa bile Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a katılmasına karşı çıkmayacağını söylemeyi ısrarla sürdürdü.³⁷

Bulgar komünistlerinin kafasını bir kez daha karıştıran bu son ifade oldu. Dış Büro hemen Bulgar komünistlerini İngiliz emperyalizmi tehdidini küçümsemek ve de Bulgaristan'da Almanya yanlısı bir darbe olasılığını abartmakla suçladı. Sonuç olarak Dış Büro'ya göre burjuva partileri arasında İngiliz taraftarı unsurlarla bir birleşik cepheyi düşünmenin olasılığı yoktu. Ancak en çarpıcı olanı, "Sovyet politikası, Sovyet halkının ve uluslararası proletaryanın en önemli çıkarlarını gözetir ve bölgesel ve kısmi çıkarlardan etkilenmez" ifadesiydi.³⁸ Öte yandan ülke içindeki parti önderliğinin kararını desteklemek, komünist partinin yeniden örgütlenmesine yardımcı olmak ve Sovyetlerin özel operasyonlarına olanak sağlamak amacıyla Dimitrov'un Moskova'da en güvendiği mültecilerden biri olan Anton Ivanov, Bulgaristan'a gönderildi.³⁹

Başka hataları göze almak istemeyen Dimitrov, 13 Ocak 1941'de Stalin'e bir mektup yazarak beklendiği gibi Alman birliklerinin Bulgaristan'a yerleşmeleri konusunda görüşlerini almak istedi. Dimitrov'un görüşüne göre komünistlerin sessiz kalmamaları ve Bulgar hükümeti ile kralı teşhir ederek, Bulgaristan'ın egemenliğinin ihlal edilmesine kesin olarak karşı çıkmaları gerekiyordu. Birkaç saat sonra, sabaha karşı saat 02.00'de Stalin telefon ederek bir taraftan Dimitrov'a BİP'in provokatif eylemlerden kaçınmasını hatırlatırken, böyle bir

37) Ibid 951-952. sayfalar.

38) Ibid, s. 956.

39) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 4 Ocak 1941.

duruşu onayladığını söyledi.⁴⁰ Buna, Dimitrov'un da düşünce-sizce eylemlere, provokasyonlara ve silahlı çatışmalara karşı uyardığı eklenerek iletildi.⁴¹ Dimitrov'un Komintern'deki ikinci komutanı Manuilski, Dimitrov'un gizliliği ihlal ettiğini söylemesiyle Dimitrov için tüm bu stres dolu olay abuk sabuk bir şekilde sona erdi. İki önce Komintern eğitmenlerinin katıldıkları bir bilgilendirme toplantısında Dimitrov, Sovyetlerin Bulgaristan'la bir pakt kurma önerilerinden söz etmişti. Manuilski kendisine "sessizce" bu bilgilerin Sovyet basınında hiç yayınlanmadığını anımsatınca, Dimitrov toplantıdaki dinleyicilere bu konudan söz etmemeleri için yemin ettirdi. Ancak Manuilski bu olayı geçiştiremedi ve Dimitrov'un gizliliğe dikkat etmesi için uyarılacağını zannediyordu.⁴² Dimitrov'un şansına Stalin hâlâ ona karşı sabırlıydı.

Dimitrov, Bulgaristan'daki gelişmelerle geçici olarak ilgilen-di. Ulusal ve bölgesel bağlamında Komintern'e bağlı partilerin sürekli olarak kontrol edilmelerini izlemeyi sürdürdü. Tüm direktifler için onun onayı gerekiyordu. 1940 yılında Bolşevik Devrimi'nin yıl dönümü nedeniyle tüm komünist partilere Sovyetler Birliği'nin barışçı politikasını vurgulayan bir bildiri yayımladı. Bildiride Sovyetler'in Baltık halklarını savaştan koruduğunu, Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı "kapitalist kölelikten" kurtardığını ve onlara "kendi kaderini tayin etme" şansını verdiğini iddia etti. Emperyalist savaşın tüm dünyayı saracak boyutlara ulaştığını belirtti. Sanki halk cephesi denenmemiş gibi Stalin, önce sosyal demokrasinin üstesinden gelin-medikçe, kapitalizmi yok etmenin olanaksız olduğunu tekrar-ladı. Tek kurtuluş sosyalizmdi; ancak bunun mücadelesi, emperyalist savaşa karşı mücadeleyle sürüyordu.⁴³

40) Ibid, 13 Ocak 1941.

41) Revyakina et al, *Kominternut*, s. 962.

42) Ibid, s. 965.

43) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, I. Cilt, 443-450. sayfalar.

1940 yılı Aralık ayının sonlarında Çek komünistleri uyarılarak, ulusal kurtuluş mücadelesi önceliğini korumasına rağmen sosyal ve siyasi sorun arasında belirgin bir ilişki olduğu belirtildi.⁴⁴ 1942 yılı Ocak ayının başlarında "Britanya sorununu" değerlendiren Komintern Yürütme Kurulu Prezidyumu, "emperyalist ve faşistlerin temsilcilerinin olmadığı bir halk yönetimi" talebini destekledi, "halkın barışı" sloganını kabul etti ve Büyük Britanya Komünist Partisi'ne sendikaları ve diğer kitle örgütlerini katarak bağımsız mücadelesini uygulaması tavsiyesinde bulundu.⁴⁵ Bundan kısa bir süre sonra Fransız, İspanyol ve Yunan komünistlerine ulusal konularla ilgili benzer direktifler gönderildi. 1940 yılı Kasım'ından 1941 yılı Şubat'ına kadar Mao Zedong'un defalarca milliyetçi güçlerin saldırıya geçmelerinin beklendiğini ve komünistlerin önleyici bir darbe vurmaları gerektiği konusunda uyarılarda bulunmasıyla Çin sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hal aldı. Dimitrov imzasıyla gönderilen yanıtta ısrarla birleşik cephenin sürdürülmesi istenirken, dikkatli olunması tavsiye ediliyor ve iç savaşa karşı uyarılarda bulunuluyordu.⁴⁶ Kuşkusuz Çin komünistleriyle ilgilenen birçok Sovyet temsilcisinden sadece bir tanesiydi ve rolü esas olarak destekleyici olmaktı. Dimitrov 1941 yılı Şubat ayının ortalarında SBKP(B) XVIII. Kongresi'ne katıldı. Sadece istişari oyu vardı ancak eski Dış İşleri Bakanı Maksim Litvinov ve Balıkçılık Bakanı Polina Zhemchuzhina'nın merkez komiteden uzaklaştırılmalarına tanık oldu. Zhemchuzhina'nın ağırbaşlı ve ölçülü konuşması Dimitrov'u olumlu şekilde etkilemesine karşın, Molotov'un -belki eşi olması nedeniyle- eşi aleyhinde oy vermekten kaçındığını ve "bunun pek doğru bir davranış olmadığını" belirtmişti.⁴⁷ Di-

44) Ibid, s. 466.

45) Ibid, s. 470.

46) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 176-178, 190-194. sayfalar.

47) Sirkov et al, *Dnevnik*, 20 Şubat 1941.

mitrov'un -Büyük Terör'ün başlamasından sonraki yıllarda ve ondan sonra da bazı sanıkların da belirttikleri gibi- Sovyet karşıtı faaliyetler konusundaki suçlamaları ciddiye alma eğilimi dikkat çekicidir. Hatta daha şaşırtıcı olanı sadece iki hafta önce bir Sovyet Politbüro üyesine yazarak, tutuklu ve ceza almış bazı Bulgar mültecilerin durumlarının yeniden ele alınmasını istemişti. Dimitrov, elinde, bu insanların Sovyet ve parti karşıtı suçlar işleyecek insanlar olmadıklarını tam tersine bağlılıkları kanıtlanmış kusursuz komünistler olduklarını kanıtlayan bilgiler olduğunu söyledi. Ayrıca diğer milletlerden tutuklular adına hitap ederek, davranışının sadece "suçsuz yere acı çeken insanların itibarlarının iade edilmesi ve kurtulmaları gereğinden değil aynı zamanda sınıf düşmanlarına karşı yararlı çalışmalar yapma ihtiyacından" ileri geldiğini söyledi.⁴⁷ Bu son ifade Dimitrov'un tutuklu kişiler konusuna neden önem verdiğinin anlaşılmasında önemli bir rol oynuyor: Ülke dışında ya da dış partilerle çalışabilmek için Komintern, giderek nitelikli ve deneyimli kadrolara ihtiyaç duyuyordu. Dimitrov sadece pişmanlık ve adaletsizliği düzeltme arzusu kadar, çıkarlar ve yeni kurumsal önceliklerden dolayı böyle davranıyordu.

Kuşkusuz eski Troçkist kuşkuları karşısında bile Stalin'in değişken düşüncelerini anlama şansı olmuştu. Mátyás Rakosi, Macaristan'da 16 yıllık hapisten sonra serbest bırakıldığında, Stalin, Rakosi'nin geçmişi konusunda hâlâ kuşku duymasına rağmen, Komintern'de çalışmasına izin verdi. Komintern'e verdiği bu "armağandan" dolayı Stalin'e teşekkür eden Dimitrov, 1925 yılında poliste gözaltındayken itirafta bulunan Rakosi'nin tutumunu soruşturmak amacıyla Marty, Ibárruri ve Manuilski'den oluşan özel bir komisyon kurdu. Diğer taraftan Dimitrov bizzat Rakosi'ye Komintern'deki dos-

48) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 1. Cilt, 501-2. sayfalar.

yasını göstermek suretiyle kendisi hakkında bilgi vermesi ve aklanması için bir fırsat verdi. Tüm bürokratik işlemler tamamlandıktan sonra Rakosi 1941 yılının Şubat ayında Komintern Yürütme Kurulu'nda çalışmaya başladı.⁴⁹ Dimitrov, Rakosi'ye sempati duyup onu desteklerken bile Moskova'da kıdemli bir Macar temsilciye ihtiyaç duyması ve muhtemelen Manuilski'nin kaypaklığı yüzünden kendi konumunu sağlama alma isteği de etkili olmuştu. Bolşoy Tiyatrosu'nda yapılan Dünya Kadınlar Günü kutlamaları için onursal başkanlık yüzünden çok sert bir azar işitince Dimitrov'un yaşadığı hayal kırıklığı, Komintern'de her zaman var olan siyasi gizli eğilimleri açıkça ortaya koymuştu. Dimitrov bunun tesadüfen olmadığına ve de sadece dış politika konusundaki mülahazaları yansıtmadığına ancak arkasında bazı gizli küçük oyunlar olduğuna kanaat getirdi.⁵⁰ 20 Mart'ta Jdanov'un, Komintern'in üzerinde çalıştığı sosyal demokrasi konusunda bir ifadeye ciddi eleştirilerde bulunmasıyla sıkıntıları devam ediyordu. Geçmiş üzerinde gereğinden fazla durmasına ve sosyal demokrasinin başarısızlığına karşın, işçi sınıfının içinde bulunduğu utanç verici durumu anlamakta yetersiz olduğu belirtilerek proje bir dereceye kadar yetersiz bulunmuştu.⁵¹ Derken, 26 Mart'ta Komintern Yürütme Kurulu Sekreteryası kendi seksiyonlarında ve Komintern Yürütme Kurulu içindeki, muhtemelen Komintern'e bağlı Komünist Gençlik Enternasyonalisi içinde ortaya çıkarılan yolsuzlukla ilgili olarak -bazı "aksaklıklarla"- bir iç soruşturma başlattı.⁵²

Dimitrov, 29 Mart'ta Üçlü Pakt'ın imzalanmasından hemen sonra bir darbe girişiminin olduğu Yugoslavya'daki gelişmelerle ilgili samimi bir görüşmede bulundu. Molotov'a göre he-

49) Dallin and Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 250-252. sayfalar, Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 316.

50) Sirkov et al, *Dnevnik*, 8 Mart 1941.

51) Ibid, 20 Mart 1941.

52) Ibid, 26 Mart, 1 Nisan 1941; Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 1. Cilt, s. 517.

men Belgrad'a telgraf çekmişti- komünistlerin hemen güçlerini örgütleyip halkın çeşitli kesimlerinden destek almaları ancak gürültülü toplu gösterilerden kaçınmaları gerekiyordu. Giderek gerginleşen uluslararası ortamda, Avrupa'daki komünist partilere kendilerini frenlemeleri tavsiye edildi. Bu durumu göz önüne alan Dimitrov, 9 Nisan'da önde gelen Sovyet ideologlarından Jdanov'la yaptığı görüşmede o yıl 1 Mayıs bildirisini yayımlamak için zamanın uygun olmadığı görüşüne katıldı. Mevcut durumun tahlil edilmesi gerekcekti ancak bu da ister istemez "elindeki kartları gösterip düşmana onları kötüye kullanması için fırsat vermek" anlamına gelecekti. Jdanov ayrıca Sovyetlerin daima emperyalist savaşın dışında kalmak arzusunda olduğunu, Almanya'nın Balkanlarda yayılmasına izin vermeseler bile, SSCB'nin Britanya'yı desteklemeyi düşünmediğini ancak kendi bağımsız politikasını sürdüreceğini ifade etti.⁵³

Bu olağan endişelerin arka planı karşısında Stalin, 21 Nisan'da beklenmedik bir şekilde Komintern'in tüm varlık nedeni sorusunu ortaya attı. Dimitrov'a "partisini kaybettiğini" söyleyerek takılmaya başlayan Stalin hemen bunun "o kadar da kötü bir şey" olmadığını ekledi. Nitekim Amerikan Komünist Partisi, kısıtlayıcı Amerikan yasal mevzuatı karşısında yok olmaktan kaçınmak amacıyla 1940 yılının Kasım ayında resmen Komintern'den ayrılan tek parti oldu.⁵⁴ Stalin oldukça yatıştırıcı bir ses tonuyla Komintern'e üye olmalarının kovuşturulmaları için bir bahane olduğu kadar, partileri de çoğu kez engellediğini ekledi. Stalin, III. Enternasyonal'in Lenin dönemiyle örtüştüğünü ancak güncel durumu yansıtmadığını düşünüyordu. Oysaki mevcut durum, ulusal hedeflere yanıt verecek ve ulusal farklılıklara izin verecek ulusal partiler ol-

53) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 9 Nisan 1941.

54) Lebedeva *et al*, *Komintern i Vtoraya*, I. Cilt, s. 458.

masını talep ediyordu ve isimleri “işçi partisinden Marksist partiye” kadar değişebilirdi. Stalin’in kendisi de bir kurum olarak Komintern Yürütme Kurulu açısından durumun hoş olmadığını kabul ediyor ancak böyle dar çıkarla yol gösterilmesini reddediyordu. Sonraki iki hafta içinde Dimitrov, Thorez, Togliatti ve Jdanov’la birlikte önde gelen Rus ve yabancı fonksiyonarlara teklif konusunda bilgi verdi. Komintern’in komünist partiler için bilgi, siyasi ve ideolojik yardım sağlayacak olası bir merkeze dönüşmesini, pek de şaşırmadan ve itiraz etmeden kabul ettiler. Baltık devletleri ilhak edilirken Komintern’in muhtemelen feshedileceğinden söz edilmiş ve tabii Komintern Yürütme Kurulu, Polonya Komünist Partisi’nin feshedilmesine katılmıştı.⁵⁵ Kremlin’de verilen resepsiyona davet edilmiş olmasına karşın, Sovyetler Birliği’ne geldiğinden bu yana Dimitrov’un ilk kez 1 Mayıs 1941’de tribünde bulunmayışının akla gelebilecek en önemli nedeni tüm örgütün muhtemelen feshedilecek olmasıydı.⁵⁶

Her zaman yapılan toplantılardan birinde, Komintern personelinin oluşan geniş bir gruba planı açıklamadan önce iki kez konuşturulacağını beklemiyordu. Kendinden emin bir şekilde “komünist partilerin bağımsız gelişimi ve etkinliği” konulu konuşmasını özenle hazırladı. Ancak Lenin’in mirasının önemli bir parçası olan bir uluslararası örgütü nasıl dağıtılabileceğini ortaya koyarken Stalin ara verdirdi. 5 Mayıs’ta Dimitrov’la bir araya gelen Sovyet lideri, Komintern’den söz etmedi. Bunun yerine Kızıl Ordu’nun yeniden yapılanması ve silahlanması konusunda nutuk attı ve Alman devlet adamlarının “başarıdan başlarının döndüklerini” vurguladı. Stalin’in 1930 yılının Mart ayında ortaya attığı rahatlamaya işaret eden tavrında zorla kolektifleştirme kavramı bu politikada çok ileri

55) Issussov, *Georgi Dimitrov*, 312-314. sayfalar.

56) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, s. 305; Sirkov et al, *Dnevnik*, 1-2 Mayıs 1941.

gidildiği ve yeniden bir ayarlama gerektiği anlamına geliyordu. Stalin'in şimdi bu kavramı anti-Sovyet bir bağlamda kullanması ilgi çekiciydi: Büyük bir ihtimalle Almanların bundan sonraki ilerlemelerine Sovyetlerin tepkisinin yeni bir mantığı izlemesi gerektiği ima ediyordu. Gerçekten de Stalin, Sovyet politikasının özünde barışçı olduğunu ancak saldırı olmadan savunma olmayacağı için savaşa hazır olması gerektiğini ileri sürdü. Dimitrov'un notlarına göre Stalin o gün sözlerini bitirirken Sovyet ordusunun "savaşa hazır olması gerektiğini" söyledi.⁵⁷

Bu tür kaygılar, Komintern'in gerçek biçim ve statüsünü belirgin biçimde tali bir konuma getirileceği için inandırıcı nedenlerdi. Gerçekten de Dimitrov bu arada SBKP(B) Merkez Komitesi propaganda bürosunun başına geçen Jdanov'la 12 Mayıs'ta bir araya geldi. Görüşmede, gerçek milliyetçiliği proleter enternasyonalizmle çelişmeyen ayrı ayrı partilerin faaliyetlerini destekleme ihtiyacı konu edildi. Bu bakımdan Komintern'in feshedilmesi ne boş bir gösteriydi ne de uluslararası işçi dayanışmasının sonuydu. Her şeyden önce böyle bir radikal adım -burjuvazinin en büyük kozu olan komünistlerin bir yabancı merkeze tabi olup bu yüzden hain oldukları iddiası ortadan kalkacağı için- birdenbire tüm anti-Komintern paktlarının çok açık biçimde anlamını yitirmeleri demekti.⁵⁸ Gene bu görüşmede Dimitrov asla fesih kararının mantıki gerekçesini sormadı; fikri sorulmadan alınan bu kararın en iyi şekilde yerine getirilmesini belirlemeyi arzuluyordu.

Bir ay önce tekrar, Komintern'in hemen değil ama sonuçları titizlikle düşünülmek üzere feshedileceği söylenmişti. Savaş hazırlıkları, Sovyetlerin yabancı komünist partilerde açık ya da örtük şekilde kullanılabilecek enstrümanları hazırlayıp test etmeleri olgusunun öne çıkarılmasına bağlıydı. 1941 yılı başlarında Di-

57) Ibid, 5 Mayıs 1941.

58) Ibid, 12 Mayıs 1941.

mitrov'un önderliğindeki Komintern zaten işgalci orduların demoralize olmaları çizgisini izliyor ve "köleleştirilmiş insanların savunulması" için ajitasyon yapıyordu. Almanya, Yugoslavya'yı işgal ettikten sonra bile Komintern propaganda görevlileri, mevcut tüm düşmanlıkların emperyalizmin doğasında olduğu şeklindeki yüzeysel açıklamalara açıkça kuşkuyla yaklaşıyorlardı. Bu yüzden Stalin'in açık onayını alan Dimitrov, Komintern'in konumunu "saldırıya maruz kalan devletler için salt savaşın karakterini" göstermeye ayarladı. Bu tutum hâlâ savaşın genel olarak "emperyalist" bir savaş olarak nitelendirilmesine karşın Yugoslavya ve Yunanistan'ın özellikle "ulusal savunma" için savaştıklarını kabul ediyordu.⁵⁹ Daha sonra Romanya, Yugoslavya ve Fransa'ya gönderilen direktiflerde komünistlerin "geniş bir ulusal cephe" vasıtasıyla ulusal kurtuluş ve bağımsızlığı elde etmeyi amaçladıkları özellikle vurgulandı.

Komintern'in geliştirmeyi düşündüğü adım, kısa aralıklarla yayınlanan iki belge arasındaki farklılıklarla çok iyi ortaya konmuştu. 12 Nisan 1941'de Avusturya komünistleri hâlâ Almanya "asıl emperyalist düşman" olarak öne çıkmış olsa bile "tüm emperyalist savaşa, tüm ulusal ve sosyal baskılara" karşı çıkılması için ısrar ediyorlardı. Ancak iki hafta sonra Fransız komünistlerine gönderilen bir yazıda açıkça "ulusal bağımsızlık için bir ulusal cephe" aracılığıyla ulusal birliğin sağlanması savunuluyordu.⁶⁰

Komintern Yürütme Kurulu'nun 1 Mayıs öncesinde özel olarak komünist partilere gönderdiği bildiride "savaşa katılan bu emperyalist ülkelerde asıl suçlunun kendi burjuvazileri olduğu", buna karşın "işgal edilen ülkelerde burjuvazinin ihaneti yüzünden ulusal egemenliğin yitirildiği" iddia ediliyordu. Bu arada sosyal demokratları, emekçi sınıfların ve insanların çıkarlarına ihanet eden ve milli olmayan rejimlerin kurulma-

59) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, s. 253.

60) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 1 Cilt, 523, 526. sayfalar.

sına aktif olarak katılmakla damgalama fırsatı da kaçırılmadı. Bununla birlikte bir kez daha hedefin, savaşa hemen son verilmesi ve uzun süreli bir barışın tesis edilmesi için gerçek bir ulusal cephe kurulması gerektiği ifade edildi.⁶¹ Böylece Mayıs ayı başı itibarıyla süreç henüz tamamlanmamış olmasına rağmen komünistlerin geniş koalisyonlara katılma politikası belirginleşmeye başladı. Bu süreçte Dimitrov bir düzenleyiciden çok, bir tarafsız hakem ve karar verici olarak görülebilir. Ulusal cephe sürekli olarak Dimitrov'un adıyla birlikte anılan halk cephesinin mantıki bir uzantısı olmasına rağmen, 1941 ilkbaharında bunun başlaması ve yükselişi gerçekten de Dimitrov'a mal edilemez. Daha önce kendi memleketinde bile bunun potansiyelini değerlendirememişti. Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a girişinin arifesinde sol BHÇB'liler komünistlerle iş birliği yapmayı teklif ettiler. Doğrudan Sofya'daki Sovyet temsilciliği aracılığıyla Dimitrov'la ilişkiye geçtiler. Ancak Dimitrov, BHÇB lideri G. M. Dimitrov'un (G. M. olarak biliniyor) bir İngiliz dostu ve İngiltere'de savaşın baş kışkırtıcısı olduğu için komünistlerin böyle bir antlaşmaya giremeyecekleri görüşünde ısrar etti. Bunun yerine Bulgaristan'ın, Sovyetler Birliği ile anlaşmasından aşağı kalmayan taleplerinden ödün vermemeleri gerekiyordu.⁶² Komintern'in yakından izlediği Sovyet politikası henüz yeniden yönlendirilmemiş olduğu için Dimitrov ve Bulgar komünistleri yeni çizgiyi önceden bildirme şansını yitirdiler.

Üye partiler Komintern'in belirsiz statüsünün farkında değillerdi. Komintern'i, Kremlin'le bir iletişim kanalı olmasının yanında siyasi rehberlik ve maddi yardım kanalı olarak kullanmayı sürdürdüler. Komintern'in "her taraftan", Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmaya hazırlandığı uyarılarını alması yabancı komünistlerin mevcut güvenini ortaya koyuyordu. Çu En Lay'dan gelen 21 Haziran tarihli telgrafta kay-

61) Dallin and Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 257-258. sayfalar.

62) Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 2. Cilt, s. 402.

nak belirtilmeden Almanların yakında Sovyetler Birliği'ne saldıracağı uyarısında bulunuluyordu. Aynı gün, Dimitrov son talimatları almak için Molotov'a telefon ettiğinde dış işleri bakanından, "Büyük oyun başlıyor" sözlerini duydu. Yirmi dört saat bile geçmeden, 22 Haziran sabahı saat 07.00'de Dimitrov acilen Kremlin'e çağrıldı ve kendisine resmen Sovyetler Birliği'nin savaşta olduğu bildirildi. Stalin kendisine dönerek, "Bir talepte bulunmadan, görüşmelerin yapılmasını istemeden haydutlar gibi bize saldırdılar" dedi. Değişen durum ve Sovyet yönetiminin uyguladığı önlemler konusunda bilgi alan Dimitrov, Stalin'in "hayret verici soğukkanlılığı, güçlü hali ve güveni" dikkatini çekmişti. Etrafı, liderin işi başından aşkın ofisiyle kuşatılan Dimitrov, ulusal partilerin SSCB'yi savunmak için harekete geçmeleri, sosyalist devrim şiarını ortaya atmamaları ancak faşizmin yok edilmesi için ajitasyon yapmalarını öngören Komintern çalışma planı üzerinde mutabık kaldı. Komünist partiler için anlamlı bir strateji belirleme konusunda tamamen yetersiz olduğunu gizleyen sürekli taktik değişiklikleriyle geçen yıllardan sonra Komintern'in rolünü Alman işgaliyle daha açık olarak ortaya çıkardı. Şimdi her yerde komünistler açıkça, Sovyetler Birliği'ne yılmadan yardım şiarı altında toplanarak ana vatan savaşına katılabilirlerdi. Bu amaçla mihver kuvvetlerine direnme arzusundaki en geniş politik güçlerle ilişki kurmaları gerekiyordu. Bir başka deyişle Sovyetler, buna açık bir biçimde ihtiyaç duydukları için Komintern ilk kez çekincesiz olarak geniş bir halk cephesi fikrini benimsemiş oluyordu.

Dimitrov, 22 Haziran 1941 günü Kremlin'den döner dönmeyiz Komintern merkezinde yapılan toplantıdan sonra bir bildiri yayınlanarak tüm güçlerin seferber edilmesi istendi ve Dimitrov, Manuilski ve Togliatti'den oluşan bir "sürekli önderlik" kuruldu. Sovyet hükümetiyle daha önce yapılan görüşmelerden aldığı işaretle Dimitrov, Komintern'in yeni önceliklerini

açıkça ortaya koyan kısa bir konuşma yaptı. Durumun radikal bir şekilde değiştiğinin altını çizdi ve olağanüstü önlemlerin alınmasını istedi. Bir zamanlar müttefik olan Nazi Almanya'sının şimdi tüm komünistlere saldıran baş düşman olduğu açıklandı ve daha düne kadar faşist yanlısı ve emperyalist olarak nitelenen tüm antikomünist oluşumlar şimdi potansiyel müttefikler olarak görülmeye başlandı. Bu olağanüstü anda bile kökleşmiş komünist zihniyetin bakış açısını ortaya koydu: Çevresine Almanların Beşinci Kol'a bel bağladıklarını ve bu yüzden uyanık olmanın ve her türlü kuşkulu gelişmeyi bildirmeyi hatırlatmanın çok önemli olduğu uyarısında bulundu.⁶³

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgalinin ardından ilk günlerde -Stalin'in kendisi bile şoka uğrayıp, depresyona girmişti- Komintern'de telaşlı bir faaliyet vardı. Komintern merkezindeki personel, savaşa hazır duruma getirildi ve propaganda gibi önemli bölümler çabucak yeniden düzenlendi. Dimitrov, Avrupa'daki önemli komünist partilere yeni direktiflerin gönderilmesiyle ilgilendi. Hitler'e karşı savaşmayı katı bir şekilde savunması şimdi Sovyetlerin yararına olduğu için İngiliz komünistlerinden Churchill'e yönelttikleri eleştirilere son vermeleri istendi. Sovyetler Birliği dahil savaşan tüm ülkelere tarafsız kalmayı önerdiği için İsveç Komünist Partisi eleştiriye uğradı. Buna karşılık Fransız komünistlerine De Gaulle'ün Londra'da sürgün olan özgür Fransa yönetimiyle iş birliği yapması için yetki verildi. Ülkeleri henüz savaşa girmemiş olan Amerikalı komünistlere Almanya'ya karşı girişimleri desteklemenin yanında kitlesel bir anti-faşist cephe kurmaları önerildi. Bulgaristan Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ne gönderilen bir telsiz mesajında "Sovyet halkının içinde bulunduğu zorlukları dindirmek için her türlü önlemin alınması" istendi.⁶⁴ İlginçtir,

63) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, s. 95.

64) Sirkov et al, *Dnevnik*, 24 Haziran-6 Temmuz 1941; Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, 97-102. sayfalar.

bu direktiflerin hiçbirine komünistlerin iç politikanın yeniden şekillendirilmesinde açıkça hak talep etmeleri şartı koşulmamıştı. Sonraki iki ay içinde Komintern Yürütme Kurulu düzenli biçimde toplanarak, çalışmalarını her yönden gözden geçirdi ve koşulları elverdiği sürece üye partilerin çoğunu gözlemlemeyi sürdürdü.

7 Temmuz 1941'de Komintern yakın geleceği karşılamaya hazır hale getirilmişti. Aynı ayı partilere gönderilen direktiflerin yanında komünist partilere "Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya Karşı Yürüttüğü Büyük Ana Vatan Savaşına Destek" için genel bir direktif gönderildi. Bir gün önce Molotov'a direktifin içeriğini açıklayan Dimitrov, yeni komünist yaklaşımın ana ilkelerini şu şekilde sıraladı: Her şeyden önce ulusal egemenliği hedefleyen ve kesinlikle demokratik hedefleri olan ulusal cepheler kurulacak. Bu program niteliğindeki çağrıya paralel olarak Komintern, propagandayı ve komünist partilere pratik yardımı arttırmak gibi iki acil sorunun üstesinden geldi. Daha savaşın ilk haftalarında büyük kayıplar verirken 11 dilde yüzlerce broşür hazırlanıp bastırıldı ve ilerleyen mihver kuvvetleri arasında dağıtıldı. Düşman toprakları üzerinde büyük zorluklarla radyo istasyonları kuruldu. Temmuz ayı sonu itibarıyla Komintern, 13 dilde günlük 27 yayın yaparak yaklaşık dört ay içinde yayın sayısını ikiye katladı. Komintern'in programları tamamen Sovyet hükümetinin propaganda yetkililerine tabi olmasına rağmen, Dimitrov'un girişimiyle Komintern'in kendi radyo istasyonu oldu.

Daha önceki uyuşukluğu üstlerinden atan Avrupalı komünist önderler, uyguladıkları yöntem konusunda her zaman olmasa da sonunda hedefleri konusunda nettiler. Müttefik yanlısı subaylarla nabız yoklayıcı görüşmelerden sonra 24 Temmuz'da bir silahlı ayaklanma düzenlemeyi kararlaştıran Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi, Sovyetlerin sağlayacağı yardımın nasıl ve ne miktarda olacağını merakla bekle-

meye başladı. Ancak 4 ve 5 Ağustos'ta arka arkaya gelen iki şifreli mesajda Dimitrov, soğuk bir dille ülkesindeki yoldaşlarına "Sovyet Bulgaristan" sloganının yanlış olduğunu ve ülkede cumhuriyetçi askerler de olduğu için bunun yerine hemen daha uygun olan "ulusal demokratik cumhuriyet" sloganının konulmasını istedi. Ayrıca "en yüksek makamlarla yapılan ayrıntılı görüşmelerde" şu anda Bulgaristan'da bir askeri ayaklanmanın başarısızlığa mahkûm olacağı sonucuna varıldı. Böyle bir şeye, ancak ortaya çıkan iç ve dış güçlerin uygun şekilde bir araya gelmelerinden sonra girişilebilirdi."⁶⁵

Aynı şekilde 1942 yılı Temmuz ayı sonları ve Ağustos ayı başlarında Yugoslav komünistleri, birçok başarılı eyleme imza atmış olan partizan gerillaları için yardım talebinde bulundular. Daha önce olduğu gibi Dimitrov bu isteği Stalin'e iletti. Ancak Sovyet liderliği bu isteğe bir ay sonra olumsuz yanıt verdi. Ancak kısa bir süre sonra konuyu ordu istihbaratından Tümgeneral Panfilov'la gündeme getirdiğinde anlaşılan Dimitrov, Yugoslavların savaşçı ruhuna Bulgarlarınkinden daha çok güveniyordu. Tümgeneral Panfilov, Balkanlara uçak dolusu silah ve mühimmat gönderilebileceğini söyleyince, Dimitrov, Stalin'e Yugoslavya'da iki hafta içinde ikinci bir ulusal ayaklanmanın oluştuğu konusunda uyarmak için cesaretlendi. Bu girişim başarısız oldu fakat silahları hemen almak için "tüm olanakların kullanılması gerektiğini" öne süren Dimitrov, Yugoslavlara haber vermeyi iki hafta geciktirdi. Yıl sonuna doğru yaptıkları başvurular da aynı şekilde yanıtsız kaldı.⁶⁶ Sovyetlerden cephane ve malzeme talep eden Çinlilere de temmuz ayı başlarında tahsis edilen bir milyon dolarlık fon başlangıç için iyi sayılırdı. Ancak daha sonraki bir yardım talebine Stalin, Dimitrov aracılığıyla kaçamak bir yanıt verdi.⁶⁷

65) Revyakina et al, *Kominternut*, s. 978; Semerdjiev, *Ruskata Imperiya*, 2. Cilt, s. 415.

66) Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 285-286, 289. sayfalar.

67. Ibid, s. 196-197; Sirkov et al, *Dnevnik*, 2, 3, 7, 18, 20 Temmuz 1941.

Dimitrov kendisinin de aralarında olduğu komünist sığınmacıların ülkelerine geri dönebilmelerine çok sevinmişti. Bunlar, yerel politikayı ve silahlı direnişi desteklemekle görevlendirilmişlerdi, bu yüzden nitelikleri ve sadakatlerinden kuşku duyulamazdı. Dimitrov, Sovyet partisi ve hükümetiyle ama her şeyden önce NKVD ile çok yakın biçimde çalışıyordu. Dimitrov, 150'den fazla yabancı komünistin düşman cephe gerisinde özel operasyon görevini imzaladı ve geri dönecek olanların güvenlik soruşturmalarını yapmayı sürdürdü. Nitelikli kadrolara duyulan gereksinim de eski ve aktif mahkûmlar arasından kadro devşirilmesine yol açtı ve bu nedenle Dimitrov giderek NKVD ve savcılıklardan, Büyük Terör sırasında baskıya uğrayan bazı komünistlerin salıverilmeleri ve itibarlarının iade edilmesi için sık sık istekte bulundu.

Dimitrov, Almanya'nın ya da mihver devletlerinin işgal ettikleri bölgelere gönderilen tüm ajanlarla bizzat görüşüp onlara direktif vermeyi ısrarla sürdürdü. Bunun, savaş boyunca en önemli görevlerinden biri olduğunu düşünüyordu. Alelacele bir araya getirilen uluslararası taburda 100 kadar Bulgar bulunuyordu. Bunlar, kendi ülkelerinde siyasi çalışma, haber alma ve gerilla savaşı görevlerini yerine getirmek için hızlı bir eğitimden geçirilmişlerdi. İlk olarak denizaltı ile yirmi üç kişilik bir grup gönderildi, bunu bir ay sonra havadan indirilen paraşütçüler izleyecekti.⁶⁸ Asıl amaç, gizli operasyonlar için BKP(D)'nin moral ve yeteneğini arttırmaktı. Ancak bu insanların yıllardır Sovyet devletinin çıkarlarına hizmet ve Sovyet kurumlarına itaat etmek için eğitildiklerini ve bunların birçoğunun Sovyet gizli servisi tarafından görevlendirildiklerini gözden kaçırmamak gerekiyor. Almanlar, Çekler, Sırlar ve Macarlar gönderilirken, Polonyalıları büyük hassasiyet gösteriliyordu. Polonya Komünist Partisi artık var olmamasına rağ-

68) Vinarov, Boytsi, 464-465. sayfalar.

men bazı Polonyalı komünistler SSCB’de yaşarken diğerleri ilerleyen Hitler ordularının önünden kaçmışlardı. 4 Temmuz 1941’de Dimitrov, Polonya’ya gönderilecek bir grup insan seçmekle uğraşıyordu. 20 Temmuz’da Beria’ya yazdığı bir mektupta diğer “namuslu Polonyalıların” Büyük Ana Vatan Savaşı’na katılmaları önerirken aklında büyük bir olasılıkla Polonya ordusunun yeniden kurulması yatıyordu. Sürgündeki Polonya hükümetiyle diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasıyla bu gerçekleşmedi. Gene de Stalin, Polonya’daki Sovyetlere bağlı komünist direniş hareketini desteklemek için çok beklemedi. 27 Ağustos günü bir hava saldırısı sırasında sığınaktayken Dimitrov’a bir komünist programı olan ve ulusal kurtuluş mücadelesine odaklanacak bir “Polonya İşçi Partisi’nin” kurulmasını önerdi. Plan hemen harekete geçirildi. Dimitrov, Marceli Nowotko, Boleslaw Molojec ve Pawel Finder’den oluşan bir girişim komitesi oluşturdu. Bunlar birkaç gün içinde yeni Polonya İşçi Partisi’nin (PPR) siyasi platformunu hazırladılar. Polonya’nın “özgürlük ve bağımsızlık savaşında diğer partilerle bir ulusal cephede iş birliği” yapılacaktı. Resmen III. Enternasyonal’e bağlı bir seksiyon olmamasına rağmen Komintern Yürütme Kurulu ve bizzat Dimitrov’un gözetiminde olacaktı.⁶⁹

Dimitrov, Bulgaristan’daki ailesini de unutmamıştı. Bulgaristan, Sovyetler Birliği ile ilişkileri kesmediği için Sofya’daki Sovyet temsilciliği açık kalmıştı ve Sovyet temsilcisi Aleksander Lavrishchev, Dimitrov’a düzenli olarak annesi ve ablası hakkında bilgi vermeyi sürdürüyor ve de onlara mali yardımda bulunuyordu. Parashkeva Dimitrova, 1942 yazında Moskova’da bulunan oğlunu ziyaret etmek istiyordu ancak Alman işgali buna mani oldu. Diğer taraftan Rosa Dimitrova’nın annesi, kız kardeşi ve yeğeni mayıs ayı sonlarında Moskova’ya geldiler. Sivillerin seyahat edebildiği son anda tüm Flesichmann

69) Sirkov et al, *Dnevnik*, 27 Ağustos, 1, 3 Eylül 1941; Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, Vol. 2, s. 26; Prazmowska, *Civil War*, 41-42. sayfalar.

ailesi, Dimitrov'un yardımseverliği sayesinde mutlu bir şekilde bir araya gelmiş oldu.

Alman işgalinden bir ay sonra Komintern görevlilerinin aileleri Moskova'nın güneydoğusundaki Kuybişev şehrine nakledildiler. Dimitrov'un eşi, çocukları ve diğer akrabaları üç gün süren 860 kilometrelik bir tren yolculuğu yaptılar. Ailesinden uzak kalmaktan nefret eden Dimitrov mümkün olduğunca sık onlarla telefonla görüştüğü gibi eşi ve oğluyla mektuplaşıyordu. İlk olarak Moskova'da alışmış oldukları konfor dan çok uzak, sade, küçük ve haşerelerin istilasına uğramış bir eve yerleştiler.⁷⁰ Yerleşmeleri üç haftalarını aldı ancak sürekli hasta olan beş yaşındaki Mitya kansızlık hastalığının eşiğinde olduğunu öğreninceye kadar durumu nispeten idare edebildi. Rosa umudunu yitirince Dimitrov ister istemez nüfuzunu kullanmak zorunda kaldı. Dimitrov, Moskova'nın boşaltılmasından sorumlu NKVD generaline telefon ederek ailesine daha iyi koşulların sağlanmasını istediye de, bu başvurusu dedikodulara yol açtı.⁷¹

Moskova'da kalan Dimitrov elinden geldiğince eski düzenini sürdürmeye çalışıyordu. Komintern'deki bürosu, şehirdeki dairesi ve pazar günleri Moskova'da kalan akrabalarıyla bir araya geldiği yazlık evi arasında mekik dokuyordu. Yaz mevsiminin sonunda çarpışmalar şimdi Luftwaffe'nin menziline giren Rusya'nın başkentine iyice yaklaşmıştı. Zaten temmuz ayının ilk günlerinde birkaç hava saldırısı alarmı verilmişti; Kirovskaya metro istasyonundaki sığınağı ilk kez kullanan Dimitrov sığınaktaki "harika teçhizattan" çok etkilenmişti.⁷² Daha sonraki haftalarda başkent, Alman Hava Kuvvetleri tarafından acımasızca bombalanırken, Dimitrov kendini sık sık Stalin'le aynı sığınakta buluyordu. Burada Sovyet liderleriyle da-

70) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1728.

71) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 2 Eylül 1941.

72) Ibid, 5 Temmuz 1941.

ha iyi görüşebiliyor ve onları eskisinden daha çok iş başında görüyordu. Zaman zaman Stalin'in felsefeci tarafını görüyordu, örneğin 28 Temmuz günü önce hata işlemek ve eksiklik göstermek daha sonra bu hata ve eksiklikleri düzeltmeyi anlatan "kutsal bilgeliğin temellerini" yüksek sesle dile getirirken görmüştü. Diğer zamanlarda Stalin daha çok Rusya'nın güçlü ve kibirli efendisi görüntüsünü sunuyordu. 17 Ağustos günü Dimitrov, gene sığınıkta Stalin'in yüksek frekanslı bir telsiz üzerinden Kruşçev'e küfür ve tehditler yağdırdığına tanık oldu. Ukraynalı lider bir "küçük burjuva" gibi davranmakla, ülkesinin geri kalanını istilacı Almanlara teslim etmeye hazır olmakla suçlanıyor ve "aklını başına toplamadıkça" hemen gereğinin yapılacağı ihtar ediliyordu. 8 Eylül'de bir kez daha sığınakta Stalin bu kez daha iyi ve şakacı bir havada savaş sonrası planlarını yaparken, Sovyetler Birliği savaşı kazandığı takdirde Doğu Prusya'ya Slav nüfusun yerleştirileceğini söyledi.⁷³

Dimitrov o yaz her gün, günlüğüne hava saldırısı olup olmadığını kaydetmiş. Ağustos ayı sonları ve eylül ayı başlarında Alman hava saldırıları biraz hafiflese de, kara birlikleri ilerlemeye devam ediyorlardı. Alman birlikleri 13 Ekim'de Moskova'nın yaklaşık 420 kilometre batısındaki Bryansk'a ulaşınca başkent, savaşa hazırlanmaya başladı. İki gün sonra Stalin umursamaz bir tavırla Dimitrov'a, Moskova'dan tahliye edildiğini söyledi. Başlarında Dimitrov'la birlikte Komintern'in neredeyse tüm üst düzey görevlileri aynı gün öğleden sonra doğuya giden bir trene bindiler.⁷⁴

Resmen Ufa'ya nakledilen Komintern burada Piyonerler Sarayı'na yerleşti. Buraya yerleşen beş yüzden fazla görevli ve teknisyen, Togliatti'nin yönetiminde çalışmaya başladı. Chervenkov'un idaresindeki Komintern siyasi okulu, yakında bu-

73) Ibid, 28 Temmuz, 16 Ağustos, 8 Eylül 1941.

74) Ibid, 15 Ekim 1941.

lunan bir *kolhoza* yerleşti. Burada, ülkelerine gönderilecek olan komünistler arazide yapacakları görevler için kendilerini ideolojik ve politik yönden donatacak hızlı kurslara katıldılar. Dimitrov, Sovyet hükümeti ve kordiplomatiğın nakledildiğİ ve ailesinin daha önce yerleştiğİ Kuybişev'de kaldı. Dimitrov burada, 305. Enstitü adı verilen yerde görevli olarak 1942'nin Mart ayına kadar kaldı. Siyasi ve gizlilik gerekçesiyle farklı bir ad altında, rneğın Uluslararası Araştırma Enstitüsü gibi bir ad altında çalışmanın daha uygun olacağınİ önermişti.⁷⁵ Başlangıçta yer değİştirmenin neden olduğ travmadan sonra ve Ufa, Kuybişev ve Moskova arasında sürekli yazılı ve sözlü iletişimin gerektirdiğİ karmaşık lojistiğİ rağmen Komintern'in çalışmaları zamanla yerine oturdu.

305. Enstitü'de ilk olarak cephedeki durumla ilgili olan 3 Kasım tarihli "Komünist Partilere Direktif" adlı belge kabul edildi. Bu direktifte Komintern Yürütme Kurulu, Hitler'in askeri başarılarının geçici olduğn, arkasından sürekli zaferler gelmeyeceğİNİ ve tam tersine Alman ordusunun kapasitesini tükettiğİNİ iddia ediyordu. Mihver kuvvetlerine karşı içeride gösterilen direnişin, güçleri bir araya getirdiğİNİ iddia eden Komintern, tüm uluslardan emekçi sınıfın ve tüm ulusların Kızıl Ordu ve Sovyet halkınİ desteklemelerini istiyordu. Bu bildiri sabotajlara, grevlere, gösterilere ve mümkün olan her yerde yurtsever gerilla savaşına cesaret verdi.⁷⁶

Dimitrov hem siyasi hem de idari anlamda tüm operasyonu yönetiyor ve tüm önemli kararlarında Moskova'dan ayrılmayan Stalin'le eş güdüm sağlıyordu. Dış ülkelere yapılan radyo yayınlarının sürdürülmesi Ufa'daki çalışmaların önemli bir bölümünü oluşturdu. Çeşitli lke seksiyonlarıyla ilgilenen, direktifleri yazan, radyo yayınlarının içeriklerini kontrol edip

75) Dallin and Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 262-263. sayfalar.

76) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, s. 166.

etkilerini değerlendiren Dimitrov'un günlük mesaisi çok dolu geçiyordu. Yeni çıkan bültenler ve düzenli siyasi tahlillere ek olarak Komintern hemen en etkili ve popüler propaganda araçları olan bir geçici önlem getirdi. Komünist sunucular mihver devletlerinin ya da işgal altındaki ülkelerin ulusal radyo istasyonlarının dalga boylarına girerek programlarını kesiyor, resmi bilgileri sorgulayıp yalanlamalarının yanında dinleyicilerini de eğlendiriyorlardı.

Komintern yayınları, Avrupa'daki direniş eylemlerini kamuoyuna duyuruyor ve zaman zaman siyasi muhalefet için bir örgütleyici görevini görüyordu. 1941 yılının Temmuz ayında Bulgarca yayın yapan radyo, baş sunucu ve yapımcılarından Chervenkov'la yayına başladı, diğer taraftan Dimitrov'un güvendiği arkadaşı Marek esprili ve düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koyan şekilde Bulgar radyosunun yayınlarının arasına girmesiyle nlendi. lke içinde komünistlerin atacakları en önemli siyasi adımlar Komintern'in bu radyo yayınlarında duyuruldu. Yazılı materyal kendisi tarafından okunmasına rağmen Dimitrov, ne Bulgarca ne de başka bir dilde yapılan radyo programına katıldı. Bu, bir kurum olarak Komintern'in ana vatan savaşı süresince düşük bir profili korumayı sürdürmesi gerektiği anlayışıyla uyumluydu. Aynı mantık, Dimitrov'un Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerini izleyen kutlamaların gölgesinde kalmasını gerektirecekti. Hem Moskova'da hem de Kuybişev'de 7 Kasım 1941'de "Komintern'in dikkatleri çekmemesi" gerekçesiyle katılmasına engel olunan törenler ve toplantılarla ilgili izlenimlerini, duygularını katmadan ve ancak pişmanlık da göstermeden günlüğüne kaydetti.⁷⁷

Komintern ve özellikle Dimitrov, işgal altındaki Avrupa'da ulusal direniş anlayışının en güçlü destekçileri oldular. Stalin'in tavsiyelerini dünyadaki tüm komünist partilere iletmeyi

77) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 6-7 Kasım 1941.

ve her türlü “ideolojik sapmalara” karşı bağlı partileri yakından izlemeyi sürdürdü. Yugoslavya’da iki direniş güçleri arasında çatışmanın hızlandığını haber alan Dimitrov, partizanların komünist karakterini ve “sovyetleştirme” hedeflerini öne çıkartması nedeniyle Tito’yu ciddi olarak eleştirdi ve şimdiki hedeflerinin Hitler istilasına karşı “geniş bir ulusal cephe” kurulması olduğunu belirterek savaşan gerillalara “proletarya tugayı” adını vermesinin bir hata olduğunu söyledi. İki ay bile geçmeden Stalin’e partizan savaşı perspektifini övüp Tito’nun Sovyet yanlısı politikası nedeniyle İngiltere’yi engelleme yapmakla suçlamasına rağmen Dimitrov, Tito’ya sürgündeki Yugoslavya hükümetini doğrudan eleştirmemesini fakat Almanlara karşı savaşan Draža Mihayloviç kuvvetlerini desteklediğini teşhir etmesi konusunda iki ince nüanslı tavsiyede bulundu.⁷⁸ Bu arada ve sonraki tüm on iki ay içinde Dimitrov, Yugoslav komünistlerine askeri yardım konusunda kötü haberler vermek zorunda kaldı. Stalin’in ilke olarak hiç silah bağışlamayacağını bilmeyen Tito, Dimitrov’a yazdığı mektupta yaşadığı düş kırıklığını gizlemeden “yardım edilmeyecekse hiç değilse engel olunmamasını” rica etti. Dimitrov verdiği yanıta, oldukça yatıştırıcı ve savunmacı bir tonla Tito’ya, “nasıl olur da bir an olsun en ufak yardım olanağının değerlendirilmeyeceğinden kuşku duyabildiğini” sordu. Samimiyetten uzak bir şekilde “aşılması güç teknik zorluklar ve ulaştırma sorunlarından” dem vurdu.⁷⁹

Politik nedenlerle Polonyalı komünistlere de aynı şekilde davranan Dimitrov, bir işçi ve köylü hükümeti kurmak için değil istilacıları yenmek, ulusal bağımsızlık ve gerçek bir demokratik yönetim için savaştıklarını söylemelerini tavsiye etti. Gene de yeni örgütlenen Polonyalı komünistlere -bu savaş

78) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 645, os. 2, a.e. 1770; Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 293-296. sayfalar.

79) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, s. 328.

sırasında tek bir defa- batı sınırındaki bölgelerde bulunan Sovyet partizanları aracılığıyla bir miktar silah gönderildi. Diğer yandan Polonyalı komünistlerin bazıları hakkında olumsuz bilgiler olduğunu aktaran Dimitrov, onların aralarındaki iç çatışmaları alevlendirmiş gibi görünüyor. Bunun, tek tanığın Molojec'in olduğu 1942 yılı Kasım'ında Nowotko'nun öldürülmesiyle bir ilgisi olup olmadığı bilinmiyor.⁸⁰

Savaş boyunca Dimitrov'un Komintern'deki çalışmalarının özünde çok küçük değişiklik şansı oldu. Görevi, askeri ve siyasi konularda bilgilenmeyi sürdürmek ve bunları komünist partiler için direktiflere ve Sovyetlerin davasını destek için daha çok genel propagandaya dönüştürmektir. NKVD ve ordu istihbaratının ihtiyaç duyduğu konularda yabancıların görevlendirilmeleri konusunda düzenli olarak görüşüne başvurulduğu için Dimitrov, özel operasyonlar hakkında biraz daha bilgiye sahipti. Örneğin 1942 yılının Şubat ayında Polonyalıların SSCB'de örgütlenen ve daha sonra Orta Doğu'ya nakledilen Polonya tümenlerine sızmaları için kendisinden yardım istenmişti.⁸¹

1942 yılının Aralık ayında Togliatti, Marty ve Thorez'den oluşan bir komisyon, Doğu Cephesi'nde savaşın bir dönüm noktasına geldiğini ve ayrıca bir ulusal ayaklanmanın beklenildiği Fransa'nın içinde bulunduğu yeni durumu yansıtan bir belge üzerinde çalıştı. Bu durum, Avrupa'da ikinci bir cephe açılmasını olağanüstü yaralayacak ve diğer taraftan da birçok ülkede ulusal cephenin güçlendirilmesini gerektirecekti. Fransız komünistlerinin en acil görevleri De Gaulle ve diğer direniş gruplarıyla iş birliği yapmaktır. Fransız komünistlerinin gelecekteki çekirdeğini teşkil edeceği düşünüldüğü için Kuzey Afrika'da Fransız ulusal ordusunun kurulmasının des-

80) Ibid, s. 330; Prazmowska, *Civil War*, s. 42.

81) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, s. 194.

teklenmesi tavsiye ediliyordu. İtalyan komünistlerinin görevi ülkelerini savaştan çekip çıkartmaktı, bu da Mussolini'nin devrilmesi anlamına geliyordu. Bu da partinin güçlendirilmesi ve sol antifaşist blokun sürekli bir örgüt haline gelmesini ve sonunda Mussolini'ye muhalif olan herkesin bir ulusal cephe-de yan yana bulunmalarını gerektiriyordu. Burada da ulusal ayaklanma rejimi değiştirmenin, savaştan çıkıp geniş bir demokratik hükümet kurmanın yolu olarak görülüyordu.⁸²

1942 yılında ve 1943 yılının başlarında Dimitrov'un işi baskından aşkın olmasına rağmen, tamamen sakin ve kararlı bir şekilde çalışıyordu. Ta ki 21 Mart 1943'te küçük oğlu difteriye yakalanıp birdenbire nispeten rahat yaşamdan kopuncaya kadar günlük yaşamı savaş gerçeğinden pek etkilenmemiş gibi görünüyordu. İki hafta korkunç acılar çeken oğlu, en iyi uzmanların gösterdiği ihtimama rağmen yedinci yaş gününe birkaç gün kala, 3 Nisan 1943'te yaşamını yitirdi. Hastalığın gelişimi ve oğlunun son saatlerini, Dimitrov ayrıntılı olarak günlüğünde anlatmış. Bu kayıtlar Dimitrov'un en içten duygu ve düşüncelerini tanımamız için nadir bulunan bir fırsat sağlıyor. Bu süre içinde soğukkanlılığını korumaya ve günlük işlerini sürdürmeye çalıştı ancak hiçbir umut kalmayınca, son ana kadar oğlunun başında bekledi. Oğlunun öldüğü ve cenaze töreninin yapıldığı günlerden sonra Komintern'deki işine gitmedi. Daha sonra günlüğüne şunları yazdı: "Mitya'nın tabutuyla birlikte kişisel hayatımızın dörtte üçü yanıp kül oldu. Böylesine derin bir acıyı ancak yaşayan bilir." Cenazenin ertesi günü, "Yaşamımızda büyük ve mutlu bir sayfa sonsuza kadar kapandı" diyen Dimitrov, "Bolşeviklerin kişisel acılarının davalarına zarar vermesine izin vermeyeceklerini" anımsadı.⁸³

Aylarca mezar ziyaretlerinin araya girmesine ve derin keder-

82) Dallin and Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 273-280. sayfalar.

83) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 21 Mart-5 Nisan 1943.

le ruhsal ve fiziksel durumu sarsılan eşi için duyduğu endişeler gölge düşürmüştü olsa da, Dimitrov çalışma planına yeniden girdi. Dinlenmeye kalkmak ve normal bir günlük yaşam ritmi oluşturmak Mitya'nın sevdiği filmler, daçadaki oyun alanı gibi acı dolu anıları getiriyordu. Bu yüzden muhtemelen oğlunun ölümünden sonra yaşadığı şok haliyle 12 Haziran'da Devlet Güvenlik Halk Komiseri Merkulov'a gönderdiği mektupta, oğlunun ölümü konusunda ayrıntılı olarak endişelerini dile getirmişti. Bu son trajediyi mantıklı bir nedene bağlamaya çalışırken, sonradan ilk teşhis ve tedavi konusunda tuhaf durumlar olduğuna inandığını söyledi. Dimitrov, kişisel sorumluluğa bağlanacak bir soruşturma yapılmasını önerdi.⁸⁴

Mitya'nın ölümünden üç hafta sonra Dimitrov, Bulgaristan'dan kötü haberler aldı. Erkek kardeşi ve iki yeğeni siyasi faaliyetlerinden dolayı hapse girmişlerdi ve annesi de ağır hastaydı; Parashkeva Dimitrova'ya en küçük torununun öldüğünden söz edilip edilmediği bilinmiyor.⁸⁵

Kişisel yaşamında "tarifi güç, tatsız bir geçmiş" karşısında Dimitrov, neredeyse yirmi yıldır yaşamının amacı olan Komintern'in aniden ve hızla, planlı bir şekilde feshedilmesinden pek sarsılmışa benzemiyordu. Olağan bir günün sonunda Dimitrov ve Manuilski, 8 Mayıs 1943 gecesini Molotov'la birlikte geçirdiler. Dimitrov'un aktardıklarına göre Komintern'in geleceği konusunda yapılan bir görüşmede "mevcut koşullarda Komintern'in yol gösterici bir merkez olmak sıfatıyla komünist partilerin bağımsız gelişiminde ve özel görevlerinin yerine getirilmesinde bir engel olduğu" sonucuna varıldı. Kendisinin ve ikinci komutanının ortak bir girişimi olarak Dimitrov'un öne koyduğu Komintern'in kapatılması önerisine, aynı şekilde Sovyet Dış İşleri Bakanı da katıldı. Bu olay daha

84) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 329, l. 2-3.

85) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 27 Nisan 1943.

önceki belgeler ya da sonraki gelişmelerde doğrulanmış değil, ancak olayların sonunda kimse pek de şaşırmış değildi.

İki yıl önceki aralıklı girişimin tersine, Sovyet liderliği erteleme yoluna gitmedi ve zaten 11 Mayıs'ta Dimitrov ve Manuilski Komintern Yürütme Kurulu'nun, Komintern'in feshedilmesi konusunda bir taslak kararını Stalin'e sunmuşlardı. Taslak kararda örgütün daha kısa bir süre önce faşizme ve ortaya çıkan Hitler saldırganlığına karşı kitleleri seferber ederken, diğer taraftan da Marksizmin saflığını koruduğu ifade ediliyordu. Ancak işçi sınıfı daha karmaşık görevlerle karşı karşıya bulunduğu için uluslararası merkez giderek gereksiz olmakla kalmamış, aynı zamanda komünist aktivizm için zaman zaman bir engel haline gelmişti. Savaşın ülkeler arasındaki farklılıkları ortaya çıkardığı için kitlelerin mücadelesinin III. Enternasyonal'in örgütsel çerçevesini aştığı belirtiliyordu. Stalin, kararı hemen onayladı ve kararın kabul edilmesi için izlenecek yöntemle de ilgilendi. Karar kabul edilince, Komintern liderlerini teselli etmek istermiş gibi onlara, "Yaşananlar tüm dünya için uluslararası bir yol gösterici merkezin olması gerekmediğini" anımsattı ve bunun yerine bazı bölgesel örgütlerin kurulup kurulmayacağını merak ettiğini ancak "bunun için de ne olursa olsun acele edilmemesi gerektiğini" söyledi.⁸⁶

Ertesi gün Dimitrov, bizzat Prezidyum üyelerinin çoğunu teker teker arayarak ve ayrıca Mao, Tito, Pollit, Duclos, Finder, İskandinavya adına Linderot ve Güney Amerika adına Earl Browder'a telgraf çekerek bilgi verdi. 13 Mayıs'ta Komintern Yürütme Kurulu bildiriye görüşmeye hazırlanırken, Stalin bir mesaj göndererek "önemli enternasyonal yoldaşların kapı dışarı edildikleri izleniminin" verilmemesini istedi. Stalin birçok Komintern görevlisiyle, esas olarak Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan mihver birliklerini hedef alan, yabancı dillerde

86) Ibid, 8, 11 Mayıs 1943.

gazete çıkarmaları konusundaki görüşlerini paylaştı. Prezidyum toplantısında oy birliğiyle karara varıldı: Önemli Avrupa (komünist) partilerinin temsilcileri de birbiri ardına öneriyi kabul ettiklerini kayda geçirttiler. Rakosi, kolay olmasa da atılan adımın doğru olduğunu ifade etti; Thorez üstü örtülü bir eleştiriyle toplantıya katılanlara, komünistlerin sosyal demokrasiyi yok etmede ya da faşizmin iktidarı ele geçirmesine engel olmada başarısız olduğunu, aslında savaşın başlamasından beri böyle olduğunu söyledi. Pieck sanki bir gün önce kuşkusunu varmış gibi şimdi fesih kararının doğru bir taktik olduğuna kanaat getirdiğini ifade etti.

Dimitrov ve Sovyet liderleri arasında yapılan görüşmelerde zaten bir uzlaşmaya varılmıştı. Dimitrov ayrı ayrı partileri bilgilendirdi ve muhtemel yanıtlarını bekledi. Stalin, Komintern feshinin “genel talep üzerine” gerçekleşmesi gerektiğine karar verdi. Komintern’deki toplantılar ertesi hafta da sürdü, ancak bu toplantıların çoğu bildirinin üslubuyla ilgili editöryal mahiyetteydi. Dimitrov daha sonra Stalin, Molotov ve Malenkov’la görüşse de, hareket tarzı kesinleşmişti. Resmi olarak Sovyet Devlet Başkanı olan Kalinin’in bir alternatif olarak Komintern’in Londra’ya nakledilmesi önerisi Sovyet Politbürosu’nda görüşmelere yol açtı.⁸⁷ Ancak fesih kararına tabandan gelecek tepkiler konusunda dile getirilmeyen endişeler vardı: Deneyimli bir fraksiyoncu olan Dimitrov, 4 Haziran’da muhtemelen karışıklığa yol açabilecek küçük gruplar ve faaliyetler konusunda komünist liderlerin görüşlerini aldı. Ancak olumsuz bir işaret görülmedi.⁸⁸

Sonunda, Stalin bildiriye son şeklini verdi ve resmi açıklama tarihini belirledi. Stalin, kararları 8 Haziran 1943 günü Dimitrov’un düzenleyip yönettiği Komintern Prezidyumu’nun son

87) Ibid, 17, 19, 21 Mayıs 1943; Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, 359-374. sayfalar.; Dallin ve Firsov, *Dimitrov i Stalin*, 319-320. sayfalar.

88) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, s. 375.

toplantısında açıkladı. Çok saygın görevine son verilmesi ya da yaşamının ve kariyerinin yirmi yılını verdiği örgütün ortadan kalkması karşısında pek duygusallık göstermedi. Belki de ailesi içinde daha bir ay önce yaşadığı trajedi, Komintern'in kapanması gibi anlamlı bir olay karşısında bile onu biraz duygusuzlaştırmıştı.

Aslında Moskova'daki enternasyonal komünistler arasındaki ortam, sahte bir sükûnet ve zorlama arz ediyordu. Aralarında ulusal radyo yayınları, üye partilerin dış bürosu ve dış iletişimin olduğu Komintern'in hayati önem taşıyan faaliyetlerinin korunması ve yeniden düzenlenmesine Stalin'in onay verdiğini bilmeleri bu durumu daha da pekiştirdi.⁸⁹ Feshedilmesinden tam dört gün sonra eski Komintern'in bu görevleri, SBKP(B) Merkez Komitesi'nde yeni kurulan Uluslararası Enformasyon Bölümü'ne (D II) devredildi. Bu bölümün başına atanan Politbüro üyesi Shcherbakov, "Böylece düşmanlar Dimitrov'un bölümün başında olmasını kullanamayacaklar," dedi.⁹⁰

Dimitrov eski büyük unvanından fazla bir şey yitirmedi. SSCB'deki komünist mültecilere ve özellikle tüm ulusal komünist liderlere, Kremlin'le ilişkinin kendisinden geçtiğini anımsattı. Çoğu dış komünist faaliyetlerle pratik ilişkisinin doğası pek değişikliğe uğramadı. Sovyet topraklarında çeşitli milliyetlerden savaş esirleri arasında komünist propaganda ve sızma faaliyetlerini izliyordu. Ders veren eski Komintern görevlilerinin tümü Kızıl Ordu Politik Şubesi'ne karşı sorumluydu. Dimitrov aynı zamanda uluslararası radyo servisini, geri bölgeye nakledilen kendisine bağlı okulu da yönetiyordu, bunun yanında yabancı dilde yayınların çıktığı Şupress Yayınevi ile ilgileniyordu.

Daha da önemlisi Sovyet yönetimi ve yabancı komünist önderlik arasında aracılık yapıyordu. Sahadan gelen sürekli ileti-

89) Sirkov et al, *Dnevnik*, 19 Mayıs 1943.

90) Issussov, *Georgi Dimitrov*, 324-326. sayfalar.

şim akımı çoğu durumda doğrudan Stalin'e yönlendiriliyordu, aynı şekilde Dimitrov'un yol göstericiliği en üst düzeyde Sovyet otoriteleriyle sözlü ya da yazılı görüş alışverişine dayanıyordu. Örneğin Avrupa'daki komünist partileri ilgilendiren konular, Dimitrov'un yetki alanına giriyordu. 1943'ün Haziran ve Temmuz aylarında Alman Antifaşist Komitesi'nin kurulmasıyla ilgilendi. 1944 yılı Ocak ayında Polonya Komünistleri Merkez Bürosu üyelerini seçti ve bir sonraki ay Romanya Komünist Partisi Dış Bürosu'nun kurulmasına yardımcı oldu. De Gaulle ile endişe verici ilişkilerinden dolayı Fransız komünistlerini yönlendirdi, aynı şekilde İtalyan komünistlerine Badoglio hükümeti ve ülkeyi işgal eden Anglo-Amerikan kuvvetleriyle ilişkiler konusunda tavsiyelerde bulundu: En asgari düzeyde olarak müttefiklerle iş birliğinden kaçınmalarını konusunda onları uyardı.⁹¹ İngiliz çıkarları konusunda uyarılan, krala karşı daha esnek olmaları ve Makedonya'daki Bulgar komünistlerinin eleştirilerini desteklemeleri istenen Yugoslav komünistleri tavsiyelerden yararlanan kesim oldu. Dimitrov, Yunan gerillaları ve bölgedeki diğer direniş hareketleriyle iletişim konusunda verdiği güncel bilgilere itimat edebildiği Tito'nun, Güneydoğu Avrupa'da güvenilir bir ortak olduğunu kanıtlamıştı.⁹²

Dimitrov, ister kendi saflarında isterse düşmana karşı olsun komünistlerin şiddet eylemlerine karışmaktan pişmanlık duymadı. 11 Eylül 1943'te Tito'ya, gözaltında tutulan General Vlasov Ordusu'na bağlı askerlerin kurşuna dizilmelerini onaylayan kararı gönderdi.⁹³ Yetki almadan Polonya Komünist Partisi'ni kurduğunu iddia ettiği Lukas Lipski'nin öldürülmesini savundu. Aslında diğer komünist partilerin yaptıkları gibi

91) Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, 413-418. sayfalar.

92) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1748, l. 2-5; Ibid, a.e. 1770, l. 6-7; Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, s. 405.

93) Ibid, 383, 399. sayfalar.

yurtsever çabalarıyla ayrıcalıklar elde edecekleri yerde açıkça bağımsız bir ulusal direniş çizgisini izleme eğiliminde oldukları için Polonya komünistleri ciddi sorunlara yol açıyorlardı. Ayrıca ortaya koydukları planlar oldukça radikaldi ve zaferi kazandıktan sonra temel hedeflerinden birinin ekonomiyi millileştirmek olduğunu açıklamışlardı.⁹⁴

Dimitrov komünist olmayan kesimlerle de diyalogu sürdürüyordu. Halen iş başındaki hükümetin dışında olan İran Halk Partisi için destekleyici taktikler belirledi. Bu taktikleri daha sonra kitlelerin seferber edilmesi ve önemli sendikalara nüfuz edilmesiyle birleştirilecekti. Çin'e gelince, ılımlı davranması için Mao'ya baskı yapmayı sürdürüyordu. 23 Kasım 1943'te Çin'den kısa süre önce dönen subaylar Dimitrov'la yaptıkları görüşmede komünistlerle milliyetçiler arasında gerçek bir anlaşma olasılığından kuşku duyduklarını ifade ettiler. Bunun üzerine Dimitrov, Vang Ming ve Mao Zedung'a birer "özel" mektup gönderdi. Dimitrov gönderdiği mektupta eski dostuna Sovyetler Birliği'nin şu sırada özel olarak bir girişimde bulunması olanaksız olduğu için Çin'deki iç sorunların yerinde giderilmesini tavsiye etti. Mao'ya gönderilen mesajda da aynı görüşlere yer veren Dimitrov, Çin'deki durum konusunda "kişisel" endişelerini dile getirdi. Israrla Japon istilacılara karşı direnişin azalmaması ve birleşik cephe politikasının sürdürülmesi gerektiğini belirtti. Dimitrov ayrıca Çu En Lay ve Vang Ming gibi insanlara dogmatik diye baskı yapılmamasını söylemeyi ve ÇKP içinde Sovyetler Birliği'ne karşı bilinen "sağlıksız" tutumları sormayı da ihmal etmedi. Sözün kısası bu gayriresmi mesaj, Sovyetlerin Çinli komünistler konusundaki endişelerinin birçoğunu ihtiva ediyordu ve bu mesaj onlar tarafından çok iyi anlaşılmıştı.⁹⁵ Dimitrov'un tüm yazışmaları, haklı olarak bundan sonra da onun Stalin'in aracısı ve sözcü-

94) Ibid. s. 444.

95) Ibid. s. 412; Avreyski, *Georgi Dimitrov*, 446-55. sayfalar.

sü olarak görünmesine yol açtı.

1943 yılı Temmuz'unda zatürre hastalığına yakalanan ve üç hafta yerinden kıpırdıyamayan Dimitrov hastalığı geçtikten sonra da kendisini "zayıf ve bitkin" hissediyordu. Eylül ayı başlarında kendisine prostat enfeksiyonu teşhisi konulduğunda tam olarak iyileşmemiştir. Yaşadığı krizi 13 Ekim'de günlüğünde, "yaşam ve ölüm arasında bir savaş" olarak nitelendirmişti. 20 Kasım'a kadar hastanede kaldı ve bundan sonra daçasında kalması ve pek çalışmaması önerildi. Sadece ocak ayı başında SBKP(B) Merkez Komitesi'ndeki bürosuna döndü; bu arada resmen yine yardımcısı Manuilski ile Uluslararası Enformasyon Bölümü'nün başına getirildi.

Dimitrov 1944 yılı ilkbaharında astım, şeker hastalığı ve karaciğer bozukluğu gibi bir dizi sağlık sorunu yaşamaya devam etti. Ancak çalışarak üzüntü ve hastalıkları aklına getirmiyordu. Komintern Genel Sekreteri olarak saygınlığını korumayı sürdürüyordu: Moskova'da bulunan yabancı komünistler yerleşmiş eski alışkanlıklar, hiyerarşi ve kişisel sempatiden dolayı kendisinden uzak duramıyorlardı. Ülke dışındaki direniş liderleri, sorunlarını Sovyet yönetimine iletileceğinin bilincinde olarak onunla haberleşiyorlardı; çok değerli tavsiyeleri (!) tamamen Sovyet yönetiminin düşüncelerini yansıtıyordu.

Komintern yavaş yavaş kamuoyunun gözü önünden çekilir çekilmez, Bulgaristan daha açık bir şekilde Dimitrov'un ilgi alanına girdi. 1936'dan beri ülkenin dizginlerini sıkıca elinde tutan Kral III. Boris'in 1943 yılının Ağustos ayı sonunda beklenmedik ölümü ve beraberinde ülkede siyasi dengenin gerilmesi, ülkenin dış politika yönelimiyle ilgili sorunlar önem kazanmaya başladı. İki yıldır süren, tecrit olmuş Alman karşıtı faaliyetler ve bir yıl süreyle siyasi faaliyetin ihmal edilmesinden sonra değişim olanakları komünistleri yeniden harekete geçirdi, şeklen kurulmuş olan Vatan Cephesi'ne rağmen Komintern'e bağlı olan Bulgar Radyosu 17 Temmuz 1942'de sol

BHÇB'liler, sosyal demokratlar ve Zveno grubuyla bir koalisyon kurulduğunu bildirdi. Kralın ölümü üzerine Dimitrov yaptığı ilk kısa radyo konuşmasında ikna edici bir şekilde Bulgar ordusunun ve halkının mihver devletleriyle müttefikliğe bir son vermesini ve bir ulusal hükümeti iktidara getirmesini istedi. Bir süredir kendi haline bırakılan Bulgar Komünist Partisi Dış Bürosu'nu yeniden topladı ve son zamanlarda uzak durduğu Kolarov yeniden Dimitrov'un yakın çevresine dâhil oldu. Stalin'le görüşen Dimitrov silahlı gerilla eylemlerinin artmasını sağlamak için Bulgaristan'da kitlesel gösteriler ve grevlerin düzenlenmesini önerdi. Doğu cephesindeki düzelen durumdan yararlanmak isteyen ancak Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği ile savaşmaktan daha fazla kaçınmayacağından endişe eden İç Merkez Komite böyle bir yaklaşım şekline karar vermişti. Ancak Dimitrov'un çizgisi, altı ayı aşkın bir süredir "silahlı halk ayaklanması" hedefinden vazgeçmeyen ülke içindeki parti önderliğinden bariz farklılık arz ediyordu.⁹⁶ 16 Eylül tarihli *Pravda* gazetesinde yayımlanan "Bulgaristan Nereye gidiyor?" başlıklı makaleden Stalin'in Dimitrov'la görüşmeden önerilerini kabul ettiği anlaşılıyor. Bu makalede Dimitrov, ayrıntılı olarak bizzat savaştan çıkmak için atılacak bir adım olarak Bulgaristan'ın Almanya ile ilişkilerini kesmesi için gerekli çabayı göstermesini istiyordu. Bununla, sadece komünist politikanın olumlanmakla kalmayıp aynı zamanda açıkça Sovyetlerin çıkarları da itiraf ediliyordu.

Dimitrov, Bulgar komünistlerinin momenti kaçırmamaları gerektiğinin farkında olarak hareket ediyor, siyasi ve askeri personelin eğitilmeleri ve propagandanın güçlendirilmesi gereğini takdir ediyordu. Partinin siyasi önderliğinin güçlendirilmesini amaçlayan Dimitrov ve Kolarov sahada çalışan ne kadar az insana komuta ettiklerini fark ettiler. Sovyet toplama kampları dâhil daha uzak yerlerde uygun Bulgar kadrolar ara-

96) Revyakina et al, *Kominternut*, 2. Cilt, 1026-1034. sayfalar.

maya başladılar. Bu bakımdan 22 Kasım 1943'te bir kez daha Merkulov'a yazarak 1930'lu yıllarda tutuklanan 40 Bulgar mültecinin durumlarının yeniden incelenmesini rica etti. Faşizme karşı verilen mücadelede Bulgarların verdiği kayıpları anımsatarak, "iftiraya uğrayan" bazı dürüst kişilerin "hapishanelerde çürüdüklerini" belirtti. Temizlik konusunda sorular, üstü kapalı ve gecikmeli olarak ortaya konsa da, bu girişimi her şeyden önce pratik zorunluluklar dikte ettirmişti. Gerçi bunun pek etkisi olmadı. Bir ay sonra kendisine ancak yedi davanın yeniden ele alınabileceği söylendi. Listedekilerin yarısından fazlası ya idam edilmiş ya da ölmüşlerdi ve diğerlerinin de cezaları devam ediyordu.⁹⁷

1944 yılının Mart ayında Bulgar komünistleri yerel komiteleri için silah ve personel sıkıntısının sürdüğünü bildirdiler. Buna uygun olarak Dimitrov güvenilir kadroların sevk edilmelerini kolaylaştırmak için çabalarını arttırdı; aynı şekilde Yugoslav ve Polonyalı direnişçilere destek olmaya çalışıyordu.⁹⁸ Bulgaristan'a yapılan sevkiyat, bozuk telsizler ve teçhizatların kaybolması gibi ciddi engellerle karşılaştı. Bulgaristan'a yapılan sevkiyatı izlemekle görevlendirilen Marek, kaosun yarattığı dehşet ve tiksintiyle Ukrayna'da Kalinovka ikmal merkezinde karşılaştıkları suistimaller ve bürokratik duyumsuzluğu Dimitrov'a yazmak zorunda kaldı. Yazdığı mektupların birinde mültecilere "ölü adam" muamelesi yapıldığını bildirdi.⁹⁹ Marek beklenmedik bir biçimde, birkaç ay sonra Bulgaristan'a giderken bir uçak kazasında yaşamını yitirdi.¹⁰⁰

97) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1519, l. 1-4, a.e. 1520; Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, 403-404 sayfalar; E. Avramova (ed.), *Bulgaria v Sekretniya Arhiv na Stalin* (Sofya, 2004), 23-24. sayfalar; Revyakina et al, *Kominternut*, 2. Cilt, 1050-1052. sayfalar.

98) Sirkov et al, *Dnevnik*, 12 Mart 1944.

99) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 72, l. 30-32.

100) Sirkov et al, *Dnevnik*, 26 Ağustos 1944.

Dimitrov, ülkelerine gönderilen tüm komünistlerle bir veda görüşmesi yapmayı görevi olarak görüyordu. Bu toplantılarda Dimitrov hangi bilgilerin toplanacağını, hangi grupların hedef alınacağını ve siyasi çalışmanın nasıl düzenleneceğini belirlerdi. Askeri eğitim ve istihbarat görevlerinde yetki, Sovyet kurumlarıyla koordine edilmesine rağmen Dimitrov, ülkelere gönderilen kişilerin siyasi görevlerini kendisinin belirlemesinde ısrarcı oldu. İşgal altındaki Avrupa'ya gitme cesaretini gösterenler için Dimitrov'la tanışmak gerçekten ufuk açıcı oluyordu: Birçok komünist için o, her şeyden önce tanışmanın bir ayrıcalık olduğu Leipzig efsanesiydi ve sempatizanlara, inançlı komünistlere karşı oldukça sevimli ve mütevazı olabiliyordu.

Şimdi Bulgar komünistlerinin tartışmasız lideriydi ve 1944 ilkbaharında ülke içindeki parti yönetimi her yerde bir ulusal önder olarak selamlanmasını önerdi. Daha önceki taktiklerle ters düşmesi pahasına Dimitrov'un direktiflerine uyulurdu. 1944 yılı başlarında ülke içindeki parti önderliği sürekli olarak Ana Vatan Cephesi hükümeti adına silahlı ayaklanma çağrısında bulunuyordu. Sürekli olarak mücadelenin güçlendirilmesi çağrısı yapan *Hristo Botev*'in çalıştığı Komintern radyosunun yaptığı ayaklanma çağrılarının etkili olduğunu düşünüyorlardı. Ancak Dimitrov bu tür aşırı iddialı hedefleri reddederek sadece Sovyetlerden gelen silah yardımını temin etme konusunda yoldaşlarını hayal kırıklığına uğratmakla kalmadığı gibi ayrıca 1 Mart 1944'te yakında gerçekleşecek bağımsız bir ayaklanmaya da karşı olduğu uyarısında bulundu. Bunun yerine onlara diğer siyasi güçlerle iş birliğinde bulunmalarını emretti. Kendi himayesindeki Merkez Komitesi yanıt olarak "müttefiklerin de komünistlerin ulusal demokratik bir hükümet için savaştıkları inancını yerleştirdiğini" bildirdi.¹⁰¹

Sovyetlerin Bulgaristan'daki çıkarlarını güvenceye almak is-

101) Revyakina et al, *Kominternut*., 2. Cilt, 1063-1074, 1076. sayfalar.

teyen Dimitrov, Merkez Komitesi'ni özellikle siyasi yükümlülükler olmak üzere İngiltere ile her türlü yaklaşıma karşı uyarıyordu. Dimitrov emperyalist Britanya'nın ileride siyasi etki-de bulunmak amacıyla hemen maddi yardım yapmaya kalkmasından korkuyor, askeri misyonlar aracılığıyla İngilizlerin 1943 yılı sonundan beri çalıştıklarından ve savaş sonunda partizanların iktidarı ele geçirme potansiyelini yok etmeyi hedeflediklerinden kuşkulaniyordu.¹⁰²

Diğer taraftan sıkıntılı Makedonya sorunu yüzünden Bulgaristan ve Yugoslavya arasında süren gerginliklerin farkındaydı. Dimitrov, tüm Balkan bölgesindeki rolünden dolayı Tito'yu takdir ediyor ve üzülerek partizanlara yardım için Moskova'da pek bir şey yapılmadığını biliyordu. 1944 yılı Ocak ayının başlarında ülkelerine dönen mültecilere, üzerine basarak tarihi olarak tartışmalı bölgenin statüsünün savaştan sonra Sovyetlerin hakemliğiyle çözüleceğini belirtti.¹⁰³ Bu uzlaşıcı tutuma rağmen BRP(K)'nin (Bulgaristan İşçi Partisi [Komünist] - Ç. N.) bazı üyelerinin yeni kurulan Yugoslavya Meclisi'ne Makedonya temsilcileri sıfatıyla katılmaları hemen büyük yanlış anlaşılmalara yol açtı. Makedonya sorunu Balkan komünistleri arasındaki ilişkileri muhtemelen bozacağı için, Dimitrov 16 Nisan'da Stalin'e kapsamlı bir açıklama yapmanın yerinde olacağına karar verdi. Bu açıklamada gene uzlaşıcı bir tavırla uzun vadeli çözümlerin savaşın bitmesini beklemeleri gerektiğini ve zamanın, bir kenara bırakılmayan Balkan Federasyonu hedefini savunmak için uygun olmadığını belirtti. Kısa bir süre sonra ısrarla Bulgaristan topraklarını büyültmeye kalktığında, bunun prestijine zarar vereceğini ifade eden Tito'ya 19 Nisan'da Makedonya dahil Yugoslavya'yı ilgilendiren

102) Ts. Dragoicheva, *Povelya na Dulga*, 3. Cilt (Sofya, 1980), 495-496. sayfalar; *Rabotnichesko Delo*, 26

Kasım 1947; Lebedeva et al, *Komintern i Vtoraya*, 2. Cilt, 425, 443. sayfalar.

103) Revyakina et al, *Kominternut*, 2. Cilt, 1061-1062. sayfalar.

tüm siyasi sorunların Moskova'da halledilmesinin tavsiye edilmesi pek tesadüf değildi.¹⁰⁴

Bu arada özellikle 1944'ün Ocak ve Şubat aylarında ağır müttefik bombardımanına maruz kalan Bulgaristan ciddi maddi zarara uğradı ve Bulgaristan hükümeti felç oldu. Bununla birlikte mihver devletlerinden ayrılmayı sağlama taktiği başarısız oldu. İngiliz askeri makamları Stalin'e, beklenen hava saldırıları konusunda bilgi vermiş ve ilginçtir, kendisini cana yakın bulmuşlardı. Ayrıca Stalin ülkenin kuzeybatısında bulunan Bulgar gerillalarına ulaşan İngiliz askeri misyonu aracılığıyla Sofya'nın belirli bölgelerinin bombalanmasını istedi. 1944 yılının Ocak ayı başlarında Molotov, Dimitrov'a Sovyetler Birliği'nin Bulgar muhalefeti ve Batılı müttefikler arasında aracılık yapmaya hazır olduğunu söylemesine rağmen, Bulgaristan'ın Ankara'daki Sovyet temsilciliğine yaptığı resmi girişim geri çevrildi.¹⁰⁵ Dimitrov'un Stalin nezdinde yaptığı girişimlerden sonra bombardımanların durduğu iddialarını destekleyecek en küçük kanıt bile yoktur; hava saldırıları ancak 1944 yılı Nisan'ında, o da İngiliz Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın kendi öncelikleri nedeniyle askıya alınmıştı. Diğer taraftan Sovyet hükümeti 1944 yılının Ocak ve Mayıs ayları arasında Almanya ile müttefikliğine son vermesi için müttefiklerin Bulgaristan'a baskı uygulama niyetlerini destekliyordu. Mayıs ayı ortalarında son bir diplomatik nota verildiği sırada Molotov, Dimitrov'a sabrının tükendiğini ve Sovyetlerin son çare olarak Bulgaristan'a savaş ilan edeceğini söylediğinde Dimitrov, Sovyetlerin duruşunu tam manasıyla destekledi.¹⁰⁶

1944 yılı ilkbaharında Dimitrov, giderek Doğu Avrupa'da

104) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 16, 19 Nisan 1944; J. Baev, "Stalin i Dimitrov", *Zarya*, 4 (18 Ekim 1991), s. 14.

105) M. Stankova, "Bulgaria in British Foreign Policy, 1943-44" (doktora tezi, London School of Economics and Political Science, Londra, 1999), 91-93. sayfalar.

106) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 24 Nisan 1944; Baev, "Stalin i Dimitrov", s. 12.

Sovyet ordularının ilerleyişine merak sardı. Hastaneye yatıp çıktığı ve karmaşık bir tedavi gördüğü için işiyle yeteri kadar ilgilenemiyordu. Bu yüzden Sovyet yetkilileriyle daha az doğrudan ilişkisi oluyordu; ancak bu, geçen ekim ayında Londra'da Avrupa Danışma Komisyonu'na Stalin'in temsilcisinin katılmasından sonra aktif bir aşamaya geçen Sovyetlerin Avrupa için savaş sonrası planlarından uzaklaşmasının pek de asıl neden değildi. Aslında Litvinov Komisyonu olarak bilinen komisyon, Balkanlar ya da Tuna Federasyonu olmak üzere bölgesel federasyonlar fikrini ortaya atmıştı. Ancak başka bir Sovyet diplomatı Ivan Maisky'nin sunduğu, ileriye yönelik güç dengeleri analizi Bulgaristan'ın açıkça Sovyet nüfuz alanı içinde konumlanmasını öngörüyordu.¹⁰⁷ Bu raporların hazırlanması sırasında ne Dimitrov'un görüşü alındı ne de sonuçlarından haberdar edildi.

Ancak kendisi daha acil olarak planlanan komünist taktiklerinin merkezinde bulunuyordu. Savaş sonrasında kendilerini temel siyasi güçler olarak kurma arayışında olan komünist partiler, geleceklerini Sovyetlerin uzun vadeli hedefleriyle bağlantılı görüyorlardı. Ancak ilk etapta maksimum kitlesel destek kazanmaya ve özgürlük ve demokratikleşmeyi vadeden antifaşist ve mihver karşıtı ittifakların başına geçmeye çalışacaklardı. Sonuçta hedefleri, zayıf dirençli koalisyonları güçlü hükümetlere dönüştürmektir. Bu da birçok komünist partinin olası iktidar şansını elde edecekleri bir araç olacaktı. Bu yüzden Dimitrov bu politikanın üstesinden gelebilecek, güçlü ve adanmış bir ulusal çekirdek oluşumunda onlara yardım edebilecek ve kendilerini yurtsever ve demokrat olarak gösterme çabalarında onları yönlendirecek en iyi teçhiz edilmiş komünist şahsiyetleri bulmaya çalışıyordu. Dimitrov'un, çabalarının büyük ittifakın gelişen dinamiğinden pek haberdar olmaması çok dikkat çekici. Bunların büyük bir kısmı Doğu Avrupa'ya

107) Stankova, "Bulgaria in British Foreign Policy", 38-40. sayfalar.

ilgilendirmesine rağmen günlüğünde üç müttefik devlet arasındaki görüşmeler ve süregelen görüş alışverişinden pek bahsedilmiyor. Dimitrov'un bakış açısına göre Stalin ve Molotov savaş sonrası düzenin güvenliğini sağlamakla görevliydi; kendi görevi ise komünistlerin Sovyet politikasının kendilerine sağlayacağı çerçeve içinde çok iyi hazırlanmış olarak hareket etmelerini sağlamaktı.

1944 yılı Nisan ayı ortasında Dimitrov, Moskova'daki önde gelen Bulgar aktivistlerle daha sık bir araya gelmeye başladı. Süregiden Sovyet diplomatik ataklarıyla uyumlu olarak yeni işler hale getirilen Dış Büro'nun asıl görevi, Almanya yanlısı hükümete baskı uygulamak ve ülkede kalan bazı Alman birliklerini ülkeden çıkması için zorlamaktı. Dimitrov hastanede yattarken, 10 Mayıs 1944'te Yugoslav partizanlarının ellerinde tuttukları özgür bölgelere benzer bir şekilde Güneybatı Bulgaristan'da gerilla hareketini sağlayacak bir partizan üssü kurmaya yönelik bir plan hazırladı. Aslında Tito'dan gelecek yardım hayati öneme sahipti. Komünist taktiklerinde uzun süredir var olan önemli bir unsur da mevcut savaş kapasitesini arttırmak için orduya sızmak ve gelecekteki iktidar fırsatını desteklemektir. Bulgaristan planı, Tito'nun yakın çalışma arkadaşı Milovan Djilas'ın ziyareti sırasında görüşüldü.¹⁰⁸ Dimitrov'dan daha önce aldıkları talimata göre hareket ettiklerini iddia eden Bulgar gerillaları tam da bu anda Yugoslavya'daki üslerinden kalkıp Batı Bulgaristan'a doğru ilerliyorlardı. Gerillaların hedefi Bulgaristan'ın ikinci büyük kenti Plovdiv'di ve buradan da başkente doğru son saldırıya geçeceklerdi. İngilizlerden büyük miktarda silah ve diğer gerekli malzeme yardımı almalarına rağmen, II. Sofya Tugayı olarak adlandırılan partizan birliği büyük bir felakete uğradı. Bu birliğe eşlik eden İngiliz irtibat subayları Mostyn Davies ve Frank Thompson hükümet kuvvetleri tarafından öldürüldü, bu çatışmalarda Dimitrov'un en

108) Sirkov et al, *Dnevnik*, 10-11 Mayıs 1944.

büyük yeğeni de yaşamını yitirdi.

Bulgaristan'daki Sovyet temsilciliği Dimitrov'un ülkede kalan bazı akrabalarına Sovyet vatandaşlığı verme seçeneğini araştırıyordu.¹⁰⁹ Ancak Samokov'da büyük kızının himayesinde olan Parashkeva Dimitrova yaşamını yitirdi. Her iki kadın da dini inançlarını muhafaza ediyorlardı ve Dimitrov'un annesinin ayinlerine katıldığı kilisenin seçkin Protestan Rahibi Vassil Zypkov, ölüm döşeğindeki annenin yanına çağrıldı.¹¹⁰ Rahibe, oğluyla ilgili birkaç şey söyleyerek, kız kardeşine karşı cömert olmasını istedi ve torunlarını göremediği için üzüldüğünü ancak "Tanrı'nın böyle takdir ettiğini" ifade etti. Dimitrov ancak 18 ay sonra annesine veda edebilecekti.¹¹¹

Hastalık ve yaşadığı üzüntüler şimdi günlük yaşamının bir parçası olmuştu ve günlük çalışmalarını ısrarla sürdürerek bunlarla mücadele ediyordu. Hastanedeyken bile birçok Avrupa komünist partisindeki gelişmeler konusunda düzenli olarak bilgi alıyor ve hâlâ ABD, Meksika ve Çin gibi uzak yerlerle haberleşiyordu. Savaş sona yaklaşırken Dimitrov'un en yakın çalışma arkadaşları bir bir ayrılmaya başlamışlardı. Stalin'in sözlü olarak siyaseten ılımlı olmaları ve ulusal birlik için çalışmaları talimatını alan Palmiro Togliatti 1944 yılının Mart ayında İtalya'ya döndü ve haziran ayında Manuilski, Ukrayna Dış İşleri Bakanlığı'na atandı ve on yıllık mesai arkadaşlığından sonra veda etti. Bir asker kaçağı olan Maurice Thorez'in yasal olarak Fransa'ya girmesinin engellenmesi Dimitrov'u endişelendirdi. İlgisizlik ve yetersiz performans gösterdiği için sık sık azar işitmek zorunda kalan Thorez'e sonunda "yoldaşça" yapılan bir görüşmede "kendisine çekidüzen vermesi" emredildi.¹¹² Bazı Bulgarlar dâhil, etrafındaki tüm seçkin yabancı

109) Ibid, 28 Mayıs 1944.

110) Hr. Kulichev, *Vestiteli*, s. 275.

111) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 1831.

112) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 31 Mart, 5 Mayıs, 16 Haziran, 10 Temmuz 1944.

çalışma arkadaşları Moskova'dan ayrılmaya hazırlanıyorlardı. 1944 yılı yazı boyunca Dimitrov'un çeşitli komünist partilerin işleriyle ilgili çalışmaları gözle görülür biçimde azaldı ve değişikliğe uğradı. Hâlâ oldukça ilgi görüyor ve Moskova'da kalan yabancı temsilcilerle sık sık görüşüyordu ancak birçok yabancı komünist doğrudan kendi partilerinin idaresini üstlendikleri için hareket özgürlüklerinin arttığı ve Komintern'in eski liderlerinden koptukları açıkça belli oluyordu. Çoğunlukla hızla değişen durumla ilgili son bilgileri alıyor ve çeşitli ülkelerin kendi farklılıkları içinde ulusal cephenin sürdürülmesi konusunda sadece çok genel anlamda önerilerde bulunabiliyordu. Bireysel olarak komünistlerin ya da ulusal grupların bizzat Stalin'le görüşmeleri alışılmadık bir şey değildi ve Dimitrov bu görüşmelerden ancak yüzeysel olarak haberdar olacaktı. Sovyetler Birliği, Batı Avrupa'nın kendisini Doğu Avrupa'da baskın güç olduğunu ve aynı zamanda şimdiye kadar sürgünde bulunan komünist çekirdek kadronun savaş sonrası kurulacak ilk hükümete katılmalarını kabul etmesini istiyordu. Bu iki süreç birbiriyle ilişkiliydi ancak Komintern'den geriye kalanların sürekli katılımları olmadan gerçekleşecekti. Tam da birçok Avrupa ülkesinde komünist partilerin umutları artarken, geleneksel olarak doktrin ve politikalarını şekillendiren kurum artık var olmayıp, halefi olan D-II'nin sınırlı bir nüfuza sahip olması biraz ironik bir durumdu. Komintern'in Sovyet yönetimi ve yabancı komünistler arasında aracılık fonksiyonuna gerek kalmamasına rağmen, yabancı komünistler Moskova'ya bağımlılıktan kurtulmaktan çok uzaktılar. Savaşın ilk evresinden beri birçok mülteci aktivist, askeri eğitim görmüş ve Sovyet ordusu ve Dış İşleri Bakanlığı dâhil çeşitli Sovyet makamlarıyla içli dışlı çalışmışlardı. Bu durum Dimitrov'un hassas konumuyla ilgili olarak zaman zaman karışıklığa yol açıyordu. Örneğin 22 Haziran 1944'te yetkililerin, Bulgar komünistlerinin Rus uluslararası radyosu üzerin-

den yapacakları bir açıklamayı gözden geçirmelerini Dış İşleri Bakan Yardımcısı Andrey Vişinski'ye şikâyet etti. Dimitrov kendisinin gözden geçirdiği metnin bürokratik kontrolden geçmesine sinirlenmişti; anlaşılan, Bulgarlara diğer komünistler gibi davranıldığını ve kâğıt üzerindeki yüksek dereceli konumunun sıradan yönetim birimlerinin yerine geçemeyeceğini kavrayamamıştı.

Memleketi Bulgaristan'daki gelişmeler doğal olarak Dimitrov için öncelik kazanmaya başlamıştı. Haziran ayının başlarında Sovyetlerin, sağ BHÇB'li Ivan Bagryanov başkanlığındaki Bulgar hükûmetine uyguladığı baskı sonuç verdi. Dimitrov'a göre yeni hükûmet esasen Almanya yanlısıydı ve bu yüzden komünistlere silahlı mücadelenin sürdürülmesini bildiren bir direktif gönderdi. Bunun doğru bir politika olduğuna kesinlikle inanan Dimitrov ancak Bulgarlara direktif gönderdikten sonra Stalin'i daha az bilgilendirmeye başladı. Ayrıca Bulgar dilinde yapılan yayınlarda silahlı ayaklanmanın başlaması gerektiği tekrarlanıyordu; sürekli olarak sızılan ordunun katılımı da önemliydi.¹¹³ Dimitrov'un 12 Haziran'da gönderdiği direktif, Bulgar komünistlerinin silahlı çatışmadan kaçındıkları takdirde kendilerine yiyecek sağlamayı öneren Bagryanov'la gayriresmi görüşmelere başladıkları haberiyle çakıştı. Merkez Komite, yeni başbakana "kandıklarını" itiraf etti ancak "safliklarına" mazeret olarak Dimitrov'un, Almanlarla ilişkiyi kesmek isteyen her hükûmetin desteklenmesi ve Moskova ile üç ay iletişimin kesilmiş olmasını gösterdiler.¹¹⁴ Yapılan siyasi gafın büyüklüğü karşısında dehşete düşen Dimitrov bu büyük değerlendirme hatasından dolayı parti yöneticilerini sert bir şekilde azarladı. Hristo Botev döneminde radyo istasyonunun açık mesajlar gönderdiğini söyleyerek, iletişim kopukluğu olduğunu reddetti. Sovyet basınındaki geçici suskunluğa işaret eden Dimitrov

113) Ibid, 5 Haziran 1944; Rcvyakina et al, *Kominternut*, 2. Cilt, 1088-1092. sayfalar.

114) Ibid, 1093-1097 sayfalar; Sirkov et al, *Dnevnik*, 16 Temmuz 1944.

bunun açıkça Bagryanov'u desteklediklerinden dolayı değil, "Sovyet dostların sabırlarından dolayı" olduğunda ısrar etti. Tüm görüşmelere son verilmesini ve Almanlara karşı partizan mücadelesinin her yerde yükseltilmesini talep etti.¹¹⁵ Sovyetlerden silah, personel desteği ve 50.000 dolarlık mali yardım isteğinden sadece personel isteği karşılandı.¹¹⁶

Bundan sonraki iki hafta içinde Dimitrov, Bulgar komünistlerine eleştirel bir tavır aldı ve Tito'nun onlar hakkındaki memnuniyetsizliklerini paylaşmasına rağmen, Bulgaristan'da makul bir siyasi seçenek olarak ilerlemelerinin aciliyetini anlıyordu. Faaliyette bulundukları daha büyük sol koalisyonun güçlendirilmesi için onları cesaretlendirdi. Dimitrov aynı zamanda 1944 yılının ilk yarısında bazı demokrat politikacıların Sofya'daki Sovyet temsilciliğiyle doğrudan ilişkiye geçme girişimleri konusunda haberdar edilmemişti.¹¹⁷

Balkanlardaki askeri ve siyasi gelişmelerin dinamiği, 17 Ağustos'ta tarafsızlığını duyurmaktan öte bir şey yapmayan Bagryanov'un benimsediği oyalama politikasının yetersizliklerini ortaya çıkardı. Kızıl Ordu bir engelle karşılaşmadan Romanya'dan geçerken, bu politika Almanya'ya savaş ilan edilmesinde ısrar eden Sovyetleri tatmin etmiyordu. 1 Eylül'de başbakanlığa atanan bir başka BHÇB'li politikacı olan Konstantin Muraviev barış için sondaj çabalarını güçlendirme ve şimdi alenen faaliyetlerde bulunan sol muhalefete bazı tavizler vermek üzere Batılı müttefiklere bir heyet gönderdi. Vatan Cephesi şeklen yeni hükümeti destekliyor olmasına rağmen, sunduğu dört dosyanın gereği yerine getirilmedi. Dimitrov, Stalin'e ısrarla Muraviev'in mevcut siyasi krizi çözebilecek ni-

115) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 209, l. 1-6.

116) Ibid, a.e. 1748, l. 7-9.

117) Daskalov, *Zhan Suobstava*, s. 182; I. Dimitrov, *Ivan Bagryanov - Tsaredvoretz, Politik, Durzhavnik* (Sofya, 1995), s. 62.

telikte biri olmadığını söylüyordu.¹¹⁸ Ülke içindeki komünistler gibi Dimitrov da Vatan Cephesi'nin hâkimiyetinde bir hükümetin kurulması için elini güçlendirip baskıyı arttırmanın zamanının geldiğini hissediyordu. Hükümetin yan çizdiği Batılı müttefiklerle bir ateşkes yapmanın avantajını kullanmaya hazırlardı ve zaten Sovyet ordusu da kelimenin tam anlamıyla Bulgaristan'ın kuzey sınırında bulunuyordu. Bu durum, Ayaklanmacı Halk Kurtuluş Ordusu karargâhından gelen emrin zamanlamasını belirledi. Buna göre bir genel grevden sonra, uzun süredir beklenen ayaklanma bir hafta içinde başlayacaktı. Ne Dimitrov ne de herhangi bir Sovyet ajanıyla yapılan özel görüşmelerin belgeye dayalı kanıtları olduğu, özellikle Sovyet Başkomutanlığı ve NKVD kendi bilgi ve iletişim kanallarını kullandığı için bunun bir otonom karar olup olmadığı kanıtlanamıyor. Gerçekten de Bulgar gerillalarının siyasi önderleri son iç ve dış etmenlerin kendi lehlerine döndüğünü çok açık olarak görmüşlerdi, Dimitrov'un kendilerini yönettiği 1941 ilkbaharından beri bekledikleri bir andı.

5 Eylül 1944'te Molotov birdenbire Dimitrov'a Sovyetlerin Bulgaristan'a savaş ilan edeceğini bildirdi. Dimitrov bir dönüm noktasını teşkil eden bu karara katılmamıştı; kendisinden, sadece başlamadan önce, son aşamada diplomatik girişimin muhteviyatına ince bir ayar yapması bekleniyordu. Daha sonra hazırlıksız yakalanmaya izin vermeyen faaliyetlere katılmak zorunda kaldı. Önce Bulgaristan'daki komünist gerillaların yanına gönderilen Ivan Vinarov'un komutasındaki Bulgar asıllı NKVD subaylarına bir mesaj göndererek, bir taraftan siyasi önderlik Vatan Cephesi hükümeti için bastırırken, onlardan savaşa hazır olduklarını bildiren açıklamada bulunmalarını istedi. Bu talimatlar anında yerine getirildi. Bulgar kuvvetlerinin ya da Bulgaristan'da konuşlanan Alman birliklerinin

118) Baev, "Stalin i Dimitrov", s. 12.

Kızıl Ordu'ya karşı savaşmaları ihtimali onu endişelendiriyordu ve bu yüzden komünistlerin ne olursa olsun ellerindeki tüm araçlarla buna engel olmaları gerekiyordu.¹¹⁹ Güya Sovyet Başkomutanlığı durum hakkında kesin bilgilere sahip olmadığı için III. Ukrayna Cephesi'ne bağlı birlikler Bulgaristan'a girmeden önce Tuna Nehri'nin kuzeyinde duraklamışlardı. Bu durum, daha sonra Sofya'da iktidarın ele geçirilmesinde Sovyetlerin rolü ve Dimitrov'un Bulgar komünistleri ve Kremlin arasında aracılık yapma rolü konusunda çok sayıda spekülasyonlara yol açtı.

Dimitrov'un mesajları 10 Eylül'e kadar yerine ulaşmadı ya da teslim edilecekleri yerlerdeki gelişmelere göre güncelliklerini yitirdiler. Bu mesajlar, Sovyetlerin şu sıra Bulgaristan'a girmeye niyetlendiklerini ve tarihinin bu en önemli anında Dimitrov'un partisini tam olarak denetimi altında tutmadığını gösteriyordu. Öte yandan Dimitrov, ordu istihbaratı için güvenilir bir grupta birlikte ülkeye gönderilecek Bulgarları seçmekle meşguldü. Partizan tümeninin, batı sınırında Mayıs-haziran aylarında yaşanan felaketten sağ kalanlarla kurulduğunu biliyordu ve iktidarı ele geçirme çabalarının zaman ve kaynak gerektirdiği düşüncesiyle partizan tümeni için Sovyet silahlarının gönderilmesini istedi.

Bulgaristan'da durum fazlasıyla istikrarsızdı ve oyunda birçok etmenin mutlaka eş güdümlü olması gerekmiyordu. Muraviev hükümeti tarafsızlığını ilan edip Alman birlikleri çekilince Sovyetlerin savaş ilanını aldıktan hemen sonra ateşkes önerisinde bulunan -bu öneri aynı hızla III. Ukrayna Cephesi Komutanı Mareşal Tolbukhin tarafından iletilildi- Bulgaristan'ı işgal etmek için Stalin'in elinde fazla bir bahane kalmamıştı. Buna rağmen Komünist Parti Merkez Komitesi grevler, hükümet karşıtı gösteriler ve toptan bir ayaklanmayla sonuçlana-

119) Revyakina et al, *Kominternut*, 2. Cilt, 1122-1124.sayfalar.

cak bir genel gösteri planlarını sürdürüyordu. 6 Eylül'de bir başka gelişme daha yaşandı; Zveno grubuna bağlı subaylar 8-9 Eylül tarihleri için planlanan bir askeri darbe için savaş bakanını elde etmişlerdi. Dimitrov gerektiği şekilde son gelişmelerden bilgi sahibi olurken, olayların hız ve doğası onu, gelişmeleri sadece Stalin'e ileten uzaktan bir gözlemci durumuna soktu. Dimitrov 7 Eylül'de Molotov'dan, Bulgaristan'a acele olarak silah ve ayrıca Sovyet subaylarının gönderilmesini rica etti.¹²⁰ Moskova'da kalan Dış Büro üyelerini toplantıya çağırdı ancak üyeler o sıra bekleme durumundaydılar ve bilgi toplayıp değerlendirmekten başka bir şey yapacak durumda değillerdi.

Vatan Cephesi'nin planı sorunsuz işledi ve Sofya'daki önemli idari, askeri ve iletişim organları fazla uğraşmadan ve kan dökülmeden darbecilerin eline geçti. Zveno grubundan yeni Başbakan Kimon Georgiev 9 Eylül sabahı saat 06.00'da Sofya radyosundan yaptığı açıklamada Dimitrov'a yeni hükümetin sorunsuz olarak kurulduğu ve hükümetin kimlerden oluştuğunu bildirdi. Hükümet komünistler, Zveno grubu ve BHÇB'den dörder, sosyal demokratlardan iki ve bağımsız politikacı iki bakandan oluşuyordu. Hükümetteki bazı komünist bakanlar hakkında kesin bilgiye sahip olmayan Dimitrov, daha fazla ayrıntılı bilgi istedi ve bunların kişisel referanslarını 14 Eylül'de Stalin'e iletti.¹²¹

Sürgündeki itibarlı liderlerinin onayını almanın görevleri olduğunu düşünen Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi, Dimitrov'u her konuda bilgilendirmek için elinden geleni yapıyordu. Ancak heyecan, karışıklık, olağanüstü yüklü gündem ve olağanüstü bilgi akışı karşısında Vatan Cephesi ilk günlerde Dimitrov'u gelişmeler konusunda aralıklı ve sınırlı olarak bilgilendiriyordu. Ancak gerçek rolü, Bulgaristan'da olaylara müdahale şeklinde değil daha çok genel olarak siya-

120) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1765, l. 92-97.

121) Baev, "Stalin i Dimitrov", s. 12.

seten yol gösterici bir mahiyet arz ediyordu. Bu noktada Sovyet hükümetinin desteğine sahipti, ayrıca müttefiklerle birlikte ateşkes uygulamasını yönetmek için Sovyet Başkomutanlığı ve Müttefik Kontrol Komisyonu'ndaki Sovyet temsilcileriyle görüşmeye başladı. Önemli sayıda Rus birlikleri Bulgaristan'ı işgal etti.

Siyasi yelpazede sağ kesimde duyulan korku ya da soldaki aşırı beklentilerin aksine Dimitrov, yeni rejimin olabildiğince ılımlı olması ve devrimci bir görüntü vermemesi için çaba gösteriyordu. 9 Eylül'de yaptığı bir açıklamada Karadeniz kıyısındaki Varna kentinde Bolşevik tarzı konseylerin kurulmasına karşı çıktı; bir hafta sonra Dimitrov sınıf mücadelesi kavramını çok çağrıştırdığı için "antifaşist devrim" kavramının kullanılmasını fiilen yasakladı.¹²² Bu davranış tamamen, yerli komünistlerin Kızıl Ordu'nun gerisinde bir devrime neden olma isteklerinden nefret eden Sovyet ordusunun üst düzey komutanlarının tutumunu yansıtıyordu. Sovyetlerin işgal altındaki bölgelerde sükûnet ve düzene öncelik vermeleri bazı trajikomik durumlara yol açıyordu. Örneğin Varna'da yerli komünistler kent merkezinde Sovyet ve Vatan Cephesi yanlısı bir gösteri düzenlemişken, Sovyet birlikleri yerel komünistlerin beklediklerinden daha çabuk kente ulaşmışlardı. Daha da kötüsü Sovyet subayları, komünistlere görev verme kadir bilirliliğini göstermekten uzaktılar ve hatta komünistler iki kez zorla görevlerinden alınarak yerlerine eski idareciler getirildi.¹²³ Bundan kısa bir süre sonra *Pravda* gazetesinin savaş muhabirleri Dimitrov'la bir araya geldiklerinde Bulgaristan izlenimlerini paylaşırlarken, askerlerin kendi başlarına adalet uygulamalarını, subayları kovmalarını, toplu gösterilerde üç renkli Bulgar bayrağından çok kırmızı bayrakların olmasını eleştirdiler ve "Kahrolsun kapitalizm!" gibi sloganları provokatif

122) Revyakina et al, *Kominternut*, 2. Cilt, 1128, 1133. sayfalar.

123) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1676, l. 3-5.

bulduklarını ifade ettiler. Açıkçası Vatan Cephesi, Sovyet ordusunun gelişini bir “kurtuluş” değil “Sovyet rejiminin yerleşmesinin silahlı biçimde desteklenmesi” olarak görüyordu ve bu Sovyet yaklaşımı değildi.¹²⁴ Dimitrov’un kendi görüşlerine gelince, Sofya ile yaptığı yazışmaların içeriğinden daha radikal olduğunu gösterir sağlam bir kanıt yok. Geniş bir ulusal cephe politikasından ayrılması için hiçbir neden yoktu, zaten bu ulusal cephe fikrinin sözde babası olan birisi için özellikle mantıklı görünüyordu. Bulgaristan’daki gerçek sorular Halk Cephesi koalisyonunun biçiminden değil içeriğinden ve Dimitrov’un bunu amaca ulaşmayı sağlayan bir araçtan farklı bir şey olarak görüp görmemesinden kaynaklanıyordu.

12 Eylül 1944’te Dış Büro tasfiye edildi ve Merkez Komite bir ay sonra yeniden Sofya’da toplanınca, Dimitrov oy birliğiyle Merkez Komite başkanlığına seçildi. Bu arada Bulgaristan komünistlerine “sizin adamlarınız” denilen ve büyük bir olasılıkla Sovyet gizli servisinde çalışan, Sovyetler Birliği’nde eğitim görmüş bir teknik ekip kendisi ve Sofya arasındaki iletişimi düzene koydu. Dimitrov ve Merkez Komite arasındaki irtibat çoğunlukla Traicho Kostov tarafından sağlanıyordu.¹²⁵

Vatan Cephesi’nin iktidarı ele geçirmesinden sonra, Stalin öyle karar verdiği için Moskova’da kalırken dünyaca Bulgar komünistlerinin lideri olarak bilinen Dimitrov oldukça güç bir durumdaydı. Ülkesine dönemiyor olması ve ülkeyi yöneten partinin başında, Sovyetlere olan bağımlılığını gösteriyordu. Ve sanki Dimitrov, Bulgaristan dışındaki gelişmelerle ilgilenen biri değildi. Rus yardımcıları Uluslararası Enformasyon Bölümü ile işleri gayet güzel götürüyorlardı. 1944 yılının Eylül ayında Romen komünistlerinin Moskova destekli lideri Anna Pauker’in Romanya’ya dönüşü ile ilgilendi. Polonyalı

124) Ibid, os. 4, a.e. 530, l. 1-9.

125) M. Issussov, “Pisma na Traicho Kostov do Georgi Dimitrov (1944-1945g.)”, *Izvestiya na Durzhavnite Arhivi*, 69 (1998), 69-148. sayfalar.

Bierut, Macar Rákosi gibi diğer Avrupa komünist partilerinde kendisiyle aynı konumda olanlar ve bir zamanlar astları olan kişiler, Berlin'e doğru ilerleyen Sovyet ordusunun peşinden birçok kişiyle birlikte ülkelerine dönüyorlardı.

Dimitrov'un sürgününün uzamasının Doğu Avrupa'da başka bir örneği yoktu ve daha ilginç Stalin'in Batılı müttefiklere karşı ılımlı ve iş birliği içinde olma arzusunun bir işareti olarak bir diğer kıdemli Bulgar komünist Kolarov da Moskova'da tutuluyordu. İlginçtir, Dimitrov'un bir zamanlarki ünü şimdi onu en önemli beklentisini elde etmekten alıkoyuyordu ve Sofya ile yaptığı günlük görüşmeleri, Bulgar ve Sovyet ordu mensuplarıyla aynı şekilde ziyarete gelen hükümet ve parti üyeleri ile yaptığı görüşme sürelerini ayarlamak zorunda kalıyordu. Bu, yeni bir şey değildi; Dimitrov on yıllardır uzaktan yönetme deneyimine sahipti. Ve BKP(D) Politbüro üyelerinin çalışmalarında yol göstericilik ve ilham vermek için orada olmamasından yakınmalarına karşın Dimitrov'un kendisi hiç şikâyetçi olmadı. Komünist olmayan sıradan Bulgarlar ona "Telgraf George" adını takmışlardı.

1944 yılı sonlarında ülkeye mültecilerin gönderilmesiyle ilgilenmeyi sürdürdü; iki haftada bir, altı ya da sekiz kişilik gruplar gönderiliyor, bazıları da Sovyetler Birliği'ne dönüyordu. Bunlar tekrar ülkeye gönderilmeden önce kısa bir toplantı için bir araya geliyorlardı. Başlangıçta Sovyet misyon heyetleriyle oldukça fazla insan gönderildi ve daha sonra Bulgar parti kadrosu olarak geri gönderildiler. Merkezde ve yerelde eğitilmiş ve güvenilir personel ihtiyacı çok fazla olduğu için Dimitrov, Sovyet hapishanelerinden muhtemelen salınacaklar arasında, kabul edilebilir adaylar aramaya başladı.¹²⁶ Bulgaristan'da görev almak için seçilenlerin atanmalarından geride bıraktıkları ailelerinin geçimine kadar en ince ayrıntısına varıncaya kadar ilgilendi. Örneğin Bulgaristan'da düşmanlık ve en-

126) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 164; Ibid, os. 6, a.e. 1526, l. 20-21, 23.

trikalara yol açan iki eski NKVD görevlisinin ortaya çıkarılması gibi zaman zaman tatsız durumlar oluyordu. Bunlardan biri, Dimitrov'un da çok iyi tanıdığı, Büyük Terör sırasında bazı yoldaşları darağacına göndermekle kötü bir üne sahip olan Shpiner'di. Başta Kolarov olmak üzere bazı çalışma arkadaşları kendisine, "böyle başı derde girmiş insanları göze çarpacek görevlere getirmemesi gerektiğini" söylediler.¹²⁷

Dimitrov aynı zamanda BİP(K) ve Moskova arasında aracılık yapmayı sürdürdü. Sovyet işgal ordusu, Sovyetlerin siyasi temsilcileri ve çok sayıda Sovyet özel ajanı kendi hiyerarşileri aracılığıyla rapor vermelerine rağmen Dimitrov, Stalin'e Bulgaristan'daki gelişmeler konusunda bilgi veriyordu. Diğer taraftan Dimitrov'un Moskova'da olması Bulgar komünistlerinin işine daha çok yarıyordu. Sürekli olarak gelen temsilcilere Sovyet başkentinin diplomatik ve bürokratik inceliklerini öğrettiği gibi, Bulgaristan'ın yenik ve işgal edilmiş devlet statüsünden doğan sorunları çabucak ve olumlu bir şekilde sonuçlandırmak için Sovyet yetkilileriyle kulis yapıyordu. Yerleşik Sovyet politikasını değiştirme hevesinde değildi ancak üst düzey Sovyet yetkililerine ulaşmada kolaylık ve sorunsuz ilişkiler kurmak için çok faydalı oluyordu. Bulgar komünistlerinin Dimitrov'un, Sovyet yönetimini etkileme yeteneği konusunda beklentileri çok yüksek olsa da, sezgi ve desteğinden çok yararlanıyorlardı.

Dimitrov 22 Eylül 1944'te Merkez Komite Üyesi Dimitur Ganev başkanlığında bir parti kurulunun, Bulgaristan'daki durumla ilgili olarak hazırladığı raporun özetini ihtiva eden ek bilgiyi Stalin'e gönderdi. Diğer sorunlar arasında rublenin sabit kur değerinin olmayışı (ki karaborsaya neden oluyordu) ve Karadeniz kıyısında balıkçılığın yeniden başlaması gibi konuları ele alma cesaretini gösterdi. En önemlisi keyfi olarak büyükbaş hayvanlara, yiyeceklere ve araçlara el koyan daha da kötüsü

127) Ibid, os. 2, a.e. 1743, l. 2-4.

yağma yapan ve kadınlara tecavüz eden sarhoş askerlerin davranışlarına dikkat çekti. Dimitrov dikkatli bir dille bunların münferit olaylar olduklarını ancak Kızıl Ordu'nun saygınlığına leke sürdüğünün altını çizdi.¹²⁸ Keyfi el koyma sorunu halledilmesine karşın, askerlerin davranışları konusunda Stalin'in ne yanıt verdiği bilinmiyor; en azından benzer şikâyetlerde bulunan Tito'nun karşılaştığı öfke ve düşmanlıkla ilgili bir kanıt bulunmuyor. Birkaç gün sonra Dimitrov, Bulgaristan'a, Sovyetlerin bugüne kadar gösterdiğinden daha olumlu bir yaklaşımda bulunulmasını istedi; Molotov'a "Sofya'daki yoldaşların Sovyet basınının Bulgaristan'daki gelişmelere karşı ilgi göstermediği ve takdir etmemesinden endişe duyduklarını" ilettili.¹²⁹

1944 yılı Ekim ayının ortalarında Moskova'da ateşkes görüşmeleri sürerken, Dimitrov geri planda faaliyetlerini sürdürdü. Komünist olmayan delegeler bile Bulgaristan'ın genel çıkarlarını koruduğunu kabul ettiler ve endişeleri ortaya koymanın en iyi yöntemi olarak tavsiyelerine uydular. Zveno grubundan Dış İşleri Bakanı Petko Stainov, Dimitrov'a yazdığı mektuplarda onu övücü ifadeler kullanıyordu. Kendi açısından Dimitrov, komünistlerle daha çok ilgileniyor ve en çok Sovyetler Birliği'ne gönderilen her bir delegenin olumlu bir tutum sergilemesiyle ilgileniyordu. Stalin ve Molotov, Dimitrov'un bir anlamda komünistlerin hareketlerinin iki kez kontrolü olan faaliyetlerinin farkındaydılar ancak zaman zaman Dimitrov'un kişisel ayrıcalıklarını kullanmasından biraz tedirgin oluyorlardı. Örneğin Dimitrov, Sovyet "soruşturma organlarının" el koydukları Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı arşivinin ne zaman açılacağını sorunca, Molotov böyle bir isteğin uygun diplomatik kanallar aracılığıyla yerine getirileceğini hatırlattı.¹³⁰

128) V. Toshkova, "Primiriето s Bulgaria - 28 oktombri 1944 godina", *Izvestiya na Durzhavnite Arhivi*, 68 (1997), 43-96. sayfalar.

129) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1748, l. 10-11.

130) Toshkova, "Primiriето", s. 54.

Savaş sırasında yeraltı faaliyetleri sırasında yükselen yeni yıldızlardan Traicho Kostov ve 9 Eylül'den sonra Bulgaristan'a gönderilen Dimitrov'un kayınbiraderi Vulko Chervenkov, Dimitrov'un düzenli olarak en çok yazıştığı kişilerdi. Çeşitli uzunlukta ve genellikle Rusça yazılan yüzlerce mektup ve telgrafı kaleme alan Kostov özellikle Dimitrov'un şekillendirdiği Politbüro'daki bağlantısıydı. İlk haftalarda neredeyse her gün ve acil durumlarda günde birkaç kere yazıyordu; sık sık iş yoğunluğundan şikâyet etse de Dimitrov'la olan iletişim ve komuta hattının yükünü arttırdığından hiç söz etmedi.

Bulgaristan'daki liderler iktidarı ele geçirdikten sonra Dimitrov'a, ülkedeki durumun "bütünüyle karmakarışık" olduğunu itiraf ettiler. Merkez Komite bile öylesine çalışıyordu ve önde gelen liderler arasında ilk ihtilaflar çıkmaya başlamıştı. Dimitrov olaylarla ilgili olarak kendisine zamanında haber verilmesini istedi ve üst düzey komünistleri, çalışma arkadaşları hakkında kendisine bilgi vermeleri için teşvik etti ve bu istek sorgusuz sualsiz kabul edildiği gibi hemen de uygulamaya kondu. 1944 yılının Ekim ayı ortalarında Chervenkov, Dimitrov'a bazı Merkez Komite üyelerinin uygunsuz davranışlarını bildiren bir not iletti: Notta eski bir komünist olan Dobri Terpeshev'in düşüncesizce hareket ettiği ve partinin "Dar döneminin Rusya koşullarında Leninizm gibi Marksizmin dâhice bir uygulaması" gibi iddialarda bulunarak radikal görüşleri savunduğu, Komünist Kral Naibi Todor Pavlov'un parti önderliğiyle iş birliği yapmayı reddettiği ve parti gazetesi *Rabotnichesko Delo*'dan sorumlu Dimitru Ganev'in işinde çok yavaş olduğundan söz ediliyordu. Bundan başka komünist bakanlar "her konuda Politbüro üyelerinin düşüncelerini sorma gibi bir alışkanlığa sahip olmadıkları için hata yapmaya eğilimliydiler."¹³¹ Kostov, Dimitrov'dan ayrıca bağımsız davranan ve kişisel konumunu abartan Pavlov ve sağı solu belli olmayan Terpeshev'i yola getirmesini

131) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 337, l. 23-36.

istedi. Bir de “orduda Sovyet eğitimcilerin bile kulak asmadıkları” yeni Genel Kurmay Başkanı General Kinov vardı.¹³² Kostov ve Chervenkov, Dimitrov’un en çok güvenerek yazıştığı kimseler olmalarına rağmen, diğer üst düzey komünist fonksiyonlar da onların görüş ve endişelerini paylaşıyorlardı. Tüm kuşkusuz Dimitrov’un komünistlerin iç işlerinde en büyük otorite olduğunu takdir ediyor ve herhangi bir anlaşmazlıkta onun son karar merci olduğunu kabul ediyorlardı.

Dimitrov, BİP(K) önderlerinden sıradan üyeye kadar herkesten eşit saygı ve hayranlık görüyordu. Otoritesi her gün kanıtlanıyor olsa bile, kıskançlık ve sabırsızlık gösterdiği zamanlar da oluyordu: 1945 yılı başlarında Dimitrov, Kostov ve tüm Merkez Komite’nin “tavsiyelerine gereken dikkati göstermediğinden” kuşkulandığını söyleyince, Kostov buna tepki göstererek tüm komünistlerin başka türlü çalışmadıkları konusunda güvence verdi. Dimitrov bir de Kızıl Ordu’nun Bulgaristan’daki işlevi konusunda yeterli bilgi verilmemesini kınadı.¹³³ “Kabul etmediğimiz ya da yerine getirmedığımız tek bir direktifinizi anımsamıyorum,” diyen Kostov, Dimitrov’un memnuniyetsizliğine gerçekten çok şaşırmıştı. Örneğin Dimitrov’un ekonomik plan ve sendikalar konusundaki görüşünü eleştirdiğini hemen haber alan Kostov, Moskova’ya giden raporlar yeterince ayrıntılı olmadığı için Dimitrov’un huzursuz olup olmadığını merak etmişti: Gerçekten de Kostov genellikle “zor, karmaşık konularda” danışmayı düşündüğü işlerden boğulduğunu itiraf etmişti. Bir keresinde de 1945 yılı Mayıs’ında Dimitrov’un direktifleriyle ilgili olarak “direktifleriniz yerine getirilecektir” cümlesi Rusçaya (yazışma şifreli) “göz önünde bulundurulacaktır” şeklinde çevrilince Kostov özür dilemek zorunda kalmıştı.¹³⁴

132) Issussov, “Pisma”, 90, 125. sayfalar.

133) Issussov, *Georgi Dimitrov*, 368-369. sayfalar.

134) Issussov, “Pisma”, 95-96, 115. sayfalar.

Parti liderlerinin güvenliğiyle özel olarak ilgilenen Dimitrov Politbüro üyelerini kendilerine özel muhafız bulundurmaları için uyardı. Dimitrov “uyanıklık ve gizliliğin çok düşük seviyede olmasından ve herhangi bir istihbarat servisinin kolaylıkla bilgi toplayabileceğinden” endişe ediyordu.¹³⁵ En hayati konulardan biri de kadro meselesiydi: Dimitrov’a çok fazla sayıda üye kabul edildiği için bazı istenmeyen unsurların BİP(K)’ye girdiği hatırlatılmıştı. O, buna karşılık partinin çalışabilecek ve çalışmaya istekli olan herkese açık olması gerektiğini ve “kült” statüsünün “partizan ya da hapishane geçmişi” olanlarla bağdaşmayacağını söyledi. Bu tutumu Ulusal Cephe politikasının sürdürülmesiyle ilgiliydi. Üst düzey komünist kademeler “dar bir sınıfsal konumdan çok geniş bir ulusal zemine ağırlık verme” gereğini anlarken tabandaki üyeler bu perspektife sahip değillerdi.¹³⁶ Kostov 1944 yılının Kasım ayında Dimitrov’a, “Biz kendi oyunumuzu oynayabilecekken, neden Halk Cephesi oyununu oynadığımıza akıl erdiremiyorlar,” diyerek bir uyarıda bulundu. Ayrıca BHÇB içindeki komünizm yanlısı sol unsurlar daha merkezci liderleri Georgi Mihov’u başlarından atmak için planlar yapıyorlardı.¹³⁷ 1944 Aralık ayında Dimitrov, “Vatan Cephesi ile balayının bittiğini ve faşist unsurlar ayaklanır ve müttefikler arasında gerginlik artarsa buna şaşırmayacağını” söyledi. Parti içinde sol sapmaya karşı uyarılarını sürdürdü ve özellikle komünistlerin Sovyetleştirme amacıyla oldukları izlenimini vermemeleri gerektiğini belirtti. Dimitrov sabırsızlıkla bu mesajın Bulgaristan içinde ve dışında geniş politik çevreler ulaşmasını istiyordu. 1944 yılının Aralık ayında Zveno grubundan Moskova’daki, Bulgaristan’ın tam yetkili temsilcisi Dimitur Mihalchev’e “Ne Bulgar komünistlerinin ne de Sovyetler Birliği’nin Bulgaris-

135) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 169.

136) Ibid, a.e. 337, l. 23-48.

137) Ibid, a.e. 169.

tan'ı Sovyetleştirmek niyetinde olduğu" konusunda güvence verdi; Vatan Cephesi geçici bir önlem değildi ancak bütün bir "dönemi" kapsayacaktı.

Ancak süregelen komünist şiddetin geri planı karşısında bu tür güvencelere kuşkuyla yaklaşılıyordu. 9 Eylül Darbesi BİP(K)'nin gerçek ve sözde düşmanlarının keyfi bir biçimde katledilmelerine yol açtı. Ekim ayının ortalarında Chervenkov, Dimitrov'a yazdığı mektupta "hainlerin, provokatörlerin, düşmanların acımasızca cezalandırıldıklarını" ve açıkça "tutuklanan faşistlerin büyük bir kısmının öldürüldüğünü" söyledi. Ancak komünistlerin "ilk günlerde düşmanların kafalarını kesmeyi beceremediklerinden ve idamlar sürmesine rağmen koalisyon ortaklarının bunu engellediklerinden" dert yandı. Aynı şekilde "nasıl çalışması gerektiğini bilmeyen deneyimsiz genç milisler de bu konuda zararlı" oluyorlardı.¹³⁸ Günlüğünde bu konuya değinmemesine rağmen Dimitrov, ülkede kanun dışı terörü komünistlerin zincirinden boşalttığını çok iyi biliyordu. Komünistlere karşı hoşgörülü davranılmasını tavsiye etmesine rağmen, "faşist" diye damgalanan eski ve şimdiki rakipleri tasfiye etmek için güç kullanılmasını hiçbir zaman yasaklamadı. 1944 yılının Aralık ayı sonlarında Kostov, Dimitrov'a, "parti adına çok aptalca ve kanunsuz işlerin yapıldığını" itiraf etti. "Özellikle birilerinden öç alanları partiye ihraç edelim ve kendi saflarımızda ne kadar ciddi olduğumuz göstermek için onları yargılayalım," dedi.¹³⁹

138) Ibid, a.e. 337, l. 23-48.

139) Ibid, a.e. 172.

“MOSKOVA’DAN DÖNÜŞ YOK”, 1944-1949

Muzaffer Kızıl Ordu, Avrupa’da ilerlerken Dimitrov’un, Stalin ve komünist partiler arasındaki aracılık rolü giderek azaldı. Komintern’deki yabancı dostlarının birçoğu kendi ulusal politikalarının başına getirilmişlerdi, bu da Sovyet yetkilileriyle ilişkilerinin doğasını ve yönünü değiştirmişti. Savaşın bitmesinden çok önce Dimitrov’un çalışmaları etkin bir şekilde ülke dışından BİP(K)’yi yönetmekle sınırlanmıştı. 1944 yılının Eylül ayında Bulgaristan’da komünistlerin ağırlıkta oldukları hükümetin iktidara geçmesi tüm siyasi kariyeri boyunca hazırladığı bir durumdu ancak aradan bir yıldan fazla zaman geçmesine karşın Dimitrov, Stalin’in Batı ile ilişkilerinin bir rehinesi olarak zorunlu ve sinir bozucu bir sürgün hayatı yaşıyordu. Sonunda Sofya’ya dönse bile, Bulgaristan ve Doğu Avrupa’yı ilgilendiren konularda Stalin’in denetiminden çıkamadı.

1944 yılının Ekim ayında keyfi şiddetin aşamalı olarak azalmasıyla birlikte Bulgar hükümeti, halk mahkemelerinin kurulmasını kararlaştırdı. Bu, Avrupa'da savaş sırasında işlenen suçların ve Almanlarla iş birliği yapanların yargılanmaları konusunda Avrupa'da ilk örnek oldu. Vatan Cephesi programının bir parçası olmasına ve tüm koalisyon partilerince desteklenmesine karşın, komünistler bu mahkemelerde başrolü üstlendiler. Dimitrov eski saltanat üyelerinin ve savaş döneminde görev yapan tüm bakanlar ve milletvekillerinin yargılandıkları yeni mahkemenin kuruluşu ve çalışmasına büyük ilgi gösterdi. Mahkeme safahatı Politbüro tarafından izleniyor ve Dimitrov'a bilgi veriliyordu. İlk duruşmalardan sonra Kostov, Dimitrov'a "yargıçların çok yumuşak" olduklarını ve "sanıkların çok rahat davrandıklarını", bu yüzden "onları hizaya getirmesini" istedi. Kostov başsavcılara bizzat talimat vererek "kimin, neyin suçlusu olduğu bakılmayacağını" ancak "bu haydutların suçluluğunu kanıtlayacak en ufak şeyin bulunup ortaya çıkarılmasını" istedi.¹

Son söz Dimitrov'a ait olmak üzere "doğru hükümleri" veren, komünist Politbüro oluyordu.² 1945 yılı Şubat ayının başlarında mahkeme, birçoğu hapsedilmiş olan yüz kadar eski üst düzey Bulgar devlet adamını ve devlet memurunu idama mahkûm etti. Bu kararın tam da Dimitrov'un Sovyet Devlet Güvenlik Bakanlığı nezdinde hâlen hapiste olan Bulgarların salıverilmesi olanaklarını araştırdığı zamana denk gelmesi oldukça ironikti. Gerekçe olarak partinin personelinin yenilenmesini göstermişti ancak aynı anda ulusun geleneksel siyasi eliti- nin yok edilmesinden hiç vicdan azabı duymadı. Nisan ayına kadar süren diğer mahkemelerde 11.000 kişi yargılandı, bun-

1) L. Ognyanov, M. Dimova and M. Lalkov (eds.), *Narodna Demokratiya ili Diktatura* (Sofya, 1992), 24-29. sayfalar

2) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 172.

lardan 2.618'i ölüm cezasına çarptırıldı ve 1.046 kişi idam edildi.³ Bulgaristan'ın az nüfusu ve bunun düşmanlıklarda görece büyük rolü göz önüne alındığında, herhangi bir mihver ülkesinde savaş sonrasında en ağır hesaplaşmayı oluşturunuyordu. BİP(K)'nin gizlice itiraf ettiği gibi "faşist yönetim" olarak adlandırdıkları 1923 ve 1944 yılları arasında siyasi suçlar için toplam olarak 1.590 ölüm cezası verilmiş ve bunlardan sadece 199'u infaz edilmişti.⁴ Dimitrov'un kız kardeşi Magdalena ve onun gelini, bazı düşük suçların yargılandığı mahkemelerde jüri üyesi olmuşlardı.⁵

Dimitrov, Bulgaristan'daki gelişmeleri özet olarak Stalin'e iletliyordu. Ülkedeki parti yönetimi Dimitrov'un yol göstericiliğini kabul etse de, o gene Bulgar komünistlerinin taktikleri için Stalin'in onayını arıyordu. 1945 yılı Şubat'ında Stalin, bir Bulgar parti delegasyonu ile yaptığı görüşmede koalisyonu büyütmek için başka fırsatların reddedilmemesinin Vatan Cephesi için iyi olacağı düşüncesinde olduğunu söyledi. Hatta "Sovyet biçiminin sosyalizme götüreceğine inanmanın yanlış olup olmadığını ve sosyalizmin zaferinin demokrasi ve parlamenter sistemle ya da anayasal monarşiyle gelip gelemeyeceğine" kafa yordüğünü söyledi.⁶ Bu, Stalin'in yabancılar karşısında savaş sonrasını izleyen ulusal cepheler konusunda bazı düşüncelerini açıkladığı ilk ortamlardan biri oldu. Komünistlerin öngörülebilir bir gelecek için siyasi müttefiklerine karşı hoşgörülü olmalarını söylerken, sosyalizmin nihai hedef olduğunu eklemeyi de ihmal etmedi. Bu konuşmayı hemen haber alan Dimitrov, yoldaşlarına "Vatan Cephesi'nin geçici bir or-

3) Semerdjiev, *Narodniyat Sud*, s. 406; Crampton, *A Short History*, s. 149.

4) Arkhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVPRF), f. 74, os. 26, s. 16, no. 6, l. 116.

5) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 337, l. 102, 104.

6) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 28 Ocak 1945; Baev, "Stalin i Dimitrov", *Zarya*, 1 (20 Eylül 1991), s. 10.

taklık olmayıp işçilerin, köylülerin ve entelijansiyanın kurduğu uzun vadeli bir birlik ve yeni tipte demokratik bir yönetim” olduğunu söyledi. Bu yönetim, sınıf mücadelesini tamamen ortadan kaldırmıyordu ancak özel mülkiyet ve özel girişim, devletin çıkarları yararına kısıtlanacağı için sınıfsal çelişkilerin kısmen yumuşatılmasına katkıda bulunacaktı. “Bu işi bir yana bıraktıkları için değil, mevcut iç ve dış koşullar izin vermediği için komünistler ilke olarak sosyalizmi hemen kuramayacaklardı.” Burada zaten komünistlerin hükümete katılmalarıyla başlayan bir evre olarak halk demokrasisi olarak adlandırılacak çok açık bir formülasyon vardı. Dimitrov’un kısa ama anlaşılır tanımı, savaş sonrası geçiş döneminde komünistlerin mantığını ve hareketlerini olabildiği kadar net bir açıklamasını ortaya koyuyordu.

Stalin’in tavsiyesini benimseyen Dimitrov’u, 1945 yılının ilk yarısında iş başındaki koalisyon içinde hızla bozulan ilişkiler meşgul ediyordu. Komünistlerin şiddeti sürdürmelerine, diğer siyasi partilere sızmalarına ve devlet idaresinin her kademesinde acımasızca güç edinmelerine göz yumdu. BLP(K) bu yöntemlerle konumunu sağlamlaştırdı ve hükümetteki güçlü merkezîyetçi eğilimlerle karşılaşan diğer partilere baskı uyguladı. Bu uygulamalar en çok, fraksiyonlar karışımı olan BHÇB’de göze çarpıyordu. Partinin çok saygın lideri Georgi Mihov Dimitrov -savaş sırasında İngilizlerin propaganda ve özel operasyonlar biriminde çalışmıştı- taraftar kitlesine, Rus yanlısı bir çaba göstermeyen sayılı Bulgar politikacılardan biriydi ve diğer taraftan etkileyici bir taraftar kitlesine sahipti. Bu durum, onu hemen komünist adaşıyla karşı karşıya getirdi. İngiliz gazeteci Elisabeth Backer, ülkenin aynı zamanda iki Dimitrov’a sahip olmak için çok küçük olduğunu yazdı.⁷ Zaten 1944 yılı Ekim’inde Moskova’daki ateşkes görüşmelerinden dönen Vatan Cephesi kabinesindeki BHÇB’li bakanlardan

7) E. Barker, *Truce in the Balkans* (Londra, 1948), 49-50. sayfalar.

Nikola Petkov, G.M'yi ortadan kaldırma niyetleriyle ilgili olarak Georgi Dimitrov'u uyardı.⁸ Daha radikal unsurlar ve ajanlara güvenen komünistler 1944 yılının Aralık ayında BHÇB'li-lerden Georgi Mihov'un, Batı yanlısı ve Vatan Cephesi'ne düşman olmakla suçlamalarını istediler. Georgi Mihov bir ay içinde BHÇB yönetiminden uzaklaştırıldı ve yerine Vatan Cephesi'nin kurucularından ve şu sıra komünistlerle uzlaşma eğiliminde olan Petkov getirildi.⁹

Dimitrov, komünistlerin BHÇB içinde düzenlediği değişiklikleri yakından takip ettiği gibi, onları kışkırtıyor ve onlara yol gösteriyordu. Dimitrov kendisini ziyaret eden Kostov'a, giderek bir baş belası olan, oralarda daha çok zarar vereceği için Georgi Mihov'un ülke dışına çıkmasına izin verilmemesini tavsiye etti ve "Neden halk milisimiz var ki?" diyerek açıkça tutuklanması gerektiğini söyledi.¹⁰ Diğer taraftan komünistler sokak çatışmalarından parti içi iktidar mücadelelerini kışkırtmaya kadar bir dizi önlem uygulayarak BHÇB'lileri giderek yıldırıyorlardı. Tabandaki durum, Stalin'in Bulgaristan hükümetinin siyasi kompozisyonunun daha da genişletilmesi önerisi, Dimitrov'un sınıf mücadelesinin süreceği açıklaması kadar biçimlendirmede. Böylece halk demokrasinin sınırları ortaya konmuş oluyordu.

Dimitrov, 1945 yılının Ocak ayında kendisini ziyaret eden Bulgarlara ülkeyle ilgili genel bir plan sundu. Dimitrov, "Sovyetler Birliği ile ticari ilişkilere salt ticaret perspektifinden bakılmaması gerektiğini" ifade ederek, "Çünkü insanların kesinlikle yönettiği en demokratik ülke olan, güçlü Sovyetler Birliği'ne dayanırsak hedeflerimize ulaşabiliriz," dedi. İşçilerin, köylülerin, zanaatkârların ve entelijansiyanın bir ölçüde yeni-

8) C. Moser, *Dimitrov of Bulgaria: A Political Biography of Dr Georgi M. Dimitrov* (Ottawa, 1979), s. 198.

9) Dimitrov, *Stalin's Cold War*, 100-102. sayfalar.

10) Avramova, *Bulgaria v Sekretniya Arhiv*, s. 48.

den eğitilmeleri gerektiğine kuşkusunun olmadığını belirtti. “Dünyada Stalin gibi başka bir kimse yok. Tarih, böyle insanları nadir yetiştiriyor. Lenin yolu gösterdi ancak Stalin sadece Rus halkının mutluluğu için değil, tüm insanların mutluluğu için bu yolu izledi,” diye eklemeyi de unutmadı.¹¹ Adeta romantik bir dil örtüsü altında, Stalin’in uzun vadeli politikasına yaptığı gönderme ve bunun, Dimitrov’un kendi tutkularındaki yansıması o kadar müphem değildi.

Dimitrov ayrıca bu bağlamda Bulgaristan’ın yeniden yapılanmasında en yaşamsal konu olan Yugoslavya ile birlikte Güney Slav Federasyonu’ndan söz etti. Kuşkusuz bu ittifakın hemen gerçekleşeceğini ifade ettikten sonra Yunanistan, Romanya ve Arnavutluk’un da dâhil oldukları daha büyük bir yolun açılacağına olan inancını dile getirdi.¹² Dimitrov ilk kez yirmi yıl önce Balkan Komünist Federasyonu konusunda çalışmalarına uzanan maksimalist bir hedefinden söz etti. Basının Bulgar delegasyonunun Moskova’daki çalışmalarını atlayıp sadece Dimitrov’un kişisel notlarında söz edilmesi dikkat çekicidir. Ancak bu son plan, Dimitrov’un 27 Eylül 1944’te Tito’ya sunduğu iki devletli bir federasyonu öngören ve üzerinde “tamamen mutabık olunan” plandan gözle görülür biçimde farklılık gösteriyordu. Projenin genişletilmesi, Yugoslavların komşularına yapabilecekleri beklenmedik taleplerini önlemek adına Dimitrov’un bir girişimi olarak görülebilir.

1944 yılı Kasım ayının ilk yarısında Tito, pratikte Bulgaristan’ı Hırvatistan ve Slovenya gibi diğer Yugoslav cumhuriyetlerine dönüştürecek olan görüşmelerin hızlandırılması için Bulgar hükümetine baskı yaptı. 19 Kasım’da bir Yugoslav heyetine konuşan Stalin, ilke olarak federasyon projesini kabul ettiğini doğruladı ve Dimitrov, Stalin’e hemen bir federasyon

11) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 597, l. 2.

12) Ibid.

antlaşması taslağını sundu.¹³ Anlaşılan bir kez daha düşünen Dimitrov, Stalin'e 26 Aralık'ta yazdığı mektupta uzun bir hazırlık dönemine ihtiyaç olduğunu ifade etti. Daha sonra 9 Ocak 1945'te yapılan üçlü görüşmede Stalin acele edilmemesi ve Yugoslavya'nın Bulgaristan'ı yutacağı izlenimi verilmemesi uyarısında bulundu ve ayrıca dürüst bir karşılıklı yardım ve dostluk antlaşması imzalanmasını tavsiye etti.¹⁴ Ayrıca yeni devletin Bulgaristan ve Yugoslavya arasında eşitlik temelinde kurulması gerektiği şartını ortaya koyunca, Bulgaristan'ın endişeleri olumlu şekilde ele alındı.¹⁵

"Büyük Dost"a konuyla ilgi bilgi vermeyi sürdüren Dimitrov, 8 Nisan'da ona açılarak Yugoslavların Bulgar meslektaşlarına karşı çok kibirli davrandıklarını ve "gösterdikleri başarıdan başları dönmüş" izlenimi edindiği söyledi. Ertesi gün özel bir toplantıda Dimitrov'un, Tito'nun küstah, kendine güvenen biri olduğu ve bölgedeki durumu küçümsediği tespitleri doğru çıktı. Daha sonra 12 Nisan'da aracı rolünde olan Stalin, açıkça Bulgaristan'ın desteklediği federasyon seçeneğinden yana tavır aldı.¹⁶ Dimitrov'un manevrası önerilerinin desteklenmesini sağladı. Diğer yandan onun geniş kapsamlı bir Balkan Federasyonu kurulması önerisi, Tito'nun kendi büyük hedeflerine karşı çıkmaya yönelik bir taktik olarak da görülebilir.

Gelecekteki federasyonla ilgili sıkıntılar şimdilik hafiflediği için, Dimitrov'un ilgisi tüm "reaksiyonerlere" karşı hızla bir saldırının hazırlandığı Bulgaristan'a yöneldi. Georgi Mihov 23 Nisan'da sırf taraftarlarına talimat verdiği için evinde göz hapsine alındı. Bu, komünist içişleri bakanının emrinde olan yeni milisin gücünü göstermesi bakımından ibretlik bir örnek oldu. Bazı Politbüro üyeleri, Vatan Cephesi içindeki sağcı un-

13) Ibid, a.e. 1748, l. 14-15.

14) Avramova, *Bulgaria v Sekretniya Arhiv*, 33-34. sayfalar.

15) Baev, "Stalin i Dimitrov", *Zarya*, 3 (2 Ekim 1991), s. 14.

16) Ibid; TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1687; Issussov, *Georgi Dimitrov*, 356-362. sayfalar.

surların tasfiye edilmeleri fırsatının kaçırılmaması gerektiğini savunuyorlardı; Dimitrov ilke olarak bu politikayı onaylamakla birlikte “düşmanların” bir daha bir araya gelme şansını elde etmemeleri için aşamalı olarak uygulanmasını tercih etti.¹⁷

Mayıs 1945'te Dimitrov, bizzat BHÇB'lilerin tasfiye edilmesini yönetti. Onları, belli etmeden parçalamayı hedefliyordu. Şimdiye kadar komünistlere karşı yumuşak başlı ve yeterince Sovyet yanlısı olduğunu gösteren Petkov'la bundan sonra da iş birliği yapabileceğini umuyordu; Bulgaristan'daki Sovyet yetkilileri ve Sovyet Dış İşleri Bakanı'yla yapılan görüşmelerden sonra “etkisiz hale” getirildi. Dimitrov, 8 Mayıs'ta Petkov'a özel olarak yazdığı bir mektupta selamlarını sunduktan sonra uzun vadeli ulusal çıkarlar adına günlük politikadaki küçük sorunların Vatan Cephesi'nin birliğini etkilememesini istedi. Dimitrov'un mesajını kısa süre önce Petkov'la görüşen üst düzey Sovyet yetkililer de desteklediler.¹⁸

Dimitrov'un çok açık ve beceriksizce yaklaşımı geri tepti. O zamana kadar kararsız davranan Petkov, komünistlerin bundan sonra BHÇB'ye karışmalarına katlanmaya karşı çıkıyordu ve BHÇB'nin yaklaşan seçimlere bağımsız olarak katılması eğilimindeydi. Georgi Mihov'un 24 Mayıs'ta gözaltında tutulduğu evinden kaçarak, ABD temsilciliğine sığınmasıyla kriz daha da ağırlaştı. Olay, radikal solcuların Petkov'u Vatan Cephesi ile sıkı bir iş birliği yapması için sıkıştırdıkları BHÇB'yi, komünistlerin manipüle edebilecekleri bir tür sınaıma oyununa dönüştü. Üstelik sadece Batılı müttefiklerin Bulgaristan'ın imzaladığı ateşkes antlaşması şartlarına göre demokratik önlemlerin komünistlerin kışkırtmalarıyla ihlal edildiğini çok iyi bilmelerine rağmen, BHÇB'ye yeterli desteği göstermemeleri BİP(K)'yi cesaretlendirebildi.

Petkov'un çeşitli antikomünist unsurları kendisine çekme-

17) Moser, *Dimitrov of Bulgaria*, s. 217.

18) Dimitrov, *Stalin's Cold War*, 105-107. sayfalar.

sinden endişelenen Dimitrov, BİP(K) aktivistlerine anlaşmazlığın suçunu Petkov'un engelleyici girişimlerine yıkmalarını istedi. Daha da önemlisi Petkov, Vatan Cephesi önderlerinden tecrit edilecekti. Bu yüzden Dimitrov, komünistlere koalisyonun küçük ve elitist bir ortağı Zveno grubuna yaklaşmalarını önerdi. 18 Ocak 1945'te Kostov, daha önce Petkov'a yaptığı gibi kelimesi kelimesine aynı ifadelerle övdüğü Başbakan Georgiev ve Savaş Bakanı Damian Velchev'den Vatan Cephesi'nin sürdürülmesini istedi. Pek kurnazca olmasa da, ikisine de Sovyetlerle iyi ilişkiler içinde olunması hatırlatıldı. Ancak görüşmenin en önemli konusu olarak, Bulgaristan'ın Sovyetleştirilmesiyle ilgili bir plan olmadığı iddia edildi. İlginçtir Zveno grubundan bakanların buna destek vermeleri, ordu için Sovyet eğitimcilerin davet edilmesini hemen kabul etmeleriyle sonuçlandı. Kostov daha sonra benzer şekilde gene Zveno grubundan Dış İşleri Bakanı Petko Stainov'a yeni kurulacak bir hükümette bakanlıkta yer alması konusunda güvence vererek komünistlerle iş birliği yapmaya ikna etti. 1945 yılının Haziran ayı sonunda Avrupa'da zafer kutlamaları için Moskova'yı resmen ziyaret eden Velchev'le ayrıntılı görüşmeler yapan Dimitrov, bu siyasi saldırıyı sürdürdü. Bulgaristan'daki Sovyet Komutanı General Biryuzov da görüşmelerin bir kısmına katıldı.¹⁹

9 Temmuz'da Dimitrov, BİP(K)'ye karşı açıkça tutum almasından dolayı hemen kabineden alınması gerektiğine karar verdi. Dimitrov, "hükümette nasıl hemen ve kesin bir değişiklik yapılacağı ve bunun halka nasıl anlatılacağını açıklayan direktifler" gönderdi. Ancak ertesi gün çok ağır bir suçlama olarak Stalin'in, planı "sekte" bulduğunu öğrendikten sonra bundan çark etti. Stalin geçen ocak ayında ortaya attığı önerileri daha da esnek biçimde yineledi. Dimitrov, yaptığı bu dönüşü Merkez Komite'ye "mevcut koşulların BHÇB'lilerin bakanlık görevle-

19) Sirkov et al, *Dnevnik*, 24, 30 Haziran 1945.

rinden alınmalarına uygun olmamasıyla" açıkladı.²⁰ Bu tavsiyeye uslu uslu uyulmasına rağmen, Dimitrov Bulgaristan'da bazı komünist liderlerin "Büyük Dost"un umduklarından çok daha az hoşgörülü ve esnek olduklarının farkındaydı.²¹ İdeolojik olarak ve siyaseten müttefik olan fakat farklı saiklerle yönetilen Sovyetler Birliği ve Bulgar komünistleri arasında aracılık yapmak, aslında Dimitrov'un karşılaştığı en büyük sorundu. Yerel devrimciler, savaş sonrasında ve özellikle daha önce yaşanmamış Sovyet himayesinin yarattığı fırsatlardan yararlanmak istiyorlardı. Dimitrov da bu eğilimdeydi. Ancak Batılı müttefiklerle iyi ilişkilerin avantajları konusunda özenli davranan Stalin, kendi etki sahasında ani değişiklikler yapmanın uzun vadede pek faydalı olacağını düşünmüyordu. Dimitrov'un bu ikileme, özgün bir yanıtı yoktu, ancak içgüdüleri ve alışkanlıkları onu çoğu kez Stalin'in önerilerinin gerisine çekilmeye zorluyordu.

1945'in ilkbaharında bir Stalin büstü siparişi veren Bulgaristan İşçi Partisi Politbürosu ayrıca 4,5 metre yüksekliğinde bir Dimitrov heykeli projesini onayladı. Dimitrov'u uzun bir ceket ve elinde bir tomar kâğıtla gösteren heykel, 1 Mayıs kutlamaları sırasında açıldı; heykelin Sofya'nın merkezinde bulunan Royal Palace'ın girişine dikilmesi komünistlerin güven ve hırslarını gösterişli bir şekilde ortaya koyuyordu. Seçimler yaklaşırken başkentte ve ülkedeki tüm daireler ve resmi binalar Dimitrov portreleriyle süslendi.²² Sadece ulusal kahramanların ve ara sıra üç büyük müttefik liderin resimleri sergilenirken, başka hiçbir çağdaş politikacı benzer şekilde onurlandırılmamıştı. Ancak bu tür bir saygı, Dimitrov'un pek ilgisini çekmiyordu; statü sembollerine normalde olduğundan fazla hassastı. Bunun yerine, giderek partideki yardımcılara karşı

20) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 184, l. 1-4; Sirkov et al, *Dnevnik*, 9-10 Temmuz 1945; Issussov, *Georgi Dimitrov*, 371-374. sayfalar.

21) TsPA, f. 146, os. 4, a.e. 337, l. 151.

22) Barker, *Truce in the Balkans*, s. 49; Issussov, "Pisma", s. 111.

hırçınlaşıyordu. Mektuplarından birinde, kuşkusunu uygun-suz bir tonla belirten Kostov'u tersledi. Bulgaristan radyosunda yayınlanan makalesinin bir paragrafının atlanmasına dikkat etmedikleri için Bulgaristan'daki yardımcılarını azarladı.²³ 1945 yazında, koalisyonun uyguladığı politikalarındaki zikzaklar ve Tito'nun Bulgar komünistlerine uyguladığı baskıdan dolayı Dimitrov'un sabrı giderek tükenmişti. Daha genç ve heyecanlı liderler, BİP(K)'yi yeniden oluşturup ülkeyi ve savaş sonrası ilk genel seçimlerde en son kampanyaları şekillendirirlerken, tüm deneyimi ve saygınlığına karşın Dimitrov'un rolü giderek bir izleyici rolüne indirgeniyordu. Ülkedeki komünistler birçok kez ülkede varlığına ihtiyaç duyulduğunu belirtmelerine karşın, Stalin, müttefiklere Bulgaristan'ın Sovyetleştirilmesinden korkmaları için bir neden daha verilmesinde ısrar ediyordu.

Stalin ancak Bulgaristan'da planlanan seçimlerden üç hafta önce, 7 Ağustos'ta Dimitrov'un ülkesine dönmesi ve hâlen SSCB Yüksek Sovyeti üyesi iken milletvekili adayı olmasının uygun olup olmayacağını görüştü. Dimitrov'un ısrarlı ricalarından sonra, tersi bir yol izlendi: Sovyet Meclisi üyeliğinden istifa etmesine ve hemen Sovyet vatandaşlığından çıkmasına izin verildi. Formaliteler Bulgaristan'daki seçimler arifesinde bir şekilde tamamlandı ancak adaylık kaydını yaptırırken hâlâ Sovyet vatandaşı olduğu için, Bulgaristan'daki seçimlere katılmak için uygun niteliklere sahip olup olmadığı sorusu ortaya atıldı. Bu arada Stalin ve Molotov, Dimitrov'un geri planda kalmasını ve Bulgar seçmenlerine seslenmemesini istiyorlardı.²⁴

Bu arada yeni oluşan, muhalefet lideri sıfatıyla komünistlerin demokratik özgürlükler ve insan haklarına aykırı davranmayı sürdürdükleri için seçimlerin ertelenmesini talep etti. Sofya'daki İngiliz ve Amerikalı diplomatlar General Biryuzov

23) Ibid, 136, 141. sayfalar.

24) Sirkov et al, *Dnevnik*, 7-8, 21-22 Ağustos 1945; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 377.

ile siyasi durumu görüşme talebinde bulununca, Dış İşleri Bakanı Stainov 22 Ağustos'ta sürpriz bir harekette bulunarak basın konferansında Bulgaristan'da ateşkes rejimini uygulayan Müttefik Kontrol Komisyonu istediği takdirde Bulgar hükümetinin seçimleri erteleyeceğini açıkladı.²⁵ Aynı gün Stainov, Sovyet Misyonu'nu iki kez ziyaret etti. İlk ziyaretinde komünistlerin Sovyet destekli davranışlarına karşı bir yaptırım olarak ABD ve Britanya'nın siyasi temsilcilerini Bulgaristan'dan çekmek üzere olduklarını bildirdi. Aynı akşam Stainov, Sovyetlerin siyasi danışmanı Stepan Kirsanov'la görüştü.²⁶ Bu görüşmenin zamanlaması ve içeriği bilinmediği için, Stainov'un açıklamaları ve daha sonraki gelişmelerde Sovyet Misyonu'nun bir rol oynayıp oynamadığı konusunda fikir yürütme olanağı bulunmuyor. 23 Ağustos günü, gece yarısı Müttefik Kontrol Komisyonu'nun tüm üyelerinin katıldığı toplantıda Amerikalı ve İngiliz üyeler hükümet, fikir ve toplanma hürriyetini yeniden tesis edinceye kadar seçimlerin ertelenmesinde ısrar ettiler. Düzgün bir görüşmeyi önlemeye çalışan Kirsanov, bu tutuma Seçmen Yasası'nın her maddesini dört saat süreyle açıklayıp bir demokrasi modeli olarak övmek suretiyle karşılık verdi. Gene 24 Ağustos gecesinin geç saatlerinde yapılan üçlü bir toplantıda Ruslar beklenmedik bir şekilde -muhtemelen Stalin'in direktifiyle- seçimlerin başlamasına kırk sekiz saatten az bir zaman kala seçimlerin ertelenmesini kabul ettiler.²⁷

25) FO 371/48129, R 14209, British Military Mission (BMM) to War Office (WO), 22 Ağustos 1945.

26) AVPRF, f. 74, os. 27, no. 18, s. 17, l. 30, Kirsanov to Soviet Foreign Ministry, 22 Ağustos 1945.

27) FO 371/48129, R 14356, BMM to Foreign Office (FO), 24 Ağustos 1945 and BMM to WO, 25 August 1945; *Ibid*, R14436, Houstoun-Boswall to FO, 27 Ağustos 1945; M. Mackintosh, "Stalin's Policies Towards Eastern Europe, 1939-1948: The General Picture", içinde T. T. Hammond ve R. Farrell editörlüğünde, *The Anatomy of Communist Takeovers* (New Haven, CT, 1975), 239-240. sayfalar.

Bulgar komünistler seçimlerin iptal edilmesinden çok, durumun birkaç saat içinde ellerinden kaymasına gerçekten öfkelenmişlerdi. Anlaşılan ne dış işleri bakanı ne de Sofya'daki Rus yetkilileri bu önemli karardan önce komünist liderleri dikkate almışlardı. Moskova'da bulunan Dimitrov da aynı şekilde komünistlerin gelişmelerdeki kontrolü yitirmelerinden dehşete düşmüştü. Stainov'un "rezilce" davranışını ancak iki gün sonra öğrenmesi ve bu önemli siyasi dramın sonucunu iki gün gecikmeyle günlüğüne kaydetmesi anlamlıdır. Komünistlerin Zveno liderleriyle yaptıkları, tamamen tatmin edici görüşmelerden sadece iki gün geçtikten sonra daha şok edici gibi görünen bu rezaletin verdiği çaresizlikle herhalde burnundan soluyordu.²⁸

Gene de kendini çabuk toparlayan Dimitrov, Sofya'daki komünistlere durumu dikkatle ele almalarını söyledi. Ancak durumun ciddiyeti üst düzeyde müdahale edilmesini gerektiriyordu ve hemen Kremlin'e çağrıldı. Stalin'in yanı sıra acele çağrılan Kostov ve Chervenkov'la birlikte Stalin'in komünistlerin moralini güçlendirmek istediği için Bulgaristan'a gitmesine izin verilmeyen Koralov'un katıldığı bir toplantı yapıldı; Dimitrov sadece dinleyecekti. Kızıl Ordu'nun işgali sonucu ortaya çıkan mali sıkıntılar ve tarımın desteklenmesi gibi Bulgarların bir süredir kibarca sordukları konularda Sovyet hükümeti hemen taviz verdi. Daha da önemlisi Stalin, General Biryuzov'a muhalefete artık hoşgörü gösterilmemesi talimatı verdi ve Bulgaristan'ın meseleleri konusunda tam kontrolü sürdürecekleri güvencesini verdi. Ancak bu kararlılığın yanında Britanya ve ABD ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi ve "Sovyetler Birliği ile ebedi dostluk" diye bağarmaktan bir süreliğine olsun vazgeçilmesinin kabul edilmesi gerekiyordu. Biraz yersiz olsa da Stalin, Bulgar hükümetinin demokratik referanslarına avantaj sağla-

28) Sirkov et al, *Dnevnik*, 22-24 Ağustos 1945.

yacağı için muhalefete karşı hoşgörölü olunmasını istedi.²⁹ Kolarov'un Bulgaristan'daki görevinin Sovyet hükümetinin sözde imtiyazlarının bir işe yaramamasından emin olmak olduğunu söylediğine birçok kez kulak misafiri olununca, Stalin'in sözlerinin gerçek anlamı çok geçmeden açığa çıktı.³⁰

Seçimlerin ertelenmesinden hemen sonra Dimitrov, Uluslararası Enformasyon Bölümü'ndeki sorumluluklarını yardımcılarına devretmeye başladı. Ancak bürosuna bir süre dokunulmadı. Beklenen yolculuk haberi hemen yayıldı ve Rakosi, 6 Eylül'de Budapeşte'den sevinçle yazdığı mektupta "Dimitrov yakına gelince, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da düzeleceğini" ifade etti.³¹ Gerçekten de Dimitrov, Romanya, Polonya ve Arnavutluk komünist partileri dâhil Doğu Avrupa'daki diğer bazı komünist partilerle ilgili konuları görüştü. Dikkatini Bulgaristan'a vermesine rağmen Sovyet liderlerinin Londra'da Dış İşleri Bakanlar Konseyi toplantısıyla ilgili değerlendirmelerini ilk elden almak için bir süre daha Sovyet başkentinde kalması gerekti. Dimitrov, Kolarov'a yazdığı bir mektupta, Bulgaristan'a dönmeden önce Bulgar politikasının seçenekleri ve perspektifleri konusunda "Büyük Dost'la açık bir şekilde konuşmanın yararlı olacağını" yazdı.³²

Ekim ayı ortalarında Stalin ve Molotov, Dimitrov'a Bulgaristan'da daha fazla siyasi değişikliğe gerek olmadığını söylediler. Mesajı Sofya'ya ileten Dimitrov, Vatan Cephesi dışında bir siyasi faaliyete göz yumulmayacağını doğruladı. Dimitrov bir yandan ülkesine dönüş hazırlıklarıyla uğraşırken Merkulov'la görüştü; Sofya'da Sovyet güvenlik görevlileri, Knyazhevo ban-

29) V. Dimitrov, "Revolution Released: Stalin, the Bulgarian Communist Party and the Establishment of the Cominform", içinde Gori ve Pons, *The Soviet Union*, s. 280.

30) FO 371/48131, R 15519, Houstoun-Boswall to FO, 12 Eylül 1945.

31) Sirkov et al, *Dnevnik*, 6 Eylül 1945.

32) Avramova, *Bulgaria v Sekretniya Arhiv*, s. 78.

liyösünde tahsis edilen konutta ikamet etmesini onayladılar ancak Merkez Komite binasında belirlenen ofise izin vermediler. Tüm teknik donanımın uygun olup olmadığını kontrol ettiler. Bir sekreter, bir daktilo görevlisi ve ev işlerinden sorumlu çeşitli personel dikkatlice seçilmiş ve daha önce Moskova'daki yerel halktan bir düzine yardımcı gönderilmişti. Sovyet "dostlar" üst düzey koruma altında olmasında ısrar ettiler ve siyasi sorunlara yol açmamak için Dimitrov'un Sovyet muhafızlarının kimliklerinin gizli tutulmasını istediler. Bizzat Stalin'in emriyle doğrudan Moskova'ya bağlı, yüksek frekanslı bir telsiz cihazı kuruldu. Sovyet özel ajanı Mirov, uluslararası ilişkilerle ve SBKP(B) ile irtibatı sürdürmekle görevlendirildi.³³ NKVD, Dimitrov'un Bulgaristan'da günlük yaşamını ayrıntılarıyla önceden görüyor ve izliyordu, böylece lideri büyük ölçüde kontrol edebiliyordu; Sovyet yöntemleri diğer Bulgar politikacıların çalışmalarına ve özel yaşamlarına da uygulandı.

Tüm bu yoğun hazırlıkların ortasında sadece birkaç üst düzey komüniste, Dimitrov'un Bulgaristan'a geleceği bildirildi. Siyasi etkisi olacağı düşüncesiyle, kısmen de güvenlik takıntısından zorunlu olarak kılık değiştirdi. Başarısız bir ayaklanmadan sonra ülkeden kaçan bir adamın, şimdi gizlice ülkesine dönmesi ironiden de öte bir şeydi. Meraklanan Kostov, "Dönüşünüz nasıl bir izlenim yaratacak?" sorusunu ortaya atarak, "Kimse seçimlerden önce geleceğinizden kuşkulanmıyor ve kimse bunu hesaba katmıyor," demişti. Kostov, Dimitrov'un dönüşünün Vatan Cephesi içindeki güvenilirmez unsurlara "dönüşün" olmadığını gösterirken, komünistlerin en çok gereksindikleri deneyim, entelektüel ve siyasi sermaye getireceğini düşünüyordu.³⁴

Dimitrov 3 Kasım 1945'te Stalin'e yazdığı mektupta, "Ken-

33) Ibid, s. 84; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 380.

34) Issussov, "Pisma", 145-147. sayfalar.

disine yıllarca yol gösterdiği için teşekkür" ederken, "gelecekte de tekrar değerli tavsiyelerinden yararlanabileceğini" eklemeyi de unutmadı. Dimitrov, 4 Kasım 1945 günü saat 16.00'da Bulgaristan topraklarına ayak bastı. Havaalanında General Biryuzov tarafından karşılandı ve akşam BİP(K)'den Kostov, Chervenko ve Yugov üçlüsüyle bir araya geldi. Ertesi gün başkanlık ettiği Politbüro toplantısında, seçimlerle ilgili olarak bir karışıklık ve kararsızlık olduğunu hissetti. Bu yüzden moral yükseltici bir konuşma yapmak için ilk fırsatı kullanmaya karar verdi.³⁵

Dimitrov'un, Bolşevik Devrimi'nin yıl dönümü kutlamaları nedeniyle Ulusal Tiyatro'nun sahnesinde yaptığı konuşmayla ilk kez kamuoyunun karşısına çıkması sembolik bir olaydı. Günlüğünde sadece bir önceki günkü kaydına göre değil, ayrıca 22 yıl yurt dışında kaldıktan sonra ilk kez Bulgaristan topraklarında, Bulgar yoldaşlarına seslenecek olduğunun fazlasıyla bilincinde olduğuna göre, günlüğüne dinleyicilerin isteği üzerine doğaçlama bir konuşmayla karşılık verdiğini yazması pek mantıklı görünmüyor. Tüm yerli ve yabancı gözlemciler anın öneminin farkına varmışlardı: İyimserler, Dimitrov'un ılımlılık ve halk demokrasisi yararına Sovyet politika-sıyla uyumlu olarak siyaseten soğukkanlılık ve ulusal uzlaşma istediğine inanıyorlardı. Bunun yerine kendi beyanlarına göre "muhalefetin entrikalarına açıkça darbe vurmuştu". Öfkesini "sürgünden döndüğünde muhalif gazetelerin iğrenç şamatalarına katlanmak zorunda kaldığı" sözleriyle ifade edince, yabancı gazeteciler, konuşmasının "tam bir şok ve hatta bencilce olduğunu" yazdılar. Dimitrov çok açık bir biçimde sabırlı bir bağışlayıcılık ve amaçlı tavizler verme noktasından çok uzaktı. Adını tekrarlayıp duran kalabalıklara bile gülümsemeyen ya da el sallamayan kırılğan, yaşlı adamın acı ve ön yargıyla dolu olduğu ve komünistlerin bir yıldır sürdürdükleri

35) Sirkov et al, *Dnevnik*, 3-5 Kasım 1945.

aşırı uygulamalardan sonra yeni bir başlangıç umutlarına son verecekmiş gibi görünüyordu. Komünistler hâlâ onun sözleşmeyle coşuyorlar ve bu konuşmaların olumlu etkileri olduğunu yani iş başındaki koalisyon saflarında güven ve muhalefet içinde kararsızlığı arttırdığını belirtiyorlardı.³⁶

Sonraki haftalar heyecan doluydu ve giderek dolu geçmeye başladı. Eşini baba evine gönderen Dimitrov, babasının, kardeşinin ve komünist partinin kurucularından Blagoev ve Kirkov'un mezarlarını ziyaret etti. Politbüro'nun çalışmalarıyla ilgilendi ve komünist aktivistlerle, bakanlarla, Krallık Naibi Pavlov'un yanı sıra Zveno grubundan ve BHÇB'lilerden bazı önemli politikacılarla ayrı ayrı görüşme turlarına başladı. Bu kişilerin tümü, kendisine örgütlerindeki gelişmelerle ilgili olarak son bilgileri verdiler. Önemli olan başbakanla çok iyi anlaşmış gibi görünüyordular. Hatta başbakan, komünistlere Başkan Truman'ın Bulgaristan ve Romanya'daki durumla ilgili bağımsız bir değerlendirme yapması için kısa süre önce gönderdiği özel temsilcisi Mark Etheridge ile yaptığı görüşmeler konusunda bilgi verdi ve tabii Dimitrov, topladığı bu bilgileri hemen Molotov'a ilettiler. Dimitrov çeşitli diplomatik toplantılara katıldı, bunlardan en önemlisi Etheridge ile yaptığı görüşme oldu. Görüşmede, yaklaşan seçimlerin daha fazla ertelenmesini ve ayarlamalar yapılmasını kabul etmeyecekleri uyarısına işaret eden notlarında oldukça ılımlı bir dil kullanan Dimitrov, Amerikalı temsilciyi muhalefetin eksiklikleri konusunda şaşırtıcı derecede içten buluyor.³⁷ Amerikalı temsilci, Dimitrov'un kendisine komünistlerin iktidarı tekellerine almak gibi bir niyetlerinin olmadığını ve Vatan Cephesi ittifakının bir parçası olarak yönetimi sürdürme konusunda güvence vermek istediğini fark etmişti. Gene de ABD delegasyonundan, rejimin seçim öncesinde verdiği tavizlerin sadece makyaj

36) Barker, *Truce in the Balkans*, 60-1. sayfalar.

37) Sirkov et al, *Dnevnik*, 9 Kasım 1945.

olduğu ve seçimleri kazandıktan sonra komünistlerin gerçekten muhalefeti yok etmeye hazırlandıkları gibi bir genel izlenim edinmişlerdi.³⁸

18 Kasım 1945 günü yapılacak olan Bulgaristan parlamento seçimleri kampanyasında, komünistler yıkıcılık ve geçen yıllar içerisinde yetkinleştirdikleri diğer yöntemlerle rakiplerini yıldırmaya başladılar. Bu yüzden Petkov'un sözde lideri olduğu muhalefet, Vatan Cephesi'nden ayrılan sosyal demokratlarla birlikte boykot ilan etti ve boş oy verilmesi çağrısında bulundu. Resmi sonuçlar dikkatle incelendiğinde seçime katılma oranının % 85,2 olduğu ve bunun %88,3'ünün Vatan Cephesi'ne oy verdiği ve seçmenlerin yaklaşık dörtte birinin Vatan Cephesi dışındaki partilere oy verdiği görülmüyordu. Yabancı diplomatlar iktidardaki koalisyon için gerçek sonuçların daha kötü olduğunu bildiriyorlardı; Dimitrov'un yerel komünistleri haşladığı ve Sovyetleri yanılttığı için kendisinin azar işittiği söyleniyordu.³⁹ Bu konuda kesin bir kanıt bulunmuyor ve Dimitrov durmadan Vatan Cephesi'nin parlak bir zafer kazandığını iddia ediyordu. Seçimlerden on gün sonra özel bir ulakla kendisine Yüksek Sovyet tarafından verilen "Emek Onur Nişanı" ile ödüllendirildi.⁴⁰ Tabii bu, Sovyetlerin Bulgaristan'da işlerin yürümesinden memnun olduğunu gösteriyordu.

Dimitrov seçimlerden sonra biraz daha stresli olarak günlük işlerine yöneldi. En güçlü partinin lideri olarak Millet Meclisi'nin açılmasını beklerken seçimi kazanan koalisyonun politikasını düzenlemeye çalışıyordu. Bazı milletvekillikleri ve bakanlıklar önceden belirlendiği için, büyük ölçüde sembolik görüşmeler yapıldı. Dimitrov bu konuda Vatan Cephesi içindeki BHÇB'liler, sosyal demokratlar ve Zveno grubuyla tam

38) Black, "The Start", s. 189; FO 371/48194, R 19201, Washington to FO, 12 Kasım 1945.

39) FO 371/48194, R 20177, Sofya to FO, 29 Kasım 1945.

40) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 28 Kasım 1945.

bir anlaşmanın var olduğunu gördü. Bu partiler geçen yıl içinde komünistlerden hayal kırıklığına uğrayanlardan kurtulup sadece aşırı solcu ve Sovyet unsurları bünyelerinde tutarak önemli bir değişikliğe uğramışlardı. Ayrıca sadık komünistler önemli siyasi ve idari mevkileri ellerinde tutuyorlardı. Buna rağmen Dimitrov, Vatan Cephesi'nin yapacağı bir açıklamanın kaleme alınması ya da Uluslararası Kadınlar Konferansı'na katılacak delegelere talimat verilmesi gibi önemsiz konularla bizzat ilgilenmekte ısrar ediyordu.⁴¹

Dimitrov resmi görevleri gereği Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin patriğiyle bir akşam yemeğinden sonra birlikte Bulgaristan-Rusya maçına gitti. Özel sekreterinin aktardıklarına göre Dimitrov, sıradan halkın yaşam standardına ve genel duruma çok yakın ilgi gösteriyordu. BİP(K) ve hükümete yapılan eleştirilere karşı oldukça duyarlıydı ve ister şahsına isterse genel siyasi anlamda olsun, düşmanca davranışlara karşı dikkatli olunmasına önem veriyordu. Tüm mesajlara mutlaka yanıt verilmesi konusunda hoşgörüsüzdü ve himayesine sığınanlara karşı sık sık iyi niyetli davranırdı. Dimitrov tüm komünist kuşaklar arasında edindiği popüleritenin tadını çıkarıyordu; özellikle ilkokul çocukları için Sovyetlerden model olarak alınan "Eylül Çocukları" adı verilen grubu konuk edip onları eğlendirmeyi çok seviyordu.⁴² Bununla birlikte yardımcıları, Dimitrov'un özel yaşamının çok sade olmasını ve basit zevklerini sürdürmesini sağlıyorlardı. Yeni konutuna bir olimpik yüzme havuzu yapılıncaya, aşırılıkları kabul etmediğini göstermek için bu havuzdan hiç yararlanmadı.⁴³

Anılar ve o döneme ait belgeler, çok açık biçimde bölünmüş bir Dimitrov imajı veriyor. Ailesine ve partisine sadık olan Di-

41) Ibid, 18, 21-23 Kasım 1945.

42) Ibid, 5 Aralık 1945.

43) Ignatov, *Surtse za Vsichki* (Soyia, 1982), 34, 47. sayfalar.

mitrov, sokaktaki adamla empati kurabilen bilge ve müşfik bir baba görüntüsü veriyordu. Devrimci romantizmi olmayanlar için etrafı korumalarla çevrili, evinde sinema ve parlak limuzin gibi lüks nesnelere sahip bir Moskova kuklasıydı. Aceleyle dikilen tel örgülerle kendisini halktan ayıran evine, küçültücü isimler takılmıştı. Hepsinden kötüsü, içtiğini gizlemek zor oluyor ve sürekli olarak dedikodulara yol açıyordu.

Dimitrov'u en çok, Bulgaristan'ın uluslararası alandaki belirsiz konumu endişelendiriyordu. Sovyet kontrolü belirleyici bir faktör olarak sürüyordu. Sovyet Başkomutanlığı muhalif gazeteleri yasaklayan ve hatta Ulusal Tiyatro'da sahnelenen eserleri kaldıran emirler yayınlıyordu. Siyasi aktivistler ve devlet memurları Sovyetler tarafından eğitilirken, diğer taraftan da devlet kurumlarına çok sayıda Sovyet danışman yerleştirilmişti.⁴⁴ Tüm bunlar Dimitrov tarafından çok olağanmış gibi karşılanırken, çok geçmeden Sovyetlerin Bulgaristan'a yaklaşımlarında başka bir çarpıklığa tanık oldu. Başında bulunduğu delegasyon Moskova'ya gittiğinde, Etheridge, Bulgar komünistlerinin temel demokratik kuralları hiçe saymalarından dolayı ABD'nin kaygılarını dile getirdi. Diğer taraftan Britanya ve ABD, hileli seçim sonuçlarından dolayı hükümeti tanıma kararında direniyorlardı; bununla beraber durumu etkileyemediklerini ortaya koyan Bulgaristan'daki çıkmazdan kurtulmak için bir çare arıyorlardı.

23 Aralık'ta Stalin, Dimitrov'a şifreli bir mesajla ABD'nin Rusya büyükelçisi ile yaptığı görüşmeyi aktardı. Bulgaristan'da seçim sonrasında kurulan hükümetle ilgili her türlü tartışmayı reddeden Stalin, buna rağmen siyasi tavizler vermek için zamanın uygun olduğunu kabulleniyordu. Bu yüzden Dimitrov'a, hükümetin uluslararası alanda tanınmasını kolaylaştırmak için bir ya da iki muhalifi hükümete almasını

44) AVPRF, I. 74, os. 27, no. 8, s. 16, l. 57-68, various communications, Aralık, 1945; Valeva, "Repressii", 320-324. sayfalar.

önerdi. Ancak Stalin bunun için Petkov'u düşünmediğini, "pek popüler olmayan birine, önemsiz bir bakanlığın" verilebileceğini söyledi. Açıkçası Stalin, Bulgar komünistlerinin durumu idare edebileceklerini, böylece küçük ayarların genel siyasi dengeyi değiştirmeyeceği gibi beraberinde muhalefetin güçsüzleşmesi ve Batılıları memnun etmek gibi iki avantajı getireceğini düşünüyordu.⁴⁵

Dimitrov hemen görüş alışverişi için önemli komünist liderler ve Başbakan Georgiev'le bir araya geldi ve Stalin'in önerisi benimsendi. Üç gün sonra, Moskova'da Dış İşleri Bakanları Konseyi "Üç Büyük Müttefik" adına Sovyetler Birliği'nin iki sadık ve örnek muhalefet üyesini hükümete alması tavsiyesinde bulunmasını kararlaştırdı. Dimitrov, BİP(K) Politbürosu'na "Moskova Bildirgesinin" İngiltere ve ABD'ye zevahiri kurtarma fırsatı verdiğini ve kasım ayında yapılan seçimlerin, meclisteki sayısal durumun ve hükümetin varlığının Batılı devletler tarafından tanınması anlamına geldiği konusunda güvence verdi.⁴⁶ Bu tür saptırmalar Stalin'in Anglo-Amerikalıların taleplerine bir sınır getirdiği ve bazı durumlarda onları bertaraf etmekle övünmelerini yansıtıyordu.⁴⁷ Bu, daha aydın komünist liderlerin kasıtlı uzlaştırmacı açıklamalarıyla bağdaşan bir durumdu. 12 Nisan 1945'te toplanan Merkez Komite Plenumu'nda Kostov "iç ve uluslararası faktörler nedeniyle komünist parti, burjuvazi ve entelektüel burjuvazinin demokrat kesimleriyle iş birliği yapılmasını önemsiyor," demişti.⁴⁸ Bu, komünistlerin muhalefet tekrar Vatan Cephesi ile bir araya gelmediği sürece "acıma-

45) Issussov, *Stalin*, 40-41. sayfalar; V. Dimitrov, "The Failure of Democracy in Eastern Europe and the Emergence of the Cold War, 1944-48: A Bulgarian Case Study" (Cambridge Üniversitesi'nin yayımlanmamış doktora tezi, 1996), 324-328. sayfalar.

46) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1028, l. 1-2.

47) Ibid; L. Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema na Bulgaria 1944-48g.* (Sofya, 1993), s. 92.

48) TsPA, f. 1, os. 5, a.e. 5, l. 4-6.

sızca yok edilecek gerici düşman faşist bir güç” olarak görülecekleri uyarısında bulunmalarını engellemedi.⁴⁹

Benzer ikili düşünce tüm Moskova'nın kararına boyun eğme çabalarında da kendini gösteriyordu. Dimitrov bu kararda muhaliflerini daha da parçalamanın olanaklarını keşfediyordu: Komünistler arasından seçilip kabineye eklenebilecek bazı bakan adayları olduğu garantisini verdi.⁵⁰ Ancak Petkov ve Vatan Cephesi'nden ayrılan sosyal demokratların lideri Kosta Lulchev hükümete girmeyi reddettiler ve seçim öncesi tutumlarını sürdürdüler. Bu beklenmedik sorun üzerine Georgiev, Stainov ve Yugov acele Moskova'ya gittiler. Her ikisi de komünist olmamalarına rağmen, Georgiev ve Stainov'un, Stalin'le bu tür yoğun görüşmeleri kabul etmeleri olağanüstü öneme sahipti. Stalin, Bulgarlara onların çıkarlarına saygı duyduğu sözünü verip, Sovyet korumasının süreceğini taahhüt ederken belirli bir sıkıntı içindeymiş gibi görünüyordu. Batılıların Bulgaristan'la ilgili zararlı taleplerini geri çevirdiğini söyleyen Stalin açıkça “Bulgaristan'ın asla Sovyetlere karşı yapılacak bir saldırının aracı olmasını” istedi. Bulgaristan'ın içinde bulunduğu açmazda gelince, Stalin sadece iki muhalefet temsilcisinin hükümete girmesi gerektiğini söyledi. Petkov ve Lulchev'le görüşmeler yapan bakanları, “Aslında onlara ihtiyacınız olmadığı bir anda onlara ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsunuz,” diyerek azarladı.⁵¹ Şaka-sı olmadığını göstermek için, birkaç yıl önce Letonya'da Sovyet

49) Ognyanov et al, *Narodna Demokratiya*, s. 47.

50) TsPA, f. 147, os. 2, a.e. 56, l. 1-8; *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers*. 1946, VI. Cilt (Washington, 1969), s. 48, Acheson to Barnes, 12 Ocak 1946; Black, “The Start”, s. 192; Rossiyskiy Gossudarstvenniy Arkhiv Sotsial'noy i Politicheskoy Istorii (RGASPI - Russian State Archive for Social and Political History), f. 17, os. 128, a.e. 759, l. 121, CC of BKP to CC of VKP(B), 30 Aralık 1945; TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1028, l. 1-2.

51) Ibid, f. 147, os. 2, a.e. 1033, l. 1; Ognyanov, *Durzhavno-politicheskuta Sistema*, s. 94-5; Issussov, *Stalin*, s. 41.

yanlısı bir hükümet kurduğu bilinen Sovyet Dış İşleri Komiser Yardımcısı Vişinki'yi vakit geçirmeden Sofya'ya gönderdi. Ancak Stalin konuk Bulgar devlet adamlarına Vişinski'nin, aslında muhalefete "Moskova Bildirisi'nin içeriğini bir kez daha tekrarlamaktan öte bir görevinin olmadığını" söyledi.⁵²

Lulchev ve Petkov, açıkça yapılan tehditlere kulak asmadıkları ve bir ödün garantisi olmadan hükümete dönmeleri talebini reddedince, Vişinski'nin Moskova elitlerinin tercih ettikleri gibi gizlice planlanan gezisi başarısızlıkla sonuçlandı. İki gün boyunca sadece hükümete katılması için uğraşan Vişinski, sonunda Sofya'dan eli boş döndü.⁵³

Moskova'nın kararlarının neden olduğu yüksek beklentilerle dolu iki hafta boyunca Dimitrov, bir dereceye kadar ülke içindeki görüşmelerin ve diplomatik temasların gölgesinde kaldı. Kuşkusuz Stalin'le iletişim kurdu ve Vişinski ile görüşmelerde bulundu. Ancak oldukça bariz böylesine kritik bir anda, kişisel otoritesini uzlaşma aramak için kullanmadı ve muhalefetle ilişki kurmaktan kaçındı. Aslında Bulgaristan'a döndükten sonra Dimitrov, ideolojik ya da siyasi rakiplerinden hiçbirisiyle karşılaşmadı. Moskova Bildirisi'nin muhalefetin moralini bozmak için kullanılacağı anlamına gelen özel ve kamuoyu karşısında, "Hükümete katılırlarsa rehin olarak kalacaklar, yok eğer girmezlerse onları fırlatıp atacağız," sözleri bağlamında kendi payına olumlu bir hareketin eksikliği görmezden gelinemez.⁵⁴ Kısa bir süre sonra Dimitrov, Merkez Komite'de yaptığı konuşmada, "Halk milisi pasif kalmamalı, gerekirse Petkov da tutuklanır ve kimse sesini çıkaramaz," uya-

52) TsPA, f. 147, os. 2, a.e. 1033, l. 2; *Foreign Relations of the United States*, Vol. VI, s. 50, Barnes to Byrnes, 13 Ocak 1946; Issussov, *Stalin*, 42-43. sayfalar; Ognyanov et al, *Narodna Demokratiya*, 52-55. sayfalar.

53) *Foreign Relations of the United States*, VI Cilt, s. 48, Barnes to Byrnes, 12 Ocak 1946; Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema*, s. 96.

54) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1030.

rısında bulundu.⁵⁵

Dimitrov'un iç politikadaki ödünsüz tutumu bir tür kişisel diplomasi uyguladığı bölgesel sorunlardaki aktivist yaklaşımıyla başa baş gidiyordu. Yunan komünistleriyle oldukça ilginç, hatta biraz karanlık ilişkileri vardı. Dimitrov, Bulgaristan'a döndükten sonra Yunan Komünist Partisi (KKE) ile iletişimi ve para gönderme işini ara sıra Kostov'dan alıp kendisi ilgileniyordu. Tabii asıl para ve tavsiyeler, Kremlin'den geliyordu. Güneydeki yoldaşlarla düzensiz bir irtibat vardı ve özellikle Makedonya'nın statüsü ve sınır tadilatları gibi çözümlenmeyen sorunlar nedeniyle ilişkiler bozulmuştu.⁵⁶ BİP(K), Yunanistan'daki devrimci gelişmelerde çıkarları olduğuna inanıyordu. Ancak Dimitrov'un orada kronikleşen iç savaş karşısındaki tutumu tamamen Sovyet politikasına bağlı kalmasına sabitlenmişti. 1946 yılının Şubat ayı başlarında Stalin'in, KKE'nin bir ayaklanma hazırlıklarına girmeyip bunun yerine kitlelerin siyasi olarak harekete geçirilmesi yanında öz savunmayı örgütlemelerini uyarısını ilettili.⁵⁷ Mesaj, kısa ve başka bir anlam çıkartılamayacak kadar açıktı; ancak Stalin'in koşullar uygun oluncaya kadar tüm Avrupa'da komünistlerin sabırlı ve ılımlı davranmaları konusundaki tercihleriyle tutarlılık arz ediyordu.

BİP(K)'nin Yugoslav komünistleriyle ilişkisi daha sağlam temellere oturmuştu ve bu, çok farklı bir düzeyde, tümü Dimitrov'u örnek alan geniş bir Merkez Komite grubu için içine sokularak gerçekleşti. Ülkesine döndükten kısa bir süre sonra Dimitrov'un Tito ile yaptığı haberleşmelerde federasyon sorunu kaldığı yerden yeniden ele alındı. İlk hamlenin Yugoslavya'ya ait olduğunu ancak bunun Sovyetlerin gözetiminde uy-

55) Ibid, a.e. 345.

56) Ibid, os. 4, a.e. 191-2.

57) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 9 Şubat 1946.

gulanması koşuluyla kabul etti. Moskova Bildirgesi'nden sonra ortalığın yatışmasının hemen ardından kamuoyu önünde yapılan özel görüşmeler sırasında bu görüşe varılmıştı. 1946 yılı Şubat'ında Dimitrov, Harp Okulu'nda yaptığı konuşmada şunları söyledi:

Bulgaristan tüm Balkan halkları adına tarihi bir görevi yerine getiriyor. İlerici rollerini tamamlayabilmeleri için Balkan halklarına ve Güney Slavlarına yardım edebilmeliyiz. Ege Denizi'ne bir çıkış kapısı olması ulusal çıkarımızdır.⁵⁸

Bu tür sözlü beyanlar ne ülke içinde ne de uluslararası terminolojide ılımlılık arz ediyordu. Aslında bu konuşma, aynı yıl içinde Türkiye kriziyle⁵⁹ doğrulanan bir izlenim olarak Batılıların Sovyet saldırganlığı konusundaki endişelerinin artmasına katkıda bulunuyor ve Batılı güçlerin isteksiz ve tutarsız olsa da ısrar etmeyi sürdürdükleri Bulgaristan'ın demokratikleşme politikasının sakatlığını açıkça işaret ediyordu. Diğer taraftan 1946 yılının Mart ayının ikinci haftasında Sovyetler tarafından geçici bir uzlaşmaya varmaları için sıkıştırılan komünistler tekrar Petkov'la temasa geçtiler.⁶⁰ Ancak Bulgar komünistleri gene Moskova Bildirgesi'nin uygulanmasında ısrar ettiler.

Dimitrov, daha çok Vatan Cephesi içindeki güçlerin eğilimleriyle ilgileniyordu. 1946 yılının Mart ayının ilk haftasında Vatan Cephesi'nde kalan sosyal demokratlarla yaptığı görüşme, o dönem içindeki görüş ve davranışlarını çok güzel ortaya koymuştu. Kendini hoşgörülü birisi olarak tanıtan Dimitrov, tek başlarına iktidarı ele geçirebilme olanağına sahip olmalarına rağmen komünistlerin sosyalizmi güçlendirmek için

58) Gergov, *Obrugavaneto*, s. 42-43.

59) E. Mark. "The War Scare of 1946 and its Consequences", *Diplomatic History*, 21 (1997), 393-415. sayfalar.

60) FO371/58515, R 4575, Sofia to FO, 16 Mart 1946.

“emekçi sınıfın birliğini” tercih ettiklerini söyledi. Bu şekilde davranmanın araçları, sosyal demokratların komünistlerle birleşmelerini içeriyordu. Böylece sosyal demokratların sadece uzun vadeli siyasi avantajlara sahip olmakla kalmayacakları, Pernik madenleri ve Ziraat Bankası gibi ikinci ve üçüncü dereceden idari ve yönetici görevlere daha kolay gelecekleri söylendi. Ancak Dimitrov çok açık olarak “emekçi sınıf arasında” rekabete hoşgörü göstermeyeceklerini, bir başka deyişle iş başındaki koalisyon üzerinde kontrolü asla bırakmayacakları uyarısında bulundu.⁶¹

Dimitrov, sosyal demokratlarla yaptığı görüşmede emsal oluşturan bir olay olarak Dimitrov’un açık onayı ile tutuklanan ünlü liderleri Krustyu Pastuhov’un durumuyla ilgili tutumlarını dile getirdi. Vatan Cephesi’nden ayrılan Pastuhov, Bulgar İşçileri Sosyal Demokrat Partisi’ne alternatif bir parti kurulmasına ve muhalefetin örgütlenmesine yardım ettiği için doğal olarak komünist zulmünün hedefi olmuştu. Ayrıca Pastuhov otuz yılı aşkın bir süredir, büyük bir ihtimalle konumunu sıkıntıya sokan, eskiden kalma bir düşmanıydı. Sözde, Sovyetler Birliği karşıtı yazılarından dolayı tutuklandığı savunulmasına rağmen, Sovyet yetkililerine danışılmamıştı. Bunun ciddi bir hata olduğunu düşünen Sovyet yetkililer Vşinski’nin talebi üzerine olayla ilgili kapsamlı bilgi verilmesini istediler.⁶² İlginçtir, şahsi düşmanını tasfiye etmeye kalkan Dimitrov, Sovyetler Birliği’ne yerleşik bilgi verme ve tabiiyet kurallarına uymadığı için azarlandı.

Sadece iki gün sonra ve bir uyarı olmaksızın Moskova, 15 Mart’ta Bulgaristan hükümetinde değişiklik yapılmasını istedi. On sekiz aydır Sovyetlerin açıkça siyasi uzlaşma önerileri, Bulgar komünistlerinin uyguladıkları vahşete fiilen onay ver-

61) TsPA, I. 146, os. 6, a.e. 342, I. 1-4.

62) Sirkov et al, Dnevnik, 13 Mart 1946.

meleriyle yan yana gitti. Şimdi Molotov çok açık olarak komünistlerin egemenliğinde bir hükümet kurulmasını emretti. Hem kişi hem de yapısı hakkında ayrıntılara kadar giren Molotov yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde Sovyetlerin, Dış İşleri Bakanı Stainov'a güvenmediğini açıkladı; ilginçtir dış işleri bakanı Sovyet yetkililerine Pastuhov'un tutuklanmasına halkın tepkilerini iletmişti.

Molotov'un direktifine Dimitrov'un hemen gönderdiği yanıt pek tatmin edici olmadığı gibi buna bir de Sovyetlerin komünist olmayan maliye bakanının görevine son verilmesi taleplerinin ihmal edilmesi gibi bir dizi karşılıklı sinirlenmeler ve iletişim bozuklukları eklendi. Birkaç saat içinde Dimitrov'u yanıtlayan Molotov, yapılan ihmale dikkat çekti ve uygunsuz bir şekilde Yugoslavların "daha yerinde ve güçlü davranışlarıyla" karşılaştırdığı bu tutumun "yersiz bir tevazu olduğunu" söyledi. Bu yanıt belli ki iki komşu komünist parti arasındaki zımni rekabete oynuyordu.⁶³

Bu beklenmedik eleştiriler, sadece Dimitrov'un Sovyet idaresinin izlediği yoldan gitmekteki isteksizliğinden değil ayrıca Stalin'in politikada ince ayarlar yapmasından kaynaklanıyordu. O zamana kadar Sovyet lideri, Bulgar öğrencilerine komünist olmayan kesimlerle sözde iş birliği yapmaları ve bir taraftan da sürekli olarak komünistlerin gücünü sağlamlaştırma gibi iki yöntemi izlemelerini tavsiye etmişti. Hiç de Bulgaristan'a özgü olmayan bu kombinasyon, savaş sonrası yeniden yapılanmanın yolunu açmak ve tamamen başarılı olmasa da yararlı olan Büyük İttifak'ın güçten düşmesinin getirdiği mahzurların sınırlandırılmasını amaçlıyordu. Sovyetlerin eş zamanlı iki jestinin gösterdiği gibi Stalin şimdi daha az karmaşık ama daha çatışmacı bir yaklaşımı benimsedi: 1946 yılı Mart'ında Moskova'nın kararlarına soğuk bir tepki gösteren Başbakan

63) Ibid, 16 Mart 1945.

Georgiev beklenmedik bir şekilde BHÇB'lilerin hükümette görev alabileceklerini açıklayınca, Biryuzov ve Kirsanov kendisini "aydınlatmak için" ziyaret ettiler ve bunun, modası geçmiş ve yetkisiz bir açıklama olduğunu söyleyerek, kararı incelikten uzak bir tavırla veto ettiler.⁶⁴ Bulgarların Merkez Komitesi'ne açık ve teklifsiz bir dille muhalefete "hiç aldırma-maları" ve onları "ustaca boğmalarını" tavsiye eden "Büyük Dost" bu hareketin önemini pekiştirdi.⁶⁵ Bu bir mecaz idiyse, aynen uygulayan Bulgar komünistleri bunu anlamamışlardı. Dimitrov zaten iç işleri bakanının "muhalefete karşı en ağır siyasi, idari ve yasal önlemleri almasını" önermişti.⁶⁶ 1944'ten beri komünistlerin uyguladığı tüm şiddeti coşkuyla ve vicdan azabı duymadan savundu. 1946 yılı Nisan ayının ilk yarısında Bulgaristan'ı ziyaret eden İngiliz Milletvekili John Mack, binlerce kişinin hapsedildiği söylentilerinden söz açınca, Dimitrov "halkın öfkesinin haklı olarak taşıdığını" ve "Vatan Cephesi önlem almasaydı, bize muhalefet edenler bugün hayatta olmayacaklardı. Bu yüzden bize minnettar olmaları gerekir," diyerek olayın doğruluğunu kabul etti. Ayrıca ülkenin beceriksizler, tembeller ve yabancılar için casusluk yapan, Batı modasını takip eden yoz insanlarla dolu olduğunu iddia ederek, lafı hiç dolaştırmadan, "Bırakalım lüks içinde mi yaşasınlar yoksa çalıştıralım mı?" dedi.⁶⁷

Gene de Dimitrov, BİP(K)'nin ülkeyi sadece şiddetle yönetmeyeceğini umuyordu. 19 Nisan'da, sıradan işçilerle görüşülmesi, çiftçiler ve zanaatkârlarla temasa geçilmesi ve hükümet politikası, parti yönetimi hakkındaki görüşlerinin öğrenilmesi ayrıca belediye başkanları, yerel idareciler ve köy milisi ko-

64) Stankova, "Bulgaria in British Foreign Policy", 219-220. sayfalar.

65) TsPA, f. 146, os. 6, a.e. 1633.

66) Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema*, 102-112. sayfalar.

67) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 743.

nusundaki görüşlerinin dinlenmesi konusunda girişimlerde bulunulması amacıyla komünist milletvekilleriyle görüştü.

Dimitrov halkın bir kısmının yanlış anlaşılmalara ya da önemsiz kişisel nedenlerden dolayı muhalefeti desteklediğine ancak kendileriyle konuşulursa ve komünistlerin her gün şikâyeteye yol açan durumlarla ilgilenmeleri durumunda Vatan Cephesi'ne döneceklerine inanmıştı. Kuşkusuz kötü niyetli muhalefete karşı "sert önlemler" alınmalıydı.⁶⁸

Komünist olmayanları akılsız ya da kötü niyetli olarak gören bu uzlaşmaz bakış açısı, Dimitrov'un temel siyasi felsefesinin ön yargılarını ve yetersizliklerini ortaya koyuyor.

Komünist olmayanlara baskıların arttığı bir toplumda Bulgar Kilisesi'nin görevini yapmasına izin verileceği gibi tutarsız davranışlar ancak siyasi çıkarla izah edilebilirdi. Yıllar önce dinini reddetmiş olan bu komünist, 1946 yılı Mayıs ayının sonlarında Hristiyanlığa karşı olumlu bir tutum içinde olduğunu söylemeyi uygun bir davranış olarak görüyordu. Bir grup Ortodoks rahiple görüşen Dimitrov, klasik "havuç ve sopa" yaklaşımını kullanarak, dini kurumlara her türlü maddi ve mali destekte bulunulacağı sözünü verirken, kilise kürsüsünün "gerici propaganda" için kullanılmayacağı ihtarında bulunmayı da unutmadı. Kilisenin politikadan uzak durmasına gerek yoktu ancak yeni rejimi desteklediğini göstermeliydi. Siyaseten akıllı ve uyumlu olduğunu kanıtlayan Rusya Patriği buna güzel bir örnek teşkil ediyordu.⁶⁹ Dimitrov, 27 Mayıs günü, büyük saygı duyulan Rila'lı Saint İvan kutlamaları sırasında küçük yaştaki kral ve ana kraliçe kutsanırken kiliseyi terk ederek ne demek istediğini ortaya koydu. Daha sonra dışarıda toplanan kalabalığa yaptığı konuşmada "Cumhuriyet kilisesinden" söz etti.⁷⁰

68) Ibid, a.e. 602.

69) Ibid, a.e. 711.

70) Ganchovski, *Dnite*, s. 110.

Çok açık tutarsız davranışlarına örnek olacak bir olay da, 3 Eylül 1946'da Stalin'den ilk kez Leipzig'de beraber yargılandığı Blagoy Popov da dâhil Büyük Temizlik sırasında hapsedilen 29 Bulgar'ın durumlarının yeniden ele alınmasını rica etmesidir. Dimitrov bu girişimi, bu insanların BİP(K)'ne vazgeçilemeyecek hizmette bulunacaklarını ima ederek savunmaya çalıştı. Dimitrov'un siyasi mahkûmları Sovyet Gulaglarından kurtarma girişimi ile Bulgaristan'da politik zulme izin vermesi arasında bir ahlaki çelişki varsa eğer, bu sadece yüzeyseldir. Dimitrov, sürgün edilen eski komünistlere yardım edip komünizm karşıtlarına vahşeti sunmakta sıkıntı çekmiyordu. Kriter pragmatizm ve siyaseten bağlılık olup, felsefi ilkelerin etik değerleri değildi.

1946 Mayıs-Haziran aylarında Bulgar siyasi çevrelerinde bir siyasi fırtınanın kopacağına dair belirgin bir his vardı. Komünistler, iç savaşın yeniden başladığı Yunanistan'da "Anglo-Amerikan" emperyalist etkinliğin artmasıyla bağlantılı olarak kimi kışkırtma hazırlıklarının yapıldığını iddia ediyorlardı. Politbüro komünist çıkarlara ters düşen her türlü eylemin üstesinden gelinmesi için bir karar çıkarıp bu tür provakasyonların beklentisi içinde, baskıcı yasaların kabul edilmesi için bastırınca bu, büyük ölçüde kendiliğinden gerçekleşen bir kehanet oldu. Protesto toplantıları ve basın bildirileriyle tepki gösteren muhalefetin bu tutumunu, komünistler düşmanlık ve ihanet olarak gördüler. Muhalefeti hırpalamak için hemen komünistlerin kontrolündeki milisi ve mahkemeleri kullandılar ve rejime gerçekten ya da sözde muhalif herkesi içeri aldılar.⁷¹ Bu politikanın başlaması ve uygulanmasında Dimitrov'un sorumluluğuyla ilgili birçok belge bulunmakta olup, 5-7 Mayıs tarihleri arasında Moskova'ya yaptığı ziyaretin hemen ardından siyasal şiddetin artması tesadüf sayılmazdı.

Sovyet başkentinde Bulgar mültecilerin hazırladıkları rapor-

71) Zh. Tsvetkov, *Sudut nad Opozitsionnite Lideri* (Sofya, 1991), 10-11. sayfalar.

ları dinledi ve DII tarafından kendisine kısa bir bilgi verildi. Otto Kuusinen'le uzun uzadıya görüşen Dimitrov, Paris'te komünist partiler için bir ideolojik merkez oluşturmanın olasılığını tartıştı. Bu görüşme, yeniden bir enternasyonal komünist örgüt oluşturma konusunda Dimitrov'un kişisel tercihini ifade edip etmediğini ya da sadece Bulgar komünistlerinin ülke dışında Vatan Cephesi'nin olumlu bir görüntü verme arzusunun ileri gelip gelmediğini açıklamıyor. Dimitrov'un en önemli görüşmesi, Stalin'in malum gece yarısı ziyafetlerinden birinde gerçekleşti. Bu uzun süren toplantıda, Bulgar komünistlerinin, başta Zveno grubundan Savaş Bakanı Velchev olmak üzere Vatan Cephesi içindeki ortaklarına karşı uygulayacakları taktikler görüşüldü. Sovyet liderler, Bulgarları yeteri kadar kararlı olmamakla eleştirdiler ve İngiltere ve ABD'den gelecek muhtemel protestolara aldırmadan daha sert bir tavır benimsemelerini tavsiye ettiler. Sanki Dimitrov durumun üstesinden gelemeyecekmiş gibi daha altı hafta önce resmen veda eden General Biryuzov, Bulgaristan'a geri gönderildi. Bulgar ordusu içinde ve hatta savaş bakanına karşı giriştiği tasfiye hareketinde kendisine yardım edilecekti.⁷² General Biryuzov'un Bulgaristan'a gelmesiyle Rus işgal kuvvetleri Türkiye sınırında toplanmaya başladılar ve Yunanistan sınırındaki birlikler de takviye edildi.⁷³

1946 yılının ikinci yarısında Georgi Mihov Dimitrov'un gıyabında ihanetten ölüme mahkûm edilmesiyle başlayan ve birbirini izleyen siyasal davalar başladı. Bundan başka Pastuhov ve Lulchev gibi sosyal demokratlar, BHÇB'den ilk başbakan Stambuliski'nin oğlu Assen Stambuliski ve rejimi eleştiren popüler gazetecilerden Tsveti Ivanov ve Trifon Kunev de mahkûm edildiler. Aynı zamanda iç işleri bakanı, özellikle Po-

72) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 390.

73) FO 371/58524, R 12707, R 13920, R 14821, Sofia to FO and WO, 26 Ağustos, 28 Eylül 1946.

litbüro'nun Sovyet ve Yugoslavya karşıtı makaleler yüzünden seçtiği gazeteler başta olmak üzere muhalif gazeteleri çeşitli sürelerle kapattı. VMRO ve sanıkların itirafları dışında varlığı kuşkulu *Tsar Krum* adlı gizli askeri örgütün üyeleri "terörist faaliyetlerde bulunma" ve "hükümet karşıtı komplo kurmaktan" suçlu bulundular. Tüm bu siyasi gerekçelere dayanan davalar Dimitrov tarafından "iş başındaki 'Vatan Cephesi'nin' meşruluğunun göstergesi" olarak selamlandı. 3 Ağustos 1946'da yerel komünist örgütlere gönderdiği özel bir genelgede disiplinli olunmasını, muhalefetle ilişkilerde serinkanlı davranılmasını ve komünistlerin kendi başlarına adalet dağıtmalarına son verilmesini istedi. Ülke genelinde süregiden şiddetin çok iyi farkında olan Dimitrov, bir hafta sonra toplanan Merkez Komite Plenumu'nda "yumruk yasasına" son verilmesini savundu. Dimitrov'un uyarıları ve alt düzeyde parti yetkililerinin aşırı davranışları arasındaki aykırılık, BİP(K)'ne özgü radikalizmin sürdüğünü doğruluyor.⁷⁴ Daha da önemlisi, parti önderliği keyfi terörü durdurmak için hiçbir ciddi önlem almıyor ve uzun vadede komünist projeye açıkça yararı olacağı için büyük ölçüde göz yumuyordu.

Haziran ayında gene, Kostov ve Kolarov'la birlikte Kremlin'i ziyaret ettiğinde Tito ve yardımcısı Aleksander Rankoviç'le "samimi ve dostça bir havada" Bulgaristan ve Yugoslavya ilişkileri ilgilendiren bir görüşme yaptı. Görüşme konusunda bilgi alan Stalin, Bulgaristan'la barış antlaşması tamamlanmadan iki komşu devletin birlik yolunda resmi adımlar atmamalarını tavsiye etti. Diğer taraftan iki ülke dış işleri bakanlarının "yakın iş birliğinde bulunmalarını" önerdi ve sorunlu Makedonya ve "batıya sınır ülkeler" konusunu incelemeleri için ortak bir komisyon kurulmasını onayladı. Bulgarlar, batıya sınır ülkelerin yeniden birleşmelerine, oralarda yaşayan etnik Bulgar çoğunluk temelinde bakıyorlar ve bunu, Makedonya'nın

74) Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema*, 12, 115-116. sayfalar.

Bulgaristan'a ait olan parçasının Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'ne katılmasını kabul etmelerinin telafi edilmesi olarak görüyorlardı. Toprak ve etnik sorunların bir bütün olarak çözülmesi gerektiğini düşünen Bulgarlar, Stalin'e temelde ciddi sorunlar olduğunu ve burada en sorunlu noktanın Prin bölgesinde yaşayan halkın Makedon kimliğini abartma girişimi olduğunu bildirdiler. Bu amaçla Yugoslav Makedonya'sından gelen temsilciler oraya kabul edilmişler ancak saldırgan davranışlarda bulunmuşlar ve Bulgar komünistlerinin otoritelerini sarsmışlardı. Ancak Stalin, tüm bölgenin tek bir Bulgar-Yugoslav devletine dönüşmesi hazırlıkları çerçevesinde Bulgaristan Makedonya'sına kültürel otonomi verilmesinde ısrar etti. Durup dururken Sovyetler Birliği'nde "bir Belarus ulusunun" varlığını keşfetmesi, Stalin'in düşünce tarzı hakkında bir ipucu veriyor. Stalin gene Dimitrov'u iç meselelerde Tito'yu örnek almaya davet etti. Yugoslavya, o anlık avantajdan yararlanmasını bildi ve Bulgaristan'a ağır ekonomik taleplerde bulundu ve Paris Barış Görüşmeleri'nde bilerek Bulgaristan'ın çıkarları aleyhine oy kullandı.

Pek fazla üstüne varmadan Marksist teorinin "halk" ve "ulus" arasında bir ayrım yaptığına işaret eden Dimitrov, Makedonların ayrı bir halk olduklarını kabul etti. Resmen ve sürekli olarak tüm Makedonların aynı adı taşıyan (eponymous-Ç.N.) Yugoslav Cumhuriyeti'nde birleşmeleri gerektiğini kabul ettiği için, bu tür ince ayrıntılar gözden kaçtı. Bu, BİP(K) liderlerinin hâlen sürmekte olan, Makedonya nüfusunu Makedonlaştırma politikasını desteklemeyi kararlaştırdıkları 9-10 Ağustos 1946'da toplanan Merkez Komite Plenumu'nda benimsenmiş bir ilkeydi. Makedon dilinde kütüphaneler ve okulların açılmasına ek olarak 1946 yılının Aralık ayında yapılan nüfus sayımında komünist yetkililer halkı zorla Bulgar kimliği yerine Makedon olarak kaydettiler.⁷⁵

75) Baev, "Stalin i Dimitrov" Zarya, 3, s. 14; Issussov, Georgi Dimitrov, s. 392.

Dimitrov, 1946 yılının son üç ayını daha çok sağlık nedenleriyle Moskova'da geçirdi. Dimitrovlar hem Moskova'daki dairelerini hem de daçalarını muhafaza ediyorlardı. Rosa özellikle Sovyetlerdeki yaşam tarzını özlemiş ve daha önceki yaşam tarzında edindiği hoş alışkanlıklara sevinçle kavuşmuştu; Dimitrov, Rosa'nın "bir yıl daha akrabalarının (SSCB'de) yanında kalmasına" karar verdi.⁷⁶

Moskova'daki ikameti sırasında Dimitrov, Stalin ve Molotov'la yaptığı bir başka ciddi görüşme sırasında Stalin ve Molotov övünerek, Birleşik Devletler'in Bulgar hükümeti ve muhalefet arasında görüşmelerin yeniden başlaması konusundaki girişimlerini kesin bir dille reddettiklerini söylediler. Dimitrov bunun Batılıların Bulgaristan'la barış antlaşması imzalamayı reddetmeleri ihtimalini hızlandırıp hızlandırmayacağını sorunca, ABD ve Britanya'nın İtalya konusunda Sovyetlerin karşılık vermesi riskini göze alamayacağı yanıtını aldı. Bu güvencelerden cesaret alan Dimitrov, kısa süre önce Vatan Cephesi dışındaki politikacılarla uzlaşmayı reddeden Georgiev'in istifa etme ihtimali konusunda Stalin'in ağzını aradı. Dimitrov, komünistlerin isteklerini ve her şeyden önce kişisel hırslarını çıtlatarak "kendi adamlarının" başbakanlığa atanmasını önerdi. Ancak böyle bir senaryoya kuşkuyla bakan Stalin bunun yerine komünistlerin Georgiev'e yakınlaşmalarını ve Zveno grubunu dağıtmayı hedeflemelerini tavsiye etti.

Aynı zamanda Stalin, Bulgar komünistlerinin daha açık görüşlü ve uzlaşmacı bir görüntü vereceklerini umut ediyordu. Yeni Bulgar anayasasının emekçi olmayan sınıfları korkutmayacak ölçüde ılımlı olması gerektiğine inanıyordu. Benzer mantık, komünistlerin Bulgaristan'da yeni bir işçi partisi kurmaları gerektiği önerisini çağırıyordu. Yüzeysel olarak bakıldığında bu, mevcut stratejiden dramatik bir sapma izlenimi

76) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 308; Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 30 Ağustos 1946.

veriyordu ancak Stalin bu konu üzerinde dikkatle durduğu için, iş başındaki koalisyon içinde komünistlerin etkinliğini arttırmak için değişik yöntemler denediği belli oluyordu. Stalin'in kafasında, proletaryayı kendi partisi içinde tecrit etmekten çok, farklı emekçi kesimleri birleştiren bir yapı vardı. Bunun uluslararası alanda olumlu etkilerini göz ardı etmeyen Stalin, BİP(K)'yi düşman olarak algılayan köylülerin bir işçi partisine karşı daha hoşgörülü olacaklarını düşünüyordu. Gene de hemen komünist partisinin tasfiye edilmesini istemedi; İşçi Partisi gene halkın partisi olacaktı, partinin yapısı komünist olmakla birlikte "şu an için uygun bir maskeleyi" sağlayacaktı. Stalin, açıkça savaşın sona ermesinin sosyalizmin yeni inşa araçlarını gerektirdiğini, bunun proletarya diktatörlüğü olmadan da gerçekleşebileceğini açıkladı. Asla nihai bir hedef ima etmedi ancak Dimitrov'a komünist programın başarıyla gerçekleşeceği güvencesini verdi. Stalin, Bulgar ordusuna sadece az sayıda Sovyet danışmanı gönderilmesini tavsiye etmekten tutun da Yunan komünistlerinin son seçimleri boykot edeceklerini açıklamalarının bir hata oluşuna kadar bir dizi sorunda ılımlı açıklamalar yaptı. Bulgarları, Yugoslavları kayırmadığına ve ilerideki bir Güney Slav Devleti'nin önemi-ne inandığına ikna etti. Hatta bu sonuca ancak başka bir savaş yoluyla ulaşılabileceğini kabul etmesine rağmen, Bulgarların güneyde toprak taleplerini destekledi.⁷⁷

Dimitrov, Moskova'dan Bulgaristan'ın devlet biçimi konusunda 8 Eylül'de yapılan referandum sırasında döndü. Mevcut anayasaya aykırı olduğu için muhalefet partileri, uygulanan yöntemin kanunsuz olduğunu ısrarla belirtmelerine karşın, monarşinin kaldırılması tasarısını ilke olarak destekliyorlardı. Sonuçta fazla siyasi tartışma olmadan Bulgaristan'ın bir "halk cumhuriyeti" olduğu ilan edildi. Popülist düşüncelerle dokuz

77) Ibid, 2 Eylül 1946.

yaşındaki krala karşı daha yumuşak bir tutum benimsemesine karşın, Dimitrov bir kurum olarak monarşiye, bilhassa Saxe-Coburg Hanedanı'na karşı düşmanlığını hiçbir zaman gizlemedi. Referandum sırasında ana kraliçe ve çocuklarına karşı nefret taşımadığını açıkladı. SSCB'ye göndermek dâhil onlar için farklı çözümler düşünüyordu. Ancak sonunda Mısır'a gitmelerine izin verildi. Dimitrov, kraliyet ailesinin yerleşmesinin ardından çeşitli mal varlıkları ve servetlerinin gönderileceğini vadetti. Fazla gürültü olmadan ülkeden çıkmalarından emin olmak için bu taahhüdün gerekli olduğunu düşünüyordu ancak bu vaadini yerine getirmedi.⁷⁸

Dimitrov'un Stalin'in tavsiyelerini olduğu gibi izleyeceğine dair kuşklar 1946 sonbaharında tamamen dağılmış gibi görünüyordu. 24 Eylül'de toplanan Merkez Komite Plenumu'nda yaptığı konuşmada Dimitrov, neredeyse Stalin'le aynı dili kullanarak işçi partisi düşüncesini ortaya attı. Bulgar komünistlerinin sosyalizmi inşa etmekten asla vazgeçmeyeceklerini savunan Dimitrov, proletarya diktatörlüğü evresini "atlamanın mümkün görüldüğünü" iddia etti. Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin rolünün güçlenmesi ve "yeni demokratik devletin" ortaya çıkmasıyla desteklenen bir süreçte işçi partisi, sosyalizm köprüsünü kuracaktı. Yeni parti, eski BHÇB'lileri, sosyal demokratları, bazı radikalleri ve hatta Zveno grubunu, kısaca tüm emekçi kesimleri ve entelektüelleri birleştireceği için şimdiki evreye Komünist Parti'den daha iyi uyum sağlayacaktı. En azında Vatan Cephesi'nin mevcut antifaşist ve antireaksiyoner programını sürdürmekle kalmayacak, iş başındaki koalisyon ortakları arasında idari görevler için ortaya çıkan çekişmeleri ortadan kaldıracaktı. En önemlisi önder kadro çoğunlukla komünist olup bunlar, komünizmden vazgeçmemiş, vazgeçmeyecek ve ileride daha maksimalist hedeflerin izlen-

78) TsPA, f. 146, os. 5, a.e. 477.

mesini sağlayacak olan insanlardı.⁷⁹

Dimitrov'a gelince, o özellikle barış antlaşmasını onaylayıp ve yeni anayasayı hazırlayacak olan ulusal meclis seçimlerine odaklanmıştı. Dimitrov seçim kampanyasını bizzat yönetti: Hiçbir nokta ihmal edilmedi ve partinin çok sayıda propaganda görevlisine, örneğin 1923 Eylül Ayaklanması'nı yüceltmek gibi, ulusal tarihin komünist yorumunu yaymak için her fırsatı kullanmalarını istedi. Muhalefeti makaraya almak için komünist mizahçıları kullanmak ilk işleriydi. Örneğin bir kısmı karikatürlerde iplerini ABD ve Britanya temsilcileri Barnes ya da Houston-Boswall'ın çekip, para verdikleri sersem muhalefet liderleri olarak gösteriliyordu. Bir başka karikatürde de bir bittin kurtulur gibi toplumun da muhalefetten kurtulması anlatılıyordu. Köylüler "yüksek politikadan pek anlamadıkları için" Dimitrov, görsel yöntemlerin en parlak konuşmadan daha etkili olduklarına inanıyordu.⁸⁰

Dimitrov, komünist partinin özel mülkiyeti kaldırmayacağı ya da Sovyet tarzı bir rejim kurmayacağı ve ne Yugoslavya'ya satacağı ne de SSCB'nin bir parçası yapacağı konusunda kamuoyunu rahatlatmanın gerekli olduğu açıkladı. Kısmen siyasi muhaliflerin körüklediği tüm bu kuşklar toplum içinde yayılıyordu. Doğal olarak Dimitrov, sorunlara farklı bir perspektiften bakıyordu: Balkan uluslarının barış ve refahı, Sovyetlerin koruması altında güvenceye alınabileceği için Slavların yeniden barışmaları övülmeliydi. 30 Eylül'de komünist gazetecilerle yaptığı yarı resmi bir görüşme sırasında Stalin'in Bulgaristan'ın genişlemesi hakkındaki beyanlarını anımsatan Dimitrov, Yunanistan'ın Selanik'ten çıkarılması ve Türki-

79) TsPA, f. 1, os. 5, a.e. 7, l. 85-7.

80) TsPA, f. 146, os. 2, a.c. 237; V. Velcheva, *Sturshel v Kipezha na Politicheskata Borba, 1946-1948g* (Sofya, 1988), s. 49; *Rabotnichesko Delo*, 27 Ekim 1946; Sirkov et al, *Dnevnik*, 19, 24 Ekim 1946.

ye'nin de Avrupa'dan atılması gerektiğini söyledi. Bunlar Bulgaristan'ın asırlık toprak talepleri olduğu gibi aynı zamanda Rus emperyalist hedefleri ve Sovyetlerin stratejik çıkarlarıydı. Aynı anda Sovyetler Birliği kısmen daha uzun görüşmelerde bir taktik önlem olarak, barış konferansında ihtiyatlı bir şekilde Bulgaristan'ın yayılmacı taleplerini savunuyordu.⁸¹

Kentli ve Kırsal Emek Federasyonu adı altında birleşen muhalefet partileri güçlü bir seçim kampanyası başlattı. Komünistlerin politikasını sert bir şekilde eleştiriyorlar ve otoritelerin sürdürdüğü terör kampanyasını tam anlamıyla gazetelerinde yansıtıyorlardı. Bu artan gerilimin ortasında, on dört gün Moskova'da kalan Dimitrov, doktorlarını ziyaret etti ve tanıdıkları ve yardımcılarıyla görüştü. Kısa bir görüşme sırasında Molotov, Paris görüşmelerinde Bulgaristan'la ilgili konuların beklendiği gibi ilerlediğini doğruladı. Dimitrov daha çok Doğu Avrupa'yı ilgilendiren konularda Jdanov'la üç yoğun resmi temasta bulundu. Dimitrov'un Sovyet yardımcılarının resmi konumlarından Vatan Cephesi içindeki BHÇB'lilere para yardımına kadar bir dizi sorun halledildi. Bulganin'le yapılan üç görüşme sonucunda halk milisine silah ve 200 motosiklet sağlandı. Dimitrov, Moskova'dan "siyasi ortamın çok kötüleşebileceği, muhalefetin her türlü numarayı yapıp haince söylentiler çıkararak, dalavereler çevirebileceğini" söyleyip, Merkez Komitesi'ni uyardı. Dimitrov neredeyse yaklaşan seçimlerde muhalefetin oy kullanmayacağına inanıyordu ve Vatan Cephesi'nden bazı muhalif adayları "ayartmalarını" istedi.⁸²

Muhalefetin seçimleri boykot edeceği tahmini gerçekleşmedi. Aksine Dimitrov'un, Sofya'ya geldiği ilk gün başkent merkezinde kitlesel bir gösteri düzenlendi. Bu olay, komünistleri nispeten tatlı uykularından uyandırdı ve ertesi gün Dimitrov'un yönettiği Plenum toplantısı, kampanyanın daha da

81) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 237.

82) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 4-16 Ekim 1946.

saldırgan bir evreye geçtiğini gösteriyordu. Özellikle yerel komünistlere Vatan Cephesi dışındaki toplantıları engellemeleri ya da dağıtmaları bildirildi. Kısa bir süre sonra Dimitrov, Varna'da komünistlerin düzenledikleri bir mitingde bulunmak için ilk kez ülkeyi baştan başa geçti. Toplantıyı "görkemli" ve konuşmasını "mükemmel" olarak nitelendirdi. Dönüş yolculuğunda küçük bir köy olan Mezdra'da kısa bir konuşma yaptı. Dimitrov'un coşkulu ve yoğun seçim kampanyası, Sofya'da "9 Eylül Alanı" olarak değiştirilen yerde başka bir muhteşem ve eşi görülmemiş mitingle sona erdi.⁸³ Dimitrov bu meydana da bir buçuk saat süren bir konuşma yaptı.

Dimitrov'a göre seçimlerin yapıldığı 27 Ekim günü ciddi bir olay çıkmadan sona erdi; yabancı gazeteciler de seçimin sakin ve düzenli geçtiğini bildirdiler. Yıllar sonra emrindeki güvenlik görevlilerinden biri, seçim sandıklarını dolaşan Dimitrov'un kendisini selamlayan ve kendisiyle konuşmak için sabırsızlanan mutlu insanlarla karşılaştığını yazmıştır.⁸⁴ Sonradan Londra'da utanç verici "şemsiye cinayetinin" kurbanı olan Georgi Markov'un aktardıklarına göre sarhoş olan Dimitrov, Sofya'nın bir banliyösünde muhalefet partilerinden bir yöneticiyi yumruklamaya kalkmıştı. Aynı şekilde Sofya yakınlarında bir sanatoryumda tüberküloz tedavisi gören bir grup öğrenciye küfürler yağdırdı; içeri girdiğini fark etmeyen ve onu uygun şekilde selamlamayıp oyun oynamayı ve sohbeti sürdürdükleri için açıkça onlara saldırdı.⁸⁵ Gene Pernik'te Dimitrov, içkili bir halde Birleşik Muhalefet üyesi bir şahsa sözlü olarak saldırdı ve bu kişi sırası gelince "işçi eğitim kampına" gönderildi.⁸⁶

83) Ibid, 22-3, 25 Ekim 1946.

84) Varadinov, *Vulkanichen Chovek*, s. 77.

85) G. Markov, *The Truth That Killed* (Londra, 1983), 9-10. sayfalar.

86) I. Peychev, "Piyan beshe Georgi Dimitrov ama mi vze merkata", *Narodno Zemedelsko Zname*, 121 (24 Haziran 1992).

Dimitrov, seçimin Vatan Cephesi ve ortak listelerde milletvekillerinin çoğunluğunu elde eden komünistler için “parlak bir zafer” olduğunu iddia etti. Coşkuyla tüm ülkede kutlama yürüyüşleri ve hatta meşaleli resmigeçitler yapıldığını söyledi. Ancak seçim sonuçlarından o kadar memnun olmayan Vatan Cephesi içindeki ortaklarına (gelecekle) ilgili perspektifleri açıklamak için pek zamanı olmayan Dimitrov, yabancı gazeteciler için bir basın konferansı verdi ve altı ay içinde dördüncü kez Moskova’ya uçmadan önce Politbüro toplantısını yönetti.

Çok kısa olan bu yolculuk, ancak yirmi dört saat sürdü. Kışın kötü hava koşullarından dolayı iki kez tren ve uçak değiştirdikten sonra Stalin’in Karadeniz’de, Bulgaristan’ın karşı kıyısında bulunan Soçi’de tatilde olduğunu öğrendi. Dimitrov’un muhtemel Bulgaristan hükümetinin yapısıyla ilgili listeyi, fikrini almak için Stalin’e gönderdiği sıralarda ve Jdanov’la görüşmesinin ardından biraz karışık bir olay meydana geldi. Ancak Jdanov’un Stalin’e gönderdiği mektupta önce, “Dimitrov ve diğerlerini” muhalefetle tüm görüşmeleri önleyerek küstah, katı ve ihtiyatsız tutumlarından dolayı eleştirirken, muhalefetle görüşmeden çoğu önemli bakanlıkların komünistlerin eline geçtiğini doğruladığı mektup kendi içinde çelişkiliydi. Muhalefet bir diyalog aradığı takdirde, komünistler bunu kabul etmek zorunda kalırken, diğer taraftan da diyalogun başarısız olmasını sağlayacaklar ve suçu muhalefetin üzerine atacaklardı.⁸⁷

Aylarca daha saldırgan bir tutum almaları için cesaretlendirildikten sonra Sovyet önderliğinin muhalefete karşı ılımlı bir tavır almalarını telkin etmesi pek şaşırtıcı değildi. Jdanov, teorik olarak esnek olmayı önerirken, aslında daha kapsayıcı bir hükümet kurmak için gerçek girişimlerden çok, görüşülüyor-

87) Sirkov et al, *Dnevnik*, 5 Kasım 1946; Avramova, *Bulgaria v Sekretniya Arhiv*, 147-148. sayfalar; Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 403.

muş gibi yapılmasını söylüyordu. Sovyetler, Bulgar komünistlerin üstünlüğünü kabul ettirmenin çaresini arıyorlardı, son seçimler komünistlere %53'e varan bir çoğunluk sağladığı için bu daha da gerekli olmuştu. Vatan Cephesi içindeki diğer partiler %17 oy almışlardı, bu yüzden hükümet için bir tehlike arz etmiyorlardı. Ancak eşitsiz bir konumda olan ve ağır kayıplara uğramış, her şeyden önce de gözdağı ve saldırılara maruz kalmış muhalefetin %28'den az oy almaması kayda değer bir başarıydı.⁸⁸ Bu yüzden Sofya'ya döner dönmez Dimitrov, komünistlerin Vatan Cephesi içindeki ortaklarını karıştırmayı, aralarına sızma ve baltalamayı sürdürmelerini sağladı. Vatan Cephesi'ndeki BHÇB'liler içinde merkezci eğilimler özellikle teşvik ediliyor ve hoş görülüyordu: Komünizm yanlısı Georgi Dragnev'in liderliğindeki sol kanat, Dimitrov'a, vereceği talimatlara uyacaklarını bildirdiler.⁸⁹

21 Kasım 1946'da önemli bir gelişme olarak, Dimitrov Bulgaristan'ın ilk komünist başbakanı oldu. Bu, uzun siyasi kariyerinin zikzakları içinde çok önemli bir olaydı ve uzun yıllar var olan tutkusu şimdi gerçekleşmişti. Şimdi, sembolik bir makam olan cumhurbaşkanlığına seçilen eski yoldaşı Kolarov'un görevine atandı. Dimitrov'un ilk kabinesinin on dokuz üyesinden onu komünistti, bunun yanında şimdi Dış İşleri Bakanı Kimon Georgiev ve Enformasyon Bakanı Dimo Kazasov gibi tanıdık simalar da vardı. Bu bakanlar kâğıt üzerinde Vatan Cephesi içindeki diğer partilerde üye olarak görünmelerine rağmen, BLP(K)'ye daha yakın duruyorlardı. İktidara geldiği ilk gün, Dimitrov'un *Rabotnichesko Delo* gazetesinde Bulgaristan'ın yakın tarihinde hem iç hem de uluslararası düzlemde Sovyetler Birliği'nin mutlak önemini belirten bir makalesi yayınlandı. Makale, Dimitrov'un siyasi, merkezi yerini açıkça

88) Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema*, s. 84.

89) Sirkov et al, *Dnevnik*, 15 Kasım 1946.

belirleyen şu cümleyle sona eriyordu: “Her yaşayan canlı için güneş ve hava ne kadar gerekliyse Sovyetler Birliği ile dostluk, Bulgaristan için o kadar gereklidir.”⁹⁰ Çok geçmeden her ilkokul öğrencisi bu sözleri ezberlemek zorunda kaldı.

Dimitrov, kabinede tartışmasız üstünlüğe sahip olmasına karşın konumu, açıldıktan sonra komünistler ve muhalefet arasında önüne geçilemeyen çatışmalara sahne olan parlamento kadar rahat değildi. Dimitrov otuz küsur yıl önceki parlamento deneyiminden çok da farklı olmayan bir ortama dönmüştü, sadece roller önemli ölçüde tersine dönmüştü. Espri-leri ve tepkileri yaşı ve idmansızlık yüzünden biraz körelmişti ancak eskisinden daha huysuz olmuştu; sağduyu ve resmi politikanın kaçınmasını istediği konularda düşünmeden konuşuyordu. Seçimde gösterdiği başarıdan muhalefet de cesaretlenmiş, kendisini destekleyenlerin güvenini pekiştirmeye ve Bulgaristan’ın iç politikasının sınırlarını genişletmek için beklenmedik fırsatları yakalamaya bakıyordu. Hükümet programı parlamentoya sunulurken çoktan unuttuğu, hoş olmayan bir deneyim yaşadı; kendisinin ve o kadar güvenli ve hitabet yeteneği olmayan birçok milletvekilinin sözleri birçok kez kesildi.

Meclisin cumhuriyet anayasasını hazırlamak ve kabul etmek olan ana görevi, artan şiddetli siyasi tartışmaların gölgesinde kaldı. 1947’nin Ocak ayında muhalefet tarafından karşılaştığı engellemeleri sadece can sıkıcı değil, aynı zamanda kabul edilmez olarak görüyordu. Genç bir sosyal demokrat milletvekili, komünistleri siyasi terör ve cinayetleri kışkırtmakla suçlayınca, güvenlik görevlilerine milletvekilini “bir paçavra gibi” dışarı atmalarını emretti. Bağırarak “Büyük Millet Meclisi’nin sabrının sonuna geldiğini” ve engelleme yapanların “fırlatıp atılacaklarını” söylerken, Dimitrov komünistlerin çok sık kul-

90) Yotov *et al*, *Suchineniya*, 7. Cilt, s. 227.

landıkları bir benzetmeyle kendisinin, partisinin ve bir bütün olarak meclisin tutumunu aynı kefeye koydu. Komünistler, gerçekte sahip olduklarından daha çok destek istenirken buna benzer bir taktik kullandılar. Gerçekte kendi partilerinin çıkarları ve amaçlarını göz önüne aldıkları zaman “halk”, “emekçi sınıf” ve “vatandan” söz etmek uzun süredir alışkanlıkları olmuştu. Birkaç hafta sonra bir BHÇB milletvekili, başbakanın, “Atın!” diye bağırması üzerine genel kurul salonunda tutuklandı.⁹¹

Komünistler ve muhalefet arasında ortaya çıkan sert mücadeleden geri planında, Dimitrov ve Nikola Petkov arasında hedef ve düşünce farklılıklarından dolayı ölümüne bir çatışma uç vermeye başladı. Nikola Petrov, iki yılda Vatan Cephesi içinde önemli bir şahsiyetten komünistlerin en cesur ve karizmatik düşmanına dönüştürüldü. Tanınmış ancak şanssız bir ailenin çocuğu olan Petrov -babası ve ağabeyi de siyasi suikastlarda hayatlarını yitirmişlerdi- adeta kurban gibi bir adanmışlıkla demokrasi ve özgürlük mücadelesine girdi. Büyük Millet Meclisi'nin ilk oturumundan itibaren komünistlerin politikalarını ve uygulamalarını sert bir şekilde eleştiren Petrov, Dimitrov'u “satrap” olmakla suçladı ve kısa süre öncesine kadar yabancı ülke vatandaşı olduğu için Dimitrov'la alay etti. Buna yanıt verecek bir şey bulamayan Dimitrov, muhatabının söylediklerini kabul etmektense, “Yakında gününü göstereceğim,” diyerek tehdit etmeyi tercih etti.

Dimitrov, politika dışında da umursanmama ve gereksiz yere olaylara siyasi anlam atfedilmesine aşırı duyarlıydı. Örneğin mayıs ayı sonlarında Sofya yakınlarında çok bilinen bir dağ evinde sarhoş kavgası çıktı: İddiaya göre bir Amerikalı albay ve Amerikan diplomatik heyetinde görevli bir Bulgar doktor, Bulgaristan rejimi ve Sovyetler Birliği aleyhine küfürler savu-

91) Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema*, 152, 154. sayfalar.

rarak, duvardaki Dimitrov resmini duvardan indirip parçalamışlardı. Olay Dimitrov'a bildirildiğinde, Dimitrov bizzat ABD misyonu nezdinde olayı protesto etti. Hatta bir basın açıklaması hazırladı ancak adı geçen Bulgar vatandaşı "gerekli soruşturma için hemen Halk Milisi'ne teslim edildiği için" ayrıntıları açıklamamayı tercih etti.⁹² Olay Dimitrov'un davranışlarındaki megalomani, hoşgörüsüzlük ve saldırganlığı açıkça ortaya koyuyor. Olayın yayınlanabilecek öneme haiz olduğuna inanıyordu ancak Bulgar sanığa sert davrandığını itiraf edip etmemekte kararsız kaldı.

Dimitrov'un yaşam tarzı ve çalışma alışkanlıkları başbakanlığa atanmasından pek etkilenmemiştir. Sürgün edilen kralın Varna dışındaki, kısa süre önce boşalttığı saraya taşındı. Saraydaki birçok görevli yerinde bırakıldı. Burası aslında Dimitrov'un güven içinde dolaşacağı, ormanıya birlikte faal bir çiftlikti. Yeterli yaşam ve çalışma alanı bulunuyordu. O zamana kadar komünistler dağlarda ve Karadeniz kıyılarında bulunan kraliyet mülklerine el koymuşlardı. Dimitrov, çevresine pek aldanış etmez görünürken, karısı Bulgaristan'ın en konforlu konutlarında yaşarken bile mutlu değildi. Anlaşılabilir bir şekilde on yılı aşkın bir süre içinde meraklarını geliştirmeyi, kendi işini yapmayı becerdiği ve en yakın akrabalarının bulunduğu Moskova'yı özliyordu. Rosa, Bulgaristan'da Dimitrov'un pek içten olmasa da saygılı davranan kız kardeşleri dâhil, arkadaş edinmekte zorluk çekiyordu. Yardım çalışmalarına katılmaya çalıştı ancak muhtemelen partizan anne ve babası öldürüldükleri için evlat edindikleri Boyko ile mutlu oluyordu.⁹³

1947'nin ilkbaharında durumunun kötüleşmesiyle Dimitrov'un sağlığıyla ilgili endişeler artmaya başladı. Sürekli olarak bitkindi, sık sık başı dönüyordu, baş ağrısı çekiyordu ve

92) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 756.

93) Ganchovski, *Dnite*, s. 145.

iştahsızdı. Sırt ve omuz ağrıları vardı ve midesi tahriş olmuştu. Klinik kayıtları bedeninin gerginlik ve rahatsızlık çekmeyen bir parçasının olmadığını ortaya koyuyor. Mayıs ayında doktorlar, bu belirtilerin çoğunun hafif diyabet, siroz başlangıcı ve damar sertliğinden kaynaklı ileri kalp hastalığına işaret ettiği sonucuna vardılar. Tüm bunlar kaçınılmaz zihinsel yorgunlukla daha da ağırlaştı.⁹⁴

1947 yılının ilk yarısında bir dizi tutuklama ve yargılama sonucunda komünistlerin egemen olduğu rejime karşı her türlü potansiyel muhalefet odağı, sistematik olarak yok edildi. Kaygı verici bir şekilde birçok davada adı geçen Petkov'un durumu giderek daha da kötüleşiyordu. Beklediği gibi Halk Savcısı, 5 Haziran 1947'de Petkov'un milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etti. Bir meclis komisyonu formalitelerle ilgilenirken ve dışarıda milisler beklerken, Petkov, Dimitrov'la yaptığı son ağız dalaşında, "İntikamla yönetmenin olanağı yoktur," dedi. Buna yanıt olarak, Petkov "hemen cezalandırılacak" ve "layık olduğunu alacaktı." Petkov hükümet karşıtı komploları "kışkırtmak, örgütlemek ve önderlik etmekle" suçlandı. Aynı sırada muhalefete mensup 23 BHÇB'li milletvekili zorla meclis dışına çıkarıldı. Kısa bir süre sonra meclisin üç ay tatil edilmesi hiç de rastlantı değildi. Muhelif gazetelerin çoğu sürekli ya da geçici olarak kapatıldılar. Petkov'a yapılanlar konusunda pek konuşma fırsatı olmadı ya da herhangi bir şekilde yaşananlar protesto edilmedi.⁹⁵

Dimitrov, Petkov'un yargılanmasına her şekilde müdahale etti. Oldukça şanssız bir olayın denk gelmesiyle doğal olarak cesaretlendi: Petkov'un tutuklandığı gün, ABD Senatosu, Bulgaristan'la barış antlaşmasını onayladı. İki gün sonra kendisiy-

94) TsPA, f. 146, os. 7, a.e. 38, l. 1-2.

95) Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema*, 174-184. sayfalar; Daskalov, *Politicheski Ubiystva*, 244-247. sayfalar.

le görüşmek isteyen İngiliz ve Amerikan temsilcilerinin şikâyetlerini pragmatik bir tavırla karşıladı. Dimitrov şaka yollu, "Pire için yorgan yakılmaz" atasözünü anımsatırken, açıkça Petkov'u kastetmişti. Oldukça soğuk bir şekilde diplomatların bu konuyla ilgisini sorgulayan Dimitrov, bunun sadece sanığın yabancı ajanlarla birlikte hareket ettiği kuşkusunu arttıracığını ima etti. Dimitrov konuklarına, sürekli olarak müdahale etmelerinin durumu karıştırmaktan öte bir işe yaramayacağı uyarısını yaptı. Amerikalıların Petkov'un tutuklanmasının insan hakları ve demokratik özgürlüklere aykırı olduğunu ifade etmeleri üzerine, Dimitrov basın aracılığıyla verdiği yanıtta yabancı gözlemcilerin sabırlı olup bağımsız Bulgar adaletine güvenmeleri gerektiğini söyledi.⁹⁶ Ancak Dimitrov'un şahsen izleyip, iş birliği yaptığı Petkov Davası, adaleti küçültücü bir yargılama oldu. Petkov'un tutuklanmasının ardında ilk günler içinde Dimitrov, İç İşleri Bakanı, Devlet Güvenlik Müdürü ve bu tür davalarla ilgilenen bazı Sovyet danışmanlarla birlikte "adli konuları" görüştü. Soruşturma tamamlandıktan sonra Dimitrov ve üst düzey Politbüro üyelerinin çoğu, Sovyet uzmanlarla birlikte resmi iddianameyi onayladılar.⁹⁷

Dimitrov 8 Ağustos'tan 16 Kasım 1947'ye kadar bir kez daha tedavi için Sovyetler Birliği'nde kaldı. Sürekli irtibat halinde olduğu Bulgar hükümeti hâlâ sorumluluğunda olmasına rağmen, olağan günlük işlerden muaf tutulmuştu ve sonuç olarak günlüğünde bu döneme ait tuttuğu notlar açıkça günlük programından çok, temel sorunlarla ilgili düşüncelerini ortaya koyuyor. Petkov Davası, Dimitrov'un düzenli olarak bilgi aldığı önemli iç gelişmeler arasında bulunuyordu. Sonuçtan kesinlikle emin olan Dimitrov, Petkov'un partisinin hüküm açıklanmadan önce feshedilmesini emretti, parlamentodan açıkça BHÇB milletvekillerinin milletvekilliklerinin iptal edilmesini

96) TsPA, I. 146, os. 2, a.e. 757.

97) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 11, 15, 17 Haziran, 19 Temmuz 1947.

istedi.⁹⁸ Tahmin edildiği gibi vatana ihanetten suçlu bulunan Petkov'un hayatının elinde olduğu gerçeği, Dimitrov'u pek rahatsız etmiş gibi görünmüyordu. Savcı ölüm cezası talep edip bu talep onaylanır onaylanmaz, Dimitrov güvendiği arkadaşları Kostov ve Chervenkov'u, Petkov'dan "başbakana hitaben el yazısı ile yazılmış, imzalı ve de yabancı danışmanlarla ilişkilerinden dolayı pişmanlığı ifade eden" tam bir itirafname almakla görevlendirdi. Bu yazıyı verdiği takdirde Petkov'a yardımcı olunacağı ve bu yazı tatmin edici bulunduğu takdirde cezasından indirim yapılabileceği ima edildi.⁹⁹ Bu, Petkov'un siyaseten ölümü anlamına geleceği için, komünistlerin tutumlarında bir yumuşama olması pek beklenemezdi.

Petkov mahkûm olduktan sonra Dimitrov'a beş, Kostov'a dört ve Sovyet temsilcisi Kirsanov'a bir mektup yazdı. Bu mektupların hiçbirine yanıt verilmedi ve Dimitrov ne günlüğünde ne de Politbüro toplantılarında bu mektuplardan söz etti: Bunun tek mantıklı açıklaması, BHÇB liderinin "suçlarını" itiraf etmeye başlamamış olmasıdır. Yalnız, olayın uluslararası yönüne dikkat çeken Kolarov daha hafif bir ceza verilmesini isteyen tek kişi oldu. Ancak Dimitrov daha önceki uyarıları dikkate alınmayan İngiliz ve ABD hükümetlerinin davaya açıkça karışmalarından son derece sıkılmıştı. 9 Eylül Ulusal Ayaklanma Günü dolayısıyla Bulgar halkına hitaben yaptığı konuşmada Petkov Davası'na değinerek, "Her kim olurlarsa olsunlar sabotajcılar, casuslar ve vatan hainleri için merhamet edilemeyeceğini ülke içinde ve dışında herkesin anlamasının tam zamanıdır," dedi.¹⁰⁰

Batılı gözlemciler ve daha sonra hükümetleri gizlice harekete geçip, affetmesi için Dimitrov'a başvurup, onun büyüklük duygusuna oynayıp oynamamaları konusunda uzun süre dü-

98) Ibid, 20 Ağustos 1947.

99) Ibid, 26 Ağustos 1947.

100) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 8 Eylül 1947.

şündüler.¹⁰¹ Petkov Davası sırasında bu tür bir sürecin etkisi olmayacağını düşünen Dimitrov, henüz tutuklanmamış olan birkaç muhalif politikacıya karşı toptan saldırıya geçmeye karar vererek diğer bitmemiş davaların hızlandırılması için yardımcılarına talimat verdi. Petkov, Eylül Ayaklanması'nın yıl dönümü olan 23 Eylül günü idam edildi. Dimitrov'un bu olayın komünistler ve BHÇB'nin iş birliğini gösterdiğini söylemesi acı bir ironiydi.

1947 yılı yazında, Bulgaristan dış politikası açısından önemli olaylar yaşandı. Haziran ayı ortalarında Başbakan Petru Groza başkanlığında bir Romen heyeti Sofya'yı ziyaret etti ve karşılıklı yardım ve iş birliği antlaşmasının ön protokolü imzalandı. Bu ön protokol, bölgenin güvenliğinden ekonomik ilişkilere kadar bir dizi önlemi içeriyor ve hatta bir gümrük birliği antlaşmasını öngörüyordu. Bu ilk devletlerarası ziyaret önemli olmasına karşın, Dimitrov'un aynı ay sonunda büyük bir tantana ve törenle Belgrad'a gidişinin gölgesinde kaldı. Tito ile buluşacağı güzel manzaralı tatil beldesi Bled Gölü'ne ulaşınca kadar Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya başkentlerinden geçti. Tito ve Dimitrov, bir Yugoslavya-Bulgaristan karşılıklı yardım antlaşması taslağını görüştüler ve üzerinde ufak değişiklikler yaptılar. Romanya ile akdedilen antlaşma gibi bu da Sovyetlerin egemenliğinde bulunan Doğu Avrupa'daki standart uygulamanın bir parçasıydı. Bununla, komünist yönetimler arasında güçlü bir stratejik ittifaklar ağının kurulması amaçlanıyordu. Ancak Bled Zirvesi'nde Bulgaristan ve Yugoslavya birlik antlaşmasına bir kez daha vurgu yapıldı. Bu süreç her iki ülkenin Makedonya kesiminde başlayacaktı. Bir ön adım olarak Prin bölgesinin hızla Makedonlaştırılma süreci onaylandı, Bulgar liderler BİP(K) Merkez Komite 10. Plenu-

101) V. Stoyanov, *Predsmurnnte Pisma na Nikola D. Petkov do Georgi Dimitrov i Vassil Kolarov* (Sofya, 1992), 12-15. sayfalar, 19; Ognyanov, *Durzhavno-politicheskata Sistema*, 163-177. sayfalar.

mu kararlarında bu durumu bir kez daha onayladılar.

Dimitrov günlüğüne, özel olarak Bulgaristan Makedonya'sının henüz Yugoslav Makedon Cumhuriyeti'ne katılmayacağını kaydetmişti. Kesinlikle doğru olmasına karşın, bu tavır Bled Antlaşması'nın ruhunu ve uzun vadeli hedeflerini reddeden bir hareket ya da Sovyetlerin ve Yugoslavların ağır baskılarına rağmen bu antlaşmayı ertelemek için son bir girişim gibi görünüyordu. Dimitrov'un gelecekteki yeni devletin belirli yönleri konusunda kuşkuları olsa bile, Balkanlara ve son gelişmelere büyük önem verdiği esprili konuşmalarında bu kuşkularını gizlemesini biliyordu. Yugoslavya'yı ziyareti sırasında çok alkışlanan konuşmalarından birinde Dimitrov, ortaya çıkan Soğuk Savaş'ın yarattığı asıl sorunları etkili bir şekilde ortaya koyduktan sonra şunları söyledi: "Bazıları atom bombası korkusunu yaymaya çalışıyorlar. Ancak sinirleri zayıf, küçük beyinliler ve at gözlükleri taşıyanlar korkutulabilir. Yüzyıllardır acı çeken Slav halkı korkutulamaz." Dimitrov'un ifade ettiği görüşlere göre sosyalizmin bir Slav ülkesinde zafer kazanması rastlantı değildi. Batı dünyası "çökmüş, ahlaken iflas etmiş ve kokuşmuştu." Fransız devlet adamları "kendi burjuvazisinin mülkiyetine ve sermayesine el koyacağı yerde ABD doları almak için dizlerinin üstüne çökmeye hazır dılar," gene "İngiltere'de İşçi Partili dostlar iktidarda ne yapacaklarını bilmiyorlar ve Churchill'in dış politikasını aynen sürdürüyorlardı." Buna karşılık "tarih, Slavlara karşı yüce gönüllü olmuş ve onlara halkın malı olan güçlü bir Avrupa uygarlığını geliştirme ve dünyaya kabul ettirmekle görevlendirmişti."¹⁰²

Dimitrov sınırları güvenli olmayan ve casuslarla sabotajcılarının her iki ülkeye girmesine izin veren Yunanistan ve Türkiye konusunda duyulan ortak kuşkulara değindi. "Buna rağmen iki kardeş ülkenin bu tür provokasyonlara karşı kendilerini ba-

şarıyla savunacaklarından emin olduğunu" ifade etti. Sanki bu açıklamalara bir yanıtmış gibi Kremlin'de bir haftadan az bir süredir Stalin, dostane bir havada Karadeniz kıyısının güvenliğinin sağlanmasına ve Bulgaristan ordusunun eğitimine yardım ve çeşitli ekonomik sorunlarla doğrudan ilgileneceği sözünü verdi. Avrupa'daki bazı komünist partilerle görüşen Stalin, Bled Gölü toplantısında Dimitrov'un yaptığı konuşmayı hatırlatarak, Fransız komünistlerinin ABD doları olmadan ülkelerinin kurtulamayacağı korkusunu takıntı haline getirdiklerini iddia etti. Ayrıca bir yıl önce kendi istekleriyle ayrılacakları yerde hükümet dışında bırakılmalarına izin vermelerini eleştirdi ve İtalyan komünistleri için de benzer şikâyetlerini dile getirdi. Bu gizli bilgiler hemen Stalin'in Bled Gölü görüşmelerinin bazı noktaları konusunda duyduğu memnuniyetsizliğini belirtmesine vesile oldu. Şöyle ki, Stalin'e göre Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan askeri yardımın arttırılmasına bahane olarak kullanılabileceği için, yanlış bir şekilde Bulgaristan'ın barış antlaşmasını onaylamasından önce davrandıklarından bu antlaşmanın yayınlanmaması gerekiyordu. Stalin, doğal olarak Dimitrov'un Balkan politikasıyla daha geniş bölgesel ve uluslararası alanda doğacak tepkilerden endişe duyuyordu: Bundan sonra Batı-Doğu ilişkilerinde meydana gelebilecek bozulmanın getireceği riskleri hesaba kattığı için, güney Balkanlarda kurulan komünist kalenin potansiyel gücüne, yerel önderler kadar iyimser bakamıyordu. Bu, onun Bled gezisinde etrafı saran, telaş ve gerginlikten başka bir şey ortaya koymayan propaganda'yı "gereksiz" olarak sertçe eleştirmesinin nedeniydi.

Stalin konuşmasında, "galiplerin de yargılanmaları gerektiğini" ancak Dimitrov'un şahsen bir karar veremediğini ve bu sözlerle orada bulunan ünlü komutan Mareşal Zukov'un kastedildiğini zannettiğini söyledi. Dimitrov sonraki birkaç gün ekonomik ve askeri sorunlarla ilgilendi ve ancak 12 Ağustos'ta Stalin'in kendisine gönderdiği resmi mektubu alınca gerçekte

yüzleşmek durumunda kaldı. Mektupta, Yugoslavya-Bulgaristan Antlaşması eleştiriliyor, Balkanlardaki komşuların SSCB ile iş birliği yapmadan hareket etmelerinin asıl endişe kaynağı olduğu ve böyle yapmakla uluslararası alanda oluşacak olumsuz tepkilere karşı harekete geçme olanağının engellendiği belirtiliyordu. Birden Stalin'in görüşlerini fark eden Dimitrov hemen harekete geçti. Tito'ya bir mektup yazarak, "çok ileri gittiklerini, Bled Antlaşması'nı geçici olarak iptal ederek yanlışlı düzeltmeleri gerektiği ve 'kuşkusuz Sovyet dostlarla görüş-tükten sonra' daha uygun bir zamanda antlaşmayı tekrar yürürlüğe sokmayı çekinmeden önerdiğini" yazdı.¹⁰³

1947'nin Eylül ayının sonlarında, Polonya'nın Szklarska Poręba kasabasında Komünist Enformasyon Bürosu'nun (Kominform) kuruluş konferansı yapıldığı sırada Dimitrov, SSCB'de bulunuyordu. Daha altı hafta önce Dİİ'nin resmen başı olmak sıfatıyla Dimitrov, 1930'lu yılların başlarındaki kitlesel kampanyaları anımsatan bir isimle, "Savaş ve Faşizm Tehlikesine Karşı Uluslararası Mücadele Komitesi'nin" kurulmasını önermişti. Vekâleten Dİİ'yi yöneten Baranov da uluslararası alanda karışıklığa yol açacağı ve zaten savaş karşıtı propagandaya odaklanmış olan mevcut sendikalar, kadın örgütleri ve tabandaki komünist eğilimli diğer örgütleri zayıflatacağı gerekçesiyle Dimitrov'un önerisini zamansız ve düşüncesizce bulduğunu açıkladı.¹⁰⁴ Bununla birlikte bilhassa Kominform'un yayın organı, *Kalıcı Barış İçin, Halk Demokrasisi İçin!* adını taşıdığından, yeni kurulan komünist enternasyonal örgüt ve Dimitrov'un kısa ömürlü düşüncesi arasında benzerlikler mevcuttu.

Stalin'in Yugoslav-Bulgar ilişkilerinin "sessizce" ilerlemesi gerektiği uyarısından sadece bir ay sonra Stalin, Bulgar-Yu-

103) Sirkov et al, *Dnevnik*, 12-13 Ağustos 1947.

104) Avramova, *Bulgaria v Sekretniya Arhiv*, s. 166; T. Volokitina, G. Murashko, A. Noskova and T. Pokivaylova, *Moskva i Vostochnaya Evropa: Stanovlenie Politicheskikh Rezhimov Sovetskogo Tipa, 1949-53g.* (Moskova, 2002), s. 44.

goslav Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması'na yeşil ışık yaktı. Bunu yapmakla Stalin, sözünden dönmüş değildi: Önce Bulgaristan'la barış antlaşmasının onaylanması formaliteleri konusunda hoşgörüsüz olan Stalin, dış politikada ve doğu Avrupa ülkelerinin karşılıklı ilişkilerinde bir kez daha Sovyetlerin hâkimiyetini savundu. Bled Antlaşması asla iptal edilmedi ve 27 Kasım'da Dimitrov, Bulgaristan'a ziyarette bulunan Tito'yu ağırladı. Karadeniz kıyısında Evzinograd'daki Bulgar kraliyet ailesine ait bir dinlenme evinde iki lider, devletleri arasındaki antlaşmayı karşılıklı olarak imzaladılar.

Balkan Federasyonu fikri Bulgaristan'ın dış politikasında çok önemli bir yer tutuyordu. Bazı Batılı gözlemciler bunun kısmen Bulgaristan'ın barış antlaşmasının getirdiği yükümlülüklerden kaçma manevrası olduğu kadar, esas olarak Doğu Akdeniz ve Boğazlar üzerinde süregiden Sovyet baskısının bir aracı olduğunu düşünüyorlardı.¹⁰⁵ Dimitrov, 17 Ocak 1948 günü Romanya'yı ziyaretten dönerken trende gazetecilerle yaptığı görüşmede doğrudan, kanayan bir yaraya parmak bastı. Bir anda gösterişli bir şekilde, sadece Bulgaristan ve Yugoslavya arasında ilerleyen görüşmelere değindiği gibi Doğu Avrupa ülkelerinin daha geniş ölçekte birleşmelerinin ana hatlarını ortaya koydu. Özellikle Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan ve Yunanistan'ın adını verdi ve "Yunanistan'ı da unutmayın" diyerek, tüm bu devletlerin tek bir federal devlet içinde bir araya geleceklerini tekrarladı. Bundan başka, "Zamanı geldiğinde ve zamanı geliyor, halkımız bu sorunu çözecek," dedi.

Yunanistan'ın adının açıkça halk demokrasileri arasında zikredilmesi hemen uluslararası toplumun dikkatini çekti. Dimitrov daha önce Yunan komünistlerinin verdiği mücadeleye moral destek verilmesi gerektiğini ifade etmişti ve açıkçası on-

105) FO 371/72162, R 52, Belgrade to FO, 27 Aralık 1947; R740, Bucharest to FO, 16 Ocak 1948.

lara yardım sağladığından kuşkulaniyordu. Yine de yeni ifa-
de o güne dek en özgül ve empatik olanıydı; “domino teo-
risyenleri”ne göre komünist rejimle yönetilen ülkelerin teri-
toryal ve ideolojik işgaller için sıçrama tahtası olarak kullanıl-
dığı fikrinin akla yatkınlığına vurgu yapıyordu. Makedon-
ya’daki tarihi ihtilaflar, şimdilik sadece Yunan Makedonya’sı-
nın Güney Slav Birliği dışında tutulması, Dimitrov’un beklen-
medik iddialarının farklı açıklamasıydı. Ancak Dimitrov’un
coşkulu açıklamasına ilk olumsuz tepkinin Belgrad’dan gelmiş
olması anlamlıdır. Tito, potansiyel tehlikeyi sezdi ve
Dimitrov’la arasına mesafe koydu. Yugoslav lider, Stalin’in
Bulgar yoldaşa “haddini bildirmesini” bekliyordu.¹⁰⁶

Biraz abartılı da olsa, genellikle Dimitrov’un iyi bir hatip ol-
duğu kabul edilmiştir. Komünist hareket içinde radikal ön-
lemleri tercih ederdi; yaşının ilerlemesi ve Bulgaristan’da ikti-
dara geçmesiyle bu eğilimler güçlendi. Sadece beş ay önce
Bled’e yaptığı ziyaretten sonra, Stalin tarafından kamuoyu
önünde çok konuştuğu için eleştirilmişti. Stalin, Yunanis-
tan’ın bu şemaya dâhil edilmesinin tekrarlanması karşısında
pek makul davranmasa da, Dimitrov ya Stalin’in itirazını tam
olarak anlamamıştı ya da o anda oldukça heyecanlanmıştı. Di-
mitrov, bu hareketiyle ne Stalin’in tavsiyelerini kasıtlı olarak
hiç saymış ne de bölgeyle ilgili emellerinin sınırlarını önce-
den tasarlayarak test etmişti. Dimitrov açığa vurmakta kendi-
ni daha özgür zannettiği uzun vadeli hedefini büyük bir olası-
lıkla beceriksizce ve zamansız olarak ifade etmişti. Bunun, Di-
mitrov’un bağımsız bir çizgi izleyeceğinin bir işareti olduğu
iddia edilecek olursa, vaktiyle Stalin’e boyun eğdiğini ve azar-
lanınca hemen duruma uyduğunu unutmamak gerekiyor.

Dimitrov’un gazetecilerle yaptığı söyleşiye Sovyetler kısa bir
gecikmeden sonra tepki verdi. Djilas, 19 Ocak 1948’de konu-

106) Perovic, “The Tito-Stalin split”, 32-63. sayfalar.

ya açıklık getirilmesini isteyince, Jdanov yorum yapmaktan kaçındı ve bir suçlamada bulunmadı. Ancak kısa bir süre sonra Sovyet liderleri, Tito'nun Arnavutluk'a iki Yugoslav tümeni gönderme niyetinde olduğunu öğrendiklerinde, Balkanlarda birdenbire kabul edilebilir bulduklarından çok daha aktif bir komünist politikayla karşı karşıya gelmişlerdi.¹⁰⁷ Dimitrov'un ağıdalı konuşması ihtiyatsız olduğu kadar, müttefikleri Tito'nun düşüncesizce atakları ile birlikte düşünüldüğünde istenmeyen boyutlara ulaşmıştı.

Pravda gazetesi Dimitrov'un açıklamasını yorumsuz olarak verdi. Buna rağmen Stalin, Dimitrov'a gönderdiği mesajda, "Anglo-Amerikan cephesinin halk demokrasilerine karşı yürüttüğü mücadeleyi kuşkusuz cesaretlendireceği için", trende yaptığı açıklamanın "zamansız ve zararlı" olduğunu belirtti. Sekreterinin anlatımına göre "Dimitrov böyle bir hata işlediği için kendi kendisine kızmış" ve hemen Stalin'e bir mektup yazarak uyarılarını dikkate almış ve ona teşekkür etmişti. Ancak bu pişmanlık kabul edilmediği gibi, üstelik *Pravda*'nın Stalin'in telgrafını yayınlaması üstüne tuz biber ekti.¹⁰⁸ Daha önce bu konuyla ilgilendiğini söylediği ve kendisine danışılması için ısrar etmesine bir kez daha aldırış edilmemesinden duyduğu hoşnutsuzluğu göstermek için, belli ki Stalin böylesine kırıncı bir yöntemi benimsemişti. Bu muameleye çok üzülen Dimitrov yüksek sesle, "Ufacık bir güveni hak etmedim mi?" diye sordu. Yine de hayal kırıklığı ve şahsına hakaret edilmesi duygusunun üstesinden "ağırbaşlı ve mantıklı davranarak" geldi ve ertesi gün Dimitrov hatasını aynen kabul etti. Stalin'e ikinci kez yazdığı mektupta, "Partimizde hiç kimse, en azından ben, iç ya da uluslararası politikamızda SBKP(B)'nin duruşuna ters düşen ve ortak davamıza zarar verecek hiçbir adım at-

107) Ibid.

108) FO 371/72162, R 1349, translation from *Pravda*, Moscow to FO, 29 Ocak 1948.

maz,” dedi.¹⁰⁹ Ayrıca parti yayın organında bu talihsiz açıklamayı resmen reddettiğini açıkladı.

Yoğun eleştirilere uğrayıp açıklamasını geri aldıktan bir hafta sonra, 10 Şubat'ta Stalin, Dimitrov'u çok küçültücü bir biçimde azarladı. Stalin, Dimitrov'u “basın konferansları ve röportaj vermekten başı dönmekle” suçlayarak çok ağır biçimde payladı. Stalin'e göre bu açıklamalar Sovyetlere danışmadan yapıldığı gibi, ABD'nin Marshall Yardımı'nın başlamasıyla canlanan Batı Avrupa blokunun sağlamlaşmasına olanak veriyordu. Djilas, yaşlanan Dimitrov'un boynu eğik olarak Stalin'in karşısında durduğunu çok canlı olarak anımsıyordu. Bir zamanların Leipzig kahramanının fiziksel durumu, acınacak haldeydi ve tamamen moral çöküntü içindeydi.¹¹⁰

Acımasız olmasına rağmen, Stalin'in asıl amacı Dimitrov'u yerden yere vurmak değildi. Aksine dış politikadaki son girişimleri, Balkanlarda bir güç alanı kurma, bu bölgede Sovyetlerin egemenliğine meydan okuma şeklinde algılandığı için Yugoslav komünistlerini daha geniş ölçüde hizaya getirme amaçlıydı. Tito'nun bağımsız düşünme eğilimiyle kıyaslanınca Dimitrov pek sönük kalıyordu. Tito'nun durumundan çok farklı olarak Dimitrov'un, geçen on beş yıl içindeki tüm kariyeri Stalin'in gölgesinde gelişmiş ve uzlaşma ve otoriteye bağlılık içgüdüleri bilenmişti. Alternatif olarak, giderek kendine güveni artan Tito karşısında Sovyetlerin açık desteği, Dimitrov'un konumunu güçlendirmesine rağmen bu destek en azından Yugoslavya'nın Bulgaristan'ın sırtından bazı taleplerde bulunmasını engellemekte yeterli olmuyordu.

1948 yılının Nisan ayında Stalin ve Tito arasında yazılı olarak görülmemiş karşılıklı suçlamalardan sonra, Dimitrov, Kominform'un yayın organında “Bulgar Halkının Demokrasi ve Sosyalizm Mücadelesi” başlıklı bir makale yayımladı. Bu ma-

109) Ganchovski, *Dnite*, 375-377. sayfalar.

110) Djilas, *Conversations*, s. 191.

kalede Bulgaristan ve Yugoslavya'nın iş birliği yapmaları gerekirken, resmen birleşmeyeceklerini iddia etti. Ancak Dimitrov'un Tito'dan kesin olarak köpmayı desteklemediğini gösteren bulgular var ve hatta kendisini, Yugoslavya'nın aşırı kararlar almasını engelleyecek ve tekrar Sovyetlerin etki alanına dönmesini sağlayacak bir aracı gibi görüyordu. Bir yardımcısı, Dimitrov'un Tito ile buluşmayı teklif ettiğini ancak 19 Nisan günü sadece Djilas'ın istasyona gelip Prag'a giden Bulgar heyetini durdurduğunu iddia etmişti.¹¹¹ Buna karşılık Djilas, ısrarla önce Tito'nun Dimitrov'la temas kurduğunu ve Dimitrov'un kendisine "kararlı olmasını ve arkasının geleceği" konusunda cesaretlendirici sözler söylediğini ifade etmiştir. Dimitrov'un tutumu kesinlikle merkez komitenin göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünen, asık suratlı arkadaşı Chervenkov'un tutumuyla tamamen çelişiyordu.¹¹² Bulgaristan'a döndükten sonra 1948 yılı Temmuz'unda Dimitrov, merkez komitede yaptığı konuşmada Moskova'da şubat ayında yapılan görüşmelerden sonra federasyon planlarının yeniden ele alınmasını şeklen kabul etmesine karşın, bilerek Tito'nun bir araya gelmekten kaçındığını söyledi.¹¹³

Tito ve Dimitrov'un bir araya gelmemelerinin farklı anlatımlarının mutlaka çelişkili olmaları gerekmiyor ve birlikte Dimitrov'un Yugoslavya sorunuyla ilgili yaşadığı duygu karmaşasını gösteriyorlar. Hâlâ iyi ilişkileri sürdüren iki lider mayıs ve haziran aylarında birbirlerinin yaş günlerini kutladılar. Gerçi bu, anti-Stalinist bir eğilime işaret etmiyordu çünkü Dimitrov, hiçbir komünist liderin Sovyetler Birliği'nden kopuşa izin vereceğine ihtimal vermiyordu. Federasyon fikrini tamamen bir kenara bırakmış değildi. Dahası, Yugoslavların açıkça Moskova'nın gözünden düşmesiyle birlikte iki komşu ülke arasında-

111) Ganchovski, *Dnite*, 443-445. sayfalar.

112) M. Djilas, *Rise and Fall* (San Diego, CA, 1985), 189-190. sayfalar.

113) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 247.

ki dinamikler de belirgin bir şekilde etkilendi. Tito'nun hırslarının dizginlenmesi, Bulgarlar için bölgenin bütünlüğünün korunması ve Prin bölgesinde egemen olan yıkıcı politikalar tam olarak düzeltilmese de bir düşünme şansı anlamını taşıyordu.

Yardımcıları, Kremlin'de yapılan son görüşmeden sonra Dimitrov'un daha düşünceli ve konuşurken daha dikkatli olduğunu fark etmişlerdi. Dimitrov'un canını sıkan başka sorunlar da vardı. Bunlardan biri de Dimitrov'un da farkında olduğu gibi komünist kadrolardı. BİP(K) merkezi ve yerel idarede, eğitim ve ekonomi alanında üst düzeyde, özetle hayatın her alanında güvenilir önder kadrolara sahipti. Ancak bu görevlerdeki parti üyelerinin verimi, her konuda eğitim ve deneyim eksiliği yüzünden sınırlı kalıyordu. Dimitrov, meclisteki komünist milletvekillerine çok az insanın öğrenmeyi sevdiğini söyledi. 1948 yılı Mayıs ayının sonlarında Dimitrov, işlerin yetersiz olmasına duyduğu öfkeyi açığa vurmak için bir neden buldu: Savaşın getirdiği fiziksel yıkımı görmek için ziyaret ettiği Polonya'da "dükkanları, malları, yiyecek bolluğu ve yaşama standardını" görünce çok etkilenmişti. Arkadaşlarına Bulgaristan'da "halkın açlık çektiğini, kuyruklarda beklediğini" anımsatan Dimitrov, "Bize güvenmelerini nasıl bekleriz?" dedi.¹¹⁴ Dimitrov, Stalin'den çok sık duyduğu, "Etrafımız beceriksiz insanlarla dolu," sözünü tekrarlamasına karşın bu konudaki sorumluluğu paylaşmayı açıkça reddediyordu.

Aynı zamanda Dimitrov, 1947 yılı sonundan beri üst düzey komünistlerin yersiz yayıncılık furyasından oldukça rahatsızdı. 1947 yılı Kasım ayının sonlarında Dimitrov, Politbüro'nun şu sıra uygun olmayan siyasi eserler yayımlayan *Rabotnichesko Delo* gazetesinin editörü Vladimir Topencharov ve eski Kral Naibi Todor Pavlov gibi tanınmış yoldaşların bazı eserle-

114) S. Gechev, "Spomeni na edin diplomat: Georgi Dimitrov i ideyata za balkanska federatsia", *Vezni*, 3 (1995), 20-24. sayfalar.

rinin incelenmesini istedi. Zaten daha önce Kolarov bile eserlerinin birinde, Yoldaş Lenin kadar Troçki'den söz ederek ciddi ihmallerde bulunmuştu. Bundan sonra Dimitrov, merkez komitenin tüm yayınların kontrolünü üstlenmesini ısrarla istedi. Kolarov'un kitabı piyasadan çekildi ve öz eleştiri yapmaya zorlandı, bu olay giderek dışlanan yaşlı komünisti çok üzdü.¹¹⁵ Buna karşılık Dimitrov'un son günlerdeki düşüncesiz hareketleriyle alay eden Kolarov, "SSCB'de en az konuşan" Stalin'in tersine, Dimitrov'un "Bulgaristan'da en çok konuşan kişisi olduğunu" söyledi. Kolarov, 1948'de yaptığı utanç verici söyleşi dâhil Dimitrov'un yol açtığı olayları işaret etti. 1947 yılı Mart ayında yapılan para reformu sırasında Dimitrov bir patavatsızlık yaparak, Fransız Büyükelçisi'ni karaborsacılık yapmakla suçladı. Daha sonra mecliste sosyal demokratlara Petkov'un başına gelenleri anımsatınca nezaket sınırlarını aştı. Dimitrov'u uzun yıllardır ve birçok kişiden daha iyi tanıyan Kolarov'a göre bu ve diğer gaflara, Dimitrov'un sakin olmayı becerememesi ve "düşünmeden konuşma" alışkanlığı yol açıyordu. Kolarov ileride Dimitrov'un "öfkesine hâkim olmasından, mizacıyla baş edeceğinden" kuşkulu olduğunu söylemiştir.¹¹⁶

Pravda gazetesinde ağzının payının verilmesinin ardından Dimitrov, apar topar Leipzig Davası'ndan komünistler arasında yayılan ancak 9 Eylül 1944'ten bu yana yeni boyutlar alan "kişi kültünü" sınırlandıracak önlemler aldı. Sovyetlerin her şeye Stalin adını verme geleneği taklit edilerek Bulgaristan'da yeni kabul edilen 1947 Anayasası'na, Komünist Gençlik Birliği'ne Dimitrov'un adı kondu ve hatta 1947 yılı sonlarında kurulmasına başlanan yeni model sanayi kasabasına bile Dimitrovgrad adı verildi. Gittiği her yerde uzun uzun alkışlarla karşılanıyor, ismi ve "Bulgaristan'ın Milli Kahramanı, Yoldaş Di-

115) TsPA, I. 146, os. 2, a.e. 239.

116) Vekov et al, *Vassil Kolarov*, 3. Cilt, 424-7. sayfalar.

mitrov Çok Yaşa!" gibi sloganlar tekrar tekrar söyleniyordu.¹¹⁷ Ancak şimdi de Dimitrov'un tavırlarında bir değişiklik olmuş, daha ağırbaşlı ve alçak gönüllü görünmeye çalışıyordu. 2 Şubat 1943'te, başkanı olduğu Vatan Cephesi Ulusal Komite yerine kendi adını açıkca zikreden anti-Marksist eğilimleri benimseydiği için radikal tavrı Dragoycheva'yı azarlardı. Daha da çarpıcı olanı Dimitrov, yersiz ve zararlı övgüler olduğu için kendisine "büyük lider" ya da "vatanın en değerli evladı" gibi sıfatlar takılmamasını şart koştu.¹¹⁸ Dimitrov bunu söylerken biraz objektif davranarak kendisinin "Parti ve Vatan Cephesi'nin lideri" olduğunu belirtiyor ve bu tür görevleri yapmaktan öte bir durumunun olmadığını ima ediyordu. Yıllarca mitinglerde portrelerini saydıktan sonra, konuşmalarının titiz bir şekilde basılı hale getirilmesini, ayrıca ulusun ve komünizmin zaferi olan Eylül Ayaklanması ve Leipzig Davası'nı öven eserler yazılmasında ısrar eden Dimitrov, şimdi ise bu konularda endişeli bir tutum içindeydi. Çok geçmeden Milli Meclis Sekreterliği'ne bir yazı yazarak bir süredir meclis binasının girişinde bulunan kendisinin ve Kolarov'un heykellerinin kaldırılmasını istedi. Bu, Stalin'in aşırılık ve kibirle ilgili son eleştirisinin derinden etkileyici olduğunun küçük ama açık bir işaretiydi. Bununla birlikte Dimitrov'un yaptığı yeni bir şey değildi. Örneğin geçen haziran ayında Genç İşçi Tugayları'nın "Dimitrov İçin İnşa Ediyoruz!" anlamına gelen sloganlarının yanlış olduğunu yazmıştı. Çok yaygın olan bu uygulamaya son vermek için pek bir şey yapmadı.¹¹⁹

Dimitrov'un bu konudaki samimiyeti sorgulanabilir. 1948 yılı Mayıs'ında Polonya'yı ziyareti sırasında Bulgaristan Büyükelçisi, yapılması gereken "Halkın Hoş Geldin Gösterisi" or-

117) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 657, l. 1.

118) Ibid, os. 6, a.e. 1140, l. 2-3.

119) Ganchovski, *Dnrite*, 384, 398. sayfalar.

ganize edilmediğinden Bulgar başbakanının boş caddelerden geçmek istemeyeceğini düşündüğü için endişeliydi. Sonunda görevliler Dimitrov'u karşılayacak küçük bir grup buldular ve Dimitrov açık arabasından onları selamladı. Ertesi gün verilen resmi diplomatik resepsiyonda ilgi odağı olmaktan hoşlanmayan Dimitrov, yerinden kalktı ve konuklar arasındaki kadınlara çiçek vermeye başladı.¹²⁰ Belki de kendi sevilme ihtiyacı ve itaat edilme arzusu arasındaki çizgi oldukça inceydi.

Diğer yandan Stalin ve Tito arasında gerilimin artmasıyla komünist blok içinde en büyük dram sürüyordu. Sovyet-Yugoslav ilişkilerinin Bulgaristan'daki iç gelişmeleri ve stratejik konumunu doğrudan etkileyeceğini bilen Dimitrov olayları endişeyle izliyordu. Nihayet haziran ayı sonlarında Yugoslav komünistlerinin Kominform'dan ihraç edilmeleri, Dimitrov'un Sovyetler Birliği'ne sadakatini göstermesine bir vesile oldu. BLP(K)'ye hangi tarafı destekleyeceği sorulmadı bile. 12-13 Temmuz 1948'de toplanan Merkez Komite XIV. Plenumu'nda yaptığı konuşmada Dimitrov, Bulgar komünistleri için uluslararası komünist hareket içinde BLP(K) ve SBKP(B)'nin komünist hareketin zirvesinde olmalarının "mutlak bir gerçek" olduğunu söyledi. Plenum, Yugoslavya sorununun etkilerini gözden geçirmekle birlikte asıl konu Bulgaristan'ın Stalin'e bağlılığının gösterilmesi idi. Dimitrov'un konuşması esas olarak klasik tarzda bir öz eleştiriydi. Yugoslavya ile çok yakın ilişkiler içinde olmasına rağmen Bulgar tarafının yeteri kadar uyanık davranmadığını ve krizi önceden göremediğini itiraf etti. Federasyon olayı sonuçlanmış olsa, işlerin daha da kötüye gitmiş olma ihtimali üzerinde durdu.

Yugoslavya ile ilişkilerin bozulmasının yanında, Dimitrov iç politikada bir dizi hataya işaret etti. Dimitrov, konuşmasında "parti için demokrasi" seviyesinin kabul edilemez olduğunu,

“eleştiri ve öz eleştiri asıl itici güç olmazken, liderlik ve ikna etmekten çok komuta ve gücün geçerli yöntemler olduğunu” söyledi. Birçok diğer istenmeyen üye basitçe, sırf diğer partilere üye olmalarını engellemek için alınırken, BİP(K)’nin üye kabul politikası şüphe götürürdü. Partiye yeni katılanların eğitim seviyelerinin neden olduğu bu sorunlar, partinin işçilerin öncüsü rolünü yerine getirmesine engel oluyordu. Geçiş dönemi sürecinde sınıf mücadelesinin küçümsenmesi bir başka teorik içerikli sorun olarak duruyordu. Parti, sözde yurtsever burjuvaziye ilişkin yanılsamaları beslemiş ve bu yüzden muhalefetin yok edilmesi gecikmişti. Dimitrov, tüm bunların -daha ötesi- barış ve sosyalizm perspektifini bulandırdığı uyarısında bulundu. Bunun kısmen Yugoslavya’nın da abartılan etkisiyle BİP(K)’nin sırtından Vatan Cephesi’nin güçlenmesine yol açtığını ifade etti. Şubat ayından sonra durumun kötüye gittiğini düşündüğü Prin bölgesinde uygulanan politikanın, Yugoslavya ile ortaklığın zararlı olduğu fark edilmişti. Bulgaristan, Yugoslavya’ya güvenmekle hata etmiş, batı sınırındaki bölgeleri geri almayı ve federasyonun resmen kurulmasını beklemeden, Yugoslav temsilcilerinin kitabevleri açmalarına ve Makedonca öğretmeye başlamalarına izin vermişti.

“Stalin’e yakın bir insan” olarak tanındığı ve düşmanları, Stalin’e danışarak konuştuğuna inandıkları için düşünmeden kamuoyu önünde yaptığı konuşmaların hatalı ve potansiyel olarak zararlı olduğunu itiraf etti. Önemli bir uluslararası sorun konusunda yerli yersiz konuştuğunu kabul eden Dimitrov, gayet emin bir şekilde Bulgaristan’ın yaptığı hatanın da Stalin’in zamanında müdahalesiyle hemen düzeltildiğini söyledi. Yugoslavya’nın meydan okumasından alınan dersle SSCB’ye ve Stalin’in şahsına olan bağlılığın artması gibi, Bulgar komünistleri bu iyiliği asla unutmayacaklardı. Dinleyicilere, Stalin’in bu müdahalesinin Bulgar komünistlerini desteklemek için girişilen tek başına bir hareket olmadığını hatırlattı;

Sovyetlerin üç yıl boyunca gericilerin yok edilmesinde ve komünistlerin devlet içinde önemli görevleri ele geçirmelerini sağlamakla değerli hizmetlerde bulunduğu zorunlu olarak hatırlatılması gerektiğini düşünüyordu. Dimitrov, Sovyet liderinden işittiği azarın kendisi ve tüm parti için çok gerekli bir “arınma işlemi” olduğuna inanıyordu. Komintern bile artık var olmamasına rağmen, komünist partilerin “Lenin ve Stalin’in çok güçlü partisinin” önderliği altında ortak bir cephe kurduklarını hatırlamak gerektiğini düşünüyordu. Dimitrov’un konuşmasının özünde tüm komünist partiler, Stalin’in şahsında sadece ve sadece alkışlanacak bir lider ve öğretmen olduğunu kabulleniyordu. Buna karşılık Bulgar partisnin liderini dâhi diye övmenin saçmalık ve zararlı olduğunu belirten Dimitrov’a göre kimse kendisini Stalin’le eş görmemeliydi. Dimitrov, “Lenin ve Stalin’in sadık öğrencileri olarak kalır, hatalarımızı itiraf edersek, Yugoslavya’da yaşanan kriz tehlikesi olmaz,” dedi. Bulgar komünistlerinin kararlı olarak “Marksizm-Leninizm, enternasyonal komünist dayanışmaya ve dahi öğretmene ölümlüne bağlı kalmaya” karar verdiğini ifade etti.¹²¹

Ağustos ayının ikinci yarısında Dimitrov kendini iyi hissetmemeye başladı. Bir tıbbi kurul kardiyovasküler yetersizlik, karaciğer ile safra iltihabı, kan dolaşımı bozukluğu, akut diyabet ve cilt altı hemoroid tanısı koydu.¹²² Yaşam tarzının, sağlığının bozulmasına yol açtığı bir sır değildi. 1948 yılı Mayıs ayındaki ziyareti sırasında Varşova’daki Bulgaristan Büyükelçiliği görevlilerinden biri, Dimitrov’un kişiliğinden etkilendiği gibi sürekli içki ve arka arkaya sigara tüketmesinden dehşete düşmüştü. Sağlığından endişe edildiği söylenince Dimitrov sert bir şekilde, “Benim işim sigara içmek, doktorların işi de beni iyileştirmektir,” yanıtını vermişti.¹²³ Ağustos ayında yo-

121) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 247.

122) Ibid, os. 1, a.e. 14, 1. 7; Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 6, 10 Ağustos 1948.

123) Gechev, “Spomeni”, s. 20-24.

ğün bir sağlık muayenesinden sonra Dimitrov, Stalin'den bir telgraf aldı. Telgrafta Stalin, doktorların tavsiyelerine uymasını ve ünlü Boroviha Sanatoryumu'nda iki ay kalmasını istiyordu.¹²⁴ Eylül ayı sonundan kasım ayı sonuna kadar Sovyetler Birliği'nde kendini toparlayan Dimitrov, bir taraftan da Parti Merkez Komitesi ve Bulgar hükümetiyle sürekli irtibat halindeydi. Yugoslavya fiyaskosunun en önemli etkisi, Bulgaristan rejiminin karakterinin yeniden tanımlamasına yol açması oldu; daha önce zaman zaman sürdürülen bu görev, 1948 yılının ortalarında aciliyet kazandı. Moskova karşısında konumlarının onaylanması gerektiğini hisseden Bulgar önderliği, savaştan sonra Yugoslavya'dan farklı bir yol izlediklerini ortaya koymak için bir araştırma başlattı. Bulgar önderliği, Sovyet örneğine bağlılığın, ideolojik saflığın ve pratikteki başarılarının temel kriteri olduğunu düşünüyorlardı. İktidarı ele geçirmesinden bu yana BİP(K)'nin stratejisini kapsamlı bir biçimde analiz etme gereği, komünistlerde egemen olan politikalarının bilimsel olarak Marksizm-Leninizm-Stalinizm teorisine dayandığı inancından kaynaklanıyordu. Partiye inananların yanı sıra genel olarak halkı, son gelişmelerin temel ideolojik ilkelerle yakından örtüştüğüne ikna edilmeliydiler. Bu, tüm stratejisinin onaylanıp gelecekle ilgili vizyonunun belirleneceği, yakındaki BİP(K) kongresiyle doğrudan ilişkiliydi. Yugoslavya sorunu, Bulgar komünistlerinin uyguladıkları iktidarın doğasındaki daha geniş sorularla iç içe geçmişti. Bu konu, 1947'de Kominform kuruluş toplantısında ortaya atılmıştı. Bu toplantıda Sovyetlerin etki alanındaki ülkeler, "halk demokrasileri" olarak tanımlanmışlardı. Bu kavramın anlamına kafa yorulmuş olsa da, komünistlerin egemen oldukları ülkelerde tek tipliği sağlama ve Sovyetler Birliği'ne bağlılık çabalarının gölgesinde kalmıştı.¹²⁵ Döndükten sonra Szklarska Porçba'da Bul-

124) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 19 Ağustos 1948.

125) Volokitina *et al*, *Moskva i Vostochnaya Evropa*, 56, 64, 79. sayfalar.

gar baş temsilcisi olan Chervenkov'un, BİP(K)'ye yoğun eleştirilerinin gerisindeki asıl etki bu oldu. Chervenkov, partinin yöntemleri ve stratejisindeki hataları ortaya koydu; "sağ sapmalardan", siyasi ve ekonomik değişimin yavaş bir hızla seyretmesinden memnun değildi. Bu olay, 9 Eylül 1944 olaylarıyla ilgili anlaşmazlığın başka bir alanını da gözler önüne seren Merkez Komite içinde sürekli bir tartışmayı tetikledi. Burada sosyalist devrimden darbeye kadar, iktidarı ele geçirme konusunda değişik fikirler mevcuttu. Chervenkov, sosyalist devrim olduğunda ısrar eden Terpeshev ve Komünist Gençlik Örgütü'nün başında bulunan Titko Chernokolev'in aralarında bulunduğu grubun başını çekiyordu. Dimitrov "9 Eylül Ayaklanması, iktidarı burjuvazinin elinden alıp işçilere devreden son derecede devrimci bir içeriği olan halk ayaklanmasıdır" diyerek biraz sulandırılmış bir tanıımı tercih etti. İhtiyatlı bir şekilde doğrudan devrim olarak adlandırmamasına rağmen, gerçek bir halk ayaklanması olup basit bir hükümet değişikliği olmadığı konusunda çok titizdi.¹²⁶

Böylesine temel bir konuda Merkez Komite'nin Dimitrov'un görüşlerini aynen paylaşmadığı olgusu, yetkisi ve dayattığı kontrole rağmen liderliği altında bazı tartışma noktaları olduğunu gösterebiliyordu. Ancak Dimitrov, Chervenkov'un bu aceleci tavrını onaylamadı ve hatta eniştesinin ortaya attığı görüşün "Marksizmle hiçbir ilişkisinin" olmadığını söyledi. Dimitrov, Bulgaristan tam bir uluslararası rahatlık içinde olsaydı, daha kapsamlı reformların gerçekleşmiş olabileceğini söyledi. Hoş, 1948 yılı Haziran'ında Yugoslavya Kominform'dan çıkarıldıktan sonra da Dimitrov'un en yakın çalışma arkadaşı Kostov bile, merkez komitenin daha radikal görüşlerinden bazılarını benimsemişti.¹²⁷

126) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 743.

127) M. Issusov, "Georgi Dimitrov na granitsata na dva sotsialni expetimenta", içinde Kanatsieva et al, *Georgi Dimitrov*, 100-5. sayfalar.

Parti Merkez Komitesi 1948 yılı Temmuz'unda toplanarak, Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılması kararını onayladı. İlginçtir, merkez komite Dimitrov'un "bütün olarak doğru" bir süreç olarak kabul ettiği "halk demokrasisi" konusunu ortaya attı. Bu konu, tüm Doğu Avrupa'da bazı seçkin komünistlerin kafasını kurcalıyordu. Polonya lideri Gomulka ve Yugoslav lider Kardelj, halk demokrasisini önemli devlet kurumlarının komünistlerin elinde olduğu ve kapitalist eğilimlerin tedricen ortadan kaldırıldığı bir evre olarak anlıyorlardı. Dahası bu, ulusal farklılıklara tam olarak izin veren her ülkenin kendi koşullarına göre uyarlanan bir stratejiydi. Ancak Tito ile ortaya çıkan anlaşmazlık, Sovyet blokuna olan bağlılığın ulusal hedefleri baltaladığını ortaya koymuştu. Bu da tekrar, 1948'in ilk yarısından sonra halk demokrasisi görüşünün hızla gözden düşmesine katkıda bulunmuştu.¹²⁸

Halk demokrasisi kavramı zamanla Stalin için değerini yitirmiş olmasına karşın BİP(K)'nin 1948'in Aralık ayında yapılması planlanan 5. Kongre hazırlıklarında önemli bir yer tutuyordu. Yirmi beş yıldan beri ilk kez böyle bir forum toplanacaktı; partinin geçmişte uyguladığı politika ve mevcut programının değerlendirilmesinin önemi küçümsenemezdi. 1946 yılı Ağustos'undan Kasım ayına kadarki uzun süreyi Boroviha Sanatoryumu'nda geçiren Dimitrov, Bulgaristan rejiminin teorik tahliline oldukça zaman ayırabilirdi. Başlangıçta ve görünüşe bakılırsa bir rastlantı sonucu, konuyla ilgili düşüncelerini paylaşan tek arkadaşı Otto Kuusinen oldu.¹²⁹ Sonunda Dimitrov, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sadece Bulgaristan'da değil, tüm Doğu Avrupa'da yaşanan çeşitli gelişmeleri yansıtan uzun bir konuşma metni hazırladı. Çabasının altında yatan niyet ve tutkusu ancak Komintern kongresinde Halk Cephesi konusunda

128) Volokitina et al, *Moskva i Vostochnaya Evropa*, s. 79.

129) Sirkov et al, *Dnevnik*, 23, 29 Ekim 1948.

yaptığı konuşmayla kıyaslanabilirdi. Gerçekten de değişik zeminlerde iki proje arasında belirgin bir süreklilik vardı.

Dimitrov esas olarak halk demokrasisinin proletarya diktatörlüğü olmadan sosyalizmin başarılabileceği bir çerçeve olduğunu savundu. Proletarya diktatörlüğü ise Marksist teoride kapitalizmden sosyalizme devrimci-geçiş demekti ve Lenin'in 1917'de Rusya'da kurduğu rejimi tanımladı. İşin özü Dimitrov, komünizme giden farklı yollar olduğunu öne sürdü ve 1945'ten sonra Sovyetlerin kontrolünde bulunan bölgelerdeki gelişmeler Sovyet deneyiminin tek örnek olmadığını gösterdiğini, konuşmasının bir bölümünde şu şekilde ifade etti:

Kapitalizmden sosyalizme geçişte gerekli bir araç olan proletarya diktatörlüğü kendi içinde bir son değildir ancak sosyalizmin gerçekleşmesi için bir araçtır. Bir tek son vardır, o da sosyalizmdir. Araç farklı olabilir. Halk demokrasisi yürümediği takdirde, diktatörlük [uygulanmalıdır]. Ancak sosyalizm gerçekleştirebilir.

Dimitrov, iç ya da dış düşman güçlerin saldırısına uğradığı takdirde emekçi sınıfın proletarya diktatörlüğüne başvuracağından kuşku duymuyordu. Alternatifi açıklarken takındığı tavır, proletarya diktatörlüğünün yaygın şiddet kullandığı konusundaki genel kaniye daha yakındı.

Dimitrov'un entelektüel çalışmalarından bilgilenen BİP(K) Politbürosu, halk demokrasisi ve proletarya diktatörlüğü ilişkisini kavramıştı; gerçekten de "ikisinin de neredeyse aynı şey oldukları" yani "halk demokrasisinin sosyalizme ulaştırdığı ve proletarya diktatörlüğünün işlevini yerine getirdiği düşüncesini" daha açık bir dille ifade etti.¹³⁰ "Halk demokrasisinin proletarya diktatörlüğünün eksikli bir biçimi olduğu ve muhtemelen klasik proletarya demokrasisine evrileceği" kavramını

ortaya atan Dragoicheva, özellikle daha radikal bir sınıflandırmayı benimsemişti. Dragoicheva, Dimitrov'un bazı esnek formülasyonlarına açıkça ikna olmamış ve Dimitrov'un "genelde kapitalizmin ve özelde *kulakların* tasfiye edilmeleri" konusunda tek bir söz etmemesinden hoşlanmamıştı.¹³¹

Dimitrov'un konuşma metnindeki çeşitli taslaklar, düşüncesindeki evreleri ve kongre öncesindeki son haftalarda bunu etkileyen güçleri ortaya koyuyor. BİP(K) Merkez Komitesi'nin müdahalesi, BİP(K) içinde en düzeylerde daha aşırı tutumların varlığına işaret ediyordu ve Dimitrov da yoldaşlarının dile getirdikleri endişeleri ifade etmek için yazılarındaki önemli bölümleri yayımlamayı kabul etti. Sonuç olarak halk demokrasisini başlatan bir etmen olarak, savaşta Sovyetlerin kazandığı zaferi vurgulamak suretiyle SSCB'nin rolü konusundaki değerlendirmesini destekledi ve Sovyetler Birliği ile "dostluk ve iş birliğinden" vazgeçilemeyeceğini söyledi. Ayrıca halk demokrasisinin uygulandığı ülkelerin yerinin, egemenlik ve güvenliğin garantisi olan antiemperyalist Sovyet liderliğindeki bloku olduğunu vurguladı. Halk demokrasisinin temel özelliklerini ele alan Dimitrov, iktidarı üretici sınıflara verdiğini, böylece işçilerin "yönetici" konumuna geçtiklerini; daha sonra bunu proletarya adına daha güçlü bir "hegemonik" role uyarladığını iddia etti. Ayrıca işçilerin kendilerini sömürenlere karşı mücadele ederken devletin bir araç olarak kullanıldığını belirtti.

Kapitalist unsurların siyasi iktidardan uzaklaştırılmamış olmaları, ekonomik köklerinin tamamen ortadan kaldırılmamasına ve bu durumun onları eski sistemi yeniden kurmaya heveslendirmesine rağmen, Dimitrov halk demokrasisini sosyalizme giden yolda bir geçiş evresi olarak görüyordu. Bu şekilde gerçekleşen sosyalizm hâlâ "acımasız sınıf mücadelesini" zorunlu kılıyordu. Bu çağrıştırmacı devrimci kavramı kullan-

131) Ibid, os. 7, a.e. 149.

maktan kaçınarak daha sonra bunun yerini daha tanımlayıcı olan “sömürücü sınıflara karşı sürekli savaş” kavramı aldı. Ve gene Dimitrov, bir halk demokrasisi rejiminin kapitalist unsurların gösterdikleri direncin üstesinden gelerek, ekonomide kamu mülkiyeti ilkesini uygulayarak ve emekçi sınıfı sürekli olarak güçlendirip kararsız kentli ve köylü orta sınıfı kontrol altında tutmak suretiyle proletarya diktatörlüğü gibi hareket edebileceğini kabul ediyordu. İç ve dış düşmanlara karşı konulması gerekiyordu; köylülerle işçilerin egemen oldukları ve kulakları baskı altına alacak bir ittifakın kurulması hayati önem taşıyordu.

Dimitrov, Sovyet bölgesinde son günlerdeki karışıklık üzerine proletarya enternasyonalizmi sorununu ortaya attı. “Tito’nun çevresindeki milliyetçi grubun antikomünist pratiklerinin kanıtladığı gibi hangi kılıkta olursa olsun milliyetçiliğin, komünizmin düşmanı olduğunu” ileri sürdü. Milliyetçilikle savaş, komünistlerin en başta gelen sorumlulukları olmasına karşı halkın (Bulgar - Ç.N.) geleceğinin Sovyetler Birliği’nin güçlü olmasına ve bunun yanında emperyalist saldırı olması durumunda, enternasyonal görevin yerine getirilmesine bağlı olduğunun unutulmaması gerekiyordu.¹³² Dimitrov oldukça dolambaçlı genel bir sonuca ulaşmıştı: İlke olarak proletarya diktatörlüğü olmadan sosyalizme geçilebileceğini mümkün görmesine karşın, halk demokrasisi aslında eski düzenin belirli fonksiyonlarını yerine getiriyordu.

Dimitrov’un arkadaşları sadece Marksist siyaset bilimi ve pratiğine, nihai otorite olarak başvurmasına itiraz etmiyorlardı. Dimitrov daha önce de olduğu gibi 1948 yılı başlarında Stalin’e, hazırladığı uzun bir taslak metin göndermişti. Stalin buna, BİP(K) Merkez Komitesi’nden bir heyetle görüşmesi sırasında yanıt verdi. Stalin’e göre kapitalizmden sosyalizme ge-

132) Ibid.

çiş sürecinde proletarya diktatörlüğünden başka bir seçenek yoktu. İkincisi, öncelikle iktidarı ele geçirme yöntemine bağlı olarak farklı biçimler alabilirdi. Bu yüzden Sovyet rejimi Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra meydana gelen iç savaşla şekillenmesine karşın, Doğu Avrupa'da parlamenter biçimde de olsa daha yumuşak bir geçiş yeterli olmuştu. Stalin, Bulgaristan'da işçi sınıfının iktidarı iç ayaklanmayla değil, dışarıdan Kızıl Ordu'nun yardımıyla ele geçirdiğini söyledi. İktidarın nispeten kolayca ele geçirilmesi Sovyet modelinden vazgeçilmesine olanak vermişti. Bu analizin mantığını izleyen Stalin, sonunda halk demokrasisi ve Sovyet rejiminin proletarya diktatörlüğünün iki farklı biçimini kurduklarını ifade etti.¹³³

Stalin'in bu gözlemleriyle ortaya koyduğu bağlam büyük öneme sahipti. Bunlar Avrupa komünist partilerinin politikalarını, Kominform'un kurulmasını çevreleyen görüşmeler ışığında ayarlama çabaları dikkate alınmadan tam anlamıyla kavranamaz. Ne de kendileri Sovyet-Yugoslav çatışmasının etkilerinden uzak durabildiler. 1948 yılının Aralık ayında Stalin, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa arasındaki farklılıklara dikkat çekerken, ayrıca halk demokrasilerinin gelecekte Sovyet modeline olabildiğince yaklaşabilmeleri için çok çalışmaları gerektiğine işaret etti. Halk demokrasisinin ilk evreleri, sosyalizme giden farklı ulusal yollar olduğu fikriyle örtüşmüştü ancak daha çok bir örneklik ve Sovyet modeline benzerlik gerekiyordu. Gerçekten de böyle bir anlayış, kendisini 5. Kongre'de Bulgaristan İşçi Partisi (K) adını açıkça Bulgaristan Komünist Partisi olarak değiştirmek suretiyle gösterdi.

Konuyla ilgili eski yazılarında halk demokrasisi ve proletarya diktatörlüğü arasında ayrım yaptığı için bazı bilim insanları Dimitrov'un, Stalin'in görüşlerini tamamen benimsemediği görüşünü savunmuşlardır. Ancak Stalin'e yazdığı 2 Kasım

133) Sirkov et al, *Dnevnik*, 6 Aralık 1948.

1948 tarihli mektubunda “halk demokrasilerinin proletarya diktatörlüğü fonksiyonlarını yerine getirebileceği ve getirmesi gerektiği” görüşünde olduğunu belirtmişti. Son olarak 5. Kongre’nin sonuç raporunda tıpkı Sovyet rejiminin proletarya diktatörlüğünün farklı bir ifadesi olduğu gibi, halk demokrasisinin proletarya diktatörlüğünün bir ifadesi olduğu görüşü benimsendi. Mihail Suslov başkanlığındaki Sovyet heyetinin baskısıyla raporda son dakikada yapılan bu değişiklik, abartılı izlenimi veriyordu. Konuşmasında kongreyi kutlayan Suslov’un özel olarak Dimitrov’dan söz etmemesi küçük bir diplomatik skandal ve yeni halk demokrasisi teorisi konusunda Stalin’in görüşlerini kabul etmeyen Bulgar liderliğine karşı Sovyetlerin duyduğu hoşnutsuzluğun bir işareti olarak algılandı. Ancak konuşmanın sonraki taslakları, Dimitrov’un görüşlerinin giderek Stalin’in görüşlerine yaklaştığını gösteriyor.¹³⁴ Konuşmasının son bölümünde özellikle ve çok açık olarak “halk demokrasisi ve Sovyet rejiminin proletarya diktatörlüğünün iki biçimi” olduğunu bir kez daha vurguladı. Bunun, Dimitrov’un siyaseten çıkarlara uygun olduğu sürece düşüncesinde ısrar etmesinin ya da bilindiği gibi hemen Sovyet çizgisine uyum sağlama alışkanlığının kanıtı olarak ortaya koyulup koyulmaması bir telakki meselesiydi.

Bu özel örnekte Szklarska Poręba’da toplanan komünist partilerden bilfiil Sovyet örneğinin uygulanmasının istenmesini göz önünde bulunduran Dimitrov’un, günün oldukça ilerleyen saatlerinde Sovyet görüşünü tam olarak benimsediğini kabul etmek gerekir. Komünist liderler arasında Gomulka, 1948 yılı Ağustos’una kadar sosyalizme her ulusun kendine özgü yollarla ulaşacağı görüşünü tam olarak terk etmemişti. İdeolojik tartışmalara rağmen Dimitrov’un başında olduğu yönetim,

134) A. Atanasov, “Kak i zashto Stalin ubi Georgi Dimitrov”, *Novo Vreme*, 9 (2004), 66-67. sayfalar.

sürekli olarak Sovyet yönetim modeline özenmeye çalışıyordu. Basının yeniden düzenlenmesinden orduya kadar yürütülen geniş çaplı reformlar, Sovyet realitesinin en belirgin ve en kötü özelliklerinin Bulgaristan'a kopya edildiğine işaret ediyordu. Bunlar arasında güvenlik aygıtları ve gizli servislerin artan etkilerini sayabiliriz. Bu organlar halk mahkemelerinin kurulmalarından bu yana Vatan Cephesi yönetimini engelledikleri için bir dizi siyasi davanın tertiplenmesinin aracı oldular. Ana muhalefet kitlesi 1947 yılı sonlarında tasfiye edilince, milis örgütü daha önemsiz aktörlerle uğraşmaya başladı. Bunlardan, 1920'li yılların ilk yarısında Dimitrov'un siyaseten birlikte olduğu BHÇB'li Nedyalko Atanassov hapse atıldı ve Hristo Stoyanov gözaltına alındı. Gene boyun eğmez politikacı Nikola Petkov'dan sonra BHÇB'de öne çıkan Aleksander Obbov günün yirmi dört saatinde, en az sekiz ajan tarafından izleniyordu.¹³⁵ Hatta Dimitrov'un hayattaki tek erkek kardeşi olan Ryuben'de Dimitrov'un özel onayıyla izleniyordu; Ryuben'in Dimitrov'un adını kullanarak spekülatif karaborsa işlerine karıştığı, Viyana, Prag ve Budapeşte'ye birçok kez gittiği, ayrıcalıklar elde ettiği, borçlandığı ve yasaları çiğnediği tespit edilmişti. Ancak normal koşullarda suç olarak vasıflandırılacak bu eylemler sadece dış ülkelere seyahat yasağı konmasıyla sona erdi.¹³⁶

Dimitrov'un muhalifleri, bu sert uygulamaları kaçınılmaz olarak sadece kurduğu sistemin bir özelliği değil aynı zamanda Dimitrov'un karakterinin yansıması olarak algıladılar. Petkov ve Pastuhov'un yargılanmaları gibi toplumun dikkatini çeken davalara bizzat müdahale etmesi, Bolşeviklerin kolayca gerçek devrimciliğin işareti olarak geliştirdikleri siyasi acımasızlığı akla getirdiği gibi salt insani intikama da işaret ediyor. Diğer taraftan Dimitrov'un yardımcıları, onun nezaketi ve espri anlayışının yanında siyasi görüşleri ne olursa olsun başı

135) TsPA, f. 146, os. 5, a.e. 1149.

136) Ibid, os. 1, a.e. 337, l. 1-4; os. 2, a.e. 1683.

dertte olan birçok insana yaptığı iyilikleri övüyorlar.¹³⁷ Dimitrov'un anıları, yaşlanmakta olan mahzun bir boyacıya bir çift ayakkabı verdiği, politik olarak yolunu kaybetmiş bir mizah yazarının çalışmaya devam etmesi için ona ilham olduğu, gençliğinin ünlü bir aktrisinin sürgünden dönmesi için ikna ettiği gibi öykülerle doludur. Aynı zamanda -tartışmalı nedenler ve karışık sonuçlarla- Sovyet Gulaglarında, geriye kalan Bulgarlara merhamet edilmesini istiyordu. Dimitrov'un 1946'da Kolima'dan salıverilen Nikola Popov için Moskova'da ikamet izni alması ya da ülkesine dönmesi için tüm yardım girişimlerinin Sovyet yetkililerince ısrarla görmezden gelinmesi, Sovyet yetkililerin kafalarındaki asıl amaçlarını sakladıkları izlenimini veriyor.¹³⁸ Bu da açıkça Sovyet bürokrasisi ve devletin menfaatlerine ters düştüğünü gösteriyor.

Belki de uzun ömürlü bir siyasi-ideolojik mirasın parçası olacağını düşünen Dimitrov, teorik konuları sonuçlandırmak için büyük çaba harcadı. Ancak 5. Kongre sırasında Traicho Kostov'un durumuyla aynı ana denk gelen parti içinde hızla yayılan kriz sonucu otoritesi doğrudan sarsıldı. Bu sorunun üstesinden gelmesi, Dimitrov'un kişisel dürüstlüğü ve liderlik niteliklerinin en büyük ve en son sınavı oldu. Kostov için üzücü olan, bu olayın, Dimitrov'un hayatının son altı ayı içinde meydana gelmesiydi. Dimitrov'un iş için fiziksel kapasitesi, partideki gücünün yanı sıra hızla azalıyordu. Ancak Dimitrov daha sağlıklı olsaydı ve sırtında bu kadar yük olmasaydı, daha farklı hareket ederdi diye düşünülmemeli.

Dimitrov'un günlüğüne kaydettiği aşağıdaki notlar Kostov meselesinin, 6 Aralık 1948'de Stalin'le yaptığı geniş kapsamlı görüşme sırasında bazı zorunluluklar nedeniyle ortaya çıktığını akla getiriyor:

137) Gergov, *Obrugavaneto*, 25-27. sayfalar.

138) TsPA, f. 146, os. 1, a.e. 351, l. 68.

Stalin, Sofya'daki Sovyet temsilcilerinin ilgili Bulgar ekonomik kurumlarından doğrudan bilgi almalarına izin vermeyi reddeden Traicho'yu çok sert bir dille eleştirdi. Bu durumu Tito olayı ile özdeşleştirdi. Komünistler arasında dostluk ve iş birliğinin yalansız ve kibirden uzak olması gerektiğini söyledi. Stalin, Traicho'nun yalan söylediği ve düzenbazlık yaptığından kuşkuluyor (bu kuşkuyu Molotov da paylaşıyor) ve Yugov (?) konusunda bazı kuşklar var.

Dimitrov "bunun çok zor bir hikâye olduğunu" kabul etse de, bu konuyla ilgili açıklaması oldukça hafif kaçıyor. Dimitrov hemen toplantının resmi faslı bittikten sonra Stalin'in düzenlediği her çeşit yiyeceklerle donatılmış gürültülü partisinden söz ederek, görüşmeyi önemsiz göstermeye çalışıyor.¹³⁹ Aslında çatışma Dimitrov'un aktardığından çok daha kişisel ve daha şiddetliydi: Stalin, hafiften yapılı Kostov'un tam önünde durup iri camlı miyop gözlüklerini çıkardı. Stalin nasıl bir insan (Traicho'nun - Ç.N.) olduğunu sorunca Kostov, Sovyetler Birliği konusunda dürüst düşüncelere sahip, namuslu bir insan olduğunu ve sadece Sovyetlere ekonomik verilerin daha düzgün bir şekilde sağlanmasını amaçladığını söyledi. Stalin buna tepki olarak Kostov'u kavga çıkarmakla suçladı ve yarı yolda durulmayacağını söyledi: Stalin ertesi gün tekrar meseleye değindiğinde Kostov'un hatasını kabul ettiği ve görünüşte affedildiğini, Dimitrov notlarına aktarmamış. Gene de Stalin, büyük işlerle uğraştığını ancak arkasını döndüğünde adamlarının neler çevirdiklerinden haberi olmadığını söyleyerek Dimitrov'la dalga geçti.¹⁴⁰ Bu aşağılanmadan yaklaşık on ay sonra Dimitrov, Stalin'den ikinci kez Yugoslavların yanında azar işitti. Muhtemelen Stalin'in bilerek Doğu Avrupalılara en ufak bir "milliyetçi sapmaya" karşı hoşgörülü olmayacaklarını

139) Sirkov et al, *Dnevnik*, 6 Aralık 1948.

140) M. Isussov, *Poslednata Godina na Traicho Kostov* (Sofya, 1990), s. 75.

göstermek için bir Polonya heyetinin yanında onu azarlaması hiç hoş olmamıştı. Stalin'in yöntemlerine aşına olan Dimitrov, onun öfkesinin tüm Bulgar partisi ve önderliğine uzun süredir duyduğu tepki olduğunu fark etmiş olmalı. Dimitrov'un durumu idare etmesi siyasi karakterinin temel özelliklerini doğruluyor; önce küçük bir uzlaşma girişiminde bulunur ancak daha sonra sorgusuz sualsiz güçlü tarafa katılırdı. Görüşmenin başlarında Kostov'a karşı yapılan suçlamaları reddetmemiş ancak Stalin sessizce yumuşatmaya çalışarak sorunun basit bir -düzeltilebilecek- yanlış anlaşılma olduğunu ima etti. Stalin, açıklamaları ve itirafları kabul eder gibi görününce, Dimitrov, Bulgar Politbürosu'ndaki değişiklikler konusunda bilgi verecek olayı engellemeye çalıştı.

Stalin görüldüğü gibi nedensiz yere öfkelenmemişti. Geçen ilkbaharda Bulgaristan Genel Kurmay Başkanı ve Bulgaristan'da önemli mevkilerde bulunan NKVD subaylarından biri, Kostov'un İç İşleri Bakanı Yugov ve Maliye Bakanı Ivan Stefanov'la birlikte Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a yaptığı yardımı küçümseyen bir grubun başında olduklarını ve daha fazla bağımsızlık fikrini beslediklerini bildirmişti. Bu grubun, Tito'nun düşünce ve duygularının çoğunu paylaştıkları iddia ediliyordu. Buna kanıt olarak da 1 Mayıs törenlerinde bir punda getirip Stalin'in önünden Tito'nun resmiyle geçmeleri gösteriliyordu.¹⁴¹ Dimitrov'un, kabinesindeki bu önemli kişiler aleyhine suçlamalardan haberi olup olmadığı bilinmiyor ancak bu mesele her hâlükârda parti üzerindeki kontrolünü ve ülkesindeki gelişmeleri yönlendirme gücünü etkilemişti. Dimitrov'un kendisinin, Stalin'in öfkesinin asıl hedefi olup olmadığı tartışmaya açık olmasına rağmen, Kostov olayı parti üst kademelerinde ve devlet içinde Dimitrov'un imajını zedelemişti. Komünistler 1944'te iktidara geldikten sonra Dimit-

141) Volokitina et al, *Moskva i Vostochnaya Evropa*, s. 499.

rov partide uzun bir geçmişi olan Kolarov yerine BİP(K) birinci sekreteri olmasını her yönden desteklemişti. Dimitrov, Bolşevik mantığıyla saygınlık ve kişiliğin bir kenara bırakılması ve seçimi sadece partinin çıkarlarının belirlemesi gerektiğini söylemişti.¹⁴² Genç ve sağlam iradeli Kostov'un bu iyi bilinen kollanması, şimdi Dimitrov için bir dezavantaj olmuştu. Stalin'in suçlamalarının ardından, seçenekler ya kollanan kişinin aleyhine dönecek ve böylece verdiği kararın hatalı olduğunu kabul edecek ya da daha önceki düşüncelerine sadık kalacak ve Stalin'i kendine düşman edecekti: Geçmişteki örnekler, ilk seçeneğin tercih edileceğini gösteriyordu. Aralık ayındaki toplantıda Dimitrov'un orta bir yol bulma girişimi pek tutulmadı.

Kuşkusuz Kostov'un parti saflarında hızlı yükselişi birçok kişinin canını sıkmıştı, şimdi bunlar Kostov'un gözden düşmesini kendi kariyerlerinin yükselişi olarak değerlendiriyorlardı. Stalin'in Kostov'u suçlamasından sonra Dimitrov, 5. Kongre'nin hemen ardından Kostov'un Merkez Komite içinde kalacağını ve Dimitrov'un yardımcısı sıfatıyla görevini yerine getireceğini doğrulamıştı.¹⁴³ İşin esası ona olan güvenin artmasıyla Stalin'in gözünde kendi konumunun güçleneceğini düşünerek Kostov, Dimitrov'un siyasi varisi seçilmişti. Ancak bunun Kostov'a bir yararı olup olmadığı tartışmaya açıktı: Kostov'un rakiplerinin öfkesi artarken, Stalin bundan hiç etkilenmemişti. Komünist hiyerarşi yeniden düzenlenip Dimitrov yeni kurulan Merkez Komite Genel Sekreteri görevini üstlenince, 1949 yılı Haziran'ında sadece güçlerin yeniden konumlanması pekişti. Aynı sırada Dimitrov'un ağır sağlık sorunları yardımcı olmadı.

Sovyetler hemen Kostov'un hataları konusuna dönünce, Dimitrov durumun biraz olsun düzelebileceğini artık umut ede-

142) Issussov, *Georgi Dimitrov*, s. 343.

143) Semerdjiev, *Dimitrov*, s. 67.

miyordu ve 17 Şubat 1949 günü yapılan Politbüro toplantısında açıkça Kostov'u suçlayarak ilk adımı atmış oldu. Hemen ve uzun uzadıya Kostov'u Sovyetlere karşı zararlı düşünceleri temsil eden biri olarak tanıtan Dimitrov, "Kostov'un hatalarının partinin diğer tüm hatalarının üstünde olduğunu" söylerken Kostov'un böylesine önemli bir göreve "nasıl gelebildiğini" sordu.¹⁴⁴ Bu, etkili bir retorik soruydu -hiç kimse Kostov'un yükselişinde Dimitrov'un rolünü sormaya cesaret edemedi- ancak Dimitrov bunu ortaya atarak açıklamada kendi rolünü es geçip sorundan ziyade kendisini çözümün bir parçası olarak göstermeye çalıştı.

Kostov'un hataları konusunu araştırmak için bir dizi toplantı yapıldı ve Stalin'in tavrı belli olur olmaz, komünist aktivistler gözden düşen yoldaşlarını suçlama yarışına girdiler. Dimitrov'un daha sonraki toplantıların hiçbirine katılmamasına rağmen, eleştirilerin çoğu onun iddialarını temel alacaktı; Kostov'un sözde, Dimitrov'a karşı tutumu suçlama için en önemli kanıt olarak kullanıldı. 7 Mart 1949'da Kolarov, Dimitrov'un bir önceki toplantıdaki, Kostov'un apaçık Sovyet karşıtı davranışlarda bulunduğu ve bunun Kostov'un "entelektüel bireyciliğinden" kaynaklandığı sözlerini anımsattı. Ancak Kolarov bununla yetinmeyerek, Kostov açıkça kolektif ilkeleri ihmal ederken, Dimitrov'un otoriter yönetimi biçimini eleştirmekle suçladığını öne sürerek Dimitrov adına Kostov'u eleştirdi. Gene Kolarov'a göre Kostov'un davranışı Leipzig Davası'ndan sonra Dimitrov'un rolünü, sözleriyle kabul edip eylemleriyle zayıflatmaya çalışan "sol sekterlere" benziyordu.

1949 yılının Mart ayı sonu itibarıyla Kostov "başta parti ve devletin tartışmasız ve herkesçe kabul edilen lideri olarak otoritesini bozduğu" parti önderi Dimitrov'a karşı yanlış tutumu-

144) Issussov, *Georgi Dimitrov*, 440-2; sayfalar Petrov, *Stalin i Razgromut*, 99-101. sayfalar.

nu itiraf ederek, birkaç kez öz eleştiride bulundu. Kostov “sert sınıf mücadelesi ve iki kamp arasında büyüyen çelişkinin partinin Merkez Komite ve onun başında bulunan Dimitrov etrafında kenetlenmeyi gerektirdiğini” kabul ettiğini söyledi.¹⁴⁵ Bu itiraflara rağmen Kostov, Merkez Komitesi’den ihraç edildi ve hükümette bakan yardımcısı olarak kaldı. Bu karara karşılık Stalin’in gönderdiği mektupta SBKP (B) Merkez Komitesi’nin Kostov’un daha alt düzeyde bir göreve getirilmesini talep etmediğini ve bilgi alışverişi konusundaki anlaşmazlığın çözüldüğünü söylemesi, oldukça olumlu bir etki yapmış gibi görünüyordu. 31 Mart 1949’da Dimitrov, Kostov’un tüm parti ayrıcalıklarının elinden alınmasını ve adını taşıyan tüm fabrika ve diğer kurumların adlarının değiştirilmesini önerdi: Kostov sadece Merkez Komite’den mali ödenek alacaktı.¹⁴⁶ 6 Nisan günü Dimitrov, Kostov’un Ulusal Banka direktörlüğü ya da inşaat kuruluşları gibi ekonomiyi ilgilendiren alanlarda yönetici görevine atanamayacağını, bunun yerine Milli Kütüphane ya da bir müzeye atanabileceğini açıkladı.¹⁴⁷ Bu sırada “ulusal çıkarlarımızın cesur savunucusu” gibi Kostov’u öven ve “Sovyet ajanı Dimitrov” gibi yasa dışı sloganlar ve broşürler ortaya çıktı.¹⁴⁸ Bu sırada olayların dışında, Sovyetler Birliği’nde istirahat eden Dimitrov’un bunlardan etkilenip etkilenmediği bilinmiyor. Öte yandan ülkedeki liderler gerçekten Stalin’e olan bağlılıklarını kanıtlamaya can atıyorlardı.

Dimitrov, Politbüro’ya, Kostov konusunda bazı müphem mesajlar gönderdi. Bu mesajlarda Kostov’un sadece olağanüstü yetenekte bir insan olmayıp aynı zamanda feda edilemeyecek kadar parti için gerekli olduğunu ifade etmişti. Buna karşın aynı Dimitrov, bir zamanlar sağ kolu olan bu adamın tam

145) TsPA, f. 146, os. 5, a.e. 53.

146) Ibid, os. 2, a.e. 1687, l. 9; Isussov, *Poslednata Godina*, 51-52. sayfalar.

147) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 1686, l. 131.

148) Avramova, *Bulgaria v Sekretniya Arhiv*, s. 236.

bir itirafta bulunması ve samimi olarak pişmanlık göstermesi için ısrar etti. Bu suretle hem Sovyetlerin daha işin başında milliyetçi eğilimlerin budanması taleplerine boyun eğmeyi hem de Kostov'un sert bir şekilde cezalandırılmamasına dikkat etmeye çalışmayı sürdürdü. Ancak böyle bir uzlaşmayı Stalin'in kabul edeceğine ne kadar inandığı tartışılabilir. Hatta acil sağlık sorunları nedenleriyle Moskova'ya gittiği ve konuyu derinlemesine inceleme imkânı olmadığı söylentileri çıkmış olabilir. Bilgi sahibi olmasına rağmen anlaşılan zihnen yorulmaması için kendisine sadece kısa bilgiler veriliyordu. Bu da açıkça Dimitrov'un, Kostov konusunda son mektubundaki içtenliğinin tartışmalı olduğunu gösteriyor. Dimitrov'un, 10 Mayıs 1949 günü kaldığı sanatoryumdan gönderdiği adı geçen mektupta Kostov, bir kez daha "kitabî bir bireyci", "utanmaz bir kariyerist" ve "sinsi, karmaşık bir sahtekâr" olarak nitelendiriliyordu. Ancak bu sıfatlar yeni olmasalar da, şimdiye kadar Kostov'a yapılan en sert ve acımasız saldırı olduğu gibi resmen ihanet suçuyla kovuşturulmasının da yolunu açıyordu. Ancak bu resmi mektubun gönderilmesinden az önce Dimitrov'un ağır hasta olduğu ve yorucu ve karmaşık bir tedavi gördüğü biliniyor. Böyle bir durumda yazışmaları kolayca manipüle ya da tahrif edilebilirdi; gerçekten de bu önemli mektupla ilgili ne el yazılı ne de imzalı bir nüshası mevcut olduğu gibi içeriği ancak Dimitrov'un ölümünden sonra açıklanmıştır. Bazı bilim insanları Dimitrov'un hastalığının son zamanlarında, Stalin'in Bulgar partisinde üst düzey görevlileri temizleme sürecinin hızlandırılması için Chervenkov'u teşvik ettiğini düşünüyorlar.¹⁴⁹ Bulgar liderinin yaşamını yitirmesiyle yerini alacak olan her adayın, her şeyden önce daha üstün bir otoritenin desteğini arayacak olması mantıklıydı. Chervenkov'un bundan sonra Kostov'a yaptığı eleştiriler

149) Baev, "Istinata za edno pismo".

Dimitrov'a saygısızlık ettiği ve onu lider olarak kabul etmediği suçlamalarına dayanıyordu. Aynı şekilde o sıralarda parti üyelerinin çoğunun Moskova'nın görüşü konusunda kararsız ve ortalık durulmadan kesin bir tavır alma konusunda isteksizlik olduklarını itiraf eden Terpeshev de bu durumu doğrulamıştır.¹⁵⁰ Böylesine karmaşık kuşku örgüsü ve sonradan yapılan suçlamaların Bulgar partisinin zirvesindeki birkaç kişiye kadar uzanması, Dimitrov'un partisinde yarattığı ve bu partide geliştirdiği ortamı anımsatıyordu. Kostov Davası'nın monte edilmesi bir açıdan -ki Bulgar partisi içindeki mücadelenin tüm çirkinliğini ortaya koymuş ve Moskova'ya olan göbek bağının güçlendiğini göstermiştir- Dimitrov'un önderliği sırasında son, önemli siyasi çatışma oldu.

150) Avramova, *Bulgaria v Sekretniya Arhiv*, 204-214. sayfalar.

SONUÇ

DİMİTROV NİYE ÖLDÜRÜLSÜN?

Bir hafta süren bir enfeksiyon döneminden sonra Dimitrov, günlüğüne son kez 6 Şubat 1949 günü kısaca “komplikasyon tehlikesinin geçtiğini ve sağlığının iyiye gittiğini” yazmış.¹ Ancak bir ay sonra Moskova’ya uçup Kremlin Hastanesi’nde yoğun bakıma alınınca bunun yanlış bir beklenti olduğu anlaşıldı. Yolculuğun ayrıntıları konusunda tartışmalı ifadeler var. Bir muhafızın aktardıklarına göre Dimitrov, havaalanına bir ambulansla götürülmüştü. Durumu o kadar kötüydü ki, Bulgar doktorlar daha ileri olan Sovyet tıbbının ancak acılarının bir kısmını hafifletebileceğini düşünüyorlardı.² Ancak diğer tanıklar Dimitrov’un yeterince güçlü olduğunu ancak uçağa isteksizce gittiğini aktarıyorlar. Uçakta birdenbire gizli polisin başı Beria ile karşılaşınca önsezileri ona “Moskova’dan geri dönemeyeceğini” söylemişti.³ Bu söylenti, Dimitrov’un Sov-

1) Sirkov *et al*, *Dnevnik*, 6 Şubat 1949.

2) Ignatov, *Surtse za Vsichki*, 105-106. sayfalar.

3) Gergov, *Obrugavaneto*, 94-97. sayfalar.

yetlerin kirli bir oyun peşinde olduğunu hissettiğinin ve yaşamından endişe duyduğunun kanıtı olarak kullanıldı.

Aslında BKP Politbürosu -ve şahsen Chervenkov- Dimitrov'un sağlığına kavuşması için Sovyetlerden yardım istemişlerdi. Diğer Politbüro üyeleri ve Dimitrov'un yakın çevresinden bazı kişiler, Sovyet başkentine kadar kendisine eşlik ettiler ve daha sonra Boroviha Sanatoryumu'nda günlük işlerinde yardım ettiler. Komünistlerin alışlagelmiş ketum tutumları nedeniyle neredeyse bir ayı aşkın bir süre geçtikten sonra, nisan ayının ortalarında başbakanını ülke dışında olduğu resmen açıklandı. O zaman yabancı gözlemciler Dimitrov'un her zamanki telaşlı faaliyetlerine bir son verdiğini fark ettiler.

Bedenen hızla zayıflayan Dimitrov'un zihinsel uyanıklığı ve çalışma kapasitesi sürekli ağırlar, ağır tıbbi yöntemler ve kullandığı ilaçlar yüzünden kısıtlanmıştı. Gene de daha önce ülke dışındayken yaptığı gibi Sofya ile sürekli olarak irtibat halinde, doğrudan devlet ve hükümet işlerini yürütmeye çalışıyordu. Bununla birlikte çok az belge ve bilgiye ulaşabildiği için tam bilgi sahibi olamamaktan şikâyet ediyordu. Ancak kendisi de hastalığının ilk başta düşündüğünden daha ciddi olduğunu ve "organizmasının sadece bir enkaz olduğunu" kabul etmişti.⁴ Bazı yardımcılarının ve yakın çalışma arkadaşlarının, yokluğunu parti hiyerarşisi içinde konumlarını güçlendirmek ve açıkça yaklaşan liderlik mücadelesine hazırlanmak amacıyla bir fırsat olarak kullandıkları düşünülebilir. Hastanede kaldığı süre boyunca Sofya'yı telgraf yağmuruna tuttu ve resmi görevle Moskova'ya gelen birçok Bulgarla görüştü. "Stalin ve Uluslararası Proletarya" başlıklı makalesi dâhil birçok makaleye imza attı.⁵ Bulgaristan'daki gelişmeleri elinden geldiği kadar izlemeye çalıştı. Haziran ayı başında her zaman canını sıkkan Dragoicheva ve Terpeshe'ven hazırlıksız konuşma-

4) TsPA, f. 146, os. 2, a.e. 276, l. 1-3.

5) Ibid, a.e. 1687, l. 9-12.

larına izin verildiği için merkez komiteyi azarlaması şaşkınlık yarattı. Merkez komiteden tüm üyelerin ifadelerinin incelenmesini istedi.⁶

Dimitrov ayrıca Bulgar mültecilerin Sovyetler Birliği'nden ülkelerine dönmeleri konusuyla ilgilendi.⁷ Bu sürekli endişe, o dönemin en hassas ve önemli konusu olan Traicho Kostov'un yaşadığı felakete karşı tutumu tam bir tezat oluşturunuyordu. 10 Mayıs tarihli tavizsiz ve nefret dolu mektup -Dimitrov'un adına yazılmış olsa bile- özellikle daha önce söyledikleri ve yaptıklarıyla çelişmiyordu. Ne kişisel duygulara yer vardı ne de geçmişteki hizmetlerden dolayı güven duyuyordu: Dimitrov sözde, partinin en üstün çıkarları ve Sovyetlerin görüşlerine uyum sağlama düşüncesiyle hareket ediyordu. Bunun, Dimitrov'un en samimi kişisel düşüncesini yansıtıp yansıtmadığı -kurnazca hesapların tersine- ise yanıtı ancak tahmin edilebilecek bir sorudur.

Dimitrov'un Boroviha'da kaldığı süre içinde en önemli olay, Stalin'in 25 Haziran'da kendisini ziyaret etmesi oldu. Doktorların uyarılarına kesinlikle uyan saygıdeğer ziyaretçi, hastanın yanında on dakikadan fazla kalmadan, görünüşte dostça kısa bir görüşme yaptı.⁸ Gene de Stalin uygun bir anda yaşlı komünist Terpeshev'in Politbüro'dan çıkarılması gerektiğini söyledi.⁹ Stalin, Dimitrov'u bir kez ziyaret etme fırsatı buldu. Bazı komünistler böylesine bir saygı gösterisinden etkilendiler, bazıları da bunun altında bir bit yeniği aradılar.

Dimitrov'un sağlık durumu hakkında bilgi sahibi olan tıp profesörlerinden bir grup kendisiyle ilgileniyor ve günlük gözlemlerini Bulgar Politbürosu'na iletiyorlardı. Bu gözlemler, Bulgaristan'dan ayrıldıktan dört ay sonra liderin sağlık duru-

6) Ibid, a.e. 278.

7) Chankov, *Ravnosmethkata*, s. 267.

8) Ibid, s. 278.

9) Ibid, s. 281.

munun kötüye gittiğini ve ancak özel bir tıbbi müdahale yapılması koşuluyla Dimitrov'un hayatta kalacağını gösteriyordu. Kronik kalp ve karaciğer rahatsızlığının dışında Mayıs ayında karın bölgesinde kanser teşhisi kondu. Acılarını hafifletmek için her hafta yorucu bir su alma işleminden geçiyordu ancak bir sonuç elde edilemedi. 27 Temmuz'da birkaç kez kan nakli yapılmasına rağmen, bir dizi iç kanama çöküşü hızlandırdı. 1 Temmuz'da bilincini yitiren Dimitrov ertesi gün yaşamını yitirdi.¹⁰

Dimitrov'un cenazesi Kremlin'de katafalka kondu ve Stalin, tabutu başında saygı nöbeti tuttu. Cenazesini Sofya'ya götüren özel trenin yolu, alelacele düzenlenen matem gösterileriyle kesildi. Cenazesi tekrar katafalka konduktan sonra, Sofya'da oldukça gösterişli bir cenaze töreni tertiplendi. Tabutu, sonunda henüz tamamlanmamış olan ön yüzünü örten dev boyutlarda kıvrıl bayraklarla süslenmiş, yeni yapılan mozoleye kondu. Politbüro, bu dev yapının inşasına rejim muhalifi olduğu için bir süre "ıslah kampında" kalmış olan bir mimarı atamıştı. Mozole 1944'ten sonra Dimitrov'un ilk heykelinin bulunduğu bir sanat galerisine dönüştürülen kraliyet sarayına baktığı için, yer seçimi etkili ve oldukça sembolik bir anlam taşıyordu. Ana yapının altı gün içinde tamamlanmasına rağmen, önderin tahnit edilmiş bedeninin korunması için özenle hazırlanmış yeraltı tüneller ve odalar sisteminin inşaatı daha uzun zaman aldı. Moskova'nın onayıyla Sovyet modeli taklit edilerek inşa edilen mozole açıkça Dimitrov'un, Bulgaristan'ın Lenin'i olduğunu hissettiriyordu. Stalin, Dimitrov'un ölümünde parmağı varsa bile onu tüm ihtişam ve gösterişle gönderip büyük bir komünist lider olarak Dimitrov mitini ebedileştirmenin yararlı olacağını düşünmüştü.

Mozole birkaç yıl Sovyet uzmanları tarafından yönetildikten

sonra 1955 yılında Bulgaristan'da eğitilen uzmanlara devredildi. Girişte, koridorlarda ve camla kaplı tabutun etrafında özel eğitilmiş muhafızlar nöbet tutuyordu. Dönemin güçlü parti liderleri balkonda saatlerce el sallayıp daha sonra aşağıda özel olarak döşenmiş mekânda dinlenirlerken, yabancı heyetler çelenk koyuyorlar, günlük gezi yapan öğrenciler ziyaret ediyorlar ve zorunlu törenler dışarıdaki büyük meydana gerçekleştiriliyordu. Tüm bunlar Bulgaristan'da komünist rejimin aniden çöküşüne kadar tam kırk yıl sürdü. 18 Temmuz 1990'da Dimitrov'un oğlu Boyko, yetkililerin onayıyla cenazeyi gizlice Sofya mezarlığına nakletti ve cesedi yakılarak, aile mezarlığına gömüldü. 1999 yılının Ağustos ayında boş mozole tahrip edildi ancak aynı zamanda bir atom sığınağı olarak inşa edilen mozolenin sağlam yapısından dolayı ikinci bir tahrip girişiminde patlayıcı maddelerin etkisi olmadı. Komünizmi çağrıştıran çirkin anıtları kaldırmaya düşkün olan yeni politikacılarla ilgili bazı politik sıkıntılar bir yana, bu olay sadece fiziksel olarak yok edilip unutulmasını değil, mirasın eleştirilip anlaşılmasını sembolik olarak anımsatıyor. Böyle bir süreçte Dimitrov'un rolü ve siyasi kişiliğinin dikkatle incelenmesi büyük bir önem taşıyor.

Mozolenin akıbeti ve cesedin gizlice gömülmesiyle ilgili politize tartışmaların yanı sıra Dimitrov'un öldürüldüğü söylentileri gündeme geldi. Bu söylentiler basında inatla tekrarlanmakla kalmadığı gibi, ölümcül komplikasyonlarıyla birlikte Dimitrov'un uzun süredir var olan sağlık sorunları konusunda bol ve doyurucu bilgiler olmasına karşın, bu iddialar daha ciddi yayınlarda da görülüyor. En yaygın söylentiye göre masasının gizli bir bölümüne konulan öldürücü dozda cıva ile zehirlenmişti. Sofya Kriminoloji Enstitüsü'nde, biraz kuşkulu koşullarda yapılan bir analizde Dimitrov'un cesedinin kalıntılarında sözde anormal seviyede madde tespit edildiğinin açıklanmasıyla, bu iddia kamuoyunun gözünde doğrulanmış ol-

du.¹¹ Kindar Tito'yu suçlayan başka öyküler de ortaya çıktı.¹²

Dimitrov'un yeğeni Irina Chervenkova, Dimitrov'un çektiği çeşitli hastalıkların dışında başka bir nedenle öldüğü iddialarını kesinlikle reddetmiştir.¹³ Kamuoyunun Dimitrov'un, Stalin'in emriyle öldürüldüğüne inanma eğiliminde olması esasen dostlarını düşman diye yok eden paranoyak Sovyet diktatör imajına dayanıyor. Bu imaj kesinlikle yanlış olmamasına karşın, Dimitrov'un öldürülmesi olayı mantıksal olarak birbiriyle bağıntılı en az iki varsayımla destekleniyor. Dimitrov'un siyaset sahnesinden çekilmesinin Stalin'in işine geldiği iddia ediliyor. Bu iddia, Dimitrov'un bağımsız düşünme işaretleri göstermesi ve Bulgaristan'da sosyalizmin kurulmasında Sovyet politikasından sapmasıyla açıklanıyor. Bunlar nispeten yeni yorumlar; ilginç olan, Bulgaristan'ın yalnızca Dimitrov'un halefi Chervenkov döneminde bir Stalinizasyon süreci yaşadığını iddia eden komünist tarih yazımı ile uyuşmuyorlar.

Ateşkes rejiminin getirdiği temel kısıtlamaları ve koalisyon hükümetinin gerekliliğini bir bütün olarak kabul etmesine rağmen BİP(K) iktidara geldiği ilk günden itibaren, -ancak Stalinist tipte politika, ekonomi ve toplum anlamında- Sovyet deneyimini uygulamanın yollarını aradı. 1947 yılı ortasında barış antlaşmasının imzalanması, Komintern'in kurulması ve bunun peşi sıra Soğuk Savaş'ın yoğunlaşmasıyla bu süreç hızlandı. Dimitrov öldüğü sırada -ve kuşkusuz onun yönetimi sırasında- Moskova, yeniden komünist adını alan BKP'nin iktidar tekeli kurmasına öncülük etti; hastalığının son safhalarında ülke, 1949 yılı başlarında kurulan Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi ile Sovyet blokuna daha da fazla bağlanmıştı. Tüm bunlar Stalin'in etki alanının güvenlik ve istikrarına katkıda bulunuyordu. Dimitrov'un tasfiye edilmesi Stalin'e yara-

11) Gergov, *Obrugavaneto*, s. 94-97.

12) Georgieva, "Dimitrov bil otroven ot Tito".

13) L. Tomova, "Kato che li beshe vchera", *Duma*, 147 (2 Temmuz 2009).

diysa, tersine bundan daha kazançlı çıkan Chervenkov, hemen Bulgaristan'da iktidar üzerinde hak iddia etti. Chervenkov, Kostov'un tasfiye edilmesinde önemli bir rol oynamıştı ve Dimitrov'un öldürülmesi için bir neden aranacaksa ölümünün, Bulgaristan'da başta uzun süredir Sovyetler Birliği'nde sürgünde paslanan partililer dâhil, genç kuşak komünist liderlere olanaklar sağladığı çok açıktır.

Dimitrov'un öldürülmesi için emir vermesi açıkça Stalin'in elindeydi ve zihin yapısı da buna uygundu. Bununla birlikte 1949 yılı başlarında Bulgar lider ile bir araya gelenlerin tümü, kaçınılmaz sonun yaklaştığının farkındaydılar. Dimitrov, SSCB'de iki yılı aşkın bir zaman geçirmişti ve sözde onaylanmayan davranışı çığırından çıkmadan ortadan kaldırılmış olabilir. Stalin'in bir darbe vurmak için sadakatsizliğini kanıtlayacak bir örnek beklediğini iddia etmek zor. Birçok hastalığı olan Dimitrov'un aslında Sovyet tıbbının en iyi imkânlarıyla bir süre daha yaşatılabildiği düşünülebilir. Çeşitli mantıksal soruların ortaya çıkmasına rağmen, orada daha kolay ayarlanabilecekken, Dimitrov'un neden Bulgaristan'da öldürülmediğini sormak gerekiyor. Bir cinayetten kuşkulananlara, Sovyet uzmanlarının Dimitrov'un kendi evinde istedikleri silahı kullanmakta zorluk çekmeyeceklerini kabul etmek zor gelebilir. Dünyada kendi kuşağından komünistlerin çoğu gibi Dimitrov da Sovyetler Birliği'ni arzu edilir siyasi ve ekonomik model olarak görüyordu ve yerel komünistlerin iktidarlarını kullanmaları için Sovyet uzmanlığının kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu düşünüyordu. Çalışmalarında Sovyet çıkarlarına ya da aktif ve sürekli biçimde Stalin'in direktiflerine ters düştüğünü gösterir tek bir an yoktur. Önceden belirlenmiş bir hareket planını izlememesine karşın -hem Komintern'in lideri olarak hem de ulusal lider sıfatıyla- son hedefe ulaşmakta asla tereddüt etmemişti: Komünizm açık ve sürekli bir hedefti ve teorik ayarlamalar onu, Dimitrov'un teorileştirmesi, propaganda ve pratiğin-

den daha az anlamla kılamazdı. Milovan Djilas, Dimitrov'u, Stalin'e gerekli saygıyı gösteren ama kendi bildiği gibi hareket eden biri olarak gösterirken, Dimitrov'un karar ve eylemlerinin Stalin'in görüş ve tercihleriyle şaşmaz biçimde uyum içinde olduğunu yeteri kadar ayrıntılı olarak gözlemlememişti.¹⁴

Dimitrov'un ölümünde Stalin'in parmağı olmasından kuşkulanan bazı yazarlar, Dimitrov'un meydan okumaya kalktığı görüşünü de destekliyorlar. Dimitrov'un adıyla bağlantısı olan üç kavram -Halk Cephesi, Balkan Federasyonu ve Halk Demokrasisi- çok sık olarak Stalin'le anlaşılmadıkları konular olarak gösterilmişlerdir. Bu kavramları kullanarak, özgün bir Marksist düşünür ve hatta "milli" bir komünist olarak açıkça daha yumuşak bir Dimitrov imajı yaratma girişimi vardır ve bu, onu fanatik, sert ve itaatkâr "Doğu Avrupalı Stalinler" galerisine dâhil edilmekten muaf tutuyor.

Bazılar için böyle bir yorum, komünist idealin kısmen rehabilite edilmesine katkıda bulunuyor; diğerleri içinse işin garibi komünizm ve özelde Bulgaristan komünizmi tarihinin daha olumlu biçimde aydınlatılması arzusuyla uyuşuyor.

* * *

Dimitrov, ölümünden kısa süre önce Georgi Chankov'a açılarak SSCB'de geçirdiği son ay içinde siyasi vasiyetini yazmadığı gerekçesiyle Bulgar Politbüro üyelerinin kendisini eleştirdiğini söylemişti. Tarihsel rolüne güvenen Dimitrov tüm yaşamının geleceğin komünist kuşağı için parlak bir örnek teşkil ettiğine inanıyordu. Ancak ölüm döşeginde yaptığı iki açıklamayla partinin emekçi sınıfının daha çok düşünmesini ve kendisini güvenilmez unsurlardan arındırmasını istedi.¹⁵ Bu iki

14) Djilas, *Conversations*, s. 33.

15) Chankov, *Ravnosmetkata*, s. 268.

konu, uzun siyasi kariyerinin önemli yönlerini simgeliyordu: Dimitrov, Bulgar sosyal demokratlarının devrimci bir proletarya partisine dönüştürülmesinde etkili olmuş ve onların Bolşevikleşmesi için çalışmıştı. Aslında bunlar, onun Sovyet sisteme olan eğilimini belirleyen ve tekrar ona Moskova'nın desteğini sağlayan unsurlardı.

İlginçtir, daha sonra profesyonel devrimci faaliyeti sırasında Bolşeviklerle ideolojik akrabalığını ileri sürmek için her fırsatı kullanmasına rağmen, Georgi Dimitrov, Rus sosyalist hareketiyle önceden bir ilişkisi olmayan tek seçkin Bulgar sosyalistidir. İkinci kuşaktan Bulgar sosyalist liderlerden biri olan Dimitrov, partinin açıkça iç meselelere yoğunlaşıp dışarıdan gelen baskıcı etkilerden uzak olduğu bir dönemde olgunlaştı. Mütevazı bir sosyal çevreden gelmesi, çok kısa süren bir öğretim hayatının olması ve ortodoks olmayan bir aile geçmişiyle, Bulgaristan'da sosyalizmi yayan ilk entelektüellerden ayrılıyordu. Ancak taşkın kişiliği ve gençliğinde ücretli işçi olarak çalışmış olması onu sosyalist harekete çekmekle kalmamış, aynı zamanda emekçi sınıfı hedefleyen, gelişmekte olan bir partinin taleplerine de çok iyi uyarlamıştı. Kendi kendini yetiştirmiş bir politikacı olan Dimitrov'un örgütsel yeteneği ve ideolojik coşkusu, onu iç politik tartışmaların batağına saplanmış olan Bulgar sosyalistleri için değerli kılmıştı. Dimitrov'un ilk eylemleri, gücünü, sayıca ve siyasi bilinç olarak işçi sınıfının gelişmesinden alıyordu ve aktif olarak siyasete girişinden yirmi yıl sonra Dimitrov'un ilk ve önde gelen sendikacı lider olması bir rastlantı değildi. Matbaacı çırağı olan bir grev liderinden yerel sendikalist bir sosyal demokrat fonksiyonarlığına yükselişi Bulgar işçi sınıfının siyasi katılıma artan ilgisini gösteriyordu. BSDİP(D) için Dimitrov doğru yerde, doğru zamanda, doğru kişi olmuştu: Bu, her iki tarafın yararına olmuştu. İlk siyasi gelişimi büyük ölçüde Marksist politik anlamda, uyanmış ve eğitilmiş işçi idealini somutlaştırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde yerel ve parlamento düzeyinde öne çıkan Dimitrov, geleceğin komünist partisinin tecrit olmuş bir elit kliğinden sıradan halkın aktif olarak katıldığı bir organizasyona aşamalı olarak dönüşümünü temsil etmiştir.

Dimitrov üzerinde en büyük entelektüel etkisi olanlardan biri de onu destekleyen, çalışmalarında ve kendini eğitmesinde ona ilham veren ilk eşi Ljubica olmuştur. Sendikal hareket ve kadın hakları kampanyası çalışmaları sırasında büyük hayal kırıklığına uğramıştı. Sol politikaların gündelik çerçevesine olan kişisel güvensizliği ve hoşnutsuzluğu Dimitrov'un kendine güveni ve hırslarının arttığı 1910'lu yılların sonlarında iyice artmıştı. Diğer taraftan Dimitrov'un düşünsel önderi olabilecek eski kuşak Bulgar sosyalistlerden birini göremiyoruz. Dimitrov'un öncülleri sözcüğün en geniş anlamıyla sürekli olarak Marksizmin ortaya koyduğu entelektüel sorunlar yanında, bunun politikaya uygulanmasına ilgi gösteren düşünürlerdi.

Dimitrov, Blagoev'in gerçek fanatizminden fazlasıyla etkilendi. Kişisel bir yakınlığı olmamasına rağmen, Dimitrov her kritik anda tereddüt etmeksizin Blagoev'e bağlı kaldı, hemen kişisel rekabete dönüşen ideolojik tartışmaların at koş-turduğu bir partide bu az bir şey değildi. Bulgaristan'da sosyal demokratlar arasında birbirini izleyen üç bölünme sırasında Dimitrov, radikal ve pürist parti kurucularının safında kaldı. Lidere saygı ve destek, Dimitrov'un siyasi yaşamı boyunca hemen hiç sapmadığı zımni bir kişisel kural oldu.

Yazmaya düşkün olmasına rağmen, Dimitrov Bulgaristan'daki ilk döneminde daha çok bir eylem adamıydı. Gücü, sıradan işçiyle empati kurmasından ve onları disiplinli sendika üyesi olmaya teşvik etmesinden geliyordu. Sempatik olduğu kadar, etkili ve teşvik edici bir uygulayıcıydı. Maden ve liman işçileri gibi stratejik iş kollarında Dar Sosyalistler için güçlü desteğin kurulmasında olduğu gibi, sanayi kolundaki

işçilerin enerjilerini ve sorunlarını da ortaya koydu. Gerçekten de tabanda yürütülen kampanyalar sayesinde zamanla kendisine şahsen bağlı olan ve parti hiyerarşisi içinde yükselmelerini duraksamadan desteklediği genç taraftarlardan oluşan bir grup oluşturdu. Stanke Dimitrov, Anton Ivanov ve Ferdinand Kozovski gibi yakın çalışma arkadaşlarından oluşan bu grup, 1923 Eylül Ayaklanması'ndan Komintern'e kadar her önemli adımda onun yanında oldu. Dimitrov'a duydukları güven ve bağlılık, Komintern kadroları arasındaki temizlik dâhil, onun direktiflerini uygulamakla yükümlü olmalarını sağlıyordu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Dimitrov'un politikaları ve tutumu açıkça bir sola kayışa işaret eder. Blagoev'in, Askerlerin Ayaklanması'na yeterli ilgiyi göstermemesini sorgulamazken, ulaştırma işçileri grevine önyak olanların başında geliyordu. III. Enternasyonal'in emirlerine uyup Eylül Ayaklanması'na başlanmasına karar vermesi son derece önemliydi: Bu olayda ilk ve son kez parti liderinin açıkça hiçe sayıldığı ve Merkez Komite üyelerinin çoğuyla ters düştüğü tek örneği teşkil eder. Bu devrimci tutum değişiklikleri, Dimitrov'un aktif radikal tercihleriyle tutarlı ve kapitalist toplumun bir kriz içinde olduğuna inanan Komintern'in tepkileriyle uyumluydu.

Seçimin kişisel olduğu kadar ideolojik mülahazalarla yapıldığı akla yatkın geliyor: Bu, genel olarak sola dönüşten kazançlı çıkan ancak Stambuliski önderliğindeki BHÇB yönetiminin yükselişi ve çöküşüyle zayıflayan parti yönetimi için bir gereklilik olmuştu. Komintern'in daha yüksek otoritesinin rehberliğini izlemek için sadece Dimitrov'un Merkez Komite ile ters düştüğünü vurgulamakta yarar var. Eylül serüveni önemli bir sıkıntı kaynağı oldu ve parti içi mücadeleleri uzattı. Bu süreç onu, bu zor görevde birinci yeri kapması için özendirmiş olan Komintern'de iyi bir sicile sahip Dimitrov'u kesinlikle kurtar-

ması acı bir ironidir. Enerjisini kendi kendisini atadığı Dış Büro görevini güvenceye almak ve kendisini küçük düşürenlerle mücadele etmek için harcadığı Orta Avrupa'daki sürgün yaşamı boyunca sürekli olarak Moskova'nın desteğini aldı.

Bulgaristan'dan kaçmasının hemen ardından Dimitrov ayaklanmanın ciddi bir hata olduğunu kabul etmeyi reddederek, kitlesel bir hasar sınırlama kampanyası başlattı. Hatanın nedenlerini göz ardı eden Dimitrov, bunun yerine her yerde "hatalardan ders alındığından" ve "mücadeleye devam" etmekten dem vuruyordu. Dimitrov iki önemli konuyu özenle vurguladı: Ayaklanmayı "dünyadaki ilk kitlesel antifaşist ayaklanma" olarak niteledi ve yenilgiyi Bulgar komünistlerinin "yeterince Leninist" olmamalarıyla açıkladı.¹⁶ Bu da Dimitrov'un radikal ve uzağı gören Bolşevizm şampiyonu rolüne soyunmasına ve stratejik Komintern görüşünü tekrarlamasına olanak verdi. Ayrıca siyaseten kabul görme ve mali destek açısından Dimitrov ayakta kalabilmek için, sonuna kadar Komintern'e muhtaçtı. Tam ve mutlak bir başarısızlıktan başka bir şey olmayan ancak bir süredir devrimci gidişatı desteklemeyi sürdürdüğü için, Eylül Ayaklanması'ndan söz etmekte III. Enternasyonal'in de çıkarı vardı. Sonunda ayaklanma, komünist mitolojinin önemli bir parçası oldu: Partiye devrimci bir geçmiş sağladı, liderlerden kahramanlar, kurbanlardan şehitler yarattı.

Bulgaristan'dan ayrılmak, Dimitrov'un yaşamının dinamik evresine noktayı koydu ve parti tabanından aldığı desteğin kesilmesine yol açtı. Bu durum, ayaklanmanın sonuçlarının getirdiği yükü taşıyanların ülkede kaldıkları ve bundan sonra izlenecek yöntem konusunda önderliği bölünmüş olarak bıraktığı parti içindeki konumuna ağır bir yük getirdi. Bulgar yetkilileri derin bir krize giren komünistleri yok etme fırsatını ele geçirdikleri için, 16 Nisan 1925'te gerçekleşen terör eylemi

16) Michev *et al*, *Biografichen Oчерk*, s.. 85.

Bulgaristan'da durumu daha da kötüye götürdü. Katedralde bomba patlaması olayında, Dimitrov'un rolüne çelişkili kanıtlar ışığında bakılacak olursa, konu tartışmalıdır: En iyi ihtimalle saldırıyı kesin olarak engellememiş, kitlelerin seferber edilmesi konusundaki çapraşık ifadelerinde *de facto* olurluğunu vermişti. En kötü ihtimalle komployu desteklemiş, ancak daha sonra -Marek'in de rızasıyla- düşüncesinin yanlış aktarıldığını iddia etmenin yolunu bulmuştur. Diğerleri gibi birçokları arasında bu olay, Dimitrov'un sorumluluktan kurtulma konusundaki becerisinin en göze çarpan örneği olmuştur. Dimitrov bu yeteneğini sonraları daha da yetkinleştirmiştir.

Dimitrov, 1933'te Alman mahkemesinde yargılanırken "genç" rakiplerin acımasız saldırıları altında parti içindeki konumu oldukça sarsılmıştı. Orta dereceli bir Komintern fonksiyonarı durumuna düşmüştü, giderek ülkesinden daha da uzaklaştı ve siyasi realitelerin hızla değiştiği Avrupa'da bir gözlemciden pek de farklı durumda değildi. Her ne kadar rastlantıyla olsa da, tutuklanıp Reichstag'ı yakmakla suçlanması onu karanlıktan çekip aldı ve dünya sahnesinde boy göstermesine olanak verdi. Dimitrov, mahkemenin siyasi bir dava olduğunu anladı ve doğru bir karar vererek, beraat etmesi için tek çıkar yol olarak benzer bir siyasi savunma oluşturdu. Daha önceki olaylarda Dimitrov kişisel güvenliğini pek dert etmemişti ve Leipzig'deki başarısı, esas olarak saldırı altında da olsa kişisel tutarlılığı ve siyasi inancını kanıtlama arzusundan esinlenmişti. Savunması sadece en önemli ideolojik düşmanlara karşı savaşan bir adamın değil, aynı zamanda komünist politika cangılında geçirdiği on yıllık düş kırıklıklarından sonra siyasi kimliğini koruyabilen bir adamın savunmasıydı. Bu şekilde Moskova için değerini kanıtlamak, almak istediği bir riskti. Komünist cephe örgütlerinin benimsediği savunmasında uluslararası kampanyanın biraz da beklenmedik başarısını besleyen uluslararası medyanın sempatisini kazanması en

büyük avantajı oldu. Bu da çeşitli aktörlerin antifaşizm sembolü olan Dimitrov'un adına destek sağlamak için kendilerine göre nedenleri olan geniş bir siyasi yelpazeden destek sağladı. Leipzig'de yargılanan sanığın kaderi konusunda Stalin ve Hitler arasında temaslar olsa bile -ve tahmin edileceği gibi bu konuda herhangi bir kanıt yok- mahkemenin sonucunun çanta-da keklik olduğu düşünülemezdi. Göring ve Göbbels'in her hâlükârda serbest bırakılacağını bilen Dimitrov, alaylarıyla karşı karşıya kaldıklarını ya da beraat etmesi kesin ise, Dimitrov'un bilerek hâkimlerle ağız dalaşına girdiğini düşünmek biraz zor. Son dakikada çıkan karışıklıklar ve Almanya'dan sınır dışı edilmesinin gecikmesi Sovyet yetkililerinin belirli bir planları olmadığını akla getirebiliyor. Diğer taraftan aralarındaki şiddetli ideolojik çatışmaya rağmen, Sovyetler ve Naziler bir iyi niyet jestinden yararlanmış olabilirler: Dimitrov ve Bulgar yoldaşlarının serbest bırakılıp karşılığında Sovyetler Birliği'nde gözaltında tutulan Alman mühendislerin ülkelerine dönmeleri bu yönde atılan adımlar oldu.

Dimitrov'un kendini provokatif ve coşkulu bir tarzda savunması ve komünizmi övmesi Stalin'in dikkatini, daha önce pek tanımadığı birine yöneltti. Stalin, Dimitrov'un gösterdiği dayanma gücü ve inancın etkileyici düzeyini takdir ediyor ve daha da önemlisi Stalin, Dimitrov'un yansıttığı görkemin birazında hak iddia ediyordu. Onu terfi ettirerek, cesaret ve hırsı ödüllendiren Stalin, ele avuca gelmeyen Komintern'e yeni bir enerji vermişti. Sovyet lideri ile Avusturya konusunda yaptığı görüşme, Dimitrov'un kişisel bağlılığı ve siyasi bağımsızlıktan yoksun olmasının ödüllendirilmesinin kanıtıdır. Bununla beraber o sıralar bu, Dimitrov ya da başka bir komünist olsun tamamen doğal karşılanan bir durumdu. Güç ve statü kazanan Dimitrov, Stalin'e şahsen bağlı olma düşüncesinden hoşnuttu; Avrupa'daki güç dengesinde ortaya çıkan son değişikliklerle ayrıca önem kazanmış olmasına rağmen, Komintern'in Sov-

yetler Birliği'nin dış politikayla ilgili niyetlerinden sorumlu olduğu fikri yeni bir şey değildi. Ayrıca Dimitrov'un Komintern liderliğine getirilmesini, Sovyetlerin iç politikasındaki gereklilikler yönlendirmişti; o günlerde uluslararası komünistler arasında Sovyetler Birliği'nin önceliği, devrim düşüncesinin ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilen bir gerçektir. Bu duruma göre Dimitrov'un Halk Cephesi'ne katkısı ve Büyük Temizlik'teki suç ortaklığı konusundaki analizler diğerlerinden ayrı tutulamaz; bunlar, politik inanç ve tutumlar kompleksinin farklı veçhelerini ortaya koyuyorlar.

Dimitrov, Halk Cephesi kavramına yenilik getirdiğini iddia edemez. Yeni bir stratejik yön belirlediği için Komintern'in başına getirilmemişti. Uluslararası hareketin dizginlerini eline aldıktan sonra değişim olasılıklarını araştırmaya başladı. Esnekliği, ihtiyatlı olması ve Kremlin'le eş güdüm içinde olma hevesi Stalin'i etkilemişti. Ateşli devrimci, bir Sovyet bürokrasına dönüştü. Yeni tezlerini adım adım özenle hazırlamayı sürdüren Dimitrov, bu tezlerin Avrupa ülkelerindeki önemli gelişmelerin yanında Sovyet yönetiminin görüşlerini de yansıtmalarını sağladı. Sovyetler Birliği'nde karar alma mekanizmalarının düşünce yapısı ve mekanizmasını çok iyi biliyordu. Dimitrov'un 1934'te sosyal demokratlarla olan cepheleşmenin komünistlerin acil hedefleri için bütünüyle zararlı olduğu gözlemi, 1935'te Komintern 7. Kongresi'nde kabul edilen geniş merkez solla iş birliği politikasından oldukça uzaktı. Bundan başka başta Fransa olmak üzere sahadaki olgular, taktiklerin değiştirilmesine ivme kazandırdı.

Halk Cephesi projesinin oluşturulması ve ortaya konulmasının her aşamasına katılan Dimitrov, konsepti formüle eden faşizm tehlikesi ve işçi sınıfının birliği konusunda kongre raporunu teslim eden çalışma komitelerini yönetti. Sonunda üye partilerin politikayı uygulamalarını izledi, talimatları ya açıkça Sovyet liderlerince onaylanıyor ya da onların görüşleriyle

uzlaştığını yansıtıyordu. 1930'lu yılların ortasından İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar İspanya Cumhuriyeti ile ilgilenmek dâhil, yabancı komünist partileri yönlendiren Dimitrov, Stalin'in yerleştirdiği siyasi parametreleri aynen sürdürdü. Dimitrov'un direktifleri mutlaka ya haddi aşma ya da 1940 yılında Bulgaristan'da "Sobolev olayında" hızla çark etmesi gibi yetkisini yanlış anlaması durumunda geçersiz kılınmıştır.

Komintern Genel Sekreteri daha sonra da Yüksek Sovyet üyesi olan Dimitrov, Sovyet siyasi elitinin seçkin bir üyesi oldu ve böylece Sovyet devletinin politikalarına ve uygulamalarına tabi oldu. Bu tabiiyet, 1930'lu yılların ikinci yarısında Sovyet toplumunu mahveden Büyük Terör karşısındaki tutumundan daha iyi hiçbir yerde kendini göstermemiştir. Muhalliflerin acımasızca dışlandıkları "ulusal dönemindeki" parti içi mücadeleler kuşkusuz epey enerjisini tüketmişti. Sovyetler Birliği'nde bulunduğu süre içinde, proletarya her yerde galip gelinceye kadar sürekli olarak açık ve gizli sınıf düşmanları tarafından tehdit edildiğinden kuşku duymayan bir rejimin süregelen uyanıklık kampanyalarına tanık oldu. Dimitrov, Temizlik'in mantık ve yöntemlerini onaylıyor, ihanetin varlığına ve bu nedenle birçok tanınmış ve üst düzeyde Bolşevik'in fiziksel olarak tasfiye edilmelerinin gereğine inanıyordu. Ayrıca Komintern kadrolarını kitlesel, uzun süren ve acımasız bir denetimden geçirdi. Bu denetim sonunda birçok insanın rütbesi indirildi ya da soruşturma için NKVD'ye teslim edildi. Zaman zaman yabancı komünistleri bizzat Moskova'ya çağırırken, gizli polisin elinde onların nasıl bir sonun beklediğini çok iyi biliyordu. Belirli örneklerde Dimitrov'un, Sovyet toplumunun temizlenmesine katkıda bulunması için hissettiği genel baskı ile daha kişisel gerekçeleri birbirinden ayırt etmek zordur. Gerçekten ya da yanlışlıkla sanık olan Bulgar Troçkistlerinin yok edilmeleri, sorunun karmaşıklığını ortaya koyuyor. Aynı şekilde Dimitrov'un sözde hainlere karşı duyduğu korku ya da

kızgınlıkla hareket ettiğini öğrenmenin de neredeyse olanağı yok ve her iki gerekçenin sonuçları aynı olduğu için aslında bu, en önemli konu olmayabilir. Daha sonra bazı kurbanların serbest bırakılması için giriştiği çabaların temelini aynı şekilde çetrefilli insani ve siyasi faktörler oluşturuyordu ancak iş, öncelikle insanların hapsedildikleri bu sürecin sorgulanmasına kadar asla gitmedi. Bunun dışında savaştan sonra Bulgaristan politikasında egemen partinin lideri ve daha sonra başbakan olan Dimitrov, 9 Eylül 1944'ten hemen sonra sözde "devrimci misillemelerden" halk mahkemelerine ve daha sonra muhalefetin fiziken yok edilmesine kadar çeşitli biçimlerde şiddete onay verdi. Kostov olayındaki rolü de -Dimitrov'un ağır hasta olduğu fakat tüm arzularına ulaştığı bir sırada gerçekleşmişti- Temizlik sırasındaki tutumuna ve devrimci terörün felsefesini onayladığına dair geçmişe yönelik bir ışık tutuyordu.

Savaş sırasında Bulgar komünistleri, çoğu komünist partilerden farklı olarak sınırlı ve kısa ömürlü bağımsızlığın tadını çıkarmışlardı. İletişimde gecikmeler ya da yanlış yorumlama sonucu görüş ayrılıkları ortaya çıktığında yerel önderlik politikasını ayarlamak zorunda kalsa bile, Dimitrov'un direktifleri seve seve yerine getiriliyordu. Diğer yerlerde olduğu gibi savaş döneminde Komintern'in başı sıfatıyla Dimitrov, aracı ve Sovyetlerin önceliklerinin zorla uygulayıcısı gibi davranıyordu; bu durum Enternasyonal örgütünün resmen feshedilmesiyle açıkça kanıtlanmıştır. Birincisi Sovyetlerin stratejik planlamalarından tam haberli olmadıkları, ikincisi beraberinde Moskova'daki sürgünleri de getiren Kızıl Ordu'nun ilerleyişinin gölgesinde kaldığı için arazideki komünist direniş zayıflamıştı. Eski Nazi uydu devletlerinin Sovyetler tarafından işgal edilmeleri ve Sovyet etki alanında komünistlerin önderliğinde koalisyonların kurulması, uluslararası öneme sahip bir politik aktör olan Dimitrov'un kariyerinin sona erdiğini gösteriyordu. Moskova'ya olan bağımlılığı sürüyordu ancak Bulgaris-

tan'a dönüşü, politik yolculuğunu başladığı noktaya getirdi; bir yandan rolünün ulusal boyutlara indirgenmiş olması, diğer yandan da politikasının açıkça radikalleşeceğini gösteriyordu. Çok açıktır ki Dimitrov, Vatan Cephesi'ni asla eşit ortakların kurduğu gerçek bir koalisyon olarak görmedi ve 1945 yılı boyunca komünistler sonunda muhalefete katılan güçlere karşı tutumlarını giderek sertleştiriyorlardı. Dimitrov bile toplumu ve ekonomiyi ellerinde tutan komünistlerin güçlenmesiyle geniş bir sol koalisyonu sürdürmenin gerektirdiği karmaşık dengeyi sürdürebilecek kapasiteye sahip değildi. Ertele-nen seçimler ve "Moskova kararlarından da" anlaşılacağı gibi bu noktada bizzat Stalin ona yol göstermişti. Bundan sonra Dimitrov, Bulgaristan'da ekonomik reformların yoğun biçimde uygulanması ve ülkenin komünist blokun içine çekilmesi sürecini yönetti.

Dimitrov'un Sovyetler Birliği'nde geçirdiği dönem öncesinde geliştirdiği Balkan Federasyonu projesini diriltmesinin kendisine çeşitli düzlemlerde ciddi sorunlar açmış olması paradoksal bir durumdur. Bu yüzden Stalin lehine Tito ile rekabete girdi ve Makedonya'nın Bulgaristan'a ait olan kısmında tavizler vermeye zorladı. Böylece eski astı, prestijine meydan okumuş gibi görüldüğü için, Dimitrov muhtemelen Tito'nun hırslarına bir karşı denge olarak daha geniş bir Doğu Avrupa yapılanmasıyla bel bağladı. Bu da alışılmadık bir şekilde Sovyetlere danışmadan açıklamalar yapmasına yol açtı. Daha da önemlisi Tito ile ters düşmüş olan Dimitrov sonunda Moskova'ya ayak uydurdu. Uzun vadeli tercihlerinde radikal olması-na karşın, sözünden dönmekte tereddüt etmemiş, eylemlerinde ve düşüncelerinde yetersizlik görüldüğünde kendini bağışlatmaya çalışmıştır. Onuruna ve düşüncelerine vereceği zararı göz önüne almadan bu konuda da Sovyetlerin dolambaçlı taktik yöntemlerini izledi. Halk Cephesi'ni tanımlamak için yaptığı teorik çalışmalar sürecinde benzer bir kalıp ortaya çıktı ve

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'ya geçiş dönemi hükümet sistemi monte edildi. Marksist vokabülerde halk demokrasilerinin anlamını açıklamaya çalışırken, büyük bir çıkmazla karşılaştı, Sovyet etki alanında politika değişince, o da değişen bir realiteyi kâğıt üzerinde açıklamaktan vazgeçirildi. Dimitrov 1948 yılı Şubat'ında oldukça radikal bir fikir olan Güney Slav Federasyonu projesi yüzünden azarlanırken, aynı yılın aralık ayında savaş dönemi Halk Cephesi politikasının süreceğine çok bel bağlanan halk demokrasisinin nispeten daha ılımlı bir modelini bir kenara bırakması ironik bir olgudur. Dimitrov, Bulgaristan'ın sovyetleştirilmesini yönetirken, BKP(B) 5. Kongresi'nde yaptığı konuşmada eylem ve sözcükleri bağdaştırmaya çalışıyordu.

Dimitrov'un davranışını anlayabilmenin anahtarı, ilgisiz bir gözlemcinin yapacağı gibi ulusal hedefler ve Sovyetlerin öncelikleri arasında ayrım yapmamasında yatar. İşte bu yüzden yaşamının son yıllarında Sovyetlerin güncel ve uzun vadeli çıkarlarına uyum sağlamak için atacağı adımları iki kez kontrol eden, tanınmış uluslararası bir şahsiyet ve üst düzey devlet adamı konumunda oldu. Şahsen zaman zaman hayal kırıklığı yaşadı; Sovyetlerin desteği olmadan kendisinin ve partisinin varlığının dramatik bir biçimde değişikliğe uğrayabileceğini herkesten çok daha iyi bildiği için sürekli olarak görüş ve davranışlarını ayarlamak durumunda kaldı. Stalin zaman zaman Dimitrov'dan hoşnutsuzluk duymuşsa bu durum ters düşme, komünist âlemde sahip olduğu otoriteyi zayıflatmak ya da ona meydan okumaktan değil, hatalar, yanlış anlaşılmalara ve hatalı varsayımlardan dolayı ortaya çıkmış olabilir.

Georgi Dimitrov

Bir Yaşam Öyküsü

Georgi Dimitrov kırk yedi yıl boyunca kendini mücadeleye adanmış bir komünistti. Mücadelesinin son on beş yılında, 20. yüzyılın ikinci yarısında, uluslararası komünist hareketin en göze çarpan şahsiyetlerinden biri olmuştu. 1902 yılında Bulgaristan Komünist Partisi'nin öncüleri arasına katıldığında, hemen partinin liderlerinden biri olmuştu. Dimitrov, 1923 yılı Eylül ayında patlak veren ve kargaşayla sona eren, kısa ömürlü komünist ayaklanmanın tertiplenmesinde önemli rol oynayan militanlardan biriydi. Derken kaderin cilvesi onu, Hitler'in Almanya Şansölyesi olmasından hemen sonra, 1933 yılının Mayıs ayı başında Berlin'de Reichstag Yangını'yla ilgili olarak tutuklanmasıyla, onu on yıllık nankör yeraltı çalışmalarından çekip aldı. Kaybedecek bir şeyi olmayan Dimitrov saldırgan bir savunmaya geçerek, Göring ve Göbbels'le başabaş mücadele verdi. Komünist destekli basının da yardımıyla uluslararası medyanın sempatisi kazandı ve yükselen Nazi rejiminin, karşı kıta çapında protesto edilmesine neden oldu. Beraat ettikten sonra kendisine Sovyet vatandaşlığı verildi ve hemen ardından da tek tek Marksist partilerle eşgüdümü sağlayan ve bu partileri ilk sosyalist devletin politikalarına bağımlı kılan Komünist Enternasyonal'in Genel Sekreterliği'ne getirildi. 1935 yılında Dimitrov, Sovyet diplomasisinde ve Enternasyonal'in taktiklerinde gerçek bir geri dönüş olan Halk Cephesi politikasını ilan etti. Bunu izleyen dört yıl boyunca tüm Avrupa'da komünistlerin tarafında bu girişimin ve bunun dışında aşırı sağın gelişine karşı solcu siyasi bir ittifak oluşturulmasının simgesi oldu. Ancak bu girişim Molotov-Ribbentrop Pakti'yle dağılıp Sovyetler Birliği Nazi Almanyası'na karşı savaşa girince Dimitrov, Stalin adına daha geniş ulusal iş birliğini sağlamak için değişik direniş hareketlerini yönetti. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra komünistlerin ağırlıkta oldukları hükümetin yönetimini ele almak için ülkesi Bulgaristan'a döndü.

